

Beslutsinstans: Kommunfullmäktige
Datum och tid: Onsdag 13 november 2019 Kl. 18:00
Plats: Furåsen, Stigsvägen 2 Färgelanda

- 1 Upprop
- 2 Val av två personer att justera dagens protokoll. Justeringen äger rum på kommunkontoret 2019-11-220 kl 17.00
- 3 Allmänhetens frågestund
- 4 Nya interpellationer
- 5 Nya enkla frågor
- 6 Nya motioner
- 7 Mål- och resursplan 2020-2022 inklusive 2019/29 3 -
finansiella mål, skattesats samt budget 46
2020, flerårsplan för åren 2021 och 2022 med angivna kommunbidrag för kommunstyrelsen, nämnderna, investeringsutrymme, låneram för perioden med anvisning och uppdrag till
- 8 Klimatanpassningsplan för Färgelanda 2019/206 47 -
kommun 112
- 9 Reviderat Kulturmiljöprogram och 2019/132 113 -
Byggnadsinventering, Färgelanda 472
kommun
- 10 Framtidens förskole- och skollokaler 2019/72 473 -
inklusive omkringliggande byggnader och 506
ytor, slutrapport med förslag till uppdrag till utbildningsnämnden
- 11 Delårsrapport januari-augusti 2019 och 2019/285 507 -
revisionsrapport avseende Norra 521
Älvsborgs Räddningstjänstförbund (NÄRF)
- 12 Taxor och avgifter 2020 enligt 2019/312 522 -
alkohollagen (2010:1622), tobakslagen och 532
liknande produkter (LTP 2018:2088) samt lag om receptfria läkemedel (2009:730)
- 13 Taxor 2020 för myndighetsutövning Norra 2019/233 533 -
Älvsborgs Räddningstjänstförbund 544
(NÄRF)
- 14 Taxor 2020 för sotning och 2019/234 545 -
brandskyddskontroll i Färgelanda 550
kommun
- 15 Överenskommelse om samverkan för 2019/276 551 -
utveckling av Dalslands kanal 560
- 16 Avsägelse från uppdrag som revisor och ordförande i revisionen (Kent Carlsson (S))

Färgelanda kommun

- 17 **Fyllnadsval som revisor för resterande del av innevarande mandatperiod (efter Kent Carlsson (S))**
- 18 **Fyllnadsval som ordförande i revisionen för resterande del av innevarande mandatperiod**
- 19 **Nominering av revisor i Fyrbodals kommunalförbund efter Kent Carlsson (S)
Valet förrättas av Vänersborgs kommun.**
- 20 **Avsägelse från uppdrag som ersättare i Socialnämnden (GullBritt Johansson (C))**
- 21 **Fyllnadsval av ersättare i socialnämnden för resterande del av innevarande mandatperiod (efter GullBritt Johansson, C)**
- 22 **Fyllnadsval av ersättare i valnämnden för resterande del av innevarande mandatperiod efter Lars Karlsson, V, -
korrigerig av kommunfullmäktiges val 2019-10-10 att välja Inger Bäcker till uppdraget. Inger är ledamot i nämnden.**
- 23 **Fyllnadsval av ersättare i Val- och arvodesberedningen för resterande del av innevarande mandatperiod efter Inger Bäcker, V, som valts till ordinarie ledamot i beredningen**
- 24 **Fyllnadsval av suppleant till styrelsen för Valbohem AB för resterande del av innevarande mandatperiod istället för Marianne Olsson (C) som valts till ordinarie ledamot i styrelsen**
- 25 **Övriga valärenden**

Kommunstyrelsens förslag till Mål och resursplan 2020-2022 inkl budget för 2020 finns i handlingarna till sammanträdet

<https://www.fargelanda.se/kommun-och-politik/politik-och-paverkan/kommunfullmaktige/kallelser/>

Thor Björn Jakobsson
Kommunfullmäktiges ordförande

Marianne Martinsson
Sekreterare

**KS § 214 Dnr KS 2019/29, KS 2019/30
Mål- och resursplan 2020-2022 inklusive finansiella mål, skattesats
samt budget 2020, flerårsplan för åren 2021 och 2022 med angivna
kommunbidrag för kommunstyrelsen, nämnderna, investerings-
utrymme, låneram för perioden med anvisning och uppdrag till
kommunstyrelsen och nämnder samt taxor och avgifter 2020**

Kommunstyrelsens förslag

Kommunfullmäktige beslutar att

- fastställa verksamhetsmålen för 2020,
- fastställa de finansiella målen för 2020-2022,
- fastställa skattesatsen för 2020 till 22,26 kronor,
- fastställa budget för 2020 med angivna kommunbidrag för nämnderna med totalt 405 278 tkr,
- i den långsiktiga planeringen utgå från SKL:s prognoser för intäkter vilket innebär 413 663 tkr för 2021 och 423 501 tkr för 2022,
- uppdra till kommunstyrelsen att inom ramen för avsatta medel till lönerrevisionen besluta om tilläggsbudget till nämndernas kommunbidrag i enlighet med utfallet av revisionen,
- fastställa internräntan för 2020 till 1,5 % enligt SKL:s rekommendation,
- uppdra åt nämnderna att söka och använda de riktade statsbidrag som finns tillgängliga,
- fastställa taxor och avgifter enligt bilaga till Mål- och resursplanen,
- fastställa investeringsram på 20 mnkr för 2020,
- godkänna en ram för nyupplåning upp till 20 mnkr under 2020,
- uppdra åt nämnderna att genomföra de verksamhetsförändringar och effektiviseringar som ingår i Mål- och resursplanen samt
- uppdra åt kommunstyrelsen och nämnderna att anta sin budget inom givna ramar senast november 2019.

Reservationer

Ulla Börjesson (S), Magnus Fröberg (S) och Urban Henriksson (S) reserverar sig mot beslutet till förmån för eget förslag.

Yrkanden

Tobias Bernhardsson (C), Kenneth Carlsson (L), Bengt Melin (M) och Marion Pelli (C) yrkar att kommunstyrelsen beslutar föreslå kommunfullmäktige besluta att anta Centerpartiet/Moderaterna/Liberalernas (arbetsutskottets) förslag till MRP 2020-2022 (skattesats 22,26, oförändrad).

Ulla Börjesson (S) och Magnus Fröberg (S) yrkar att kommunstyrelsen beslutar föreslå kommunfullmäktige besluta att anta Socialdemokraternas förslag till MRP 2020-2022 (skattesats 22,76).

Propositionsordning

Kommunstyrelsen godkänner att proposition ställs på Tobias Bernhardssons (C), Kenneth Carlssons (L), Bengt Melins (M) och Marion Pellis (C) yrkande respektive Ulla Börjessons (S) och Magnus Fröbergs (S) yrkande. Efter ställd proposition finner ordföranden att kommunstyrelsen beslutar att föreslå kommunfullmäktige besluta att anta Centerpartiet/Moderaterna/ Liberalernas (arbetsutskottets) förslag till MRP 2020-2022 (skattesats 22,26, oförändrad).

Ärendebeskrivning

Under året har kommunstyrelsens budgetberedning diskuterat förutsättningarna för kommunens mål- och resursplan (MRP) 2020-2022. Förutsättningar har konsekvensbeskrivits av kommunstyrelsen, socialnämnden och utbildningsnämnden. Bygg- och trafiknämnden undantogs då nämndens huvudsakliga uppgift rör myndighetsutövning.

Utifrån förutsättningar och konsekvensbeskrivningarna har förslag till MRP 2020-2022 tagits fram. Kommunstyrelsen och nämnderna har utifrån antagen MRP att besluta om detaljbudget 2020 för sin verksamhet.

Taxor och avgifter

Kommunfullmäktige har också att fatta beslut om taxor och avgifter för 2020. Socialnämnden har behandlat taxor och avgifter inom sitt verksamhetsområde den 2 oktober (§ 66) och föreslår kommunfullmäktige att anta dessa enligt förslag. Utbildningsnämnden har behandlat taxor och avgifter den 7 oktober och föreslår kommunfullmäktige att anta dessa enligt förslag.

Inom kommunstyrelsens verksamheter tas taxa/avgift ut för följande verksamheter:

- Kopiering
- Bygglov
- Torghandel
- Måltidsverksamhet
- Renhållning, avfall och slamhantering
- Lotteritillstånd, lokaluthyrning och bibliotek samt

Kommunstyrelsen

- Diverse avgifter (gräsklippning för pensionärer och föreningar, snöskottning pensionärer, båtplats Sundsbron, felparkeringsavgift, felaktigt nyttjande av handikapplats samt fjärrvärme till externa kunder (indexregleras).

Föreligger förslag till taxa/avgift för nämnda verksamheter. Samtliga förslag till taxor och avgifter presenteras i det samlade dokumentet.

Facklig samverkan

Facklig samverkan har skett den 9 oktober och arbetstagarorganisationerna har tagit del av förslaget till MRP 2020-2022.

Beslutsunderlag

Arbetsutskottets beslut 16 oktober 2019 § 208.
Kommunledningskontorets tjänsteskrivelse daterad 7 oktober 2019.
Förslag till Mål- och resursplan 2020-2022.
Förslag till Taxor och avgifter 2020.
Socialnämnden 2 oktober 2019 § 66.

Ekonomichefen informerar.

Beslutet skickas till
Kommunfullmäktige
Diariet

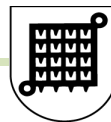

Mål – och resursplan

Färgelanda Kommun

Socialdemokraterna

2020-2022

Innehållsförteckning

Politisk viljeriktning	3-5
<i>Kommunfullmäktiges mål</i>	6
<i>Ekonomiska förutsättningar</i>	7
<i>Finansiella mål</i>	8
<i>Demografi</i>	8
<i>Känslighetsanalys</i>	10
<i>God ekonomisk hushållning</i>	10
<i>Kommunbidrag</i>	11
Investeringsplan	13

Politisk viljeriktning

Social hållbarhet

Färgelanda kommun skall vara en trygg kommun att bo, verka och leva i.

Vi vill stötta föräldraskapet och ge alla barn förutsättningar att utvecklas till fria vuxna individer, genom att bygga ett stabilt samhälle med grunden i mänskliga behov och jämlikhet. Barn som växer upp under trygga och stabila förhållande får bättre livsvillkor och bättre hälsa som vuxna. En god folkhälsa är grunden för ett gott samhälle.

Vi vill ge alla lika bra förutsättningar till en god folkhälsa.

Barnomsorg och utbildning

Alla barn skall gå i en förskola och skola med hög kvalitet.

Förskolan och skolan skall präglas av trygghet, kunskap och likvärdighet där eleverna möts av en miljö som präglas av jämlikhet och demokratiska värderingar. Vi är övertygade om att alla tjänar på om samhället satsar extra mycket på barn med särskilda behov. Vi vill ha en resurstilldelning utifrån ett socialt och ekonomiskt perspektiv. Vi vill fortsätta den positiva utveckling av våra förskolor och skolor som vi påbörjade förra mandatperioden.

Förskolan

Vi skall ha en förskola som motsvarar barnens behov av trygghet och utveckling. Personalens kompetens är en viktig byggsten för att stärka barnens utveckling. Vår inriktning är att minska antalet barn i barngrupperna och att på sikt nå de nationella måtten avseende antal barn i grupperna.

Vi strävar efter att tillgodose förskoleplats när behov uppstår.

Skola

En likvärdig och jämlik skola leder till att fler ungdomar går ut med fullständiga betyg och därmed får större förutsättningar till ett vidare studier och arbete. Den ökade resurstilldelning som gavs förra mandatperioden har medfört att fler elever lämnat grundskolan med fullständiga betyg.

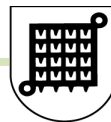
Vi vill fortsätta satsningen på Höjdenskolan för att minska antalet elever på högstadiet och att ge en god arbetsmiljö både för elever och lärare. Det är också en viktig satsning för att våra elever skall få en lugn och trygg skolgång.

Vi kommer fortsatt satsa på att öka antalet vuxna i skolan, en satsning i ledet att pedagoger skall vara pedagoger.

Vuxenutbildning

Världen är föränderlig och vi möter hela tiden nya utmaningar och behöver möjlighet till fortsatt utveckling genom hela livet. Vi vill fortsätta arbeta för att ha samarbete med olika aktörer när det gäller vuxenutbildningen, exempelvis Dalslands Folkhögskola och andra kommuner.

Äldreomsorg

Samhället bygger på den solidariska tanken att alla bidrar efter förmåga och nyttjar de gemensamma resurserna efter behov. Alla tjänster inom äldreomsorgen ska ha fortsatt god kvalitet och utgå från varje människas unika behov med bibehållen värdighet och integritet. De äldre ska ges möjlighet att ha stort inflytande över planering och genomförande av sin egen vård och omsorg.

Våra äldreboenden ska ha god kvalitet och erbjudas en meningsfull tillvaro med sociala aktiviteter. Flera boendeformer behöver byggas exempelvis trygghetsboenden som inte är en biståndsbedömd boendeform vilken heller inte behöver byggas i kommunal regi.

Vi vill fortsätta vidareutbilda personalen inom äldreomsorgen samt arbeta för fler händer inom vården.

Målet är att åter igen vara Sveriges bästa hemtjänstkommun (enligt socialstyrelsens undersökning 2017).

Integration och mångfald

En utsatt grupp i vårt samhälle är de människor som nyss kommit till Sverige.

Alla former av rasism, diskriminering, extremism och främlingsfientlighet ska motverkas.

I vårt samhälle har alla människor lika värde med samma skyldigheter och rättigheter.

För att underlätta integration är det viktigt att kombinera praktik och språkinläring (SFI). Vi vill att kommunen stöttar alla former av integrationsarbete som ideella organisationer utför. Vi vill införa en extra resurser som motivation till föreningslivet.

Kultur och fritid

Vi vill ha ett brett utbud av kultur-och fritidsverksamhet. Vi vill skapa positiva mötesplatser där invånare kan mötas och umgås socialt. Kultur och fritidsverksamhet är en viktig hörnsten i integrationsarbetet och bidrar i högsta grad till en snabbare väg in i samhället för våra nyanlända.

Vi vill skapa ett brett kulturutbud för alla invånare genom bland annat musik, litteratur, teater och film.

Vår kommuns väl fungerande föreningsliv är en viktig aktör i samhällsutvecklingen där vår uppgift är att stödja och stötta på olika sätt.

Arbetsmarknad

Under planperioden 2019-2021 kommer vi att fortsätta utveckla pågående arbete med att skapa förutsättning för människor som av en eller annan anledning hamnat långt från arbetsmarknaden.

En sådan satsning kostar initialt men betalas tillbaka på sikt genom minskade kostnader för den sociala sektorn. Den absoluta vinsten är för den enskilda individen som ges förutsättningar att komma i sysselsättning. Ett bra sätt att komma in på arbetsmarknaden är att varva utbildning med lämplig praktik i våra verksamheter för att öka möjligheten till arbete. Därför vill vi öka antalet anställda som har gått handledarutbildning och kurs i kulturella skillnader för ökad förståelse.

Näringsliv/landsbygdsutveckling

Under planperioden kommer vi fortsätta det påbörjade arbetet med att utveckla mötesplatser mellan kommun, näringsliv och kommuninvånare. Syftet med dessa träffar är att tillsammans föra utvecklingen i kommunen framåt.

Ett antal företagsbesök skall göras årligen. Vid dessa besök är återkoppling efter besöket en viktig del.

Det är också viktigt att Färgelanda kommun genomför arbetet med att ha färdig mark och lokaler för att kunna stödja företagsetableringar i Färgelanda kommun.

Boende

Vi vill jobba vidare med att driva fram attraktiva, trivsamma och trygga bostadsmiljöer i Färgelanda kommun. En bra bostad är en social rättighet och vi vill att alla skall ha en möjlighet att hitta ett boende som passar den egna livssituationen i livets alla skeden.

För att Färgelanda skall växa arbetar vi för ett ökat byggande av bostäder både i kommunal och privat regi. Träffar har och skall arnornas med både interna och externa byggare. Arbetet med detaljplaner skall intensifieras under planperioden.

Vision

Färgelanda 2030 – Den företagsamma och trygga kommunen för alla,
med närhet till natur, sjö och stad

Prioriterade områden

Utbildning   Arbetsmarknad   Bostäder

Verksamhets mål

Utbildning

Arbeta mot 100 % måluppfyllelse. Under planperioden skall andelen elever år 9 med fullständiga betyg öka med minst 10 % -enheter per år.

Arbetsmarknad

Verksamheten en väg in skall leda till att minst 25 individer kommer ut i arbete eller utbildning varje år under planperioden.

Kommunens verksamheter skall erbjuda minst 50 praktikplatser varje år under planperioden. Av dessa bör minst 25 leda till anställning/utbildning. Varje sektor skall bidra med praktikplatser.

Bostäder

Under planperioden skall minst 20 nya bostäder byggas i Färgelanda kommun.

Färgelanda kommun skall öka med minst 15 invånare per år under planperioden.

Ekonomiska förutsättningar

Indexuppräknig

Utgångspunkten för antaganden om kostnadsökningar i kommunens verksamhet baseras på prognoser från Sveriges kommuner och landsting, SKL. Uppgifterna i nedanstående tabell är hämtade från SKL Cirkulär 19:6.

Prisindex för kommunal verksamhet (PKV)

	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Arbetskraftskostnader*	4,1	2,5	2,8	3,3	3,4	3,1
Övrig förbrukning	2,8	2,2	2,4	2,6	2,6	2,6
Prisförändring	3,7%	2,4%	2,7%	3,1%	3,1%	3,0%

*) Inklusiv förändringar i arbetsgivaravgifter och kvalitetsjustering

Personalomkostnadspålägg

PO-pålägget för år 2020 höjs för kommuner.

Det genomsnittliga PO-pålägget för avtalspensioner var oförändrat för 2019. För 2020 föreslår SKL en höjning av det kalkylerade pålägget för kommuner, från 7,70 procent till 8,70 procent. Bakgrunden är att allt fler av de anställda har lön utöver taket (7,5 inkomstbasbelopp) och därför har rätt till förmånsbestämd pension.

PO-pålägget för 2020 uppgår till 40,15 procent.

PO-pålägget består av:

- Lagstadgade arbetsgivaravgifter: 31,42 procent.
- Avtalsförsäkringar: 0,03 procent.
- Avtalspensioner: 8,70 procent

Källa: SKL Cirkulär 19:21

Internränta

Den internränta som kommer att tillämpas under 2020 uppgår till 1,5 procent, enligt SKLs rekommendationer. Räntan är oförändrad jämfört med den rekommenderade internräntan avseende 2019. (SKL Cirkulär 19:5)

Befolkningsprognos

Följande befolkningsprognos baseras på den senaste gjorda befolkningsprognosen från 2020-2022 för Färgelanda kommun som SCB tagit fram. Denna prognos har visat sig ligga högre än verkligt utfall. SCBs prognos för de kommande åren visar en befolkningsökning. 2018-11-01 uppgick folkmängden till 6 596 personer. Med SCBs prognos som bas och med beaktande av faktiskt invånarantal används nedanstående prognos vid beräkningen av skatteintäkter och bidrag för perioden.

Färgelanda	2020	2021	2022
Antal invånare	6 600	6 600	6 600

Skattesats

Skattesatsen för 2019 uppgår till 22,26 %. Skattesatsen föreslås under planperioden till 22,76 %.

Skatteintäcksprognos

Skatteintäkter och statsbidrag, i form av kommunalekonomisk utjämning, för planperioden beräknas utifrån februariprognosen (SKL Cirkulär 19:6) uppgå till nedanstående belopp med hänsyn tagen till ovanstående befolkningsprognos och skattesats, enligt Sveriges Kommuner och Landstings (SKL:s) beräkningsmodell.

	2020	2021	2021
Skatteintäkter	290 514	297 831	306 817
Generella statsbidrag och utjämning* (inkl. fastighetsavgift)	119 096	122 332	123 184
Summa	409 610	420 163	430 001

*) Den del av det extra statsbidrag som beslutats för 2017-2021, de s.k. "Välfärdsmiljarderna", som fördelas utifrån kommunens befolkning, ingår i prognosen för det generella statsbidraget.

Finansiella mål

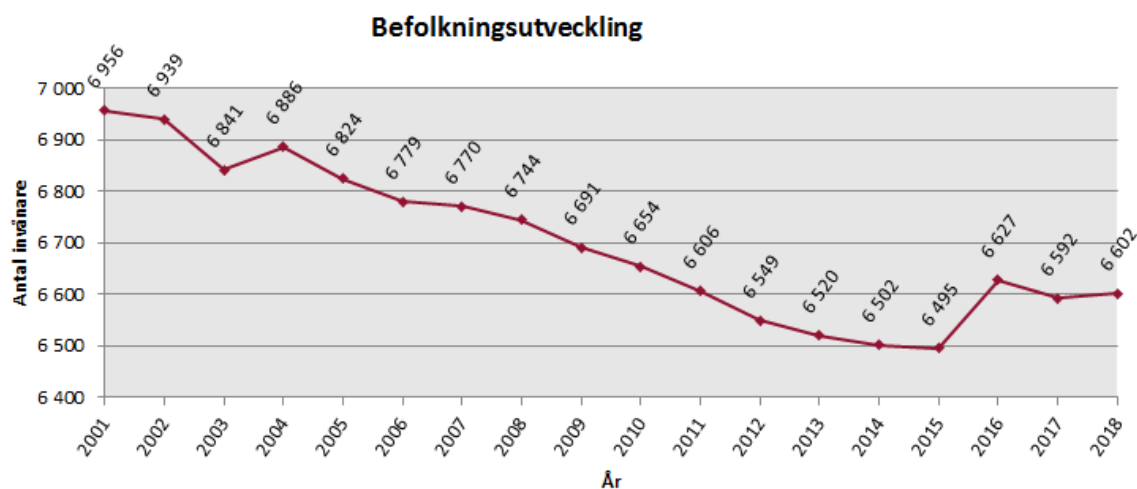
För planperioden föreslås att fastställa nedanstående finansiella mål:

- Resultatet ska uppgå till minst 0,8-2 procent av totala skatteintäkter och statsbidrag.
- Soliditeten ska årligen öka för att på sikt uppgå till minst 35 procent.

Målen utgår från balanskravet och viljan att uppnå en långsiktigt sund ekonomi, samt att ha en tillräcklig stabilitet och förmåga att motstå förluster.

Demografi

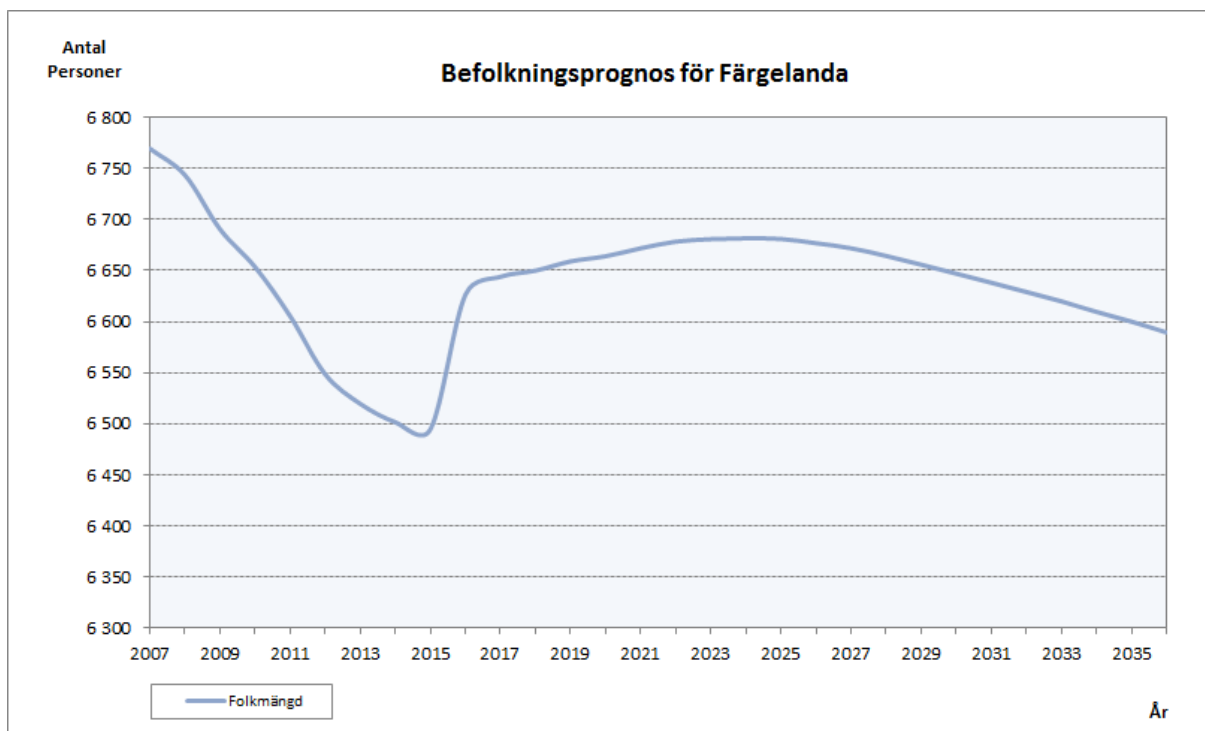
Färgelanda kommun hade per sista juni i år 6 592 invånare. Det är en minskning med 10 personer sedan årsskiftet. Under årets första kvartal ökade invånarantalet med 7 personer men under andra kvartalet vändes detta till en minskning med 17 personer, vilket således innebär en nettominskning med 10 personer under första halvåret.

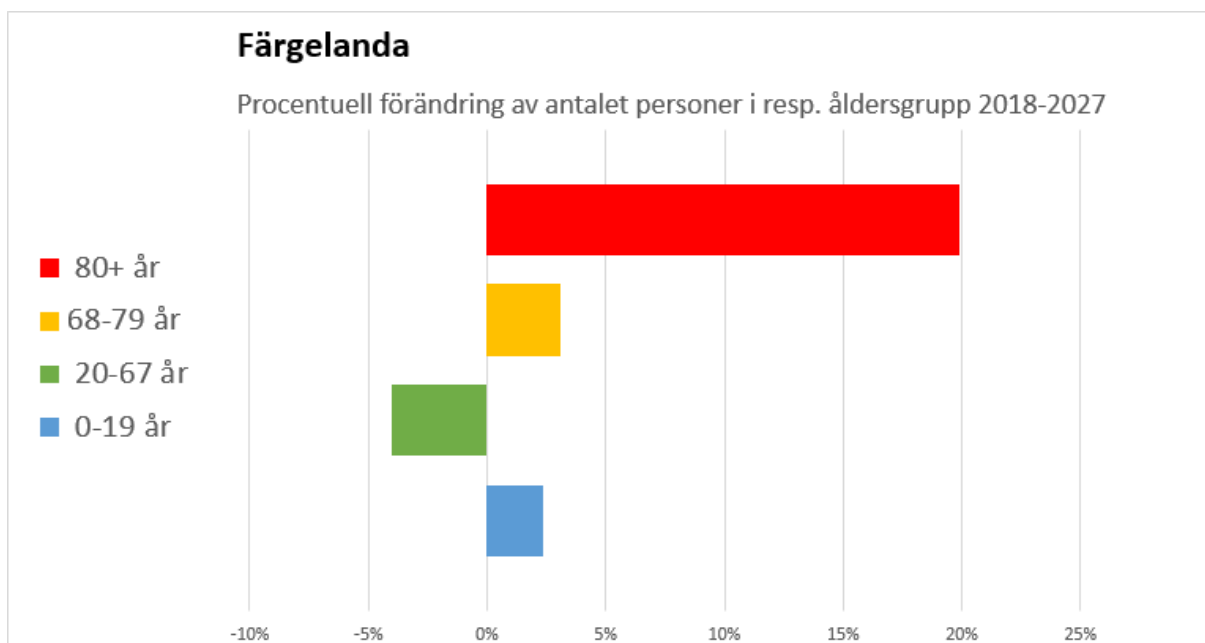
Långtidsprognos

Kan konstateras att SCB:s befolkningsprognos för Färgelanda kommun för åren 2017-2036 visar ca 50 fler invånare än vad verkliga utfallet blev per sista december 2018. SCB prognostiserar ytterligare ökning av antalet invånare under de kommande fem åren.

Källa: Beställd befolkningsprognos för Färgelanda kommun åren 2017–2036 från SCB.

Nedanstående diagram visar procentuell förändring av antalet invånare i Färgelanda kommun inom respektive åldersgrupp för perioden 2018-2027. SCB prognostiserar en ökning med 20 procent inom kategorin 80 år och äldre under tioårsperioden. Personer i arbetsför ålder visar däremot en minskning.

Källa: SCBs befolkningsprognos per kommun 2018-2027.

Känslighetsanalys

Utifrån SKL:s februariprognos (SKL Cirkulär 19:6) och beräkningsmodell har beräknats vad en förändring av invånarantalet skulle få för inverkan på skatteintäkterna. På motsvarande sätt har även beräknats vad en förändring av skattesatsen skulle resultera i.

Med februariprognosen som utgångspunkt har beräknats vad en förändring av budgeterat resultat skulle innebära beloppsmässigt.

Utifrån nuvarande låneskuld har beräknats vad en höjning av låneräntan skulle innebära i ökade kostnader.

Förändring	Årseffekt 2020, mkr
Ändrad befolkning med 50 personer*	+ - 2,7
Förändrad kommunalskatt med 10 öre	+ - 1,3
Förändrat resultatmål med 1 procentenhet	+ - 4,1
Förändrad ränta med 1 procentenhet	+ - 0,4

*) Avser endast intäktsökningen. Kostnad för nyttjande av kommunal service exkluderad.

God ekonomisk hushållning

Enligt kommunallagen ska kommunen ha en god ekonomisk hushållning i sin verksamhet. Minimivån i lagkravet är det så kallade balanskravet, vilket innebär att kostnaderna inte får överstiga intäkterna. För att leva upp till kravet på god ekonomisk hushållning krävs ett positivt resultat, för att också bidra till finansiering av investeringar och framtida pensionsåtaganden.

I god ekonomisk hushållning inryms också att varje generation ska bära kostnaderna för den service den konsumerar samt att bedriva verksamheten på ett kostnadseffektivt och ändamålsenligt sätt.

För Färgelanda kommun innebär god ekonomisk hushållning att kommunen uppfyller 100% av de finansiella målen samt minst 75% av verksamhetsmålen som är antagna av kommunfullmäktige.

Under planperioden är skattesatsen höjd med 0,50 öre då vi ser att det inte är möjligt med effektiviseringar för att möta utvecklingen av skatteintäkter och statsbidrag. Men detta är ingen hållbar lösning övertid att höja skatten.

För att efter planperioden leva upp till god ekonomisk hushållning måste det under planperioden jobbas med långsiktigt hållbara effektiviseringar inom samtliga verksamheter. Framför allt gäller det utbildning- och socialnämnd där medel tillförts för att jobba med effektiviseringar genom välfärdsteknik.

Kommunbidrag

Fördelning kommunbidrag

	Plan 2020	Plan 2021	Plan 2022
Totala skatteintäkter och statsbidrag	411 778	420 163	430 001

FINANSEN			
Lönerevision fg. år ofördelat	0	5 000	10 000
Lönerevision	5 000	5 000	5 000
Kostnader för finanserna	7 000	7 000	7 000
TOTALT FINANSEN	12 000	17 000	22 000

KOMMUNFULLMÄKTIGE			
Ingående ram	3 094	2 622	2 649
Indexuppräknings	28	27	27
Effektivisering/sparkrav	-200	0	0
Valnämnden	-300	0	300
KOMMUNBIDRAG KOMMUNFULLMÄKTIGE	2 622	2 649	2 976

KOMMUNSTYRELSEN			
Ingående ram	78 668	75 710	76 420
Indexuppräknings (exkl. samhällsutveckling)	593	450	464
Ofördelat	500	0	0
Effektivisering/sparkrav (exkl. samhällsutveckling)	-600	0	0
<i>Varav:</i>			
<i>Avdelning samhällsutveckling ingående ram</i>	30 496	27 045	27 305
<i>Indexuppräknings (samhällsutveckling)</i>	460	260	283
<i>Effektivisering/sparkrav (samhällsutveckling)</i>	-1 200	0	0
<i>Flytt av verksamhet (samhällsutveckling)</i>	-2 711	0	0
<i>Avdelning samhällsutveckling utgående ram</i>	27 045	27 305	27 588
KOMMUNBIDRAG KOMMUNSTYRELSEN	75 710	76 420	77 167

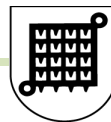

UTBILDNINGSNÄMNDEN			
Ingående ram	171 074	175 670	177 263
Indexuppräkning	2 370	1 593	1 608
Utökad ram välfärdsteknik	1 200	0	0
Effektivisering/sparkrav	-675	0	0
Flytt av verksamhet	1 701	0	0
KOMMUNBIDRAG UTBILDNINGSNÄMNDEN	175 670	177 263	178 871

SOCIALNÄMNDEN			
Ingående ram	133 077	141 158	143 424
Indexuppräkning	1 857	1 266	1 286
Utökning ram äldreomsorg	4 000	1 000	0
Utökning ram välfärdsteknik	1 200	0	0
Effektivisering/sparkrav	0	0	0
Flytt av verksamhet	1 024	0	0
KOMMUNBIDRAG SOCIALNÄMNDEN	141 158	143 424	144 710

SUMMA KOMMUNBIDRAG	407 160	416 756	425 724
---------------------------	----------------	----------------	----------------

Resultatmål i % av totala skatteintäkter och statsbidrag	1,1	0,8	1,0
RESULTAT	4 618	3 407	4 277

Investeringsplan

För att leva upp till kravet på god ekonomisk hushållning krävs bland annat ett positivt resultat. Ett positivt resultat behövs också för att bidra till finansiering av investeringar och framtida pensionsåtaganden. I god ekonomisk hushållning inryms också att varje generation ska bära kostnaderna för den service den konsumerar.

Förenklat kan sägas att självfinansieringsutrymmet för investeringar utgörs av resultat plus avskrivningar. Utifrån den accelererande negativa resultatutveckling, som bland annat framgår av kommunens delårsrapport, och den investeringsplan som presenteras kommer extern finansiering bli nödvändig. En ökad belåning innebär sämre soliditet vilket går emot fullmäktiges finansiella mål. Extern finansiering innebär ökade räntekostnader och större risk bland annat i form av räntekänslighet. Att låna till investeringar med bestående värde och investeringar som gagnar kommande generationer behöver inte vara negativt. Det är dock viktigt att välunderbyggda investeringskalkyler upprättas där konsekvenser, bland annat i form av ökade kapital- och driftskostnader, tydligt beskrivs och beaktas. Att behöva låna till driften är inte försvarbart och heller inte att betrakta som god ekonomisk hushållning.

Av de planeringsförutsättningar som beslutats av kommunfullmäktige framgår följande:

Investeringar under planeringsperioden skall kännetecknas av att de utgör en nödvändig förutsättning för att verksamheten skall kunna bedrivas eller vara ekonomiskt fördelaktiga för verksamheten genom att reducera de totala kostnaderna. De kapitalkostnader som en investering medför skall i sin helhet finansieras i den berörda sektorns budget för planeringsperioden.

Det innebär att respektive nämnd inte får någon ramökning för att täcka ökade kapitalkostnader som investeringarna bidrar till.

Den internränta som kommer att tillämpas under 2020 uppgår till 1,5 procent, enligt SKLs rekommendationer. Räntan är oförändrad jämfört med den rekommenderade internräntan avseende 2019. (Cirkulär 19:5)

Investeringsplan 2020-2025

	Nämnd	BESLUT	PLAN 2020	PLAN 2021	PLAN 2022	PLAN 2023	PLAN 2024	PLAN 2025
Återstående investeringar enligt beslut före 2020								
<u>Infrastruktur o Fastighetsinvesteringar</u>								
Dammen Stigen	SHU	600						
Diarie	KS/stab	1300	540	540				
Etablering Dyrtorp (Industriplan Högalid)	SHU	25050	1000	11 061	10 062			
SUMMA Beslutade projekt tom 2019		30 150	1 540	11 601	10 062	0	0	0
<u>Utrustningsinvesteringar</u>								
Ofötutsett KS		9 000	1 500	1 500	1 500	1 500	1 500	1 500
Grundram IT	IT	8 490	1 540	3 540	490	1 240	840	840
Grundram	KS/Stab	600	100	100	100	100	100	100
Grundram	SHU	2 760	460	460	460	460	460	460
Grundram	UN	4 800	800	800	800	800	800	800
Grundram	SN	5 280	880	880	880	880	880	880
Grundram IKT	UN	1 350	225	225	225	225	225	225
IKT-plan	UN	1 470	245	245	245	245	245	245
SUMMA Årliga grundramar		33 750	5 750	7 750	4 700	5 450	5 050	5 050
SUMMA Beslutade Investeringar		63 900	7 290	19 351	14 762	5 450	5 050	5 050
Investeringsplan								
		Äskande	2020	2021	2022	2023	2024	2025
IT	KS	800				800		
SHU- Enl underhållsplan fastighet	KS	48 750	8 665	13 900	10 125	4 150	6 110	5 800
Socialnämnden	SN	2 400	1 900	500				
Nybyggnation förskola	UN	35 000		2 000	3 000	30 000		
Ödeborgs skola, tillbyggnation	UN	20 000	1 000	4 000	15 000			
Valboutredning, projektering	UN	1 000	1 000					
SUMMA EJ Beslutade NYA Investeringar		107 950	12 565	20 400	28 125	34 950	6 110	5 800
TOTALT BEHOV		171 850	19 855	39 751	42 887	40 400	11 160	10 850

Kommunledningskontoret
Ekonomichef
Kristina Olsson
0528-567107
kristina.olsson@fargelanda.se

Kommunstyrelsen

Mål- och resursplan 2020-2022 inklusive finansiella mål, skattesats samt budget 2020, flerårsplan för åren 2021 och 2022 med angivna kommunbidrag för kommunstyrelsen, nämnderna, investeringsutrymme, låneram för perioden med anvisning och uppdrag till kommunstyrelsen och nämnder samt taxor och avgifter 2020

Beslutsförslag

Kommunfullmäktige beslutar att

- fastställa verksamhetsmålen för 2020
- fastställa de finansiella målen för 2020-2022
- fastställa skattesatsen för 2020 till 22,26 kronor
- fastställa budget för 2020 med angivna kommunbidrag för nämnderna med totalt 405 278 tkr
- i den långsiktiga planeringen utgå från SKL:s prognoser för intäkter vilket innebär 413 663 tkr för 2021 och 423 501 tkr för 2022
- uppdra till kommunstyrelsen att inom ramen för avsatta medel till lönerrevisionen besluta om tilläggsbudget till nämndernas kommunbidrag i enlighet med utfallet av revisionen
- fastställa internräntan för 2020 till 1,5 % enligt SKL:s rekommendation
- uppdra åt nämnderna att söka och använda de riktade statsbidrag som finns tillgängliga
- fastställa taxor och avgifter enligt bilaga till Mål- och resursplanen
- fastställa investeringsram på 20 mnkr för 2020
- godkänna en ram för nyupplåning upp till 20 mnkr under 2020
- uppdra åt nämnderna att genomföra de verksamhetsförändringar och effektiviseringar som ingår i Mål- och resursplanen
- uppdra åt kommunstyrelsen och nämnderna att anta sin budget inom givna ramar senast november 2019.

Ärendebeskrivning

Under året har kommunstyrelsens budgetberedning diskuterat förutsättningarna för kommunens mål- och resursplan (MRP) 2020-2022. Förutsättningar har konsekvensbeskrivits av kommunstyrelsen,

socialnämnden och utbildningsnämnden. Bygg- och trafiknämnden undantogs då nämndens huvudsakliga uppgift rör myndighetsutövning.

Utifrån förutsättningar och konsekvensbeskrivningarna har förslag till MRP 2020-2022 tagits fram.

Taxor och avgifter

Kommunfullmäktige har också att fatta beslut om taxor och avgifter för 2020. Socialnämnden har behandlat taxor och avgifter inom sitt verksamhetsområde den 2 oktober (§ 66) och föreslår kommunfullmäktige att anta dessa enligt förslag. Utbildningsnämnden har behandlat taxor och avgifter den 7 oktober och föreslår kommunfullmäktige att anta dessa enligt förslag.

Inom kommunstyrelsens verksamheter tas taxa/avgift ut för följande verksamheter:

- Kopiering
- Bygglov
- Torghandel
- Måltidsverksamhet
- Renhållning, avfall och slamhantering
- Lotteritillstånd, lokaluthyrning och bibliotek samt
- Diverse avgifter (gräsklippning för pensionärer och föreningar, snöskottning pensionärer, båtplats Sundsbron, felparkeringsavgift, felaktigt nyttjande av handikapplats samt fjärrvärme till externa kunder (indexregleras).

Föreligger förslag till taxa/avgift för nämnda verksamheter. Samtliga förslag till taxor och avgifter presenteras i det samlade dokumentet.

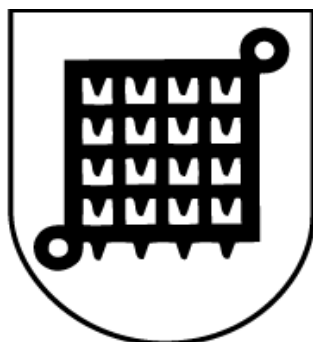
Kommunstyrelsen och nämnderna har därefter, utifrån antagen MRP, att besluta om detaljbudget 2020 för sin verksamhet.

Facklig samverkan

Facklig samverkan har ägt rum den 9 oktober och arbetstagarorganisationerna har tagit del av förslaget till MRP 2020-2022.

Susanne Korduner
Kommun

Kristina Olsson
Ekonomichef

Mål- och resursplan

Färgelanda kommun

2020-2022

Innehållsförteckning

Övergripande.....	4
<i>Kommunstyrelsens ordförande har ordet</i>	4
<i>Politisk viljeriktning</i>	5
<i>Kommunfullmäktiges mål</i>	7
<i>Ekonomiska förutsättningar</i>	8
<i>Finansiella mål</i>	9
<i>Demografi</i>	9
<i>Känslighetsanalys</i>	11
<i>God ekonomisk hushållning</i>	11
<i>Kommunbidrag</i>	12
Investeringsplan.....	14

Kommunstyrelsens ordförande har ordet

Med denna Mål- och resursplan 2020-22 för Färgelanda kommun tas flera steg framåt för en mer strategisk styrning och ledning som bygger på framtidstro och växtkraft, i ett ekonomiskt ansträngt läge.

Färgelanda kommun behöver skapa möjligheter för tillväxt och utveckling. För att detta ska kunna bli verklighet behöver vi fortsatt kunna erbjuda service och välfärdstjänster med hög kvalitet, såsom förskola, skola och äldreomsorg, i kombination med att som kommun våga satsa för framtiden så att vi blir fler invånare och därmed fler som kan dela på välfärdens finansiering. Här behövs kommande år en rad investeringar i kommunens byggnader och verksamheter, men även planering av tomtmark för bostäder liksom industrilokaler behöver prioriteras upp vilket också sker i planen. Vi ser med stort intresse att näringslivet i kommunen tar viktiga steg framåt och står för tillväxt och utveckling som stärker vår kommun som helhet. Byggnationer och andra satsningar bidrar till utvecklingskraften, stärker stoltheten i kommunen och ger förhoppningsvis ringar på vattnet så att fler ska våga och vilja investera sina resurser här.

Mål- och resursplanen för åren 2020-22 tar avstamp i tre utmaningar som finns definierade i den politiska plattformen för mandatperioden;

- Låga skolresultat, problem med studiemotivation, skolavhopp och kompetensförsörjning både för privata och offentliga aktörer.
- Minskande befolkningsunderlag samt behov av bostadsbyggnation och landsbygdsutveckling, vad gäller boendemiljö och näringsliv.
- Rekryterings- och bemanningsproblematik samt hög sjukfrånvaro liksom personalomsättning.

För att Färgelanda kommun ska klara av att både hantera växande verksamhetsbehov, till följd av vår demografi, ökade förväntningar från våra invånare och behov i form av fastighetsunderhåll, samtidigt som konjunkturen sviktar och prognosen för utvecklingen kommunens skatteintäkter därmed avtar, så krävs att kommunen som organisation hittar en balans mellan kostnader och intäkter. Det handlar om att hitta nya sätt att arbeta, bibehålla kvalitet, kunna attrahera både ny och befintlig personal att arbeta i kommunen och samtidigt skapa en långsiktig hållbarhet som kan ge utrymme för att välbehövliga satsningar.

Med denna utgångspunkt bygger Mål- och resursplanen på följande strategiska inriktningar;

- Stärkta skolresultat i ändamålsenliga & trygga skolor
- Utvecklad omsorg med individen i fokus
- Byggnation & boende i hela kommunen
- Underlätta för småföretagen att växa
- Bli en bättre arbetsgivare
- Implementera Agenda 2030

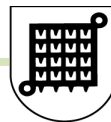
Till dessa inriktningar kopplas totalt 19 verksamhetsmål som på ett strategiskt vis ska peka ut inriktningen för kommunens hela verksamhetsområde och vara mätbara och realistiska. Målen har förtydligats jämfört med tidigare år och är av övergripande karaktär. Nämnderna och kommunstyrelsen har sedan att planera, prioritera och presentera aktiviteter och insatser för att nå målen. Delmål kan också definieras för perioden.

Nytt för denna planperiod är de strategiska miljömålen som kopplas till agenda 2030. De sociala liksom ekonomiska hållbarhetsmålen har sedan tidigare bäring på andra målområden.

Investeringsplanen har utvecklats och är lagd för perioden 2020-2025. Detta för att få en bättre överblick kring kommunens investeringsbehov på sikt och för att kunna göra nödvändiga prioriteringar. Investeringsplanen kommer tillsammans med finansiering för densamma att behöva utvecklas och arbetas vidare med under kommande budgetprocess. Redan nu tar kommunen dock viktiga steg framåt.

Tobias Bernhardsson
Kommunstyrelsens ordförande

Politisk viljeriktning

Tillika politisk plattform för mandatperioden 2018-2022, för Centerpartiet, Moderaterna och Liberalerna.

Vision:

Färgelanda - En trygg kommun med tillväxt och livskraft

Värdegrund:

Engagerad och företagsam med ett gott bemötande.

Prioriterad

Färgelanda kommun är en fantastisk kommun med stor potential att utvecklas och växa. Här finns en rik natur, ett starkt förenings- och näringsliv samt ett enastående utgångsläge med nära koppling till en stor arbetsmarknad. Färgelanda är en kommun med handlingskraft och tillförsikt där vi tillsammans satsar för framtiden.

inriktning:

En förutsättning för att kunna utveckla kommunen är ekonomi i balans. Genomlysningar av ekonomi och verksamheter är nödvändigt för en hållbar kommun. Perspektiven ekonomisk, miljömässig och social hållbarhet ska allt tydligare genomsyra kommunens verksamheter. Våra sex övergripande inriktningsmål för kommande mandatperiod är följande:

- Stärkta skolresultat i ändamålsenliga & trygga skolor
- Utvecklad omsorg med individen i fokus
- Byggnad & boende i hela kommunen
- Underlätta för småföretagen att växa
- Bli en bättre arbetsgivare
- Implementera Agenda 2030

Utmaningar:

Vår politiska plattform tar avstamp i följande tre formulerade utmaningar:

- Låga skolresultat, problem med studiemotivation, skolavhopp och kompetensförsörjning både för privata och offentliga aktörer.
- Minskande befolkningsunderlag samt behov av bostadsbyggnation och landsbygdsutveckling, vad gäller boendemiljö och näringsliv.
- Rekryterings- och bemanningsproblematik samt hög sjukfrånvaro liksom personalomsättning.

16-punktsprogrammet

Beskrivning av politisk inriktning för mandatperioden

Stärkta skolresultat i ändamålsenliga & trygga skolor

- Införa mer tidiga insatser och mer fysisk aktivitet i skolorna.
- Förbättra den fysiska skolmiljön i form av skolgårdar och byggnader.
- Höja lärarnas status och skapa mer tid för lärarna med eleverna.

Utvecklad omsorg med individen i fokus

- Arbeta strategiskt och förebyggande för att motverka ohälsa och utanförskap, inom alla berörda verksamheter.
- Utveckla omsorgen med hjälp av digitala verktyg och nya arbetssätt.
- Stärka äldreomsorgen med bland annat träffpunkter, tillsammans med civilsamhället.

Byggnad och boende i hela kommunen

- Ta fram en ny översiktsplan och uppdatera program & detaljplaner.
- Öka byggandet runtom i kommunen, förbered byggbar tomtmark, utvecklingsplanera för orterna och öppna för strandnära byggande.
- Utveckla centrumkärnorna och Färgelanda centrumhus.

Underlätta för småföretagen att växa

- Förbered industrimark för etableringar.
- Utvecklat lärcentrum i syfte att stärka kompetensförsörjningen; i samarbetet med Vuxenutbildning, Folkhögskola & Näringsliv.
- I bred dialog ta fram en näringslivsstrategi för hela kommunen i syfte att stärka företagsklimatet.

Bli en bättre arbetsgivare

- Delaktighet, transparens och dialog kring personalfrågorna.
- Förbättrad arbetsmiljö och minskad sjukfrånvaro.
- Plan för personal-/kompetensförsörjning

Implementera Agenda 2030

- Implementera Agenda 2030 i kommunens verksamheter

Kommunfullmäktiges mål

Strategisk inriktning	Övergripande mål	Mått/Verksamhetsmål	Aktiviteter
Stärkta skolresultat i ändamålsenliga, trygga skolor	Verka för tidiga insatser i skolorna som stärker elevernas studieresultat samt studiero.	<ul style="list-style-type: none"> - Andel godkända elever på nationella prov i Åk 3 och 6 ska öka. - Andel elever med behörighet till gymnasiala yrkesprogram ska öka. - Ökad andel av eleverna känner sig trygga i skolan - Ogiltig frånvaro ska minska 	<i>Uppdrag till <u>Utbildningsnämnden</u> att utarbeta delmål och aktiviteter</i>
Utvecklad omsorg med individen i fokus	Arbeta strategiskt och förebyggande för att motverka ohälsa och utanförskap riktat till alla åldrar. Utveckla omsorgen med hjälp av digitala verktyg och nya arbetssätt.	<ul style="list-style-type: none"> - Brukarbedömning hemtjänst äldreomsorg, hälsotillstånd, öka - Andel av hushåll med ek bistånd över 3 år, minska - Antal föreningsaktiviteter som får LOK-stöd ska öka (Gäller samtliga nämnder). 	<i>Uppdrag till <u>Socialnämnden</u> att utarbeta delmål och aktiviteter</i>
Byggnad & boende i hela kommunen	Bostadsplanera i orterna för att möjliggöra ökat bostadsbyggande i attraktiva lägen. Invånarantalet ska öka i varje kommundel	<ul style="list-style-type: none"> - Öka invånarantalet - Ökat bostadsbyggande, lägenheter* - Ökat bostadsbyggande, villor 	<i>Uppdrag till <u>Kommunstyrelsen</u> att utarbeta delmål och aktiviteter</i>
Underlätta för småföretagen att växa	I samverkan med näringslivet stärka företagsklimatet	<ul style="list-style-type: none"> - Stärkt företagsklimat, i Svenskt näringslivs ranking - Ökat index, SKL Insikt 	<i>Uppdrag till <u>Kommunstyrelsen</u> att utarbeta delmål och aktiviteter</i>
Bli en bättre arbetsgivare	Förbättrad arbetsmiljö och minskad sjukfrånvaro.	<ul style="list-style-type: none"> - Stärka medarbetarengagemanget (Förbättrat HME-totalindex) - Minskad total sjukfrånvaro - Minskad personalomsättning 	<i>Uppdrag till <u>nämnderna</u> att utarbeta delmål och aktiviteter</i>
Agenda 2030	Implementera Agenda 2030 i kommunens verksamheter	<ul style="list-style-type: none"> - Minska energiförbrukningen i kommunens byggnader* - Öka volym (kWh) producerad förnybar energi* - Minskad användning av fossila bränslen i kommunens fordon* - Minskat matsvinn 	<i>Uppdrag till <u>nämnderna</u> att utarbeta delmål och aktiviteter</i>

*) Gäller även Valbohem AB

Ekonomiska förutsättningar

Indexuppräknning

Utgångspunkten för antaganden om kostnadsökningar i kommunens verksamhet baseras på prognoser från Sveriges kommuner och landsting, SKL. Uppgifterna i nedanstående tabell är hämtade från SKL Cirkulär 19:6.

Prisindex för kommunal verksamhet (PKV)

	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Arbetskraftskostnader*	4,1	2,5	2,8	3,3	3,4	3,1
Övrig förbrukning	2,8	2,2	2,4	2,6	2,6	2,6
Prisförändring	3,7%	2,4%	2,7%	3,1%	3,1%	3,0%

*) Inklusive förändringar i arbetsgivaravgifter och kvalitetsjustering

Personalomkostnadspålägg

PO-pålägget för år 2020 höjs för kommuner.

Det genomsnittliga PO-pålägget för avtalspensioner var oförändrat för 2019. För 2020 föreslår SKL en höjning av det kalkylerade pålägget för kommuner, från 7,70 procent till 8,70 procent. Bakgrunden är att allt fler av de anställda har lön utöver taket (7,5 inkomstbasbelopp) och därför har rätt till förmånsbestämd pension.

PO-pålägget för 2020 uppgår till 40,15 procent.

PO-pålägget består av:

- Lagstadgade arbetsgivaravgifter: 31,42 procent.
- Avtalsförsäkringar: 0,03 procent.
- Avtalspensioner: 8,70 procent

Källa: SKL Cirkulär 19:21

Internränta

Den internränta som kommer att tillämpas under 2020 uppgår till 1,5 procent, enligt SKLs rekommendationer. Räntan är oförändrad jämfört med den rekommenderade internräntan avseende 2019. (SKL Cirkulär 19:5)

Befolkningsprognos

Följande befolkningsprognos baseras på den senaste gjorda befolkningsprognosen från 2020-2022 för Färgelanda kommun som SCB tagit fram. Denna prognos har visat sig ligga högre än verkligt utfall. SCBs prognos för de kommande åren visar en befolkningsökning. 2018-11-01 uppgick folkmängden till 6 596 personer. Med SCBs prognos som bas och med beaktande av faktiskt invånarantal används nedanstående prognos vid beräkningen av skatteintäkter och bidrag för perioden.

Färgelanda	2020	2021	2022
Antal invånare	6 600	6 600	6 600

Skattesats

Skattesatsen för 2019 uppgår till 22,26 %. Skattesatsen föreslås vara oförändrad under planperioden, 22,26 %.

Skatteintäktsprognos

Skatteintäkter och statsbidrag, i form av kommunalekonomisk utjämning, för planperioden beräknas utifrån februariprognosen (SKL Cirkulär 19:6) uppgå till nedanstående belopp med hänsyn tagen till ovanstående befolkningsprognos och skattesats, enligt Sveriges Kommuner och Landstings (SKL:s) beräkningsmodell.

	2020	2021	2021
Skatteintäkter	284 014	291 331	300 317
Generella statsbidrag och utjämning* (inkl. fastighetsavgift)	119 096	122 332	123 184
Summa	403 110	413 663	423 501

*) Den del av det extra statsbidrag som beslutats för 2017-2021, de s.k. "Välfärdsmiljarderna", som fördelas utifrån kommunens befolkning, ingår i prognosen för det generella statsbidraget

Finansiella mål

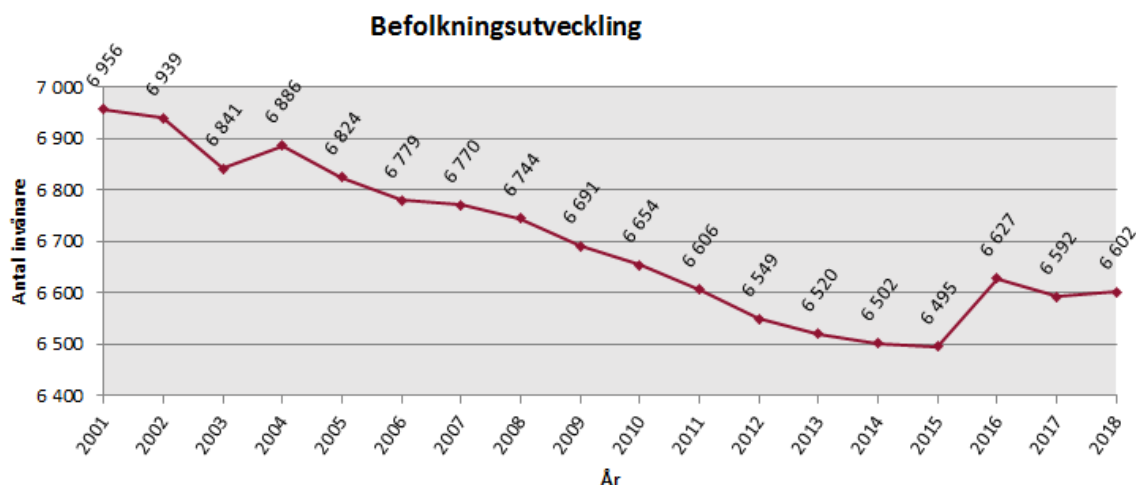
För planperioden föreslås att fastställa nedanstående finansiella mål:

- Resultatet ska uppgå till minst 1-2 procent av totala skatteintäkter och statsbidrag.
- Soliditeten ska årligen öka för att på sikt uppgå till minst 35 procent.

Målen utgår från balanskravet och viljan att uppnå en långsiktigt sund ekonomi, samt att ha en tillräcklig stabilitet och förmåga att motstå förluster.

Demografi

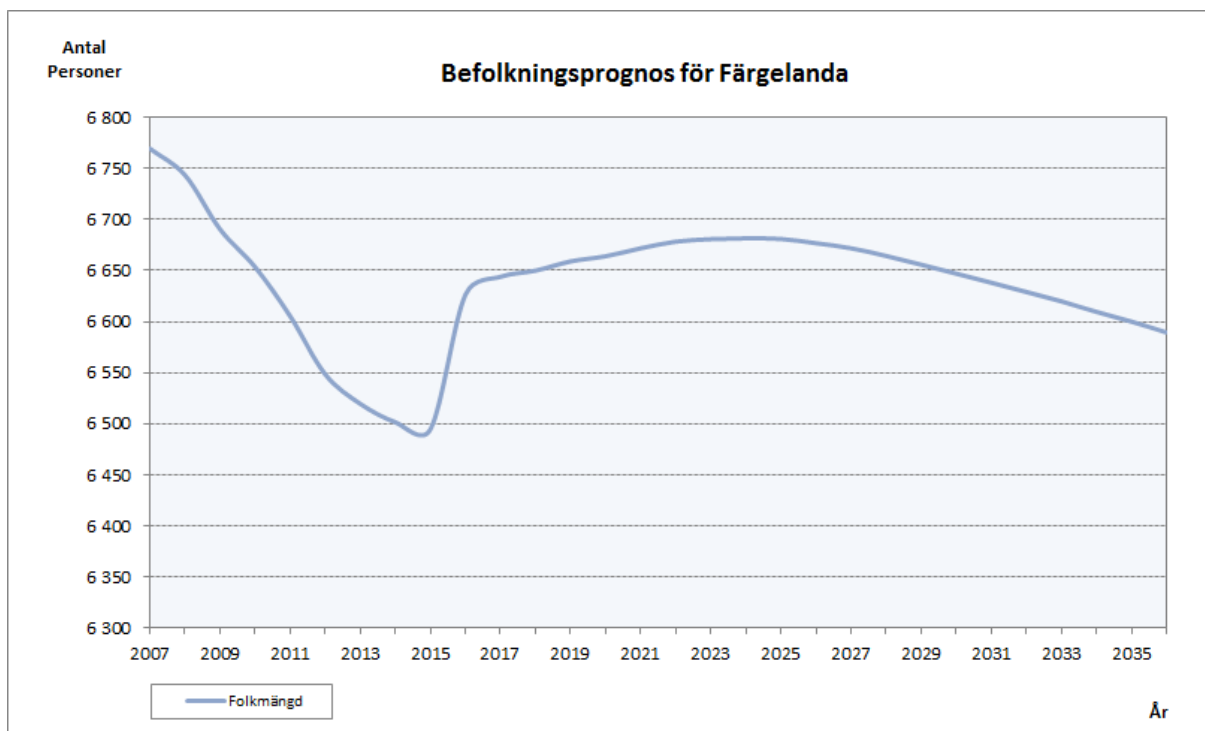
Färgelanda kommun hade per sista juni i år 6 592 invånare. Det är en minskning med 10 personer sedan årsskiftet. Under årets första kvartal ökade invånarantalet med 7 personer men under andra kvartalet vändes detta till en minskning med 17 personer, vilket således innebär en nettominskning med 10 personer under första halvåret.

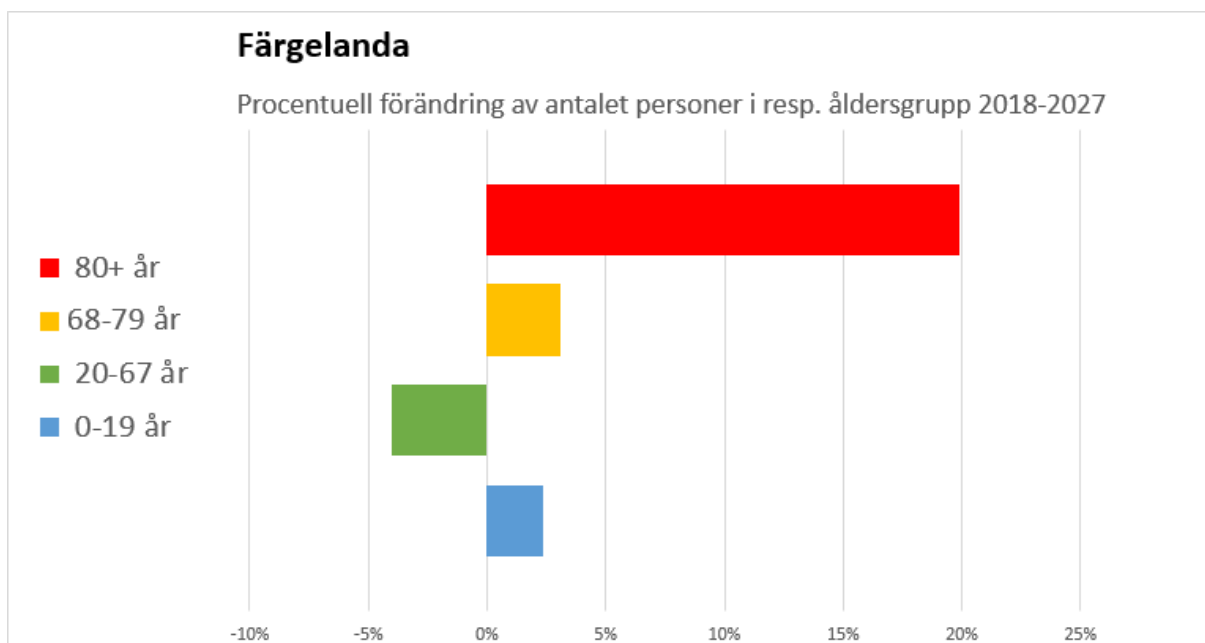
Långtidsprognos

Kan konstateras att SCB:s befolkningsprognos för Färgelanda kommun för åren 2017-2036 visar ca 50 fler invånare än vad verkliga utfallet blev per sista december 2018. SCB prognostiserar ytterligare ökning av antalet invånare under de kommande fem åren.

Källa: Beställd befolkningsprognos för Färgelanda kommun åren 2017-2036 från SCB.

Nedanstående diagram visar procentuell förändring av antalet invånare i Färgelanda kommun inom respektive åldersgrupp för perioden 2018-2027. SCB prognostiserar en ökning med 20 procent inom kategorin 80 år och äldre under tioårsperioden. Personer i arbetsför ålder visar däremot en minskning.

Källa: SCBs befolkningsprognos per kommun 2018-2027.

Känslighetsanalys

Utifrån SKL:s februariprognos (SKL Cirkulär 19:6) och beräkningsmodell har beräknats vad en förändring av invånarantalet skulle få för inverkan på skatteintäkterna. På motsvarande sätt har även beräknats vad en förändring av skattesatsen skulle resultera i.

Med februariprognosen som utgångspunkt har beräknats vad en förändring av budgeterat resultat skulle innebära beloppsmässigt.

Utifrån nuvarande låneskuld har beräknats vad en höjning av låneräntan skulle innebära i ökade kostnader.

Förändring	Årseffekt 2020, mkr
Ändrad befolkning med 50 personer*	+ - 2,7
Förändrad kommunalskatt med 10 öre	+ - 1,3
Förändrat resultatmål med 1 procentenhet	+ - 4,1
Förändrad ränta med 1 procentenhet	+ - 0,4

*) Avser endast intäktsökningen. Kostnad för nyttjande av kommunal service exkluderad.

God ekonomisk hushållning

Enligt kommunallagen ska kommunen ha en god ekonomisk hushållning i sin verksamhet. Miniminivån i lagkravet är det så kallade balanskravet, vilket innebär att kostnaderna inte får överstiga intäkterna. För att leva upp till kravet på god ekonomisk hushållning krävs ett positivt resultat, för att också bidra till finansiering av investeringar och framtida pensionsåtaganden.

I god ekonomisk hushållning inryms också att varje generation ska bära kostnaderna för den service den konsumerar samt att bedriva verksamheten på ett kostnadseffektivt och ändamålsenligt sätt.

För Färgelanda kommun innebär god ekonomisk hushållning att kommunen uppfyller 100% av de finansiella målen samt minst 75% av verksamhetsmålen som är antagna av kommunfullmäktige.

Kommunbidrag

Fördelning kommunbidrag

	Plan 2020	Plan 2021	Plan 2022
Totala skatteintäkter och statsbidrag	405 278	413 663	423 501

FINANSEN			
Lönerevision fg. år ofördelat	0	5 000	10 000
Lönerevision	5 000	5 000	5 000
Kostnader för finanserna	7 000	7 000	7 000
TOTALT FINANSEN	12 000	17 000	22 000

KOMMUNFULLMÄKTIGE			
Ingående ram	3 094	2 519	2 544
Indexuppräknning	28	25	25
Effektivisering/sparkrav	-303	0	0
Valnämnden	-300	0	300
KOMMUNBIDRAG KOMMUNFULLMÄKTIGE	2 519	2 544	2 869

KOMMUNSTYRELSEN			
Ingående ram	78 668	75 403	74 939
Indexuppräknning (exkl. samhällsutveckling)	593	442	442
Ofördelat	500	-500	0
Effektivisering/sparkrav (exkl. samhällsutveckling)	-690	0	-600
<i>Varav:</i>			
<i>Avdelning samhällsutveckling ingående ram</i>	30 496	26 828	26 422
<i>Indexuppräknning (samhällsutveckling)</i>	460	244	240
<i>Effektivisering/sparkrav (samhällsutveckling)</i>	-1 417	-650	-650
<i>Flytt av verksamhet (samhällsutveckling)</i>	-2 711	0	0
<i>Avdelning samhällsutveckling utgående ram</i>	26 828	26 422	26 013
KOMMUNBIDRAG KOMMUNSTYRELSEN	75 403	74 939	74 372

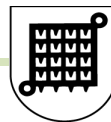

UTBILDNINGSNÄMNDEN			
Ingående ram	171 074	172 745	172 824
Indexuppräkning	2 370	1 569	1 573
Effektivisering/sparkrav	-2 400	-1 490	0
Flytt av verksamhet	1 701	0	0
KOMMUNBIDRAG UTBILDNINGSNÄMNDEN	172 745	172 824	174 397

SOCIALNÄMNDEN			
Ingående ram	133 077	138 558	142 219
Indexuppräkning	1 857	1 261	1 293
Utökning ram äldreomsorg (2020: Rosen, 2021: Håvesten 5)	3 000	3 000	0
Effektivisering/sparkrav	-400	-600	0
Flytt av verksamhet	1 024	0	0
KOMMUNBIDRAG SOCIALNÄMNDEN	138 558	142 219	143 512

SUMMA KOMMUNBIDRAG	401 225	409 526	417 149
---------------------------	----------------	----------------	----------------

Resultatmål i % av totala skatteintäkter och statsbidrag	1,0	1,0	1,5
RESULTAT	4 053	4 137	6 353

Investeringsplan

För att leva upp till kravet på god ekonomisk hushållning krävs bland annat ett positivt resultat. Ett positivt resultat behövs också för att bidra till finansiering av investeringar och framtida pensionsåtaganden. I god ekonomisk hushållning inryms också att varje generation ska bära kostnaderna för den service den konsumerar.

Förenklat kan sägas att självfinansieringsutrymmet för investeringar utgörs av resultat plus avskrivningar. Utifrån den accelererande negativa resultatutveckling, som bland annat framgår av kommunens delårsrapport, och den investeringsplan som presenteras kommer extern finansiering bli nödvändig. En ökad belåning innebär sämre soliditet vilket går emot fullmäktiges finansiella mål. Extern finansiering innebär ökade räntekostnader och större risk bland annat i form av räntekänslighet. Att låna till investeringar med bestående värde och investeringar som gagnar kommande generationer behöver inte vara negativt. Det är dock viktigt att välunderbyggda investeringskalkyler upprättas där konsekvenser, bland annat i form av ökade kapital- och driftskostnader, tydligt beskrivs och beaktas. Att behöva låna till driften är inte försvarbart och heller inte att betrakta som god ekonomisk hushållning.

Av de planeringsförutsättningar som beslutats av kommunfullmäktige framgår följande:

Investeringar under planeringsperioden skall kännetecknas av att de utgör en nödvändig förutsättning för att verksamheten skall kunna bedrivas eller vara ekonomiskt fördelaktiga för verksamheten genom att reducera de totala kostnaderna. De kapitalkostnader som en investering medför skall i sin helhet finansieras i den berörda sektorns budget för planeringsperioden.

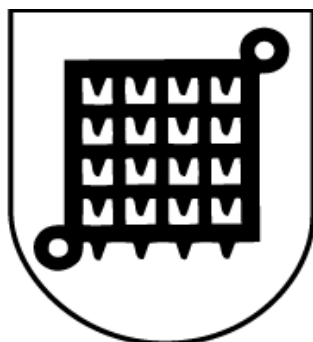
Det innebär att respektive nämnd inte får någon ramökning för att täcka ökade kapitalkostnader som investeringarna bidrar till.

Den internränta som kommer att tillämpas under 2020 uppgår till 1,5 procent, enligt SKLs rekommendationer. Räntan är oförändrad jämfört med den rekommenderade internräntan avseende 2019. (Cirkulär 19:5)

Investeringsplan 2020-2025

	Nämnd	BESLUT	PLAN 2020	PLAN 2021	PLAN 2022	PLAN 2023	PLAN 2024	PLAN 2025
Återstående investeringar enligt beslut före 2020								
<u>Infrastruktur o Fastighetsinvesteringar</u>								
Dammen Stigen	SHU	600						
Diarie	KS/stab	1300	540	540				
Etablering Dyrtorp (Industriplan Högalid)	SHU	25050	1000	11 061	10 062			
SUMMA Beslutade projekt tom 2019		30 150	1 540	11 601	10 062	0	0	0
<u>Utrustningsinvesteringar</u>								
Ofötutsett KS		9 000	1 500	1 500	1 500	1 500	1 500	1 500
Grundram IT	IT	8 490	1 540	3 540	490	1 240	840	840
Grundram	KS/Stab	600	100	100	100	100	100	100
Grundram	SHU	2 760	460	460	460	460	460	460
Grundram	UN	4 800	800	800	800	800	800	800
Grundram	SN	5 280	880	880	880	880	880	880
Grundram IKT	UN	1 350	225	225	225	225	225	225
IKT-plan	UN	1 470	245	245	245	245	245	245
SUMMA Årliga grundramar		33 750	5 750	7 750	4 700	5 450	5 050	5 050
SUMMA Beslutade Investeringar		63 900	7 290	19 351	14 762	5 450	5 050	5 050
Investeringsplan		Äskande	2020	2021	2022	2023	2024	2025
IT	KS	800				800		
SHU- Enl underhållsplan fastighet	KS	48 750	8 665	13 900	10 125	4 150	6 110	5 800
Socialnämnden	SN	2 400	1 900	500				
Nybyggnation förskola	UN	35 000		2 000	3 000	30 000		
Ödeborgs skola, tillbyggnation	UN	20 000	1 000	4 000	15 000			
Valboutredning, projektering	UN	1 000	1 000					
SUMMA EJ Beslutade NYA Investeringar		107 950	12 565	20 400	28 125	34 950	6 110	5 800
TOTALT BEHOV		171 850	19 855	39 751	42 887	40 400	11 160	10 850

Taxor och avgifter

Färgelanda kommun

År 2020

Innehållsförteckning

Kommunstyrelse	3
<i>Kopiering</i>	3
<i>Diverse avgifter</i>	4
<i>Bygglov</i>	4
<i>Torghandel</i>	4
<i>Måltidsverksamhet</i>	4
<i>Renhållning, avfall och slamhantering</i>	5
<i>Registrering av lotteri, lokaluthyrning och bibliotek</i>	7
Utbildningsnämnden	8
<i>Maxtaxa förskola och fritidshem</i>	8
<i>Lovfritidshem</i>	8
<i>Förkommet busskort</i>	8
<i>Vuxenutbildningen</i>	8
<i>Musikskola</i>	8
Socialnämnden	9
<i>Eget boende</i>	9
<i>Särskilt boende</i>	9
<i>Korttidsboende/Växelvård</i>	9
<i>Övriga kostnader</i>	9
<i>Enheten för stöd och service</i>	10
<i>LSS, boende med särskild service</i>	10
<i>Färdtjänst</i>	10

Kommunstyrelse

Kopiering

	Belopp 2019, kr	Belopp 2020, kr	Avser
Enstaka kopior (upp till 9 sidor), A4	5	5	Per sida/svartvit
Stora kopieringsarbeten (första sidan/original)	70	72	Svartvit
Varje kopia därutöver	2	2	Svartvit

För utskrift av upptagning på datamedia tas avgift ut på motsvarande sätt som kopia på allmän handling. Ovanstående gäller även när kopiorna sänds till beställaren via fax. Ersättning tas även ut för portokostnad om försändelsen väger mer än 20 gram samt för ev. postförskottsavgift eller annan särskild kostnad för att med post, bud eller liknande förmedling sända den begärda handlingen eller kopian till mottagaren. Avgiften erlägges kontant om inte särskilda omständigheter föranleder annat.

Kopieringsarbeten utförda av kommunkontorets vaktmästeri (10 st eller fler A4-kopior)

Tidsbokning krävs	Belopp 2019, kr	Belopp 2020, kr	Avser
Fast avgift (första kopian per original)	35	36	Svartvit
Varje kopia därutöver (svartvit)	1	1	Svartvit
Kopia på färgat papper	2	2	Svartvit
Varje kopia därutöver	2	2	Färg

Avser föreningar och organisationer som är registrerade hos kommunen.

Fax och skanning

	Belopp 2019, kr	Belopp 2020, kr	Avser
Inkommande/utgående per sida	5	5	Svartvit
Utgående per jobb, max 6 sidor	5	5	Svartvit

Uttag ur digitala kartdatabaser

	Belopp 2019, kr	Belopp 2020, kr	Avser
Upp till 9 kopior	0	0	Svartvit
Fr.o.m. 10 kopior	68	70	Svartvit
Varje kopia därutöver	2	2	Svartvit
Kopia av skolbetyg	106	109	Svartvit
Kopia av klasslistor	106	109	Svartvit
Forskningshjälp	158	162	Per påbörjad halvtimme

Avgift för kopior ur journaler/personakter*

	Belopp 2019, kr	Belopp 2020, kr	Avser
Fr.o.m. 2019 kostnadsfritt	0	0	

*) För utlämnande/kopiering av denna typ av handlingar gäller särskilda bestämmelser.

Diverse avgifter

	Belopp 2019, kr	Belopp 2020, kr	Avser
Gräsklippning, pensionärer och föreningar	212	218	Per halvtimme
Snöskottning, pensionärer	216	222	Per halvtimme
Båtplats Sundsbron	1 068	1 096	Årsavgift
Felparkeringsavgift	400	400	
Felaktigt nyttjande av handikapplats	750	750	
Fjärrvärme till externa kunder indexregleras			Per MWh

Bygglov

Plan- och bygglovverksamheten har en taxa som utgår från SKLs förslag från 2011. Taxan bygger på prisbasbeloppet och ett antal faktorer.

Torghandel

	Belopp 2019, kr	Belopp 2020, kr	Avser
Tillfällig saluplats, 3x3 meter	196	201	Per dag
Tillfällig saluplats, 6x3 meter	394	404	Per dag
Tillfällig saluplats, 9x3 meter	589	604	Per dag
Tillfällig saluplats, 12*3 meter	786	806	Per dag
Elanslutning	81	83	Per dag
Saluplats, en dag per vecka, exkl. el	4 453	4 569	Helår
Saluplats, en dag per vecka, inkl. el	5 679	5 827	Helår

OBS! Tillfällig saluplats och elanslutning gratis på lördagar.

Måltidsverksamhet

	Belopp 2019, kr	Belopp 2020, kr	Avser
Eget boende			
Mat, dagverksamhet	53	54	Per dag
Matportion	52	53	Per portion
Särskilt boende			
Kost (alla måltider)	4 051	4 156	Per månad
Korttidsboende/Växelvärd			
Kost (alla måltider)	135	139	Per dag
Övriga kostnader			
Matportion, ej biståndsbeslut inkl. 12% moms	63	65	Per portion

Renhållning, avfall och slamhantering

Hushållsavfall

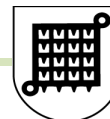
	Belopp 2019, kr	Belopp 2020, kr	Avser
Extrasäckar	80	83	Per styck
140 l kärl vecka	4 287	4 408	Per år
190 l kärl vecka	5 538	5 694	Per år
370 l kärl vecka	9 755	10 029	Per år
660 l kärl vecka	16 610	17 076	Per år
140 l kärl 14 dag	2 108	2 168	Per år
190 l kärl 14 dag	2 736	2 813	Per år
370 l kärl 14 dag	4 834	4 970	Per år
660 l kärl 14 dag	8 262	8 494	Per år
140 l kärl månad	1 207	1 241	Per år
190 l kärl månad	1 460	1 501	Per år
140 l kärl kvartal	548	564	Per år
190 l kärl kvartal	636	654	Per år
140 l sommar	916	942	Per år
190 l sommar	1 158	1 191	Per år
370 l sommar	1 957	2 012	Per år
660 l sommar	3 532	3 631	Per år
Extra kärltömning inom 1 vecka	201	207	Per styck
Utbyte av kärl	118	122	Per tillfälle

Avgifter på återvinningscentralen i Stigen

Avfall undantagna från fria besök	Belopp 2019, kr	Belopp 2020, kr	Avser
Asbest	1 107	1 136	Per kbm
Däck på fälg	23	24	Per styck
Tryckimpregnerat virke	692	710	Per kbm

Hushåll inom Färgelanda kommun har 12 stycken fria tillfällen per kalenderår att lämna grovsopor från sina hushåll. Därefter debiteras 100 kr per tillfälle.

Slamhantering

	Belopp 2019, kr	Belopp 2020, kr	Avser
Brunn 0-4 kbm	1 464	1 502	Per styck
Varje kbm därutöver	141	145	Per kbm
Tillägg budning inom 14 dagar	156	160	Per gång
Tillägg budning inom 24 timmar	1 488	1 527	Per gång
Framkörningsavgift (bomkörning)	660	677	Per gång
Extraslang	2	2	Per meter
BDT brunn			
Tömning av BDT brunn*	-	203	Per styck
Tillägg budning inom 14 dagar	-	503	Per gång
Tillägg budning inom 24 timmar	-	772	Per gång

*) I samband med tömning av slamavskiljare/sluten tank

Vid extra ordinära uppgifter t.ex. spolning, jourtillägg mm. gäller entreprenörens taxa +5%.

Registrering av lotteri, lokaluthyrning och bibliotek

	Belopp 2019, kr	Belopp 2020, kr	Avser
Registreringsavgift	319	327	

Hyra av kommunala lokaler, privatbokningar

	Belopp 2019, kr	Belopp 2020, kr	Avser
Färgelanda Sporthall	584	599	Per timme
Valboskolans idrottshall	351	360	Per timme
Övriga gymnastiksal	118	121	Per timme
Utomhussimskola	103	106	Per vecka
Utomhussimskola	257	264	3 veckor

Hyra av kommunala lokaler, föreningar

	Belopp 2019, kr	Belopp 2020, kr	Avser
Färgelanda Sporthall	106	109	Per timme
Färgelanda Sporthall, matcher	128	131	Per timme
Valboskolans idrottshall	96	98	Per timme
Övriga gymnastiksal	64	66	Per timme
Alla skolor, klassrum	54	55	Per timme
Grusplan, Valboskolan	64	66	Per timme
Grusplan Valboskolan (matcher)	106	109	Per timme
Grusplan, "Lilla", Valboskolan	48	49	Per timme
Konferenssal Centrumhuset	80	82	Per timme

Bibliotek

	Belopp 2019, kr	Belopp 2020, kr	Avser
Övertidsavgift	6	6	Per enhet/vecka
Påminnelseavgift	16	16	Per utskick
Fjärrlåneavgift	0	0	Per fjärrlån
Förkommet lånekort	0	0	
Förkomna böcker, vuxen	319	327	Per styck
Förkomna böcker, barn	160	164	Per styck
Förkomna filmer	412	423	Per styck

Utbildningsnämnden

Maxtaxa förskola och fritidshem

Inkomsttaket indexregleras varje år enligt förordning 2001:160

Högsta avgift förskola/familjedaghem 2020:

- Barn nr 1: 3% av inkomsten - dock högst x kronor/mån (Ej fastställt ännu)
- Barn nr 2: 2% av inkomsten - dock högst x kronor/mån (Ej fastställt ännu)
- Barn nr 3: 1% av inkomsten - dock högst x kronor/mån (Ej fastställt ännu)
- Barn nr 4: ingen avgift

Högsta avgift fritidshem/familjedaghem 2020:

- Barn nr 1: 2% av inkomsten - dock högst x kronor/mån (Ej fastställt ännu)
- Barn nr 2: 1% av inkomsten - dock högst x kronor/mån (Ej fastställt ännu)
- Barn nr 3: 1% av inkomsten - dock högst x kronor/mån (Ej fastställt ännu)
- Barn nr 4: ingen avgift

Det yngsta barnet räknas som "barn nr 1" i den verksamhet där barnet är placerat. För barn vars förälder är arbetssökande eller föräldraledig enligt föräldraledighetslagen för vård av annat barn, gäller maxtaxan och en vistelsetid av 15 timmar/vecka.

För barn placerat i förskola utifrån skollagen 8 kap 7§ reduceras avgiften med 30% i de fall vistelsetiden överstiger 15 timmar/vecka.

De tre- fyra- och femåringar som sedan tidigare har plats på förskola, får reducering av avgiften med 30 % under januari-maj och september-december, full avgift debiteras under juni-augusti.

	Belopp 2019, kr	Belopp 2020, kr	Avser
Inkomsttak	47 490	Ej fastställt	

Lovfritidshem

	Belopp 2019, kr	Belopp 2020, kr	Avser
Lovfritidshem	50	50	Per bokad dag

Förkommet busskort

	Belopp 2019, kr	Belopp 2020, kr	Avser
Förkommet busskort	164	168	Per styck

Vuxenutbildningen

	Belopp 2019, kr	Belopp 2020, kr	Avser
Externt prov	360	370	Per provtillfälle

Musikskola

	Belopp 2019, kr	Belopp 2020, kr	Avser
Elevavgift	1 080	1 108	Per läsår

Socialnämnden

	Belopp 2019, kr	Belopp 2020, kr	Avser
Beräknas utifrån prisbasbeloppsnivån	46 500	47 300	

Eget boende

	Belopp 2019, kr	Belopp 2020, kr	Avser
Maxtaxa	2 089	2 125	per månad
<i>Varav:</i>			
Hemsjukvård	282	287	per månad
Hemskick av mat	418	425	per månad
Hemtjänst	272	276	per timma
Dagverksamhet	63	64	per dag
Hyra teknisk utrustning, Trygghetslarm*	229 **	Ej fastställt	per månad

*) *Ingår ej i maxtaxan.*

***) *Uppräknas med KPI kvartal 3, enligt avtal*

Särskilt boende

	Belopp 2019, kr	Belopp 2020, kr	Avser
Omvårdnad	2 089	2 125	per månad
Hyra enligt kontrakt*			

*) *Ingår i maxtaxan*

Korttidsboende/Växelvård

	Belopp 2019, kr	Belopp 2020, kr	Avser
Boende*	72	73	per dag
Omvårdnad	70	71	per dag

*) *Ingår i maxtaxan*

Övriga kostnader

	Belopp 2019, kr	Belopp 2020, kr	Avser
Utprovning av hjälpmedel	105	105	per gång
Vaccinationsavgift	100	100	per tillfälle
Intyg bostadsanpassning	-	170	per gång
Familjerådgivningssamtal***	100	100	per samtal

***) *De fem första samtalen debiteras enligt prislista. Efterföljande samtal gratis.*

Enheten för stöd och service

	Belopp 2019, kr	Belopp 2020, kr	Avser
Eget boende, socialpsykiatri			
Boendestöd	272	276	per timma
Kontaktperson	272	276	per timma
Särskilt boende, socialpsykiatri			
Hyra enligt kontrakt			

LSS, boende med särskild service

	Belopp 2019, kr	Belopp 2020, kr	Avser
Boende med särskild service			
<i>Taxan justeras utifrån konsumentverkets kostnorm</i>			
Hyra enligt kontrakt			
Frukost	16	*	per portion
Lunch	30	*	per portion
Middag	30	*	per portion
Kvällsmål	5	*	per portion
Förbrukningsmaterial	110	110	per månad

*) Uppgift om avgift kompletteras när KOV-norm är fastställd.

Färdtjänst

	Avser
Färdtjänst	Egenavgiften är Västtrafiks kollektivtrafiks baspristaxa +50%
Riksfärdtjänst	Normalkostnad med allmänt färdmedel (enligt regeringens föreskrifter)
Färdtjänst i annan kommun	Egenavgift 30% av resekostnaden
Arbetsresa inom ramen för färdtjänst	Motsvarande Västtrafiks taxa för områdesladdning

Socialnämnden

---

66 § **Dnr SN 2019/30**
Taxor och avgifter 2020 Socialnämnden

Socialnämndens beslutsförslag

Kommunfullmäktige beslutar att fastställa taxor och avgifter 2020 för Socialnämnden enligt förslag daterad 2019-09-20, att gälla från och med 2020-01-01.

Ärendebeskrivning

Taxor och avgifter 2020 för Socialnämnden omfattar taxering för eget boende, särskilt boende, korttidsboende/växelvård, övriga kostnader, enhet för stöd och service, LSS och färdtjänst.

Prisbasbelopp år 2020 uppgår till 47 300 kr.

Beslutsunderlag

Taxor och avgifter Socialnämnden daterad 2019-09-20

Beslutet skickas till
Socialchef
KSAU
Diariet

**KS § 208 Dnr KS 2019/206
Klimatanpassningsplan för Färgelanda kommun**

Kommunstyrelsens förslag

Kommunfullmäktige beslutar att anta förslag till Klimatanpassningsplan för Färgelanda kommun.

Ärendebeskrivning

Klimatanpassningsplanen har varit föremål för samråd under perioden 2019-06-26 till 2019-08-23. Under samrådet har det inkommit fem synpunkter som sammanfattats och besvarats i samrådsredogörelsen daterad 2019-09-18.

Enligt plan- och bygglagen 3 kapitel. 5 § ska kommunen i översiktsplanen ge sin syn på risken för skador på den byggda miljön till följd av översvämning, ras, skred och erosion som är klimatrelaterade samt på hur sådana risker kan minska eller upphöra.

Plan- och bygghuset, säkerhetsamördnaren och folkhälsostrategen har därmed upprättat ett förslag till klimatanpassningsplan för Färgelanda kommun. Arbetet med klimatanpassningsplanen startade med en gemensam workshop där samtliga Dalslands kommuner var inbjudna samt NÄRF, Dalslands miljö- och energiförbund och Västvatten.

Den globala uppvärmningen innebär att klimatet förändras i hela världen. Förändringarna kommer påverka samhället och den samhällsstruktur vi har idag. Det är osäkert med vilken hastighet och vilka de totala konsekvenserna blir. Klimatförändringen kommer främst att innebära förändringar i nederbörd och temperatur. Detta innebär påfrestningar för människor, samhällen och naturen både globalt och lokalt. För att kommunen ska klara av dessa förändringar krävs en analys av konsekvenserna och en plan för hur förändringarna ska hanteras.

Klimatanpassningsplanen har en tydlig avgränsning då den framförallt fokuserar på kommunala verksamheter och samhällsviktiga funktioner. Dessa verksamheter och funktioner har analyserats utifrån förväntade konsekvenser och förslag till åtgärder har tagits fram.

Beslutsunderlag

Arbetsutskottets beslut 16 oktober 2019 § 199.

Justering			Utdragsbestyrkande
-----------	--	--	--------------------

Kommunstyrelsen

Avdelning Samhällsutvecklings tjänsteskrivelse daterad 26 september 2019.
Samrådsredogörelse Klimatanpassningsplan för Färgelanda kommun.
Förslag till Klimatanpassningsplan Färgelanda kommun.

Plan- och byggchefen informerar.

—————
Beslutet skickas till
Kommunfullmäktige
Diariet

Avdelning samhällsutveckling
Avdelningschef Samhällsutveckling
Maria Wagerland
0528-567166
Mobilnummer
beatrice.hjarn@fargelanda.se

Kommunstyrelsen

Antagande av Klimatanpassningsplan för Färgelanda kommun

Beslutsförslag

Kommunstyrelsen beslutar att föreslå kommunfullmäktige att anta förslag till Klimatanpassningsplan för Färgelanda Kommun.

Ärendebeskrivning

Klimatanpassningsplanen har varit föremål för samråd under perioden 2019-06-26 till 2019-08-23. Under samrådetiden har det inkommit fem synpunkter som sammanfattats och besvarats i samrådsredogörelsen daterad 2019-09-18.

Enligt plan- och bygglagen 3 kap. 5 § ska kommunen i översiktsplanen ge sin syn på risken för skador på den byggda miljön till följd av översvämning, ras, skred och erosion som är klimatrelaterade samt på hur sådana risker kan minska eller upphöra.

Plan- och bygghuset, säkerhetsamördnaren och folkhälsostrategen har därmed upprättat ett förslag till klimatanpassningsplan för Färgelanda kommun. Arbetet med klimatanpassningsplanen startade med en gemensam workshop där samtliga Dalslands kommuner var inbjudna samt NÄRF, Dalslands miljö- och energiförbund och Västvatten.

Den globala uppvärmningen innebär att klimatet förändras i hela världen. Förändringarna kommer påverka samhället och den samhällsstruktur vi har idag. Det är osäkert med vilken hastighet och vilka de totala konsekvenserna blir. Klimatförändringen kommer främst att innebära förändringar i nederbörd och temperatur. Detta innebär påfrestningar för människor, samhällen och naturen både globalt och lokalt. För att kommunen ska klara av dessa förändringar krävs en analys av konsekvenserna och en plan för hur förändringarna ska hanteras.

Klimatanpassningsplanen har en tydlig avgränsning då den framförallt fokuserar på kommunala verksamheter och samhällsviktiga funktioner.

Dessa verksamheter och funktioner har analyserats utifrån förväntade konsekvenser och förslag till åtgärder har tagits fram.

Susanne Korduner
Kommunchef

Maria Wagerland
Avdelningschef Samhällsutveckling

Beslutet skickas till:
Plan- och byggkontoret
Diariet

Samrådsredogörelse

Klimatanpassningsplan för Färgelanda kommun

Förfarande

Samrådshandling för rubricerad plan har under tiden 2019-06-26 till 2019-08-23 varit föremål för samråd. Förslaget har skickats till berörda myndigheter, politiska grupper och grannkommuner samt varit tillgängligt på kommunens hemsida.

Vid samrådstidens slut har 5 yttranden inkommit. En sammanfattning av inkommande yttranden återges nedan följt av Projektgruppens kommentarer. Yttrandena i sin helhet finns tillgängliga på kommunens plan- och byggkontor.

Sammanfattning av inkomna yttranden

Bengtsfors kommun

Bengtsfors kommun ser positivt på Färgelanda kommuns klimatanpassningsarbete. Identifieringen av klimatförändringarnas effekter och möjliga åtgärder för att hantera dem utgör ett betydelsefullt underlag att dra lärdom av i Bengtsfors kommuns arbete med att upprätta en klimatanpassningsplan.

De framtida utmaningarna visar på ett ökat behov av samverkan mellan kommuner för att säkerställa att kommunerna har tillgång rätt kompetens och kan dela på resurser på ett effektivt sätt.

Kommentar:

Färgelanda kommun instämmer i att samverkan mellan kommuner kommer vara viktigt i framtiden. Inledningen kompletteras med en mening om samverkan mellan kommuner.

Vänersborgs kommun

Vänersborg och Färgelanda ingår i samma avrinningsområden för vattenförekomster, främst inom Dalbergå vattensystem. Mellankommunala intressen kan uppkomma genom t.ex. behov av åtgärder för förbättrad vattenkvalitet och minskade risker i samband med klimatförändringar.

Kommentar:

Färgelanda kommun instämmer i att samverkan mellan kommuner kommer vara viktigt i framtiden. Inledningen kompletteras med en mening om samverkan mellan kommuner.

Västvatten

Avloppsvatten är ett samlingsnamn för spill-, dag- och dränvatten. Västvatten föreslår att återkommande uttrycket "spillvatten- och dagvattenavlopp" byts ut mot "spillvatten och dagvatten."

Kommentar:

Texten ändras enligt förslaget

Eventuellt värt att nämna gällande reningsverken är att investeringar kommer inom de närmsta åren att behöva läggas på cirka hälften av Färgelandas sex verk.

Kommentar:

Vi kompletteras texten med information om att underhållsbehovet av reningsverken kommer att utredas. Vi lägger även in detta som en åtgärd i åtgärdstabellen.

Under rubriken "Åtgärder" står tidsplan 0-5 år för att färdigställa arbetet med att separera systemen. Detta är ett löpande arbete och föreslås ändras till just "Löpande arbete". Samtliga texter i kolumnen "åtgärdens syfte" bör även inkludera ledningsnät och pumpstationer.

Kommentar:

Texten i tabellen ändras enligt förslagen.

Västvatten anser att det även är viktigt att ta hänsyn till instängda områden (område varifrån dagvatten ytledes inte kan avledas med självfall) och naturliga avrinningsstråk.

Kommentar:

En av åtgärderna som anges i klimatanpassningsplanen är att upprätta en översvämningskartering över hela kommunen, i vilken även den här typen av områden kommer att framgå.

Fel åtgärdstabell är inlagd under rubriken "Dricksvatten" sid 48.

Kommentar:

Tabellen ersätts med den rätta tabellen.

För att lättare kunna hänvisa till kapitel och dess underrubriker föreslås att de numreras. I övrigt är planen lätt att följa och läsa.

Kommentar:

Rubrikerna numreras.

Dalslands miljö- och energiförbund (DMEF)

Planen tar inte upp behovet av utvecklad samverkan mellan kommunerna.

Kommentar:

Färgelanda kommun instämmer i att samverkan mellan kommuner kommer vara viktigt i framtiden. Inledningen kompletteras med en mening om samverkan mellan kommuner.

Ekologisk status i sjöar och vattendrag bör ses över vad gäller aktualitet.

Kommentar:

Vi uppdaterar informationen utifrån senare uppgifter från Vattenkartan hos VISS.

DMEF konstateras att VA-planen inte är klar. I planen anges att den ska vara klar inom 0-5 år. En tidshorisont på upp till fem år ser DMEF som olycklig.

Kommentar

Tidsplanen på 0-5 år innebär att planen kan bli klar så sent som om 5 år men tidsplanen innebär även att planen kan färdigställas mycket tidigare än så. Vi har valt att inte sätta kortare tidsperspektiv än 0-5 år för de i klimatanpassningsplanen angivna åtgärderna med anledning av att tidsplanerna bör vara möjliga att uppnå.

Med hänvisning till punkten ovan så anser DMEF att en tidshorisont på upp till fem år för färdigställande av en dricksvattenförsörjningsplan är allt för lång. DMEF konstaterar att reservvatten fortfarande saknas för Stigens samhälle.

Kommentar:

VA-planen består av 4 dokument där dricksvattenförsörjningsplanen är ett av dem. Framtagande av en dricksvattenförsörjningsplan kommer därför att ske i samband med att VA-planen upprättas.

DMEF kan inte vara ansvarig för; information för ägare av privata brunnar gällande förändrat vattenflöde, bakterierisk och eventuell skredrisk. DMEF har inte uppgifter om de privata brunnarna i kommunen.

Kommentar:

Åtgärden tas bort från åtgärdstabellen

I tabell på sidan 45 samt bilaga sidan 49 anges DMEF som ansvarig för anpassningsåtgärd; bevarandeprojekt för hotade arter. DMEF kan inte ensam vara ansvariga för detta. Andra myndigheter och aktörer är viktiga i arbetet.

DMEF föreslår även att åtgärden ändras till följande lydelse: "Strategi för hotade arter utvecklas i kommunens naturvårdsprogram.

Ändra till följande lydelse:

Strategi för hotade arter i kommunens naturvårdsprogram

Kommentar

Lydelsen ändras till "strategi för hotade arter" men specificerar inte att den bör finnas i just naturvårdsprogrammet. Samhällsutveckling läggs in som medansvarig för åtgärden.

DMEF föreslår att kommunen i samverkan med DMEF tar fram en rutin/strategi för begräsning av invasiva arter. Lämplig tidshorisont föreslås vara 0-2 år.

Kommentar:

Åtgärdstabellen kompletteras med en åtgärd avseende strategi för begräsning av invasiva arter. Tidsplanen sätts dock till 0-5 år, men innebär inte att strategin inte kan bli klar snabbare än inom 5 år.

I tabellen för anpassningsåtgärder avseende dricksvatten på sidan 48 anges fel åtgärder i tabellen.

Kommentar:

Tabellen ersätts med den rätta tabellen.

Miljönämnden saknar en belysning av vattennivåer utanför kommunen t.ex. förhöjd havsnivå.

Kommentar

Även fast dessa kommer påverka Färgelanda kommun är det inte Färgelanda som äger åtgärden. Klimatanpassningsplanen för Färgelanda kommun har avgränsats till kommunens område, verksamheter och åtgärder även om samverkan mellan kommuner kommer bli viktigt i framtiden. Vad gäller vattennivåer utanför kommungränsen samt förhöjd havsnivå hänvisar vi till Länsstyrelsens regionala klimatanpassningsplan.

Miljönämnden önskar att man på ett mer konkret sätt redovisar hur man kan nyttja och utveckla trädens/trädskiktens betydelse i klimatanpassningsarbetet.

Kommentar:

Klimatanpassningsplanen beskriver övergripande hur man kan dra nytta av träden i klimatanpassningsarbetet. Exempelvis nämns vikten av blandskog, träd för skugga samt träd för omhändertagande av dagvatten. Klimatanpassningsplanen har dock avgränsats till en mer övergripande nivå varför träden vikt inte har behandlas mer i detalj.

Vänsterpartiet

Varför har inte hänsyn tagits till migrationsströmmar. Finns det någon motivering kring detta?

Kommentar:

I sammanfattningen framgår att Klimatanpassningsplanen inte tagit hänsyn till indirekta effekter av klimatförändringen, exempelvis eventuella ökade migrationsströmmar. Planen har även begränsats till kommunala verksamheter och åtgärder.

Något svåräst hade varit bra med nuläge och därefter en plan om framtida förändringar.

Kommentar:

Nuläget beskrivs under övergripande rubriken "I Färgelanda kommun" . Det finns en underrubrik för varje åtgärdsområde där även nuläget beskrivs, se underrubrikerna i varje avsnitt "dagsläget i Färgelanda kommun"

Medverkande tjänstemän

Samrådsredogörelsen är sammanställd av projektgruppen för Klimatanpassningsplanen

Färgelanda kommun 2019-09-17.

Beatrice Hjörn
Plan- och byggchef

Lisa Nicklasson
Säkerhetsamordnare

Lillan Fahlstedt
Folkhälsostrateg

KAP 19

Tematiskt tillägg till Översiktsplanen för Färgelanda kommun.

Foton på framsidan, uppifrån, från vänster till höger:

Lillån i Färgelanda Centrum, bakom Coop, 2014-10-20. Kommunens bildarkiv.

Ellenö, 2007. Kommunens bildarkiv.

Skogsbrand, köpt av Mostphotos.

Plogning av parkering, köpt av Mostphotos.

Ellenösjön, översvämning 2015. Kommunens bildarkiv.

Vattenslang, köpt av Mostphotos

Innehållsförteckning

1. Sammanfattning.....	1
2. Inledning.....	1
2.1. Kunskap förändras	1
2.2. Vad är klimatanpassning?	1
2.2.1. Klimatförändring vad innebär det?	2
3. Syfte	2
4. Tidsperspektiv	3
5. Kommunens ansvar	3
5.1. Enskilda fastighetsägares ansvar	3
5.2. Ansvar bland andra aktörer	3
6. Finansiering.....	4
6.1. Klimatförändringens ekonomiska konsekvenser	4
7. Politiska styrdokument	5
7.1. Nationellt	5
7.2. Regionalt	5
7.3. Lokalt.....	5
8. I Färgelanda kommun.....	6
8.1. Klimatförändringar i kommunen.....	6
8.1.1. Medeltemperatur och vegetationsperiod.....	6
8.1.2. Nederbörd och översvämning.....	6
8.1.3. Skred och ras	12
9. Sårbarheter i Färgelanda kommun och anpassningsåtgärder	16
9.1. Övergripande nivå.....	16
9.1.1. El	16
9.1.2. Tele- och datakommunikation	17
9.1.3. Radio och TV	18
9.1.4. Vägar och broar	18
9.1.5. Jordbruk	20
9.1.6. Skogsbruk	23
9.1.7. Kulturmiljö	26
9.2. Mellannivå.....	29
9.2.1. Fjärrvärme	29
9.2.2. Vattenmiljö	30
9.2.3. Spillvatten- och dagvatten	32
9.2.4. Dricksvatten	33

9.3.	Kommunalt.....	36
9.3.1.	Människors hälsa	36
9.3.2.	Bebyggelse	39
9.3.3.	Naturmiljö	43
10.	Begrepp	46
Bilaga 1 –	Åtgärder	47
	El	47
	Tele- och datakommunikation	47
	Vägar och broar	47
	Jordbruk.....	47
	Skogsbruk	47
	Kulturmiljö	47
	Fjärrvärme	47
	Spillvatten- och dagvatten.....	48
	Dricksvatten.....	48
	Människors hälsa.....	49
	Bebyggelse.....	49
	Naturmiljö	50
Referenslista	.....	51

1. Sammanfattning

Den globala uppvärmningen innebär att klimatet förändras i hela världen. Förändringarna kommer påverka samhället och den samhällsstruktur vi har idag. Det är osäkert med vilken hastighet och vilka de totala konsekvenserna blir. Klimatförändringen kommer främst att innebära förändringar i nederbörd och temperatur. Detta innebär påfrestningar för människor, samhällen och naturen både globalt och lokalt. För att kommunen ska klara av dessa förändringar krävs en analys av konsekvenserna och en plan för hur förändringarna ska hanteras.

Klimatanpassningsplanen har en tydlig avgränsning då den framförallt fokuserar på kommunala verksamheter och samhällsviktiga funktioner. Dessa verksamheter och funktioner har analyserats utifrån förväntade konsekvenser och förslag till åtgärder har tagits fram. Hänsyn har inte tagits till indirekta effekter av klimatförändringen, exempelvis eventuella ökade migrationsströmmar.

Länsstyrelsen Västra Götaland har tagit fram en klimatanpassningsplan för hela länet och denna plan har till viss del varit utgångspunkten i arbetet med Färgelandas lokala klimatanpassningsplan. Övriga kommuner i regionen som hade en heltäckande klimatanpassningsplan vid tidpunkten då arbetet med denna klimatanpassningsplan pågick är Mariestad och Lerum.

Arbetet med Färgelandas klimatanpassningsplan startade med en gemensam workshop där samtliga Dalslands kommuner var inbjudna samt NÄRF, Dalslands miljö- och energiförbund och Västvatten.

Denna klimatanpassningsplan är ett tematiskt tillägg till kommunens översiktsplan.

2. Inledning

2.1. Kunskap förändras

Hur klimatförändringen kommer att bli och vilka effekter som kommer uppstå är ännu inte helt klarlagt. Forskning pågår kontinuerligt för att beräkna och förstå klimatförändringarna och dess effekter. Detta innebär att beskrivningen av klimatförändringen, dess effekter och åtgärder kan komma att ändras.

Frågan vi måste ställas oss är hur vi anpassar vårt samhälle för att minimera vår sårbarhet, samtidigt som vi skapar möjlighet till utveckling, en robusthet. Detta är utgångspunkten för klimatanpassningsplanen. Samhället måste långsiktigt planera för en rad åtgärder för att anpassa vårt samhälle till de klimatförändringar som väntar. De förändringar, effekter och åtgärder som presenteras i denna plan är sådana som forskningen bedömer som troliga utfall med liten osäkerhetsgrad.

De framtida utmaningarna visar på ett ökat behov av samverkan mellan kommuner i klimatanpassningsarbetet.

2.2. Vad är klimatanpassning?

Klimatanpassning är åtgärder för att anpassa samhället till förändringar i klimatet. Det innebär att samhället är medveten om kommande förändringar och kan hantera dem, utan att det får

stora och oacceptabla konsekvenser. Exempel på förändringar är ökat antal värmeböljor och översvämningar.

Klimatanpassning ska inte växlas ihop med de åtgärder som tas till för att minska klimatförändringar, som exempelvis att reducera utsläpp av växthusgaser och ställningstagandet kommunen har gjort för Fossilfritt Fyrbodol 2030.

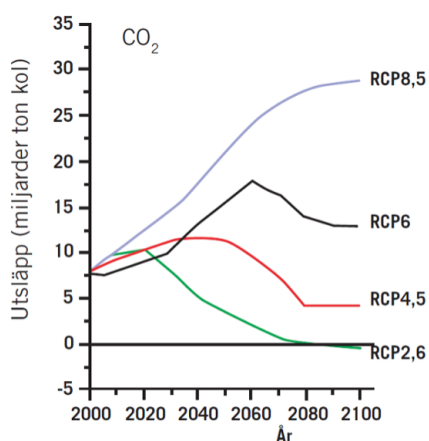
2.2.1. Klimatförändring vad innebär det?

Klimatförändring innebär förändringar av klimatet, i Sveriges fall till exempel mildare vintrar, torrare somrar och ökade skyfall. Hur klimatet förändras beror på hur användningen av fossila bränslen ser ut, det vill säga hur mycket mängden växthusgaser ökar i atmosfären.

För att se hur klimatet kan komma att se ut i framtiden används så kallade Representative Concentration Pathways (RCP) vilket är scenarier över hur växthuseffekten kommer att förändras i framtiden (SMHI, 2017).

Syftet med RCP är inte att förutse framtiden utan att konkretisera klimattutvecklingen, scenarierna visar möjlig utveckling av klimatet utifrån en fortsättning av dagens utsläppstrender till en begränsning av framtida utsläpp. Man talar vanligtvis om fyra RCP-scenarion vilka har benämnts utifrån den strålningsdrivning som uppnås år 2100 (SMHI, 2017).

Vad karakteriserar de fyra RCP:erna?

Exempel på möjliga utvecklingsbanor för utsläpp av koldioxid vid olika RCP:er angivet som miljarder ton kol.

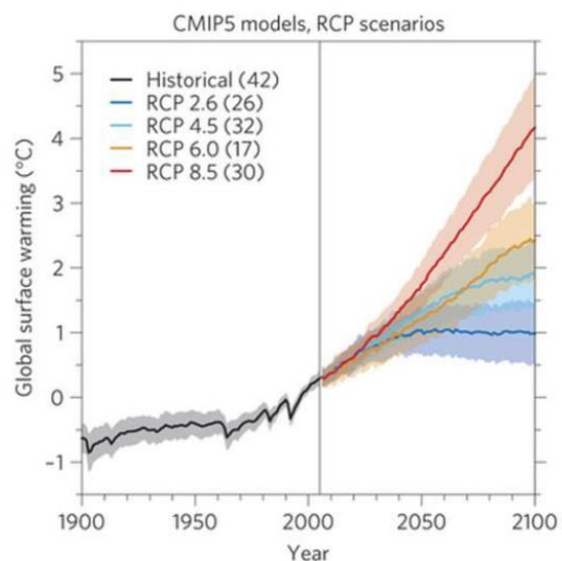

Bild till vänster; SMHI (2018). *Ny generation scenarier för klimatpåverkan – RCP: Vad karakteriserar de fyra RCP:erna?*
Bild till höger; Länsstyrelsen (2017b)

RCP 2,6 kräver en kraftfull klimatpolitik och innebär att koldioxidutsläppen kulminerar omkring 2020. RCP 4,5 kräver likväl en kraftfull klimatpolitik, enligt detta scenario ökar koldioxidutsläppen fram till 2040. Enligt RCP 6,0 ökar koldioxiden fram till 2060. RCP 8,5 är det scenario som anses vara representativt för den bana som världen följer idag vilket innebär fortsatt höga utsläpp av koldioxid (SMHI, 2017).

3. Syfte

Klimatet håller på att förändras, vilket påverkar oss på flera olika sätt. Framför allt handlar det om höjda temperaturer och mer vatten i form av ökad nederbörd. Klimatförändringarna ger

upphov till både hot och möjligheter för olika samhällssektorer. Människors hälsa påverkas påtagligt av högre temperaturer och ett våtare klimat kan i sin tur bidra till ökade risker för översvämningar, ras, skred och erosion.

Syftet med Klimatanpassningsplanen är att identifiera och analysera klimatförändringarnas påverkan på samhällsviktiga system i Färgelanda kommun samt identifiera åtgärder för att anpassa samhället till de klimatförändringar som väntar i framtiden och de som redan märks idag.

4. Tidsperspektiv

Klimatanpassningsplanen skall aktualiseras minst en gång per mandatperiod och är ett tematiskt tillägg till Färgelanda kommuns översiktsplan. I samband med aktualiseringen ska åtgärdsförslagen följas upp.

5. Kommunens ansvar

Kommunen ansvarar för att tillhandahålla och tillgodose en mängd olika funktioner, service och verksamheter i samhället, vilka kan behöva anpassas till ett förändrat klimat.

Det finns ingen lagstadgad skyldighet för kommuner att vidta åtgärder för att förebygga effekter kopplade till klimatförändringar men det bör finnas ett intresse för kommunen att vidta åtgärder och säkerställa att Färgelanda kommun fortsatt är ett samhälle som är tryggt att leva och bo i.

Kommunen har ett ansvar för klimatanpassning i egenskap av planmyndighet. Plan- och bygg är den enhet som planerar användningen av mark och vattenområden i kommunen. Enligt plan- och bygglagen 3 kap 5 § ska kommunen i översiktsplanen ge sin syn på risken för skador på den byggda miljön som kan följa av översvämning, ras, skred och erosion som är klimatrelaterade samt på hur sådana risker kan minska eller upphöra.

Kommunen har dessutom ett ansvar att ta hänsyn till klimatrisker vid planering av ny bebyggelse. Vid ny bebyggelse ska enheten genom bygglovsprövning eller framtagande av detaljplaner pröva markens lämplighet med hänsyn till bland annat översvämning, ras, skred och erosion. Enligt plan- och bygglagen 9 kap 12 § kan kommunen i en detaljplan ställa krav på att marklov krävs för åtgärder som kan försämra markens genomsläpplighet.

Kommunen har ett ansvar i egenskap av fastighetsägare för att anpassa byggnader och miljöer för framtida klimatförändringar. I Färgelanda kommun är det Mark- och exploateringsenheten som motsvarar kommunen som fastighetsägare. Det kommunala fastighetsbeståndet består bland annat av särskilda boenden, förskolor, skolor med mera samt övriga offentliga byggnader och miljöer. Kommunen har även ett kommunalt bostadsbolag. Det framtida klimatet kan till exempel leda till utökad behov av solavskärmning och kylning i byggnader samt skuggmöjligheter utomhus.

5.1. Enskilda fastighetsägares ansvar

SMHI förvaltar en hemsida om klimatanpassning (www.klimatanpassningsportalen.se) där finns samlad information och vägledning i klimatanpassning för enskilda fastighetsägare.

5.2. Ansvar bland andra aktörer

Länsstyrelsen - Regionalt samarbete och tillståndsgivare för olika vattenfrågor. Ansvarar för att samordna klimatanpassningsarbetet på regional nivå.

Energibolag – I takt med att samhället blir mer beroende av energi för att fungera växer utmaningen att tillhandahålla en förnybar, säker och tillräcklig leverans av energi. För att nå ett robust och förnybart energisystem behövs dialog och samverkan mellan energibolag och aktörer inom både regional och lokal nivå.

Regeringen – SMHI och Boverket är statliga verk som arbetar under regeringen. Dessa myndigheter ger ut rapporter, vars syfte är att fungera som stöd i det kommunala utvecklingsarbetet.

Vattenmyndighet - I Sverige finns det fem vattendistrikt. Dessa är skapade av EU:s ramdirektiv och har satt vissa normer kommunerna bör följa.

Europiska unionen - Ger bidrag till olika miljöprojekt. Samlar ihop till solidaritetsfond till länder i svårigheter, till exempel Sverige efter stormen Gudrun.

Försäkringsbolag - Försäkringsbranschens roll är att ersätta och återuppbygga vid skada. Branschen arbetar sedan många år också med att förebygga och motverka de negativa skadeverkningarna av extrema väderhändelser som kraftiga skyfall, stormar och bränder. Branschen bidrar med statistik och tekniska standarder i syfte att underlätta klimatanpassningen.

6. Finansiering

Som kommun finns det flera möjligheter att ta hjälp av externa aktörer för att få rådgivning och hjälp med kostnader som klimatanpassningsarbetet kan innebära, exempelvis:

- Dalslands Miljö- och energiförbund erbjuder kostnadsfri och opartisk energi- och klimatrådgivning.
- Västra Götalandsregion miljönämnd erbjuder kommuner, högskolor, föreningar eller organisationer i näringslivet att ansöka om projektmedel för arbete som främjar miljömässig hållbar utveckling.
- Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (MSB) har statsbidrag till kommuner för förebyggande åtgärder mot naturolyckor, exempelvis områden där marken har låg stabilitet och behöver förstärkas.

Det stöd som finns till privatpersoner består till stor del av ekonomiskt stöd för klimatsmart och hållbart levnadssätt och minska klimatförändringarna, exempelvis ekonomiskt stöd för installation av solceller och subventioner av elbilar. Det finns även möjligheten att få klimatrådgivning, personer boende i Dalsland kan exempelvis vända sig till Dalslands miljö- och energiförbund.

Länsstyrelsen har tagit fram en sammanställning över vilka stöd och bidrag som finns för klimatanpassning, denna sammanställning finns att tillgå via deras hemsida;

<https://www.lansstyrelsen.se/vastra-gotaland/stat-och-kommun.html>

6.1. Klimatförändringens ekonomiska konsekvenser

Skador på egendom, infrastruktur och folkhälsan innebär stora kostnader för samhället och ekonomin. Sektorer som är väldigt beroende av viss temperatur och nederbörd, som jordbruk, skogsbruk, energi och turism, kan drabbas särskilt hårt. Det arbete och de kostnader som åtgärder förorsakar ska ställas mot nyttan att säkerställa samhällets funktionalitet. Hållbarhetstänkande innebär bland annat att i tid vidta åtgärder i förebyggande syfte.

7. Politiska styrdokument

Världens länder enades i december 2015 om ett nytt klimatavtal, Parisavtalet. Avtalet ska börja gälla senast 2020. Ett mål är att den globala temperaturökningen ska hållas under 2 grader och att världen ska arbeta för att den stannar vid 1,5 grader.

7.1. Nationellt

Den nationella miljöpolitikens övergripande mål är att till nästa generation lämna över ett samhälle där de stora miljöproblemen i Sverige är lösta, utan att orsaka ökade miljö- och hälsoproblem utanför Sveriges gränser. Det innefattar att skapa ett samhälle som är fritt från utsläpp och farliga gifter med hänsyn till både människor, djur och natur samt att skapa ett hållbart samhälle som är anpassat till ett förändrat klimat. Sveriges nationella miljömål består av ett generationsmål, 16 miljö kvalitetsmål och 17 etappmål inom områdena avfall, biologisk mångfald, farliga ämnen och klimat.

Miljömålen kan kopplas samman med de globala hållbarhetsmålen, Agenda 2030, vilka har sin utgångspunkt i de mänskliga rättigheterna och har antagits av Sveriges regering. Agenda 2030 består av 17 mål för hållbar utveckling, såväl social, ekonomisk och miljömässig.

7.2. Regionalt

Regionalt finns det flera styrdokument inom klimatanpassningsområdet. Länsstyrelsen har ett ansvar att samordna klimatanpassningen på regional och lokal nivå. Inom ramen för detta arbete har de publicerat flera dokument inom ämnet, bland annat *Regional handlingsplan för klimatanpassningsplan i Västra Götalands län 2018-2020*.

Även Västra Götalands region har uttryckt sin ställning i klimatanpassningsfrågan, de har formulerat flera klimatanpassningsmål, bland annat att regionen år 2030 ska vara fossilfri. Vidare har de tillsammans med Länsstyrelsen Västra Götaland arbetat fram *Klimat 2030 – Västra Götaland ställer om* vilket är ett dokument med mål och strategier för hur regionen ska uppnå klimatmålen.

7.3. Lokalt

Det finns flera lokala politiska mål som har koppling till klimatanpassningsarbetet, i detta dokument lyfts det övergripande dokumentet *Mål- och resursplan 2019-2021* samt *Naturvårdsprogrammet*.

Färgelanda kommun har genom sitt *Naturvårdsprogram* ställt sig bakom Sveriges generationsmål inom miljöpolitiken samt de nationella miljömål som berör naturvården. Kommunen har genom sitt *Naturvårdsprogram* beslutat att anta följande kommunala mål för naturvården:

1. Attraktiva naturmiljöer och boendemiljöer utvecklas och görs mer tillgängliga för friluftsliv.
2. Kunskapen om naturen och dess värden ökas, t.ex. genom skolskogar.
3. Värdefulla naturområden och vattenmiljöer värnas och de kommunala ansvarsarterna stärks i sina bestånd.
4. Kommunen tar naturvårdsansvar i all planering och skötsel av egen mark.

Flera av de övergripande målen i kommunens *mål och resursplan för 2019-2021* berörs av klimatanpassningsplanens arbete. Nedan följer de mål som framförallt berörs av detta:

- Ökad bostadsbyggnation i hela kommunen
- Ta fram en ny översiktsplan och uppdatera program och detaljplaner
- Förbättra den fysiska skolmiljön i form av skolgårdar och byggnader
- Utveckla centrumkärnorna och Färgelanda centrumhus
- Ökat invånarantal i varje kommunedel
- Stärkta hälsotal
- Tillskapa trygga servicenära lägenheter

8. I Färgelanda kommun

8.1. Klimatförändringar i kommunen

8.1.1. Medeltemperatur och vegetationsperiod

Årsmedeltemperaturen år 1961-1990 var 6,1 grader för hela Västra Götaland. Enligt RCP 4,5 och RCP 8,5 beräknas medeltemperaturen under detta sekel öka med 3-5 grader i Västra Götaland. I Färgelanda kommun varierar årsmedeltemperaturen mellan 5-6 grader, det innebär att i slutet av seklet skulle kommunen kunna komma ha en årsmedeltemperatur på 8-11 grader. Den största temperaturökningen kommer ske under vintermånaderna, hösten kommer hålla i sig längre och våren kommer komma tidigare än idag (SMHI, 2015a).

När medeltemperaturen ökar påverkar det längden på vegetationsperioden. Vegetationsperioden startar första dagen på året i en sammanhängande fyradagarsperiod då dygnsmedeltemperaturen överstiger fem grader och slutar vid årets sista fyradagarsperiod med denna medeltemperatur. Vegetationsperioden var under 1961-1990 i snitt 213 dagar i Västra Götalands län. RCP 4,5 visar en ökning på ungefär två månaders vegetationsperiod (260-270 dagar) i slutet av seklet och RCP 8,5 visar en ökning på ungefär tre månader (280-290 dagar) för samma period (SMHI, 2015a).

8.1.2. Nederbörd och översvämning

Klimatförändring innebär ökad nederbörd och risk för översvämning. Årsmedelnederbörden i Västra Götalands län var 795 mm per år under perioden 1961-1990. I Färgelanda kommun varierade den mellan 700-900 mm per år under denna period. Enligt RCP 4,5 beräknas en ökning ske med 12 % till slutet av seklet medan RCP 8,5 beräknas ha en ökning på 25 % för samma period. I och med ett varmare klimat kommer nederbörd i form av regn istället för snö bli vanligare under vintermånaderna (SMHI 2015a). Då medelnederbörden beräknas öka med upp till 12-25 % till slutet av seklet innebär det bland annat ökad risk för översvämningar. En särskild risk för översvämning finns vid en nederbörd som överstiger 10 mm, till slutet av seklet beräknas det vara 26-31 dagar om året i Västra Götaland med så mycket nederbörd (SMHI, 2015a).

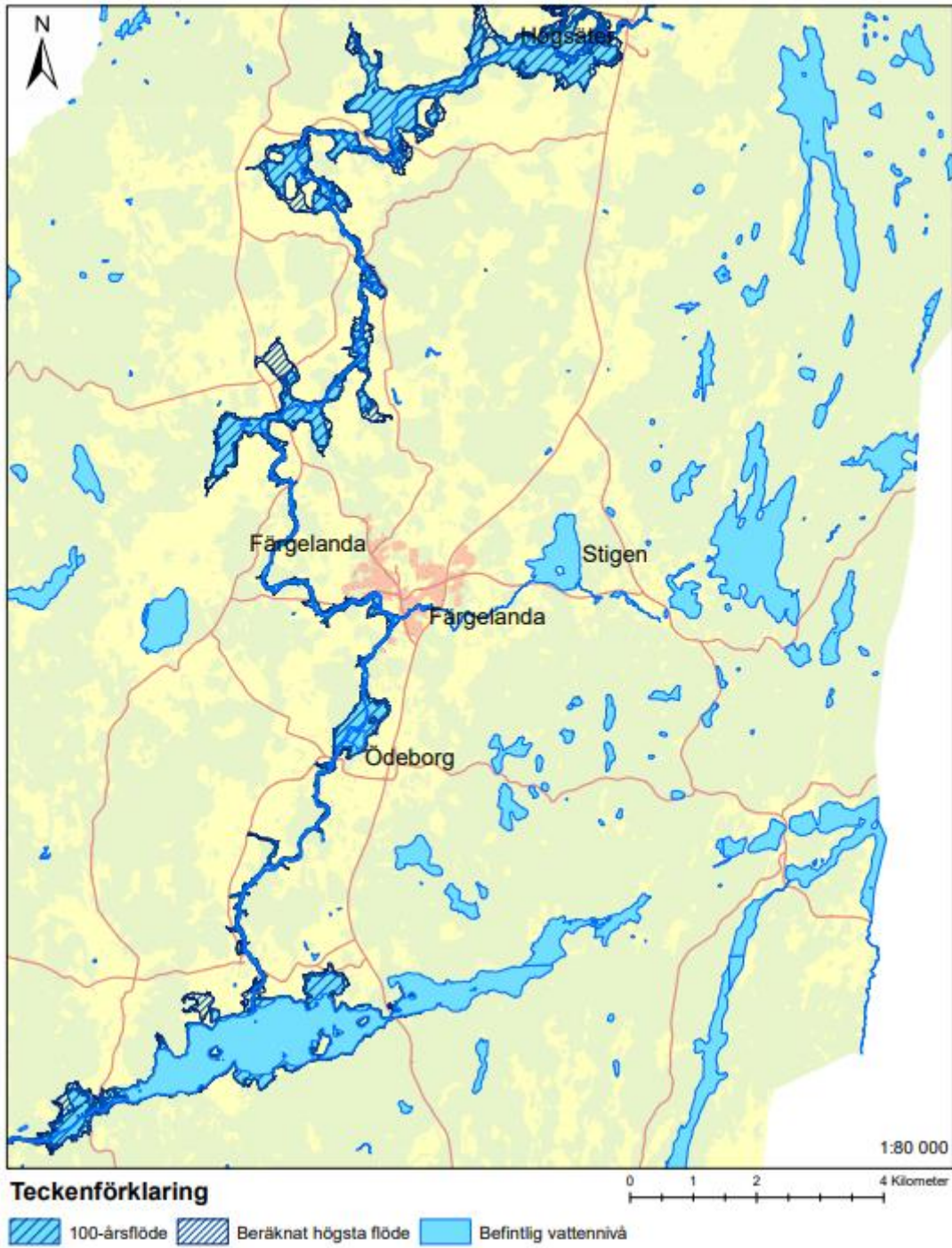
Översvämning i Färgelanda kommun 2007. Kommunens bildarkiv.

Risken för skyfall och översvämningar med skyfall som orsak beräknas öka i framtiden. Det som skiljer översvämningens risk till följd av skyfall från andra typer av översvämningens risker är att risken inte behöver vara geografiskt avgränsad till ett visst område. Ett skyfall kan inträffa var som helst vilket gör att denna risk alltid behöver utredas, oavsett den tänkta exploateringens geografiska lokalisering. Skyfall är något som inte kan hanteras i det slutna dagvattenssystemet då detta system inte är dimensionerat för sådana mängder vatten. Det är inte heller rimligt att dimensionera det slutna ledningssystemet för dagvatten som VAhuvudmannen tillhandahåller för dessa händelser då de inträffar för sällan för att det ska vara samhällsekonomiskt rimligt. Översvämningens risk till följd av skyfall för ny bebyggelse behöver istället hanteras på markytan och det blir i första hand ett ansvar för kommunen, som planläggande myndighet, att hantera (Länsstyrelsen, 2018).

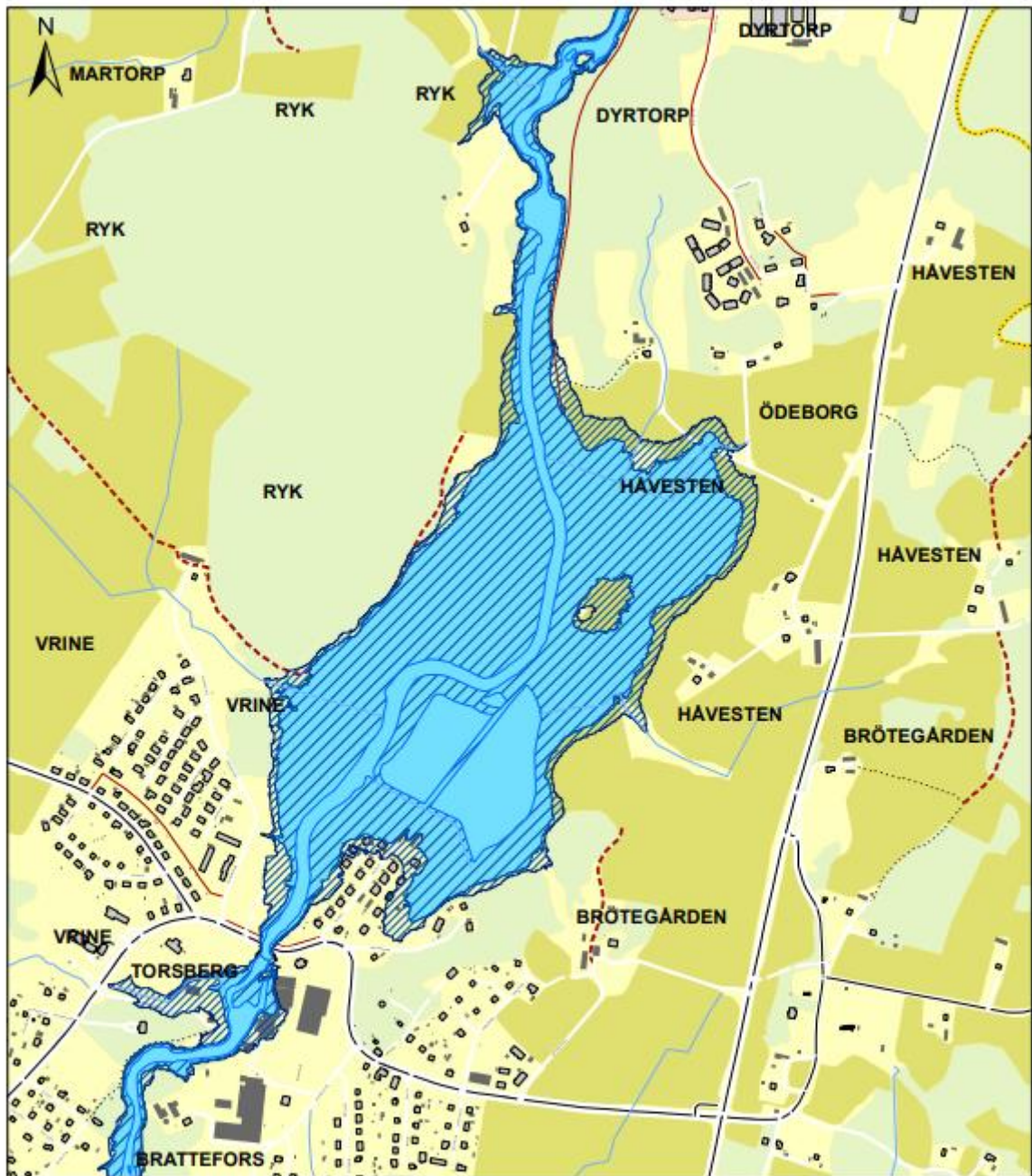

Ellenösjön. Nedre bilden visar normalt vattentillstånd (2017-08-18) och den övre bilden översvämning (2015-11-28) Kommunens bildarkiv.

Myndigheten för samhällsskydd och beredskap har gjort en beräkning av översvämningshotet i Valboån utifrån ett 100-års perspektiv, se kartor nedan. Enligt karteringen ligger ett flertal hus i tätorterna och på landsbygden riskzonen.

Bilden ovan är en översvämningskartering över Örekilsälvens och Munkedalsälvens avrinningsområde (MSB, u.å.).

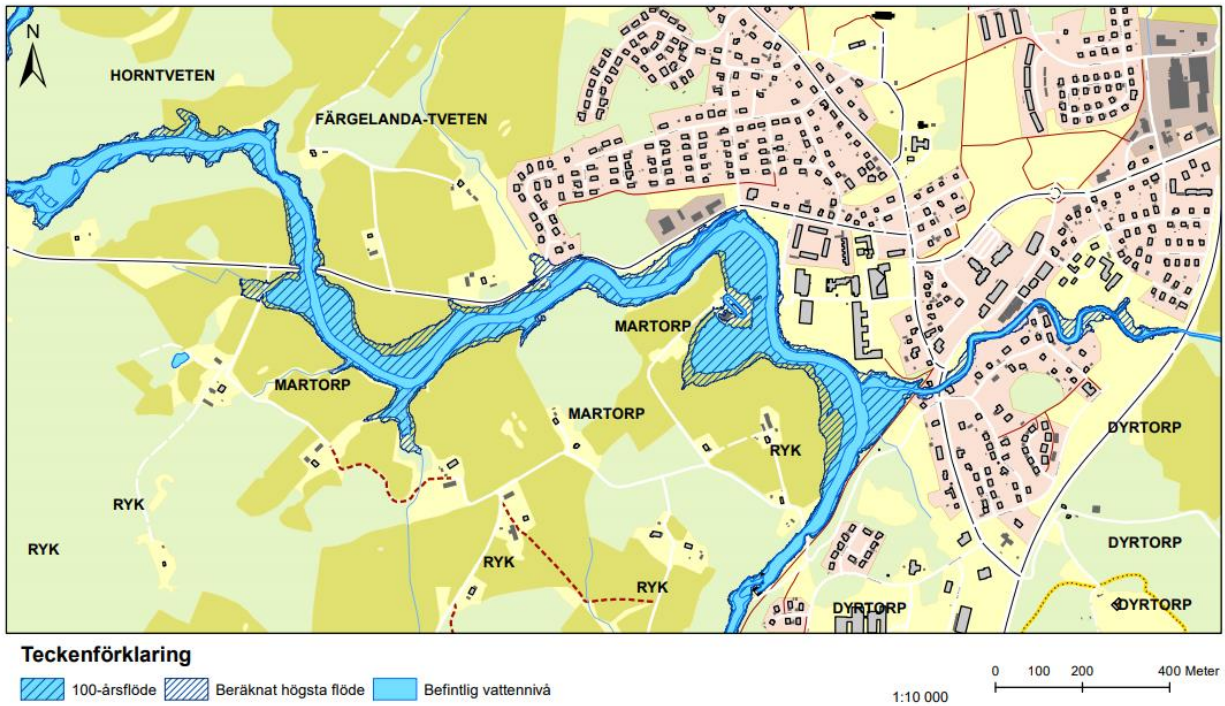
Teckenförklaring

100-årsflöde   Beräknat högsta flöde   Befintlig vattennivå

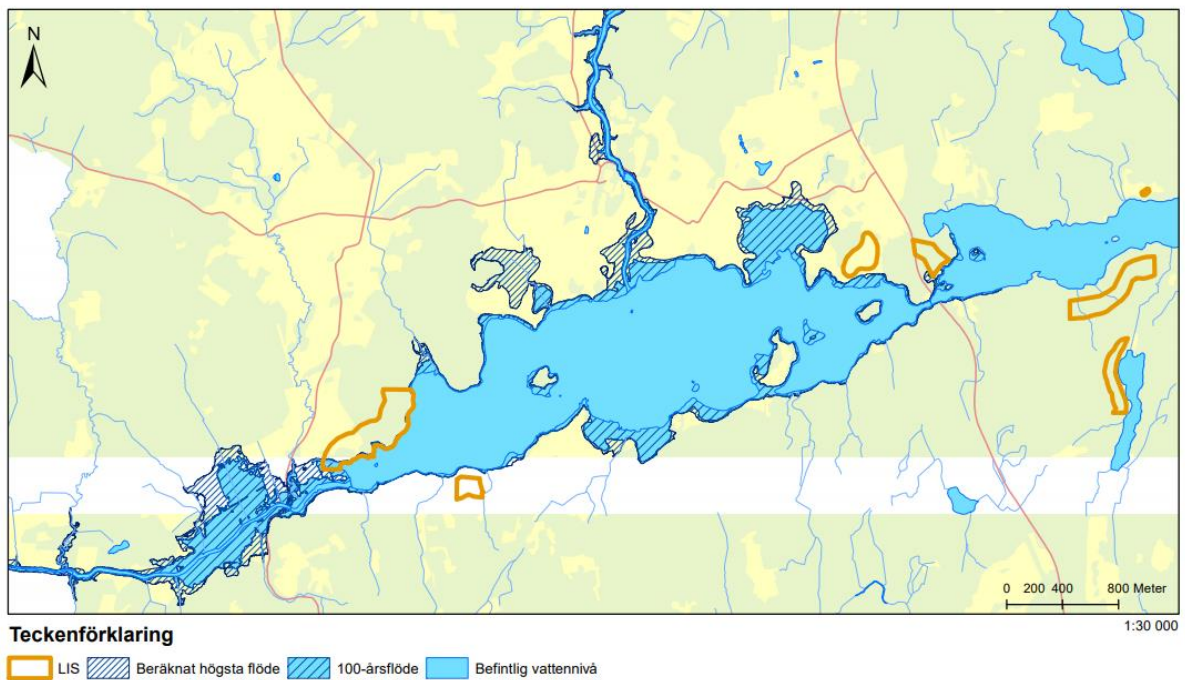
0 100 200 400 Meter

1:10 000

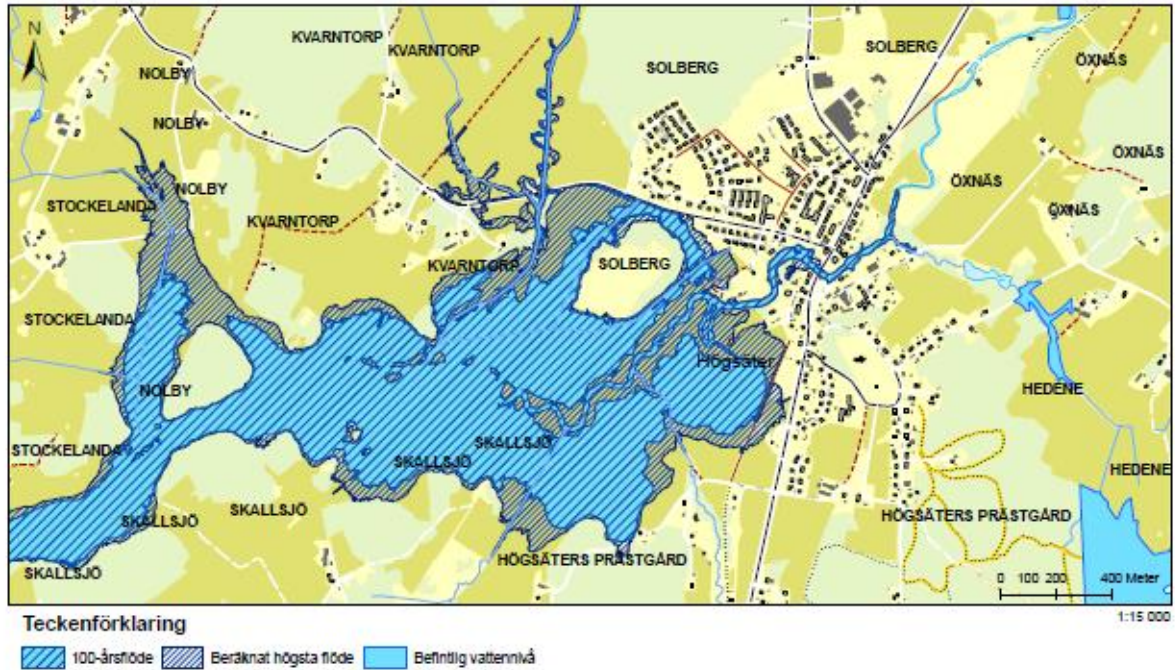
Bilden ovan visar översvämningskartering i Ödeborg och det beräknade flödet av Örekilsälvens och Munkedalsälvens avrinningsområde (MSB, u.å).

Bilden ovan visar översvämningskartering i Färgelanda och det beräknade flödet av Örekilsälvens och Munkedalsälvens avrinningsområde (MSB, u.å).

Bilden ovan visar översvämningskartering i Ellenö samt LIS-områden och det beräknade flödet av Örekilsälvens och Munkedalsälvens avrinningsområde (MSB, u.å).

Bilden ovan visar översvämningskartering i Högsäter och det beräknade flödet av Örekilsälvens och Munkedalsälvens avrinningsområde (MSB, u.å).

8.1.3. Skred och ras

Olika jordarter är olika känsliga för erosion. De allra finkornigaste jordarterna, lerorna är dock oftast ganska svåreroderade eftersom de små lerpartiklarna hålls ihop av så kallade kohesionskrafter. Lerjordarna är dock skredkänsliga. Vid mycket regn kan salterna som håller leran stabil lakas ut, vilket kan leda till skred varvid stora sjok av lera kommer i rörelse. Dessa skred kan utgöra en stor fara för människor och djur samt orsaka stora materiella skador. Det finns olika typer av lera med olika egenskaper;

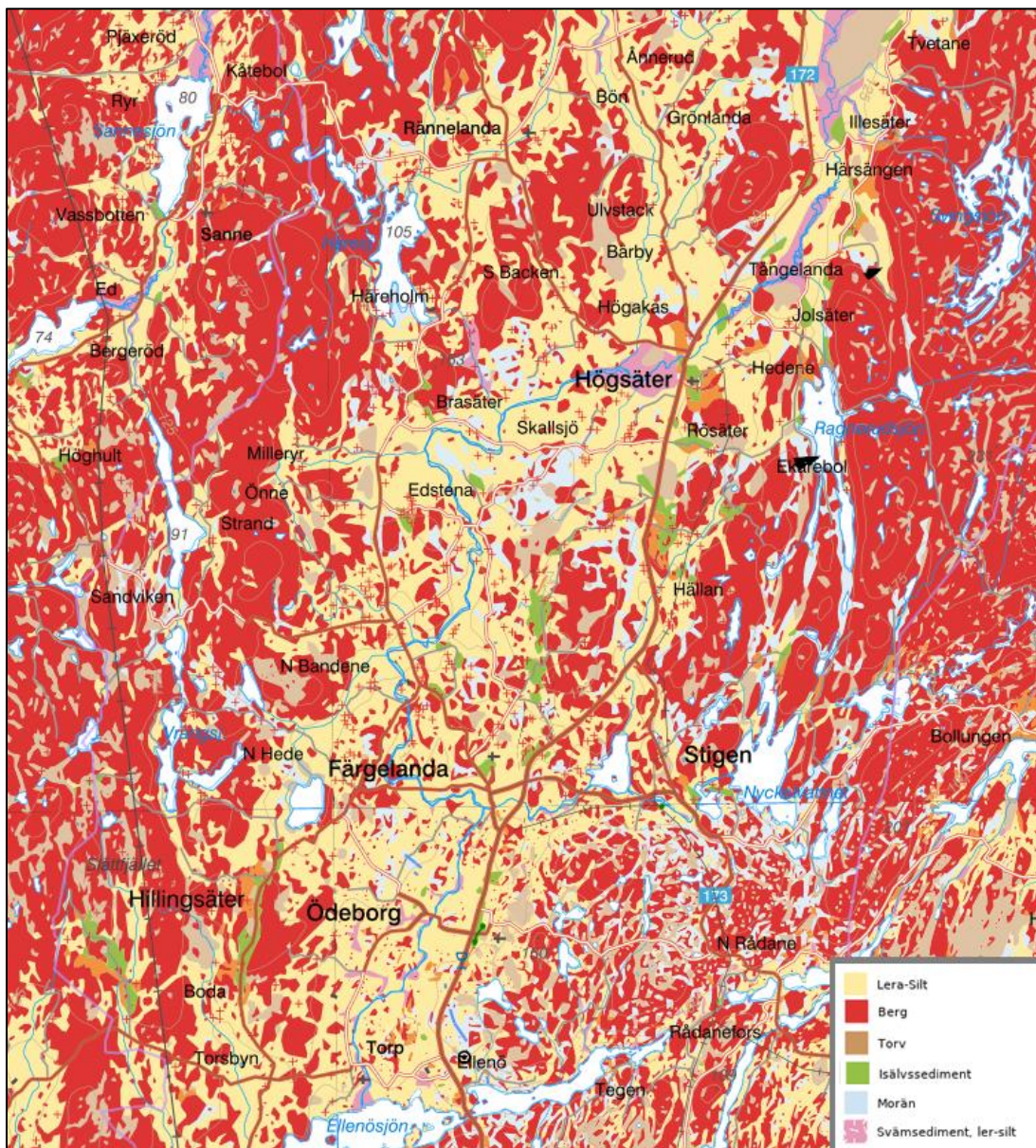
Lera har en stor förmåga att suga upp och hålla kvar vatten. Uppsugningen sker väldigt långsamt och vattenhalten är en av de faktorer som bestämmer hur stabil lerjorden är. Ju mer vatten den innehåller, desto större är risken för att marken skall börja röra på sig.

Siltjordar är mycket instabila vid höga vattenhalter, något som förekommer under till exempel tjällossningen. Vid höga vattenhalter kan jordarten relativt lätt sättas i rörelse och i det närmaste rinna nedför de sluttningar som finns i anslutning till vattendragen.

Kvicklera är i utgångsläget liknande lera – om leran är så kallad kvick innebär det dock att den kan bli helt flytande. Kvickleror är en speciell typ av leror som framförallt finns i Västsverige. Dessa lerarter är normalt sett relativt stabila men blir de utsatta för exempelvis vibrationer eller ökad belastning, kan de bli mycket lösa. Flera stora skred i Västsverige är av kvickleratyp.

De svenska jordarterna är till största delen avsatta under och efter den senaste istiden. Morän är Sveriges vanligaste jordart och ofta den helt dominerande jordarten i terrängens högst belägna partier och ligger direkt på berggrunden. Finare material som lera och silt avsattes genom historien på de djupast belägna bottarna under högsta kustlinjen. Högsta kustlinjen kallas den nivå som havet maximalt nådde upp till efter den senaste nedisningen. För Dalsland varierar denna nivå till mellan 130 meter över havet till 170 meter under havet. Stora delar av Färgelanda kommun ligger under 100 meters nivån vilket innebär att större delen av dagens landmassa var översvämmad. Genom landhöjningen har dessa forna bottnar torrlagts och utgör i många områden plana lerslätter. Det finns därmed en förklaring till varför Valbodalen, som sträcker sig genom Färgelanda kommun, till största delen består av lera och silt.

Kartan är hämtad från Sveriges Geotekniska Undersöknings, SGU, kartvisare Jordarter 1:25 000–1:100 000 och visar jordarterna i Färgelanda. På kartan syns hur Valbodalen som sträcker sig genom Färgelanda kommun till mesta dels består av jordarten lera och silt medan områdena omkring till största delen består av berg.

Flera av tätorterna i Färgelanda kommun har etablerats där det tidigare varit havsbotten och där jordarterna därmed till största delen består av lera och silt. Det är framförallt Ödeborg, Högsäter och Färgelanda som till största delen vilar på siltiga jordarter, medan det i Stigen finns mer blandade jordarter med större inslag av berg. På SGUs hemsida finns en kartvisare där man kan zooma in olika områden för att mer i detalj kunna se vilka jordarter som är fördelade inom området.

Skred som orsakar naturolyckor i Sverige kostar samhället cirka 200 miljoner årligen och detta beror bland annat på att många samhällen, enskilda fastigheter, vägar och järnvägar ligger på lermark. Sluttar lermarken eller gränsar till vatten så är risken större för att eventuella skred eller ras skulle kunna inträffa.

Det primära ansvaret för en skada på grund av exempelvis översvämning, ras, skred eller erosion ligger hos fastighetsägaren, det vill säga den som drabbats av skadan. Kostnaderna på grund av en inträffad skada hamnar i många fall hos försäkringsbolagen. Kommunen har inget uttalat juridiskt ansvar för att skydda befintlig bebyggelse från skador på grund av klimatteffekter.

Skillnad på skred och ras:

Skred är en sammanhängande jordmassa som kommer i rörelse. Skred är vanligast i silt- och lerjordar. Skred kan även inträffa i siltiga och leriga moräner om moränen är vattenmättad.

Ras är när block, stenar, grus- och sandpartiklar rör sig fritt. Vanligast förekommande är att ras inträffar vid bergväggar, grus- och sandbranter.

Det som binder samman skred och ras är att de båda kan inträffa utan förvarning.

Skred: jordmassor har lossnat och glidit iväg längs marken.

Ras: jordmassor har lossnat och faller fritt i luften.

Ibland finns möjligheten att upptäcka begynnande skred, tidiga tecken på dessa kan vara:

- Plötsliga sprickor och sättningar i marken
- Träd och stolpar som börjat luta
- Brott på ledningar och kablar i marken
- Färiska erosionskador i slänter mot vattendrag

Upptäcker man någon av ovanstående punkter så bör man kontakta räddningstjänsten.

I Färgelanda kommun finns ett speciellt utpekat riskområde för skred längs Centrumvägen och Lillån i centrala Färgelanda. Bohusgeo har på uppdrag av Färgelanda kommun utfört en

Lillån med slänt upp mot Centrumvägen, 2016. Kommunens bildarkiv.

9. Sårbarheter i Färgelanda kommun och anpassningsåtgärder

Färgelanda kommuns klimatanpassningsplan är uppdelad i olika nivåer när det kommer till områden och verksamheter i kommunen och förslag på anpassningsåtgärder.

Strukturen bygger på tre olika nivåer: övergripande, mellan och kommunalt.

Övergripande nivå är de bitar som till stor del påverkar kommunen och dess invånare och är viktiga områden som behövs för att knyta samman en kommun.

Att områdena ligger på en övergripande nivå beror på att det är källor som kommunen självständigt inte kan påverka genom beslut. Det innebär att de olika aktörerna för tjänsterna har en stor beslutanderätt själva.

Mellannivå är de bitar där kommunen har en stor del i att påverka, men som arbetas med genom exempelvis kommunalägda förbund, bolag eller som kommunen medverkar kring genom samverkan.

Kommunal nivå är de bitar som kommunen enklare genom beslut och styrdokument kan påverka och som ligger som bas på kommunal nivå. Viktigt att veta är att gällande lagstiftning inom alla områden skall appliceras i eventuellt beslutsfattande.

9.1. Övergripande nivå

9.1.1. El

Våra elnät är en viktig del av den svenska infrastrukturen. Elsystemet är uppbyggt av luftledningar och jordkablar. I Färgelanda kommun är Vattenfall Eldistribution elleverantör och bedriver nätverksamheten.

Elnätet är mest känsligt för extremväder så som hård vind, nedisning och åsknedslag. Den delen av elnätet som är känsligast är luftledningar. Efter stormarna Gudrun och Per ansågs att risken för strömavbrott på grund av extremt väder inte är acceptabel. Vattenfall Eldistribution

har liksom flera nätbolag, jobbat framåt och ersatt luftledningar med jordkablar. Jordkabel är också mer åsksäker än luftledning. Ledningar som försörjer många kunder kan oftast matas från flera håll vilket medför att vid enstaka fel kan driften vara återställd inom några timmar. I dagsläget byggs allt fler fördelningsstationer som inomhusstationer vilket ger dem en mer skyddad miljö.

Dagsläget i Färgelanda kommun

Vattenfall har under år 2018 vädersäkrat ledningssträckan Dytorp – Ryk – Ödeborg, vilket genererar cirka 5 km ny kabel och tre nya nätstationer. Tidigare har man investerat i sträckan Järbo- Töftesäter – Nordgården – Stora Torp, där man grävt ner 18 km jordkabel och isolerat 14 km luftledning som i stor del går i skogsmark. Under beredning för ombyggnad till markkabel är även elnätet i området norr om Ellenösjön upp till Vrångsjön och Hillingsätersjön.

I och med att allt mer ledningar ligger i mark så finns även risk för strömavbrott om kablar skadas eller grävs av vid markarbeten.

Åtgärder

Se över alternativ elförsörjning vid större elavbrott och förbereda för reservkraft till VA-försörjning med mera. Löpande dialoger med Vattenfall Eldistribution kring förbättringsåtgärder.

9.1.2. Tele- och datakommunikation

Vårt samhälle är uppbyggt för digital tele- och datakommunikation vilket gör systemet mycket sårbart för bland annat elavbrott.

Med hänsyn tagen till både förändringar av klimatet och skogstillståndet samt den pågående ombyggnaden av elsystemet kommer störningar sannolikt fortsatt att drabba de elektroniska kommunikationerna. Elektronik riskerar att skadas av vatten vid översvämning, vid ökade fukthalter eller vid ökad värme t.ex. i serverrum. Elektroniken i byggnader är inte konstruerat för att tåla fukt och hög värme. Förebyggande åtgärder inför framtiden kan vara att se över och säkra innehållet i byggnader (servrar, ledningar etc.) mot översvämningar, ökad värme med mera. En annan förebyggande åtgärd är att flytta anläggningar som står lågt i till exempel källare och placera nya anläggningar där det inte finns risk för översvämning.

Dagsläget i Färgelanda kommun

Kommunens verksamheter är mycket sårbara för störningar i telefoni/data. Anledningarna till behovet av väl fungerande kommunikation är att verksamheterna i många fall är utspridda över kommunens geografiska yta men också för att kunna upprätthålla kontakten med medborgare, samverkande aktörer m.fl.

Det är också viktigt att kunna hålla kontakt med personal ute på fältet, till exempel hemtjänsten. Servicegraden mot medborgarna bedöms att drabbas stort vid störningar i telefoni/data.

Räddningstjänstens verksamhet är beroende av fungerande kommunikation både för att kunna hantera inkomna och utgående larm. Att medborgare inte kan larma 112 innebär en mycket allvarlig situation.

Utslagning av elsystem och telekommunikation kan i sin tur innebära utslagning av trygghetslarm och kommunikationssystemet RAKEL, som används för samverkan och ledning i krissituationer och för den dagliga kommunikationen för organisationer som arbetar med ordning, säkerhet eller hälsa. Även radio och TV används för kommunikation i krislägen och kan också slås ut av extremt väder.

Åtgärd

Se över alternativ kommunikation eller rutiner för känsliga verksamheter beroende av tele- eller datakommunikation i samband med strömavbrott.

9.1.3. Radio och TV

Teracom AB är det statliga bolag som har ansvar att förmedla marksänd radio och tv. Bolaget har ett rikstäckande länknät som täcker 99,8 procent av alla svenska hushåll. Man arbetar för ett robust nät vilket bland annat handlar om anläggningarnas elförsörjning, brandskydd mm. Under extrema väderpåfrestningar, som till exempel stormen Gudrun, är alla viktiga sändarstationer försedda med extra sändare och extra kraftförsörjning. Radio- och tv-distributionen bedöms inte påverkas i någon väsentlig grad, men det är angeläget att klimatfrågan och dess påverkan på systemet fortsättningsvis beaktas. Klimatförändringarnas konsekvenser för radio och TV hänger främst ihop med påverkan på elsystemet.

9.1.4. Vägar och broar

Dagsläget i Färgelanda kommun

Väghållaren har det juridiska ansvaret över att vägarna skall vara så kallade "farbara" för genomgående trafik. Väghållaren kan vara statlig (Trafikverket), enskild eller kommunal.

I Färgelanda kommun finns inga vägar med kommunalt huvudmannaskap utan de allmänna vägarna förvaltas av antingen staten eller genom enskilt huvudmannaskap via vägföreningar. De fyra stora vägföreningarna ansvarar för vägarna inom sina distrikt i respektive tätort – Högsäters vägförening, Stigens vägförening, Färgelandas vägförening och Ödeborgs vägförening.

Väg 2081 mot Lerdal/Rölanda, 2017-01-18. Kommunens bildarkiv.

Klimatförändringens konsekvenser

Ökad årsmedeltemperatur

Något som påverkar vägarna är temperaturväxlingar som sker mellan plus- och minusgrader. Dessa kallas för "nollgenomgångar" och är väldigt vanliga i vårt län under vintern.

Nollgenomgångar innebär att det på kort tid kan slå om från torra vägbanor (plusgrader) till kyla, ishalka och-/eller snö (minusgrader). Dessa temperaturväxlingar sliter på vägbanorna.

I och med att det i det framtida klimatet generellt förväntas att bli varmare så skulle riskerna för nollgenomgångar kunna minska. Kortare och varmare vintrar skulle även kunna innebära ett minskat behov av dubbdäck – som i sin tur innebär minskat slitage på vägarna. I och med varmare klimat uppkommer dock istället värme- och belastningsrelaterade konsekvenser i form av bland annat spårbildning. Under varma dagar kan vägarna bli hala genom så kallad asfaltsblödning, vilket kan bli allt vanligare. Asfaltsblödning innebär att oljeprodukter tränger sig fram genom asfaltsytan och då friktionen mellan vägen och fordonshjulen minskar blir vägbanan halkig.

Mindre dagar med snö kan innebära minskat underhållsbehov i form av snöröjning. Den ökade temperaturen förväntas även leda till kortare tjälperioder och minskat tjäldjup vilket i sin tur ger minskade tjällossningsskador på vägbeläggningen och därmed ett minskat underhållsbehov.

Ökad årsmedelnederbörd

De största klimatrelaterade hoten för vägnätet bedöms vara vattenrelaterade.

Översvämningar vid små och medelstora vattendrag förväntas öka. Översvämningar på grund av höga flöden kan leda till bärighetsskador på vägnätet vilket innebär ett ökat underhållsbehov.

I och med högre flöden ökar i sin tur risken för ras, skred och erosion. Underdimensionerade vägtrummor kan sättas igen på grund av de höga flödena, vilket kan orsaka erosion och risk för vägkollaps – det vill säga att vägarna rasar.

Vid bristande underhåll vid omhändertagande av dagvatten kan det på längre sikt leda till skador på vägarna och erosion. Långvarigt och ihållande regn kan leda till en förhöjd grundvattennivå och förhöjt portryck, vilket påverkar släntstabiliteten negativt. När släntstabiliteten påverkas kan risk för skred inträffa.

Höga flöden påverkar framförallt mindre och lågt belägna broar. Vid intensivt regn kan flödena i vattendragen stiga upp ovanför underkanten på broarna vilken i värsta fall kan leda till att vägbanken spolats bort eller att broöverbyggnaden förskjuts i sidled. De höga flödena kan även leda till erosion vilket framförallt innebär risker för broar som är grundlagda med grundplattor direkt på underliggande jord.

Bro från Coop till bostadsområdet bakom, 2014-10-20. Kommunens bildarkiv.

Åtgärder

Löpande dialoger med Trafikverket och informationsspridning till vägföreningar i takt med klimatförändringarna.

9.1.5. Jordbruk

Ett gynnsamt odlingsklimat består av en kombination av lagom mycket solsken och lagom mycket regn. Rätt mängd vatten vid varje tidpunkt är en förutsättning vad gäller dränering, översvämningsskydd och bevattning. Hur känsligt jordbruket är för klimatförändringarna beror på jordarten. Lera släpper igenom vatten sakta och är därför känslig för riklig nederbörd och översvämningar, medan lerans vattenhållande förmåga innebär en fördel under torrperioder. Grövre jordar släpper oftast igenom vatten fort och klarar därför bättre av att infiltrera riklig nederbörd men samtidigt är de mer utsatta under torrperioder.

Viktiga element i odlingen i framtiden kan vara bra dräneringssystem som klarar av att avleda stora mängder vatten men också förebygger översvämningar av odlingslandskapet.

En otillräcklig dränering påverkar tillväxten hos grödorna – ju längre grödan står under vatten desto större kan skadorna bli då det leder till att grödorna utsätts för syrebrist. Detta innebär att vid stor nederbörd behöver överskottsvatten dräneras bort inom ett par dagar.

Helt översvämmad mark riskeras leda till att hela skördar går förlorade. Översvämning på grund av bristfällig dränering påverkar dessutom markens stabilitet då det kan uppstå packningsskador i samband med att tunga maskiner kör på blöt mark. Packningsskador kan vara svåra att återställa och kan påverka produktionen flera år framöver.

Djurhållning

Betande djur är en ekonomisk resurs för lantbrukare men innebär även en resurs för att bibehålla ett öppet landskap och en biologisk mångfald. En förutsättning för djurhållningen är tillräcklig tillgång med foder och vatten. Varmare, blötare och mer varierat klimat påverkar djurens hälsa och välbefinnande.

Dagsläget i Färgelanda kommun

Jord- och skogsbruket har en jämförelsevis stor betydelse i Färgelanda kommun. Enligt Lantbrukarnas riksförbund (LRF) är totalt cirka 400 personer (knappt 17 % av alla som arbetar i kommunen) sysselsatta direkt eller indirekt inom produktion av livsmedel och skogsprodukter, service- och förädlingsverksamhet inräknat.

Cirka 1/6 av marken i kommunen brukas idag som åkermark. Åkermarken nyttjas mest för slätter- och betesvall (55 %), medan spannmålsodlingen utgör 23 %, enligt LRF.

Jordbruket i kommunen kännetecknas av småskalighet, men utvecklingen allmänt går mot större och färre gårdar och det sker sedan länge en övergång från mjölkproduktion mot köttproduktion och hästhållning. Utvecklingen medför i sin tur att kulturlandskapet tenderar att förändras, genom att tidigare betade marker förbuskas och växer igen.

Färgelanda kommun äger jordbruksmark som till största delen arrenderas ut till enskilda.

Ellenö, 2007. Foto: Kommunens bildarkiv.

Klimatförändringarnas konsekvenser

Ökad årsmedeltemperatur

Klimatförändringarna kan leda till flera positiva effekter för jordbruket i form av längre växtsäsonger med ökade skördar och möjlighet att odla nya sorters grödor men det kan också komma många nackdelar ur ett varmare klimat. Vissa grödor, t ex spannmål, potatis och sockerbeter, missgynnas av torrare klimat under sommaren. Bland annat kan det leda till ett ökat bevattningsbehov och ökad markavvattning.

Antalet skadegörare kan öka men även bränder kan påverka grödorna. En ökad medeltemperatur leder till gynnsamma förhållanden för skadegörare som insekter, svampar och virus. Rötsvampar och gräsmjöldagg som skadar stråsäd är exempel på skadegörare som förväntas öka. Mildare vintrar kommer även möjliggöra övervintring för bladlus på olika grödor och ogräs.

En mer indirekt men viktig påverkan inom växtodlingen är hur markstrukturen påverkas. Framför allt lerjordar mår bra av att frysa sönder under vintern, vilket gör att minskat tjäldjup (eller ingen tjäle alls) kan leda till sämre markstruktur. De torrsprickor som uppstår vid varma och torra somrar kan dock kompensera detta.

Under sommaren 2018 var torkan så pass stor i landet och Färgelanda kommun följde många andra kommuners exempel och erbjöd möjligheter till stödfodring utan ersättning.

 Färgelanda kommun 11 juli · 🌐

Färgelanda kommun vill hjälpa djuren i torkan
Vi har fått frågor om foder till boskapsdjur och vill naturligtvis gärna hjälpa till.
Vi erbjuder därför bönder att klippa en del av kommunens mark och använda gräset som foder.
Det handlar i dagsläget om en yta på sammanlagt cirka 5 hektar. Det är först till kvarn som gäller !
Kravet är att det klippes utan ersättning däremot får man behålla gräset.
Gräset får inte säljas. Det får bara användas som foder till de egna djuren.
När balarna är plastade ska de tas bort omgående.
Arbetet ska utföras på ett professionellt sätt.
Det här är yta som vi normalt inte slår. Det kan därför finnas stenar, burkar, plast och annat olämpligt i gräset.
Kontakta Färgelanda kommun för att få en karta som visar avgränsningen av området.
Växel 0528-567000

 1 135 andra 6 kommentarer 44 delningar

Inlägg på Färgelanda kommuns Facebook-sida, 2018.

En ökad medeltemperatur med längre växtsäsong möjliggör längre betesperioder för djuren under vår och höst. Utomhusvistelse ökar djurens välmående och kan minska risken för överhettning och smittspridning av exempelvis diarré och luftvägssjukdomar som kan spridas lättare i stallmiljöer.

Risken för sjukdomar kopplat till utomhusvistelse kan dock öka. Under torra somrar kan det uppstå brist på dricksvatten för djuren och under extrem torka kan det dessutom uppstå brist på betesfoder. Dessa brister kan leda till ett ökat behov av stödfodring.

Den ökade årsmedeltemperaturen i kombination med ökad fuktighet ökar risken för mögeltillväxt och röta i stallbyggnader och kan även öka risken för infektionssjukdomar hos djuren. Det kan därför uppstå behov av bättre ventilationslösningar i stallbyggnader för att förhindra mögeltillväxt, smittspridning och även värmestress hos djuren. Bättre ventilationslösningar underlättar även för vinterlagringen av eventuellt stödfoder för att undvika uppkomst av mikrobiell tillväxt i fodret på grund av hög fuktighet. Mögelgifter i foder kan bland annat leda till risk för salmonella hos grisar.

Ökad årsmedelnederbörd

En konsekvens av den förväntade ökade nederbörden är att förutsättningarna för en bra höstsådd och ett bra vårbruk begränsas. Det innebär att man kan behöva se över sin dränering då otillräcklig dränering kan leda till vattenmättade grödor men även öka risken för skadedjursangrepp och ogräsproblematik. När det gäller grönsaksodling så kan många grödor vara regnkänsliga och kan i framtiden behöva odlas i tunnor eller under tak.

Det framtida klimatet bedöms även innebära ökad nederbörd och en ökad risk för skyfall. Översvämningar kan föra med sig föroreningar till djurens betesmarker och leda till föroreningar av betet och djurens dricksvatten. Översvämningar kan även leda till att avloppsvatten bräddas och förs ut till betesmarkerna. Dåligt foder och vatten ökar risken för infektioner och ämnesomsättningsstörningar.

Åtgärder

Se över möjligheten för kommunen att erbjuda stödfodring vid kris, torka och brist på foder. Se över möjligheten till samverkan med Västvatten & bönder vid vattenbrist.

9.1.6. Skogsbruk

Lite mer än hälften av kommunens area består av skogsmark och ägs till allra största del (94 % enligt LRF) av enskilda. Liksom jordbruket är skogsbruket en verksamhet som i hög grad påverkar kulturlandskapets utseende och innehåll. Val av trädslag och avverkningsmetoder påverkar flera intressen som är knutna till landskapet, som till exempel friluftsliv, jakt och natur- och kulturvärden.

Dagsläget i Färgelanda kommun

Färgelanda kommun äger omkring 370 hektar skog. Det kommunala skogsägandet består både av tätortsnära rekreationsskog och av produktiv skogsmark längre från tätorterna. Kommunens skog ska skötas på ett ekonomiskt hållbart sätt, vilket i ett förändrat klimat innebär att skötseln bör anpassas med hänsyn till förväntade klimatförändringar.

Klimatanpassningsperspektivet bör därför arbetas in i kommande revidering av kommunens skogsbruksplan. Det kan även behöva göras aktiva val av vilka trädslag som ska planteras i framtiden och var de olika trädslagen är mest lämpade med hänsyn till markunderlag.

Privat skogsbruksmark

Vad gäller den övriga skogen, det vill säga skog som inte ägs av kommunen, kan kommunen inte påverka skötselmetoder och val av trädslag. Däremot kan kommunen bistå med informationsmaterial avseende klimatförändringarnas möjliga påverkan på skogen samt framtagna åtgärdsförslag avseende anpassning av skogsbruket.

Flygfoto över fjället, 2007. Kommunens bildarkiv.

Den skog som planteras i dag ska växa i 70 år, vilket innebär att klimatet kommer att förändras under trädets livslängd och vara annorlunda när trädet avverkas i förhållande till när det planterades. De förändringar som bedöms märkas under de närmsta åren är framförallt ökad nederbörd under vinterhalvåret. Effekter på grund av ökad årsmedeltemperatur förväntas märkas först i slutet av seklet. Men redan idag kan det uppstå längre perioder av värmeböljor under sommarhalvåret som bland annat torkar ut markerna och ökar brandrisken.

Klimatförändringens konsekvenser i Färgelanda

Ökad årsmedeltemperatur

Ett varmare klimat förväntas kunna leda till positiva effekter på skogsbruket i form av längre vegetationsperiod där tiden mellan plantering och avverkning förkortas samt en ökad virkesproduktion. Den globala uppvärmningen bedöms möjliggöra en ökad skogstillväxt på omkring 25 % mot slutet av seklet jämfört med 1970-2000. Samtidigt kan en ökad årsmedeltemperatur påverka skogsbruket negativt på grund av att skadegörare i form av insekter (t.ex. granbarkborre och snytbagge) och svampar gynnas av det varma klimatet och därmed ökar riskerna för skadegörelse. För att den ökade skadefrekvensen inte ska reducera den potentiella tillväxtökningen behöver därför klimatanpassningsåtgärder vidtas (Skogsstyrelsen, 2017).

Under längre värmeböljor sommartid kan marken torka ut vilket gynnar tall och ek som är mer torktåliga träd, medan torka i skogsmarkerna har en negativ påverkan på gran och björk som är torkkänsliga träd.

I och med ett varmare klimat blir också konsekvenserna att uttorkningen av markerna ökar risken för skogsbränder. Under sommaren 2018 inrättade MSB en organisation för hantering av skogsbränderna som breddade ut sig i Sverige under en extremperiod. Länsstyrelsen införde även ett omfattande eldningsförbud. Färgelanda kommun utsattes för två bränder bland annat i Åntorp, men även vid Kroppefjäll där de eldhärjade områdena uppgick till uppskattningsvis totalt 25 hektar.

Skogsbrand i Färgelanda kommun sommaren 2018. Fotograf: Hans Därnemyr

Skogsbruksåtgärder som exempelvis maskinkörning kommer därför att behöva undvikas under värmeböljor. Inslag av lövskog i barrträdsdominerade områden och uttag av grenar och toppar efter avverkning kan motverka bränders spridning. Andra förebyggande åtgärder för att förhindra stora konsekvenser på grund av skogsbränder är att tydligt kommunicera eldningsrestriktioner samt tillförsäkra resurser för brandövervakning för att tidigt upptäcka en eventuell brand.

Stormar

Vad gäller stormar så visar olika klimatscener motstridiga resultat huruvida det framtida klimatet kommer innebära flera kraftiga vindar eller inte. Detta eftersom stormar normalt inträffar mer sällan men i långa perspektiv när det väl sker, vilket gör det svårt att särskilja förändringar från tillfälligheter. Oavsett om det kommer att blåsa mer eller inte i framtiden så förväntas ändå risken för stormskador öka under de perioder då det väl blåser. Detta i och med

att förkortad tjalperiod i kombination med blötare vintrar med högre grundvattennivåer leder till att trädens förankring i marken försämras och känsligheten för vindfällning ökar därmed (SMHI, 2015b).

Särskilt gran bedöms vara känslig för stormfällning, vilket kan bero på att granen har ett mer ytligt rotsystem än exempelvis tall som har mer djupgående rötter. I områden med stormfällda granar ökar dessutom risken för skador från granbarkborren som framförallt förökar sig i färska stormfällda granar. Utsattheten för stormfällning kan förebyggas genom tidig röjning och hårdare gallring av grandominerad skog för att undvika att granen växer sig till stormkänsliga nivåer.

Inblandning av lövskog i granbeståndet innebär flera fördelar då lövskog står bättre emot storm och är inte lika känsliga mot rotröta. Dessutom trivs inte granbarkborren så bra i granskog som är uppblandad med exempelvis björkar. Genom att blanda olika trädslag i skogsbeståndet sprider man dessutom skaderisken eftersom olika trädslag är känsliga för olika påverkningar.

Åtgärder

Se över möjligheten till blandskog i kommunens skogsbestånd.

9.1.7. Kulturmiljö

Dagsläget i Färgelanda kommun

Vår kulturmiljö är ett arv som en gång lämnats till eftervärlden. Till kulturmiljö hör lämningar av olika slag, även kallade fornlämningar. Dessa bär på en historia och kan tala om för oss hur saker och ting har sett ut förr. Till kulturmiljö hör även bebyggelse av olika typer, som även den berättar en viktig historia.

De första människorna som kom till trakten som idag utgörs av Färgelanda kommun levde som jägare, fiskare och samlare. Spåren från den här tidens människor är starkt knutna till vattendrag och sjöar då människorna följde havsfjordarna och vattendragen inåt land. De flesta av fynden har gjorts längs Valboån, Ellenösjön och Rådaneshöjden.

Blanketorpet 2007. Kommunens bildarkiv

Klimatförändringens konsekvenser i Färgelanda

Kulturmiljön är en del som också berörs av ett förändrat klimat. Så väl bebyggelse som lämningar kan vara belägna inom områden som riskerar att översvämmas eller riskeras utsättas för ras och skred. Även extrema väderhändelser som skogsbränder kan innebära allvarliga konsekvenser för arkeologiska lämningar och kulturhistorisk bebyggelse.

För att bevara den blandade bebyggelsen med inslag från olika tidstypiska och karaktäristiska byggnader krävs ett underhåll av byggnaderna. Hur byggnader kan underhållas för att anpassas till ett förändrat klimat beskrivs under avsnittet ”bebyggelse”.

Ökad årsmedelmedeltemperatur

Höga temperaturer och hög fuktighet gynnar den kemiska nedbrytningen vilket kan påverka arkeologiska lämningar som ruiner, gravgårdar, hållristningar och runstenar. Högre temperatur och fuktighet ökar dessutom risken för utfällningar på värdefulla föremål. Däremot kommer den ökade årstemperaturen minska risken för frostsprängning av lämningarna.

Ökad medeltemperatur kommer dessutom leda till längre växtsäsonger vilket i sin tur kan leda till att kulturminnen växer igen och blir mindre synliga. Rötter kan även växa in bland lämningarna och orsaka skador på grund av rotsprängning. Kraftiga vindar och storm kan leda till att skador på fornlämningar som är belägna ovan rötter uppstår på grund av rotvältor.

Vid längre värmeböljor ökar risken för skogsbrand vilket framförallt utgör ett hot mot hållristningar.

Hällristning i Färgelanda kommun. Kommunens bildarkiv.

Ökad årsmedelnederbörd

Med ökad nederbörd kommer risken för fuktskador på byggnader att öka, vilket redan idag är en av de vanligaste skadeorsakerna. Fukten transporterar dessutom med sig korrosiva och nedbrytande ämnen in i konstruktionerna vilket har en negativ påverkan på byggnadsmaterialen. Framförallt är det fasader av trä, sten, tegel och puts som är känsliga för fuktpåverkan.

Arkeologiska lämningar kommer att påverkas på olika sätt av klimatförändringarna beroende på om de befinner sig ovan eller under jord och vatten samt beroende på material. Den ökade nederbörden kommer leda till förhöjda grundvattennivåer vilket skapar en syrefattig miljö, vilket innebär en positiv påverkan för arkeologiska lämningar. Tillgången på syre påverkar nämligen nedbrytningshastigheten medan de flesta arkeologiska lämningarna kan bevaras i en syrefattig miljö. Under längre torrperioder kan dock torrspäckor tillföra syre och därmed påbörja tillfälliga nedbrytningsprocesser.

Åtgärder

Informationsspridning till allmänheten om hur kulturhistorisk bebyggelse och lämningar kan underhållas för att förebygga negativ påverkan på grund av klimatet.

9.2. Mellannivå

9.2.1. Fjärrvärme

Mer än hälften av alla bostäder och lokaler värms upp med fjärrvärme, vilket gör den till den vanligaste uppvärmningsformen i Sverige. Fjärrvärmeföretagen har i regel en god förmåga att förhindra långvariga störningar i leveranserna. Men när det väl inträffar så drabbas många användare samtidigt och stora påfrestningar på samhället kan uppkomma.

Hela värmeförsörjningskedjan är starkt beroende av el. Utan fungerande elförsörjning fungerar som regel varken produktion, distribution eller värmemottagningsförmåga hos slutkunden. El krävs för att kunna driva pumpar, fläktar och pannor såväl som styr-, drift- och kontrollsystem. Ökad nederbörd med höjda grundvattennivåer ger ökad risk för markförskjutningar och översvämningar, företeelser som kan skada fjärrvärmenäten. Fjärrvärmeledningar riskerar att frysa vid produktionsbortfall eller haverier vintertid.

På lång sikt kommer temperaturhöjningarna att leda till minskat behov av uppvärmning medan behovet av kylning kommer att öka i till exempel bostäder, vård- och omsorgsinrättningar samt djurstallar.

Dagsläget i Färgelanda kommun

Fjärrvärmeleverantör i Färgelanda kommun är privatägd. Panncentralen producerar fjärrvärme från flis. Fjärrvärmeproduktionen är beroende av kontinuerlig tillförsel av flis vilket i sin tur kräver fungerande transportsystem (exempelvis vägar, transporter, flislager, lastning, lossning). I den mån transportsystemet påverkas av klimatförändringarnas effekter kan alltså även fjärrvärmeproduktionen påverkas.

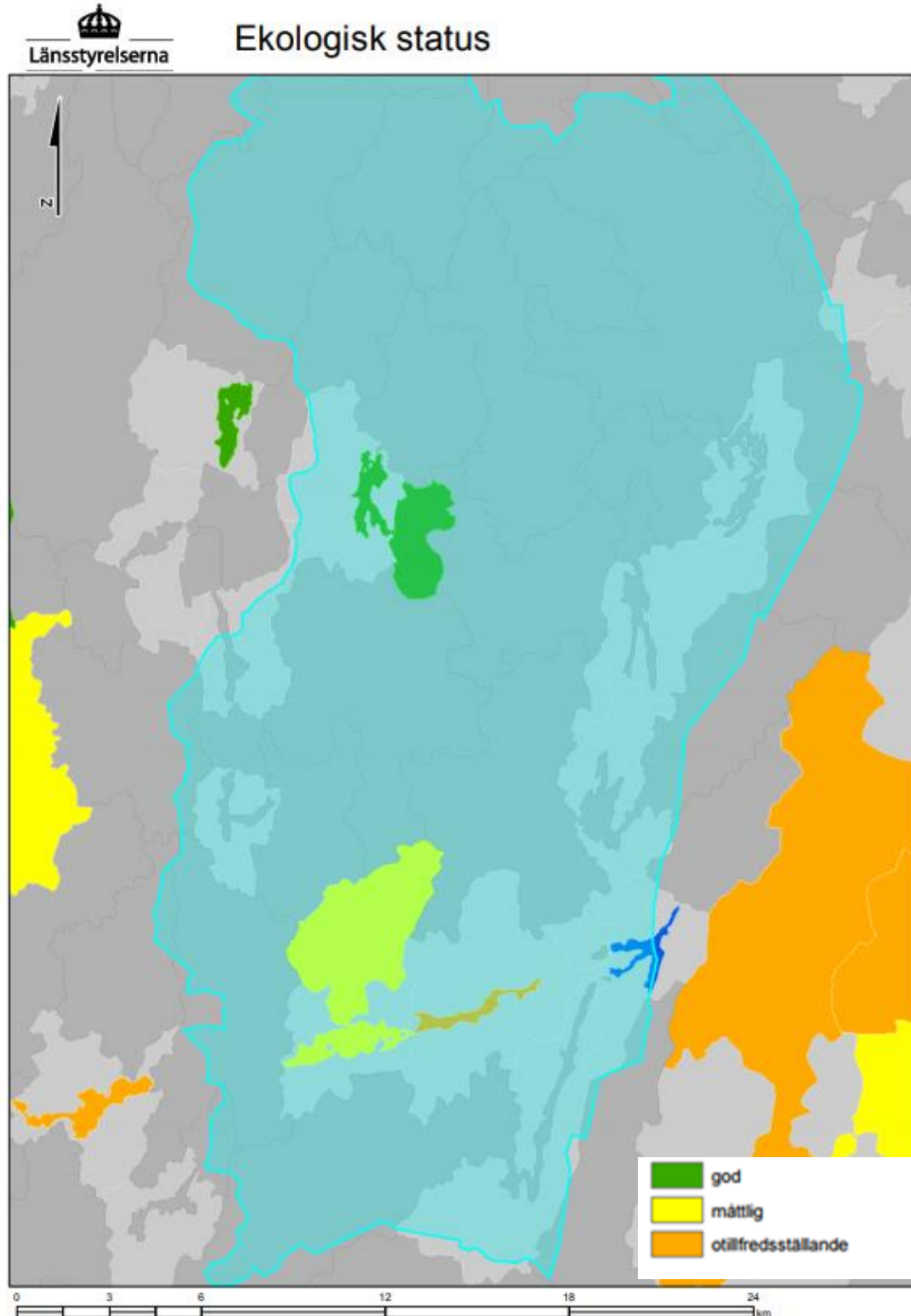
Det befintliga fjärrvärmenätet, äger och ansvarar Färgelanda Kommun för, dvs primärvärmen till respektive fastighet. Sekundärvärmen äger och ansvarar däremot respektive fastighetsägare för. Vi är alltså själva både ägare av och ansvariga för primär- och sekundärvärmen när det gäller de kommunägda fastigheterna.

Åtgärd

Anpassningsåtgärd	Åtgärdens syfte	Tidsplan	Ansvarig	För vem minskar sårbarheten?
Vid utbyggnad av fjärrvärmeledningar ta hänsyn till skredkänslig mark & risk för översvämning.	Minska risk för skador på fjärrvärmenätet	I takt med klimatförändringarna	Samhällsutveckling i dialog & samverkan med privat leverantör	Kommunen & boende i kommunen
Inför framtida behov ta hänsyn till att även fjärrkyla kan komma behövas.	Begränsa inomhus-temperatur vid värmeböljor	I takt med klimatförändringarna	Samhällsutveckling i dialog & samverkan med privat leverantör	Kommunen & boende i kommunen

9.2.2. Vattenmiljö

Sjöar och vattendrag är en viktig resurs för samhället. Sjöar och vattendrag används inom en rad områden i samhället för bland annat dricksvattenförsörjning, fiske, jordbruk, industri, vattenkraft, rekreation samt bevarande av arter och naturmiljöer.

Bilden visar ekologisk status i sjöar och vattendrag i Färgelanda kommun (VISS vattenkartan, Länsstyrelsen statusklassning 2017-2021).

Dagsläget i Färgelanda kommun

Färgelanda kommun består av ungefär 60 000 hektar, av dessa är ungefär 3 000 hektar vatten, det finns 166 sjöar i kommunen som är större än en hektar.

Kommunen berörs av två huvudavrinningsområden: Örekilsälven, där Valboåns vattensystem ingår med bland annat Ragnerudssjön, Nyckelvattnet, Östersjön och Ellenösjön, samt Dalbergsån vattensystem, där Långhalmen och Rådanessjön ingår.

I Färgelanda kommun finns det idag många hot mot en god vattenkvalité bland annat genom försurning, övergödning, miljögifter, främmande arter och fysiska förändringar. I Färgelanda är ungefär hälften av vattenförekomsterna påverkade av övergödning och ungefär hälften av fysiska förändringar så som dammar och vägtrummor vilka kan orsaka hinder för fiskar och andra arter och organismer. För att motverka försurningen genomförs kalkning genom Dalslands energi- och miljöförbund. Det sker idag läckage i sjöar och vattendrag vilka kommer främst från jordbruk, avloppsreningsverk, dagvatten, enskilda avlopp och industri (Färgelanda kommun 2014a).

Klimatförändringens konsekvenser i Färgelanda

Ökad årsmedeltemperatur

En ökad medeltemperatur påverkar temperaturen i vattnet och ökar bland annat risken för algblomning. Algblomning påverkar människors hälsa negativt, risken gäller framförallt småbarn men även husdjur och boskap riskerar att drabbas. Att få i sig vatten där algblomning pågår kan leda till illamående, kräkningar, hudirritation och eventuellt feber. Algblomning påverkar såväl badplatser som hagar där betesdjur dricker av sjövattnet negativt. En badplats som tidigare drabbats av algblomning är den i Ellenösjön.

En ökad vattentemperatur ökar även risken för bakterier i vattnet, sommaren 2018 visade provtagning på Rådanefors badplats höga halter av tarmbakterien intestinala enterokocker. Om man sväljer vattnet och får i sig bakterien leder det till ökad risk för magont, diarré och kräkningar. En annan bakterie som kan förekomma vid höga vattentemperaturer är Vibriobakterierna. Vibriobakterierna orsakar en sjukdom som kallas för badsårsfeber och kan i värsta fall leda till blodförgiftning. Incidensen för denna sjukdom som ökar de somrar som vattentemperaturen överstiger 20 °C.

Den ökade medeltemperaturen kommer att påverka miljön för djur och växter som lever i vattnet. Exakt hur djur- och växtliv kommer att påverkas är oklart, ett scenario är att gamla arter försvinner medan nya arter som i dagsläget finns i varmare breddgrader tillkommer.

Ökad årsmedelnederbörd

Då medelnederbörden beräknas öka innebär det bland annat ökad risk för översvämningar. Översvämningar kan leda till att hälsoskadliga ämnen som t.ex. kvicksilver och andra miljögifter följer med ut i sjöar, vattendrag och grundvattentäkter. Som nämnt tidigare finns det idag redan problem med läckage i sjöar och vattendrag som för med sig oönskade ämnen.

Ellenösjön och Valboån har stora risker för översvämning, se kapitel ”*Klimatförändringar i kommunen: Nederbörd och översvämning*”, detta påverkar även friluftslivet då dessa vattendrag bedöms vara två av de mest betydelsefulla för friluftslivet, bland annat fiske och kanotpaddling.

Åtgärder

Åtgärderna finns under ”*Bebyggelse*”.

9.2.3. Spillvatten- och dagvatten

Dagsläget i Färgelanda kommun

Kommunen ansvarar för den allmänna vatten- och avloppsförsörjningen. Innanför förbindelsepunkten är fastighetsägaren ansvarig. I kommunens uppdrag ingår planering, drift samt underhåll av anläggningar, debitering av avgifter och att förse abonnenter med information. I Färgelanda kommun äger det kommunala bolaget Färgelanda Vatten AB den allmänna VA-anläggningen. Färgelanda Vatten AB är delägare i Västvatten AB som svarar för drift, underhåll, kompetens och utveckling av avloppshantering. Färgelanda Vatten AB äger sitt spillvatten- och dagvattensystem och beslutar om utbyggnader, upprustningar och taxor.

Det finns tre olika typer av system för avloppsnätet, kombinerat system, duplikatsystem och separatsystem. Separerade system, samlingsbegrepp för duplikatsystem och separatsystem, är det mest förekommande i kommunen. Löpande åtgärder genomförs på kombinerade system för att separera dagvatten och spillvatten enligt en särskilt upprättad saneringsplan. I dagsläget finns det vissa problem på grund av felkopplingar av dag- till spillvatten samt inläckage, vilket vid regn ger en ökad belastning på ledningsnätet och reningsverken. Där kommunalt dagvattennät saknas sker vattenavledning via diken.

Reningsverkens kapacitet är i de flesta fall tillräcklig, även vid utökad bebyggelse enligt kommunens målsättning. Det finns dock problem med ovidkommande vatten i ledningar vilket sätter ett onödigt tryck på verken vilket gör deras maxkapacitet något osäker. Det påverkar i sin tur reningsprocessen och vatten som inte är renat till fullo kan släppas ut. Detta beror på vatten som ansluts eller läcker in i ledningarna på grund av felkopplade ledningar och inläckage av regn- och dränvatten. Vid alltför stora mängder tillkommande vatten sker bräddning vid pumpstationer eller reningsverk, vilket beror på att systemen inte är dimensionerade att ta hand om sådana flöden (Färgelanda kommun, 2013). Det finns således ett visst underhållsbehov på reningsverken för att åtgärda dessa problem.

Ytterligare ett problem i dagsläget är att ett av reningsverken i kommunen är placerat nära en å vilket innebär att vid höga vattenstånd dämmer vatten upp i ån från utloppet i reningsanläggningen.

Vad gäller enskilda avlopp är det fastighetsägarens skyldighet att det uppfyller kraven på rening.

Klimatförändringens konsekvenser i Färgelanda

Spill- och dagvattensystemen och ledningar kommer i framtiden få en ökad belastning då skyfall beräknas bli vanligare och regnmängden öka.

Om inte systemen klarar av att hantera den ökade vattenmängden leder det till bräddningar av systemet, översvämningar i boningshus och reningsverk, översvämning och bortspolning av föroreningar från pågående och nedlagda verksamheter på markområden i anslutning till vattendrag och sjöar, ökad olycksfrekvens, t.ex. underminering av vägar samt ökad grumlighet i ytvattendrag. Översvämningar och bräddningar av avloppssystemet kan medföra en hög mikrobiologisk belastning med åtföljande hälsorisker för dricksvattnet.

Åtgärder

Anpassningsåtgärd	Åtgärdens syfte	Tidsplan	Ansvarig	För vem minskar sårbarheten?
Färdigställa arbetet med att separera systemen	Minska risk för överbelastning på reningsverk, ledningar och pumpstationer	Löpande enligt investeringsplan	Färgelanda Vatten AB	Kommunen & boende i kommunen
Säkra upp avloppsreningsverk mot översvämningar	Minska risk för överbelastning på reningsverk, ledningar och pumpstationer	Löpande from. 2019	Färgelanda Vatten AB	Kommunen & boende i kommunen
Utreda underhållsbehovet på kommunens reningsverk	Minska risk för överbelastning på reningsverk, ledningar och pumpstationer	0-5 år	Färgelanda Vatten AB	Kommunen & boende i kommunen
Åtgärdsplan för ovidkommande vatten	Minska risk för överbelastning på reningsverk, ledningar och pumpstationer	Löpande	Färgelanda Vatten AB	Kommunen & boende i kommunen

9.2.4. Dricksvatten

Kommunen är ansvarig att upprätthålla en fungerande dricksvattenförsörjning. Dricksvatten är vårt viktigaste livsmedel, att bibehålla en god vattenkvalité är grundläggande för ett väl fungerande samhälle.

I Färgelanda kommun äger det kommunala bolaget Färgelanda Vatten AB den allmänna VA-anläggningen. Färgelanda Vatten AB är delägare i Västvatten AB som svarar för drift underhåll, kompetens och utveckling av vattenförsörjningen i dess ägarkommuner. Färgelanda Vatten AB äger sitt vatten-nät och beslutar om utbyggnader upprustningar och taxor för den egna kommunen.

Dagsläget i Färgelanda kommun

I kommunen finns det grundvattenförekomster, en grundvattenförekomst är viktig både för vattenförsörjningen men även ekosystemet. I Färgelanda har den kemiska statusen kartlagts på fem av de grundvattenförekomster som finns, av dessa har fyra stycken god kemisk status. En av grundvattenförekomsterna har otillfredsställande kemisk status med avseende på bekämpningsmedel och har fått tidsfrist fram till år 2021 för att komma tillrätta med detta. Alla områden med grundvattentillgång är inte utpekade grundvattenförekomster och möjligheten att ta ut grundvatten varierar betydligt, kommunens vattenförsörjning sker från grundvattentäkterna. (Färgelanda kommun, 2013; 2014b).

I Färgelanda kommun är knappt 4 500 av de ungefär 6 600 invånarna anslutna till det kommunala dricksvattennätet och det går åt ungefär 400 000 m³m³ vatten per år.

Dalslands miljökontor uppskattar att det finns 2 000 enskilda dricksvattenbrunnar i kommunen. De små enskilda dricksvattentäkterna omfattas inte av den offentliga kontroll som miljönämnden utför med stöd av livsmedelslagstiftningen på de stora kommunala vattenverken och de offentliga eller kommersiella dricksvattenanläggningar som försörjer exempelvis konferensanläggningar, vårdboenden, livsmedelsföretag och så vidare med dricksvatten.

I kommunen finns det sex vattenverk för att rena vattnet används natriumhypoklorit eller UV-ljus.

Klimatförändringens konsekvenser i Färgelanda

Grundvattnets förväntade lägsta- och högstanivåer för de större, långsamreagerande grundvattenmagasin beräknas sjunka i södra delen av landet. Grundvattnets nivåfluktuationer (skillnad mellan lägsta och högsta nivå) beräknas öka i sydvästra delarna av Sverige. För de mindre magasinen beräknas dock de södra och sydvästra delarna få i stort sett oförändrade nivåvariationer (SOU 2015).

Ökad årsmedeltemperatur

De lägre lägstanivåerna skulle för Färgelanda kommun kunna innebära sämre vattentillgång under sensommaren när grundvattennivåerna är som lägst och uttagen är som störst. Detta kan leda till att man, framförallt under sensommaren måste hushålla med vattnet och bli bättre på att omhänderta regnvatten till bevattning. Sommaren 2018 var det bevattningsförbud från den 11 juli till och med den 2 september 2018. En ökad temperatur har en negativ inverkan på bakteriesammansättningen i vattnet.

Ökad årsmedelnederbörd

Grundvattnets årsmedelnivå höjs i större delen av Sverige, men i Färgelanda kommun beräknas grundvattennivåerna vara oförändrade mot idag. Detta gäller för både de större, långsamreagerande grundvattenmagasinen, som har störst betydelse för den allmänna försörjningen, och för de mindre, snabbreagerande magasinen som har betydelse för mindre bebyggelsegrupper.

Även grundvattnets årstidsmedelnivå beräknas vara oförändrad under sommar, höst, vinter och vår i Färgelanda kommun; både för de större, långsamreagerande grundvattenmagasinen och för de mindre, snabbreagerande magasinen.

Risken för skyfall och översvämningar kommer öka och för med sig ökade risker för kemiska föroreningar i grundvattentäkter. Översvämningar kan föra med sig föroreningar från vägar, avlopp och djurbeten ner i grundvattentäkterna. Risken för smittoämnen och virus kan komma att öka i grundvattentäkterna. Avståndet mellan markytan och grundvattenytan samt dess materialsammansättning är viktig för smittspridningen. I Färgelanda finns det flera områden där denna zon består av genomsläppligt material vilket påverkar smittorisken. Allt detta ställer större krav på reningssystemen i vattenverken. Är inte reningssystemen tillräckliga kan det leda till att konsumenter behöver koka vattnet innan det är drickbart.

Åtgärder

Anpassningsåtgärd	Åtgärdens syfte	Tidsplan	Ansvarig	För vem minskar sårbarheten?
Ta fram en Dricksvattenförsörjningsplan i kommunen	Säkerställa tillgång till vatten även vid problem vid ordinarie täkter	0-5 år	Samhällsutveckling, samverkan med Västvatten & DMEF	Kommunen & boende i kommunen
Nödsvattenplanering	Säkerställa tillgång på vatten, även vid förändrade vattennivåer	0-5 år	Samhällsutveckling, samverkan med Västvatten & DMEF	Kommunen & boende i kommunen
VA-plan	Skapa en god hushållning av vatten, avlopp och dagvatten.	0-5 år	Samhällsutveckling, samverkan med Västvatten & DMEF	Kommunen & boende i kommunen
Se över status på befintliga vattentäkter i kommunen samt eventuellt behov av att inrätta nya.	Säkerställa tillgång till vatten	Löpande fr.o.m. 2019	Samhällsutveckling, samverkan med Västvatten & DMEF	Kommunen & boende i kommunen
Upprätta skyddsområde för vattentäkter i kommunen.	Säkerställa tillgång till vatten	0-5 år	Samhällsutveckling, samverkan med Västvatten & DMEF	Kommunen & boende i kommunen

9.3. Kommunalt

9.3.1. Människors hälsa

Det finns flera faktorer i miljön som påverkar människors hälsa och flera sjukdomstillstånd som har en koppling till omgivningsmiljön och miljöfaktorer. En stor del av kommunens verksamhet påverkar människors liv och hälsa. Kommunen har ett ansvar för boende i kommunen i behov av hjälp, stöd och service av kommunal verksamhet. Grupper som är särskilt sårbara för klimatförändringar är bland annat äldre, personer med funktionsnedsättningar, personer med kronisk sjukdom samt barn.

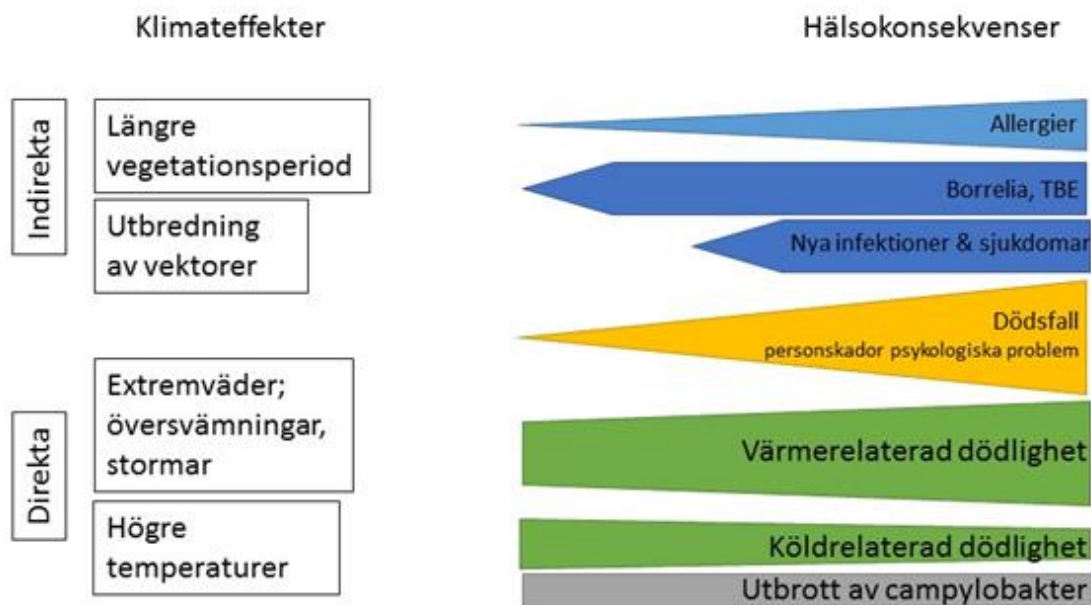
Dagsläget i Färgelanda kommun

I Färgelanda kommun bodde det 6 602 personer i slutet på år 2018. Majoriteten av befolkningen var mellan 20-64 år och ungefär en fjärdedel av befolkningen är över 65 år.

Klimatförändringens konsekvenser i Färgelanda

Alla i befolkningen kommer att påverkas på ett eller annat sätt av klimatförändringar. Det finns som nämnt tidigare vissa grupper i samhället som är extra känsliga för förändringar i klimatet, vissa av dem befinner sig inom ramen för kommunal verksamhet och ansvar.

Många av de klimatförändringar som beskrivs i detta kapitel saknar lösningar utan fokuserar istället på kommunens beredskap. Kapitlet blir till stor del en beskrivning över vad forskning och litteratur anser att klimatförändringen har för påverkan på människors hälsa inom de systemtyper som beskrivs i tabellen i slutet av kapitlet. Konsekvenserna kommer att bli både direkta och indirekta, se bilden nedan vilken illustrerar hälsokonsekvenserna ur ett tids- och utbredningsperspektiv. Inom ramen för klimatanpassningsplanen så berörs människors hälsa inom flera kapitel, exempelvis ”Dricksvatten” och ”Bebyggelse”.

Visar de indirekta och direkta klimatförändringarna och dess hälsokonsekvenser. (Tolkning av Länsstyrelsen Västra Götaland, 2016; SOU, 2007)

Det tillkommer en psykisk aspekt att ta hänsyn till i förhållande till klimatförändringen.

Människors psykiska hälsa kan komma att påverkas negativt då den mentala oron kan komma att öka, människor kommer att oroa sig för vad kommer hända och hur klimatet kommer att utvecklas.

Ökad årsmedeltemperatur

Det krävs inte en stor temperaturökning för att det ska innebära en risk för hälsan, varje grad över den optimala temperaturen innebär en ökning av den relativa risken för att dö med 1 %. Den optimala temperaturen varierar mellan länder, i Sverige är den optimala medeltemperaturen mellan 12-14 °C. Vid en förändring av medeltemperaturen krävs en acklimatiseringsperiod innan den optimala temperaturen förändras. En ökning av dödsfallen är något som kan ses efter bara två dagar med en hög medeltemperatur (Länsstyrelsen Västra Götaland, 2016). Sommaren 2018 var en sommar med flera dagar av hög temperatur och datasammanställningar visar på ungefär 700 fler dödsfall än under en normal sommar (Folkhälsomyndigheten, 2018).

I och med ett varmare klimat och ökad risk för värmeböljor under somrarna krävs det ökad beredskap från samhället att hantera detta. SMHI definierar en värmebölja som en sammanhängande period då dygnets högsta temperatur överstiger 25 °C minst fem dagar i sträck. Med tanke på den förändrade demografin i samhället och att andelen äldre beräknas öka tilltar risken för att fler ska drabbas hårt av värmeböljor och höga temperaturer. För kommunen blir det viktigt att man inom bland annat äldreomsorg, LSS-verksamhet och förskola har beredskap och kunskap om hur man ska agera vid värmeböljor och höga temperaturer. I dagsläget finns en handlingsplan hur personal inom äldreomsorgen ska agera vid värmebölja.

En problematik som behöver adresseras i framtiden är att allt fler äldre bor kvar hemma, detta ställer ökade krav på uppmärksamhet på förändring av hälsotillståndet hos dessa personer från anhöriga och hemsjukvården.

Goda skuggmöjligheter i offentliga utomhusmiljöer är ett sätt att bemöta en temperaturökning. Detta gäller särskilt där riskgrupper vistas. Ett exempel på anpassning kommunen gör är att planera för ett solskydd på Höjdenskolan. Det kommer också krävas goda avkylningsmöjligheter och skuggmöjligheter i offentliga byggnader i framtiden. Mer om skuggmöjligheter finns i kapitlet "*Bebyggelse*".

Luftkvalité

Det finns också fördelar med ett varmare klimat, en mildare vinter minskar perioder med försämring av hälsotillståndet hos personer med bland annat kärlkramp, reumatiska besvär och kroniskt hjärtsjuka.

Klimatförändringen kommer att påverka luftkvalitén och luftföroreningarna men det är svårt att avgöra hur mycket då utsläppen förmodligen kommer förändras i framtiden på grund av ny teknik. Ämnen som bildar marknära ozon förväntas minska i Sverige i framtiden. Höga ozonhalter påverkar bland annat astmatiker negativt. Andra partiklar, som exempelvis sulfat och nitrat beräknas öka i framtiden. Dessa partiklar har samband med lung- och hjärtbesvär.

En ökad utomhustemperatur kommer att påverka fukten inomhus vilket kan påverka kvalsternivån och mögel, båda leder till ökade besvär för bland annat astmatiker. Hur inomhusmiljön och hälsan påverkas beskrivs närmare i kapitlet "*Bebyggelse*".

Vektorer och värddjur

Med ett varmare klimat, en förändrad och längre växtperiod kommer förmodligen antalet vektorer och värddjur för sjukdomar att öka. Ett exempel är fästing, fästingar kan bära på borrelia eller TBE och det är sjukdomar som beräknas öka i takt med att antalet fästingar ökar. År 2018 utpekades Västra Götaland och Färgelanda kommun som ett riskområde för TBE.

Det finns risk att smittor och djur som idag endast finns i andra länder kommer till Sverige i och med ett varmare klimat (SOU, 2007). Detta sätter ett ökat krav på hälso- och sjukvården att kunna hantera detta. En förskjutning och förlängning av växtsäsongen kan komma att öka utbredningen av pollenproducerande arter. Redan idag har man sett att pollenallergi ökat under senare år vilket till viss del kan kopplas till faktorer i miljön.

Livsmedel

Vad gäller de verksamheter inom kommunen som tillagar mat ansvarar kommunen för korrekt livsmedelshantering. Vid varmare klimat och längre värmeböljor blir livsmedelshantering extra viktig då risken för bland annat campylobakter är hög.

Man arbetar redan i dagsläget med att måltiderna som serveras i kommunens ska ha liten miljö- och klimatpåverkan men kan behöva utveckla den ytterligare i framtiden med ett förändrat klimat. Inom kost och måltid finns det en Livsmedel och måltidspolicy, vilken är gemensam med Dalslandskommunerna samt Säffle kommun. Några av de mål som finns i denna policy berör klimatanpassning, bland annat att miljöstörningar begränsas och att upphandlingar är miljö- och klimatanpassade.

Ökad årsmedelnederbörd

Som nämnt tidigare i kapitlet om *”Dricksvatten”, ”Vattenmiljö”* och *”Spillvatten- och dagvattenavlopp”* kommer en ökad nederbörd och fler skyfall leda till att miljögiftiga ämnen läcker in i vattentäkter och sjöar, vilket påverkar människors hälsa och ökar risken för sjukdomsutbrott av vattenburna sjukdomar. De smittoämnen man oroar sig mest för hos människor är Cryptosporidium, Giardia, Campylobacter, norovirus och VTEC (EHEC).

Åtgärder

Anpassningsåtgärd	Åtgärdens syfte	Tidsplan	Ansvarig	För vem minskar sårbarheten?
Informera personal om kommunens beredskapsplan för värmebölja	Kunskapshöjning	Löpande from. 2019	Omsorg	Personal & boende i kommunen
Samverka med berörda aktörer vid smittspridning & uppkomst av nya sjukdomar	Gynna folkhälsan genom minskad smittspridning	I takt med klimatförändringarna	Omsorg	Kommunen & boende i kommunen

9.3.2. Bebyggelse

Klimatförändringarna förväntas leda till en ökad nederbörd under vinterhalvåret samt varmare och torrare klimat under sommarhalvåret. Den ökade nederbörden kan påverka nuvarande grundvattennivåer och skapa höga flöden i vattendrag vilket är faktorer som i sin tur kan orsaka skred, ras och erosion.

De framtida klimatförändringarna kommer att påverka befintliga byggnadskonstruktioner. Det är framförallt klimatskalet (ytterväggar, tak, grund, fönster och dörrar) samt inomhusklimatet som kommer att påverkas på grund av ökad nederbörd, högre årsmedeltemperatur samt fuktigare luft.

Dagsläget i Färgelanda kommun

Jordarterna i Färgelanda kommun består till stor del av lera och silt samt till viss del även kvick lera. Mer om detta finns i kapitlet ”ras och skred”.

Kommunen består av fyra större tätorter där bebyggelsen är reglerad med detaljplaner. En detaljplan reglerar bebyggelsen i ett sammanhang där bebyggelsen ska utgöra en god landskapsbild samt vara lämplig utifrån hälsa, säkerhet och risk för olyckor. De flesta detaljplanerna i kommunen är upprättade mellan 1935 - 1999. Mycket kunskap har tillkommit sedan dessa planer togs fram och idag finns ytterligare krav på vad som behöver utredas och belysas i en detaljplan. Vid framtagande av nya detaljplaner ska markens lämplighet prövas utifrån ett 100 årsperspektiv, där det exempelvis är viktigt att utreda hur dagvatten bör tas om hand för att undvika översvämningar vid skyfall. I dagsläget består dock Färgelandas tätorter av mycket grönområden vilka fungerar som naturligt omhändertagande av dagvatten.

På 60- och 70-talet var det vanligt att garage och komplementbyggnader uppfördes med platta tak. Dessa tak är sårbara vid riklig nederbörd varför Färgelanda kommun under 2004 har tagit fram tilläggsplaner för kommunens tätorter med bygglovsbefrielse för att ändra platta garagetak till sadeltak med en takvinkel om högst 27°.

De flesta av kommunens offentliga byggnader är uppförda före 1990 och huruvida dessa är anpassade för ett förändrat klimat är oklart men kommer att utredas inför framtida underhållsarbete.

Klimatförändringens konsekvenser i Färgelanda kommun

Ökad årsmedeltemperatur

Årsmedeltemperaturen förväntas öka och sommartid kan det uppstå långvariga värmeböljor. Detta kan medföra negativa konsekvenser för människors hälsa och i framtiden kan det uppstå kylbehov i byggnader. Ett varmare klimat kan innebära förlängd säsong där människor vistas utomhus och därmed ökad användning av offentliga platser som exempelvis parker. Dessa områden kan därför behöva anpassas till framtida behov i form av exempelvis skuggmöjlighet och dricksvattenfontäner. En effektiv metod för att anpassa bebyggelseområden och offentliga miljöer för ett framtida klimat är att ta till vara på grönområden för etablering av parker med planterade lövträd. Grönytor och träd tar på ett naturligt sätt hand om fördröjning av dagvatten samtidigt som träden kan bidra med svalkande skuggmöjligheter under värmeböljor. Med avseende på brandrisken är lövträd att föredra i närheten av samlad bebyggelse jämfört med barrträd.

Underhållsbehovet på befintliga byggnader kan komma att förändras i takt med det förändrade klimatet. Allt material försämras med tidens gång men nedbrytningshastigheten av materialet beror på det rådande klimatet. Högre temperatur och högre fuktighet ökar risken för svampangrepp, nya skadeinsekter och utfällningar på interiör. Den ökade luftfuktigheten i kombination med ökad nederbörd med översvämningar till följd ökar dessutom risken för mögel- och kvalsterallergier. Organiskt fasadmateriäl av trä och puts är extra känsliga för angrepp och i Västra Götalands län, och så även i Färgelanda, har många byggnader av tradition uppförts av just trä. I utsatta byggnader kan det därmed uppstå ökat behov av ventilationslösningar och avfuktningssystem.

Höjd årsmedeltemperatur och därmed minskat antal nollgenomgångar vintertid kan innebära en positiv påverkan på byggnadsdelar i betong, eftersom risken för frostsprängning minskar. Samtidigt kan det varmare klimatet innebära negativ påverkan på betongkonstruktioner då metaller som exempelvis armeringsjärn kan öka i volym i samband med korrosion och därmed spränga sönder betongen. Varmare vintrar ger dessutom en längre korrosionsperiod.

Ett varmare klimat kommer leda till minskat uppvärmningsbehov vintertid samtidigt som kylbehovet kommer öka under sommarhalvåret. Extra utsatt för värmepåverkan är byggnader med stora glaspartier. Ett komplement till kylning i byggnader kan vara effektiva solavskärmningar.

Ökad årsmedelnederbörd

Ökad nederbörd innebär en ökad risk för översvämning i lågt belägna byggnader. Källare riskeras framförallt att översvämmas vid intensivt regn och då dräneringen inte är dimensionerad för att klara av att avleda allt vatten. Problem med dräneringen kan även leda till att grunden försvagas. Vid höga flöden kan även grundvattennivån höjas vilket ökar risken för ras och skred. Höga flöden i vattendragen, både extrema och mer frekventa, ökar risken för att vattnet ska föra med sig jord från slänterna och orsaka erosion. Erodering av släntkanterna mot vattendragen kan leda till uppkomst av ras och/eller skred, vilket påverkar befintlig bebyggelse och detta utmärker sig extra mycket då Valboån och Lillån rinner genom flera tätorter i Färgelanda kommun.

Lillån i Färgelanda Centrum, bakom Coop, 2014-10-20. Kommunens bildarkiv.

I Färgelanda kommun finns 24 platser som enligt Länsstyrelsens planeringsunderlag är att betrakta som potentiellt förorenade på ett eller annat sätt. Av dessa potentiellt förorenade områden är 6 stycket nedlagda avfallsupplag, vilka generellt sätt kan utgöra risk för yt- och grundvattenpåverkan genom läckage. Om ett skred inträffar inom ett område med förorenad mark finns risk att föroreningen sprids nedströms ett vattendrag och kan därmed försämra vattenkvaliteten.

I samband med planering av nya bostäder är det viktigt att hänsyn tas till framtida förutsättningar och kommande klimatförändringar. Nybyggnation bör undvikas i områden som omfattas av översvämningsrisk se *"Klimatförändringar i kommunen: Nederbörd och översvämning"* för se var områdena för översvämningsrisk är i kommunen. Eftersom byggnader har en lång livslängd är det viktigt att beakta översvämningsrisken utifrån en ökad nederbörd och förhöjda flöden.

Roller och ansvar för den bebyggda miljön

Det är den enskilda egendomsinnehavaren som har det juridiska ansvaret för sin egendom, i detta fall ofta fastighetsägaren. Fastighetsägaren är enligt plan- och bygglagen 8 kap 14 § skyldig underhålla sina byggnader samt hålla dessa i vårdat skick. Det är även fastighetsägaren som har ansvaret vid naturolyckor t.ex. översvämning, ras eller skred. Kostnaderna på grund av en inträffad skada hamnar i många fall hos försäkringsbolagen.

Åtgärder

Anpassningsåtgärd	Åtgärdens syfte	Tidsplan	Ansvarig	För vem minskar sårbarheten?
Översvämningskartering över kommunen.	Skapa kunskapsunderlag till styrdokument, ex detaljplan.	0-10 år	Kommunstyrelsen	Kommunen & boende i kommunen
Utred behov av erosionskydd längs tätortsnära vattendrag	Kunskap om risk för ras och skred	0-5 år	Samhällsutveckling	Kommunen & boende i kommunen
Översiktlig kartering för riskområden gällande geotekniska förutsättningar i tätorterna	Kunskap om geotekniska förutsättningar i respektive tätort	0-10 år	Samhällsutveckling	Kommun & boende i kommunen
Förbered för kylningsmöjligheter vid nybyggnation av offentliga byggnader.	Begränsa inomhustemperatur vid värmeböljor.	I takt med klimatförändringarna	Samhällsutveckling	Kommunen & brukare
Tänk in fönstersättningen vid nybyggnation av offentliga byggnader	Begränsa inomhustemperatur vid värmeböljor.	I takt med klimatförändringarna	Samhällsutveckling	Kommunen och brukare
Bygga med högre miljöbyggnadsklassificering vid nyproduktion, t.ex. gröna tak, ljusa väggar för reflektion av solljus och utvändigt solavskärmning på fönster. Mycket går även att applicera på befintliga fastigheter vid ombyggnation.	Begränsa inomhustemperatur vid värmeböljor.	I takt med klimatförändringarna	Samhällsutveckling	Kommunen
Upprätthålla befintliga grönområden	Skapa skyggmöjligheter & naturligt omhändertagande av dagvatten	Löpande	Samhällsutveckling och huvudmän	Boende i kommunen
Vid upprättande av detaljplaner ska hänsyn tas till grönområden	Skapa skuggmöjligheter & naturligt omhändertagande av dagvatten	Löpande	Samhällsutveckling	Boende i kommunen
Vid värmeböljor – tillgodose tillgång till vatten i offentlig miljö	Gynna folkhälsan vid värmeböljor	I takt med klimatförändringarna	Samhällsutveckling	Boende och besökare i kommunen

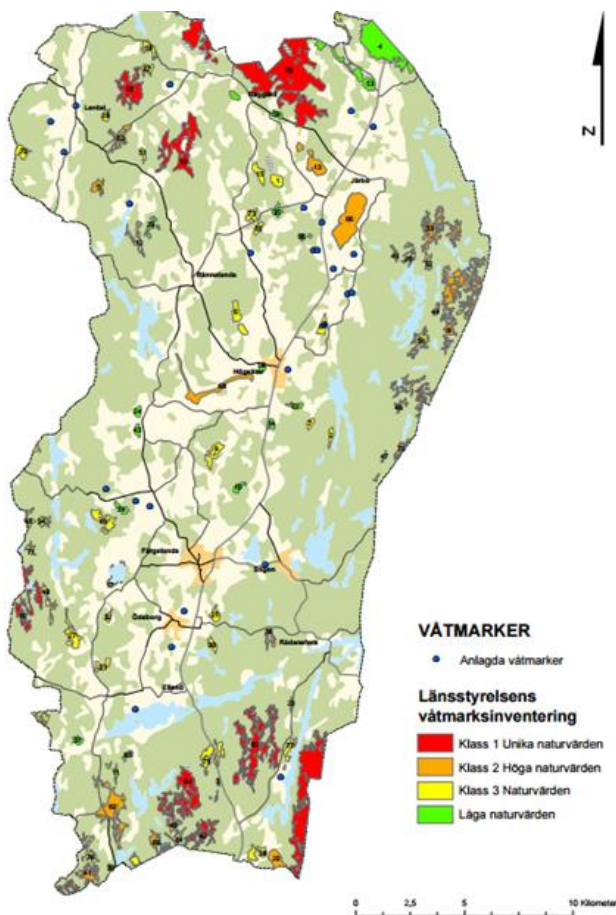
9.3.3. Naturmiljö

Naturmiljöer är ett viktigt inslag i vårt dagliga liv. Grönytor och våtmarker magasineras vatten från skyfall, vegetationen bidrar till svalka samtidigt som den renar både luft och vatten från föroreningar. Våtmarker kan även minska belastningen av fosfor och kväve. Våra insekter är liksom vi beroende av en god naturmiljö, bland annat är insekter viktiga för pollineringen av växter.

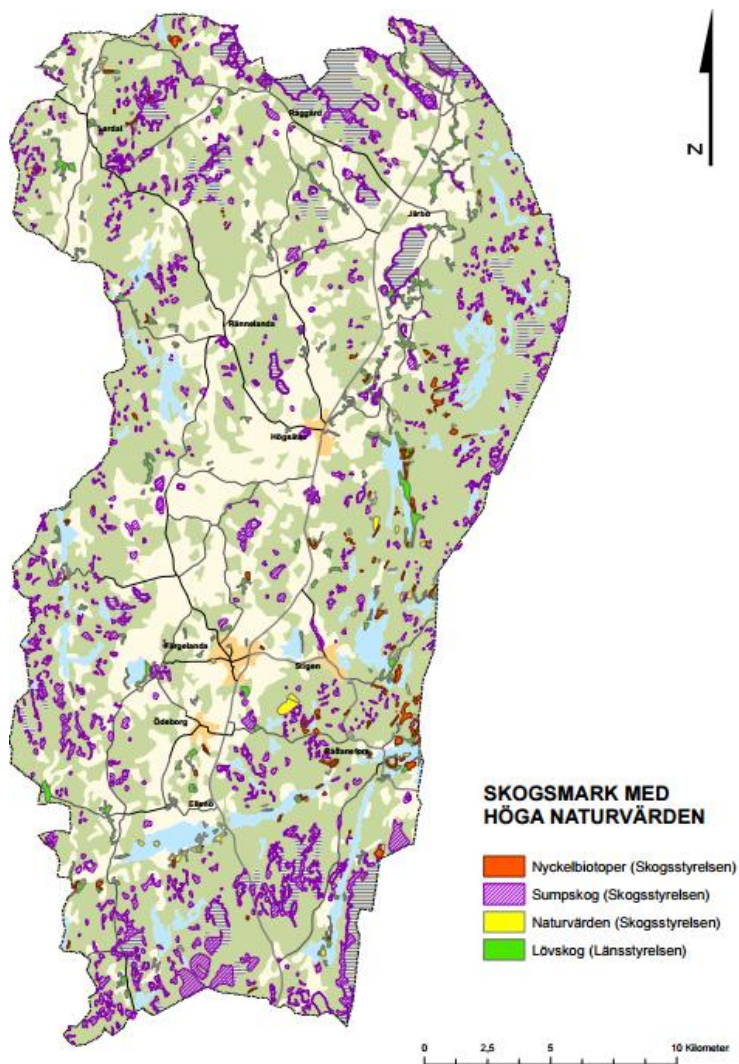
Dagsläget i Färgelanda kommun

Som nämnt under rubriken ”Politiska styrdokument” har kommunen ställt sig bakom de nationella miljömålen som naturvärden, generationsmålen samt satt egna naturvårdsmål.

Färgelanda har ett rikt natur- och djurliv. Skogen utgör 51 % av markytan i Färgelanda kommun och det finns 166 sjöar i kommunen som är större än en hektar. I Färgelanda kommun finns det gott om skog och våtmarker som är viktiga för naturmiljön. Det finns över 20 anlagda våtmarker i kommunen med varierande naturvärden och flera områden med skog som har höga naturvärden. Det finns det 190 rödlistade arter i kommunen. Rödlistning är ett system med kategorier och kriterier som betecknar grad av risk för utdöende av arten. Exempel på rödlistade arter i Färgelanda kommun är Flodkräftan och Berglök. Dessa arter är extra känsliga för förändringar i naturmiljön.

Våtmarkerna i kommunen samt klassificerar deras naturvärden (Färgelanda kommun, 2014a).

Skogar med höga naturvärden har ofta ett eller flera av följande kännetecken:

- Många gamla träd, storvuxna gammelträd eller klena, senvuxna träd
  - Stor variation i trädslag, liksom i ålder och storlek på träden
  - Luckor och gläntor i skogen som släpper ned ljus
  - Döda träd som står eller ligger, även halvdöda träd
  - Murkna och murkande träd, både stående och liggande
  - Träd med håligheter
  - Spår av brand
  - Områden där det stått skog eller träd under lång, obruten tid
  - Inslag av asp, sälg och ädellöv i skogsområden med andra trädslag
  - Skog med spår av människan, exempelvis hamlade träd eller spår av skogsbyte
  - Trädbärande hagmarker med stora, gamla, träd
- (Naturvårdsverket, 2016).

Skogsmark i Färgelanda kommun med höga naturvärden (Färgelanda kommun, 2014a).

Det som slår hårdast mot naturmiljön och den biologiska mångfalden idag är miljögifter, föroreningar och den moderna markanvändningen inom jord- och skogsbruk. I framtiden kan ett av de största hoten mot naturmiljön bli klimatförändringen.

Klimatförändringens konsekvenser i Färgelanda

Det är svårt att avgöra hur naturmiljön kommer att påverkas av klimatförändringar och vilka förändringar som kommer att bero på klimatförändringar och vilka som beror på bruk av resurser.

Även friluftslivet kommer att påverkas genom att naturmiljön förändras, exakt hur och vad som förändras är ännu ej fastställt.

Ökad årsmedeltemperatur

I framtiden kommer andelen torrperioder öka och växtsäsongen bli längre, i slutet av seklet beräknas den vara två till tre månader längre. Detta kommer möjliggöra för invasiva arter, både växter och djur att etablera sig och konkurrera ut inhemska arter. Särskilt känsliga för denna förändring är de rödlistade arter som finns i kommunen. Problem med smittsamma sjukdomar för djur och växter kommer öka. Antalet skadegörare kommer sannolikt öka i

framtiden vilket kan öka användningen bekämpningsmedel i jordbruk vilket i sin tur påverkar miljöbelastningen. Exempelvis Valboån och Ellenösjön riskerar att påverkas av det eftersom de befinner sig i närheten av jordbruksområden.

En längre växtsäsong ökar också risken för igenväxt. En varmare temperatur och längre torrperioder ökar risken för bränder sommartid, att våtmarker torkar ut och att grundvattennivåerna blir lägre.

Ökad årsmedelnederbörd

En beräknad ökad nederbörd ökar risken för att miljögifter släpps ut vilken har en negativ inverkan på naturmiljön, såväl djur- som växtliv.

Åtgärder

Anpassningsåtgärd	Åtgärdens syfte	Tidsplan	Ansvarig	För vem minskar sårbarheten?
Strategi för hotade arter	Förbättra förutsättningarna att bevara hotade arter	0-10 år	DMEF i samarbete med Samhällsutveckling	Boende i kommunen
Ta fram en strategi för begränsning av invasiva arter	Begränsa spridningen av invasiva arter	0-5 år	DMEF i samarbetare med Samhällsutveckling	Boende i kommun

10. Begrepp

Bräddning - Utsläpp av en blandning av dagvatten och avloppsvatten till närmaste sjö eller vattendrag. I kombinerade system för transport av både dag- och avloppsvatten kan det vid kraftiga regn samlas så mycket vatten att man tvingas brädda blandningen av dag- och avloppsvatten oredan till närmaste sjö eller vattendrag för att undvika källaröversvämningar.

Dagvatten – Regn- spol- och smältvatten som rinner på hårdgjorda ytor eller på genomsläpplig mark. Det tillförs avloppsledningsnätet och avleds genom dagvattenledningar och diken till ett vattenområde.

Duplikatsystem - avledning av avloppsvatten, ett system där spillvatten och dagvatten avleds i olika rörledningar.

Kohesionskraft – Kohesion är den kraft som gör att ett materials eller en och samma kropps molekyler hänger tillsammans. Kohesionskraften beror på molekylernas egenskaper och beroende på styrkan i kohesionen.

Morän – En jordart.

Ovidkommande vatten - Vatten som kommer till spillvattenledningsnätet när det egentligen borde ha hamnat i dagvattennätet. Detta leder till att väldigt stora mängder vatten kommer till reningsverken under till exempel kraftiga regnoväder. Det leder i sin tur till att mer energi går åt till att pumpa vattnet genom reningsverket, att det finns risk för att reningsverkets bakteriekultur spolats ut ur verket eller att det överflödiga vattnet måste släppas helt orenat ut i sjöar eller vattendrag.

Separatsystem – avledning av avloppsvatten, ett system som består av en ledning för enbart spillvatten medan dagvatten avleds i öppna diken.

Silt – En jordart.

Spillvatten - Vatten som spolats ut från toaletter, och smutsigt vatten från bad, duschar, diskning och tvätt

Vattenförekomst – En vattenförekomst är en specifik vattensamling i naturen av en viss geografisk storlek, till exempel en sjö eller en kustvik.

Bilaga 1 – Åtgärder

El

Se över alternativ elförsörjning vid större elavbrott och förbereda för reservkraft till VA-försörjning med mera. Löpande dialoger med Vattenfall Eldistribution kring förbättringsåtgärder.

Tele- och datakommunikation

Se över alternativ kommunikation eller rutiner för känsliga verksamheter beroende av tele- eller datakommunikation i samband med strömavbrott.

Vägar och broar

Löpande dialoger med Trafikverket och informationsspridning till vägföreningar i takt med klimatförändringarna.

Jordbruk

Se över möjligheten för kommunen att erbjuda stödfodring vid kris, torka och brist på foder. Se över möjligheten till samverkan med Västvatten & bönder vid vattenbrist.

Skogsbruk

Se över möjligheten till blandskog i kommunens skogsbestånd.

Kulturmiljö

Informationsspridning till allmänheten om hur kulturhistorisk bebyggelse och lämningar kan underhållas för att förebygga negativ påverkan på grund av klimatet.

Fjärrvärme

Anpassningsåtgärd	Åtgärdens syfte	Tidsplan	Ansvarig	För vem minskar sårbarheten?
Vid utbyggnad av fjärrvärmeledningar ta hänsyn till skredkänslig mark & risk för översvämning.	Minska risk för skador på fjärrvärmenätet	I takt med klimatförändringarna	Samhällsutveckling i dialog & samverkan med privat leverantör	Kommunen & boende i kommunen
Inför framtida behov ta hänsyn till att även fjärrkyla kan komma behövas.	Begränsa inomhus-temperatur vid värmeböljor	I takt med klimatförändringarna	Samhällsutveckling i dialog & samverkan med privat leverantör	Kommunen & boende i kommunen

Spillvatten- och dagvatten

Anpassningsåtgärd	Åtgärdens syfte	Tidsplan	Ansvarig	För vem minskar sårbarheten?
Färdigställa arbetet med att separera systemen	Minska risk för överbelastning på reningsverken	0-5 år	Färgelanda Vatten AB	Kommunen & boende i kommunen
Säkra upp avloppsreningsverk mot översvämningar	Minska risk för överbelastning på reningsverken	Löpande from. 2019	Färgelanda Vatten AB	Kommunen & boende i kommunen

Dricksvatten

Anpassningsåtgärd	Åtgärdens syfte	Tidsplan	Ansvarig	För vem minskar sårbarheten?
Ta fram en Dricksvatten-försörjningsplan i kommunen	Säkerställa tillgång till vatten även vid problem vid ordinarie täkter	0-5 år	Samhälls-utveckling, samkan med Västvatten & DMEF	Kommunen & boende i kommunen
Nödvattenplanering	Säkerställa tillgång på vatten, även vid förändrade vattennivåer	0-5 år	Samhälls-utveckling, samverkan med Västvatten & DMEF	Kommunen & boende i kommunen
VA-plan	Skapa en god hushållning av vatten, avlopp och dagvatten.	0-5 år	Samhälls-utveckling, samverkan med Västvatten & DMEF	Kommunen & boende i kommunen
Se över status på befintliga vattentäkter i kommunen samt eventuellt behov av att inrätta nya.	Säkerställa tillgång till vatten	Löpande fr.o.m. 2019	Samhälls-utveckling, samverkan med Västvatten & DMEF	Kommunen & boende i kommunen
Upprätta skyddsområde för vattentäkter i kommunen.	Säkerställa tillgång till vatten	0-5 år	Samhälls-utveckling, samverkan med Västvatten & DMEF	Kommunen & boende i kommunen

Människors hälsa

Anpassningsåtgärd	Åtgärdens syfte	Tidsplan	Ansvarig	För vem minskar sårbarheten?
Informera personal om kommunens beredningsplan för värmebölja	Kunskapshöjning	Löpande from. 2019	Omsorg	Personal & boende i kommunen
Samverka med berörda aktörer vid smittspridning & uppkomst av nya sjukdomar	Gynna folkhälsan genom minskad smittspridning	I takt med klimatförändringarna	Omsorg	Kommunen & boende i kommunen

Bebyggelse

Anpassningsåtgärd	Åtgärdens syfte	Tidsplan	Ansvarig	För vem minskar sårbarheten?
Översvämningskartering över kommunen.	Skapa kunskapsunderlag till styrdokument, ex detaljplan.	0-10 år	Kommunstyrelsen	Kommunen & boende i kommunen
Utred behov av erosionsskydd längs tätortsnära vattendrag	Kunskap om risk för ras och skred	0-5 år	Samhällsutveckling	Kommunen & boende i kommunen
Översiktlig kartering för riskområden gällande geotekniska förutsättningar i tätorterna	Kunskap om geotekniska förutsättningar i respektive tätort	0-10 år	Samhällsutveckling	Kommunen & boende i kommunen
Förbered för kylningsmöjligheter vid nybyggnation av offentliga byggnader.	Begränsa inomhustemperatur vid värmeböljor.	I takt med klimatförändringarna	Samhällsutveckling	Kommunen & brukare
Tänk in fönstersättningen vid nybyggnation av offentliga byggnader	Begränsa inomhustemperatur vid värmeböljor.	I takt med klimatförändringarna	Samhällsutveckling	Kommunen och brukare
Bygga med högre miljöbyggnadsklassificering vid nyproduktion, t.ex. gröna tak, ljusa väggar för reflektion av solljus och utvändigt solavskärmning på fönster. Mycket går även	Begränsa inomhustemperatur vid värmeböljor.	I takt med klimatförändringarna	Samhällsutveckling	Kommunen

att applicera på befintliga fastigheter vid ombyggnation.				
Upprätthålla befintliga grönområden	Skapa skyggmöjligheter & naturligt omhändertagande av dagvatten	Löpande	Samhällsutveckling och huvudmän	Boende i kommunen
Vid upprättande av detaljplaner ska hänsyn tas till grönområden	Skapa skyggmöjligheter & naturligt omhändertagande av dagvatten	Löpande	Samhällsutveckling	Boende i kommunen
Vid värmeböljor – tillgodose tillgång till vatten i offentlig miljö	Gynna folkhälsan vid värmeböljor	I takt med klimatförändringarna	Samhällsutveckling	Boende och besökare i kommunen

Naturmiljö

Anpassningsåtgärd	Åtgärdens syfte	Tidsplan	Ansvarig	För vem minskar sårbarheten?
Strategi för hotade arter	Förbättra förutsättningarna att bevara hotade arter	0-10 år	DMEF i samarbete Samhällsutveckling	Boende i kommunen

Referenslista

- Bohusgeo (2017). *PM Fördjupad stabilitetsutredning Färgelanda Centrum*.
- Dalslands energi- och miljöförbund. (2017). Kalkning. Hämtad 2018-03-23 från <https://www.dalsland.se/naturvaard-planer/vattenvaard/kalkning/>
- Folkhälsomyndigheten. (2018). *Åtgärder vidtas för att förebygga värmeböljors negativa hälsoeffekter*. Hämtad 2019-04-05 från <https://www.folkhalsomyndigheten.se/nyheter-och-press/nyhetsarkiv/2019/mars/atgarder-vidtas-for-att-forebygga-varmeboljors-negativa-halsoeffekter/>
- Färgelanda kommun. (2013). *VA-översikt i Färgelanda. Steg ett i arbetet med en VA-plan för Färgelanda kommun*.
- Färgelanda kommun. (2014a). *Naturvårdsprogram för Färgelanda kommun*. Antagen av kommunfullmäktige 2014-05-14 § 85. Hämtad 2018-07-18 från <https://www.fargelanda.se/media/158470/fargelanda-huvudprogram-nvp.pdf>
- Färgelanda kommun. (2014b). *Översiktsplan för Färgelanda kommun, Västra Götalands län*. Antagen av kommunfullmäktige 2014-09-30 § 122. Hämtad 2018-07-18 från https://www.fargelanda.se/media/158514/op-fargelanda_lk-okt-2014_tryck.pdf
- Länsstyrelsen. (2016). *Värmebölja i Västra Götalands län. En förstudie inom Länsstyrelsens klimatanpassningsarbete*. (Rapport 2016:42). Hämtad 2018-07-18 från <https://www.lansstyrelsen.se/download/18.5776ebef1633fba4a9719ce/1526375770965/2016-42.pdf>
- Länsstyrelsen. (2017a). *Regional handlingsplan för klimatanpassning i Västra Götaland 2018-2020*. (Rapport 2017:45). Hämtad 2018-07-18 från <https://www.lansstyrelsen.se/download/18.728c0e316219da8135bfb3a/1526067862827/2017-45.pdf>
- Länsstyrelsen. (2017b). *Västra Götaland i ett förändrat klimat*. [PowerPoint presentation]. Hämtad 2017-09-29.
- Länsstyrelsen. (2018). *Rekommendationer för hantering av översvämning till följd av skyfall: Stöd i fysisk planering*. (Fakta 2018:5). Hämtad 2019-04-11 från <https://www.lansstyrelsen.se/stockholm/tjanster/publikationer/2018/rekommendationer-for-hantering-av-oversvamning-till-foljd-av-skyfall.html>
- MSB. (u.å). Portalen för översvänningshot. Hämtad 2017-06-21 från <https://gisapp.msb.se/Apps/oversvamningsportal/enkel-karta.html>
- SGU. (2018). Skred och ras. Hämtad 2018-12-19 från <https://www.sgu.se/samhallsplanering/risker/skred-och-ras/>
- Skogsstyrelsen. (2017). *Skogsstyrelsens arbete för ökad klimatanpassning inom skogssektorn*. (Rapport 2017:8). Hämtad 2018-10-24 från <https://www.skogsstyrelsen.se/globalassets/om-oss/publikationer/2017/rapport-201708.-skogsstyrelsens-arbete-for-okad-klimatanpassning-inom-skogssektorn.pdf>

SMHI. (2015a). *Framtidsklimat i Västra Götalands län – enligt RCP-scenarier*. (Klimatologi nummer 24). Hämtad 2018-07-18 från <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:948126/FULLTEXT01.pdf>

SMHI. (2015b). *Stormskador i framtiden*. Hämtad 2018-10-24 från <https://www.smhi.se/kunskapsbanken/klimat/stormskador-i-framtiden-1.7080>

SMHI. (2017). Vad är RCP? Hämtad 2018-03-23 från <https://www.smhi.se/klimat/framtidens-klimat/vagledning-klimatscenarier/vad-ar-rcp-1.80271>

SOU. (2007). *Sverige inför klimatförändringarna: Konsekvenser av klimatförändringar och extrema väderhändelser* (SOU 2007:60). Hämtad 2018-07-18 från <https://www.regeringen.se/49bbad/contentassets/94b5ab7c66604cd0b8842fd6510b42c9/sverige-infor-klimatforandringarna--hot-och-mojligheter-kapitel-4-sou-200760>

SOU. (2015). *Klimatförändringar och dricksvattenförsörjning*. (SOU 2015:51). Hämtad 2018-10-01 från <https://www.regeringen.se/contentassets/9eb7b76720c04e1183c759c8a595f388/klimatforandringar-och-dricksvattenforsorjning-sou-201551-del-12.pdf>

Teracom. (2015) Magasinet MHZ nr 3 Hämtad 2019- 02- 22 från <https://www.teracom.se/om-teracom/magasinet-mhz/mhz-nr-3/vad-sliter-pa-masten/>

KS § 209 Dnr KS 2019/132
Reviderat Kulturmiljöprogram och Byggnadsinventering, Färgelanda kommun

Kommunstyrelsens förslag

Kommunfullmäktige beslutar att anta reviderat Kulturmiljöprogram med Byggnadsinventering för Färgelanda kommun.

Ärendebeskrivning

Kulturmiljöprogrammet är ett kunskapsunderlag avseende kulturhistoriskt värdefulla byggnader och miljöer i Färgelanda kommun. Kravet på att underhålla sin fastighet, varsamhetskravet och förbudet mot förvanskning enligt plan- och bygglagen 8 kapitel 14-17 §§ gäller oavsett om en fastighet är utpekad i kulturmiljöprogrammet eller ej.

Programmet är en revidering av kommunens nuvarande Kulturmiljöprogram som antogs 2006. Under 2017 och 2018 har Plan- och byggkontoret inventerat samtliga i programmet utpekade fastigheter. Inventeringen har resulterat i att programmet har kompletterats med bilder samt en beskrivning av varje objekt och vilka värden som finns. Inventeringen har även resulterat i att några av de tidigare utpekade fastigheterna har utgått från dokumentet då de av olika anledningar bedöms ha förlorat sina värden. Ett resultat har också varit att ett mindre antal fastigheter har tillkommit.

Samrådshandling för rubricerat förslag till reviderat Kulturmiljöprogram med byggnadsinventering för Färgelanda kommun, har under tiden 2019-05-13 till 2019-06-10 varit föremål för samråd och remiss.

Förslaget har skickats via post till berörda fastighetsägare och myndigheter samt varit tillgängligt på kommunens hemsida och på Medborgarkontoret. Vid samrådstens slut har 16 yttranden inkommit. En sammanfattning av inkomna yttranden följt av Plan- och byggkontorets kommentarer finns sammanställda i Samrådsredogörelse daterad 2019-09-26.

Beslutsunderlag

Arbetsutskottets beslut 16 oktober 2019 § 200.
Avdelning Samhällsutvecklings tjänsteskrivelse daterad 26 september 2019.
Samrådsredogörelse daterad 26 september 2019.

Kommunstyrelsen

Förslag till Kulturmiljöprogram Färgelanda kommun med bilagan
Kulturhistorisk byggnadsinventering Färgelanda kommun 2019.

Plan- och byggchefen informerar.

—————
Beslutet skickas till
Kommunfullmäktige
Diariet

Avdelning samhällsutveckling
Bygglöshandläggare
Beatrice Hjörn
0528-567166
Mobilnummer
beatrice.hjorn@fargelanda.se

Kommunstyrelsen

Antagande av reviderat Kulturmiljöprogram och Byggnadsinventering för Färgelanda kommun

Beslutsförslag

Kommunstyrelsen beslutar att föreslå kommunfullmäktige att anta reviderat Kulturmiljöprogram med Byggnadsinventering för Färgelanda kommun.

Ärendebeskrivning

Samrådshandling för rubricerat förslag till reviderat Kulturmiljöprogram med byggnadsinventering för Färgelanda kommun, har under tiden 2019-05-13 till 2019-06-10 varit föremål för samråd och remiss.

Förslaget har skickats via post till berörda fastighetsägare och myndigheter samt varit tillgängligt på kommunens hemsida och på Medborgarkontoret. Vid samråd tidens slut har 16 yttranden inkommit. En sammanfattning av inkomna yttranden följt av Plan- och byggkontorets kommentarer finns sammanställda i Samrådsredogörelse daterad 2019-09-26.

Kulturmiljöprogrammet är ett kunskapsunderlag avseende kulturhistoriskt värdefulla byggnader och miljöer i Färgelanda kommun. Kravet på att underhålla sin fastighet, varsamhetskravet och förbudet mot förvanskning enligt plan- och bygglagen 8 kap 14-17 §§ gäller oavsett om en fastighet är utpekad i kulturmiljöprogrammet eller ej.

Programmet är en revidering av kommunens nuvarande Kulturmiljöprogram som antogs 2006. Under 2017 och 2018 har Plan- och byggkontoret inventerat samtliga i programmet utpekade fastigheter. Inventeringen har resulterat i att programmet har kompletterats med bilder samt en beskrivning av varje objekt och vilka värden som finns. Inventeringen har även resulterat i att några av de tidigare utpekade fastigheterna har utgått från dokumentet då de av olika anledningar bedöms ha förlorat sina värden. Ett resultat har också varit att ett mindre antal fastigheter har tillkommit.

Susanne Korduner
Kommunchef

Maria Wagerland
Avdelningschef Samhällsutveckling

Samrådsredogörelse

Samråd om förslag till reviderat Kulturmiljöprogram med byggnadsinventering för Färgelanda kommun.

Förfarande

Samrådshandling för rubricerat förslag till reviderat Kulturmiljöprogram med byggnadsinventering för Färgelanda kommun, har under tiden 2019-05-13 till 2019-06-10 varit föremål för samråd och remiss.

Förslaget har skickats via post till berörda fastighetsägare och myndigheter samt varit tillgängligt på kommunens hemsida och på Medborgarkontoret. Vid samråd tidens slut har 16 yttranden inkommit. En sammanfattning av inkomna yttranden återges nedan följt av Plan- och byggkontorets kommentarer. Yttrandena i sin helhet finns tillgängliga på kommunens plan- och byggkontor.

Sammanfattning av inkomna yttranden

Länsstyrelsen Västra Götalands län (nedan LS) framför att det skulle vara värdefullt om det mer specifikt framgick hur kopplingen mellan riksintressena och de utpekade kulturhistoriskt värdefulla miljöerna ser ut.

Kommentar

Kulturmiljöbeskrivningarna har kompletterats med exempel på miljöernas riksintressevärden. Kulturmiljöbeskrivningarna har också kompletteras med upplysning om att riksintressevärdena ska beaktas i samband med planering avseende förändringar som berör kulturmiljöområdena.

LS framför att det vore önskvärt om kulturmiljöprogrammet kompletterades med mer tydliga och specifika utpekanden och ställningstaganden, även för sådana kulturhistoriska värden som inte pekas ut i riksintressena.

Kommentar

I kulturmiljöprogrammet framhålls att kommunen inför konkreta exploateringsåtgärder ska överväga att genomföra miljökonsekvensanalyser som till exempel kan utgöras av en analys av odlingslandskapet, en arkeologiskutredning eller en bebyggelseutredning.

LS upplyser om att det i kulturmiljö nummer 7, ”Ödeborgs brukssamhälle och museikullen med fornsalsen” saknas information om att fornsalsen är förklarad som byggnadsminne och att den skyddas enligt 3 kap kulturmiljölagen och att byggnadsminnesförklaringen innebär att byggnaden ska vårdas och bevaras för framtiden och att eventuella framtida ändringar måste tillståndsprövas av Länsstyrelsen.

Kommentar

Kulturmiljö nummer 7, ”Ödeborgs brukssamhälle och museikullen med fornsalsen” kompletteras enligt förslaget.

LS upplyser om att det i kulturmiljö nummer 11, ”Järbo kyrka, Runnsäter och Vinnsäter” informeras om att gården är förklarad som byggnadsminne men att det saknas information om att den skyddas enligt 3 kap kulturmiljölagen och att byggnadsminnesförklaringen innebär att byggnaden ska vårdas och bevaras för framtiden och att eventuella framtida ändringar måste tillståndsprövas av Länsstyrelsen.

Kommentar

Kulturmiljö nummer 11 ”Järbo kyrka, Runnsäter och Vinnsäter” kompletteras enligt förslaget.

Färgelanda församling, Svenska kyrkan (nedan Ff) framför att det blir problematiskt för de fastigheter som är dokumenterade i byggnadsinventeringen och som är privatägda, då det medför en ökad kostnad för en antikvarisk sakkunnig vid t ex ombyggnad.

Kommentar

Det faktum att en byggnad finns dokumenterad i en byggnadsinventering innebär inte att det i samband med renovering eller ombyggnad av en sådan byggnad finns krav på att en antikvarisk sakkunnig ska anlitas. Att en byggnad finns dokumenterad i en byggnadsinventering medför inte heller att fastighetsägaren är bunden att genomföra orimligt kostsamma renoveringar eller underhållsarbeten.

F f upplyser om att det var kyrkoherde Gustaf Eberhard Grund som beslutade och tog initiativ till att den nya kyrkan skulle byggas. Detta beslut fattades 1861 och Johan Ferlin tillträdde som kyrkoherde först 1967. Grundns namn bör stå tillsammans med Ferlins.

Kommentar

Texten ändras enligt förslaget.

F f föreslår att meningen om Färgelanda som schartauanskt fäste är överdrivet och att meningen därför ska tas bort från dokumentet.

Kommentar

Texten ändras enligt förslaget.

Boverket

Boverket anser att det är värdefullt att Färgelanda kommun har valt att aktualisera och fördjupa sitt kulturmiljöunderlag. I plan- och bygglagen (PBL) ställs det krav på att kommunen ska ha kännedom och kunskap om kulturmiljövärdena vid såväl översiktlig planering som detaljplanering och bygglov. Att ha tillgång till ett aktuellt och fylligt underlag underlättar därför den dagliga ärendehantering.

Boverket avstår dock ifrån att lämna synpunkter i sak på programmets upplägg och innehåll.

Bengtstors kommun

Kulturmiljöarbetet utgör ett välarbetat underlag i syfte att sprida kunskap om och bevara den kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsen i Färgelanda kommun. Beskrivningen av den historiska utveckling som skett i Färgelanda ger en bakgrund till hur människors levnadsförhållanden har förändrats genom tiderna och vilka spår det kan ha efterlämnat sig, både i fysisk form och genom berättelser. Byggnadsinventeringen ger läsaren fördjupad information om vilka värden respektive byggnad innehar och vad som särskilt bör beaktas för att bevara dessa.

Bengtstors kommun ser positivt på Färgelanda kommuns arbete med att bevara och sprida kunskap om de kulturhistoriska värden som finns i kommunen. Vårt kulturarv är en viktig resurs som bl.a. berikar vår livsmiljö och skapar identitet och som därför behöver ges plats i en hållbar samhällsutveckling.

Lerdals Byalag motsätter sig att Lerdals-Stom 1:14 skall klassas som kulturhistoriskt värdefull.

Kommentar

Fastigheten Lerdals-Stom 1:14 är med i kommunens kulturmiljöprogram som antogs 2006 och dessa värden bedöms fortfarande finnas. Revideringen av kulturmiljöprogrammet innebär att den aktuella fastigheten även fortsättningsvis är med i kommunens kulturmiljöprogram och att kulturmiljöprogrammet har kompletterats med en dokumentation av byggnadernas kulturhistoriska värde.

Södra Valbo hembygdsförening (nedan SVHF) anser att hela folkhögskoleområdet även fortsättningsvis bör ingå i gruppen kulturhistoriskt värdefulla miljöer i kommunens kulturmiljöprogram.

Kommentar

Folkhögskoleområdet har förlorat delar av sitt kulturhistoriska sammanhang, detta med anledning av att byggnader på området har rivits och genomgått stora exteriöra förändringar. Folkhögskoleområdet besitter kulturhistoriska värden men inte på ett sådan sätt som motiverar att området ska utgöra en kulturhistoriskt värdefull miljö i kommunens kulturmiljöprogram.

Några av byggnaderna inom området har istället lagt till i Byggnadsinventeringen som enskilt värdefulla objekt. För att lyfta fram folkhögskoleområdets betydelse för Färgelanda kommun har även avsnittet ”Tätortsutveckling” kompletterats med en kortare historisk beskrivning av folkhögskolan och folkhögskoleområdet.

SVHF anser att det i texten tydligare ska framgå att många fler byggnader än de som igår i programmet kan ha stora kulturhistoriska värden.

Kommentar

En upplysning om att det finns ett flertal fastigheter som har ett kulturhistorisk värde men som inte är utpekade i kulturmiljöprogrammet finns i avsnittet ”Bakgrund och metod”. För att förtydliga detta ytterligare kompletteras sista stycket i avsnittet ”Byggnader med särskilt kulturhistoriskt värde” med denna upplysning.

SVHF framför att hemmanen i flera fall är felplacerade i byggnadsinventeringens kartor.

Kommentar

De felplacerade hemmanen har korrigerats.

Inger Byman, Helena Eriksson och Gunilla Lenning motsätter sig att huset ingår i kommunens kulturmiljöprogram och framför att de bland annat är oroliga för ökade kostnader i samband med renovering och underhåll av fastigheten.

Kommentar

Det faktum att en byggnad finns dokumenterad i en byggnadsinventering medför inte att fastighetsägaren är bunden att genomföra orimligt kostsamma renoveringar eller underhållsarbeten.

Fastigheten är med i kommunens kulturmiljöprogram som antogs 2006 och dessa värden bedöms fortfarande finnas. Revideringen av kulturmiljöprogrammet innebär att den aktuella fastigheten även fortsättningsvis är med i kommunens kulturmiljöprogram och att kulturmiljöprogrammet har kompletterats med en dokumentation av byggnadernas kulturhistoriska värde.

Johnny Jacobsson (nedan J J) framför att en följd av att fastigheten hamnar i kulturmiljöprogrammet, som skall användas i kommunens samhällsplanering och bygglovshandläggning, kan bli att byggnaderna kan komma att skyddas genom q- och/eller k-bestämmelser i detaljplaner eller områdesbestämmelser enligt Plan- och bygglagen.

Kommentar

Även en byggnad som inte är dokumenterad i byggnadsinventeringen kan ha kulturhistoriska värden. En byggnads kulturhistoriska värde styrs därmed inte av om byggnaden finns dokumenterad i byggnadsinventeringen eller inte. I dagsläget finns det inga planer på att upprätta detaljplan eller områdesbestämmelser i området med skyddsbestämmelser. Skulle det

i framtiden uppstå sådana planer kan detta göras även om fastigheten inte nämns i Byggnadsinventeringen.

J J framför att det kan medföra stora ekonomiska konsekvenser för den enskilde ägaren om en fastighet är med i kommunens kulturmiljöprogram då det kan bli en sänkning av fastighetsvärdet samt en mycket fördyrad drift- och underhållskostnad.

Kommentar

Syftet med byggnadsinventeringen är bland annat att synliggöra och dokumentera byggnadernas kulturhistoriska värde samt att förtydliga vilka värden som är bevarandevärda. Att en byggnad finns dokumenterad i en byggnadsinventering medför inte att fastighetsägaren är bunden att genomföra orimligt kostsamma renoveringar eller underhållsarbeten.

Lars-Olof Larsson (nedan L-O L) framhåller att det inte är troligt att gårdarna Brötegården och Ödeborg ingått i byn vid kyrkan så sent som efter 1500-talet och att meningen ”*men har flyttats ut under slutet av 1600-talet*” stryk.

Kommentar

Texten ändras enligt förslaget.

Mattias Gudmundsson motsätter sig att fastigheten förekommer i kommunens kulturmiljöprogram eller liknande dokument.

Kommentar

Fastigheten är med i kommunens kulturmiljöprogram som antogs 2006 och dessa värden bedöms fortfarande finnas. Revideringen av kulturmiljöprogrammet innebär att den aktuella fastigheten även fortsättningsvis är med i kommunens kulturmiljöprogram.

Texten under rubriken ”särskilda värden att bevara” revideras dock genom att detaljerna kring fastighetens värde tas bort samt att bilden på fastigheten byts ut.

Peter Erhardsson (nedan P E) framför att det endast är de ”positiva särdragen” som redovisas i beskrivningen av byggnaderna och att de detaljer som gör byggnaden ”mindre kulturhistoriska” har utelämnats.

Kommentar

Syftet med byggnadsinventeringen är bland annat att synliggöra och dokumentera de kulturhistoriskt värdefulla byggnadernas värde samt att förtydliga vilka värden som är bevarandevärda.

P E framför att det saknas ”prioritering” av vilka byggnader/objekt som har högre värde än andra.

Kommentar

I avsnittet ”Inledning” framgår att byggnadsinventeringens utvalda fastigheter besitter ett särskilt kulturhistoriskt värde och att en del av de beskrivna fastigheterna också kan besitta ett mycket högt kulturhistoriskt värde. Fastigheternas kulturhistoriska värde framgår i de beskrivande texterna för respektive fastighet.

P E framför att det saknas en bedömning av det kulturhistoriska värdet i förhållande till de kostnader som ägare och/eller offentliga måste nedlägga på byggnaden/objektet för att bibehålla det kulturhistoriska värdet.

Kommentar

Det faktum att en byggnad finns dokumenterad i en byggnadsinventering medför inte att fastighetsägaren är bunden att genomföra orimligt kostsamma renoveringar eller underhållsarbeten.

P E informerar om att en del av ladugårdens fasad är plåtklädd och att fönster är ersatta av virke och målade som fönster.

Kommentar

Den beskrivande texten kompletteras med att ladugårdens södra fasad och en del av den östra fasaden är klädd med korrugerad plåt. Den beskrivande texten kompletteras också med uppgift om att ett av fönstren på magasinets östra fasad är ett s k blindfönster.

Färgelanda kommun

KULTURMILJÖPROGRAM

0899

1815

6779, Fotot Håkan Larsson

Innehållsförteckning

INLEDNING.....	3
STRATEGI.....	4
HISTORISK UTVECKLING.....	6
KULTURHISTORISK VÄRDEFULLA MILJÖER.....	53
KULTURMILJÖVÅRDENS LAGSTIFTNING.....	114
AKTÖRER.....	118
KÄLLOR OCH LITTERATUR.....	119

Medverkande

Projektledning och översyn av texter samt revidering av byggnadsinventering:

Anette Larsson, Plan- och byggkontoret, Färgelanda kommun

Förtattare till texter och kulturhistorisk analys hämtade från Färgelanda kommuns kulturmiljöprogram antaget 2006:

Lars Bergström, Ann-Charlott Hajdu-Rafis, Jan Johansson, Leif Johansson, Mats Hellgren, Sonia Jeffrey, Elisabeth Wilhelmsson och Ing-Marie Trädgårdh, Regionmuseum Västra Götaland, nu Västarvet

Övriga medverkande:

Cecilia Wingård, Kulturlandskapet,

Amra Besic, Beatrice Hjörn och Emma Larsson, Plan- och byggkontoret, Färgelanda kommun

INLEDNING

Människan har bott och verkat i trakterna kring Färgelanda kommun i flera tusen år. De spår och lämningar som har avsatts i landskapet spänner från vår tidiga förhistoria fram till dagens moderna samhälle. Dessa spår skänker den omgivande miljön en djup historisk dimension och ger oss kunskap om vår historia och om människors villkor under olika tider och förhållanden.

För att ge berörda möjlighet att hantera vårt kulturarv på bästa sätt är det viktigt att kommunens kulturhistoriskt värdefulla miljöer, byggnader och lämningar identifieras och dokumenteras.

Bakgrund och metod

Kommunens kulturhistoriska miljöer, bebyggelsemiljöer och kulturhistoriskt värdefulla byggnader presenteras i kommunens kulturmiljöprogram antaget 2006, ”*Färgelanda kommuns Kulturmiljöprogram*”. Plan- och byggkontoret har av kommunfullmäktige fått i uppdrag att revidera detta kulturmiljöprogram. Inom ramen för projektet har kulturmiljöprogrammet kompletterats med en byggnadsinventering som redovisas i ett separat dokument. Arbetet har utförts i samarbete med Västarvet och med bidrag från Länsstyrelsen i Västra Götaland.

I Färgelanda kommuns kulturmiljöprogram 2006, utvärderades 15 kulturmiljöer och ca 400 fastigheter som särskilt kulturhistoriskt värdefulla. Kulturmiljöprogrammet från 2006 är en revidering av kommunens kulturmiljöprogram från 1986; *Program för kulturminnesvård, Färgelanda kommun*. Med utgångspunkt i kulturmiljöprogrammet, trycktes en bearbetad version i bokform ”*Färgelandaboken En kulturhistorisk översikt*”.

Den nu genomförda revideringen av kulturmiljöprogrammet har bl a resulterat i en översyn och aktualitetsprövning av de i programmet utvärderade kulturmiljöerna. Denna översyn innebär att 14 kulturmiljöer redovisas i det nu reviderade kulturmiljöprogrammet.

Syfte

Kulturmiljöer med bevarade strukturer från olika tidsperioder och sammanhang ger oss en möjlighet att känna tillhörighet och förankring i vår hembygd. Kulturmiljöprogrammet i Färgelanda kommun är ett kunskapsunderlag som har till syfte att tillgängliggöra kommunens kulturmiljöer och kulturhistoriska värden samt öka kunskapen och förståelsen för den kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsen. Dessutom är syftet med kulturmiljöprogrammet att utgöra ett stöd i samband med vård och underhåll av enskilda byggnader och bebyggelsemiljöer.

Syftet med kulturmiljöprogrammet är också att vara ett verktyg avseende kommunens utveckling och bevarande samt att beskriva och tydliggöra dess framväxt från tidig förhistoria fram till dagens moderna samhälle. Avsikten är att programmet ska användas i samband med kommunens övergripande samhällsplanering och planläggning.

STRATEGI

Kulturmiljöprogrammet är ett kunskapsunderlag avseende kulturhistoriskt värdefulla byggnader och miljöer i Färgelanda kommun. Kunskapsunderlaget innehåller flera delar,

bland annat en översiktlig beskrivning av kommunens historia, en presentation av utvärderade kulturmiljöer och en byggnadsinventering.

Den övergripande målsättningen med kulturmiljöprogrammet är:

- att kulturmiljöprogrammet ska användas i kommunens samhällsplanering och bygglovshandläggning.
- att ge stöd och riktlinjer för vård och underhåll av bebyggelsen.
- att bevara de kulturhistoriska värdena och den biologiska mångfalden i odlingslandskapet
- att bruka, bevara och förmedla kulturmiljön

Andra generella mål är:

- att integrera kulturmiljöprogrammet i det pedagogiska arbetet i skolorna och på andra håll
- att kulturmiljöprogrammet skall utgöra en grund för det kulturturistiska arbetet med syfte att utveckla besöksnäringen utifrån kommunens natur- och kulturvärden
- att kulturmiljöprogrammet skall utgöra en grund för den fysiska planeringen
- att öka informationsinsatsen till fastighetsägare och brukare

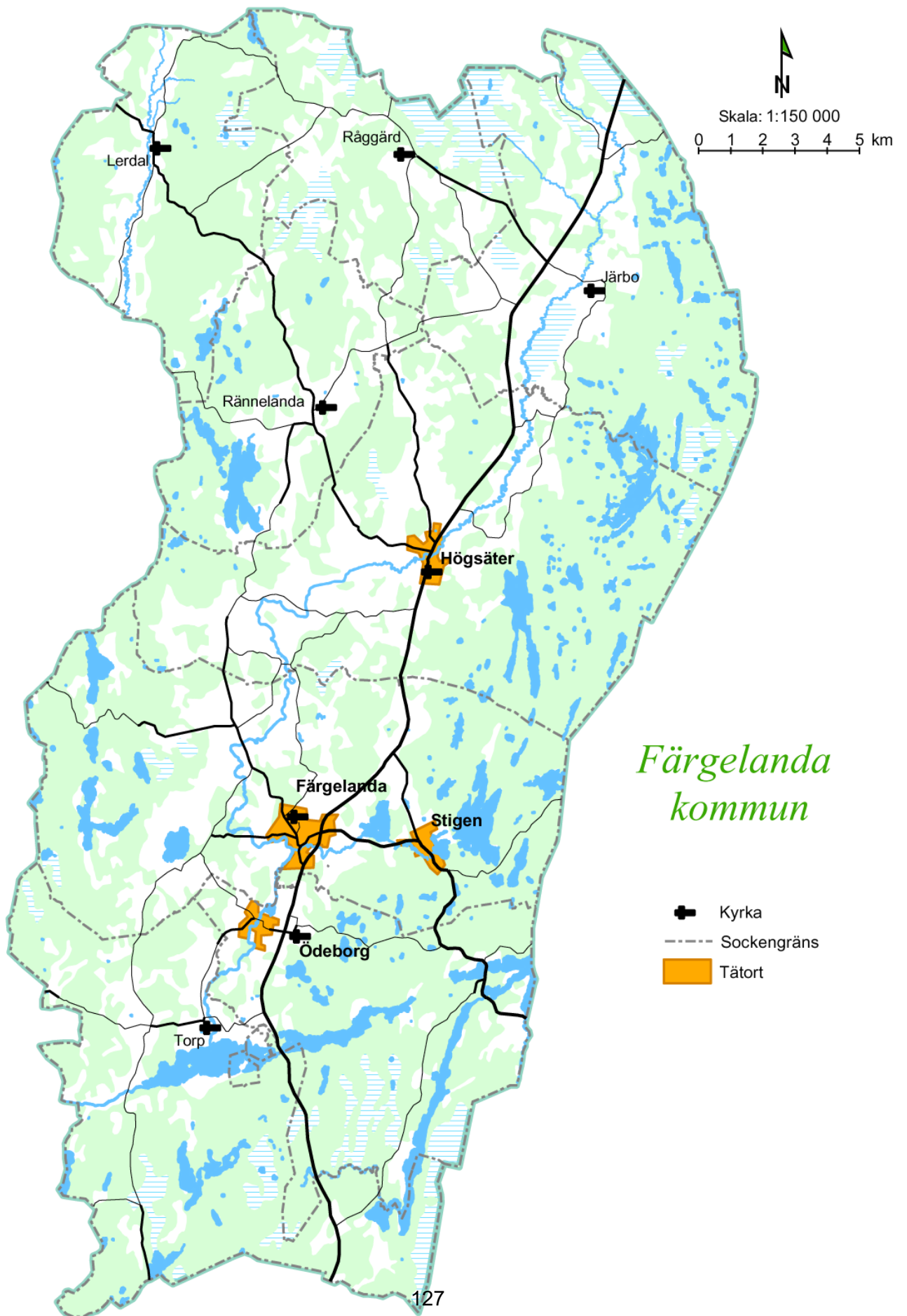
De utvärderade miljöerna i kulturmiljöprogrammet bör ses som områden där man inför konkreta exploateringsåtgärder, bör göra fördjupade studier av det specifika området. Dessa kan innehålla analyser och rekommendationer som är kopplade till de aktuella förutsättningarna. Det kan t ex vara aktuellt med en arkeologisk utredning eller en analys av odlingslandskapet med hjälp av historiskt kartmaterial.

Nya byggnader ska utformas och placeras på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till stads- och landskapsbilden samt natur- och kulturvärdena på platsen. Nya byggnader ska också vara med och skapa en god helhetsverkan

Kulturmiljöprogrammet med byggnadsinventeringen kan ligga till grund för kommunens planeringsarbete. Det kan till exempel vara aktuellt när det är motiverat att byggnader skyddas med q- och/eller k-bestämmelser i detaljplan eller områdesbestämmelse enligt Plan- och bygglagen.

Ansvar för kulturmiljövården delas idag av alla, stat, kommun, institutioner, intresseorganisationer, företag och enskilda. En samverkan mellan dessa aktörer är väsentlig för att kunna säkerställa kulturhistoriska intressen. Den inledande bestämmelsen i Kulturmiljölagen (KML) slår dessutom fast att ”Det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda vår kulturmiljö” samt ”Ansvar för detta delas av alla”.

Parallellt med revideringen av kommunens kulturmiljöprogram har en klimatanpassningsplan upprättats. I klimatanpassningsplanen redogörs bland annat för hur klimatförändringar kan påverka våra kulturvärden i form av fornlämningar, kulturhistoriskt värdefulla byggnader, byggnadsmiljöer och kulturmiljöer.

HISTORISK UTVECKLING

Inledning

Färgelanda kommun utgörs av en blandad jordbruks - och skogsbygd. Marken är kuperad och domineras av berg med lersediment i sänkor och dalgångar. Området ligger huvudsakligen under högsta kustlinjen och tillhör den s k Dalformationen. Berggrunden har givit upphov till dalgångar med sjöar i såväl nord-sydlig som öst-västlig riktning. Jordarterna varierar och är en viktig faktor för jordbrukets lokalisering och utveckling.

Jordbruksmarken i kommunen är koncentrerad till Valbodalen, vilken sträcker sig som ett dominerande stråk i nord-sydlig riktning. Här finns också den mesta bebyggelsen och huvudvägen, länsväg 172. Valbodalens betydelse framgår också av att tre av kommunens fyra tätorter, inklusive centralorten Färgelanda är belägna här. Två av kommunens tätorter präglas av industrins utveckling, Stigen och Ödeborg.

Kännetecknande för kommunen är bl a det stora antalet fornlämningar, med koncentration till Valbodalen, vars bebyggelse karaktäriseras av relativt stora gårdar placerade i höjdlägen. Även längs Lerdalsälven i västra delen av kommunen finns en karaktäristisk dalgångsbebyggelse, mer koncentrerad än i Valbodalen.

Naturgeografiska förutsättningar

För cirka 15 000 år sedan täcktes hela landskapet av ett flera kilometer tjockt istäcke som pressade ner jordskorpan drygt 100 meter. Isen låg till en början helt stilla och fastfrusen i underlaget. Så småningom blev klimatet varmare och isen började långsamt smälta och för cirka 11.000 år sedan hade isen dragit sig tillbaka från större delen av Dalslandsregionen. Vissa lokala isrester fanns troligen kvar här och var, eftersom klimatet inte riktigt hade stabiliserat sig.

Landskapet genomgick nu stora och ständiga förändringar, smältvattnet fick vattennivån att stiga och tillfälligtvis dränka den framväxande landmassan, ett stadium som dock snabbt fick omvänd verkan allteftersom istäcket släppte greppet. Valboåsen väster om Kroppefjäll och längs Valbodalens östra sida, är ett bevis för att en stor nord-sydlig isälv runnit genom Dalsland för cirka 11.000 år sedan. Isälven mynnade i södra delarna av Färgelanda och Valboåsen byggdes upp av det material som älven transporterade och lämnade av nära iskanten. Håvestens gravfält vid Ödeborg ligger på en av de mest imponerande kullarna på Valboåsen men även Högsäter och Rösäter ligger på denna åsbildning.

Det är svårt att föreställa sig det nuvarande landskapet som ett bistert ishav där kalvis och isflak flöt omkring mellan de kala och karga öarna och skären. För cirka 10.000 år sedan hade landhöjningen nått så långt att det fanns några större sammanhängande landområden. Tre stora sund dominerade nu områdena mellan nuvarande Vänern och havet, varav det nordligaste direkt berörde de södra delarna av det som idag är Färgelanda kommun. Detta sund gick från nuvarande Munkedal över Ellenösjön och Rådaneshöjningen in mot Vänern, ett sydligt sund gick ut via Göta Älv och mellan dessa sund fanns ytterligare ett som sträckte sig från Byfjordens utlopp vid Uddevalla och in mot Vänersborg.

Marina gränsen (MG) eller Högsta kustlinjen (HK) kallas den nivå som havet maximalt nådde upp till efter den senaste nedisningen. För Dalsland varierar denna nivå från ca 130 m.ö.h. i de sydligaste delarna till ca 170 m.ö.h. längst i norr. Eftersom stora delar av Färgelanda kommun ligger under 100 meters nivån innebär detta att större delen av dagens landmassa var översvämmad. Endast de högst belägna delarna smälte fram direkt under isen och kom att utgöra de första öarna och skären i området. Landhöjningen pågår än idag med cirka 2 mm per år i området.

Redan under ishavsklimatet invandrar de första växterna. De slår rot i det kala landskapet och efterhand bildas en örtrik tundravegetation bestående av dvärgbjörk vide, lavar, malört och mållor. Den s.k. postglaciala varmetiden som inträder för ca 10.000 år sedan kommer med varierande styrka att vara i ca 6.000 år. Under denna relativt långa tid händer otroligt mycket med landskapet. Sjöarna i området isoleras från havet som drar sig allt längre västerut genom landhöjningen. För ca 9.000 år sedan breder hasseln ut sig liksom rönn, asp, sälg och hägg. Även den lägre växtligheten med olika örter, bär och buskar breder ut sig. I de öppna ljusa skogarna vandrar älg, uroxe, björn, varg, lo, rådjur, kronhjort och vildsvin. Det är också från slutet av den här perioden som vi har de första säkra spåren av människan inom området.

Inlandsisen formade landskapet

Isens framväxt och tillbakagång åstadkom en total förändring av landskapet. Jordskorpan slipades av, räfflades, jordarter transporterades omkring och avlagrades t.ex. i långsträckta höjdryggar, moräner eller lerslätter. Ett landskap med olika förutsättningar för mänsklig anpassning och utnyttjande skapades. Hur människan sedan under årtusendena kom att använda naturresurserna kan avläsa i allt från stenålderns boplatser till lämningar från vårt industriella samhällsbyggande.

Berggrunden i Färgelanda kommun utgörs till övervägande delen av äldre urberg, i väster består den av grå gnejs men övergår mot öster i gnejsliknande graniter. I områdets östligaste del, som sammanfaller med Kroppefjäll, är berggrunden uppbyggd av gnejser, graniter samt Kappebo- och Dalformationerna. Ett flertal sprickdalar och förkastningar sträcker sig genom berggrunden, företrädesvis i nord- sydlig riktning. De lösa jordarterna är i Lerdal och Valbodalen uppbyggda av sedimentära leravlagringar medan övriga områden är täckta av moränavlagringar med inslag av finsediment i sprickdalar och djupa dalgångar. I norr genomkorsas området av den mellansvenska israndzonen, vilken sträcker sig från södra Finland till Osloområdet.

Terrängen i Färgelanda kommun är starkt kuperat, vilket även gäller Kroppefjäll, trots dess karaktär av högplatå. Kommunen präglas av sjöar och relativt breda dalgångar med nord-sydlig riktning, vilka skär in i de omgivande, delvis fjällartade, skogsområdena. Antalet sjöar är påfallande många i de östra, västra och södra delar. I såväl söder som norr finns ett flertal mossområden t.ex. Öjemossen och Tvetanemossen, av vilka de i norr är mest framträdande i landskapet.

Jordarterna inom kommunen varierar och är en viktig faktor för var och hur jordbruket utvecklats i kommunen. Färgelanda kommun tillhör västkustens berg- och lerområden. Marken är kuperad och domineras av berg med lersediment i sänkor och dalgångar. Området ligger huvudsakligen under högsta kustlinjen. Morän- och lertäcket är delvis tunt. Längs dalgångarnas sidor finns moränplatåer. Lera och finmo hittar man i dalgångarna i områden

som en gång utgjorde sjö- eller havsbotten. I övrigt dominerar kalt berg med ett tunt, kanske bara 0,5 meter tjockt, eller osammanhängande jordtäckte på berg, oftast morän.

Färgelanda kommun är en blandad skogs- och jordbruksbygd. Den senare omfattas huvudsakligen av Valbodalen där en koncentration av ren jordbruksbebyggelse finns. Skogen, som huvudsakligen utgörs av gran och tall, men inslag av lövskog finns också, är ett viktigt komplement till jordbruket. Bebyggelsen och åkermarken är främst koncentrerad till dalstråken.

Följande karaktärisering kan göras av landskapet i Färgelanda kommun och dess bebyggelse:

Öppet, odlingslandskap med utskiftad jordbruksbebyggelse

Valbodalen, sträcker sig i närmast nord-sydlig riktning genom kommunen och är en sammanhängande jordbruksbygd. Valboån slingrar sig från Järbo socken i norr ner till Ellenösjön i Torps socken i söder. Karaktäristiskt för området är det kuperade odlingslandskapet med välskötta åkrar och betesmarker med inslag av löv- och barrskogsdungar. De relativt stora gårdarna är vanligen placerade i krönlägen, vilket sätter sin prägel på landskapet. Inom Valbodalen är även större delar av kommunens mer betydande tätorter belägna. Även längs Lerdalsälven förekommer ett sammanhängande öppet odlingslandskap vilket sluttar starkt ned mot älven. I den trånga dalgången brukas de lägre delarna som åkermark medan de högre belägna områdena används som betesmark. Bebyggelsen ligger spridd på de övre delarna av dalgångens sidor. Jordarterna består huvudsakligen av lera och finmo samt morän/moränplataer längs dalgångarnas sidor.

Landskap med omväxlande skog och uppodlade mindre enheter

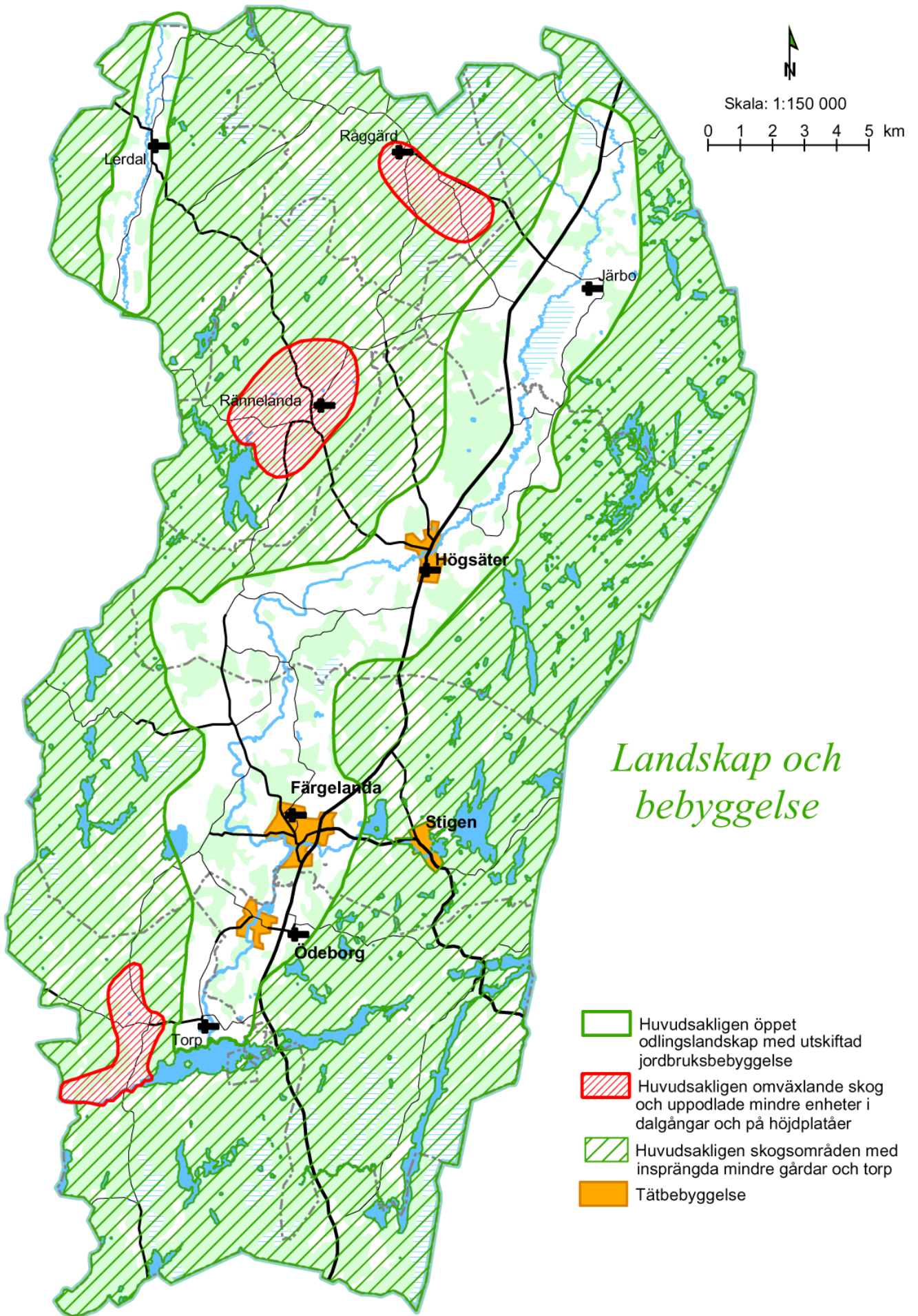
I anslutning till det öppna landskapet och insprängt i västra delens höglänta skogsområden finns mindre jordbruksenheter. Här är mindre och oregelbundna åkrar, betesmarker och skogspartier vanliga. De små brukningsenheterna dominerar och gårdsbebyggelsen är här mera terrängbunden och ofta grupperad efter den s.k. västsvenska gårdstypen. Jordarterna består huvudsakligen av lersediment i sänkor och dalgångar samt morän/moränplataer längs dalgångarnas sidor.

Tätbebyggelse

Inom kommunen finns fyra utpräglade tätorter som Stigen, Ödeborg, Högsäter och Färgelanda. Dessa har en varierad bebyggelse av en- och flerfamiljshustyp uppförda framförallt från sekelskiftet och framåt i tiden.

Övrigt landskap

Utpräglade skogs- och mossområden där även östra delen av Kroppefjäll ingår. Består av gles bebyggelse med enstaka småbruk och torp och utgör arealmässigt de största områdena i kommunen. Skogsmarken är oftast uppdelad på skiften som ligger under gårdarna i de uppodlade områdena. Kvar från nyodlingsverksamheten under 1800-talet finns enstaka mindre brukningsenheter. Jordarterna domineras av kalt berg vilka täcks av ett tunt osammanhängande jordtäckte på berg, oftast morän.

FÖRHISTORISK TID

Äldre stenåldern, tiden före 3.000 f Kr

I isavsmältningens spår följer relativt snart växter och djur. Hur länge det sedan dröjer innan de första människorna kommer till området är svårt att säga, kanske dröjde det något eller några årtusenden. I de avslutande skedena av istiden var området ett kargt och blåsig tundralandskap med isiga hedar och isbelagda vattenytor. Även under somrarna var förhållandena säkert besvärliga, då jordlagren ofta var starkt uppblöta och svårforcerade. Om människan redan så här tidigt besökte området har vi i dagsläget inga indikationer på, om så var fallet har det säkert varit små grupper som förmodligen endast gjorde kortare jaktuppehåll i området.

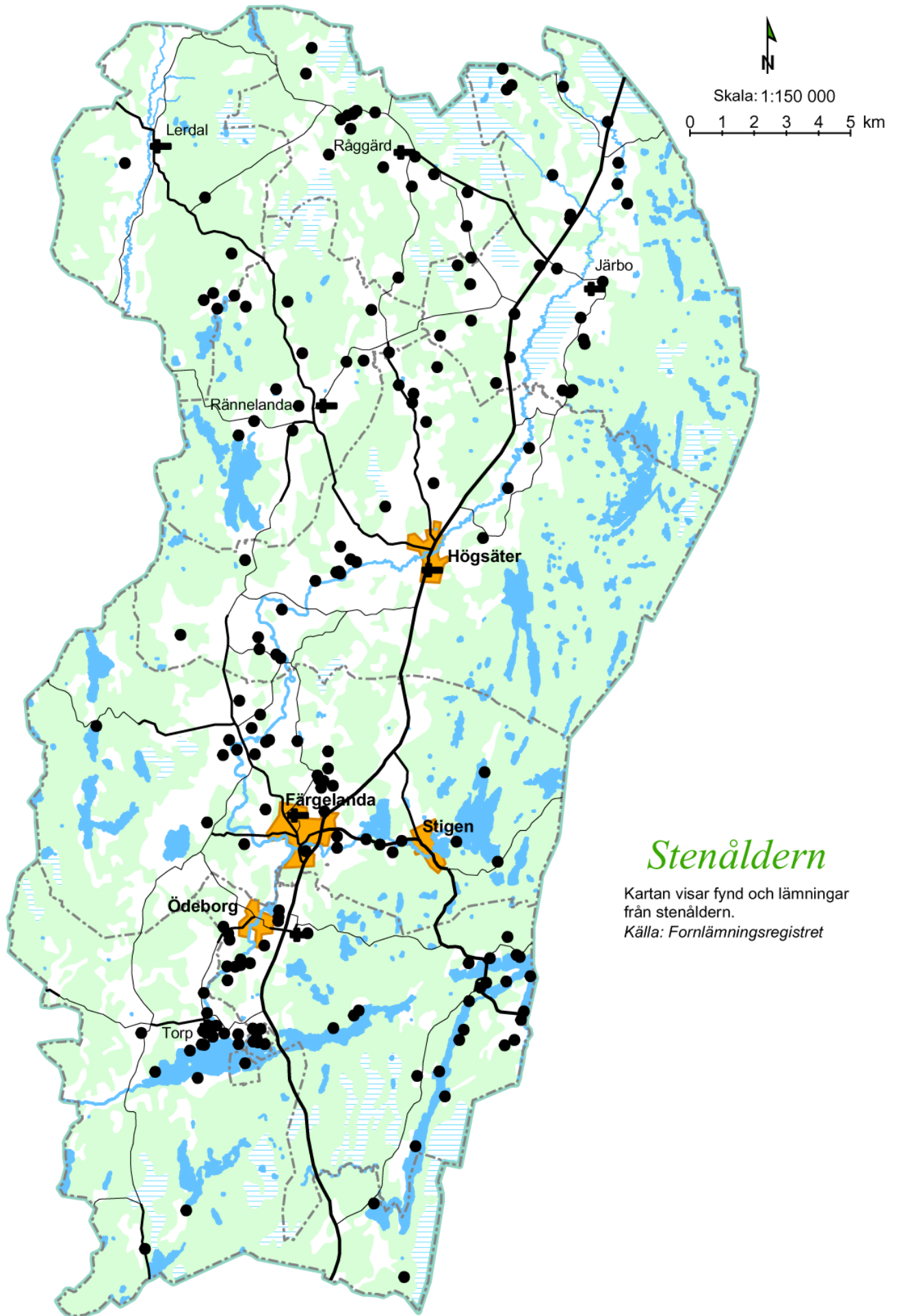
Benämningen stenålder har vi fått genom att huvuddelen av de redskap som återstår från perioden är tillverkade av sten. Naturligtvis användes även redskap av andra material som t ex trä, ben och horn. Dessa föremål har dock inte bevarats i samma utsträckning. Den äldre stenåldern kan delas upp i Paleolitikum och Mesolitikum. Den förstnämnda perioden sträckte sig fram till ca 9000 f Kr och finns ytterst sparsamt representerad i Västsverige över huvudtaget. Mesolitiska inslag är mycket vanligare och förekommer på många håll i Västsverige, särskilt i kustzonerna. Inom kommunen är perioden i ytterst sparsamt företrädd.

Mesolitikum brukar indelas i tre undergrupper sk kulturgrupper. Dessa har fått sina namn efter boplatserna där de först påträffades. Äldst är den sk *Hensbackakulturen före – ca 7000 f Kr*, påträffad vid Hensbacka i Munkedal i mellersta Bohuslän, nära Färgelanda kommun. Denna efterföljs av *Sandarnakulturen, ca 7000 - 5000 f Kr*, en stor och fyndrik boplatz vid Sandarna i Göteborg. Yngst är *Lihultskulturen, ca 5000 - 3000 f Kr*, påträffad vid Näsinge i norra Bohuslän.

Fyndmaterialet från äldre stenåldern utgörs nästan uteslutande av redskap och restavfall efter flinta, kvarts och bergart. Perioden är inom kommunen liksom i andra liknande områden så dåligt känd att den endast representeras av några få lösfunna redskap, inga av dessa fyndplatser är officiellt utgrävda utan fynden härrör nästan uteslutande från ytplockning. Dessa fyndomständigheter kan vara en indikation på att det finns boplatser i området.

De första människorna som kom till trakten levde som jägare, fiskare och samlare. De bodde säsongvis på olika platser inom sitt revir för att bäst kunna utnyttja de olika naturtillgångarna. Man byggde hyddor eller vindskydd beroende på årstid och på vilken typ av boplatz man tänkt sig, om den skulle vara tillfällig eller av mer permanent art. På boplatzen tillverkade man redskap som yxor, skrapor och andra eggverktyg. Man anlade också eldstäder och kokgropar (dvs gropar som fylldes med heta stenar) När boplatzen övergavs lämnades hyddan att förfalla. Spår från matberedning, trasiga redskap och avfall från redskapstillverkningen blev kvar på platsen och kan grävas fram av dagens arkeologer. Vanligen kan man inte se boplatserna ovan jord, men där växttäckets har eroderat, i plöjd åkermark, på stränder eller i andra markstörningar kan man påträffa de här spåren. Genom att titta på det insamlade fyndmaterialet kan man göra en grov datering utifrån den redskapstypologi som är utarbetad sedan länge och på så sätt komma fram till en relativ datering.

Dessa tidiga invandrare har följt havsfjordarna och vattendragen inåt land. Spåren av den tidens människor är också starkt knutna till sjöar och vattendrag, ofta ligger boplatserna direkt

Stenåldern

Kartan visar fynd och lämningar från stenåldern.

Källa: Fornlämningsregistret

på stranden. Typiska lägen är skyddade vikar med långgrunda stränder, gärna då belägna på lite sluttande sandig och moig mark. De äldsta fynden som påträffats inom kommunen är två skivvyxor från Horntveten i Färgelanda socken strax intill Valboån, Dessa är förmodligen från Hensbackatid, ca 9.000 – 7.000 f Kr. Bättre representerat inom området är den senare Lihultstiden, ca 5.000 – 3.000 f Kr, från vilket det finns ett flertal fynd av sk Trind- och Lihultsyxor, av vilka flertalet är påträffade längs Valboån och vid sjöar som t ex Ellenesjön och Rådaneshön.

Det närbelägna Hästefjordsområdet som ligger strax sydväst om kommungränsen finns en mycket stor koncentration av boplatser från just den senmesolitiska Lihultstiden. Naturmässigt och topografiskt hänger detta område nära samman med de södra delarna av kommunen vilket antyder att det förmodligen kan finns liknande koncentrationer i dessa delar av området.

Yngre stenåldern, tiden 3000 - 18/1500 f Kr.

Traditionellt talar man om att människorna nu övergår till jordbruk och boskapsskötsel. I själva verket var det en mycket lång process. Fortfarande några årtusenden framåt, tycks det främst vara jakten och fisket som bestämde var man bosatte sig. Systemet med säsongsboplatser av fångstkaraktär kom att leva kvar länge än. Från andra håll har det visat sig att de strandbundna äldre boplatserna även innehåller material från yngre stenåldern. Det renodlade fångstsamhället går troligen mycket långsamt över i ett blandsamhälle där jordbruket så småningom får en allt starkare ställning vid sidan av jakten och fisket.

Vad det lider utvecklas jordbruket och boskapsskötsel så att bosättningens varaktighet kan utsträckas. Man bygger allt större och stabilare hus, s k långhus och anlägger små åkerlappar i anslutning till husen, i den gallrade skogen betar får, getter, grisar och nötkreatur. Idag finns oftast inga synliga spår av boplatserna, men liksom tidigare kan man genom fynd av redskap eller avfall få en fingervisning om var boplatserna låg. Man använder fortfarande flinta, kvarts och bergart, men nu slagna med en annan teknik.

Typiska redskap är t ex slipade yxor, flathuggna dolkar, spjutspetsar, skärar, skafthålsyxor m m. Även keramik börjar användas nu. Det tidiga jordbruket bedrevs som svedjebbruk, vilket gjorde att odlingsytorna flyttades med jämna mellanrum inom reviret. De första sädeslagen som odlades var enkla former av vete (enkörn och emmer) och korn. I stort sätt ligger boplatserna i liknande lägen som under föregående period, kanske lite längre upp från stranden eftersom antalet lösfynd av typiska redskap har ökat i andra topografiska lägen, fortfarande strandnära men inte nödvändigtvis strandbundna, vilket då kan tolkas som att man nu i större utsträckning kompletterar det ursprungliga näringsfånget jakt och fångst med viss odling.

Den ökade bundenheten till boplatserna skapade så småningom nya sociala mönster med släktgrupper och territorier, ett uttryck för detta kan vara framväxten av de sk megalitgravarna (storstensgravar) som börjar anläggas under perioden. Äldst är dösarna, följt av gånggrifterna och slutligen hällkistorna. Dessa gravanläggningar är också de första ännu synliga gravmonumenten. Av dessa gravtyper är endast hällkistor kända från trakten och det finns ett flertal av dessa inom kommunen. *T ex vid Skällsäter i Järbo socken, Höghult i Torp socken, Öxnäs och Brasäter i Högsäters socken, Norra Rådane nära Rådaneshön och väster om Vriner vid Ödeborg, samt även i Steneryr i Råggård socken. I Glumserud i Färgelanda döljer sig en*

hällkista i en hög på ett gravfält från järnåldern. Huvuddelen av dem är undersökta. Hällkistor är familjegravar som består av rektangulära rum av resta hällar, innehållet brukar vara tämligen likartat eller - om man så vill - starkt traditionsbundet: flintdolkar, spjutspetsar, hjärtformiga pilspetsar, skäror, skifferhängen och någon gång också skafthålsyxor och lerkärl.

Utbredning

Rent allmänt kan man se hur prickarna breder ut sig på spridningskartan för stenålderslämningarna. Detta ger en uppfattning om bebyggelselägen och hur de grupperar sig inom kommunen. Om detta är representativt för något allmänt bebyggelsemönster under stenåldern är svårt att säga, eftersom många av markeringarna på den ekonomiska kartan bara utgörs av lösfynd från framförallt den yngre stenåldern. Denna typ av fynd av enstaka art har dock en svag ställning som boplotsindikerande fynd och det finns inte några direkta bevis för att det verkligen skett en bosättning på platsen. Därför medtages inte fyndplatser i den här genomgången där man påträffat mindre än tre flintavslag eller två redskap. Påpekas bör dock att man tar hänsyn till lösfyndsplatser i olika exploateringssammanhang eftersom de trots allt kan vara indikatorer på att bosättning skett på platsen. Mer säkert boplotsindikerade är de platser där man funnit redskap och avfall från redskapstillverkningen. Den samlade bilden från perioden indikerar ändå att stenåldern är relativt väl representerad, särskilt den yngre delen. Erfarenhetsmässigt vet vi dock att antalet lämningar i verkligheten mångfalt överstiger vad som är känt, detta har med all tydlighet visat sig med de nyregistreringar som skett bara de senaste åren framför allt i Ödeborgs och Torps socknar.

Större koncentrationer av stenålderslämningar finns t ex strax väster om Rubbestad vid Valboån, längs sjöar som Ellenesjön, Rådaneshöjden, Långhalmen osv. Förövrigt är bilden av lämningarna mer spridd inom kommunen men det är framförallt längs Valboån och dess biflöden som man kan påträffa stenålderslämningar, men även vid moss och myrmarker, mindre sjöar och vattendrag. Vid exploatering i den här typen av miljöer är det inte ovanligt att påträffa ytterligare stenålderslämningar både av äldre och yngre karaktär.

Flintan

Flintan var stenålderns och även delar av bronsålderns vanligaste och kanske viktigaste redskapsmaterial, vid sidan av trä, ben och horn. Flintan finns inte naturligt i dessa trakter utan har rivits ur sin kritbädd av inlandsis och hav. Flintstycken har sedan transporterats hit med isberg och havsis från bl a Jylland i Danmark, här avsattes den på olika nivåer i kusttrakterna. Denna flinta som också fortfarande kan plockas på det sättet längs våra havskuster var tillräcklig för den äldre stenåldersmänniskan.

Under den yngre stenåldern uppkom behovet (med det begynnande jordbruket) av större och bättre redskap som även skulle slipas, då räckte inte strandflintan till, varken i storlek eller kvalitet. Nu börjar man i stället att importera och bedriva handel med flintan från bl a Sydkandinavien flintgruvor. Som handelsvara förekom flintan även som färdig produkt, men också som halvfabrikat.

Bronsåldern, ca 1800 - 500 f Kr.

Människan blev långsamt alltmer bofast i första hand som ett resultat av jordbrukets utveckling, där boskapsskötsel kom att dominera. Klimatet var något varmare än idag och djuren kunde gå ute hela året. Bronsåldersmänniskan bosatte sig i områden där man kunde utnyttja flera olika naturresurser, eftersom man fortfarande var starkt beroende av jakt, fångst och insamling. Under bronsåldern blir bruket att använda metaller vid föremållstillverkningen allt vanligare, vid sidan av andra material, dock inte på långt när var mans ägodel. Det är framförallt brons man lär sig att använda. Brons är en legering av koppar och tenn, två metaller som inte kunde utvinnas här i Norden utan fick importeras från kontinenten. Genom importen utvecklas också varuutbytet med andra folk och kulturer.

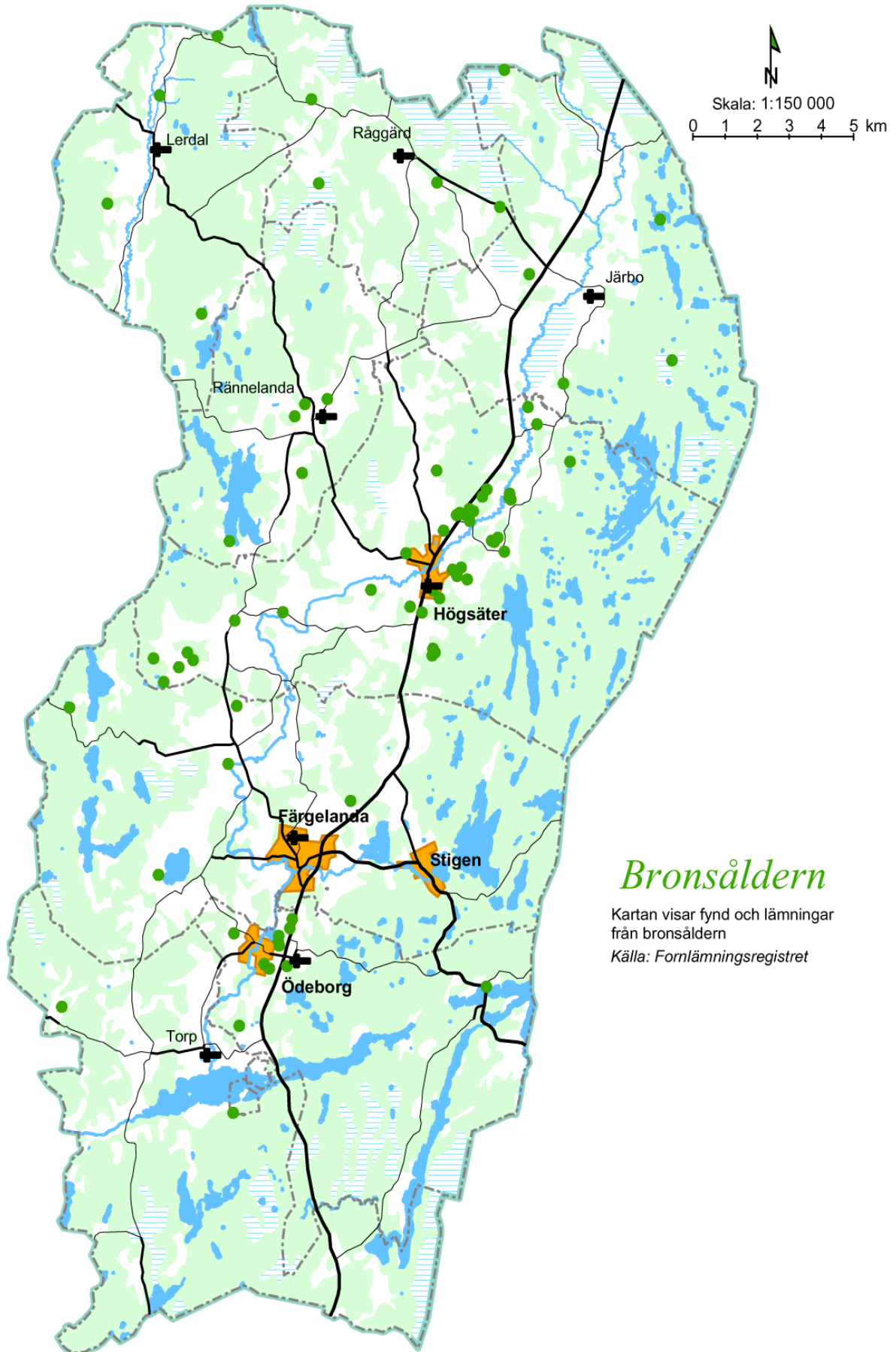
Genom utgrävningar från andra håll i Norden har man kunnat skapa sig en ganska bra bild av hur bronsåldersmänniskans hus kan ha sett ut. De verkar främst vara av två typer, långhus och sk grophus. Långhuset kan vara 15 - 30 m långa med stolpburna tak och väggar tätade med lera. De var i regel uppdelade i en bostadsdel och förråds- eller boskapsdel. Grophuset var oftast runda ca 5 - 10 m i diameter och hade en bestämd funktion som antingen bostad eller förråd. Åkermarken låg i anslutning till bebyggelsen och bestod främst av lättbearbetade sandiga jordar, där det odlades främst korn och vete. De tyngre jordarna och skogen användes som bete.

Under större delen av bronsåldern var ensamgården den förhärskande bebyggelseformen. Bebyggelsen har också varit ganska spridd över kommunen och av halvpermanent karaktär dvs bebyggelsen har flyttat allteftersom marken utarmats. Övervägande delen av bronsålderns boplatzlämningar är ej synliga idag utan finns under marken och kan i många fall dölja sig dels i yngre stenåldersmaterial, dels under järnåldersbebyggelsen .

Sten från eldstäder och kokgropar blev så småningom skärvig dvs sönderbränd. Dessa rensades bort med jämna mellanrum och kastades i stora högar tillsammans med allsköns skräp som keramikskärvor, benrester, knackstenar, gjutformsfragment m.m. Dessa skärvstenshögar tillsammans med åkerterrasser, små stenröjda ytor, kan i bästa fall utgöra de enda synliga resterna av en boplatz. Två boplatzlämningar har av fornlämningsinventeringen med någon säkerhet daterats till bronsåldern. Båda dessa eventuella bronsålderslokaler är belägna vid Brötegården i Ödeborgs socken. Det finns dock inga säkert kända eller arkeologiskt undersökta bronsåldersboplatser inom kommunen. Att de finns där råder det ingen tvekan om. Det visar om inte annat periodens gravar och hållristningar, vilka är kända på flera håll inom kommunen.

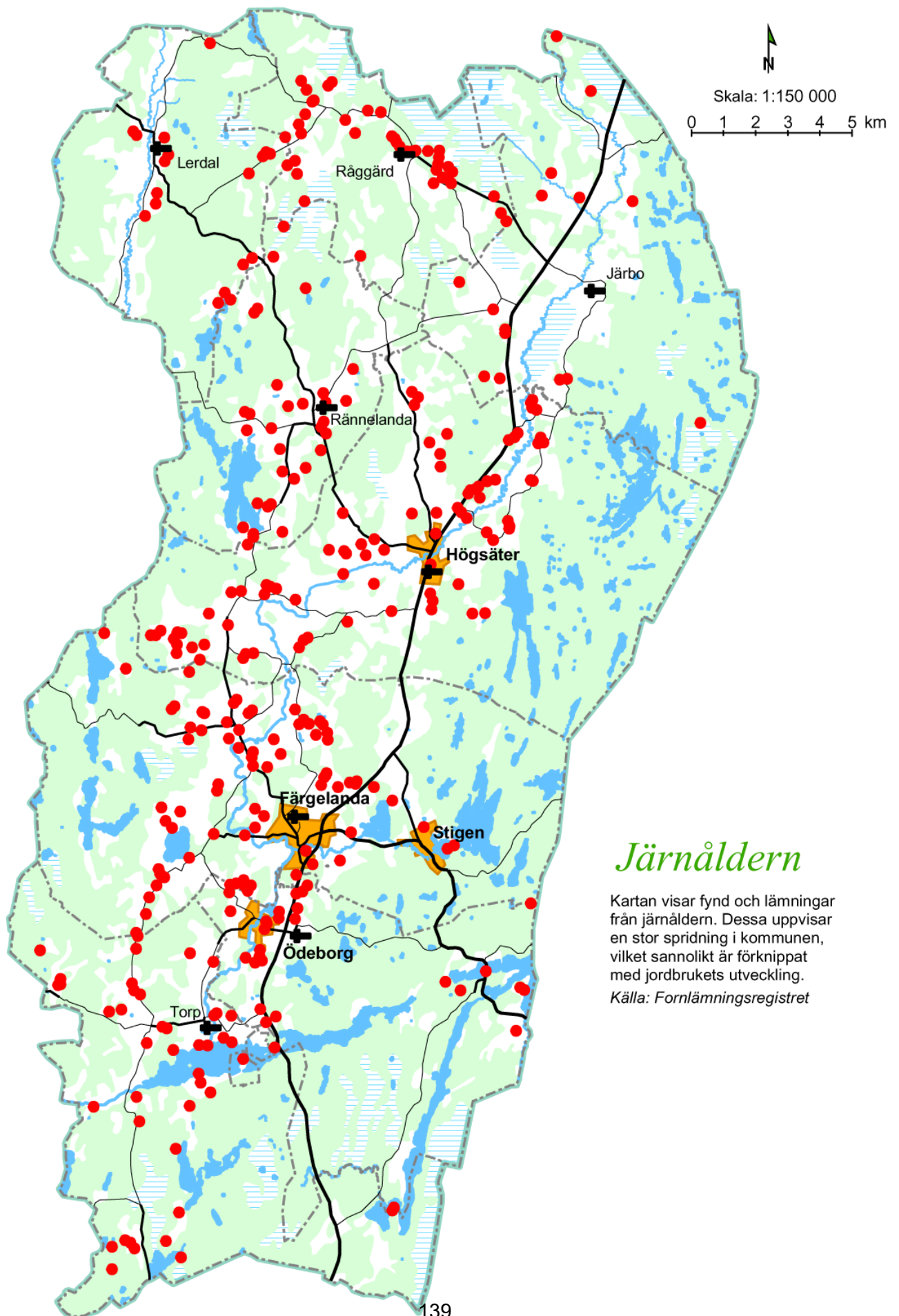
Bronsålderns gravformer speglar tydligt olika gravskick och trosuppfattningar. Från början av perioden begraver man de sina obrända men från mitten av perioden övergår man alltmer till att bränna de döda. Vanliga bronsåldersgravar är rösen, stensättningar och sk storchögar (finns ej inom området). Rösena är äldst och ofta av ansevärd storlek, gärna exponerade i höga krönlägen. De kan innehålla ben från både brända och obrända individer. Från yngre bronsåldern blir den lägre och flackare stensättningen allt vanligare, dessa är inte lika monumentala som föregångarna. Stensättningar är med få undantag brandgravar. Smycken och dräkt detaljer samt föremål för den personliga hygienens såsom kammar, rakknivar, pincetter och keramik har i regel följt de döda.

Dessa gravanläggningar förekommer dels ensamliggande, dels i mindre grupperingar. Typiska gravlägen är skogsbundna morän- och bergshöjder, gärna i anslutning till dalgångar, sjöar och vattendrag. I Färgelanda kommun finns flera rösen och stensättningar, och bara i Valbodalen finns ett 15 tal rösen, varav röset vid Dagsholm i Ödeborg är Dalslands näst största gravanläggning från bronsåldern. Andra rösen finns t ex vid bikullen i Torp, Öne i Högsäter samt i Öjemossens närhet inom Järbo och Råggårds socknar. En annan typ av lämningar som vittnar om bronsåldersmänniskans religiösa liv är hällristningarna. I kommunen fanns inga kända figurristningar fram till 1987 då fornlämningsinventeringen påträffade ett antal skeppsrisingar vid Brötegården i Ödeborg. Däremot finns flera lokaler inom kommunen med älvkvarnar även sk skålgropar, små runda gropar som är inknackade i berg eller på jordfasta större stenar. Som vanligt finns väldigt få kända boplatser från den här tiden men av erfarenhet vet man att boplatserna är belägna i närheten av gravplatserna. Från arkeologiska undersökningar av boplatser i andra landskap vet man att bronsåldersboplatserna påfallande ofta ligger i brytningszonerna mellan moränmark och lerslätten, gärna i nära anslutning till vattendrag eller sjöar. Detta är ett mönster som med all säkerhet även är applicerbart inom Färgelanda kommun. Man kan nu även skönja en tendens, utifrån gravarnas belägenhet där man tydligare än tidigare kan ana att lokaliseringen av bebyggelsen flyttat längre upp på land, bort från stränderna. Fortfarande märker man en tydlig orientering till vattendragen och dalgångarna, men också till moss- och myrmarker.

Bronsåldersbygdens expansion inom kommunen märks tydligast genom starka koncentrationer av gravar och skålgropar, framför allt i Högsäters socken. Även i Ödeborgs socken är spåren från bronsåldern ganska många.

Järnåldern

Kartan visar fynd och lämningar från järnåldern. Dessa uppvisar en stor spridning i kommunen, vilket sannolikt är förknippat med jordbrukets utveckling.
Källa: Fornlämningsregistret

Järnåldern, ca 500 f Kr - 1050 e Kr

Järnåldern är den sista av de tre förhistoriska perioderna och den kan grovt indelas i äldre, 500 f Kr - 500 e Kr, respektive yngre järnålder, 500 e Kr - 1050 e Kr. Perioden är förknippad med järnet som efter hand blev det mest dominerande materialet vid tillverkning av redskap och andra produkter. Järnåldern är också den period som lämnat flest spår efter sig. Man kan tydligt se på kartan hur det sker en markant ökning av antalet fornlämningar jämfört med tidigare perioder. Under järnåldern påbörjades också vad som kom att bli den största förändringen någonsin av naturlandskapet. Ett alltmer stationärt jordbruk grundlades, skogarna glesades ut och ett öppnare landskap växte fram med åkrar, ängar, hagar, hägnader och vägar.

I början av järnåldern inträdde en markant klimatförsämring vilket framtvängde en omläggning av det tidigare nästan helt boskapsinriktade jordbruket. Boskapen kunde inte längre gå ute året om utan fick stallas på vintern. Och eftersom människor och djur fick samsas om utrymmet blev också bostadshusen större. En följd av detta blev också att allt större ängsarealer togs i anspråk för att kunna producera mer foder.

Omkring Kristi födelse förbättrades klimatet och jordbruket fick ett uppsving. En successiv övergång från svedjebruk till ensäde skedde och nya grödor såsom råg infördes. Från de stallade djuren erhöles stora mängder gödsel som kontinuerligt kunde tillföras jorden. Årdret kom alltmer till användning och man började bruka samma åker år efter år utan träda. Under denna del av järnåldern började också olika former av markindelning att uppträda. Ett exempel på detta är stensträngar som delade in åkern i olika jordlotter. Möjligen hade detta med ägande och nyttjanderätter att göra. Från denna tid finns också de första spåren av indelning i inägomark med åker och äng samt utmark med skog.

Den yngre järnåldern karakteriseras bland annat av att den odlade arealen utökades till slättbygderna och i ådalarna. Kulturlandskapets fördelning mellan öppen till halvöppen mark och slutna skog i slutet av järnåldern torde ganska väl överensstämma med det nuvarande.

Järnåldersboplatserna är liksom bronsålderns boplatser svåra att identifiera eftersom de inte lämnat särskilt många synbara spår efter sig. I stor utsträckning beror detta på att boplatserna ligger i liknande lägen som dagens och därmed blivit överlagrade av den sentida bebyggelsen. Många har säkert också blivit bortodlade. I vissa fall kan synbara spår, som exempelvis röjningsrösen, stensträngar och fossila åkerformer m m, påvisa att boplatser funnits i närheten. Slutsatserna om bebyggelsens utbredning måste dock i de allra flesta fall baseras på de synliga gravlämningarna eftersom man kan anta att dessa indikerar närliggande boplatser.

De tidiga bebyggelseenheter var inte särskilt stora. Vanligen bestod de av en till två gårdar som med jämna mellanrum lämnades allteftersom jorden utarmades. Bostäderna bestod ofta av rektangulära långhus där alla funktioner såsom bostad, stall och förråd var samlade under ett och samma tak. Mot slutet av äldre järnåldern skedde en påtalig förändring i bebyggelsemönstret från att tidigare varit spridd till en mer samlad bebyggelse i vissa kärnområden. Bebyggelseenheter övergick sakta från en och tvågårdsenheter till mindre byenheter. Exempel på sådana kärnområden finns runt Ödeborg och vid Tångelanda norr om Högsäter. Förklaringen till detta kan bli en utveckling mot mer intensiva brukningsmetoder, befolkningstillväxt samt framväxandet av en mer centralstyrd administrativ maktapparat lär ha varit starkt bidragande orsaker.

Kontakten mellan järnåldersgravfälten och den nutida jordbruksbygden är påfallande. Många gravfält visar genom sitt samband med den nutida bygden att bebyggelse och odling fortsatt på samma plats till våra dagar. Detta understryker sambandet mellan järnåldersbebyggelsens landvinningar och det sentida kulturlandskapet.

Fornborgar

Under järnåldern började man inom vissa områden att anlägga en kategori av försvarsanläggningar som ofta benämns fornborgar. Dessa fornborgar är lokaliserade till bergskrön och har ofta anlagda stenvallar där branterna är mera lättillgängliga. I Färgelanda kommun finns fyra kända fornborgar: Borråsberget vid Krokvattnet öster Ödeborg, Kvarnkullen vid Norra Rån öster om Färgelanda, Borråsberget strax söder om Tollsvattnet i Färgelanda samt på ett berg sydväst om Höghult i Lerdal.

Gravar

Det dominerande gravskicket under järnåldern var olika former av brandgravar. Typiska gravformer är den jord- och stenfyllda stensättningen som förekommer i en mängd olika varianter, resta stenar, domarringar, små och stora högar. Alla dessa olika gravtyper finns mångfaldigt representerade inom kommunen. Flertalet av dem förekommer längs bergsryggar och långsträckta moränåsar i såväl skogsbygden som i själva odlingsmarken. En del av dessa gravar är också arkeologiskt undersökta och har lämnat ett rikt och viktigt fyndmaterial efter sig.

Att Valbodalen haft en mycket speciell betydelse under järnåldern visas av att ungefär 1/3 av Dalslands 140 järnåldersgravfält är belägna längs dalens sidor och krönlägen. Vid Vrine i Ödeborg finns också Dalslands största gravfält. Där finns 85 synbara gravar, varav flera ända upp till 30 meter långa långhögar. Andra exempel på stora gravfält är Ätthögskullen vid Håvesten i Ödeborg med högar, stensättningar och resta stenar. Vid Ätthögarna i Råggård finns ett flertal högar av närmast monumental karaktär. Vidare kan nämnas gravfältet vid Åkesäter sydväst om Högsäter där ett 30-tal högar och skeppsformiga stensättningar är belägna. Många av dessa är så kallade högggravfält och representerar sista skedet i den förhistoriska gravbyggartraditionen innan bygden kristnades.

Begreppet boplatser

En fornlämningstyp som vi ständigt återkommer till är begreppet boplatser. Inom arkeologin intar boplatserna en särställning, eftersom de bäst kan spegla människans vardagliga aktiviteter. Boplatsernas storlek och omfattning är alltid svåra att avgöra eftersom de i ytan oftast saknar någon synlig avgränsning. Boplatserna inom kommunen utgör inget undantag eftersom ingen av dem blivit arkeologiskt undersökt. Därför kan boplatserna vara både större och mindre än angivelserna i fornlämningsregistret, eftersom de här i regel har en fiktiv uppskattad begränsning, ett faktum som kan skapa problem i exploateringssammanhang.

Vad är då en boplatser? En boplatser är oftast en plats där man funnit t ex bearbetad flinta, keramik eller i bästa fall anläggningar och konstruktioner som t ex eldstäder kokgropar eller stolphål.

För arkeologen behöver inte begreppet boplats alltid vara en plats där man bott eller verkat under längre tid, utan det kan röra sig om en högst tillfällig jakt-, fångst- eller flintslagningsplats. Platsens närmare funktion kan bara redas ut genom arkeologiska undersökningar.

MEDELTID OCH NYARE TID

Medeltid, ca 1050 - 1530

Medeltiden kom i många avseenden att bli en förändringens tid. En framväxande kungamakt och bildandet av ett riket Sverige kom att påverka det förhistoriska samhället och människors livsvillkor på ett genomgripande sätt. En process inleddes där landet indelades i administrativa enheter, landskapslagar fastställdes, mynt börjar användas som betalningsmedel, skattläggning av jord, uppkomsten av ett ståndssamhälle, tekniska landvinningar, är bara några exempel på förändringar. Bildandet av kungariket Sverige gick hand i hand med kristnandet. Kyrkan och dess organisation fick stor betydelse och inflytande redan tidigt. Trosskiftet var precis som riksbildandet en process, som på ett individuellt plan började redan under yngre järnåldern. I landskapsbildningen tillkom ett nytt inslag – kyrkplatsen.

Dalslands äldsta medeltid är på grund av ett bristfälligt källmaterial till stora delar höljt i dunkel. Efter upprepade gränstvister erkändes Dalsland, eller Dal som det kallades, som svensk provins under Västergötlands domsaga på 1200-talet. Landskapet indelades juridiskt och administrativt vid samma tid i härader. Enligt den västgötska lagsagan fanns 38 härader varav 5 på Dal.

Det äldsta förvaltningssystemet i Sverige var primitivt. Kungamaktens gods, som gick under benämningen Uppsala öd, bestod av kungsgårdar spridda över landet. Av den äldre västgöotalagen framgår att lagsagan indelades i 8 sköter, var och en med en kungsgård som förvaltningscentrum. Detta äldre system kom under 1200-talet att ersättas av en indelning av landet i slottslän. Med undantag av en kortare period under Axevalla län, kom stora delar av Dalsland, i samband med anläggandet av Dalaborg 1304, att höra till Dalaborgs län. Den politiska situationen i Sverige kom under 1300-talet emellertid att leda till att antalet slottslän eller fögderier ökade i antal. Valbo härad räknades i början av 1400-talet sålunda inte till Dalaborg utan till Ekholmens län, uppkallat efter borgen Ekholmen, belägen norr om dagens Trollhättan.

Kyrka och socken

I sin Historia om Hamburgs stift skriver Adam av Bremen att ” mellan Norge och Sverige bo värmlänningarna, finnvederna och andra som alla nu är kristna”. Adams beskrivning ger en bild av förhållanden under 1000-talet. Hur väl källan egentligen beskriver kristnandet av Dalsland är svårt att värdera, men att den nya läran vid tiden var väl utbredd är troligt. Dal hörde under medeltiden till Skara stift. De äldsta skriftliga beläggen på kyrksocknar i Färgelanda kommun härstammar från 1300-talet, men kyrkplatserna är äldre än så. När en fullständig sockenorganisation för Dalsland var genomförd är inte närmare känt. Men med ledning av bevarade dopfuntar i landskapets kyrkor torde man kunna räkna med en sådan för Dal på 1200-talet. Kyrksocknar var organisatoriskt indelade i sköter, sedan 1500-talet

benämnda pastorat. Vid reformationstiden var Högsäters kyrka moderförsamling i ett sådant med Järbo, Lerdal, Råggård och Rännelanda som annex. Färgelanda gäll och kyrka hade vid motsvarande tidpunkt Ödeborg och Torp som annex.

De äldsta kyrkorna uppfördes här, liksom på andra håll i landet, av trä, antingen i stavverkskonstruktion eller som timmerkyrkor. Dessa var byggda med långhus och litet kor. Kyrkorna var tornlösa, och istället använde man sig av klockstaplar för kyrkklockorna. Av medeltidens kyrkobyggnader finns inte mycket kvar inom Färgelanda kommun. Av kyrkorna i Färgelanda, Ödeborg, Torp, Rännelanda, Råggård, Lerdal, Järbo, Högsäter, är endast stenkyrkorna i Ödeborg, och troligen Järbo, av medeltida ursprung. I Ödeborgs kyrka är det den västra delen av kyrkan som har murverk från denna tid. I Järbo kyrka anses medeltida delar ingå i långhuset. Stenkyrkor fanns också i Högsäter och Färgelanda på medeltiden. Kyrkorna var av romansk planform med långhus och ett litet kvadratisk kor i öster. Kyrkorna var tornlösa.

I Dalsland byggdes redan på 1200-talet flera kyrkor av tegel, något som i sig är anmärkningsvärt. Tegel som byggnadsmaterial har dock inte kommit till användning i landskapets västra delar. Istället användes marksten som mursten. Övriga socknar har haft sina äldsta kyrkor uppförda av trä. På grund av det bristfälliga materialet går det inte att säga något klart om stilinfluenser i kyrkobyggnaden. Dopfontarnas material och ornamentik antyder dock att det har förekommit kontakt med norskt område. Bruk av västportal, såsom i Högsäters gamla kyrka, är också ett framträdande drag i de norska stenkyrkorna.

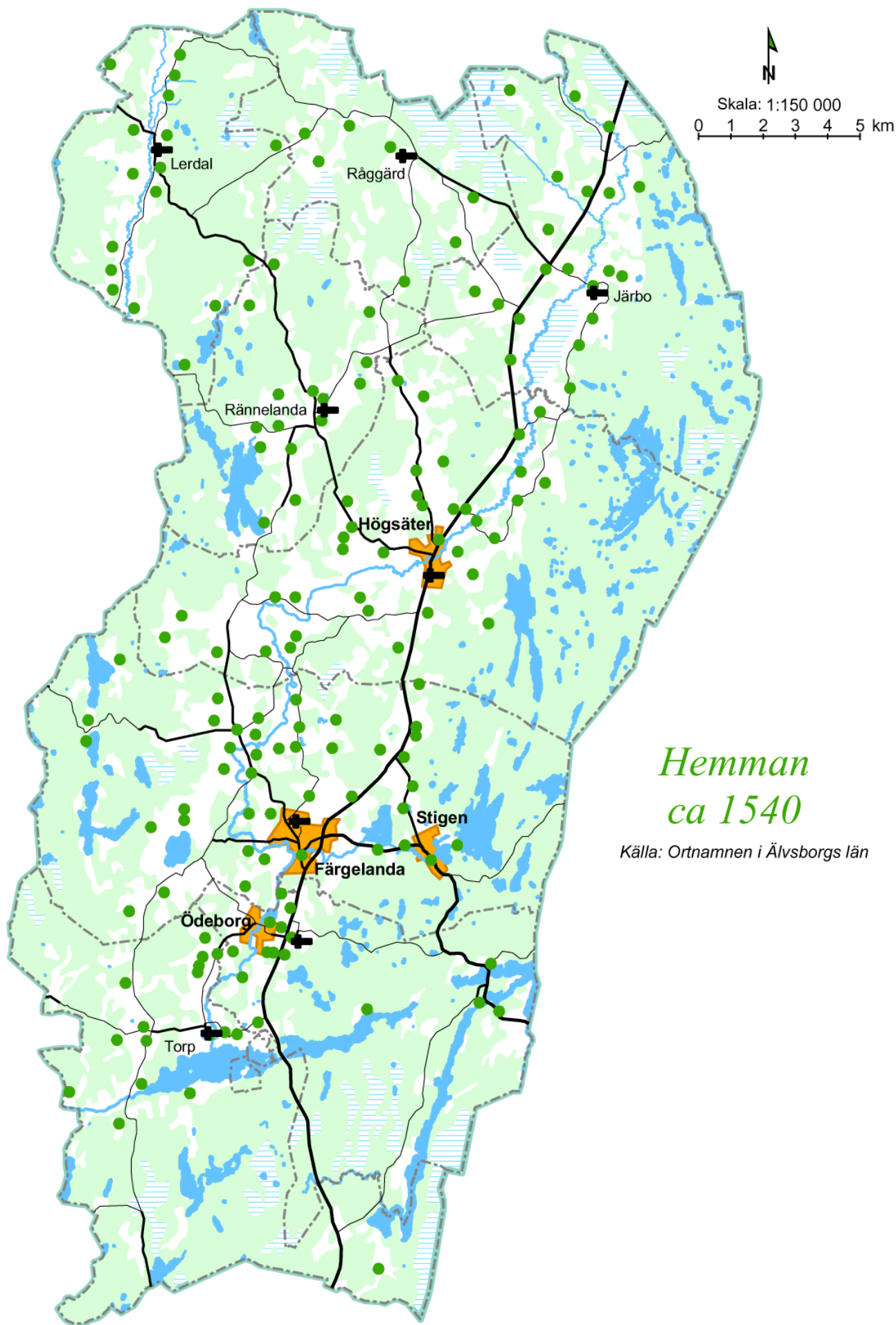
Av stenkyrkorna särskiljer sig just Högsäters. Den gamla kyrkan, som revs 1908, utmärkte sig arkitektoniskt med utsmyckning av huggen sten. Den ursprungliga västportalen hade en huggen utsmyckning i sandsten. Bågeöverstycket, med bildframställning och repstavsornamentik, är bevarat och dateras till omkring 1200. Långhuset skall också ha haft kalkmålningar från 1300-talet. Ödeborgs kyrka förefaller också i äldre tid utmärkt sig från övriga men på ett annat sätt än arkitektoniskt. Uppgifter gör gällande att kyrkan var en sk offerkyrka. Vad denna tradition egentligen står för och hur långt tillbaka i tiden den går är obekant.

Om de äldsta kyrkorna i Färgelanda kommun byggts av gemenskaper eller privatpersoner känner vi inte till. Att det privata intresset för att bygga kyrkor under äldre medeltid kunde vara stort är känt från flera landskap, inte minst Västergötland. Det finns uppgifter som i detta sammanhang är intressant för kyrkorna i Råggård och Rännelanda. Kyrksocknarna bär inte naturnamn utan är namngivna efter gårdar. Kyrkorna är också uppförda på mark hörande till enskilda fastigheter. Förhållandet mellan gård och kyrka samt namnbruket kan antyda att det bakom kyrkorna i Råggård och Rännelanda ursprungligen står privata intressen.

Bebyggelse

För att bilda sig en uppfattning om den medeltida landsbygdens bebyggelse i Färgelanda kommun, är i brist på arkeologiska undersökningar, jordeböcker från 1540-talet ett värdefullt källmaterial. I dess böcker upptas skattebärande gårdar, och ur dessa kan man också få jordägandestrukturen beskriven. Jorden indelades i kamerala kategorier, sk jordnaturer, i skatte-, krono- och frälsejord. Frälsegårdar ägdes antingen av kyrkliga institutioner eller av privatpersoner som utförde sk rusttjänst till kronan. Kronojorden ägdes av kronan medan självägande bönder ägde skattejorden. Man får naturligtvis vara försiktig att överföra 1540-

talets bebyggelse till medeltida förhållanden. Inte minst med tanke på den dramatiska förändring landsbygden genomgår under en period från 1300-talets mitt och cirka hundra år fram i tiden. Under denna period sker inte bara i Dalsland utan i stora delar av Norden en omfattande ödeläggelse av bebyggelse. Man brukar tala om den senmedeltida agrarkrisen, orsakad av sjukande befolkningstal till följd av bl a digerdöden. Krisens följdverkningar på landsbygdens bebyggelsemönster, med nedlagda bebyggelseenheter och ett förändrat markutnyttjande, måste beaktas i sammanhanget. Men många av de gårdar som finns upptagna i jordeböckerna torde ha ett ursprung i åtminstone 1400-tal.

Om man studerar gårdarnas utbredning i landskapet så är det tydligt att den medeltida landsbygden i stora drag överensstämmer med huvudbygderna under järnåldern. Bebyggelsen koncentrerar sig till Valboåns dalgång, Lerdal och trakterna kring Rännelanda. En expansion utanför huvudbygderna förefaller ske i större utsträckning först under 1500- och 1600-talen.

I jordeböckerna och bevarade diplom (medeltida skriftliga urkunder) känner vi många medeltida gårdar till namnet. Men bristen på arkeologiska undersökningar gör att vi praktiskt taget inget vet om hur bebyggelsen tog sig ut. På Husön, en liten halvö i Ellenösjön, finns dock lämningar efter en gård som troligen har rötter i medeltiden. Husön ligger på ägorna till herrgården Ellenö. Husön omnämns inte med säkerhet i medeltida källmaterial, men Ellenö, eller rättare sagt Elne, nämns i källorna år 1415, då gården köps av Johan Knutsson, en man av börd. Byggnadslämningarna på Husön skulle kunna vara den medeltida föregångaren till den nuvarande Ellenö gård. Gårdar av detta slag hör annars till undantagen. Möjligen kan man i gårdsnamnet spåra en motsvarande betydelsefull medeltida gård i Ödeborgs socken. Brötegården, i närheten av kyrkan i Ödeborg, har i sitt namn förleden Bröte, vilket kan härledas etymologiskt ur ordet bryte. Bryte kallades på medeltiden förvaltare av gårdar under frälseägo. De medeltida godscomplexen bestod ofta av ett antal gårdar under en gemensam sätesgård. I många fall kom godsen att bli stora. Brukningsenheterna kunde vara geografiskt sett spridda, och för drift och förvaltning, var bryten nödvändig. Brötegården finns också i äldsta jordebok upptagen som frälsehemman om ett mantal.

Det historiska odlingslandskapet

Med det historiska landskapet menas det landskap som kom att prägla den svenska landsbygden under cirka 1.000 år. Från omkring år 800 till omkring år 1800. Det var under yngre järnålder (runt 500 f Kr) som vårt nutida odlingslandskap började ta form. Då etablerades också inägo- och utmarksgränsen runt gårdar och byar. Typiskt för detta landskap var att odlingen präglades av fasta bebyggelselägen, vinterstallning av boskapen, regelbundet gödslade åkrar samt en påtaglig varaktighet i markanvändningen. Detta var ett generellt mönster som gick igen i samtliga byars och ensamgårdars uppbyggnad och organisation i hela landet. Det bröts sönder först i och med laga skiftets införande.

De västsvenska områdena har präglats av ett mångfacetterat och variationsrikt odlingslandskap. I Dalsland dominerade ensamgårdar men löst grupperade byformer förekom också. Med betoning på landskapets västra delar, har sannolikt redan tidigt utvecklats ett särägosystem som var en naturlig följd av ensamgårdsbebyggelsen.

Det historiska landskapet var ett "*mulens och liens landskap*" där man hade mycket boskap, bedrev slätter och åkerbruk. Kring gårdar och byar låg inägorna med ängar och åkrar. Dessa var stängslade för att djuren inte skulle komma åt att beta och trampa ned. Varje bonde ägde sin del av marken. Utanför inägorna låg utmarken med skogar, hedar, kärr- och strandängar. Denna utmark användes samfällt av alla för bete, jakt, fiske och här hämtades också ved, gärdesgårdsvirke och byggnadstimmer.

Ängen gav vinterfoder - hö till kreaturen och växtligheten utnyttjades maximalt. Det var inte ovanligt att ängen utanför fullåkersbygderna upptog fyra till sex gånger så stor yta som åkern. Förutom ängens hö användes också trädens löv som vinterfoder till framförallt getter och får men även nöt och hästar kunde få lövfoder när det var ont om hö. Efter slåttern släpptes djuren in för att efterbeta ängsmarkerna. Den dyrbara gödseln räckte inte till ängen och detta i kombination med den ständigt återkommande slåttern gav mycket magra marker. Dessa marker kom att utveckla en artrik flora där många för oss klassiska blommor såsom slättegubbe, kattfot och jungfrulin trivdes. Ängen har också kallats bondens skönaste kulturprodukt.

Idag odlas fodret på åkermarken s.k. vallodling, och ängen som markslag har i princip försvunnit. I "Ängs- och hagmarksinventeringen" för Färgelanda kommun har man beskrivit gamla slättermarker som än idag är värdefulla betesmarker. Bl a finns kring Ellenösjön stora områden med betade strandängar vilka under 1800-talet utgjorde stora slätterängar. På många platser i Lerdalsälvens dalgång finns raviner som har ett förflutet som slätterängar, vilka idag betas som hagmarker eller växer igen.

Åkern var det viktigaste ägoslaget, den som gav det effektivaste kaloriuttaget. Korn, råg och havre var viktiga grödor. I Färgelanda var fram till 1700-talet ensäde den dominerande brukningsformen, d.v.s. hela åkerarealen odlades varje år. Ofta låg åker och äng samlat i ett gårde men det förekom också "rena" åker- och ängsgården samt ibland separata ängsgården. Under 1700-talet blir i Valbodalen tre- och firsäde vanligt förekommande.

Ensådet krävde god tillgång till gödsel eftersom man inte hade någon återkommande träda när jorden fick vila och återhämta sig. Inom åkergården var marken indelad i smala jordlotter där varje bonde ägde sin teg. Alla skulle ha del av bra och dålig jord och varje brukare kunde ha åkrar på många olika platser inom gårderna. I samband med hemmansklyvning vid arvsskiften delades åkrarna på längden vilket medförde allt smalare och smalare tegar. Systemet innebar att sådd och skörd måste ske samtidigt för alla och detta var en av de saker som byalaget reglerade.

Ett viktigt komplement till odlingen på inägomarken var det vandrande åkerbruket på utmarken i form av svedjeåkrar. Av domstolsprotokoll framgår att svedjande förkom i Dalsland i början av 1600-talet. Flera personer blir åtalade för att olovligen ha anlagt svedjor eller slarvat med elden. Detta betyder sannolikt att svedjandet som fenomen går mycket långt tillbaka i tiden. På svedjorna såddes råg eller vete.

I det äldre odlingslandskapet var det den samfällda utmarken/skogen som var betesmark under sommaren. Närmast bebyggelsen och i vissa större områden blev skogen hårt utnyttjad och fick hagmarksprägel. Skogen var en viktig resurs och statsmakterna har sedan 1600-talet visat stor omsorg om dess fortbestånd. Bete, svedjebruk och avverkning tärde dock hårt på skogen. Vid 1700-talets slut klagas i landshövdingeberättelser över de stora, kala och ofruktosamma ljungmarker som uppstått där skogen tidigare frodades. Vid gravfältet Tingskulle i Rösäter finns fortfarande denna naturtyp kvar och den betas än idag. Järnbrukens behov av bränsle och den framväxande sågindustrin ökade trycket ytterligare på skogen under 1700-1800-talen. Den samfällda utmarken började också delas upp på de enskilda markägarna vilket ökade möjligheten för uttag utöver husbehovet. Bl.a. berättas det att Järbo sockens del av Kroppefjäll, kallad Järbofjället, hade skövlat på timmerskog redan under första hälften av 1800-talet (Sjöbeck).

Under 1700-talets senare del och 1800-talet förändras jordbruket och det är bl.a. införandet av foderväxter eller vallodling som skapar förutsättningar för ett modernt intensivare cirkulationsjordbruk. Tekniska nymodigheter börjar dyka upp, t.ex. järnplögen. Det är samtidigt som de stora skiftena av jordbruksmarken startar i Sverige och förebådar den agrara revolutionen. Dessa generella drag förefaller som antytts ovan stämma väl in på förhållandena i Färgelanda kommun.

Bygden under 1500 – 1700-talen

I efterdyningarna av den medeltida nedgången av jordbruket hade många gårdar lagts öde. Denna ödeläggelse tycks ha varit särskilt omfattande i Dalsland. I Dalsland kom ödegårdarnas åkermarker att delades upp mellan de kvarvarande gårdarna och de användes framförallt som slätter- och betesmarker.

När jordbruket började expandera igen under 1500- och 1600-talen kom många ödegårdar helt eller delvis att återbesättas. Detta medförde senare en osäkerhet om ägandet mellan gårdar och byar då ödegårdarnas markanvändning förändrats genom århundradena. De tvister som detta orsakade speglas i domstolsprotokoll och ledde även till problem i samband med de stora jordskiftena under 1700- och 1800-talen.

Under 1500-talet etablerades i Sverige en stark stadsmakt med effektiv administration under Gustav Vasa. Han uppmuntrade nyetablering av jordbruk och införde viss skattefrihet för

dessa nybyggen. Motivet var att öka antalet skattebärande gårdar och därmed öka statens skatteintäkter. Han tycks även varit kunnig om förhållande i Dalsland och år 1558 skrev han till fogden på Dal att fler gårdar borde etableras här *”att uppå Dal, ännu en hop bönder bliva satta och landet bliva mera brukat, kronan till förbättring, än härtill är skett, item att de hemman, som han uti sin räkenskap kallar torp, måtte sås en hop bjuugg (korn) och havre uppå och efter ägorna och tillfällena bliva skattlagde,”* (Lignell 1851).

Gustav Vasa tog också ”hand om” all jord som bönderna eller frälset inte direkt kunde hävda att de ägde och omvandlade denna till kronojord som kunde arrenderas ut för nyodling till kronobönder. Runt 1550 lade kungen beslag på hemmanen Stigen och Vrine i Färgelanda, då det enligt en angivelse hävdades att kyrkoherden i Floby, Skaraborgs län *”inte var nyttig”* med gårdarna. Vidare krävde kungen bevis år 1551 på vem kvarnen, som stod omgiven av Vrienes ägor tillhörde. Kungen skriver *”Så kunna vi icke veta hvad skäl i hafve till samme qvarn, ...att i vele låta oss få se hvad bevis i derpå hafva kunnen”* (Lignell 1851).

De nya gårdarna var dels nyupptagna enheter (hemmansklyvning), dels torp på utmarker och allmänningar. Torpen kom så småningom att bli nya hemman vanligtvis skattade till $\frac{1}{4}$ mantal. Hemmansklyvningen av gårdarna fortsatte under hela 1600- och 1700-talen. I samband med kartläggningarna inför de första skiftesreformerna i slutet av 1700-talet var det inte ovanlig att det på varje hemman fanns både tre, fyra och fem brukare.

Västra Dalsland saknar större jordbruksbyar såväl under medeltiden som historisk tid och bestod till övervägande del av ensamgårdar. Men det var inte ovanligt att det på varje hemman fanns flera brukare/gårdar så att en ”by” bildades. I den äldsta jordeboken för Dalsland, från år 1540, upptas cirka 800 helgårdar (1 mantal) och 54 halvgårdar ($\frac{1}{2}$ mantal). De senares fåtalighet är påfallande. Utöver dessa fanns det även många ej skattelagda gårdar och torp upptagna på utmarker och allmänningar. I en förteckning år 1546 över antalet torp och nybyggen som tillkommit 1540-1546 upptas 146 gårdar för Dalslands del. Dessa blev under 1600-talet nya hemman om vanligen $\frac{1}{4}$ mantal (Edestam 1960). År 1564 hade det totala antalet hemman i Dalsland på detta vis ökat till cirka 1400 hemman.

Enligt *”Ortnamnen i Älvsborg län, Valbo härad”* framgår av jordeböckerna att gårdarna inom de socknar som idag motsvarar Färgelanda kommun under perioden år 1540 – 1600 tillsammans omfattade 203,5 mantal. Övervägande delen av mantalen, 66%, fördelade sig på hemman som brukades av självägande skattebönder (134,5 mantal). I samtliga socknar utom Färgelanda, Torp och Ödeborg var andelen mantal fördelade på skattehemman över 80%. Detta visar tydligt på en stor och stark bondeklass. Även bönder kunde inneha stora jordagods som omfattade flera mantal t.ex. i Järbo socken. Detta var dock inte så vanligt. Antalet kyrkobönder och kyrkotorpare, vilka efter konfiskeringen av kyrkans jordinnehav underställdes staten, uppgick 1564 i Valbo härad till drygt 20%.

Under perioden 1540 -1600 fanns stora delar av den dalsländska frälsejorden inom och i anslutning till Valbodalen i socknarna Torp, Ödeborg och Färgelanda. Dessa tre socknar omfattade tillsammans 82,5 mantal och frälsets jordinnehav utgjorde 40% av dessa (33 mantal). Särskilt framträdande är Ödeborg socken där 55% av mantalen är frälsehemman. I dessa socknar fanns bl a säterierna Dagsholm, Stigen och Olsängen. Motsvarande mantal fördelade på skattehemman i dessa socknar var under denna period 39% och för kyrko- och prebendehemman 20%. Frälsets jordinnehav inom Torp, Ödeborg och Färgelanda kan jämföras med totala andelen mantal fördelade på frälsehemman för de socknar som idag

motsvarar Färgelanda kommun vilket utgjorde 21% (43 mantal). Under 1600-talet expanderar det adliga jordägandet ytterligare, främst på bekostnad av de självägande bönderna.

Jordbruket i Dalsland under 1500- och 1600-talen dominerades av boskapsskötsel i kombination med stora ängsmarker för foderproduktion. Åkerbruket kan karaktäriseras som extensivt och var underordnat boskapsskötseln. Både i relation till skördesiffrorna och folkmängden var boskapsstockarna två till tre gånger större än under det sena 1700-talet och framöver. Orsaken till detta finns att söka i de konsekvenser för jordbruk som den medeltida agrarkrisen medförde enligt ovan.

Den dominerande animalieproduktionen visar sig också genom att den vanligaste skattevaran var smör långt in på 1500-talet. Handeln med kor, oxar, smör, ost, talg, hudar och skinn var omfattande och de såldes till både norska och svenska bygder. Anders Lignell omtalar i sin beskrivning av grevskapet Dalsland den blomstrande boskapsskötseln under 1500-talet. Dalsland hyste då förträffliga betesmarker och en rik lövskog. Även hästavel florerade tidigt och Karl IX lät inrätta flera stuterier i Dalsland. Om gården Lerdals stom berättar gamla landskapshandlingar att gården rövades och brändes 1565 men endast fyra år senare erlägger prästens landsbo i smörskatt 2 pund, för årliga hästar 2 samt biskops – och kungahästar 2 pund. Det var dock boskapsskötseln som utgjorde allra viktigaste delen i jordbrukets ekonomiska bas under hela 1600-talet, för att under 1700-talets första hälft i vissa bygder ge vika för spannmålsproduktionen (Lignell 1851).

Åkerbruket var under 1500-talet föga utbredd men det rådde en god balans mellan åkerareal och tillgången på gödsel. Enligt Lignell var ensädet då vanligast i Valbo härad vilket innebar att åkern brukades varje år (Lignell 1851). Tack vare den stora tillgången på gödsel kunde bönderna då gödsla åkern ungefär vartannat år. I Dalsland var korn det dominerande sädeslaget, såsom det varit under medeltid, tillsammans med råg och havre. Men det var också vanligt att åkern inom ramen för ensädet, kunde vara indelad i flera särhågnade gårdar, där ett flertal olika grödor odlades (Jansson 1998). I Valbo härad kom det under 1700-talet att bli vanligt med tre- och fyrsäde.

I räkenskaper som redovisar tiondet i Dalsland från 1558 ligger havrens andel på 5 - 6% och i de flesta häraderna dominerar kornet helt. För riket som helhet vid denna tidpunkt utgjorde havren mindre än 2%. Rågens andel av skörden i Dalsland 1558 var ungefär 15%. Då havre är hårdig och klarar sämre jordar var den väl anpassad till Västsveriges fuktigare klimat vilket medförde att detta sädeslag kom att öka allt mer för att nå sin höjdpunkt under 1880-talet i Dalsland. Skördesiffrorna från Dalsland vid 1500-talets slut utgjorde knappt 1% av landets samlade spannmålsproduktion (Edestam 1960).

I sitt lovtal över Dalsland hållet vid Uppsala universitet år 1632, beskriver prosten över Dalsland, Gunno B. Blutherus landskapets jordbruksförhållanden. Han tecknar en bild av Dalsland som en rik och välmående jordbruksbygd som präglas av en kombination av åkerbruk, boskapsskötsel och skogsbruk. Blutherus nämner att stora jordar av getter fanns och att fåraveln var vanlig bland allmogen men även svin och gäss förekom rikligt.

Under 1500-talet utgjorde humle tillsammans med salt en av Sveriges viktigaste importvaror. Det var befolkningens stora ölförbrukningen som gjorde humlen så betydelsefull. Gustav Vasa förordade därför att varje bonde själv skulle anlägga humlegård om cirka 100 –200 stänger per gård. Under 1600-talet hade detta slagit så väl ut att humleimporten upphörde. I början av 1800-talet hade humlen börjat förlora sin betydelse men Lignell berättar att 1814

odlades humle på alla gårdar och *”att Dalskogs humle var känd över hela landet såsom av allra bästa sort, överträffande den från Vadsbo och andra ställen”* (Lignell 1814).

Skogsbruket spelade också en betydelsefull roll i Dalsland och gav flera viktiga biprodukter till jordbruket, bl.a. såldes skinn, hudar och virke/ved i ganska stora mängder. Jakt och fiske var också en viktig del i utnyttjandet av skogen men allt sedan medeltiden hade kronan begränsat jakträterna och vissa djur fick inte jagas alls t.ex. fick inte älg jagas söder om Dalsland. Först år 1808 fick skattebönderna rätt att jaga på egen mark. En mycket betydande timmerutförsel under 1600-talet från Dalsland till Norge försökte kronan att få stopp på genom att ge Åmål stadsprivilegier år 1643.

Det fanns också flera kronoallmänningar och kronoparker med ekskog till skeppsvirke i Dalsland, exempelvis Kroppefjäll. Under 1570-talet hade kronan anspråk på skogen för bl a master. Kroppefjäll utgörs av ett stort sammanhängande bergs- och skogsområde som avgränsar Valbodalen från Dalboslätten och Vänerbygden. Fjället var ett stort utmarksområde som användes av bönderna på dess båda sidor, bl a mötes både socken- och häradsgrens här i en mittlinje på fjället. Området var långt in på 1800-talet en obefolkad fjällbygd. Kronans intresse för ekskogar ställde till problem för bönderna, då träden ansågs fördärva deras åkrar, ängar och betesmarker (Lignell 1851). Dessutom förekom svedjande, tjärbränning, kolmilor samt löv- och nävertäkt i skogarna.

Den beskrivna utvecklingen kan tyckas lugn och fredlig men Dalsland i egenskap av gränsbygd var vid flera tillfällen under 1500 – 1700-talen en krigsskådeplats. Detta medförde att bönderna i Dalsland tvingades se sina gårdar brända och skövlade och boskapen bortförd. Människorna i Lerdals socken tycks ha drabbats hårt under dessa orostider och om gården Bodane berättas det att den under nordiska sjuårskriget blev rövad och bränd år 1565. Men även under Gyldenlöwefejden drabbades gården och 1678 blev *”tvenne karlar ihjälslagna”* och året därpå återkom fienden och gården blev *”alldeles nedbränd med all åbos husgeråd”* (Lerdal - Vår hembygd). I samband med frederna tvingades bönderna betala lösen, vanligtvis i form av oxar. Men även det egna krigsfolkets ”gästande” tärde på befolkningens egna matförråd. Edestam skriver om Lerdals stom och de förhållanden som kunde råda för en bonde runt 1650. *”Under kriget vid samma tid led han svårt avbräck genom inkvartering av det egna krigsfolket och blev även utsatt för fientligt anfall, då han vid ett par tillfällen måste ta sin tillflykt till skogen.”* (Lerdal - Vår hembygd).

Från och med slutet på medeltiden och fram till tiden före den agrara revolutionens inledning genomgick kulturlandskapet ganska obetydliga förändringar. Människorna hade anpassat sig och skapat en trygg form för jordbruket som fungerade i förhållande till de resurser man hade att tillgå.

Agrara revolutionen

Jordbrukets förändringar under 1700- och 1800-talen brukar kallas ”den agrara revolutionen” och syftar på de odlingstekniska nyheter, hemmansklyvningar och skiften som introducerades. Den agrara revolutionen kom att innebära en total omvandling av landsbygden. Landskapet, den sociala strukturen, bebyggelsen, redskapen och kommunikationerna – allt förändrades.

Genom införande av nya och bättre jordbearbetningsredskap bl.a. järnplog med vändskiva av järn kunde nu de tunga lerjordarna plöjas upp. En omfattande nyodling inleddes. Moderna

växtföljder och senare handelsgödsel ändrade både näringsbalanser, de traditionella markslagen och den rumsliga indelningen av landskapet. Bönderna kunde producera ett överskott som återinvesterades i jordbruket vilket skyndade på utvecklingen. Jordbrukets produktivitetsökning, folkökningen, ökad efterfrågan på fabriksstillverkade redskap, specialisering och kapitalbildning på landsbygden var faktorer som gynnade den framväxande industrin. De förbättrade kommunikationerna innebar snabbare leveranser av varor både från och till jordbruket.

Runt 1800-talets första hälft är Dalsland en jordbruksbygd i omvandling mot ett storskaligare marknadsanpassat jordbruk. I Landshövdingarnas femårsberättelse för år 1828 berättas det att växelbruk hade införts på de större egendomarna och även ibland hos allmogen. I Dalsland utgjorde havren huvudutsädet men även höst- eller vårråg, höst- eller vårvete, korn och blandsäd odlades. Lin odlades mest till husbehov liksom humle. Potatis och kålrot odlades överallt i stor skala. Med hjälp av denna näringsrika knöl kunde två till tre gånger så många människor livnära sig per arealenhet, jämfört med om bara spannmål odlades. Potatisen blev en livsnödvändighet för torpare, backstugusittare och annat fattigfolk.

Skiftena är förmodligen den agrara revolutionens viktigaste uttryck. Med 1757 års förordning om storskifte påbörjas en rad jordreformer i syfte att sammanföra byarnas och gårdarnas många odlingslotter och långsmala tegar till färre och mer rationella brukningsenheter. År 1803 och 1827 förordnas om s.k. enskifte respektive laga skifte. Detta innebar att varje brukningsenhet i en by kom att bilda välvgränsade enheter utan ägoblandning. Samtidigt delades den samfälliga utmarken upp på de olika gårdarna. I Dalsland medförde laga skifte att antalet hemman ökade under perioden 1810-1865 med cirka 60%.

Denna upplösning av den tidigare strukturen innebar att bysamhället gick under. Många gårdar flyttades till nybildade brukningsenheter vilka tillkom i samband med skiftesförrättningarna. I lantmäteriakterna från skiftena finns noggranna uppmätningar och beskrivningar av hur byarna såg ut innan skiftet och hur de sedan skulle komma att bli organiserade. Exempel på landskap präglade av denna omvandling hittar man i de centrala odlingsbygderna i Valboåns dalgång vid t.ex. Bandane och vid gårdarna runt Ödeborgs kyrka. Exempel på skiftesstrukturer där den gamla ängsmarken odlats upp till åker finns bl.a. vid Runnsäter och Gässbo men är genomgående för hela kommunen.

Dalsland kännetecknas av den stora ökningen av smågårdar under 1700- och 1800-talen. Under 1700-talet friköptes mycket kronojord av arrendatorerna. Efter 1809 blev all typ av jord tillgänglig för alla och i mitten av 1800-talet ägdes hälften av jorden i Sverige av självägande bönder. Hemmansklyvningen påbörjades under 1700-talet men var mest framträdande t.o.m. 1860-talet. De tidigaste hemmansklyvningarna ägde rum i de trakter där boskapskötseln och skogsbruket dominerade, såsom i Vedbo härad, men det var i slättbygderna som klyvningen gick längst. Den största hemmansklyvningen skedde i de områden där skattejorden dominerade t.ex. i södra Valbobygden.

Den kraftiga expansionen av småjordbruken framtvingades av och möjliggjorde samtidigt en stor befolkningsökning. Folkmängden i Dalslands mer än fördubblades från år 1805 till 1865. Samtidigt ökade andelen hemmansdelar och det var de små brukningsdelarna som dominerade. Jämsides med hemmansklyvningen växte en stor torpar- och backstugegrupp fram och redan på 1830-talet fanns det fler obesuttna än självägande bönder i Dalsland. En bidragande orsak till att de obesuttna skara kunde växa sig så stor var potatisodlingen som

fick en allmän spridning runt 1770-talet bland allmogen. Denna befolkningsgrupp kom att bli en viktig källa till arbetskraft inom den framväxande industrin i slutet av 1800-talet.

En bild av hur landskapet kom att se ut ger oss 1890-talets ekonomiska karta som visar landskapet när den agrara revolutionen blivit ett faktum. Där framgår den stora uppodlingsgraden vid århundradets slut och alla de torp och andra lägenheter som beboddes av de obesuttna, de som inte ägde någon egen jord.

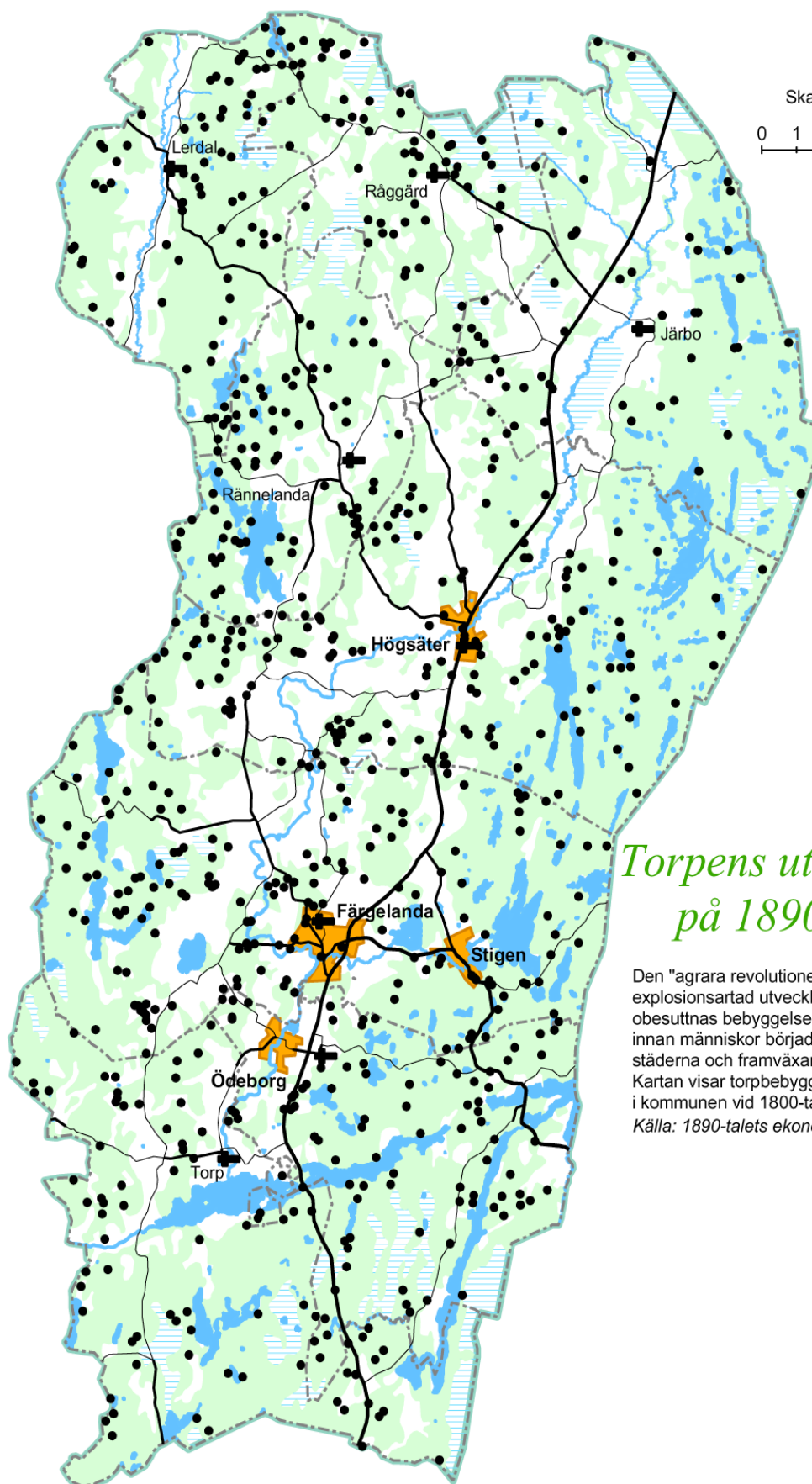
För man in alla torpen på en karta kan man se att det var framförallt i socknarna Ödeborg, Färgelanda och Högsäter som många torp och backstugorna etablerades. I dessa socknar fanns det i slutet av 1800-talet närmare 200 backstugor som beboddes av människor som inte hade tillgång till ens en liten åkerlott men i bästa fall kunde föda åtminstone en gris och någon höna. I dessa socknar expanderade jordbruket kraftigt under 1800-talet och här hade man också bruk för mycket arbetskraft. Här fanns också en del skogsområden kvar och marker som kunde användas för de obesuttnas bebyggelse och underlätta deras överlevnad t ex tillgången på ved och bär.

Det är först nu som det även etableras en viss torpbebyggelse på Kroppefjäll. Den stora skogsbygden hade varit obebodd sedan bronsåldern men från denna period har vi en hel del gravar vilket visar att dessa bygder då var bebodda. Det är framförallt i socknarna Högsäter och Färgelandas delar av Kroppefjäll som mycket torp och backstugor etableras. Från Rådaneshöjden i söder och i ett stråk norrut runt sjöarna Nyckelvattnet och Ragnerudsjön togs många torp upp. På Järbofjället längs med vattendrag, tjärn och sjöar kom även en hel del torp att brytas upp.

En annan bidragande orsak som kom att påverka det dalsländska jordbrukets expansion var odlingen av havre som exportvara vilken tog fart under 1830-talet. I England var efterfrågan på havre stor, som foder till de många diligenshästarna i London, och man importerade från Västsverige. Stora arealer ängs- och betesmarker odlades upp. Detta medförde en markant tillbakagång för boskapsskötseln och då intensiteten i odlandet var extremt högt innebar detta att bristen på gödsel ofta var ett stort problem. Genom stora sjösänkingsprojekt och dränering av vattensjuka områden vann man tusentals av ny åkermark. Under 1860-talet var sjöregleringarna av Hillingsättersjön och Ellenösjön de mest omfattande. Störst betydelse fick havreodlingen i södra och norra Valbobygden. År 1880 utgjorde havren 80% av den totala spannmålsproduktionen i Dalsland. Under åren 1805-1900 kom den odlade marken att utökas från cirka 2300 ha till cirka 16000 ha i Valbo härad.

Den ensidiga och intensiva havreodlingen, nötboskapens minskning och den minskade kreatursgödslingen innebar en utarmning av åkermarken med minskade skördar. Från och med 1860-talet drabbades bönderna i Dalsland av missväxtsår speciellt 1867 och 1868 och under 1880-talet medförde den ökade konkurrensen att världsmarknadspriserna på spannmål sjönk. Havren som den viktigaste inkomstkällan hade förlorat sin roll. Vid 1800-talets slut berättas också från många håll i Dalsland om ödelagda havrejordar. Dessa jordar sågs som en slags långtids trädad åkerjord s.k. ”svältecker” i Valbobygden.

Havreodlingen kom som inget annat att präglade det dalsländska jordbruket under större delen av 1800-talet. Den utgör därför en av de viktigaste kunskapskällorna för att man skall förstå omvandlingen av den småskaliga odlingsbygden till det kulturlandskap vi möter idag. Detta hindrar emellertid inte att stora områden fortfarande har en ålderdomlig prägel som återspeglar olikheterna inom det agrara kulturlandskapet. Vinnsätters bys lokalisering till en

Skala: 1:150 000

0 1 2 3 4 5 km

Torpens utbredning på 1890-talet

Den "agrara revolutionen" innebar explosionsartad utveckling av de obesuttnas bebyggelse på landsbygden innan människor började flytta in till städerna och framväxande industrier. Kartan visar torpbebyggelsens utbredning i kommunen vid 1800-talets slut.

Källa: 1890-talets ekonomiska karta

höjdrygg i landskapet ger en föreställning om byarnas karaktär före de stora skiftesreformerna.

En avfolkningsperiod påbörjades under 1870-1915 då en stor emigration till Amerika startar och befolkningmängden i Dalsland minskade med cirka 30%. Under 1890-talet sker en övergång till ett mer rationellt jordbruk med ett ökat intresse för djurhållning. Växelbruk införs allmänt och foderväxter börjar odlas på åkern. Svårast att ställa om var det i de bygder som praktiserade ensäde eller odlingssystem med endast en liten trädesdel, såsom Valbobygden, då tillräckligt stora arealer för växelbruk saknades.

1900-talets industrialisering av jordbruket

Vid ingången av 1900-talet ökade animalieproduktionen och små mejerier anlades bl.a. i Valbodalen. De levererade smör och mjölk till tätorterna. Vid denna tid försvann många arbetstillfällen inom jordbruket för de obesuttna vilket resulterade i övergivna torp och backstugor. Det tycks som att delar av de dalsländska bygderna inte kunde hänga med i utvecklingen mot ett mer modernt jordbruk. Delar av norra Valbo var ännu ett utarmat jordbrukslandskap med magert bete och vidsträckta ljungbelupna åkerfält – den utsugna havrejorden. Särskilt ”gammalmodigt” var det i Lerdals socken, där gamla jordbruksmetoder, redskap, boskaps- och utsädessorter levde kvar länge.

Odlingsmaximum nåddes runt 1920- och 1930-talen. Därefter har en omfattande minskning av åkerareal skett, särskilt utanför slättbygderna. Under perioden 1920-1945 dominerade ett familjedrivet blandjordbruk med både djur och spannmålsproduktion på varje gård. Efter 1950-års rationaliserades jordbruket ytterligare genom motorisering med t.ex. traktorer och självgående skördetröskor, specialgrödor och kemiska produkter av olika slag. Under 1950- och 1960-talen genomgick jordbruket en enorm produktivitetökning samtidigt som avfolkningen av landsbygden ökade dramatiskt.

Jordbruksmarken förändrades genom sammanslagning av mindre åkrar till större enheter för att anpassas till de allt större maskinerna. Landskapet bär på många håll stark prägel av mekaniseringen av jordbruket. Stora mängder odlingsrösen, grindstolpar och stenväggstogs blev mer markerad. ”Bondens skönaste kulturprodukt”, ången och hagmarkerna, fick träda tillbaka för skogen, åkermarken och vallodlingen.

Under 1970- och 1980-talen ökar användningen av konstgödsel och kemikaliska bekämpningsmedel. Industrisamhällets svenska jordbruk har idag blivit vetenskapligt, rationellt och högproducerande. Allt färre bönder producerar alltmer. Fortfarande dominerar familjejordbruket och specialiseringen har drivits långt. Många gårdar har gjort ett vägval och antingen satsat på djurhållning, mjölkproduktion eller ren spannmålsproduktion. Kapitalinvesteringarna är stora och arbetet kräver allt större kunskaper också teoretiska sådana av bonden.

I slutet av 1990-talet ökade intresse för ett ekologiskt hållbart jordbruk allt mer och i samband med Sveriges anslutning till EU introduceras ”nygamla” produktionsområden i jordbruket. Nya områden är .ex. biologisk mångfald och värdefulla kulturmiljöer, där bonden har blivit en slags kultur- och naturvårdare. Genom att hålla de gamla ängs- och betesmarkerna öppna och genom att underhålla de rester av ett äldre jordbruk som fortfarande finns kvar t.ex. gamla

fågator återställs nu ett öppet och tilltalande jordbrukslandskap. Detta är en produkt som går att sälja men som inte ger någon hög ekonomisk avkastning. Köparen är nationen Sverige och produktionen sker för att bevara och synliggöra vårt kulturarv för framtida generationer.

Byggnadstraditioner

Allmogens bebyggelse

Allmogens utformning av sin bebyggelse har varit mycket konservativ. Få förändringar har anammats genom seklen. Bebyggelsen formades och begränsades av hantverkstradition, material, tekniskt kunnande, ekonomiska förutsättningar samt funktionella och sociala behov. Utöver den kulturella präglingens betydelse har till bebyggelsemiljöns utformning och lokalisering också bidragit faktorer som terräng, markbeskaffenhet och näringsinriktning. Grunden för det byggnadsskick vi ännu idag kan se spåren av, lades vid början av medeltiden, dvs ungefär vid 1000-talets början. Den största och viktigaste förändringen som skedde vid denna tid var timringsteknikens införande.

Genom materialvalet och byggnadstekniken åstadkoms mycket av boningshusens traditionella dimensionering ifråga om grundplaner och rumsdispositioner så som dessa återspeglas bl a i fasadernas symmetriska fönstersättningar. Under 1700-talet blev det allt vanligare att brädfodra boningshusen. Genom den kraftiga, stående lockpanelen, det knappa takfallet, och de framskjutande knutarna, åstadkom man den tyngd och markerade materialverkan som är något av den äldre trähusbebyggelsens mest påfallande karaktärsdrag. Detta intryck förstärktes genom det från 1800-talet vanliga bruket att rödfärga husen. Förekomsten av ljusa oljefärger på fasaderna hörde då ännu till landskapets högre ståndsinfluerade bebyggelse och var i allmänhet ett uttryck för social status. De ljusa oljefärgerna har sitt ursprung som imitation av stenfasader. De kom att bli mer allmänt förekommande först från 1800-talets slut.

Den äldre jordbruksbebyggelsen i Dalsland tillhör det västsvenska traditionsområdet, som sträcker sig från det småländska höglandet upp mot de värmländska bygderna, och har även sin motsvarighet på andra sidan norska gränsen. Ett av huvuddragen inom detta område är den sk västsvenska gårdstypen, vilken kännetecknas av att man- och fägårdsbyggnaderna är mer eller mindre klart åtskilda. Grupperingen av byggnaderna har här ej, som på många andra håll i landet, medfört någon bestämd eller sluten gårdsanläggning utan byggnaderna har fått en friare placering, anpassade efter terrängen och byns övriga bebyggelse. Ofta utnyttjas vägen som gräns mellan man- och fägård. I Dalsland kan man på många håll se hur man utnyttjat topografin för att markera skillnaden mellan man- och fägård. Boningshusen återfinns på högsta punkten med ekonomibygnaderna längre ner, närmare odlingsmarken.

Från tiden efter jordbrukets skiftesreformer vid 1800-talets mitt märks också en strävan till större regelbundenhet och symmetri bland de normalstora och expanderande gårdarna. Det har tidigare endast kännetecknat landskapets frälse- och kronogårdar. Efter förebilder från i första hand herrgårds- och säterimiljöer men också från större prästgårdar och militära boställen kompletterades ofta manbyggnaderna med flygelbyggnader, vanligtvis en eller ett par bodar och en lillstuga. Exempel från Färgelanda kommun är gårdarna Södra och Norra Kylsäter i Färgelanda socken och Stora Ödeborg i Ödeborgs socken.

Förutom de självägande bönderna med bondgårdar samlade i byar eller i ensamläge fanns på landsbygden också obesuttna vilka bodde på torpställen eller i backstugor på utmarkerna.

På torpen var bostadshuset ofta en enkelstuga med en tillhörande mindre ladugård och några mindre uthus. Backstugorna hade i allmänhet ingen mark att bruka och bestod därför ofta av enbart bostadshuset, vedbod, jordkällare och avträde. Av 1800-talets många torpställen som funnits i Färgelanda kommun, liksom på många andra håll, återstår idag endast ett fåtal som bevarats i sin helhet. På många platser finns bara rester av bebyggelsen kvar och markerna är igenväxta. En hel del f d torpstugor används dock som fritidhus. Ett exempel på ett torpställe med bevarat bostadshus, ladugård och öppen odlingsmark är Sandbacken i Rud, Rännelanda socken vilket också varit soldattorp. Dessa ingick i indelningsverkets organisation, som existerade 1682–1901, och beboddes av indelta soldater för vars underhåll traktens bönder svarade.

Offentliga miljöer

De mest framträdande av landsbygdens äldre, offentliga miljöer var kyrkplatserna. Förutom kyrkorna finns eller har funnits en eller flera av följande byggnader; prästgård, skola, fattigstuga, klockargård, sockenmagasin och tiondebod. Kring flera av kommunens kyrkor finns denna typ av sockencentrum, ofta med prästgård och skolhus exemplifierade, se utvärderade kulturmiljöer i bl a Råggård och Färgelanda. Vid prästgården i Torp finns en äldre tiondebod bevarad. Förutom ”kyrkskolorna” som finns vid de flesta av kyrkorna finns inom kommunen flera andra äldre skolhus bevarade, bl a vid Steg norr om Rännelanda kyrka, Edstena i Högsäters socken och Pipens småskola, vid Pipeviken, Nyckelvattnet nordost om Stigen, Färgelanda socken.

Andra viktiga äldre offentliga miljöer var tingsplatserna med tingshus och där det ofta också fanns gästgiverier. Långt tillbaka i tiden fanns i Dalsland inga fasta tingsplatser. Tingen hölls på olika gårdar och i olika socknar. Valbo härads första permanenta tingshus uppfördes vid den s k Tingshuskullen vid Rösäter, Högsäter 1694. 1730 flyttades dock tingen härifrån för att efter 1765 permanentas till Tångelanda och det då nyuppförda tingshuset där, vilket var i bruk till omkring 1980. I Rösäter är tingshuset sedan länge borta men det i Tångelanda finns kvar. I en byggnad intill Tångelanda f d tingshus har också funnits gästgiveri.

Byggnadstyper

Enkelstugor och parstugor var de förhärskande byggnadstyperna bland allmogen fram till 1800-talets mitt då de efterhand kom att ersättas med bostadshus på dubbel bredd och korsformig grundplan i de s k västsvenska dubbelhusen. Kommer man sedan in på 1900-talets egnahems- och villabebyggelse har denna ofta korsformiga planlösningar motsvarande de västsvenska dubbelhusen.

Enkelstugor och parstugor

Antalet parstugor i förhållande till enkelstugor har varierat under seklen. Vi har inte tillgång till något historiskt material som kan säga oss hur förhållandena var i Dalsland. Vi får utgå från att Dalsland inte skiljde sig markant från riket i övrigt där enkelstugorna, med rötter tillbaka till medeltiden, varit den dominerande byggnadstypen av dessa två. Även parstugans bakgrund går troligen tillbaka till medeltiden men blev vanligare på 1600- och 1700-talen.

Därefter förekom byggnadstypen i stort sett endast på större gårdar. Enkelstugor fick däremot en större spridning på 1700-talet, men framför allt i början av 1800-talet då även enkelstugor i två våningar blev vanliga. Detta är den så kallade "Dalslandstugan" en byggnadstyp som mer än någon annan kommit att förknippas med Dalsland. Den började bli vanlig från 1800-talets början och dess förekomst överensstämmer med jordbrukets högkonjunktur i Dalsland ca 1800-1880.

Dalslandsstugan innebär en enkelstuga i två hela våningar. Byggnadstypen återfinns också i andra delar av landet men har i Dalsland fått en ovanligt stark och väl avgränsad utbredning. Troligt är att vissa äldre låga enkelstugorna påbyggs med en andra våning men som nybyggnad har Dalslandsstugan byggts i två våningar. Med tiden kom också planformen delvis att förändras. Dalslandsstugan förekommer i hela landskapet med en koncentration till vissa områden. I Färgelanda kommun finns en tydlig skillnad mellan norra och södra kommundelen. I de tre södra socknarna, Färgelanda, Ödeborg och Torp finns det få dalslandsstugor, i Ödeborg och Torp endast ett par exempel. I Högsäter, Rännelanda, Järbo och Råggård finns däremot betydligt fler dalslandsstugor. I Lerdals socken är antalet däremot mer begränsat men med fler än i söder. Särskilt intressanta exempel på gårdar med dalslandsstugor är Vinnsäters hembygdsgård i Järbo, Bäckenas i Råggårds socken och Ön vid Härslätt i Rännelanda socken.

Enkelstugans planform, och varianter av denna, var också mycket vanlig på de många torpen som uppfördes under 1800-talet, då i en våning. I vissa fall försågs husen med en tillbyggnad vid gaveln för förvaring av ved och redskap. Även backstugorna var ofta av enkelstugotyp. Byggnadstypen har sitt ursprung som nedgrävda i en sluttning, så att endast en av gavlarna och övre delen av främre långväggen var synlig. Efterhand höjdes byggnaden med ett par på varandra hopfogade stockar och så småningom återstod av den ursprungliga byggnadstypen endast det nedsänkta golvet. En annan betydelse av ordet backe som också gett upphov till backstugorna är att husen var uppförda på en "backe", dvs utan odlingsbar jord. Exempel på backstugebebyggelse i Färgelanda kommun är Kvarnbacken i Färgelanda socken och Parken eller "Teklas" i Torps socken. Ytterligare ett exempel är "Mor Lenas stuga" vid Kvarnemon, Kåxbo i Lerdals socken.

Den så kallade parstugan karaktäriseras som byggnadstyp av två vanligtvis lika stora rum, med ett smalare mellanliggande parti bestående av förstuga och kammare. Planen har troligen uppkommit genom att man till en enkelstuga sammanfogat ännu en stuga, vid andra sidan av förstugan. Det rum som ej var vardagsstuga fick ofta benämningen understuga, och hade i sin tidigaste form funktionen av oeldat finrum och förrådsutrymme. Under 1800-talet kom det allt mer att utgöra renodlat finrum.

Kunskapen om parstugans utbredning i Dalsland och Färgelanda kommun är begränsad. Byggnadstypen kan ha varit vanligare under 1800-talet än vad som tidigare antagits. I kommunen finns flera parstugor bevarade, företrädesvis i Färgelanda och Högsäters socknar.

I området förekommer också en särskild variant där ena stugan är inredd som ett förvaringsutrymme med gluggar istället för fönster. Ett exempel är mangårdsbyggnaden vid Rösäters hembygdsgård, ditflyttad från den närbelägna gården Småhagarna. Byggnaden är enligt en inristning uppförd 1787.

Bostadshus på dubbel bredd

Under inflytande av den ståndsmässiga bebyggelsen utvecklades under 1700-talet de s k dubbelradhusen och salsbyggnaderna med den fem- eller sexdelade planen. Den sexdelade planen har sitt ursprung från Italien och Frankrike och kom vid 1600-talets mitt till Sverige som en bostadstyp för samhällets överskikt. Under 1700-talet kom plantypen att användas för officersboställen och prästgårdar och ungefär samtidigt med laga skiftena vid 1800-talets mitt blev byggnadstypen vanlig också på de större bondgårdarna. Exempel på f d militärboställen i Färgelanda kommun av denna typ är Ottersbyn i Torp socken och Järbo-Önne i Järbo. Ett exempel bland prästgårdarna är Högsäters prästgård.

På de medelstora gårdarna blev det västsvenska dubbelhuset vanligt förekommande efter skiftena från 1800-talets mitt och kom att uppföras i relativt stor omfattning fram till ca 1930. Den typiska grundformen kännetecknar hustypen hela tiden, dock med smärre varianter. Planformen är nästan kvadratisk med väggar i korsform som indelar den i fyra lika stora rum med skorstensstocken mitt i byggnaden. Byggnadstypen är vanlig i norra Halland, Västergötland, Dalsland och Bohuslän. Det västsvenska dubbelhuset är rikligt företrätt i Färgelanda kommun och på flera av husen från tiden kring 1900 finns intressanta snickeridetaljer, snickarglädje, möjligen med inflytande från Bohusläns.

1900-talet

Mycket av det ovan beskrivna byggnadstraditionerna har under 1900-talet upphört men finns bevarat i det äldre byggnadsbeståndet. Genom industrialismen, vars utveckling sköt fart i vårt land från 1800-talets slut kom efter hand det som vi uppfattar som det traditionella bondesamhället att försvinna. Samhällsutvecklingen har inneburit en omfattande urbanisering och inflyttning till tätorter och städer och huvuddelen av byggnadsbeståndet i Sverige är uppfört under tiden efter andra världskriget.

De traditionella byggnadstyperna har ersatts av en omfattande villa- och egnahemsbebyggelse och lägenheter i flerbostadshus. Efter hand har också stora delar av bebyggelsen förändrats i relativt stor omfattning genom ökade ekonomiska möjligheter och ökad materiell standard.

Åren efter 1900 uppstod i Sverige en egnahemsrörelse. Den föregicks av en strävan, dels från arbetarhåll, dels från företagare och statliga eller kommunala myndigheter att upplåta mark till mindre bostäder och jordbrukslägenheter samt att på olika vägar förmedla lån till jordköp och husbyggande. Stora statliga lån beviljades av riksdagen för att utbetalas fr o m 1905 som ett konkret resultat av den s k emigrationsutredningen. Huvuddelen av dessa kom att gå till mindre jordbruksfastigheter, småbruk.

Ordet "egnahem" betyder ursprungligen mindre friliggande bostadslägenhet med eller utan åtföljande jord där boningshuset endast bebos av ägaren, vanligen arbetaren och hans familj. Ofta låg egnahemmen tillsammans på markområden vilka avstyckats från någon gård och delats upp i tomter. Från företagen sida understöddes ofta egnahemsbyggandet parallellt med byggandet av hyreslägenheter för sina anställda. För egnahemsbyggande valde man på många håll att upplåta mark från företagen och även att låna ut pengar.

I Färgelanda kommun finns egnahemsbebyggelse företrädd i de olika tätorterna. I industri- och bruksorterna Ödeborg och Stigen finns också tydliga exempel på bostadsbebyggelse kopplad till företagen, såväl egnahemsbebyggelse som flerbostadshus. Ett exempel på ett

tidigt egnahem som småbruk är Sandvallen strax öster om Ödeborgs kyrka, vilket avstyckades från Brötegården på 1910-talet för en arbetarfamilj. Tidiga arbetarbostäder i flerfamiljshus är de så kallade stenhusen, eller stenbarackerna (1899) i Ödeborg. I Stigen finns flera mindre flerbostadshus i trä uppförda av industrin omkring 1950.

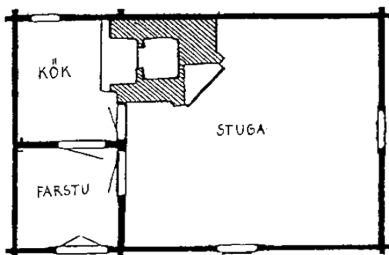
Egnahemsbyggandet kom efter hand att övergå i ett omfattande villabyggande, inklusive olika varianter som radhus och kedjehus. Planlösningar för villa- och egnahemsbyggelsen har i allmänhet haft sitt ursprung i den fyrdelade kvadratiska eller rektangulära planen, liknande de ovan nämnda västsvenska dubbelhusen. Med början från 1960-talet har sedan en stor mängd flerbostadshus och varianter av standardhus uppförts både i tätorter och på landsbygden.

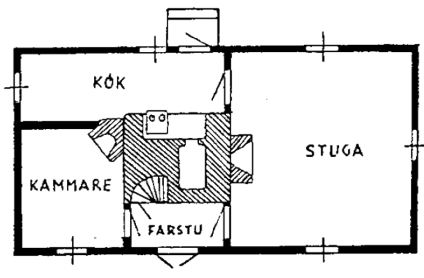
Planlösningar

Urvalet gör inget anspråk på att vara heltäckande utan visar endast huvuddrag hos boningshus från omkring 1600-talet fram till 1940-talet. Förutom de planformer som här visas finns en rad andra varianter av huvudtyperna och blandformer dem emellan.

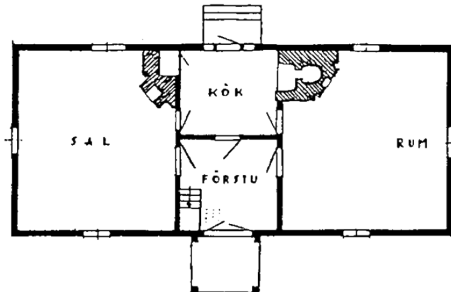
Enkelstuga. Byggnadstypen är mycket gammal och har rötter tillbaka i medeltiden. På många håll uppfördes husen i 1 eller 1½ våning. Från början av 1800-talet kom även tvåvånings enkelstugor att uppföras och även äldre envånings stugor att byggas på med en våning. I Dalsland blev enkelstugor i två våningar så vanliga att de kom att kallas "Dalslandsstugor". Exemplet ovan har en ålderdomlig placering av eldstaden utmed stugrummets bakre långvägg. Vid slutet av 1700-talet och under 1800-talets början flyttades spismuren till husets mitt i samband med att köksutrymmet fick en mer central betydelse i vardagslivet. Exemplet visar också s k götisk köksplacering. Ursprungligen skedde matlagning i själva stugan men efterhand kom den lilla kammaren på nedervåningen att i vissa fall omvandlas till ett särskilt kök. Denna variant blev vanlig i Götalands södra delar redan i slutet av medeltiden. Seden vandrade norrut och nådde södra Dalsland i början av 1800-talet. Dalsland är ett blandområde där båda varianterna av köksplacering förekommer.

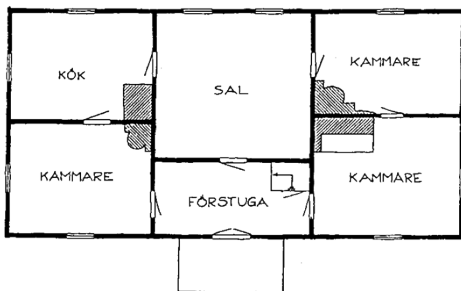
Enkelstuga med sidokammare och långkök. Hustypen började uppföras i större omfattning under tidigt 1800-tal. Den uppfördes vanligtvis i 1 eller 1½ våning men förekommer även med två våningar. Byggnadstypen är en utveckling av enkelstugan vilken förlängts. Resultatet blir en separat kammare samt ett större kök. Förfarandet har troligtvis sin förklaring i utvecklingen av ett separat kök. Byggnader av denna typ har senare i stor utsträckning fått en utbyggnad utmed långväggen vid köket.

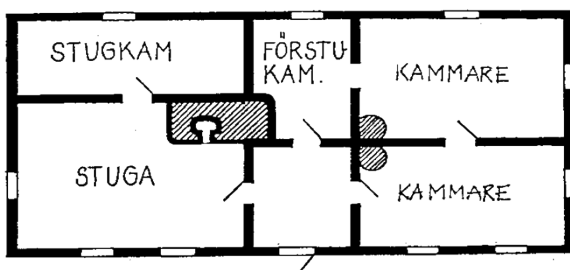
Parstuga. Byggnadstypen var allmän redan på 1600-talet men har troligtvis förekommit betydligt längre tillbaka i tiden. Den var sannolikt mycket vanlig under 1600- och 1700-talen i hela landet och uppfördes fram till mitten av 1800-talet. I Dalsland trängde förmodligen den populära Dalslandsstugan (enkelstuga i två våningar) undan parstugan. Före 1800 uppfördes den vanligtvis i en våning men under 1800-talets första decennier började parstugor i 1½ och två våningar uppföras.

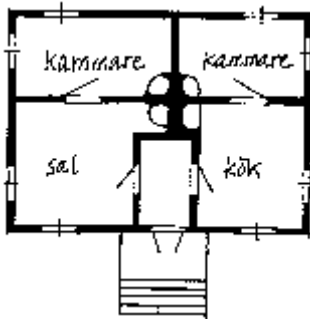
Salsbyggnad. Byggnadstypen, som influerats av mer ståndsmässiga byggnader, blev vanlig i Sverige under 1600-talets sista decennier och uppfördes sedan fram till omkring 1920-talet. Den förekommer på herrgårdar, prästboställen och kaptensboställen samt från 1800-talets mitt även som mangårdsbyggnad på större bondgårdar. Hustypen uppfördes vanligtvis i 1½, 2 eller 2½ våningar.

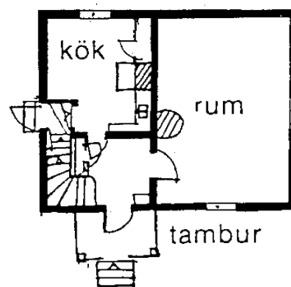
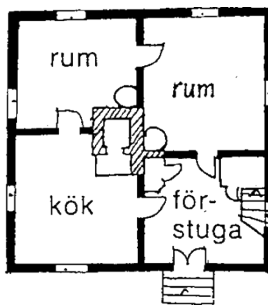
Dubbelradhus. Byggnadstypen blev vanlig från 1850-talet och uppfördes sedan i olika varianter ända in på 1950-talet. Dubbelradhusen uppfördes under inflytande från mer ståndsmässiga byggnader med en planform som åstadkoms genom en uppgradning av rummen på dubbla led åtskilda av en längsgående skiljevägg.

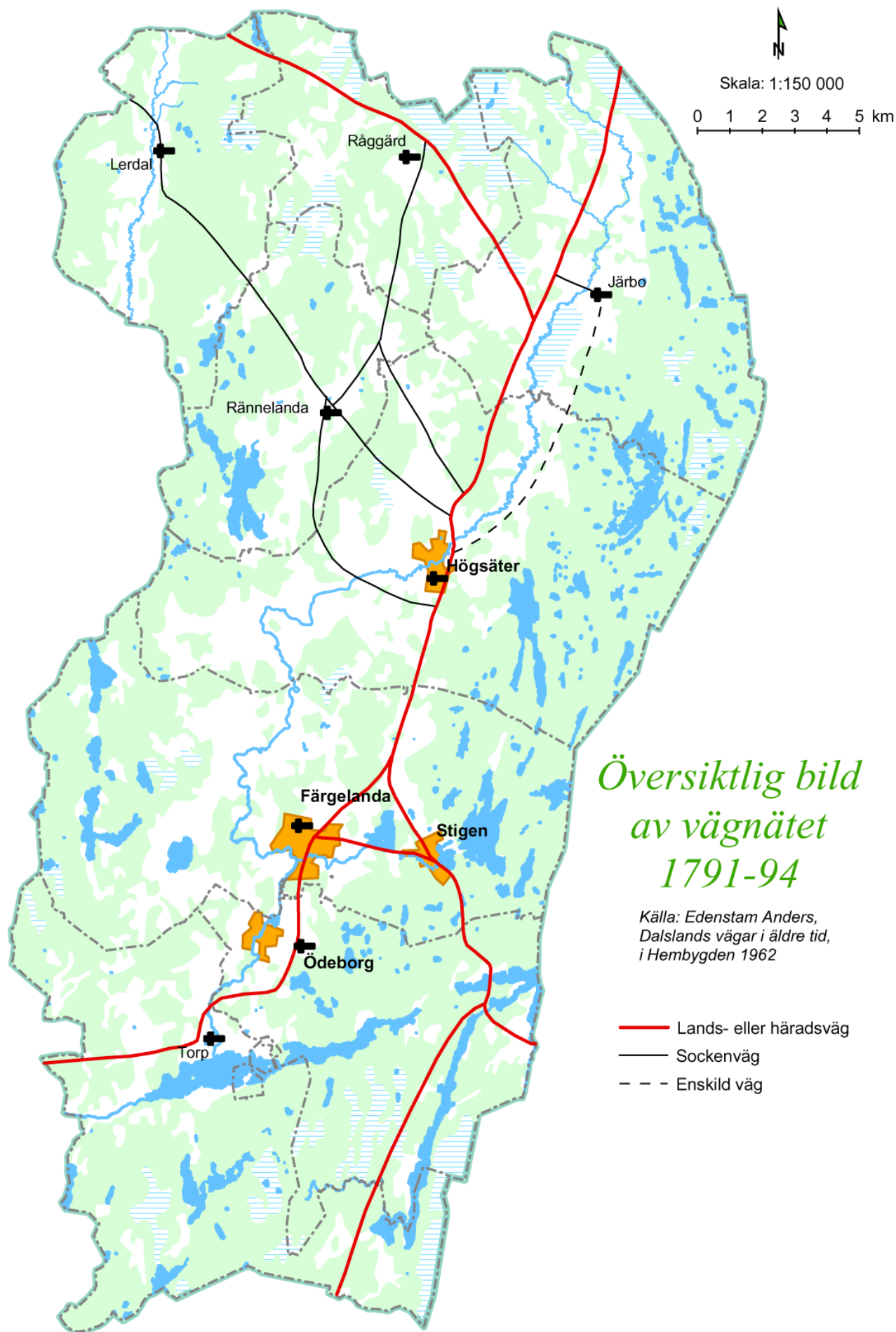

En variant av dubbelradhus har varit så dominerande i delar av västra Sverige att den även kommit att kallas **Västsvenskt dubbelhus**. Denna hustyp har en korsformig plan som närmar sig kvadraten. Till sitt yttre karakteriseras den av enkelhet och symmetri med parvisa fönster rytmiskt placerade i bottenvåningen samt ett större fönster i gavlarnas vindsplan.

Villor/Egna hem. Byggnadstypen blev vanlig förekommande i Sverige under perioden omkring 1920-1940 i utkanter/förorter till städer samt i stationssamhällen och mindre industrisamhällen. Den förekom även vid små jordbruk. Hustypen uppfördes vanligtvis i 1½ våning. Planlösningarna är exempel på två vanligt förekommande varianter.

Översiktlig bild av vägnätet 1791-94

Källa: Edenstam Anders,
Dalslands vägar i äldre tid,
i Hembygden 1962

Kommunikationer

En viktig del av kulturlandskapets struktur hänger samman med våra kommunikationsleder – vattendrag, stigar, lands- och järnvägar. Människans möjligheter att ta sig fram har en avgörande betydelse för kulturbygdens organisation och framväxt. Att kommunikationsstråken i allmänhet är lokaliserade till odlingsbygderna och de befolkningstäta områdena är Färgelanda kommun ett bra exempel på genom Valboåns dalgång.

Vattenvägar

Sedan äldsta tid och långt in i historisk tid har vattendragen varit de viktigaste kommunikationslederna, såväl sommar som vinter. För tyngre landtransporter hade särskilda vintervägar stor betydelse. De gick över frusna sjöar och mossar. I Dalsland framträder sjösystemen i norra delen av landskapet samt Vänerkusten som särskilt betydelsefulla för sjötransporter långt fram i tiden. I Färgelanda kommun har troligen bl a Valboån under förhistorisk tid varit en betydelsefull kommunikationsled liksom sjösystemen med Ellenösjön och Östersjön samt Långhalmen och Rådaneshöjden. Särskilda vinterleder har sannolikt också utnyttjats både under äldre och nyare tid. Timmerflottning har förekommit längs Östersjöns och Ellenösjöns sjösystem vidare västerut längs Valboån och Viksjön mot Munkedal. Även i Valboåns lopp norr om Ellenösjön har flottning förekommit. Uppgifter finns bl a om flottrännor vid Edstenafors och Ödeborg.

Vägar

På land tog man sig ursprungligen fram på gång- och ridstigar som följde lättframkomlig och väl-dränerad mark längs åsar. Lättast var det vintertid då marken var frusen. Spåren efter det äldsta landsvägsnätet är svår-daterade. Nutida vägar sammanfaller fortfarande med äldre sträckningar och överlagrar dessa. Ser man till vägnätet i stort innehåller det förhållandevis få helt nya vägar, utom i tätbebyggda områden. Större genomfartsleder följer i allmänhet ungefär samma sträckningar sedan lång tid. Förändringar rör sig ofta om nya sträckningar inom det befintliga vägnätet. Ofta kan man finna flera generationer av samma väg nära varandra. Väggenerationer åskådliggör tydligt förändrade vägbyggnadsmetoder och en allt mindre anpassning och underordning till rådande terrängförhållandena. Många vägar har sina rötter långt tillbaka i tiden.

Till våra äldsta vägminnen hör de s k hålvägarna. Det är gamla färdstråk som genom lång tids användande skurit sig ned i marken. I Färgelanda kommun finns exempel på hålvägar bl a kring den äldre vägen förbi Rösäter och Högsäters prästgård. Det rör sig om kortare sträckor i anslutning till senare vägar.

Om det medeltida vägnätet är liksom det förhistoriska lite känt. Den äldsta kända landsvägen i Dalsland är den mellan Vänersborg och Åmål, motsvarande nuvarande riksväg 45. Att vägen ansågs vara en angelägenhet för hela landskapet framgår av det faktum att underhållet av vägen ålades hemman från samtliga socknar och härader i Dalsland fram till 1770-talet. Därefter befriades Valbo (nuvarande Färgelanda kommun) och Vedbo (nuvarande Dals-Ed och Bengtsfors kommuner) härader från denna skyldighet.

Det äldsta mer utnyttjade färdstråket genom nuvarande Färgelanda kommun är sannolikt vägen över Stigen, längs Valbodalen och längs moränåsen som leder förbi Råggård. En färdsträckning som understryker Valbodalens centrala betydelse för området.

Från medeltiden finns uppgifter om pilgrimslederna som nyttjades för vallfärder under den katolska tiden. Några sådana passerade genom Dalsland mot Olav den heliges grav i Nidaros (Trondheim). De som kom från Bohuslän följde en pilgrimsstig som kan antas ha gått genom Valbo och Vedbo härader till Edsleskogsleden i Värmland och vidare längs Österdalen i Norge. Pilgrimerna följde troligen de stigar och vägar som fanns i de områden de passerade. Ett belägg för en medeltida vägsträckning är ortnamnet Stigen som finns belagt från 1382. Det kan antas syfta på gammal ridstig och färdled, föregångare till den fortfarande använda vägen från Vänersborg via Stigen mot Högsäter och Ed.

Genom skriftliga källor och äldre kartor ges en betydligt tydligare bild av vägnätets utbredning från 1600-talet och framåt. De där beskrivna vägarna motsvarar till vissa delar det medeltida vägnätet. Att tala om vägar, som vi uppfattar begreppet, kan dock vara missvisande eftersom det ända in på 1700-talet i de flesta fall handlar om gång- och ridstigar. Flera skriftliga källor vittnar om vägarnas dåliga standard och underhåll.

Av kartor över Dalsland från denna tid är lantmätaren Kettel Claesson Felterus kartor mest kända. En detaljrik karta av betydande intresse omfattar Hallands, Göteborgs och Bohuslän, Älvsbogs och Skaraborgs län. Kartan anses vara gjord 1684 och visar de större vägarna, med bärighet för kanon- och trossvagnar. Förutom dessa bör det ha funnits ett finmaskigare nät av stigar och "sämre vägar". På kartan framgår den troligen äldre vägsträckningen från leder från Dykälla vid Frändefors förbi Rådanevors och Stigen mot Högsäter, förbi Järbo och Råggård vidare mot Ödskölt och Steneby. Delar av vägsträckningen finns inom kulturmiljöerna vid Rösäter/Högsäters kyrka och Råggårds sockencentrum, se del 2. Sträckningen förbi Råggård följer ett av de ändmoränstråk som passerar Dalsland i nordvästlig-sydostlig riktning och som delvis utgör en slags kulturgräns mellan landskapets norra och södra delar. På Felterus karta finns också en vägsträckning som leder från Uddevalla till Färgelanda, vilken passerar över Valboån mellan Viksjön och Ellenösjön.

Under frihetstiden börjar handel och hantverk att blomstra och nya krav ställdes på vägarna. I byggningsbalken i 1734 års lag reglerades väghållningen både med avseende på vägarnas storlek och vem som var skyldig att underhålla vägarna. Lagen kom sedan att gälla fram till 1891 med vissa justeringar. I 1734 års lag föreskrevs att landsvägar skulle vara 10 alnar breda, dvs knappt 6 meter. Annan farbar väg till ting, kyrka och kvarn behövde endast vara 6 alnar bred, drygt 3 meter. I Dalsland kom Carl Gustaf Löwenhielm, häradshövding 1729-38, att påverka vägarnas utveckling i landskapet. För underhållet av de viktigare vägarna tilldelades varje hemman en bestämd sträcka. Denna låg dock inte alltid i anslutning till den egna gården. Principen kom sedan att leva kvar ända in på 1900-talet. Gränsen mellan gårdarnas vägglottor markerades med särskilda stenar, så kallade väghållningsstenar, vilka finns medtagna i fornlämningsregistret. I Färgelanda kommun finns ca 20 bevarade väghållningsstenar registrerade. Under 1700-talet kom vägnätet i Dalsland att genomgå en ganska omfattande utveckling och ser man på kartor från 1700-talets slut och 1800-talet är likheterna ganska stora med dagens huvudvägar genom kommunen.

En skillnad jämfört med dagens huvudstråk genom Färgelanda kommun, länsväg 172, är dock bl a vägsträckningen söderut från Färgelanda. På en karta över vägnätet i Dalsland

1791-94 finns två huvudvägar markerade i söder. Den ena går förbi Ödeborgs och Torps kyrkor västerut. Den andra går från Färgelanda till Stigen och Rådanefors där den delar sig i en väg mot Frändefors och Dykälla och en väg rakt söderut längs sjön Långhalmens västra sida. Sträckningen söder om Ellenösjön via Ellenösundet tycks ha tillkommit från mitten av 1800-talet. Norr om sundet passerade vägen då Dagsholm, Ellenö, förbi Torps kyrka till Ödeborg.

I norra delen av kommunen finns, då som nu, en vägdelning sydväst om Järbo kyrka. Mot norr leder en föregångare till dagens väg 172 mot Ödskölt och mot nordväst går en äldre väggeneration mot Råggårds kyrka. Söder om nuvarande huvudvägen mellan 172:an och Råggård. Efter Råggård passerar vägen Starlanda, och vid Gillanda möts vägen från Gesäter kyrka vidare mot Rölanda och Ed.

I den gästgiveriförordning som utkom 1649 angavs att vägarna skulle mätas och att varje hel mil skulle utmärkas med milstolpar för de resande. Från 1730-talet utsattes även för varje halv- och fjärdedelsmil stolpar. I Dalsland användes huvudsakligen sten som material för milstolparna. Färgelanda kommun finns sju bevarade milstolpar registrerade i fornlämningsregistret. Gästgiverier inrättades med ungefär två mils mellanrum. Vid 1800-talets mitt fanns sådana vid: Rådaneberg (söder om Rådanefors), Dyrtorp (Färgelanda), Åntorp (vid Torp), Föhlen (mellan Stigen och Hjärtsäter), Tångelanda, Stora Bön i Järbo, och Starlanda nordväst om Råggård.

Under 1800-talet utvecklades vägnätet alltmer. Den industriella utvecklingen från 1800-talets senare hälft, och det stora transportbehov som detta förde med sig krävde förbättrade kommunikationer. Under 1800-talet sattes också vägväsendet under central kontroll. Tidigare hade denna uppgift handlagts lokalt genom sk vägmästare och senare av länsstyrelserna. Då statsbidrag började beviljas åt de allmänna vägarna under 1800-talet blev det nödvändigt att inrätta ett ämbetsverk för detta. I 1891 års lag infördes benämningen "allmän väg". Vaghållningen blev med den nya lagen en kommunal angelägenhet. Vägunderhållet åtog som tidigare bönderna på gårdarna som ansvarade för att deras väglotter hölls i farbart skick, ett naturaunderhåll. Detta gällde i hela landet ända in på 1920-talet och avskaffades först 1943 genom en ny väglag.

Broar

Naturligt finns ett nära samband mellan broarnas och vägarnas historia. En av de äldsta kända broformerna är de sk kavelbroarna som består av trädstammar lagda tätt intill varandra för att överbrygga sankare partier. De första egentliga broarna förekom på platser där vattendragen var tillräckligt smala för att överbryggas. Till en början var det frågan om enkla stockar eller spångar. Enkla broar av stenhällar förekom också vid små spännvidder.

Först under 1700-talet började man i ökad omfattning bygga stenvalvbroar. Till viss del berodde detta på en ny kunglig förordning. Överintendent Carl Hårleman fick befogenhet att granska alla ritningar till anläggningar som skulle uppföras för "publici räkning". Genom att Hårleman förordade välvda stenbroar fick allmogen ytterligare en tyngande plåga då stenvalvbroarna var svårare och mer kostsamma att bygga än träbalkbroar. Byggandet av valvbroar i sten ansågs dock vara en kulturgärning då de var både vackra och hållbara. En stor fördel var också att de genom flera valvslagningar tillät en betydligt större spännvidd än en balkbro. Önskemålet att spara skogarna från skövling betydde också mycket i sammanhanget.

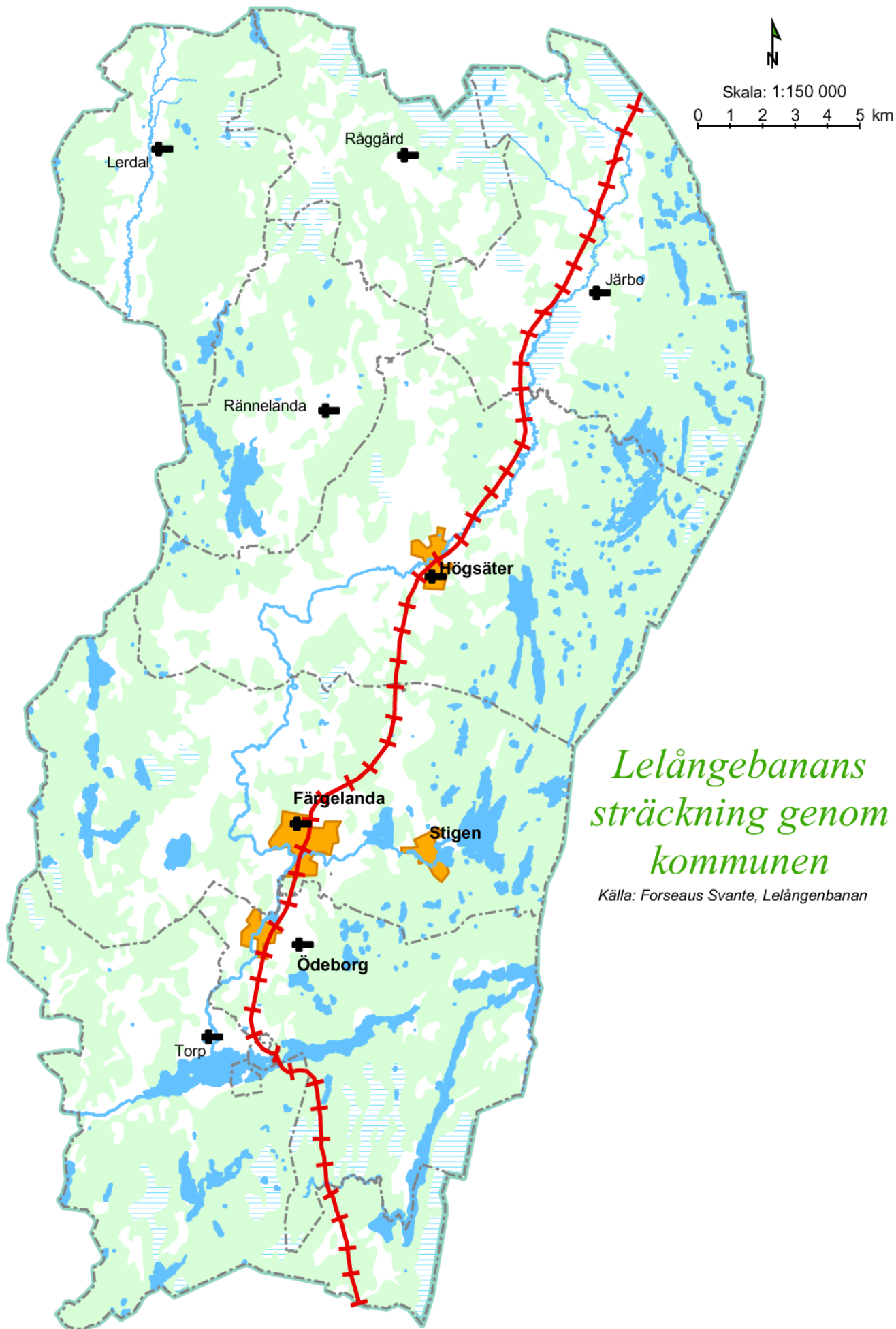
Övergången till valvbroar, som torde ha sin förebild redan hos de antika broarna, innebar ett stort steg framåt för brobyggandet i Sverige. Byggandet av stenvallvbroar var en konst som tog lång tid att lära, men efterhand blev broarna alltmer hållbara. Den lokala tillgången på sten avgjorde i stor utsträckning den färdiga bronns karaktär. Ingen av de äldre stenvallvbroarna är den andra lik.

Då tekniken att borra och spränga i berg under 1800-talets senare del efterhand blev allt mer utvecklad och vanlig, blev broarna så småningom bättre och mer lika varandra med kvaderhuggna stenar och bättre passning mellan de olika stenblocken. 1900-talets stenvallvbroar är oftast standardmässigt utförda med segmentbåge och kilad sten. De känns igen på sitt mer ”arbetade” utseende jämfört med de äldre stenvallvbroarnas grövre karaktär.

Genom industrialismen, från 1800-talets senare del, har brobyggnadskonsten genomgått en omfattande teknisk utveckling. Från 1800-talet kom järn- och stålbroar att efterhand konkurrera ut de äldre brotyperna av trä och sten. Under 1900-talet har sedan betong kommit att bli det förhärskande materialet vid brobyggande. På senare år har tyvärr många stenvallvbroar och andra äldre broar av kulturhistoriskt värde försvunnit och andra åter är rivningshotade. Orsaker är bl a den byggnadstekniska utvecklingen, trafikutvecklingen, kostnadsutvecklingen, ansvarsfrågan och slentriantänkande.

I Färgelanda kommun finns flera exempel på bevarade och värdefulla broar såväl stenvallvbroar som senare typer. En del av dessa finns medtagna i den broinventering som utfördes 1977-78 av Regionmuseum Västra Götaland (då Älvsborgs länsmuseum), ”Broar i Dalsland, En kulturhistorisk inventering 1977-78”. De då utvärderade broarna finns också redovisade i del 3 i denna rapport.

Järnvägar

För såväl väg- som järnvägstarfiken har Valbodalen utgjort den naturliga lokaliseringen i kommunen. Det var här som Lelångenbanan anlades och invigdes 1895.

1800-talets senare hälft och tiden kring sekelskiftet 1900 var de stora järnvägsbyggenas tid i Sverige. Vid sidan av de statliga stambanorna anlades ett stort antal järnvägar av privata bolag. Dessa järnvägar var ofta smalspåriga, många fick problem med lönsamheten och kom att förstatligas under 1940-talet och läggas ner på 1960-talet, det decennium då biltrafiken definitivt slog igenom i Sverige.

1879 invigdes två viktiga järnvägar genom Dalsland. Dels Bergslagens järnväg (BJ) mellan Göteborg och Falun som passerade genom Dalsland längs Vänerkusten mellan Vänersborg och Åmål. Dels Fredrikshald-Sunnanå järnväg, som på den svenska sidan vanligen kallades Dalslands järnväg, vilket senare också blev den officiella beteckningen. Sträckningen genom Dalsland går från Kornsjö via Ed och Bäckefors till Mellerud och ursprungligen ut till Sunnanå hamn öster om Melleruds samhälle. Olika varianter av bansträckningar hade tidigare diskuterats men då dessa sträckningar blev fastlagda förstärktes tankarna på en järnväg för Dalslands inre och norra delar. Näringsidkare i Uddevalla såg gärna att handeln riktades mot deras hamn, och framförallt borde inte norska hamnar användas för dalslänningarnas produkter. Frågan diskuterades under 1870- och 80-talen och 1892 bildades Uddevalla-Lelångens Jernvägsaktiebolag (ULB) dominerat och lett av intressen från Uddevalla.

Lelångenbanan trafikerades 1895-1964 mellan Uddevalla och Bengtsfors, en sträcka på 89 kilometer. Järnvägen var smalspårig med spårvidden 891 mm. Detta var den vanligaste smalspårstypen i Sverige och kallades "trefotabanor" då spårvidden motsvarade tre svenska fot. Lelångenbanan förstatligades 1940. Banans sträckning motsvarar i princip sträckningen av länsväg 172 genom Färgelanda kommun idag. Järnvägen fick här, liksom på många andra platser stor betydelse för samhällsutvecklingen. Påtagligast i kommunen är framväxten av stationssamhällena och tätorterna Färgelanda och Högsäter (se även tätorternas framväxt). Delar av järnvägen finns bevarade på flera platser i kommunen (se bl a kulturmiljön Torp, Ellenö, Ellenösundet i del 2). Förutom brofundament, banvallsträckningar, grindstolpar m m finns stationshusen vid Nättjebacka, Ellenö, Ödeborg, Högsäter och Skällsäter kvar. I Högsäter står också stationsmagasinet kvar. Vid Nättjebacka, Sundsbron och i Ödeborg finns ombyggda f d banvaktstugor. Stationshusen är idag privatbostäder och mer eller mindre ombyggda. De har i allmänhet kvar delar av den speciella utformning som präglade banans stationshus. Vid de olika järnvägarna byggdes i allmänhet typritade stationshus av olika storlekar karaktäristiska för respektive bana. Kännetecknande för stationshusen längs Lelångenbanan är bl a de djupa takutsprången som även fungerade som perrongtak. Ritningarna till stationerna utfördes av arkitekt Eugen Thorburn, Göteborg 1892.

Industrialisering

Vattenkraft och god tillgång på skog som gav virke och bränsle räknas till de faktorer som haft en avgörande betydelse för den tidiga industriella utvecklingen. Därtill har bra transportmöjligheter varit en väsentlig lokaliseringsfaktor för industrin.

Den industriella utvecklingen i Färgelanda kommun kan lite grovt indelas i tre perioder. Äldst är järnhanteringen, dels en kortare verksamhet vid 1600-talets mitt och sedan från 1700-talets första hälft till 1800-talets senare hälft. Nästa period omfattar de industrier som etablerades i kommunen vid 1800-talets slut och kring sekelskiftet 1900 och som kommit att dominera under en stor del av 1900-talet. De mest framträdande är textilindustrin i Stigen, Ödeborgs bruk och sågverket i Färgelanda. Den tredje och senaste perioden, som inleddes på 1970-talet, domineras av bilkomponenttillverkning. Vid sidan av de här nämnda industrierna har också funnits ett antal mindre företag från 1800-talet och framåt, främst i tätorterna Färgelanda och Högsäter.

Järnhantering

Den tidiga dalsländska industrin dominerades av järnhanteringen. Malmtillgången har varit begränsad men däremot var tillgången till skog och vattenkraft god. För att hushålla med skogen i Bergslagsområdet kom därför Dalslands brukshantering att baseras på förädling av tackjärn från Värmland och Bergslagen. Genom den stora åtgången av träkol vid järnbruken uppstod ett hårt tryck på skogarna. Av rädsla för att helt utarma Bergslagens skogstillgångar strävade därför statsmakterna under 1600-talet mot att förlägga stångjärnssmidet till andra delar av landet. Skogarna i Bergslagen skulle istället reserveras för gruvbrytning och framställning av tackjärn, som sedan transporterades till andra skogsområden för att där smidas till stångjärn. Stångjärnet, smidbart järn uthamrat till stänger, kunde därför exporteras till utlandet.

Dalslands järnbruksepok kom att vara i ca tvåhundra år. Efter en begränsad etablering av några få bruk på 1600-talet infördes under 1700-talet det s k manufaktursmidet dvs förädling av stångjärn till stål, spik, plåt mm, och flera nya bruk anlades. Efterfrågan av järn var under denna tid mycket låg. Dalsland som på 1740-talet producerade 700 ton/år hade 0,5% av världsmarknaden och Sverige som helhet stod för en tredjedel av världsproduktionen. Vid 1700-talets mitt hade den dalsländska bruksbygden sin största omfattning med ett 20-tal järnbruk. Vid 1800-talets början följde en svår kris för den svenska järnhanteringen orsakad av hårdnande konkurrens genom tekniska framsteg. Det nya engelska stenkolsjärnet blev både pris – och kvalitetsmässigt övermäktigt träkolsjärnet. Räddningen blev det s k Lancashiresmidet, infört först i landet på Bäckefors bruk av Carl Fredrik Waern, vilket tillsammans med näringsfrihetens införande gav den dalsländska brukshanteringen ännu en begränsad blomstringsperiod. Den s k bruksdöden, orsakad av nya tekniska metoder och strukturrationaliseringar, innebar dock det definitiva slutet för den dalsländska järnhanteringen vid 1870- och 80-talen. Några av de gamla järnbruken kom sedan att övergå till pappersmassa- och papperstillverkning, vissa för att senare sluta som enbart vattenkraftverk.

Vid 1600-talets mitt gjordes några tidiga försök till gruvdrift för att skapa en bruksrörelse baserad på egna malmförekomster. I Valbo härad bearbetades under 1640- och 50-talen järnmalmsförekomster vid bl a gårdarna Jolsäter i Högsäters socken och Slättäng i Järbo. På båda ställen byggdes också masugnar upp för bearbetning av malmen. Brist på kapital och kunskap, dålig malmtillgång och krigshändelser innebar dock att både gruvdrift och masugnar nedlades efter några år.

Under 1700-talet anlades tre järnbruk inom nuvarande Färgelanda kommun. De två bruken Öxnäs (öster om Tängelanda, vid Valboån) och Rådanevors kom att utgöra en del av Uddevallaborgaren och rådmannen Jöns Kocks brukskomplex Kållerö-Rådanevors-Öxnäs. (Kållerö bruk låg vid Risån på gränsen mellan Västergötland och Bohuslän, mellan Vänersborg och Uddevalla). Det tredje, mindre bruket inom kommunens gränser var Bjuggfors bruk, i nordvästra delen av Färgelanda socken nära Bohusgränsen. Vid Sandviken finns här ett vattendrag mellan sjöarna Sandvikesjön och Strandsjön som nyttjades för ett järnmanufakturverk med tillverkning av knippjärn och spik. Produktionen var liten och lönsamheten blev dålig. Bruket existerade från 1760-talet till 1826. Efter nedläggningen försåldes och förflyttades rättigheterna och inventarierna för att skapa stommen till det nystartade Munkedals järnbruk.

Öxnäs bruk anlades omkring 1730 som det första dalsländska järnmanufakturverket och kom att tillverka bl a knippjärn, spik smidd plåt och stål. Försök gjordes även här att förse bruket med egna malmtillgångar. Brytning skedde förutom i den gamla Jolsätergruvan bl a vid Stora Bön i Järbo, liksom på Håvestens ägor i Ödeborg. Myrmalm fanns i Järbo liksom sjömalm i Ragnerudssjön och Rådanesjön. Malmutvinningen upphörde dock efter några få år men bruket kom att leva vidare genom inköp av tackjärn från andra bruk. Driften kunde hållas igång till 1867, de sista åren med enbart stångjärnssmide.

Ungefär samtidigt med Öxnäs och Kållerö startade Jöns Kock Rådanevors bruk vid ett vattenfall mellan Långhalmen och Rådanesjön i Ödeborgs socken vilket blev det mest livskraftiga och omfattande av 1700- och 1800-talens brukrörelser i kommunen. Verksamheten gav här också upphov till en mindre samhällsbildning, vilket inte tycks ha varit fallet vid de andra bruken. Bruket startade sin produktion med ämnesjärn. Verksamheten kom sedan fram till nedläggningen 1895 att omfatta bl a lancashiresmide, gjuteri, tillverkning av järnvägsvagnar och hästkosöm. Liksom på många andra järnbruk kompletterades produktionen med såg och kvarn. I Rådanevors har också funnits tegelbruk.

Från den äldre järnbrukstiden i kommunen finns få byggnader kvar. Inga verksamhetsbyggnader finns bevarade men däremot de f d bruksherrgårdarna från bruken i Rådanevors (Rådanevors herrgård, ca 1800) och i Öxnäs (1785). Spår och ruiner efter verksamhetsbyggnader finns dock vid strömfåran mellan Långhalmen och Rådanesjön och vid Valboån vid Öxnäs. Grundrester finns också efter Bjuggfors bruk. Dessutom finns det upptaget i fornlämningsregistret förekomsten av gruvhål och slaggförekomster bl a vid Slättängen i Järbo och Ragnerudssjön.

Industrier från 1800-talets senare hälft och framåt

Liksom för 1700- och 1800-talets järnbruksrörelse i kommunen var även vattenkraften en betydelsefull faktor när textilindustrin etablerades i Stigen genom Stigens yllefabrik 1874 och när Ödeborgs bruk grundades 1898. På båda platserna blev industrin samhällsbildande och bruksorter växte fram. Stigen och Ödeborg är närmare beskrivna i del 2, kulturhistoriskt värdefulla miljöer då delar av samhällena utgör två utvärderade kulturmiljöer.

En viktig lokaliseringsfaktor för industrin från 1800-talets slut var utbyggnaden av järnvägsnätet. I Färgelanda kommun skedde detta genom tillkomsten av Lelångebanan 1895 (se kommunikationer). I anslutningen till järnvägen etablerades Ödeborgs bruk 1898 liksom Färgelanda sågverk 1906, vilka tillsammans med Stigens textilindustri varit de större

industriföretagen i kommunen under en stor del av 1900-talet. Järnvägen betydde också mycket för etablerandet av en rad andra verksamheter, bl a de jordbruksanknytna industrierna, mejerier och slakterier.

1960-talet innebar på flera sätt en genomgripande förändring av industri- och samhällsstrukturen i landet. Bilismen slog igenom på allvar, järnvägar lades, vägnätet byggdes ut och bilindustrin expanderade. Flera av de tidigare stora industrigrenarna minskade också kraftigt. Utvecklingen är tydligt avläsbar i Färgelanda. 1964 lades Lelångebanan ner och ungefär samtidigt byggdes väg 172 ut med bl a ny sträckning genom Färgelanda och norrut till Hjärtsäter samt vid Ellenösundet där en nya bron byggdes. Verksamheten i Ödeborg och Stigen förändrades och sysselsättningen minskade. I Färgelanda lades mejeriet ner men sågverket levde vidare till 1990-talets början.

I Färgelanda och Bengtsfors uppfördes stora nya industrianläggningar för tillverkning av fordonskomponenter till bilindustrin. Bakgrunden var bl a regionalpolitiska skäl och de nya industrierna kom att ersätta traditionella bruken och annan verksamheter. I Bengtsfors uppfördes Volvo Dalslandsverken i mitten av 60-talet för tillverkning av bilsäten. Anläggningen kom sedan att byggas ut ett antal gånger för att i början av 1990-talet övertas av Lear Seating. I Färgelanda uppfördes 1970 ett industrihotell vid vägkorsningen som bildats vid den nya sträckningen av väg 172 genom samhället. Samma år flyttade Volvo in med tillverkning av plastdetaljer. Verksamhet har sedan dess växt i stor omfattning. Fabriken har blivit Färgelandas ojämförligt största industri. Underleverantörsystemet svarar också, både i kommunen i övrigt liksom i Dalsland som helhet, för en stor andel av industriproduktionen.

Tätortsutveckling

Tätortsutbyggnaden i kommunen är en relativt sen företeelse. Det finns inga äldre större bybildningar. På 1890-talets ekonomiska karta framträder tydligt bilden av ett agrart präglat område. En bild som delvis kvarstår efter 1900-talets tätortsutbyggnad. Samhällena är få och små i jämförelse med många andra platser i landet.

Några faktorer har varit avgörande för den tätortsframväxt som ändå skett i kommunen. Förbättringen av kommunikationerna genom järnvägens tillkomst (Lelångebanan 1895) kan nog sägas vara den mest framträdande. Både Färgelanda och Högsäter har växt fram som typiska stationssamhällen. Även i Ödeborg var järnvägen av stor betydelse för etablerandet av Ödeborgs bruk med tillhörande bruksbebyggelse. Med järnvägen följde kring stationerna etableringar av olika mindre verksamheter som industri, handel, hantverk och hotell.

Före järnvägens tillkomst saknades tätortsbebyggelse vid de blivande stationerna Färgelanda, Högsäter och Ödeborg. Typiskt är också att de nya tätorterna kom att växa fram vid sidan av de gamla bybildningarna vid kyrkorna, ett relativt vanligt fenomen. I Ödeborg växte det nya samhället fram ca en km väster om socknens gamla centrum vid kyrkan. Styrande var här också industrins lokalisering till Valboån vid Brattefors. I Färgelanda, som sedan gammalt varit ett kyrkligt centrum och huvudförsamling i sitt pastorat, kom stationssamhället också att växa fram ett stycke från kyrkplatsen. Förutom järnvägen kan sågverket och folkhögskolan här sägas vara samhällsbildande faktorer, vilka båda etablerades 1905 intill stationen.

Planen att etablera en folkhögskola i Dalsland finns dokumenterat från 1881 då frågan diskuterades på ett möte i Mellerud. 1905 bildades en folkhögskoleförening som tillsammans

med landstinget och hushållningssällskapet kom att bli skolans ursprungliga huvudmän. Från början hade Mellerud ansetts som en självklar plats för skolan men eftersom de ledande männen var från Valbo härad beslöt man att skolan skulle förläggas till Färgelanda de första fem åren och därefter skulle man ta upp frågan på nytt. Skolan kom dock att bli kvar i Färgelanda. Nuvarande huvudman är Västra Götalandsregionen.

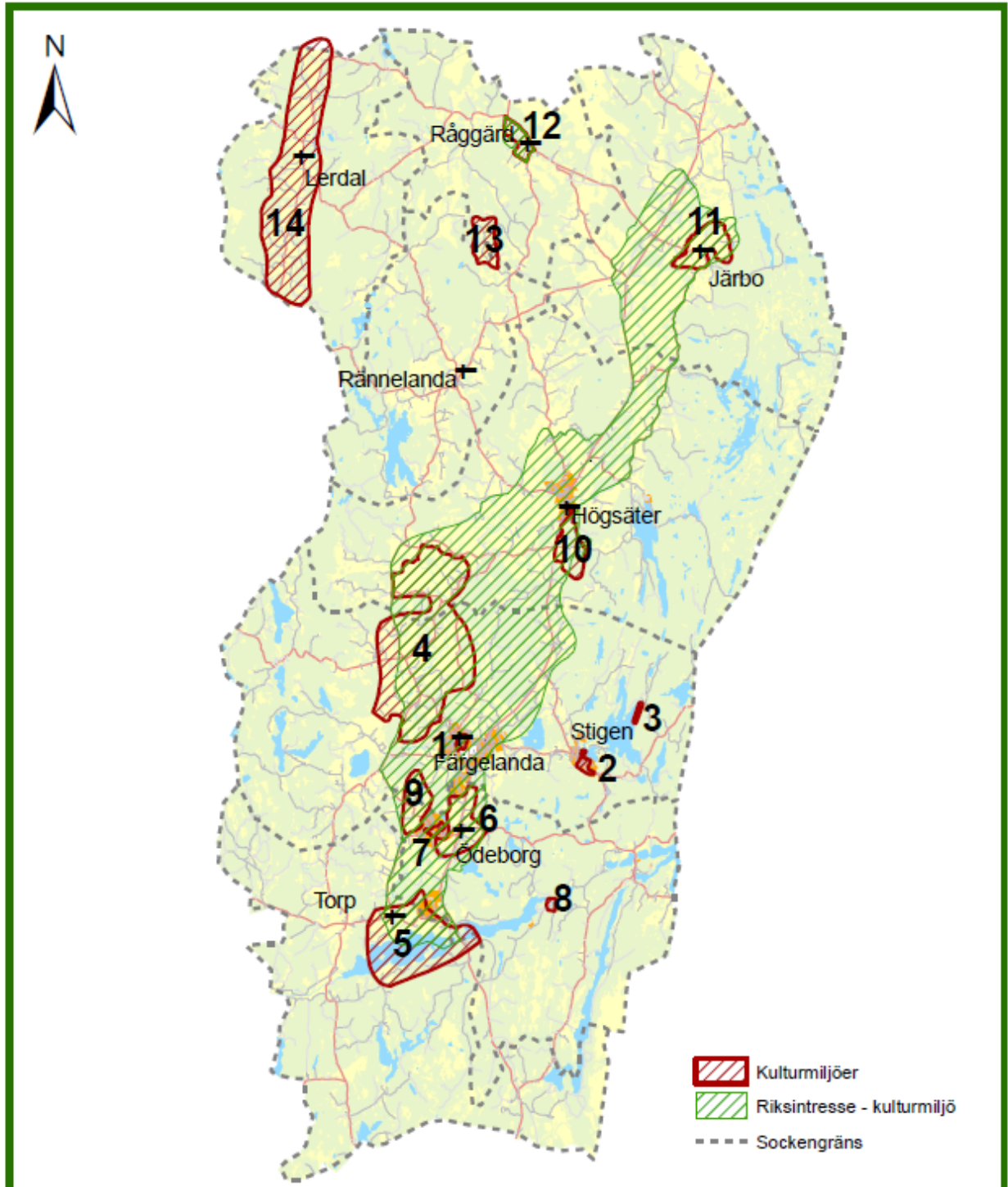
1905 startade skolan sin verksamhet i det s k bankhuset, en större träbyggnad vid Centrumvägen. "Bankhuset" är uppfört omkring 1902 och är en av få byggnader som finns kvar av Färgelandas äldre stationssamhällesbebyggelse. 1906 byggde folkhögskolan ett eget hus i närheten av "bankhuset". Byggnaden användes från 1950 som realskola och revs 1970.

Folkhögskolan har efterhand utvidgat sin verksamhet och innefattar numera ett antal byggnader, uppförda från 1920-talet till 1990-talet i ett parkområde intill Lillån, öster om de ursprungliga byggnaderna intill Centrumvägen.

Stationssamhället Högsäter kom att växa fram ganska nära kyrkplatsen, men områdets egentliga centrum var i flera avseenden Tångelanda, som också hade rollen som central plats för hela Valbo härad. Vid Tångelanda fanns tingshus, gästgiveri, affär, läkare och apotek, och vid Valboån i närheten, på gamla Öxnäs järnbruks ägor, fanns kvarn, såg och garveri. När järnvägen drogs fram anlades först en station vid Tångelanda och hållplats vid Högsäter. Efter några år, 1900, skiftades dock förhållandet till förmån för det växande stationssamhället. Även Järbo och Skällsäter kan sägas vara ett exempel på centrumförskjutning då en mindre bebyggelsesamling med bl a affärer och kvarn växte fram vid stationen vid Skällsäter ca 1,5 km väster om Järbo kyrka.

En annan betydelsefull lokaliseringsfaktor för tätortsutbyggnad har naturligtvis också varit industrin. I kommunen är Stigen och Ödeborg typexempel på mindre bruksorter från 1900-talet. Industrins lokalisering har, som nämnts, också styrts av bl a tillgången till energi i form av vattenkraft. I Ödeborg bildar Valboån ett fall vid Brattefors och i Stigen finns vattenfall i Lillån vid dess utlopp från Nyckelvattnet mot Björvattnet. Utvecklingen i Stigen och Ödeborg finns närmare beskrivna i avsnittet "Kulturhistoriskt värdefulla miljöer" då delar av samhällena utgör utvärderade kulturmiljöer.

Kulturhistoriskt värdefulla miljöer och riksintresseområden för kulturmiljövård

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA MILJÖER

- 1 Kring Färgelanda kyrka
- 2 Stigens textilindustrisamhälle
- 3 Sommarstugor och gårdsbebyggelse vid Pipen, Nyckelvattnet
- 4 Del av Valbodalen
- 5 Kring Torp och Ellenösjön
- 6 Kring Ödeborgs kyrka och Håvesten
- 7 Ödeborgs brukssamhälle och museikullen med fornsalen
- 8 Sommarstugeområde vid Tegen, Östersjön
- 9 Kring Vrine och Ryk
- 10 Rösäter, Högsäters kyrka och prästgård
- 11 Järbo kyrka, Runnsäter och Vinnsäter
- 12 Råggårds sockencentrum
- 13 Dalgången vid Gässbo
- 14 Lerdalsälvens dalgång

KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA MILJÖER

Färgelanda kommun har tidigare bebyggelseinventerats och varit föremål för kulturhistoriskt inriktade utredningar. I samband med detta har olika miljöer utvärderats som särskilt värdefulla. I flera fall bygger dessa utredningar på varandra och områdena har varit utpekade sedan tidigare.

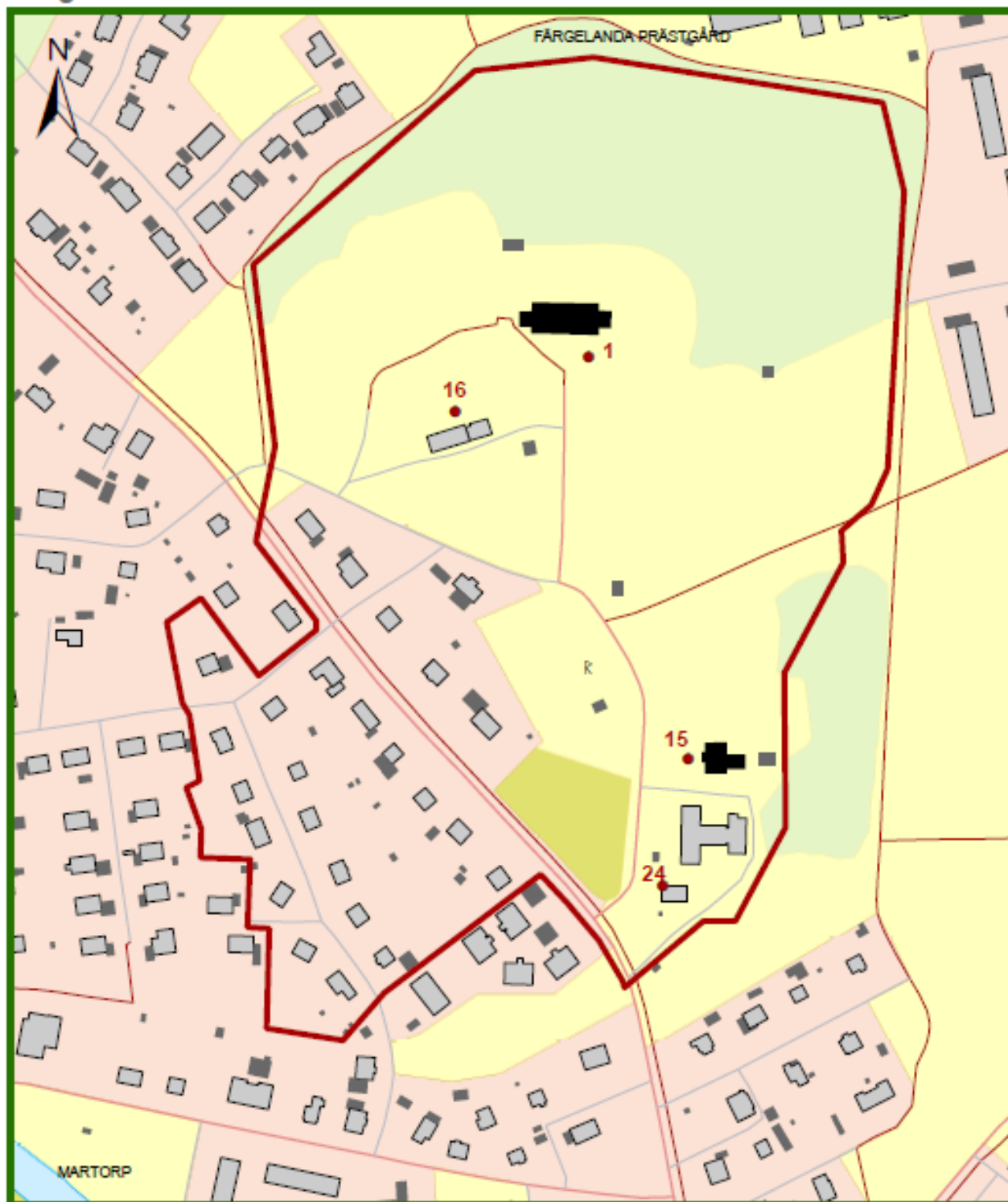
Utredningarna har något varierande infallsvinklar och beroende på det har tyngdpunkten varierat i de olika beskrivningarna och avgränsningarna av miljöerna. Vissa områden är komplexa och speglar flera olika företeelser och har en djup historisk dimension. Andra är mer entydiga och representerar en avgränsad företeelse.

Vid översynen av detta kulturmiljöprogram har miljöerna i tidigare program åter bedömts. Arbetet har utgått från eventuella förändringar som har skett inom miljöerna. Om en kulturmiljös sammanhang inte längre är läsbart har miljön utgått. Detta har resulterat i att samtliga miljöer utom en kvarstår i det nu reviderade kulturmiljöprogrammet.

Inför planering av exploateringsåtgärder eller förändringar som berör de kulturhistoriskt värdefulla miljöerna ska genomförande av miljökonsekvensanalyser övervägas. Miljökonsekvensanalyserna kan till exempel utgöras av analys av odlingslandskapet med hjälp av historiskt kartmaterial, en arkeologiskutredning eller en bebyggelseutredning.

1. Kring Färgelanda kyrka

Färgelanda socken

- Kulturmiljö
- Kulturhistoriskt värdefulla fastigheter, se sockenvisa tabeller

1. KRING FÄRGELANDA KYRKA, Färgelanda socken

Beskrivning/historik

Medeltida sockencentrum med kyrka, prästgård och skolbyggnader. Kyrkogård och parkliknande omgivningar. Tidstypisk villabebyggelse huvudsakligen från 1950- och 60-talen.

2347 Gamla kyrkskolan

Före Lelångenbanans tillkomst 1895 var Färgelanda främst ett kyrkligt centrum utan tätortsbebyggelse. Färgelanda kyrka (1870) är belägen på en höjd och är vida synlig i trakten. Kyrkoherdarna Gustaf Eberhard Grund och Johan Ferlin utgjorde de drivande krafterna avseende kyrkans tillkomst. Den tidigare, medeltida, kyrkobyggnaden var belägen på kyrkogården söder om kyrkan. Platsen är markerad med ett träkors. Intill kyrkan finns prästgården (1838, 1860-tal) och söder om kyrkogården är den tidigare (gamla) kyrkskolan beläget. Intill denna finns den ombyggda ”nya kyrkskolan” samt ett välbevarat mindre flerbostadshus med lärarbostäder (båda ca 1930). Gamla kyrkskolan har en bevarad karaktär och ett historiskt värde som visar skolans tidigare nära koppling till kyrkan och som del av ett traditionellt sockencentrum med kyrka, prästgård och skola.

3312 Villor intill Hedekasvägen.

Väster om kyrkan breder ett större villaområde ut sig, bl a längs Ferlins väg. Kulturmiljön innefattar en avgränsad del av villaområdet, längs Hedekasvägen, Ferlins väg och Aspvägen. Vid den senare bildar gatan och husen en väl sammanhållen helhet och karaktäristisk gatubild.

Kulturhistorisk motivering

Central plats i bygdens historia med traditionellt sockencentrum. Kyrkans storlek och läge manifesterar också sin tids stora kyrkliga verksamhet kopplat till personhistoriken kring kyrkoherden Ferlin. Välbevarad prästgård som idag används som församlingshem och expedition.

De enskilda villornas ursprungliga karaktär är välbevarad och deras ursprungliga utformning är bevarad i varierande grad. Fastigheterna inom miljöavgränsningen tillskrivs ett kulturhistoriskt värde som helhet och är representativa för sin tid och bebyggelsekategori. Villabebyggelsens helhetsbild och karaktär är därför bevarandevärd.

Att tänka på inför framtida utveckling

-Tillbyggnader och andra ändringar ska utföras varsamt så att bebyggelsens karaktärsdrag inte förvanskas.

-Ny bebyggelse ska anpassas genom särskild hänsyn till områdets karaktärsdrag.

Utvärderade fastigheter

Färgelanda Prästgård 1:1
Färgelanda Prästgård 1:2
Färgelanda Prästgård 1:2
Färgelanda Prästgård 1:311

Riksintresse

Miljön ingår i riksintresse för kulturmiljövården, KP 13, Valbodalen.

I samband med planering avseende förändringar som berör kulturmiljön ska aktuella värden i riksintresset beaktas. Exempel på värden i kulturmiljön "Kring Färgelanda kyrka" är kyrkomiljön kring Färgelanda kyrka. Kulturmiljöområdet kan dock innefatta ytterligare värden enligt riksintresset för kulturmiljövården vilket innebär att området bör undersökas närmare inför planläggning, exploatering eller förtätning.

2. Stigens textilindustrisamhälle

Färgelanda socken

- Kulturmiljöer
- Kulturhistorisk värdefulla fastigheter, se sockensvis tabeller

2. STIGENS TEXTILINDUSTRISAMHÄLLE, Färgelanda socken

Beskrivning/historik

Industri- och bostadsbebyggelse i mindre f d bruksort (textilindustri). Industri- och kraftverksbyggnader från 1900-talets första hälft. Herrgårdsbyggnad från 1800-talet. Bostadsbebyggelse med mindre flerbostadshus och egna hem huvudsakligen från perioden 1920-60.

Textilindustrin i Stigen utvecklades under andra hälften av 1800-talet. Kring de fall Lillån bildar vid sitt utlopp från Nyckelvattnet och vidare mot Björvattnet fanns redan på 1600-talet sågar, mjölkvarnar och stampar (äldre typ av anläggning för krossning och sönderdelning av material, stampverk hade stor betydelse för den tidiga industrialiseringen). Två större gårdar har under lång tid dominerat området, Östra Stigen och Västra Stigen. Under 1800-talet omnämns vadmalsstamp, benstamp, färgeri- och väveriverksamheter vid Östra och Västra Stigen.

Som på många andra platser utvecklades också textilindustrin i Stigen genom s k förlagssystem. Principerna med förlagssystem bygger på att t ex sömmerskor och vävare förses med material och utför sina arbeten i hemmen. Vid övergången till industri utförs sedan motsvarande arbete med maskiner i särskilda fabrikslokaler. Magnus och Maria Andersson på Östra stigen, "herrgården", startade förlagsverksamhet i slutet av 1850-talet bl a med spinning och sömnad. "Maria på Stigen" är känd för sitt stora engagemang och kunnande inom många områden, bl a var hon en skicklig väverska och mönsterritare.

1874 etablerades Stigens yllefabrik under namnet firma Magnus Andersson. Förutom förlagsverksamheten byggdes först ladugården om till spinneri men 1879 uppfördes en särskild spinneribyggnad med färgeri på fabriken nuvarande plats. Intill vattenfallet nedanför dammen fanns då också ett tegelbruk. Efterhand som verksamheten växte utökades fabriksbebyggelsen och tegelbruket försvann omkring sekelskiftet 1900. 1889 ändrades företags namn till Firma Stigens Yllefabrik, Västra Stigen inköptes och makarna Andersson överlät fabriken ett år senare till sina söner Hjalmar och Valdemar, direktör respektive disponent. 1895 omvandlades företaget till aktiebolag. Företaget var fram till 1928 i familjen Anderssons ägo. Östra och Västra Stigen kom under 1920-talet i annan privat ägo.

Företagets verksamhet kom under 1900-talet att präglas av både upp- och nedgångar. 1930 tvingades man att slå igen och ca 150 personer blev arbetslösa. Driften återupptogs dock i mindre skala av den nybildade Svenska Yllekoncernen, en sammanslutning av mindre textilföretag med syftet att rädda svensk ylleindustri och med huvudort i Borås. 1940-talet innebar en rejäl expansion och antalet anställda steg till närmare 500. Framgångarna fortsatte även på 1950-talet.

På 60-talet började problemen för svensk tekoindustri, vilket också kom att påverka utvecklingen i Stigen. 1966 sammanslogs Kilsunds AB och Svenska yllekongcernen AB till Saxylle-Kilsund med spinning koncentrerad till Stigen och vävning, beredning och administration till Borås. 1970 övergick fabriken i Stigen i Statsföretags och Eisers ägo varpå en tredjedel av de 245 anställda blev arbetslösa. 1977 blev Eiser ägare till hela den statliga s k tekogruppen och 1981 överfördes bl a fabriken i Stigen till statliga Procordia. Efter flera statliga och kommunala försök, att rädda industrin i Stigen, bl a genom investeringar i nya

byggnader, lades den ner 1987 och ca 125 personer blev arbetslösa. Efter nedläggningen har flera mindre verksamheter bedrivits i industrilokalerna, som också delvis stått tomma. Ur ett Dalslandsperspektiv är Stigen landskapets enda exempel på en ort där textilindustrin fick ett betydande genomslag och blev samhällsbildande. Stigens 1900-talshistoria överensstämmer med många andra mindre bruksorter där "bolaget" dominerat samhällslivet på de flesta plan och förutom fabriksbyggnader, magasin och kraftverk bl a uppfört ett flertal bostadshus. Liksom på många andra platser avvecklade industrin stora delar av sitt bostadsinnehav åren runt 1970. I Stigen sålde Saxylle-Kilsund i slutet av 1960-talet företagets bostäder till kommunen som sedan sålde vidare till privatpersoner.

Den utpekade kulturmiljön innefattar samhällets sydöstra del och kan indelas i tre särskilt framträdande områden.

* Delområde A utgörs huvudsakligen av själva fabriksområdet med industribyggnader och magasin dels från tiden omkring sekelskiftet 1900 och dels 1940-talet, båda expansiva perioder för företaget. Rakt igenom fabriksområdet rinner Lillåns vatten. Vid åns utlopp ur Bjurvattnet, norr om fabriken finns en välbevarad äldre kraftverksanläggning från 1910-talet. Mellan kraftverket och fabriken fanns den karaktäristiska sk fabriksdammen. Norr om fabriksområdet är Östra Stigen, "herrgården" belägen på en höjd intill Bjurvattnet. Av den ursprungliga gårdsanläggningen återstår huvudbyggnaden och söder om den en del av det f d stallet, numera ombyggt till fabriksbyggnad. Själva herrgårdsbyggnaden är uppförd under 1820-talet och har senast genomgått en omfattande renovering på 1970-talet men har bevarat väsentliga delar av dess ursprungliga karaktär. Östra Stigen ägs och förvaltas sedan 1983 av en stiftelse. Delområde A innefattar också tre fastigheter väster om fabriksdammen som hört samman med företaget. Den sydligaste (Stigen 6:2) är en f d direktörsbostad och den nordligaste (Stigen 7:35) har bl a varit kamrersbostad. Mellan dessa fanns tidigare en byggnad med arbetarbostäder.

2836 Delområde A.

* Delområde B innefattar huvudsakligen tidstypisk bostadsbebyggelse från perioden kring 1940-talet. En expansiv period i Stigen då företaget uppförde flera mindre flerbostadshus på höjden öster om fabriken och Vänersborgsvägen. Här finns också tre egna hem från samma

tid samt ett äldre bostadshus. Intill sjökanten finns en f d tvättstuga, uppfört av företaget för anställda men även för övrig allmänhet.

* Delområde C utgörs av en rad med fem fastigheter, ursprungligen arbetarbostäder uppförda av företaget omkring 1920. Bebyggelsen längs Vänerborgsvägens södra del utgör en karaktäristisk bebyggelsemiljö och gatubild med husrader på båda sidor om vägen. Terrängen sluttar relativt kraftigt ned mot en bäckravin väster om vägen. Fastigheterna inom delområde C är belägna nedanför vägen i denna sluttning. Två av byggnaderna är lika varandra och innehöll ursprungligen en lägenhet om två rum och kök på varje våningsplan. De andra tre är också lika varandra och innehöll ursprungligen en lägenhet om ett rum och kök på varje plan. I övrigt är bebyggelsen längs den del av Vänersborgsvägen som ligger inom kulturmiljön som helhet av lite varierande utformning varav några fastigheter utvärderats som kulturhistoriskt värdefulla enskilda objekt.

2422 Delområde C.

Kulturhistorisk motivering

Sammanhållen helhet av 1900-talsbebyggelse, industri- och bostadsbyggnader, som speglar ett mindre industrisamhälles utveckling. Huvuddelen av bebyggelsen är i väsentliga delar välbevarad och är uppförd under perioden när textilindustrin expanderade och dominerade samhällsutvecklingen i Stigen. Miljön tillskrivs därmed ett industri- och socialhistoriskt värde. Inom miljön återfinns också en karaktäristisk gatubild och bebyggelsemiljö längs Vänersborgsvägen.

Att tänka på inför framtida utveckling

- Tillbyggnader och andra ändringar ska utföras varsamt så att bebyggelsens karaktärsdrag inte förvanskas.

-Ny bebyggelse ska anpassas genom särskild hänsyn till områdets karaktärsdrag.

-Spår från industrisamhällets verksamhet bör bevaras.

Utvärderade fastigheter

Stigen 1:69

Stigen 1:72

Stigen 2:60

Stigen 6:7

Stigen 7:9, 7:10, 7:11, 7:12

Stigen 7:28

Stigen 7:30

Stigen 7:33

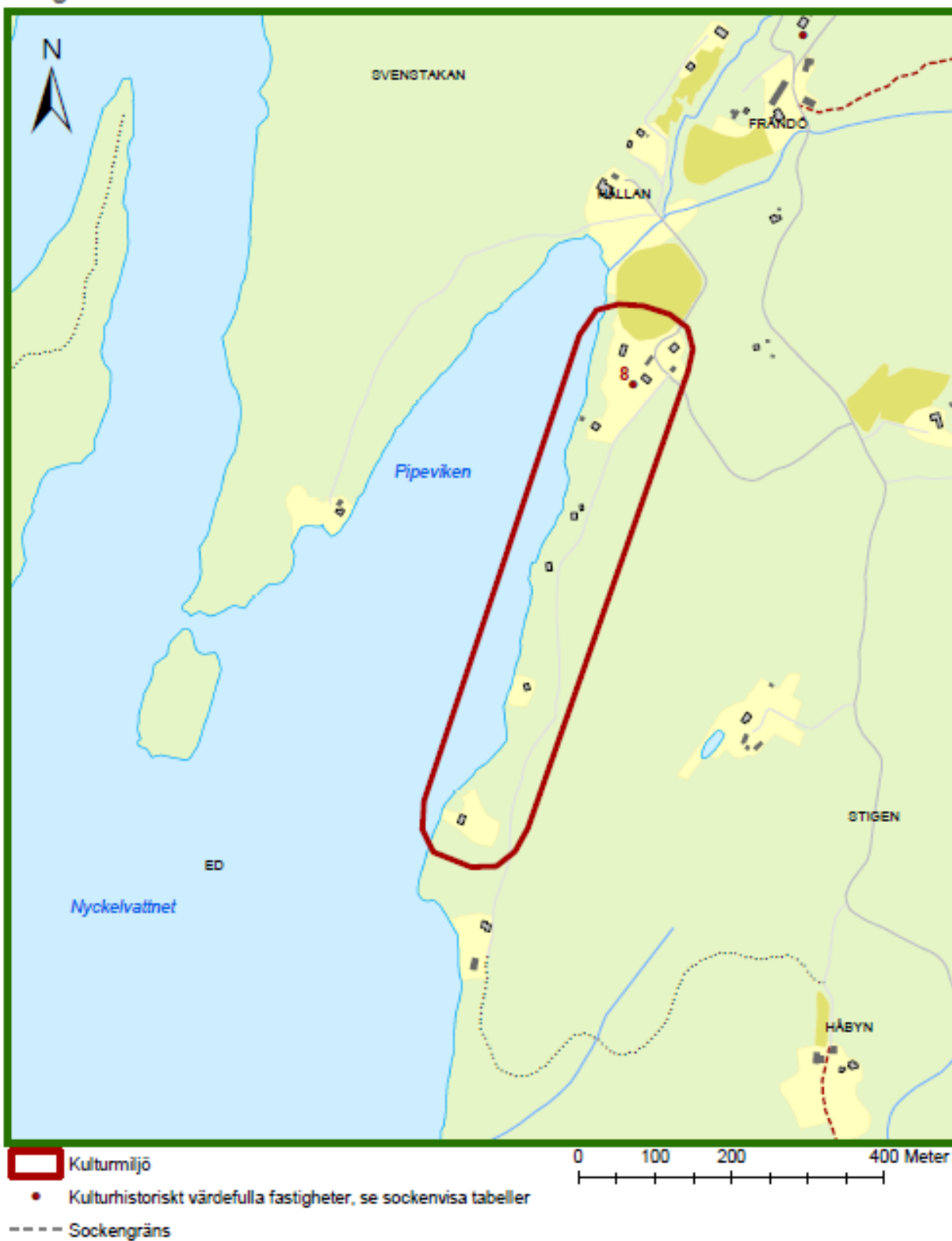
Stigen 7:35

Riksintresse

Miljön ingår inte i riksintresse för kulturmiljövården.

3. Sommarstugor och gårdsbebyggelse vid Pipen, Nyckelvattnet

Färgelanda socken

3. SOMMARSTUGOR OCH GÅRDSBEBYGGELSE VID PIPEN, NYCKELVATTNET, Färgelanda socken

Beskrivning/historik

Karaktäristisk och tidstypisk sommarstugebebyggelse intill äldre gård vid Pipeviken, Nyckelvattnet i Kroppefjällsområdet.

Kroppefjäll är en stor platå, ca en mil bred och två mil lång som avskiljer jordbruksbygderna på Dalbosläätten i öster och i Valbodalen i väster. Fjället sträcker sig över flera kommungränser och ungefär halva dess yta finns inom Färgelanda kommun. Längs Kroppefjälls östra och västra sidor finns markanta branter men mot norr och söder planar platån ut. Kroppefjällsområdet domineras av skog, sjöar och små dalgångar i nord-sydlig riktning. Uppe på själva fjället har funnits en del bosättningar, bl a torpbebyggelse på 1800-talet och in på 1900-talet, varav det mesta idag är borta. Den kvarvarande glesa bebyggelsen domineras av fritidshus, antingen f d torp eller senare tillkomna sommarstugor och är i huvudsak belägen i områdets utkanter där även viss bebyggelse för permanentboende finns.

Nyckelvattnet är en av kommunens större sjöar och är belägen i sydvästra kanten av Kroppefjällsområdet. I sjöns nordöstra del finns Pipeviken och gården Pipen med välbevarad gårdsbebyggelse från 1800-talets senare del och 1900-talets början. Pipen har ursprungligen legat under gården Ed längre söderut vid sjön västra sida. Till Pipen har hört Pipetorp, ca 500 m söder om gården. Pipens gårdsbebyggelse är numera avstyckad och brukas som fritidsfastighet.

Intill och söder om gården, längs stranden, finns en rad med sex sommarstugor på tomter avstyckade från Pipens marker. Stugorna, från 1960-talet, är tidstypiskt relativt enkelt utformade. Tillkomsten speglar företeelsen att sommarstugor började bli mer allmänt förekommande från 1940-talet och framåt. Ofta avstyckades tomter från gårdar på mark som hade liten betydelse för jordbruket.

1973 (beskär bilden)

Kulturmiljön utgörs av gården Pipen och raden med sommarstugor längs sjön. Det är en sammanhållen bebyggelsegrupp samtidigt som de enskilda byggnaderna är individuellt uppbyggda på naturtomter intill vattnet. Ombyggnad av stugorna har skett i varierad grad men stugorna har i stort välbevarad och ursprunglig utformning och karaktär. Stugornas ursprungliga funktion, som enbart sommarboende, är också bevarad. Ingen av sommarstugorna är utvärderade som enskilda kulturhistoriskt värdefulla fastigheter men de har stort värde för miljöns kulturhistoriska värde som helhet.

3459

Kulturhistorisk motivering

Välbevarad och sammanhållen tidstypisk sommarstugebebyggelse, representativ för sin tid och byggnadskategori. Miljön speglar en viktig del av efterkrigstiden då sommarstugor blev en allmän företeelse. Representativt också för sommarstugebebyggelsen inom Kroppefjällsområdet.

Att tänka på inför framtida utveckling

-Tillbyggnader och andra ändringar ska utföras varsamt så att bebyggelsens karaktärsdrag inte förvanskas.

-Ny bebyggelse ska anpassas genom särskild hänsyn till den lokala byggnadstraditionen och områdets karaktärsdrag.

Utvärderade fastigheter

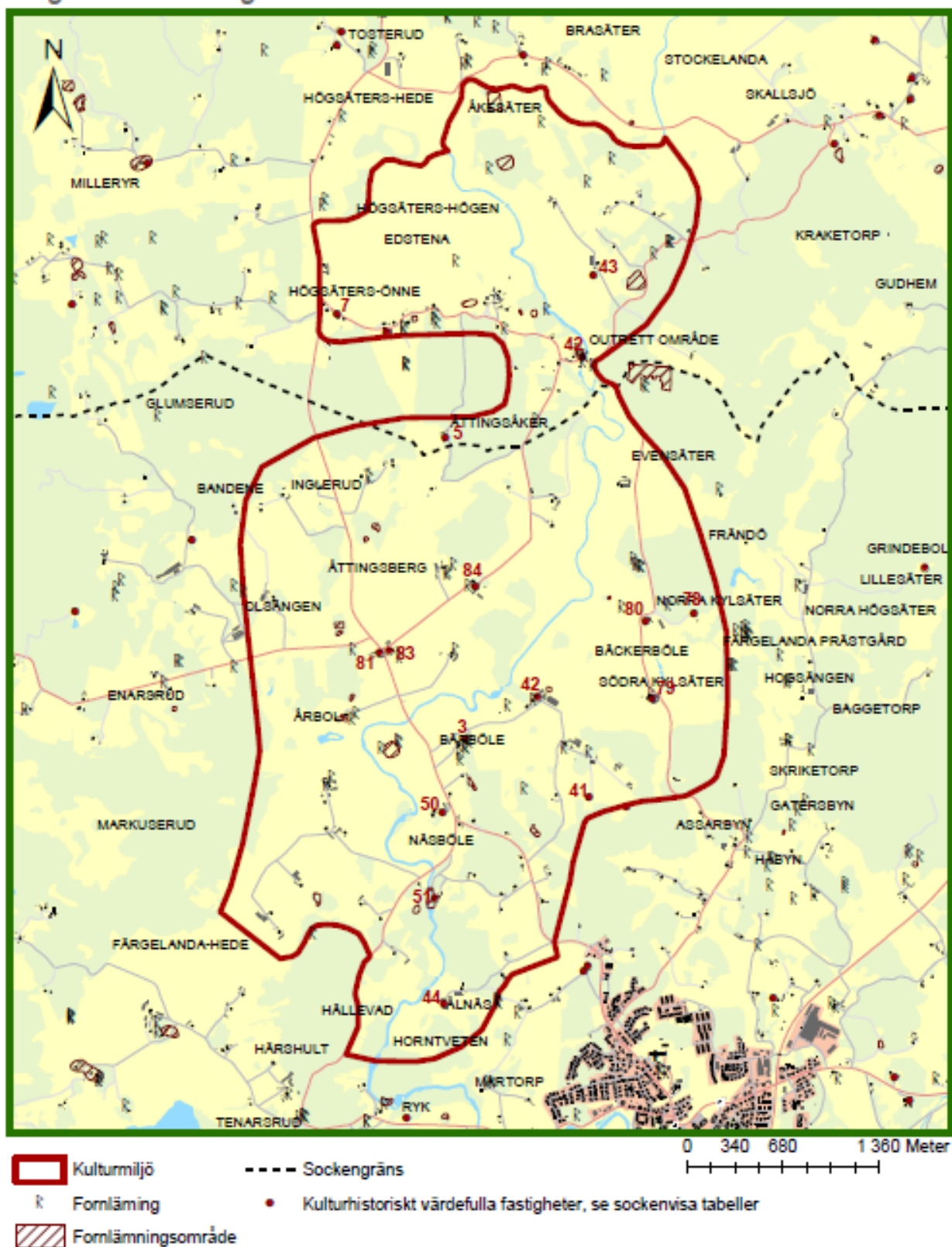
Ed 1:35

Riksintresse

Miljön ingår inte i riksintresse för kulturmiljövården.

4. Del av Valbodalen

Högsäter och Färgelanda socknar

4. DEL AV VALBODALEN, – Färgelanda och Högsäters socknar

Beskrivning/historik

Stor och sammansatt miljö med fornlämningar och bebyggelsevärden i ett delvis böljande och kuperat odlingslandskap kring Valboån. Miljön avgränsas i norr av Valboåns krök sydost om Hede och följer därefter dalgången utefter ån och landsvägen för att avslutas i söder vid gårdarna Ålnäs och Ödegården.

Området har goda naturliga förutsättningar för jordbruk och är beläget i Valboåns dalgång, med dess delvis böljande och kuperade odlingslandskap. Kommunikationsstråken och bebyggelsen i Färgelanda kommun är koncentrerade till Valbodalen. Här finns de flesta kyrkorna, tätorterna och huvuddelen av jordbruksbebyggelsen. Gårdarna, som i allmänhet består av större brukningsenheter är ofta placerade i krönlägen, vilket ger landskapet en karaktäristisk prägel. På samma platser finns ofta fornlämningar från järnåldern, vilket antyder att gårdslägena kan ha en mycket lång kontinuitet. Av särskilt intresse är det ofta upprepade sambandet mellan gravfält och ortnamn med ändelsen –säter, en ortnamntyp som i Valbodalen har sin mest frekventa utbredning, här med betydelsen ”säte”, ”plats”, ”ställe” och inte som i vissa andra områden fåbod.

Inom kulturmiljön finns spår från många olika tidsperioder vilka visar på människans långvariga nyttjande av marken i dalgången. Landskapsbilden är tilltalande med ett kulturlandskap kring Valboån som hålls öppet genom odling och bete. Carl von Linné reste genom Dalsland på 1700-talet och berättade att andelen åkermark i förhållande till slätterängar och gemensamma stora betesmarker var liten. Detta ser vi inte så mycket spår av idag då man under 1800-talets stora havreexpansion plöjde upp ängsmarkerna till åkermark. Gårdarna i området består ofta av större brukningsenheter och är väl spridda i landskapet, bybildningar är ovanliga. Gårdarna bildar ofta en sammanhängande bebyggelse med huskropparna vanligtvis placerade i en öppen fyrkant kring en rektangulär gårdsplan eller i vinkel mot varandra. Gårdsplanen inramas ofta av gamla lövträd eller ett stort vårdträd nära boningshuset.

Fornlämningssbilden är ganska jämnt spridd inom miljön och domineras av lämningar från järnåldern. Det är framförallt järnåldersgravar, både ensamliggande och samlade i stora fält som det vid Källarkullen (nära Åkesäter och Högen), vilket består av ett 30-tal högar och skeppsformiga stensättningar. Andra förhistoriska perioder såsom sten- och bronsålder är också representerade inom miljön i form av boplatsindikationer, gravrösen och skålgropslokaler.

I den södra delen av miljön ligger Ödegården och torpet Grönhult. Söder om Ödegården, beläget på en kulle, finns ett småskaligt odlingslandskap, upplappat med små tegar, betesmarker och ängar. Kullarna mellan åkrarna är be vuxna med gran, björk, al och enbuskar samt en hel del ek. Öppna, betade raviner löper från landsvägen som sluttar ned mot Valboån.

I det böljande odlingslandskapet vid Bandene bedrivs ett aktivt jordbruk med vallodling och spannmålsodling. Åkerlandskapet avgränsas i väster av skogsklädda berg, åkerholmar och slingrande vägar löper mellan gårdarna i krönlägen. Samma bebyggelselägen kan man se på skifteskartor från tiden 1700/1800. Då, liksom nu, fanns en mångfald av byggnader och gårdsenheter i området. I dag möter man ett uppdikat landskap som skapades då ängsmarker

odlades upp under havreexpansionen på 1800-talet. Årenarna runt Valboån är öppna och välhävdade. I sydväst finns vid Slätten två gårdar på ett mjukt krönläge. Bandane nämns skriftligt första gången 1378 i ett medeltida diplom. Enligt jordeboken 1540 bestod Bandane av två gårdar (skattehemman) om vardera ett mantal vilka var ovanligt stora hemman för bygden vid denna tid.

Landskapsbilden mellan Näsbole och Åttingsåker präglas av gårdarnas imponerande krönlägen och den slingrande Valboån som håller samman landskapet och gårdsbebyggelsen. Fram till 1828 låg gården Näsbole där Valboån gör en skarp krök litet längre norr om gårdens nuvarande läge platsen benämns "Näsbole gamla tomt". Här finns några gravar från järnåldern men idag inga spår av den gamla bebyggelsen. Även Årbol, Horntveten, Bärbole, Bäckerbole och Olsängen är gårdar med monumentala lägen där den visuella kontakten mellan gårdarna och Valboån är påtaglig. Samtliga gårdar finns upptagna i den äldre jordeboken från 1540 och samtliga utom Horntveten och Näsbole var då frälsehemman. Vid Olsängen finns fossil åkermark.

Till kulturmiljöns centrala område hör också gårdarna Evensäter samt Norra och Södra Kylsäter. Landskapet präglas av ett modernt jordbruk med fullåkerskaraktär. Här finns så gott som inga rester kvar av ängs- och betesmarker då dessa odlades upp under 1800-talet. Ett undantag är dock delar av landskapsavsnittet mellan gårdarna Norra och södra Kylsäter, Baggetorp och Frändö där det fortfarande finns ett antal naturbetesmarker kvar. Ytterligare ett undantag är tomten på Norra Kylsäter vilken sköts som ängsmark. Norra Kylsäter har enligt den äldre jordeboken varit kyrkohemman och Södra Kylsäter benämns som säteri (sätessgård) och frälsehemman. Norra Kylsäter omges idag av gamla askar. Den visuella kontakten mellan gårdarna, över landskapet är påtaglig.

Inom kulturmiljön finns flera gårdar som tillmäts ett särskilt kulturhistoriskt värde. De har imponerande lägen och gårdsbyggnader med påkostad utformning. Bebyggelsemönstret är från tiden efter jordbrukets skiftesreformer vid 1800-talets mitt. Bebyggelsen på normalstora och expanderande gårdar förändrades då mot större regelbundenhet och symmetri, något som tidigare varit begränsat till frälse- och kronogårdar. Efter förebilder från i första hand herrgårds- och säterimiljöer men också från större prästgårdar och militära boställen kompletterades ofta manbyggnaderna med flygelbyggnader, vanligtvis en eller ett par bodar och en lillstuga. Bland mangårdsbyggnaderna i området förekommer såväl parstugor i två våningar som s k salsbyggnader. Exempel på denna typ av mer representativ gårdsbebyggelse är bl a Näsbole och gårdarna Norra och Södra Kylsäter. Till de senare hör också det bevarade torpet Kroken.

2660 Mangårdsbyggnaden på Södra Kylsäter.

Gårdslägena efter vägen från Västra Edstena över Norra Edstena till Edstenafors har en annan karaktär jämfört med gårdarna i krönlägen. Gårdarna ligger i sluttningen på norra sidan av en bergshöjd. Här finns blockrika betesmarker som sluttar i nordlig riktning ut mot de stora åkermarkerna. Norra Edstena har nästan en bykaraktär p.g.a. de många ekonomibyggnaderna runt gårdarna. I slutet av 1700-talet började bönderna i Norra Edstena bryta upp små åkertegar i de stora ängsmarkerna norr om byn. På skifteskartor kan man också se att en stor samfäll mosse helt uppodlades under 1800-talet.

Vid Edstenafors och Valboån finns en stenvalvsbro från 1830-talet som tillsammans med intilliggande kvarnbyggnad är av industri- och kommunikationshistoriskt intresse. Bron är utvärderad som kulturhistoriskt värdefull i läns museets broinventering (1978).

Vägen från Edstenafors mot Högsäter går uppe på ett höjddparti/moränås. Här fanns det enligt 1890-talets ekonomiska karta många små torp och backstugor under 1800-talet. Vid en av dessa platser "Domhalla" fanns det då både ett torp och en backstuga. Av detta återstår idag endast några byggnadsgrunder, en jordkällare och ett område med välvda, avlånga åkertegar. Vägen passerar Åkesäter och Högen som ligger på kullar nedanför och väster om denna höjdrygg. Kring Åkesäter och Högen finns fornlämningar, gårdsbebyggelse och öppet odlingslandskap i en bygd som delvis har karaktären av skogsbygd. Vid Åkesäter finns också en välbevarad dalslandsstuga.

Kulturhistorik motivering

Lång agrarhistorisk kontinuitet. Tilltalande och öppet kulturlandskap kring Valboån med levande jordbruk. Stor mängd fornlämningar med dominans från järnåldern. Karaktäristiska bebyggelselägen med lång kontinuitet. Välbevarad och representativ gårdsbebyggelse.

Att tänka på inför framtida utveckling

-Tillbyggnader och andra ändringar ska utföras varsamt så att bebyggelsens karaktärsdrag inte förvanskas.

-Ny bebyggelse ska anpassas genom särskild hänsyn till områdets karaktärsdrag.

Utvärderade fastigheter

Bärböle 1:1

Edstena 1:4

Edstena 1:15, 1:22

Edstena 4:38

Horntveten 1:14

Horntveten 1:14

Horntveten 1:14

Horntveten 1:16, 1:14

Norra Kylsäter 1:2

Näsböle 1:1

Näsböle 1:2
Södra Kylsäter 2:5
Södra Kylsäter 2:8
Åkesäter 1:14
Åkesäter 1:17
Åttingsberg 1:13
Åttingsberg 1:16
Åttingsåker 1:2

Riksintresse

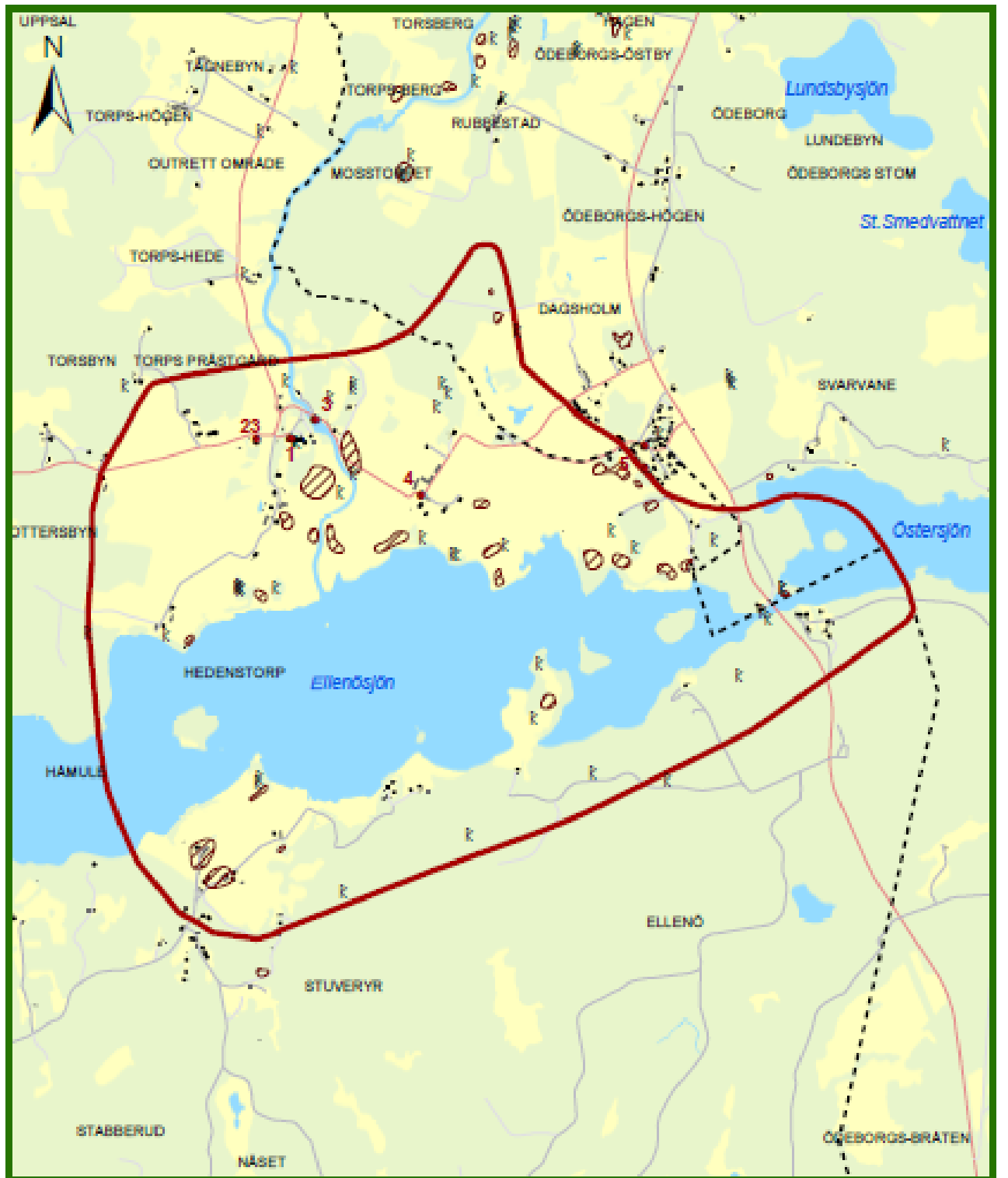
Miljön ingår till stor del i riksintresse för kulturmiljövården, KP 13 Valbodalen.

I samband med planering avseende förändringar som berör kulturmiljön ska aktuella värden i riksintresset beaktas. Exempel på riksintressevärden i kulturmiljön "Del av Valbodalen" är gårdsbebyggelse från 1800-talet, gravfält och fossil åkermark. Kulturmiljöområdet kan innefatta ytterligare värden enligt riksintresset för kulturmiljövården vilket innebär att området bör undersökas närmare inför planläggning, exploatering eller förtätning.

5. Kring Torp och Ellenösjön

Torp och Ödeborg socknar

 Kulturmiljö

 Sockengräns

 Fornäminning

 Kulturhistoriskt värdefulla fastigheter, se sockenvisa tabeller

 Fornämningsområde

0 250 500 1 000 Meter

5. KRING TORP OCH ELLENÖSJÖN - Torps och Ödeborgs socknar

Beskrivning/historik

Stor och sammansatt miljö med fornlämningar, odlingslandskaps- och bebyggelsevärden. Miljön innefattar större delen av Ellenösjön med intilliggande områden norr, söder och öster om sjön. I avgränsningen ingår en del av Valboån och dess utlopp i Ellenösjön, området kring Torps kyrka och Ellenö gård, södra stranden av sjön med Stuveryr samt Ellenösundet. Koncentration av fornlämningar, främst stenåldersboplatser, längs Ellenösjöns norra strandkant. Spåren efter ett för Dalsland storskaligt herrgårdslandskap i norr och i söder ett småskaligt utmarkslandskap med övergivna torpmiljöer. Kommunikationshistoriskt intressant område vid Ellenösundet med olika broar, väggenerationer och del av den nedlagda Lelånganbanan.

105614 Vy över Ellenösjön

Ellenösjön ligger i en öst-västlig dalgång genom vilken Valboån rinner till västerut mot havet och Munkedal vid Saltkällefjorden. Genom Ellenösundet förenas Ellenösjön med Östersjön som utgör dalgångens fortsättning österut. De båda sjöarna utgör en del av det större havssund som för ca 10 000 år sedan sträckte sig från nuvarande Munkedal in mot Vänern. På nordsidan passerar också Valboån nära Torps kyrka och har sitt utlopp i sjön ca 800 m söder om kyrkan vid det s k Åoset ett äldre namn på åmynning. Kyrkoplatsens ålder är osäker, den nuvarande kyrkan är uppförd på 1750-talet och har eventuellt haft en medeltida föregångare på samma plats. Strax väster om kyrkan finns prästgården med en välbevarad äldre tiondebod.

Fornlämningsbilden i området är sammansatt och domineras av flintfynd av äldre och yngre stenålderskaraktär, längs Ellenösjöns norra strandkant. De äldsta inslagen härstammar troligen från tiden då sjösystemet hade förbindelse med västerhavet för ca 9000 år sedan. Även bronsåldern kan anas i området och ett dominant inslag i området är Dalslands näst största gravröse, den s k jättegravnen, belägen ca en km norr om Ellenö gård. Ytterligare ett röse från bronsåldern ligger strax söder om Ellenösjön. Järnåldern är också rikt representerad i området med framförallt gravlämningar som finns både intill stenålderslämningarna och utanför dessa i lite mer höglänt terräng

På norra sidan av sjön vid Valboåns mynning, runt storgårdarna Ellenö och Dagsholm (numera konferensanläggning och golfbana), och längs med dalen vid Hedenstorp öppnar sig ett storskaligt odlingslandskap med stora sammanhängande åkermarker som brukas ända ned till sjön. Områdena längs med sjöstranden utgörs idag av välbetade och öppna strandängar med höga naturvärden. På de torrare backarna ovanför strandängarna finns vackra blandlövhagar med bl.a. stora ekar och det är på och kring dessa kullar som boplatser och gravar är belägna.

På södra sidan av sjön höjer sig branta berg och mellan dessa finns områden med ett småskaligt, öppet odlingslandskap med välbetade betesmarker. Idag är det främst runt Stuveryr som ett aktivt jordbruk finns kvar. Enligt *Ortnamnen i Älvsborgs län* betyder namnet stugan (stuva, stova) på en röjning i skogen och 1540 fanns här enligt den äldre jordeboken ett skattehemman. I området finns stenåldersboplatser samt gravar från bronsåldern, s k rösen. I detta skogiga, höglänta område fanns det under 1800-talet en mängd torp som etablerades på utmarken. Idag är det endast namnen på kartan som minner om denna torpbebyggelse. Men man kan fortfarande finna spår efter åkerlappar, jordkällare och ett stort vårdträd på platsen för torpen

Vid platsen för Åseruds gamla tomt, en udde som sticker ut i sjön, finns ett välbevarat och tilltalande odlingslandskap. Åserud nämns skriftligt i jordeboken från 1696 och var då ett ej skattelagt frälsetorp på Dagsholms ägor. Torpet övergick i början av 1700-talet till en gård om 1/8 mantal. Den siste arrendatorn flyttade härifrån 1887. Enligt ekonomiska kartan från 1890-talet fanns här en gård med en mosaik av små åkertegar, slätterängar och lövskog. Idag kan man i det välbetade området, vilket även har höga naturvärden, se spåren efter gårdens bebyggelse och markanvändning. Spår av gamla stengärdesgårdar, husgrunder, odlingsrösen och gamla åkertegar finns fortfarande kvar.

Ellenö gård är den största av de få herrgårdsanläggningarna i Färgelanda kommun. Vid 1500-talets mitt fanns betydande delar av den dalsländska frälsejorden (adelns jordinnehav) i anslutning till Valbodalen och då främst i socknarna, Färgelanda, Torp och Ödeborg. Efter hand kom merparten av frälsejorden att övertas av självägande bönder. Ellenö, eller Elne (äldre stavning), är omnämnt åtminstone sedan 1400-talet har ägts av flera kända adelsläkter, en period t o m av kung Karl XIV Johan. Huvudbyggnaden (1806) är belägen i ett krönläge med ekonomibyggnaderna samlade i slutningen norr om denna. Gården omges vackra gamla lövträd och av uppodlad åkermark med raka vägsträckningar orienterade mot huvudbyggnaden. Ellenö gård historia är innehållsrik, alltifrån en eventuell tidig medeltida föregångare, en gårds- eller försvarsanläggning på Husön vid stranden söder om dagens gårdsanläggning. Vid sekelskiftet 1900 fanns här, förutom ett stort jordbruk, lantushållsskola, mejeri, tegelbruk, och en kvarn vid fallet strax norr om kyrkan. På platsen kvarstår fortfarande i drift ett mindre vattenkraftverk, sannolikt från 1900-talets början.

Vid Ellenösundet sluttar bergssidorna på flera ställen brant ner mot vattnet och ger en karaktäristisk inramning till den natursköna platsen. Det smala sundet har troligen sedan lång tid utgjort ett naturligt läge för kommunikation över de långsträckta sjöarna. Över sundet leder dagens huvudväg genom Färgelanda kommun och västra Dalsland, väg 172, på en bågbro av betong från 1965. Intill den moderna vägen slingrar sig den äldre landsvägen, bl a med vägräcken uppburna av stenpollare, längs branterna på båda sidor om sundet och över en lägre äldre fackverksbro av nitade plåtbalkar från 1887. Som större landsväg tycks dock denna sträckning vara relativt sent tillkommen, från mitten av 1800-talet. Huvudvägarna från Valbodalen söderut mot Bohuslän och Uddevalla var tidigare vägen via Torps kyrka till

Valbo-Ryr och västerut till Munkedal samt vägen söderut från Rådanefors längs sjön Långhalmens västra sida. De båda landsvägsbroarna tillmäts ett särskilt kulturhistoriskt värde och den äldre är utvärderad i läns museets broinventering (1978).

Vid sundet finns också stora fundament efter en järnvägsbro. Uddevalla – Lelångenbanan (ULB) trafikerades 1895-1964 mellan Uddevalla och Bengtsfors. Det var en smalspårig (891 mm), ursprungligen privatbana, som förstatligades 1940. Banans sträckning motsvarar ungefär väg 172, centralt genom det område som idag är Färgelanda kommun. Järnvägen fick, liksom på många andra platser stor betydelse för samhällsutvecklingen (se även avsnitten kommunikationer, industrialisering och tätortsutveckling).

Banvallen efter Lelångenbanan finns bevarad på flera sträckor i kommunen. Vid Ellenösundet finns intressanta banvallssträckningar på båda sidor av vattnet. På sydsidan finns bl a några bergskärningar och på nordsidan stängselstolpar längs banvallen. Bl a för att hålla betande djur borta var järnvägarna tidigare inhägnade med staket och grindar. Där den gamla landsvägen och järnvägen möttes finns en f d banvaktstuga, nu privatbostad. Platsen vid Ellenösundet benämns också Sundsbron och en skylt med detta namn finns bevarad på huset. Ursprungligen skötte varje banvakt en sträcka av ca 5 km av järnvägen, en vanlig norm vid enskilda järnvägar i Sverige. Längs Lelångenbanans 89 km fanns således 18 banvaktstugor uppförda efter typritningar, liksom stationshusen. I anslutning till den avgränsade kulturmiljön, ca en km norr om Ellenösundet finns Ellenö f d stationshus bevarat, även denna privatbostad idag.

En betydelsefull del av godstrafiken vid Ellenö utgjordes av massaved som tippades i vattnet från sundsbron för att flottas till Munkedals bruk. Spår efter flottning över Östersjön och Ellenösjön finns bl a i form av en enkel kajanläggning vid Östersjöns östra ände, nära gården Blåhakerud. Vid Ellenösundet, öster om dagens vägbro, finns ett betongfundament för tippning av timmer ned i sjön. Ungefär vid denna plats var också föregångaren till 1887 års landsvägsbro belägen, en tullbro av trä och på sundets norra sida fanns en brovaktarstuga.

Kulturhistorisk motivering

Geologiskt intressant område med tilltalande landskapsbild, naturvärden och stort historiskt innehåll från tidiga stenåldersbosättningar till modern tid. Koncentration av fornlämningar, kyrkplats, framträdande herrgårdsanläggning samt kommunikationspunkt med ett flertal komponenter som åskådliggör utvecklingen av väg- och järnvägsanläggande, inklusive brobyggande. Innehållsrikt odlingslandskap med stora kontraster; i norr finns spåren av ett magnifikt herrgårdsjordbruk, vilket är ovanligt i kommunen, och i söder ett småskaligt jordbruk med spåren efter 1800-talets torpetablering på de stora utmarksområdena.

Att tänka på inför framtida utveckling

-Tillbyggnader och andra ändringar ska utföras varsamt så att bebyggelsens karaktärsdrag inte förvanskas.

-Ny bebyggelse ska anpassas genom särskild hänsyn till områdets karaktärsdrag och naturvärden på platsen.

-Spår från äldre kommunikationsleder vid Ellenösundet bör bevaras.

Utvärderade fastigheter

Torps Prästgård 1:17, 2:1

Ellenö 1:1

Ellenö 1:1

Ellenö 4:6

Torps Prästgård 1:7

Riksintresse

Miljön ingår delvis i riksintresse för kulturmiljövården, KP 13 Valbodalen.

I samband med planering avseende förändringar som berör kulturmiljön ska aktuella värden i riksintresset beaktas. Exempel på riksintressevärden i kulturmiljön ”Kring Torp och Ellenösjön” är stenåldersboplatser, äldre vägstickningar och kyrkomiljön vid Torps kyrka. Kulturmiljö-området kan innefatta ytterligare värden enligt riksintresset för kulturmiljövården vilket innebär att området bör undersökas närmare inför planläggning, exploatering eller förtätning.

6. Kring Ödeborgs kyrka och Håvesten

Ödeborgs socken

6. KRING ÖDEBORGS KYRKA OCH HÅVESTEN, - Ödeborgs socken

Beskrivning/historik

Kulturmiljö med fornlämningar, medeltida kyrkplats med kyrka och f d skolhus, odlingslandskap med jordbruksbebyggelse. Miljön innehåller viktiga delar av Valbodalsens långa bebyggelsehistoria och är ett av dalgångens centrala områden.

Området har goda naturliga förutsättningar för jordbruk och är beläget i Valboåns dalgång, med dess delvis böljande och kuperade odlingslandskap. Kommunikationsstråken och bebyggelsen i Färgelanda kommun är koncentrerade till Valbodalen. Här finns de flesta kyrkorna, tätorterna och huvuddelen av jordbruksbebyggelsen. Gårdarna, som i allmänhet består av större brukningsenheter är ofta placerade i krönlägen, vilket ger landskapet en karaktäristisk prägel. På samma platser finns ofta fornlämningar från järnåldern, vilket antyder att gårdslägena kan ha en mycket lång kontinuitet.

Området som utgör den här beskrivna kulturmiljön är ett kuperat och öppet odlingslandskap som avgränsas av Valboån i väster och ett större skogsområde i öster. Det är representativt för Valbodalen och domineras av Ödeborgs kyrka och Håvestens gravfält. I norr är odlingslandskapet präglad av 1800-talets moderniserade jordbruk och här har de gamla ängsmarkerna dikats ut. Mellan norra Håvesten och Brötegården öppnar sig ett åkerlandskap där öppna diken dominerar. Insprängt mellan gårdskullar och åkermarken finns raviner och torrbackar vilka utgör tilltalande inslag i det böljande odlingslandskapet. Det är ofta på dessa platser som fornlämningarna ligger.

Den gamla landsvägen löper mellan husen på kullen där gårdarna i Håvesten är belägna. Runt gårdarna finns äldre grova lövträd bl.a. en mycket gammal vidkronig ek vid en damm i öster. En hålväglignande stig leder nedåt, mot Valboån, i västlig riktning mellan gårdarna. I söder avslutas området av Brötegårdens och Stora Ödeborgs framträdande gårdsbebyggelse i krönlägen. Idag präglas landskapet här av ett modernt jordbruk. Gårdstomterna omges och inramas av vackra gamla lövträd och vägar slingrar sig fram i landskapet. Ursprungligen låg gårdarna Stommen, Brötegården och Ödeborg samlade runt kyrkan i en lös byform.

6779 Vy över Brötegården, foto Håkan Larsson

1872

Ödeborgs kyrka har medeltida delar, enligt vissa uppgifter från 1200-talet. Senare tillbyggnader är bl a koret och den östligaste delen från 1699 och tornet från 1773. Vid den traditionella kyrkplatsen finns bl a en f d skolbyggnad från 1880-talet som även inrymt lärarbostad. Vägen mellan kyrkan och den f d skolbyggnaden är en äldre sträckning av huvudvägen genom området och föregångare till nuvarande länsväg 172. Den äldre landsvägen leder på ett karaktäristiskt sätt längs krönet på en moränås. Söderut längs vägen finns jordbruksbebyggelse med åkermarken i de soliga västsluttningarna ned mot Valboåns dalgång. Boningshusen avdelas från ekonomibyggnaderna av den gamla vägen och gårdarna inramas ofta av vackra gamla ekar. Öster om kyrkan vidgar sig ett småskaligt landskap och på en liten kulle i öster ligger gården Hamnebacka som vetter mot Kroppefjäll.

Fornlämningarna i området är huvudsakligen samlade i gravfält. Det vid Håvesten, Ättehögs-kullen, är ett av kommunens större och innehåller högar, stensättningar, resta stenar och domarringar. "Ättehögs-kullen" är på 1890-talets ekonomiska karta markerad som granskog. Här finns rester av en åkerteg vilken även finns redovisad på 1890-talskartan. I norr och väster finns rester av en stengärdesgård och sluttningen är på sina ställen i väster svagt terrasserad. Intill Brötegården finns hållristningar och förhistoriska boplatser.

2125

Av välbevarad gårdsbebyggelsen inom området märks särskilt gården Ängarna i norra delen av området samt Brötegården och Stora Ödeborg i söder. De senare är belägna i för Valbodalen karaktäristiska krönlägen. På Brötegården finns ett mindre gårdsmuseum med föremål från gården och bygden. Gårdarna vid Håvesten, Brötegården, Stommen (vid kyrkan) och Stora Ödeborg är belagda sedan 1500-talet och belyser områdets kontinuerliga bebyggelsehistoria.

Kulturhistorisk motivering

Miljön representerar viktiga delar av Valbodalsens långa bebyggelsekontinuitet och är ett av dalgångens centrala områden vilket innefattar en flertusenårig kontinuitet av odlade i Valboåns dalgång. Samtidigt har moderniseringen av jordbruket under framför allt 1800-talet satt sina avtryck i markanvändningen och bebyggelsen. Den långa bebyggelsehistorien avspeglas i miljön genom närheten mellan fornlämningarna, den medeltida kyrkplatsen och gårdsbebyggelsen. Den visuella kontakten mellan bebyggelse, kyrka, fornlämningar, vägsträckningar och odlad mark är viktig.

Att tänka på inför framtida utveckling

-Tillbyggnader och andra ändringar ska utföras varsamt så att bebyggelsens karaktärsdrag inte förvanskas.

-Ny bebyggelse ska anpassas genom särskild hänsyn till områdets karaktärsdrag.

-För att områdets fornlämningar även fortsättningsvis ska kunna upplevas bör dessa vårdas och synliggöras.

Utvärderade fastigheter

Ödeborgs Stom 2:1, 1:3

Brötegården 1:4

Brötegården 1:85

Håvesten 2:5

Lundebyn 1:5

Ödeborg 1:30

Riksintresse

Miljön ingår i riksintresse för kulturmiljövården, KP 13 Valbodalen.

I samband med planering avseende förändringar som berör kulturmiljön ska aktuella värden i riksintresset beaktas. Exempel på riksintressevärden i kulturmiljön "Kring Ödeborgs kyrka och Håvesten" är kyrkomiljön vid Ödeborgs kyrka, gravfält och hållristningar. Kulturmiljöområdet kan innefatta ytterligare värden enligt riksintresset för kulturmiljövården vilket innebär att området bör undersökas närmare inför planläggning, exploatering eller förtätning.

7. Ödeborgs brukssamhälle och museikullen med fornsalen

Ödeborgs socken

7. ÖDEBORGS BRUKSSAMHÄLLE OCH MUSEIKULLEN MED FORNSALEN, Ödeborgs socken

Beskrivning/historik

Karaktäristisk bruksortsbebyggelse med industribyggnader, f d disponentvilla och f d arbetarbostäder. F d järnvägsstation med typutförande för Lelångenbanan.

Museikullen med järnåldersgravfält, Ödeborgs fornsal, minnessten och utkikstorn.

Vid Bratteforsen vid Valboån har vattenkraften utnyttjats sedan lång tid bl a för sågar och kvarnar. Vid fallet grundades Ödeborgs bruk 1898. Ursprungligen var det två skilda industriföretag, ett spikbruk och ett tegelbruk. De båda sammanslogs 1911 och fick spikbrukets namn, Ödeborgs Bruks Aktiebolag. Spikbruket har varit den dominerande verksamheten i Ödeborg. 1965 lades tegelbruket ned och 1968 övertogs Ödeborgs bruk av den konkurrerande spiktillverkaren Gunnebo. Spiktillverkningen i Ödeborg lades sedan ner och istället startades stängseltillverkning här. Idag bedrivs näringsverksamhet i varierande form på området.

2894 Ödeborgs industriområde

Förutsättningarna för industrietableringen i Ödeborg är vattenkraften, transportmöjligheterna (Lelångenbanan 1895-1964), tillgången på arbetskraft samt den tull (bl a på spik) som infördes mellan unionsländerna Sverige och Norge 1897. Den norska spikfabriken Christiana Spigerverk A/S ville inte släppa sin svenska marknad utan beslöt att bygga en spikfabrik i Sverige. I ledningen för det norska företaget fanns då bl a svensken Victor Andersson, med starka band till Färgelandatrakten, som blev Ödeborgs bruks grundare.

Ödeborg är i många stycken ett typiskt brukssamhälle vilket tydligt avspeglas i bebyggelsemiljön. Själva industriområdet är beläget centralt i samhället med fabriksbyggnader av varierande ålder, huvudsakligen i tegel. Den äldsta industribyggnaden (ca 1900) finns intill vattenfallet. Alldeles norr om industribyggnaderna finns också det f d brukskontoret och direkt öster om industriområdet finns Lelångenbanans f d stationshus bevarat. Stationshusen utmed banan gavs, liksom längs andra linjer, en typutförning efter

ritningar, i detta fall, av arkitekt Eugen Thorburn, Göteborg. Längs Lelångenbanan känns de f d stationshusen igen f f a genom sina kraftiga takutsprång. Av kommunikationshistoriskt intresse är också betongvalvbron över Valboån norr om industriområdet. Bron är uppförd omkring 1933 och utvärderad i länsmyndighetens broinventering (1978). Öster om bron och brukskontoret finns mangårdsbyggnaden till gården Brattefors, på vars marker Ödeborgs bruk anlades.

Väster om industriområdet, på en mindre höjd och omgiven av en park finns den karaktäristiska f d disponentvillan (1901). Intill finns en garagebyggnad som använts bl a för disponentens tjänstebil och en tennisplan. Norr om industrin finns en rad med fyra typiska f d arbetarbostäder ”stenbarackerna” (1899), ursprungligen med fyra lägenheter om 1 rum och kök vardera. De putsade ”stenbarackerna” är delvis ombyggda men har bevarat väsentliga delar av sin karaktär och utgör ett viktigt och väl exponerat inslag i Ödeborg. Öster om ”stenbarackerna” finns ”träbaracken” även den ett äldre flerbostadshus, med arbetarbostäder och tillhörande uthus, uppfört av bruket omkring sekelskiftet 1900.

2253 Ödeborgs fornsal

Nordost om industriområdet finns museikullen, en markant höjd med ett järnåldersgravfält och Ödeborgs fornsal (1913). Fornsalen är förklarad som byggnadsminne och skyddas enligt 3 kap kulturmiljölagen. Byggnadsminnesförklaringen innebär att byggnaden ska vårdas och bevaras för framtiden och att alla eventuella ändringar ska tillståndsprövas av Länsstyrelsen. På kullen finns också ett litet utsiktstorn och en minnessten (1924) över brukets grundare Victor Andersson. Ödeborgs fornsal är ett välbevarat nationalromantiskt hembygdsmuseum av särskilt museihistoriskt intresse. Fornsalen ägs av Södra Valbo hembygdsförening, som grundades 1906 i samband med tillkomsten av Dalslands folkhögskola i Färgelanda. Föreningen var tänkt att omfatta hela Dalsland och dess museum skulle följaktligen bli ett Dalslands museum. Konkurrensen med Åmål och dess fornminnesförening satte snart stopp för planerna. Man hann dock samla in betydande mängder med föremål från hela Dalsland. Fornsalen kan sägas vara ett museum över museum, så som man tänkte sig dem under Arthur Hazelius (Skansens grundare) tid.

2259 Gravfältet på museikullen.

Kulturhistorisk motivering

Sammanhållen helhet med viktiga delar som speglar ett typiskt brukssamhälle samlade kring Valboån och fallet vid Brattefors, industri, f d järnvägsstation och olika kategorier bostäder. Till detta kommer museikullen med järnåldersgravfältet och fornsalen av museihistoriskt intresse, och som ger en god bild av den tidiga hembygdsrörelsen, tidens nationalromantiska strömningar.

Att tänka på inför framtida utveckling

-Tillbyggnader och andra ändringar ska utföras varsamt så att bebyggelsens karaktärsdrag inte förvanskas.

-Ny bebyggelse ska anpassas genom särskild hänsyn till områdets karaktärsdrag.

-Spår från industrisamhällets verksamhet bör bevaras.

-För att områdets fornlämningar även fortsättningsvis ska kunna upplevas bör dessa vårdas och synliggöras

Utvärderade fastigheter

Brattefors 1:7, 1:20, 1:33, 1:34, 1:35, 1:36

Brattefors 1:10 (Byggnadsminne)

Brattefors 1:31

Brattefors 1:38

Torsberg 1:38

Riksintresse

Miljön ingår i riksintresse för kulturmiljövården, KP 13 Valbodalen.

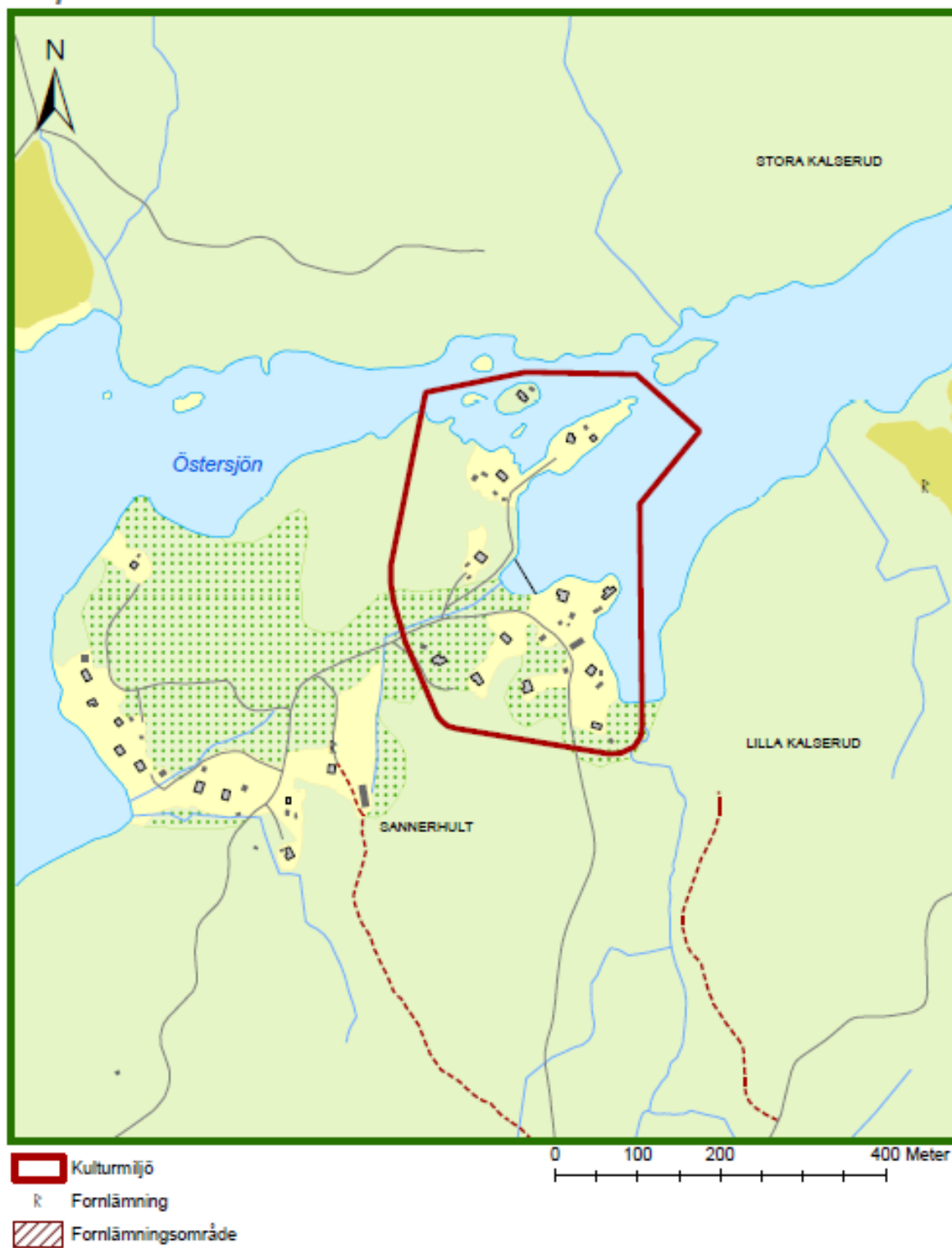
I samband med planering avseende förändringar som berör kulturmiljön ska aktuella värden i riksintresset beaktas. Exempel på riksintressevärden i kulturmiljön "Ödeborgs brukssamhälle

och museikullen med fornsalen” är bruksmiljön och gravfält. Kulturmiljöområdet kan innefatta ytterligare värden enligt riksintresset för kulturmiljövården, vilket innebär att området bör undersökas närmare inför planläggning, exploatering eller förtätning.

8. Sommarstugeområde vid Tegen, Östersjön

Torp socken

8. SOMMARSTUGEOMRÅDE VID TEGEN, ÖSTERSJÖN, Ödeborgs socken

Beskrivning/historik

Väl sammanhållen sommarstugebebyggelse med landskapsvärden vid Östersjöns södra strand.

Ellenösjön och Östersjön, förenade genom Ellenösundet är två långsmala sjöar som sträcker sig i en öst-västlig dalgång. Områdena kring Östersjön domineras av stora skogmarker med branta partier mot sjön. Där terrängen är flackare mot vattnet finns några avgränsade mindre odlingsområden med gårdsbebyggelse.

1941

På en halvö längs sjöns södra sida finns ett antal sommarstugor, uppförda huvudsakligen under 1950- och 60-talen. Några av stugorna har på senare år övergått till permanentboende. Terrängen är relativt kraftigt kuperad och halvön domineras av en bergshöjd, Hjortås. Söder om berget finns gården Tegen från vars marker stugtomter avstyckats intill berget och vattnet.

1942

Kulturmiljön utgörs av bebyggelsen öster och sydost om berget. Strandlinjen är delvis flikig och husen är samlade kring en vik med en båtbygga. En av stugorna är belägen på en liten ö och en av dem på ett smalt näs. Det är en väl sammanhållen bebyggelsegrupp samtidigt som de enskilda husen har lägen väl anpassade till topografin. De är uppförda huvudsakligen 1955-65 i en likartad typisk sportstugestil med vildmarksromantisering drag. Stommarna, som inte har någon fasadbeklädnad består av mörka halvstockar. På de flesta hus finns snickeridetaler som är välbevarade, vilket de flesta byggnaderna är i övrigt också. Ingen av sommarstugorna är utvärderade som enskilda kulturhistoriskt värdefulla fastigheter men de har som helhet ett stort värde.

1934

Kulturhistorisk motivering

Välbevarad och väl sammanhållen sportstugebyggnad. Bebyggelsekategori som speglar en viktig del av efterkrigstiden då sommarstugor blev en allmän företeelse. Området tillmäts också ett särskilt upplevelsevärde genom naturförutsättningarna samt byggnadernas enhetliga utformning och placering i landskapet.

Att tänka på inför framtida utveckling

-Tillbyggnader och andra ändringar ska utföras varsamt så att bebyggelsens karaktärsdrag inte försvåras.

-Ny bebyggelse ska anpassas genom särskild hänsyn till platsens småskaliga byggnadstradition, områdets karaktärsdrag samt naturvärden på platsen.

Utvärderade fastigheter

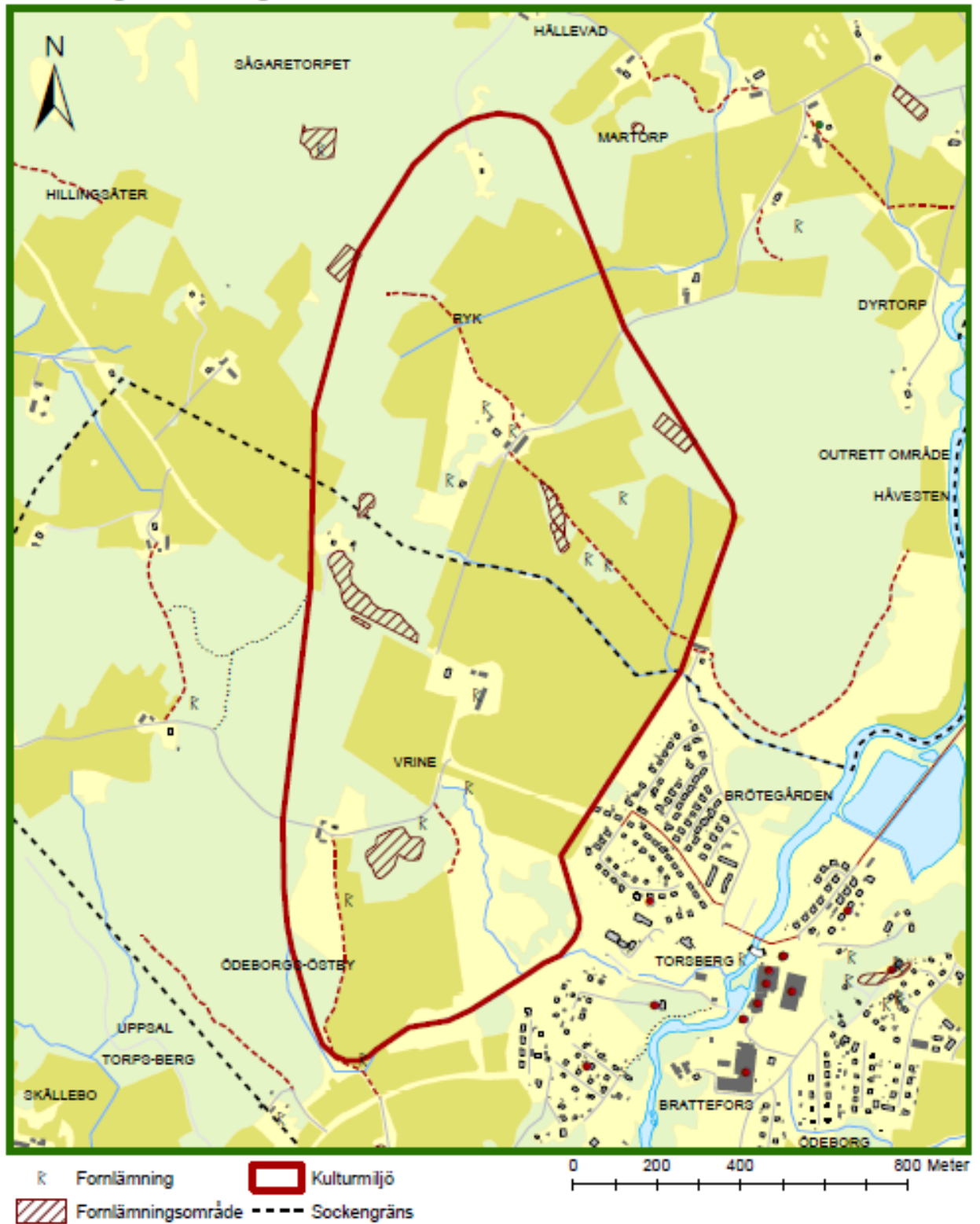
Det finns inga utvärderade enskilda fastigheter i miljön.

Riksintresse

Miljön ingår inte i riksintresse för kulturmiljövården.

9. Kring Vrine och Ryk

Ödeborgs och Färgelanda socken

9. KRING VRINE OCH RYK, Ödeborgs och Färgelanda socknar

Beskrivning/historik

Kulturmiljö med fornlämningar från olika tidsperioder med tyngdpunkt på järnåldern. Odlingslandskap med gårdsbebyggelse.

Området har goda naturliga förutsättningar för jordbruk och är beläget i Valboåns dalgång, med dess delvis böljande och kuperade odlingslandskap. Kommunikationsstråken och bebyggelsen i Färgelanda kommun är koncentrerade till Valbodalen. Här finns de flesta kyrkorna, tätorterna och huvuddelen av jordbruksbebyggelsen. Gårdarna, som i allmänhet består av större brukningsenheter är ofta placerade i krönlägen, vilket ger landskapet en karaktäristisk prägel. På samma platser finns ofta fornlämningar från järnåldern, vilket antyder att gårdslägena kan ha en mycket lång kontinuitet.

Strax väster om Ödeborg ligger gårdarna Vrine, Lilla Vrine och Ryk på en åssträckning med åkermark och flacka skogbeklädda mindre bergs- och moränhöjder. Odlingslandskapet präglas av ett öppet böljande åkerlandskap som avdelas av åkerholmar, diken och vägar. Gårdarna har framträdande lägen på svaga förhöjningar, ofta vackert inramade av stora lövträd.

3352

Inom kulturmiljön finns fornlämningar och bebyggelse som pekar på en kontinuitet ända från stenåldern till nutid. Av särskilt intresse är också att inom ett område av 5 km kring gårdarna finns flera ortnamn som av arkeologer och historiker anses betydelsefulla i ett förhistoriskt sammanhang. Namnen är Tägnebyn, Uppsal, Vrine, Torsberg och Huseby. Tägne- i Tägnebyn anses t ex betyda krigare i kunglig tjänst. Vrine tror man är ett s k vinnamn betecknande en ängsmark, kanske en helig sådan. Enligt ortnamnsforskaren Rosell kan namnet också ha ett samband med verbet vrida och skulle då betyda att Valboån vrider sig här (avståndet till ån är ca en km från gården Vrine). Ortnamnet Ryk syftar eventuellt på de höjder som finns vid gårdarna Stora och Lilla Ryk.

Vid Vrine och Ryk finns ett flertal upphittade stenålderssyxor, två skålgropslokaler, flera ensamliggande stensättningar samt fyra stora järnåldersgravfält. Ett av gravfälten är med sina 85 synbara gravar, varav flera är upp till 30 meter långa, Dalslands största. Gravfälten

beskriver på ett åskådligt sätt områdets betydelse under järnåldern. Att denna betydelse kvarstod under vikingatiden visas av en stor silverskatt som påträffades 1936 på gården Stora Ryk. Silverskatten, vilken är en av Västsveriges största, grävdes ned på 900-talet och innehöll bland annat arabiska mynt, hängsmycken, kedjor, pärlor och spännen.

3357

Längst söderut på åsen inom den här avgränsade kulturmiljön, vid Lilla Vrine, finns en större, delvis öppen betesmark som sluttar mot söder. Runt ravinen växer blommor som är beroende av öppna solbelysta marker t.ex. slättergubbe och jungfrulin. De är spår från den tid då här togs hö som vinterfoder till kreaturen. På 1890-talets ekonomiska karta är området runt ravinerna och bäcken markerad som slätteräng. Enligt denna karta så fanns det då endast en backstuga här. Båda gårdarna Vrine och Ryk ligger på svaga upphöjningar i det omgivande åkerlandskapet och de omges av vackra gamla lövträd. Vägarna som leder fram till Vrine och Ryk är raka och skär igenom landskapet och skapar en nästan herrgårdslikande inramning till gårdarna. Vid Vrine delar vägen gården i en fähus- och en mangårdsdel. Vid Ryk finns det, längs med den norra slutningen av gårdstunet, en öppen och välhävdad betesmark med höga naturvärden. Här finns det rikligt med slättergubbe och även den mer ovanliga kattfoten. I området har det funnits många torp och backstugor.

Kulturhistorisk motivering

Fornlämningar av stor betydelse. Inom området finns fornlämningar som pekar på en bebyggelsekontinuitet ända från stenåldern till nutid och som visar på områdets centrala betydelse under kanske i första hand järnåldern. Betydelsefulla odlingslandskapsvärden.

Att tänka på inför framtida utveckling

-Ny bebyggelse, tillbyggnader och ombyggnader ska anpassas genom särskild hänsyn till områdets och den befintliga gårdsbebyggelsens karaktärsdrag.

-För att områdets fornlämningar även fortsättningsvis ska kunna upplevas bör dessa vårdas och synliggöras.

Utvärderade fastigheter

Det finns inga utvärderad enskilda fastigheter i miljön.

Riksintresse

Miljön ingår i riksintresse för kulturmiljövården, KP 13, Valbodalen.

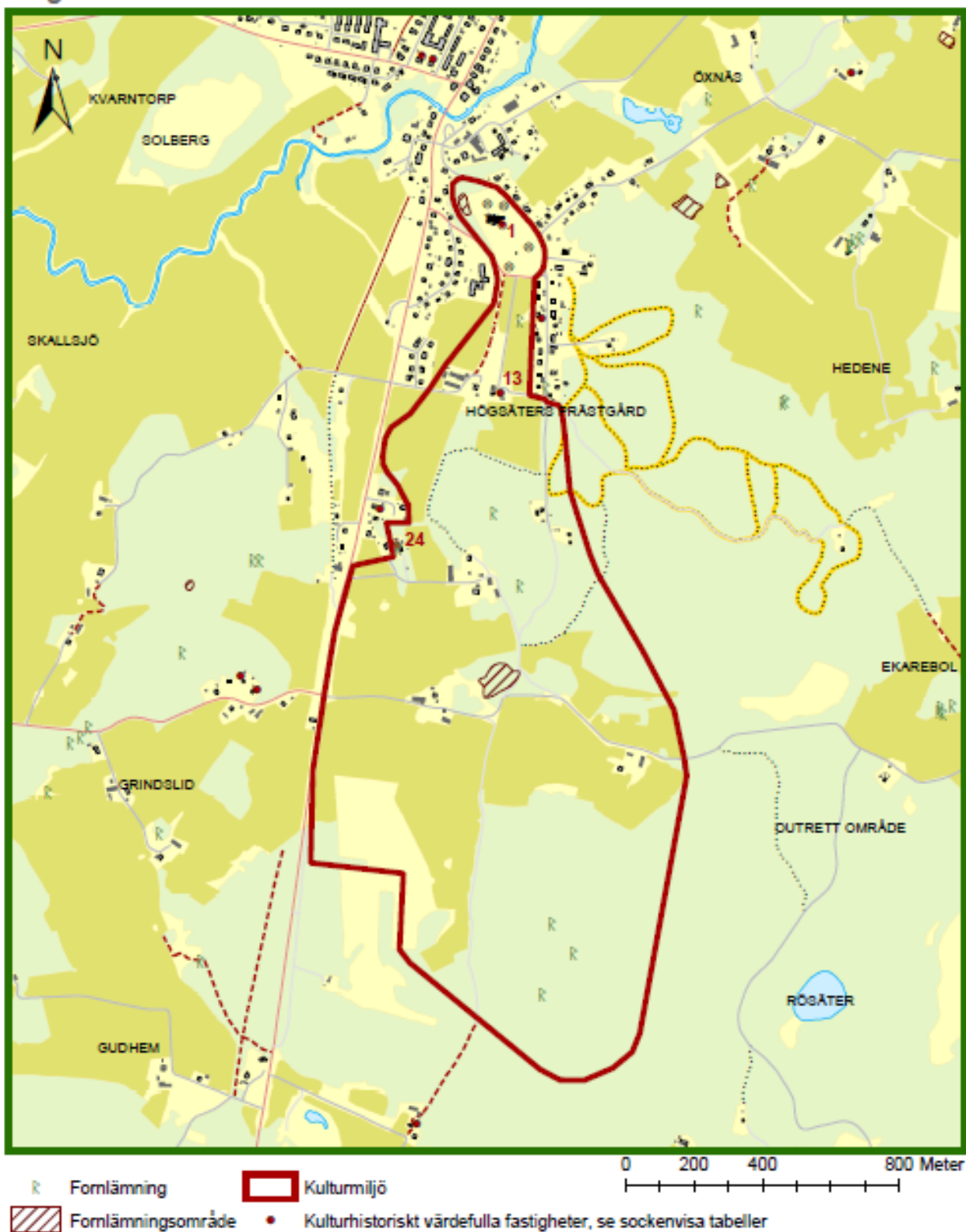
I samband med planering avseende förändringar som berör kulturmiljön ska aktuella värden i riksintresset beaktas. Exempel på riksintressevärden i kulturmiljön ”Kring Vrine och Ryk” är gårdsbebyggelse från 1800-talet och gravfält. Kulturmiljöområdet kan innefatta ytterligare värden enligt riksintresse för kulturmiljövården vilket innebär att området bör undersökas närmare inför planläggning, exploatering eller förtätning.

10. Rösäter, Högsätters kyrka och prästgård

Högsäter socken

10. RÖSÅTER, HÖGSÅTERS KYRKA OCH PRÄSTGÅRD, Högsäters socken

Beskrivning/historik

Kulturmiljö med fornlämningar, tingsplats, medeltida vägsträckning och kyrkplats, kyrka och prästgård, hembygdsgård, odlingslandskap med jordbruksbebyggelse. Miljön innefattar viktiga delar av Valbodalen's långa bebyggelsekontinuitet och är en del av dalgångens centrala områden.

Området har goda naturliga förutsättningar för jordbruk och är beläget i Valboåns dalgång, med dess delvis böljande och kuperade odlingslandskap. Kommunikationsstråken och bebyggelsen i Färgelanda kommun är koncentrerade till Valbodalen. Här finns de flesta kyrkorna, tätorterna och huvuddelen av jordbruksbebyggelsen. Gårdarna, som i allmänhet består av större brukningsenheter är ofta placerade i krönlägen, vilket ger landskapet en karaktäristisk prägel. På samma platser finns ofta fornlämningar från järnåldern, vilket antyder att gårdslägena kan ha en mycket lång kontinuitet. Av särskilt intresse är det ofta upprepade sambandet mellan gravfält och ortnamn med ändelsen –säter, en ortnamntyp som i Valbodalen har sin mest frekventa utbredning, här med betydelsen ”säte”, ”plats”, ”ställe” och inte som i vissa andra områden fåbod.

Området kring Högsäter och Rösäter gränsar mot Kroppefjäll, som är Valbodalen's avgränsning i öster. Längs fjällets västra sida ligger en rad grusbildningar som tillsammans bildar den sk Valboåsen. Längs åsen, genom den här beskrivna kulturmiljön, leder en vägsträckning, troligen med medeltida ursprung. Vägen är en del av Dalslands äldre vägnät och enligt uppgift har vägen också utgjort pilgrimsled. Karaktäristiskt är vägens läge i förhållande till dagens huvudled genom västra Dalsland, väg 172, som går parallellt ca 500 m västerut i en dalsänka. Äldre vägar och bebyggelselägen är i allmänhet belägna på torr, väl dränerad höglänt mark.

Fornlämningarna inom området består framför allt av gravar med en stor koncentration från järnåldern. Lämningarna ligger dels samlade i två gravfält ett vid den sk Tingskullen och ett vid Högsäters kyrka, det senare en liten rest av ett mycket större gravfält som kraftigt beskrivits av de olika kyrkbyggnationerna på höjden. Gravfälten beskriver också på ett åskådligt sätt områdets betydelse under järnåldern. Därutöver finns enstaka ensamliggande gravar från järnåldern. Delar av bronsåldern's gravskick finns också väl representerad inom miljön (vid Emausberget i söder) i form av framför allt rösen i krönlägen. Även hållristningar från bronsåldern (vid Rösäters hembygdsgård) i form av skålgropar som är inknackade i sten finns inom miljön.

Huvuddelen av åkermarken ligger längs åsens västra sluttningar. Vid Rösäter i söder har man en imponerande utsikt över dalgången. De gamla ängsmarkerna utgjordes fram till 1800-talet av de fuktiga områdena längs åarna och de torra backarna utefter åsen. Åsen och landskapet åt öster mot Kroppefjäll var förr utmarker. De äldsta gårdarna placerades på åsens soliga västsida och den yngre bebyggelsen t.ex. torpen låg på åsens krön eller på de östra sluttningarna. I områdets södra del och i öster mot gården Höjden breder ett öppet åkerlandskap ut sig, indelat endast av raka, öppna diken ut sig. Under 1800-talet kom stora delar av Gudhems mossen att dikas ut och uppodlas till åker på bekostnad av de gamla slätterängarna.

Utmed åsens krön längs den gamla vägen och i sluttningarna mot sydost fanns det under 1800-talet många torp och backstugor. På 1890-tals kartan möter vi namn som Röda Grind och Kleven. Vid gården Höjden fanns också flera torpställen. Spåren efter denna torpbebyggelse kan vi fortfarande hitta idag på en torr enbacke. Här kan finnas en nedrasad jordkällare, byggnadsgrunder och gamla grova lövträd som kanske en gång planterades som ett vårdträd.

Centralt i miljön är den s k Tingskullen vid Rösäter belägen. Där finns ett stort järnåldersgravfält med ett 30-tal högar samt ett kvadratisk och ett rektangulärt röse, vilket är mindre vanligt. Området är beväxt med ljung, blåbär och örnbräken och till viss del lövskog. Platsens namn är kopplat till dess tidigare funktion som tingsplats. Långt tillbaka i tiden fanns i Dalsland inga fasta tingsplatser. Tingen hölls då på olika gårdar och i olika socknar. Valbo härads första permanenta tingshus uppfördes vid Rösäter 1694. 1730 flyttades dock tingen härifrån för att efter 1765 permanentas till Tångelanda norr om Högsäter och det då nyuppförda tingshuset där, som var i bruk till omkring 1980. I Rösäter var det sedan länge rivna tingshuset beläget intill det stora gravfältet. Odlingslandskapet runt Rösäter är öppet och kring gårdarna kan man fortfarande se spåren efter äldre bebyggelselägen genom stenterrasser och rader av gamla lövträd som omgärdade byggnaden.

3329

Cirka 500 m nordväst om Tingskullen finns Rösäters hembygdsgård med flera ditflyttade äldre byggnader. Hembygdsgården tillkom 1953 då mangårdsbyggnaden från den närbelägna gården Småhagarna flyttades hit. Samtidigt bildades Norra Valbo hembygdsförening. Byggnaden är enligt en inristning uppförd 1787, en parstuga av en intressant typ som förekommer i Dalsland. Till skillnad från de vanligare parstugorna är ena halvan av huset magasin och huset har bara en murstock. Under årens lopp har fler byggnader flyttats hit, bl a en unik loftbod från Fjällsäter vid kanten av Kroppefjäll, ca 5 km nordost om Rösäter. På en av loftbodens stockar finns årtal 1692 inristat. Odlingslandskapet runt hembygdsgården och Småhagarna är tilltalande med små öppna kullar med enstaka grova ekar vilka är rester från de gamla ängs- och hagmarkerna. Småhagarna ligger karaktäristiskt uppdraget mot åsens sluttningar och från gårdsplanen slingrar sig i en liten väg norrut mot prästgården.

Kulturmiljöns norra del innefattar Högsäter kyrka och prästgård med det intilliggande tidigare prästgårdsjordbruket. Kyrkplatsen är belägen i ett höjdläge längs Valboåsen. Kyrkan är

uppförd 1902 av tegel i nygotisk stil efter ritningar av arkitekt A C Peterson, vilken bl a ritat många kyrkor i Västsverige.

3339

Genom kyrkans storlek och läge utgör den ett tydligt landmärke och har kallats "katedralen på Dal". Dess medeltida föregångare var en av Dalslands äldsta och mer märkliga medeltidskyrkor. När kyrkan revs 1908 bevarades dess sakristia (från 1732) och är inredd till gravkapell. Utanför den nuvarande kyrkogårdsmuren finns en mindre rest kvar av ett stort gravfält, vilket borttagits i samband med kyrkans och kyrkogårdens anläggning. Fynden antyder en datering till yngre järnålder vilket talar för en kontinuitet mellan den medeltida kyrkoplatsen och en äldre förhistorisk bebyggelse. På kyrkans plats fanns tidigare en stor gravhög som haft en medvetet dominerande placering i omgivningen.

3346

Ca 500 m söder om platsen för medeltidskyrkan, är Högsäters prästgård belägen. Från kyrkogården leder en spikrak vägsträckning fram till grusplanen med rundel framför prästgårdens huvudbyggnad. Intill prästgårdstomten finns en bit av en s k hålväg, sannolikt en äldre vägdragning mellan kyrkan och prästbostället. Öster om prästgården finns en allé i väst-östlig riktning som markerar prästgårdens orientering mot den äldre landsvägsträckningen öster om prästgården. Nuvarande huvudbyggnaden är från 1839. Prästgården skall dock enligt uppgift ha legat på nuvarande plats sedan 1500-talet. I slutningen alldeles söder om

prästgården ligger det tidigare prästgårdsjordbruket som tydligt illustrerar prästgårdens tidigare roll även som jordbruk. Prästen som jordbrukare med en del av sin lön i natura var ett fenomen som upphörde först i början av 1900-talet.

Kulturrehistorisk motivering

Miljön representerar viktiga delar av Valbodalen's långa bebyggelse- och odlingshistoriska kontinuitet i ett av dalgångens centrala delar och sockencentrum. Områdets långa bebyggelsehistoria och betydelse avspeglas genom de äldre gravfälten, den medeltida kyrkoplatsen, vägsträckningen, tingsplatsen, gårdsbebyggelsen vid bl a Rösäter och torpen längs med åsen. De olika vägsträckningar som hållit samman bebyggelsen och odlingslandskapet är av stor betydelse t ex hålvägen från kyrkan till prästboställets bondgård och den medeltida vägen. Miljön innefattar också en framträdande och levande kyrkomiljö med intressant kyrkobyggnadshistoria och en prästgård med det tidigare prästgårdsjordbruket i nära anslutning.

Att tänka på inför framtida utveckling

-Tillbyggnader och andra ändringar ska utföras varsamt så att bebyggelsens karaktärsdrag inte förvanskas.

-Ny bebyggelse ska anpassas genom särskild hänsyn till områdets karaktärsdrag.

-För att områdets fornlämningar även fortsättningsvis ska kunna upplevas bör dessa vårdas och synliggöras.

Utvärderade fastigheter

Högsäters Prästgård 1:2

Högsäters Prästgård 1:132

Rösäter 1:28

Riksintresse

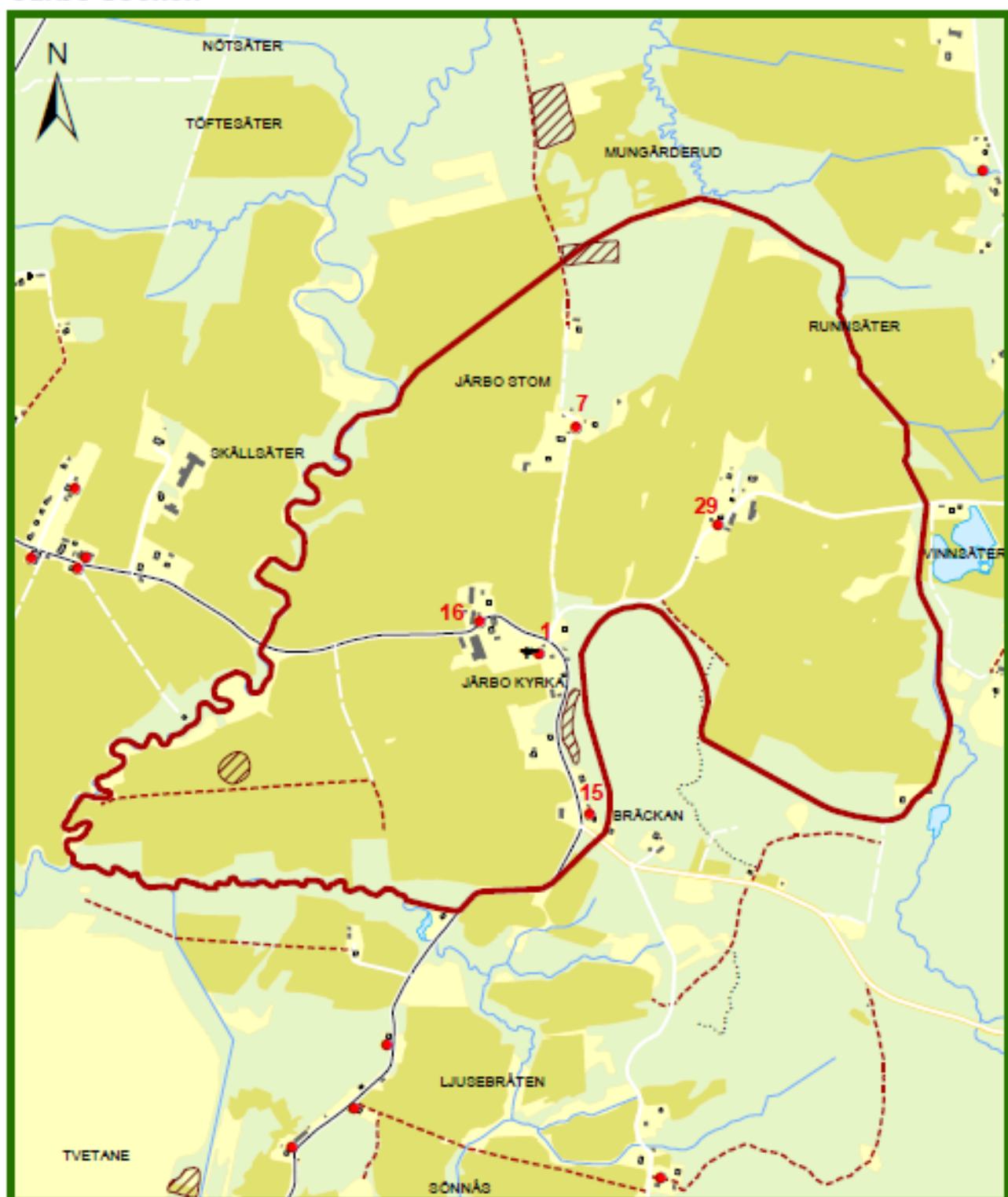
Miljön ingår i riksintresse för kulturmiljövården, KP 13, Valbodalen.

I samband med planering avseende förändringar som berör kulturmiljön ska aktuella värden i riksintresset beaktas. Exempel på riksintressevärden i kulturmiljön "Rösäter, Högsäters kyrka och prästgård" är kyrkomiljön vid Högsäters kyrka, tingsplatsen i Rösäter, gravfält och äldre vägsträckningar. Kulturmiljöområdet kan innefatta ytterligare värden enligt riksintresset för kulturmiljövården vilket innebär att området bör undersökas närmare inför planläggning, exploatering eller förtätning.

11. Järbo kyrka, Runnsäter och Vinnsäter

Järbo socken

- Kulturmiljö
- Fornlämningsområde
- Kulturhistoriskt värdefulla fastigheter, se sockenvisa tabeller

11. JÄRBO KYRKA, RUNNSÄTER OCH VINNSÄTER, Järbo socken

Beskrivning/historik

Kulturmiljö med samlad bebyggelse vid kyrka av medeltida ursprung. Välbevarad äldre gårdsbebyggelse, karaktäristiska bebyggelselägen i ett för Valbodalen representativt odlingslandskap med stora sammanhängande åkermarker, öppna diken och slingrande brukningsvägar som förbinder gårdarna.

Området har goda naturliga förutsättningar för jordbruk och är beläget i Valboåns dalgång, med dess delvis böljande och kuperade odlingslandskap. Kommunikationsstråken och bebyggelsen i Färgelanda kommun är koncentrerade till Valbodalen. Här finns de flesta kyrkorna, tätorterna och huvuddelen av jordbruksbebyggelsen. Gårdarna, som i allmänhet består av större brukningsenheter är ofta placerade i krönlägen, vilket ger landskapet en karaktäristisk prägel. På samma platser finns ofta fornlämningar från järnåldern, vilket antyder att gårdslägena kan ha en mycket lång kontinuitet. Av särskilt intresse är det ofta upprepade sambandet mellan gravfält och ortnamn med ändelsen –säter, en ortnamntyp som i Valbodalen har sin mest frekventa utbredning, här med betydelsen ”säte”, ”plats”, ”ställe” och inte som i vissa andra områden fåbod.

40

Järbo kyrka har medeltida ursprung med nuvarande utformning från 1731 och 1924 då sakristia och torn tillkom. Kyrkan är belägen på en höjdrygg i ett öppet odlingslandskap. Området karaktäriseras av mötet mellan Valbodalens öppna jordbrukslandskap och Kroppefjäll, som här brant tornar upp sig ca en km öster om kyrkan. Genom området leder mindre vägar som följer landskapets topografi.

Intill kyrkan finns Runnsäters by vilken utgör en äldre bymiljö och som ger en föreställning om jordbruksbyarnas karaktär före de stora omskiftningarna under 1800-talet.

Bebyggelseläget är identiskt med läget som visas på storskifteskartan från 1784 med gårdarna som ligger på ömse sidor om vägen. Runnsäter finns skriftligt omnämnt redan 1334 och är ett av de äldsta beläggen på medeltida bebyggelse i Järbo socken. I storskifteshandlingarna från 1784 beskrivs platsens lämplighet för byggnader; *”Bykullen är jämn och bekväm till åbyggnader”*. Här skall också ha funnits ett gravfält från järnåldern som idag är borta. Vid

sekelskifte togs en av gravarna bort på begäran av ägaren då han ansåg att det spökade i graven.

Runnsätters by

Byns ängsmarker låg 1784 i stora sammanhängande fält sydväst om bykullen men enligt lagaskifteskartan från 1849 hade stora delar av dessa slätterängar uppodlats till havreåker. 1890-talets ekonomiska karta visar att det då endast var de lägre markerna kring Valboån som fortfarande nyttjades som slätteräng. Utmarkerna utgjordes bl a av delar av Kroppefjäll, som kallades Järbofjället.

Längs vägen söder om kyrkan, nedanför Runnsätterskullen finns också delvis välbevarad äldre bebyggelse med radbykaraktär. Gårdarna omges ofta av gamla lövträd och väster om gårdstunen öppnar sig ett tilltalande odlingslandskap. År 1784 fanns här ingen bebyggelse men lagaskifteskartan från 1849 utvisar hus vid berget på fastigheten som idag betecknas Runnsäter 1:30.

Ca 500 m norr om kyrkan finns bebyggelse med det intressanta namnet Stommen, en vanlig beteckning på den jord som utgjort prästgård. Enligt uppgift upphörde Järbo Stom att vara prästgård eventuellt redan vid reformationen på 1500-talet.

Ca 600 m nordost om kyrkan finns Vinnsäter, där bebyggelsen består av två gårdar också karaktäristiskt belägna på en höjdrygg. Vinnsäter 1:33 (närmast kyrkbyn) är en mycket välbevarad 1800-talsgård. Förutom mangårdsbyggnaden, en typisk s k Dalslandsstuga (enkelstuga i två våningar) finns flera ekonomibyggnader. Gården är förklarad som byggnadsminne och skyddas enligt 3 kap kulturmiljölagen. Byggnadsminnesförklaringen innebär att gården ska vårdas och bevaras för framtiden och att alla eventuella ändringar ska tillståndsprövas av Länsstyrelsen. Gården används som hembygdsgård av Järbo hembygdsgårdsförening. Inslaget av grova gamla askar och fruktträd runt byggnaderna är en betydelsefull miljöfaktor.

Gårdarna omges av ett öppet odlingslandskap som genomkorsas av åar, diken, vägar och spridda åkerholmar. Åkerholmarna utgör en rest av de gamla ängsmarkerna men även runt åarna fanns det rika fuktiga slätterängar.

Enligt *Ortnamnen i Älvsborgs län* betyder namnet Vinnsäter gården med blåsig läge. 1540 fanns här ett skattehemman. Vid tiden för storskiftet 1781 fanns här tre gårdar med många ekonomibyggnader vilket skapade en tät bebyggelse. Åkermarkerna låg runt bykullen och var ovanligt stora i förhållande till ängsmarken. På åkern fanns många åkerholmar, stenar och

odlingsrösen enligt kartan. I skifteshandlingarna beskrivs åkern runt bykullen som *”bygierdet, kornjord med rösen och skiär”*. En fägata i norr ledde ut boskapen på bete åt nordväst. Många av dessa rösen fanns fortfarande kvar på åkermarken runt bykullen såsom den redovisas på lagaskifteskartan från 1839. Nästan all ängsmark var då uppodlad och det var endast på de torra hållarna som ängsmarken fanns kvar. Enligt kartan verkar det också som om den tyngre lerjorden hade dikats.

Den uppodling som kom att ta fart under 1800-talet, då all mark togs i anspråk för att odla havre, har lämnat tydliga spår i landskapet, då t.ex. mossar dikades ut och slätterängar plöjdes upp till ny åkermark. Man kan fortfarande skapa sig en bild av hur landskapet såg ut före dessa förändringar genom bebyggelsens karaktäristiska lägen, vägarna som förbinder gårdarna och de vackra gamla lövträden inom miljön.

Kulturhistorisk motivering

Central plats och område med lång kontinuitet för bygdens historia. Kyrka med medeltida ursprung och karaktäristisk äldre samlad gårdsbebyggelse i höjdlägen med omgivande öppet och tilltalande odlingslandskap representativt för Valbodalen. Den ovanligt välbevarade äldre gårdsmiljön på Vinnsäter 1:33.

Att tänka på inför framtida utveckling

-Tillbyggnader och andra ändringar ska utföras varsamt så att bebyggelsens karaktärsdrag inte förvanskas.

-Ny bebyggelse ska anpassas genom särskild hänsyn till områdets karaktärsdrag.

Utvärderade fastigheter

Järbo Kyrka 1:1

Järbo Stom 1:20

Mungärderud 2:5, 2:6

Runnsäter 1:34

Runnsäter 1:35

Vinnsäter 1:33 (Byggnadsminne)

Riksintresse

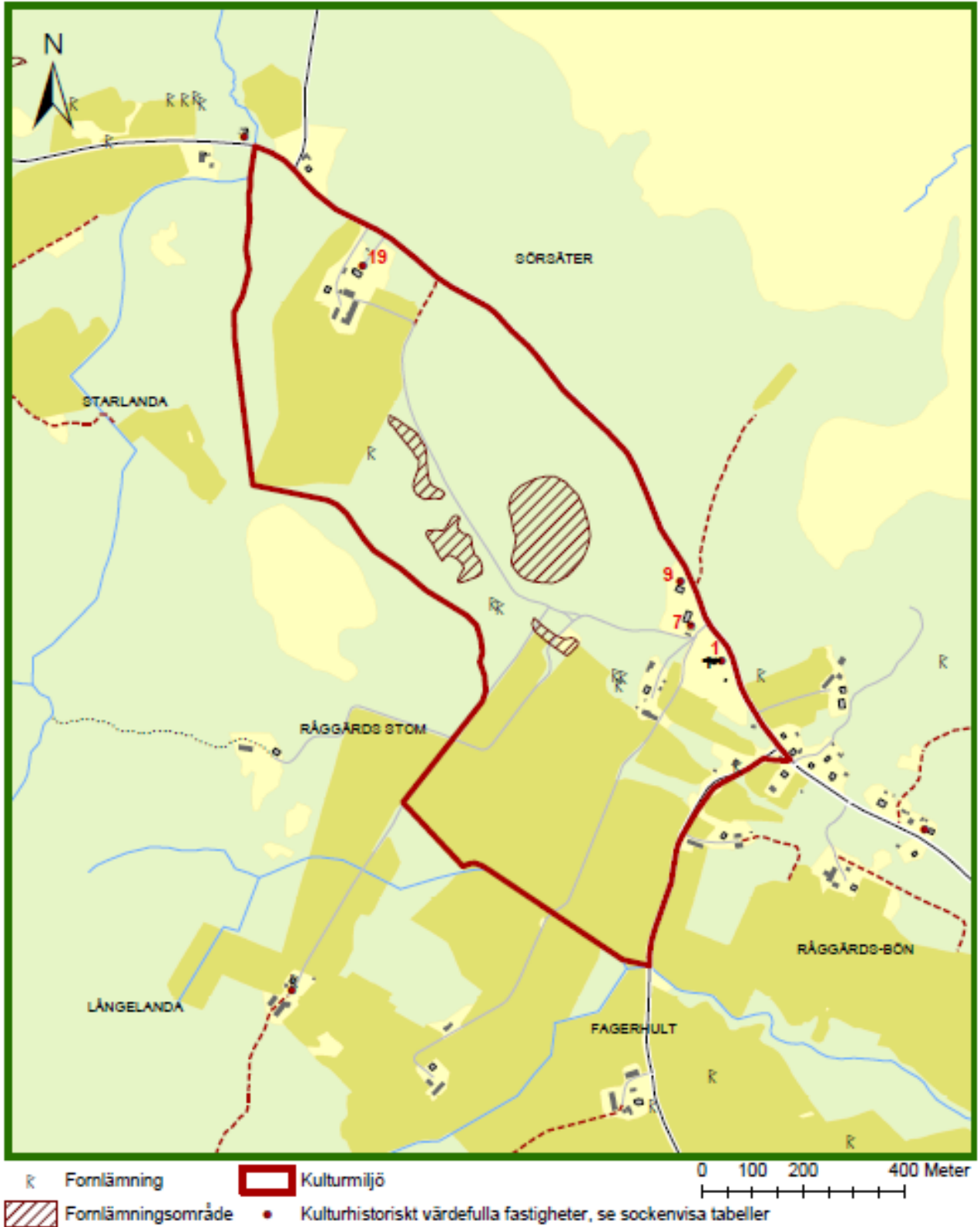
Miljön ingår i riksintresse för kulturmiljövården, KP 13, Valbodalen.

I samband med planering avseende förändringar som berör kulturmiljön ska aktuella värden i riksintresset beaktas. Exempel på riksintressevärden i kulturmiljön ”Järbo kyrka, Runnsäter och Vinnsäter” är gårdsbebyggelse från 1800-talet, bymiljön i Runnsäter och kyrkomiljön vid Järbo kyrka. Kulturmiljöområdet kan innefatta ytterligare värden enligt riksintresset för kulturmiljövården vilket innebär att området bör undersökas närmare inför planläggning, exploatering eller förtätning.

12. Råggärds sockencentrum

Råggård socken

12. RÅGGÄRDS SOCKENCENTRUM, Råggärds socken

Beskrivning/historik

Kulturmiljö med fornlämningar, traditionellt sockencentrum och en äldre väg beläget på en moränås i varierad skogs- och odlingsbygd.

Moränåsen genom Råggård utgör en del av ett större ändmoränstråk som sträcker sig över Dalsland i sydostlig-nordvästlig riktning. Vid området kring Råggärds kyrka avgränsas moränåsen i nordost av den stora Öjemossen och i sydväst av en i huvudsak uppodlad dalgång. Vägen som leder längs åsen är en del av Dalslands äldre vägnät och kan följas i kartmaterialet tillbaka till 1600-talet. Utmed vägen finns gravfält, kyrka, f d skola och f d prästgård. Från kyrkan och upp mot Sörsäter leder den gamla vägsträckningen förbi gravfälten. Längs vägen finns också byggnadsgrunder, en jordkällare och små igenväxande åkertegar som spår efter försvunna torp. Öster om den gamla vägen går dagens landsvägsträckning, vilken utgör kulturmiljöns avgränsning mot nordost.

Gravfälten nordväst om kyrkan utgör ett särskilt intressant fornlämningsområde. Det är tre gravfält med ett 40-tal högar, varav flera monumentala. Gravfälten är med sitt mycket likartade fornlämningsbestånd ett av länets märkligare fornlämningsområde. På en laga skifteskarta från 1846 framgår att området vid gravarna utgjordes av ängsmark. Lantmätaren har här ritat in några runda cirklar som eventuellt betecknar gravarna. I anslutning till gravarna finns fortfarande små rester efter de gamla ängsmarkerna.

222 ”Gravfälten i skogen”

Råggärds kyrka är av trä och uppförd på 1730-talet. Kyrkplatsen är dock sannolikt medeltida men uppgifter om tidigare kyrkor på platsen är osäkra. Intill kyrkan finns den gamla skolan (1880-tal) samt en byggnad som ursprungligen inrymt lärarbostäder (ca 1950). Skolan är numera nedlagd men brukas som gemensamhetslokal av bl a Råggärds byalag och hembygdsförening. De f d lärarbostäderna är privatägda.

197

Cirka en kilometer nordost om kyrkan och skolan ligger det tidigare komministerbostället Sörsäter. Gården är omnämnd första gången i jordeboken 1546 som kyrkotomt. Den nuvarande huvudbyggnaden (1880-talet) är en timrad s k salsbyggnad, karaktäristisk för 1800-talets prästboställen. Söder om f d prästgården finns den tidigare arrendatorsbostaden, Sörsäter 1:1, med ekonomibyggnader och ett öppet odlingslandskap som i väster avgränsas av en bäckravin. En stenterrasserad väg leder till gården som omges av gamla grova lövträd. Det f d prästgårdsjordbruket visar på det tidigare sambandet mellan prästgård och jordbruk. Prästen som jordbrukare, med en del av sin lön i natura, var något som upphörde först i början av 1900-talet.

I kulturmiljöns södra del finns ett odlingslandskap som ger ett öppet och välhävdad intryck med gårdar uppdragna på åsen eller på mjuka höjdparter i dalgången och som består av många olika ekonomibyggnader t.ex. ladugårdar, smedja, och jordkällare. Området genomkorsas av brukningsvägar och stigar vilka förbinder gårdar och gamla torp med varandra. I sluttningarna ned mot en bäck finns åkermark såsom det antagligen gjorts under flera tusen år.

Enligt storskifteskartan från 1797 för kyrkohemmanet Råggård Stom fanns två gårdar, vilka utgjorde ett mantal. Gårdarna låg intill varandra, strax sydväst om kyrkan, på ömse sidor om en mindre väg. Båda gårdarna finns på laga skifteskartan från 1846, men idag finns bara den ena av dem kvar. Åkermarken låg runt gårdarna och nedanför fanns stora slätterängar på de lägre partierna mot bäcken.

Under 1800-talet kom ängsmarkerna i dalgången utmed bäcken att odlas upp till åker. Utefter åsens höjd och litet neddraget i sluttningen finns fortfarande små rester efter de gamla ängsmarkerna kvar intill gravfälten nordväst om kyrkan. Torplämningarna i området har också ett agrarhistoriskt intresse och berättar om den tid under 1700- och 1800-talen då befolkningen på landsbygden var mycket stor och trycket efter ny mark ökade.

Kulturhistorisk motivering

Miljön representerar en lång bebyggelsekontinuitet där kombinationen av fornlämningarna, odlingslandskap, den historiska bebyggelsen och den gamla vägen på moränryggen är av stor betydelse för förståelsen av det historiska sambandet mellan förhistorisk och historisk tid.

Fornlämningar av särskilt intresse och traditionellt sockencentrum på landsbygden med kyrka, f d prästgård med jordbruk, f d skola och lärarbostäder.

Odlingslandskapets största värde ligger i sambanden mellan bebyggelse och åkermark samt deras anpassning till den omgivande terrängen. Detta är en struktur som har lång historisk kontinuitet och har ett stort pedagogiskt värde. På moränåsen, utefter dess sluttningar och på den sankta marken längs med dalgången har åker-, ängs- och betesmarker anpassats till den naturliga utjämningen i landskapet.

Att tänka på inför framtida utveckling

-Tillbyggnader och andra ändringar ska utföras varsamt så att bebyggelsens karaktärsdrag inte förvanskas.

-Ny bebyggelse ska anpassas genom särskild hänsyn till områdets karaktärsdrag.

-För att områdets fornlämningar även fortsättningsvis ska kunna upplevas bör dessa vårdas och synliggöras.

Utvärderade fastigheter

Råggärds Stom 4:1

Råggärds Stom 1:13

Råggärds Stom 1:34

Sörsäter 1:3

Riksintresse

Del av miljön ingår i riksintresse för kulturmiljövården, KP 12, Råggård.

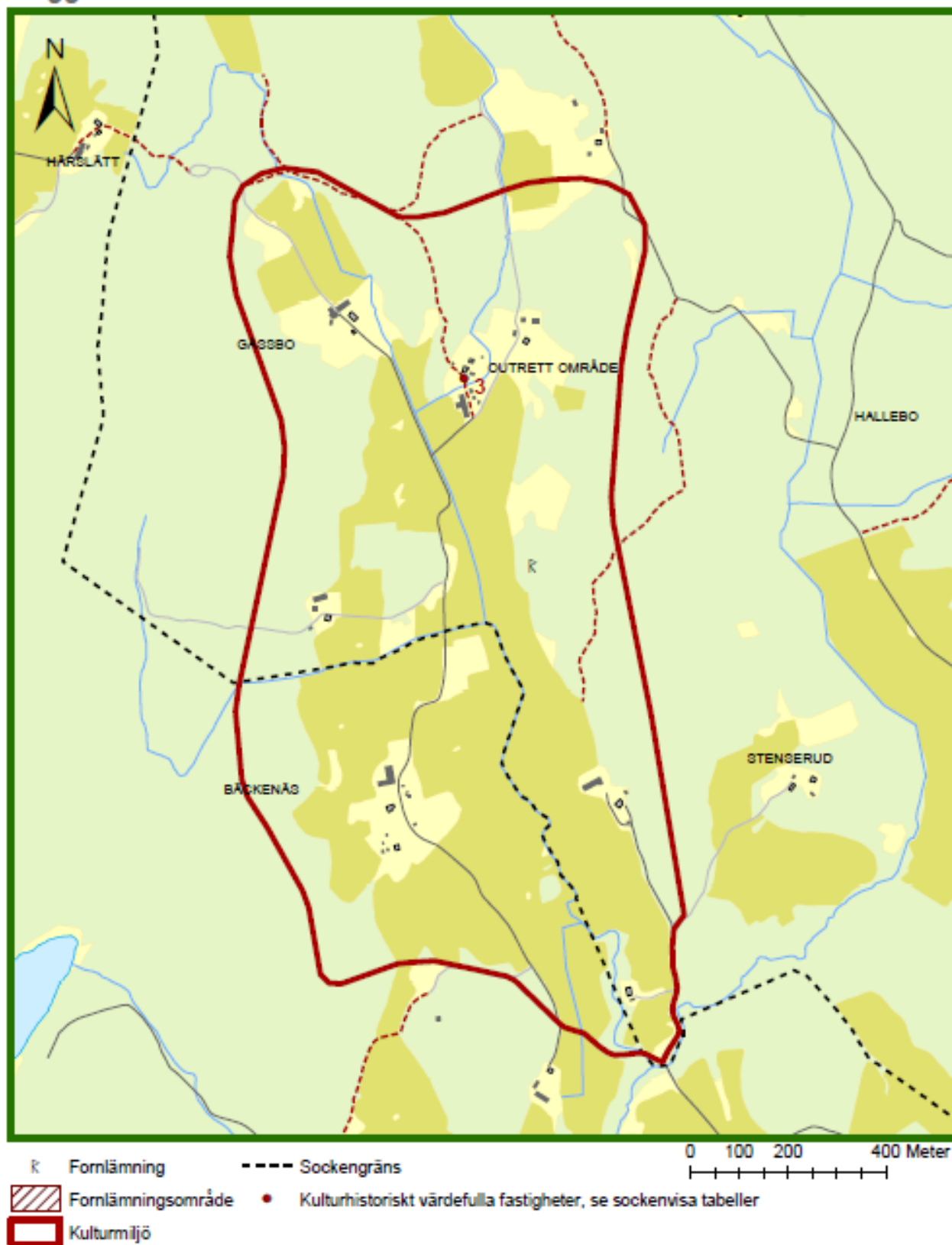
I samband med planering avseende förändringar som berör kulturmiljön ska aktuella värden i riksintresset beaktas. Utppekade riksintressevärden i kulturmiljön "Råggärds sockencentrum" är kyrkomiljön vid Råggärds kyrka, komministerbostad, gravfält och äldre vägsträckningar. De aktuella riksintressevärdena är komplexa och inför planläggning, exploatering eller förtätning bör området undersökas närmare.

13. Dalgången vid Gässbo

Råggård och Rännelanda socken

13. DALGÅNGEN VID GÄSSBO, Råggärds och Rännelanda socknar

Beskrivning/historia

Kulturmiljö med värdefullt odlingslandskap och gårdsbebyggelse i en mindre dalgång.

Kulturmiljön innefattar norra delen av en uppodlad mindre dalgång omgiven av skogsmark. Här finns ett variationsrikt odlingslandskap, med för regionen ganska små åkrar, enbuskrika hagmarker och äldre bebyggelse. Dalgången genomflyts av en bäck i sydlig riktning och dalen är delad i två socknar, i söder Rännelanda och i norr Råggård. På ömse sidor av dalgången finns två vägar varav den ena leder fram till Gässbo och den andra slutar vid gården Ängen. Gårdsbebyggelsen i området ligger utefter dalens sidor i väster och öster i övergången mellan åker och bergslutningen.

I öster, vid Ängen, finns några välhävdade enebackar i en sluttning från skogen ned mot åkrarna. Runt öppna hållmarker finns en flora med höga naturvärden vilken är en rest av de ängsmarker som en gång fanns här. Här finns spår efter äldre åkrar och ca 500 m norr om gården en fornlämning, en hög med en hållkistliknande svacka i mitten.

Gårdarna vid Anhem ligger på en liten höjd med ekonomibyggnaderna spridda runt kullen vilka omges av välbetade betesmarker. Vägen genomkorsar Anhem och slingrar sig vidare norrut. Väster om vägen finns en liten kulle med hållmarker. Här växer bl.a. kattfot tjärblomster och slättergubbe. Kring hållmarkskullarna slingrar sig ibland äldre, smala åkerlappar och här ser man också små odlingsrösen. Gården Anhem nämns skriftligt första gången 1642 och benämns då ”en tomt- skatte” och låg under gården Bäckenas. På 1890-talets ekonomiska karta kallas platsen Ånim och här fanns då två gårdar.

307

Vid Gässbo finns en av kommunens bättre bevarade Dalslandsgårdar, Bäckenas 3:28, tidigare Gässbo 1:2. Gården rymmer ett flertal byggnader och är delad i en man- och fägård. Terrängen är kuperad och mangården ligger på ett mindre höjd med en bäck nedanför. Huvudbyggnaden är en traditionell Dalslandsstuga, d v s enkelstuga i två våningar vilken flankeras av två flygelbyggnader, lillstuga och magasin. Något lägre är fägården, med bl a ladugård och svinhus belägen. På gården i övrigt märks bl a några vackra grova ekar. Gässbo nämns skriftligt första gången i en jordebok från år 1560 och benämns då som ett skattetorp

som senare överförs till ½ hemman. Namnet kan ha sitt ursprung i mansnamnet Gäver och den senare leden –bo betyder bostad eller gård, alltså Gävers gård. Troligen är etableringen av Gässbo ett resultat av den av Gustav Vasa uppmuntrade nyetableringen av jordbruk i skogsområdena i Dalsland.

306 Gården Bäckenas 3:28

Då storskifte förrättades år 1789 fanns tre gårdar i Gässbo, vilka låg samlade där dagens gårdsbebyggelse på Bäckenas 3:28 är belägen. Åkermarken låg i slutningen runt byn samt på ömse sidor om vägen genom dalen. Runt omkring åkern fanns stora ängsmarker och på utmarken hade två ängslyckor röjts fram. Dessa var instängslade så att den fritt betande kreaturen inte skulle komma in på ängen. Under de knappt 70 år som förflöt fram till laga skifte år 1858 kan man se att även Gässbo hade påverkats kraftigt av den agrara revolutionen. Nästan all ängsmark hade uppodlats och det var endast på de torra hållmarkerna som ängen fanns kvar.

På 1890-talets ekonomiska karta finns förutom dagens bebyggelse ytterligare en gård i norra delen av dalgången men av denna ser vi idag inget annat spår än några husgrunder på en liten kulle. Denna gård finns också med på laga skifteskartan från 1858 men inte på storskifteskartan från 1789. Antagligen fick en av gårdarna i byn flytta ut i samband med storskiftet.

Kulturhistorisk motivering

Ålderdomligt, småskaligt och variationsrikt odlingslandskap med stora inslag av naturliga fodermarker som hålls öppet. Välbevarad gårdsbebyggelse där gården Bäckenas 3:28, tidigare Gässbo 1:2, särskilt framträder. Bebyggelsen och odlingslandskapet i dalgången karaktäriseras av det jordbruk som bedrevs i högre liggande skogsområden i Dalsland.

Att tänka på inför framtida utveckling

-Tillbyggnader och andra ändringar ska utföras varsamt så att bebyggelsens karaktärsdrag inte förvanskas.

-Ny bebyggelse ska anpassas genom särskild hänsyn till områdets karaktärsdrag.

Utvärderade fastigheter

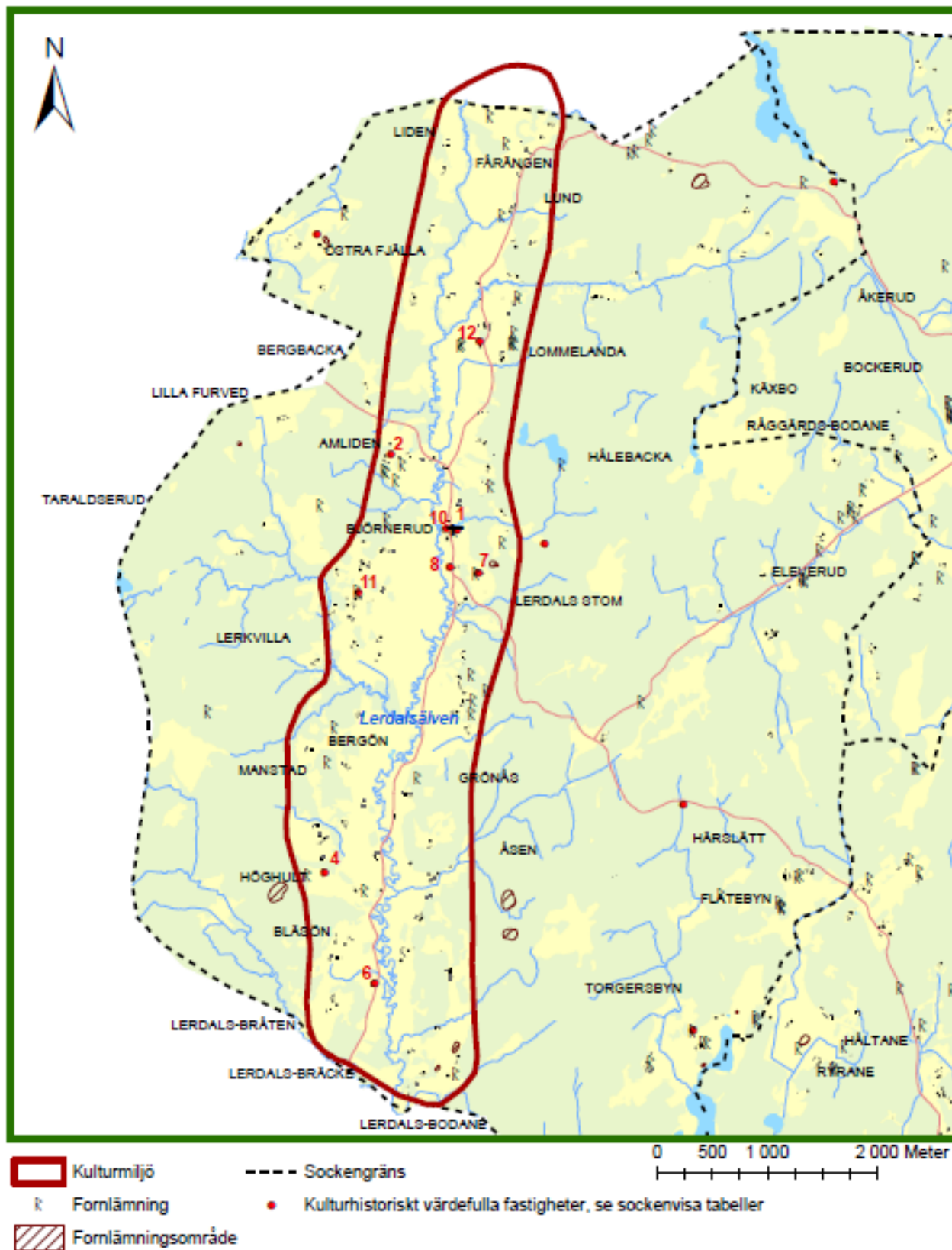
Bäckenäs 3:28

Riksintresse

Miljön ingår inte i riksintresse för kulturmiljövården.

14. Lerdalsälvens dalgång

Lerdals socken

14. LERDALSÄLVENS DALGÅNG, Lerdals socken

Beskrivning/historik

Till ytan stor miljö med ett karaktäristiskt och sammanhållet odlingslandskap med gårdsbebyggelse i dalgången längs Lerdalsälven. Mindre sockencentrum vid Lerdals kyrka.

Lerdalsälven rinner genom en bred dalgång som kantas av skogsklädda bergåsar längs med älven. Det sammanhängande öppna odlingslandskapet sluttar starkt ned mot älven. I den trånga dalgången brukas de lägre delarna som åkermark medan de högre belägna partierna utnyttjas som betesmark. Längs med älvens sidor och i ravinerna som omger denna fanns enligt 1890-talets ekonomiska karta sammanhängande ängsmarker. Hällmarkskullarna har under lång tid utnyttjats som betesmarker och här finns idag marker med höga naturvärden. Allmänt är landskapet mycket tilltalande och beroende av fortsatt jordbruk för att hållas öppet. Bl a finns rester av äldre slätterängsbruk som är beroende av ett fortsatt bete för att bevaras

Gårdarna ligger i karaktäristiska höjdlägen på kullar i dalgångens sluttningar. De omges ofta av grova gamla lövträd. Genomgående för hela dalen är de stora ekonomibyggnaderna, ladugårdar och lador samt att det finns många olika ekonomibyggnader på gårdstunen. Högre upp på bergen väster och öster om dalgången finns ett småskaligare odlingslandskap. Det var här, på de sämre jordarna i utmarkerna som nyetablering av små gårdar och torp ägde rum under 1700- och 1800-talen.

Under 1500-talet nämns namnen på 21 gårdar i Lerdal som redan då var etablerade som bärkraftiga. Lerdal var en gränssocken som kom att påverkas hårt av alla krig som rasade mellan Norge och Sverige. Gårdarna plundrades och brändes flera gånger, ibland med bara ett par årtiondes mellanrum under 1500- och 1600-talen. De flesta brukades av självägande skattebönder. Under århundradena skedde en hemmanklyvning och på de ursprungliga gårdstomterna bildades ”små bykullar”. Först i samband med laga skifte splittrades bebyggelsen på kullarna upp och en del gårdar fick flytta till nya lägen.

Längs med dalgången leder en landsväg parallellt med älven. Förutom denna genomkorsas dalgången av vägen mellan Rännelanda och Gesäter. Vid kyrkan, centralt placerad i dalgången, löper de båda vägarna samman längs en sträcka av ca en kilometer. Kyrkan är uppförd omkring 1770 på platsen för en troligen medeltida föregångare av trä. Den nuvarande kyrkan är uppförd av sten men tornet från 1775 är av trä. Intill kyrkan finns Lerdals f d folkskola, från 1930, som även inrymt lärarbostäder.

3360

Norr om kyrka delar sig vägarna nära gården Amliden. Enligt den äldre jordeboken 1540 är Amliden ett helt skattehemman och namnet betyder gården på höjdslettningen med almar. Norrut, mot Gillanda, slingrar sig vägen fram längs den östra sidan av dalgången, i ett öppet odlingslandskap. Gårdarna ligger i karaktäristiska höjdlägen på kullar i dalgångens sluttningar.

3369 Lommelanda gård

En sådan gård är Lommelanda gård. I mitten av 1500-talet var gården en av de gårdar som betalade störst skatt till kronan i form av smör och foder till kungens hästar. Åkermarken ligger i västsluttningarna samt längs med älven. Odlingslandskapet avgränsas av öppna diken och genomkorsas av vägar som binder samman bebyggelsen. Längst norrut i dalen ligger Fårängen, även den en gård med medeltida ursprung.

Söder om kyrkan längs med dalgångens västra sida ligger Björnerud och Västra Lerkvillan i krönläge uppdraget mot berget. Mittemot på östra sidan om älven och vägen ligger Östra Lerkvillan. Ortnamnet Björnerud berättar att en man vid namn Björns röjt åkermark i skogen. Gården Hålan ligger nästan dold i en mjuk svacka/håla vilket gör det lätt att förstå varifrån gården fått sitt namn. Kring Björnerud, Hålan och Intakan finns ett område med flera betade hagmarker som har ett högt naturvärde. Omkring hagmarkerna breder åkermarken ut sig omgivna av synliga odlingsrösen. Enligt 1890-tals kartan fanns här ängsmarker med inslag av lövträd. Hela området är en naturlig enhet som ger en bild av hur landskapet såg ut och användes före 1800-talets agrara revolution. Det moderna jordbrukets stora sammanhängande åkermarker ligger på de plana markerna mot Lerdalsälven.

Under början av 1500-talet var Lerkvillagårdarna ovanligt bärkraftiga och redan 1530 fanns det två gårdar på Västra Lerkvillan, något som är ovanligt för hela Valbo härad. Namnet är troligen en äldre form av namnet Lerdals älven "Lera" samt av fornsvenskans "kwild", framvällande älv som givet namnet Lerkvillan (Rosell). Odlingslandskapet är här särskilt tilltalande med välbetade betesmarker runt gården. De utgör de sista spåren efter de stora ängsmarker som fram till 1800-talet användes för att ta vinterfoder till djuren. Åkermarken ligger i sluttningarna och längs med den slingrande älvens sidor.

Söder om Lerkvillan möts man av gårdar i imponerande krönlägen längs med dalens västra sluttningar. Det är t.ex. Manstad som enligt jordeboken 1560 är ett "skattetorp" och namnet berättar att denna gård är Mannes boplats. Det är gårdarna Bergön, Höghult, Bläsön och Bråten. Samtliga har ett medeltida ursprung och finns med i de äldsta jordeböckerna från 1540-talet. Gårdarna på den östra sidan av dalgången ligger litet mer neddragna längs med bergssidorna t.ex. vid Bodane och Bräcke.

Bodane tillhörde 1540 en av de gårdar i Lerdal som betalade mest skatt till kronan i form av smör och foder. Redan år 1530 finns det upptecknat att bonden här betalade en speciell skatt kallad "konungafodring", vilket var en plikt att ge foder till stridshästar som hölls av överhögheten. En slingrande väg klättrar uppför bergssluttningen upp mot Bräckes gårdsplan som klänger sig tätt intill sluttningen. Fortsätter man på denna väg når man ett småskaligt åkerlandskap vid Mon, som påminner om det på den västra sidan av dalgången t.ex. runt Intakan.

I samband med att befolkningen ökade under 1700- och 1800-talets etablerades många nya torp. Mon var ett av de första torpen i Lerdal och beboddes redan 1744 av dragoner, gamla soldater och torparfamiljer. Mon övergick till att bli egen gård 1815 och 1846 övergavs det gamla läget på kullen då här blåste kraftigt och fick sin nuvarande placering. Mon är exempel på en sådan torpmiljö med väl bibehållen markanvändning med små åkrar och betesmarker som fortfarande är öppna och delvis betas. Man kan även se spår efter numera försvunna byggnader som rasat i form av byggnadsgrunder, en ensamstående liten ladugård och frukträd t.ex. apel.

Kulturrehistorisk motivering

Väl sammanhängande miljö som speglar en lång agrarhistorisk kontinuitet. Här finns historiska avtryck från yngre stenålder och fram till 1800-talets strukturförändringar av jordbruket. Tilltalande landskapsbild och gårdsbebyggelse med representativa bebyggelselägen för Dalslands odlingsbygder. Områden med stora naturvärden vilka är en rest från det gamla slätterängsbruket. Medeltida kyrkplats med mindre sockencentrum med kyrka och f.d. skolhus vid medeltida kyrkplats.

Att tänka på inför framtida utveckling

-Tillbyggnader och andra ändringar ska utföras varsamt så att bebyggelsens karaktärsdrag inte försvansas.

-Ny bebyggelse ska anpassas genom särskild hänsyn till områdets karaktärsdrag.

Utvärderade fastigheter

Lerdals Stom 1:2

Amliden 1:14

Höghult 1:35, 1:43

Lerdals-Bråten 1:14

Lerdals-Stom 1:4

Lerdals-Stom 1:10

Lerdals-Stom 1:14

Lerkvälla 1:18

Lommelanda 1:12

Riksintresse

Miljön ingår inte i riksintresse för kulturmiljövården.

KULTURMILJÖVÅRDENS LAGSTIFTNING

Nedan följer en kortare genomgång av delar av den lagstiftning som styr hanteringen av vårt kulturarv.

Begreppet ”K-märkt” används allmänt för bebyggelse och miljöer med ett utpekad kulturhistoriskt värde, begreppet äger dock ingen juridisk innebörd. K-märkt är alltså ett allmänt använt samlingsbegrepp för många olika typer av utpekanden eller lagskydd avsedda att bevara bebyggelse och miljöer av kulturhistoriskt intresse.

Miljöbalken (MB)

MB har som syfte att stödja en hållbar utveckling så att nuvarande och kommande generationer ges möjlighet att leva i en god och hälsosam miljö.

Riksintresse för kulturmiljövården

Enligt MB:s första kapitel ska värdefulla natur- och kulturmiljöer skyddas och vårdas. Detta kan t ex ske genom att en miljö utpekas som Riksintresse för kulturmiljövården. De utpekade miljöerna kan variera i både storlek och kulturhistoriskt innehåll. Miljöerna kan omfatta allt från små bebyggelsemiljöer som speglar en speciell historisk epok till vidsträckta landskapsavsnitt som präglats av en lång tids utveckling. Riksintresseområden ska spegla landets historia och kan till exempel utgöras av jordbruksbyar, stadskärnor, arbetarbostäder och förhistoriska gravfält. Riksantikvarieämbetet är den myndighet som har till uppgift att peka ut riksintresseområden för kulturmiljövården. Utpekandet av de aktuella miljöerna sker i dialog med länsstyrelse och kommun samt i samråd med Boverket. I Färgelanda kommun återfinns följande två utpekade riksintresseområden:

Råggård [P 12] (Råggårds sn)

Motivering: Sockencentrum och fornlämningsmiljö som påvisar områdets centrala betydelse sedan förhistorisk tid.

Uttryck för riksintresset: 3 höggravfält samt spridda högar från järnåldern längs med gammal landsväg, träkyrka från 1700- talet, Sörsäters komministerboställe bestående av en för prästgårdar typisk s.k. salsbyggnad från 1800-talet, skolhus från 1880-talet.

Valbodalen [P 13] (Färgelanda, Högsäters, Järbo, Torps och Ödeborgs sn)

Motivering: Dalgångsbygd längs med Valboån som har utnyttjats kontinuerligt sedan stenåldern och som kännetecknas av ensamgårdar och småbyar i krönlägen med anslutande fornlämningsmiljöer och bebyggelse med regional byggnadstradition samt administrativa centra. (Bymiljö, Kyrkomiljö).

Uttryck för riksintresset: Stenåldersboplatser vid Torp, hällristningar vid Ödeborg, gravfält, fossil åkermark, äldre vägsträckningar med stenvalvsbroar, kyrkor, tingsplatser vid Rösäter och Tångeland, gårdsbebyggelse från 1800-talet, ängs- och hagmarker, Ödetorps bruksmiljö.

Miljökonsekvensbeskrivning (MKB)

I enlighet med MB finns det bestämmelser om när en MKB ska upprättas. Exempel på när det kan finnas anledning att upprätta en MKB kan vara upprättande av planer och program och vid prövning av åtgärder eller tillstånd till verksamheter. I en miljökonsekvensbeskrivning ska bland annat de direkta och indirekta effekterna på kulturmiljö och landskap beskrivas.

Kulturresevat

Enligt 7 kap MB är det möjligt att skydda utvalda områden. Detta kan t ex ske genom att utpeka värdefulla kulturpräglade mark- eller vattenområden som kulturresevat. Avsikten med kulturresevat är att erbjuda en möjlighet att skydda och vårda värdefulla kulturpräglade landskap. Inom ett kulturresevat kan hela områdets materiella och immateriella natur- och kulturvärden skyddas. Kulturresevatet kan därmed omfatta allt från byggnader, anläggningar och lämningar till den aktuella platsens verksamheter och traditioner. Färgelanda kommun har för närvarande inget utpekat kulturresevat.

Biotopskyddsområde

Skydd av områden kan också rikta sig mot ett område med speciella livsmiljöer för växter och djur s k biotopområde. Enligt MB är följande biotoper skyddade i hela landet:

- Allé
- Källa med omgivande våtmark i jordbruksmark
- Odlingsröse i jordbruksmark
- Pilevall
- Småvatten våtmark och i jordbruksmark
- Stenmur i jordbruksmark
- Åkerholme

Inom ett biotopskyddsområde får det inte utföras verksamhet eller åtgärd som kan medföra skada på biotopens naturmiljö. Den som planerar att utföra verksamhet eller åtgärd i ett biotopskyddsområde måste därför utreda om verksamheten eller åtgärden kan komma att skada den aktuella naturmiljön i biotopen. Om en utredning visar att naturmiljön kan skadas av en aktuell verksamhet eller åtgärd, kan dispens från biotopskyddsbestämmelserna sökas hos Länsstyrelsen som kan ge dispens i ärendet om det finns särskilda skäl till detta.

Kulturmiljölagen (KML)

KML innehåller bl a bestämmelser om hantering av fornminnen, byggnadsminnen och kyrkliga kulturminnen.

Enligt 1 kap 1 § KML delas ansvaret för kulturmiljön av alla. ”Såväl enskilda som myndigheter ska visa hänsyn och aktsamhet mot kulturmiljön. Den som planerar eller utför ett arbete ska se till att skador på kulturmiljön undviks eller begränsas”.

Alla fornlämningar skyddas enligt KML. Skyddet innebär att det är förbjudet att skada eller ändra en fornlämning genom att t ex täcka över den eller ta bort den utan tillstånd från Länsstyrelsen. Länsstyrelsen har tillsyn och Riksantikvarieämbetet har överinseende över kulturmiljöarbetet i länet respektive landet.

Information om kända fornlämningar kan hämtas i Kulturmiljöregistret via Riksantikvarieämbetet. I systemet finns bl a information om lokalisering och lämningstyp. Det går också bra att vända sig till plan- och byggkontoret vid Färgelanda kommun för att få närmare information om en aktuell fornlämning i kommunen.

En byggnad som har ett synnerligen högt kulturhistoriskt värde eller som ingår i ett bebyggelseområde med ett synnerligen högt kulturhistoriskt värde får förklaras för byggnadsminne av Länsstyrelsen. Det är också Länsstyrelsen som ger tillstånd till ändringar avseende ett byggnadsminne. I Färgelanda kommun återfinns följande två byggnadsminnen:

- Ödeborgs fornsal (Brattefors 1:10 i Ödeborgs socken)

•Vinnsäter hembygdsgård (Vinnsäter 1:33 i Järbo socken)

Som framgår ovan är våra kyrkliga kulturminnen skyddade enligt KML. Skyddet avser de kyrkobyggnader, kyrkotomter och begravningsplatser som är tillkomna före 1940.

Plan- och bygglagen (PBL)

Plan- och bygglagen (PBL), har ett framtidsinriktat perspektiv. Den syftar till att främja goda sociala levnadsförhållanden och en god långsiktig hållbar livsmiljö för såväl människorna i dagens samhälle som för kommande generationer. Att värna kulturvärdena är ett sätt att säkerställa en långsiktigt hållbar livsmiljö.

Kulturmiljö avser den av människan påverkade fysiska miljön. Det kan gälla allt ifrån enskilda objekt till stora landskapsavsnitt. Den breda helhetssynen på kulturmiljön och kulturvärdena präglar i hög grad plan- och bygglagen. På ett flertal ställen i förarbetena betonas vikten av att slå vakt om även mera ”alldagliga” miljöer och att värna kvaliteterna i vardagslandskapet och det lokala perspektivet.

I plan- och bygglagens andra kapitel preciseras ett antal allmänna intressen. Där anges bland annat att man ska ta hänsyn till stads- och landskapsbilden och platsens natur- och kulturvärden. Befintliga karaktärsdrag ska respekteras och tas tillvara. Ytterligare krav på byggnader, tomter och allmänna platser finns i plan- och bygglagens åttonde kapitel. Där finns bland annat ett förbud mot att förvanska särskilt värdefulla byggnader och att ändringar av alla byggnader ska göras varsamt. Kommunen har ansvar för all myndighetsutövning enligt PBL.

8 kap 13 § Förvanskning

Enligt plan- och bygglagen har byggnader, bebyggelseområden och allmänna platser som anses vara särskilt värda att bevara ett förstärkt skydd. Dessa får inte förvanskas. För att en byggnad ska betraktas som särskilt värdefull krävs det att byggnadens värde är så stort att dess bevarande kan sägas utgöra ett verkligt allmänt intresse. Detta gäller inte bara enskilda byggnader av monumental karaktär eller stort historiskt värde, utan också byggnader och bebyggelsemiljöer som representerar olika tidsepoker eller något karaktäristiskt från skilda sociala miljöer. Bestämmelsen gäller också enskilda byggnader som i sig kanske inte är så värdefulla men som blir det genom samhörigheten i en grupp, ett kvarter eller liknande. En byggnad kan också vara särskilt värdefull om den i sig utgör en källa till kunskap om äldre material och teknik. De byggnader och miljöer som beskrivs i detta kulturmiljöprogram kan sägas omfattas av förvanskningsförbudet, då de bedöms ha ett särskilt kulturhistoriskt värde.

8 kap 14 § och 17 § Underhåll och varsamhet

Enligt plan- och bygglagen ska alla ändringar av en byggnad utföras varsamt så att man tillvaratar byggnadens värden och kvaliteter. Hänsyn ska tas till byggnadens karaktärsdrag. Vidare ska dess tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden tas till vara. Det kan avse sådant som byggnadsmaterial, takutformning, färgsättning, form och byggnadens samspel med omgivningen. Det handlar inte bara om trohet till originalets utseende, utan även mot den teknik och material med vilket det har åstadkommit. Kravet gäller *alla* byggnader och vid alla ändringar, såväl vid tillbyggnad som vid ombyggnad samt övriga ändringar. Det gäller såväl invändigt som utvändigt och oberoende av om en åtgärd är bygglovs- eller anmälningspliktig eller inte. Varsamhetskravet gäller också vid flyttning av byggnad.

2 kap 6 § Att tillföra ny bebyggelse i värdefulla miljöer

Alla nya byggnader ska utformas och placeras på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till stads- och landskapsbilden samt natur- och kulturvärdena på platsen. Nya byggnader ska också bidra till en god helhetsverkan.

Kravet gäller vid såväl nybyggnad som ändring. Bedömningen av anpassningskravet i det enskilda fallet måste alltid grundas på en tolkning av platsens värden och kvaliteter samt hur dessa påverkas av den aktuella åtgärden. I vissa situationer kan en ny byggnad behöva underordna sig den befintliga bebyggelsen. I andra fall kan anpassningen ligga i placeringen, volym och fasadmateriell medan den nya byggnadens formspråk mycket väl kan vara modernt.

Detaljplan och områdesbestämmelser

Byggnader, områden eller miljöer som är särskilt värdefulla ur historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt och som därför inte får förvanskas kan skyddas av kommunerna genom detaljplaner eller områdesbestämmelser. Detaljplaner och områdesbestämmelser gäller för ett avgränsat område och används som ett verktyg avseende bebyggelsens utformning och användning. De bestämmelser som läggs in i detaljplan eller områdesbestämmelse är juridiskt bindande och innefattar både rättigheter och begränsningar för förändringar i området.

Skydd av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse/miljöer markeras ofta med bokstäverna q, k, r och/eller n. q- bestämmelser innebär att byggnaden har ett särskilt kulturhistoriskt värde och att den därmed inte får förvanskas. Vad som inte får förvanskas preciseras i planbeskrivningen genom skyddsbestämmelser. Här kan till exempel bestämmelser för hur den befintliga utformningen ska bevaras anges. Även ej bygglovspliktiga åtgärder kan regleras med q som till exempel ändring av interiör. k- bestämmelser innebär att vid ändring måste byggnadens karaktär och dess kulturhistoriska värden tillvaratas. I planbeskrivningen preciseras varsamhetsbestämmelserna, som exempelvis kan vara bestämmelser för vilken kulör som ska användas vid ommålning av en fasad eller hur fönster och balkonger ska vara utformade. r- bestämmelser förekommer ibland separat eller parallellt med andra beteckningar och anger att det föreligger ett rivningsförbud på fastigheten. Rivningsförbud kan ibland omfattas av q och det brukar specificeras i planbeskrivningen. n- bestämmelser förekommer också ibland när det handlar om vegetation av kulturhistoriskt intresse. Det kan röra sig om att skydda enstaka träd, alléer eller liknande. Dessa bestämmelser bör kombineras med bestämmelser om marklovplikt.

(Information om kulturmiljövårdens lagstiftning är hämtad från Boverkets hemsida)

AKTÖRER

Riksantikvarieämbetet

Riksantikvarieämbetet är den myndighet som har ett övergripande ansvar för landets kulturhistoriskt värdefulla bebyggelse, fornlämningar och kulturmiljöer. Myndigheten lyder under kulturdepartementet.

Länsstyrelsen

Länsstyrelsen i Västra Götaland har ansvar för det statliga kulturmiljöarbetet i länet. Länsstyrelsen beslutar i ärenden enligt Kulturmiljölagen och bevakar kulturmiljövårdens intressen inom den regionala samhällsplaneringen. Länsstyrelsen fördelar dessutom ekonomiska bidrag till kulturhistorisk värdefull bebyggelse samt handlägger och beslutar i ärenden rörande fornlämningar, byggnadsminnen m.m.

Kommunen

Kommunen har genom sitt planmonopol ett primärt ansvar för att kulturmiljövårdens intressen likaväl som andra allmänna intressen beaktas i den fysiska planeringen. Genom Plan- och bygglagen kan kommunen genom planarbete och bygglovhantering ge skydd och rekommendationer för värdefulla kulturmiljöer och bebyggelse.

Enskilda insatser

För såväl kulturlandskapet som byggnadsvården har enskildas insatser haft en avgörande betydelse. Härigenom har viktiga delar av odlingslandskapet och byggnadsmiljöer bevarats. En byggnads allra säkraste skydd är utan tvekan fastighetsägarens eller brukarens eget intresse och vilja att underhålla. Odlingslandskapet har skapats, odlas och sköts av bönderna.

Hembygdsföreningar och byalag

De ideella hembygdsföreningarna har sedan 1900-talets början spelat en stor roll som opinionsbildare på kulturvårdens område och i praktiskt arbete med att bevara och vårda kulturhistoriskt värdefulla föremål, byggnader och miljöer.

Länsmuseerna och Västra Götalandsregionen

Länsmuseerna och Västra Götalandsregionen ansvarar för vissa delar av kulturmiljövården. Vidare har de en rådgivande funktion och medverkar bland annat med utredningar och bedömningar. Länsmuseerna kan dessutom yttra sig till bland annat länsstyrelsen vad gäller förändringar av kyrkor, utföra antikvariska kontroller och dokumentationer, byggnadsinventeringar, kulturmiljöprogram och arkeologiska undersökningar.

KÄLLOR OCH LITTERATUR

Litteratur

Anjou, Åke & Svensson, Nils Ivan, *Ödeborgs bruks aktiebolag 1898-1948*, Uddevalla 1948

Blutherus, Gunno Brynolphi, 1609-1657, *Lovtal över Dalsland/Gunno B. Blutherus ; den latinska texten övers. och komment. av Sven Blomgren*, Vänersborg 1979

Edestam Anders, *Dalslands jordbruk under 400 år, i Hembygden, årsskrift för Dalslands Fornminnes- och Hembygdsförbund*, Vänersborg 1960

Edestam, Anders, *Dalslandsvägar i äldre tid, i Hembygden, årsskrift för Dalslands Fornminnes- och Hembygdsförbund*, Vänersborg 1962

Edestam, Anders, *De dalsländska järnbruken*, Vänersborg 1977

Eriksson, Henry, *Järnhanteringen på Dal, i En bok om Dalsland och dalslänningar*, [arbetsgruppen har bestått av Erik Eriksson... under ledning av David Eriksson] 2. uppl. Göteborg 2001

Forsaeus, Svante, *Lelångenbanan*, Stockholm 1985

Färgelanda: tidskrift för Dalslands folkhögskoleförening, Årgång 35, 1955

Färgelanda: tidskrift för Dalslands folkhögskoleförening, Årgång 43 (1979-80), 1979

Hallbäck, S.A., *Historik över Valbo härads tingplatser*, Vänersborg 1965.

Hallin, Margareta, *Byggnadstraditioner i Älvsborgs län – Dalslandsstugan, i Västgöta –Dal, en årsbok från Stiftelsen Älvsborgs länsmuseum*, Vänersborg 1984

Hedlund, Oscar, *Valbodalen i ord och bild*, Munkedal, 1983

Hesselgren, Laurentius N., 1686-1755, *Dissertatio academica de Dalia: Akademisk avhandling om Dalsland/Laurentius N. Hesselgren ; [övers från latinet av Daniel Bergsten och Sven Blomgren ; med kommentarer och litteraturförteckning av Anders Edestam]*, Åmål 1968, Akademisk avhandling, faksimil av utg 1718

Jansson Ulf, *Odlingssystem i Vänerområdet. En studie av tidigmodernt jordbruk i Västsverige*, Stockholm 1998 (Meddelanden från kulturgeografiska institutionen vid Stockholms universitet)

Johansson Roy, *Färgelanda i gamla vykort*. Zoltbommel, 1997.

Johansson Roy, *Från Stigens yllefabrik till Stigtex of Sweden*, Stigen: Stigtex 1997

Red. Karlsson, Emmy, *Folk och gårdar i Råggård, Munkedal*, 2000

Kontinuitet och förnyelse – Kulturmiljöarbetet i kommunerna, Stockholm, Svenska Kommunförbundet 1999

Lerdal – vår hembygd, Ed 1995

Lignell Anders, *Försök till beskrifning öfver Dalskogs socken, uti Elfsborgs län och Dalsland*, Carlstad 1814, faksimil av 1. uppl., Dals Rostock 1984

Lignell, Anders, *Beskrifning öfver grevskapet Dal*, Faksimil av 1. uppl. Stockholm 1851-52, Ed 1979

Red, Lindhe, Ingemar, *Torp : en socken på Dal*, 2013

Ortnamnen i Älvsborgs län D. 18, Valbo härad, Stockholm 1915

Rosell, Erland, *Ortnamn i Dalsland*, Stockholm 1983

Schoultz, Gösta von, *Dalslandsgårdar*, Stockholm 1951 (Nordiska museets handlingar; 39)

Sjöbäck, Mårten, *Dalsland: färdvägar och vandringsstigar utgående från järnvägarna*, Stockholm 1953

Sveriges nationalatlas (SNA), Berg och jord / temareaktör Curt Fredén, Stockholm 1994

Widmark Dag, *Dalslands industrier från 1600-tal till sekelskiftet 2000; slutord av Morgan E Andersson*, Trollhättan 1999

Åhäll, K-I, *Geologi i Dalsland, (i Känn ditt Dalsland; 4)*, Åmål 1993.

Ödeborgs bruk 1898-1998. Ödeborg: Verkstadsklubben Gunnebo Troax Protection; [Trollhättan]: [Avd 112, Svenska metallindustriarbetareförbundet], 1998

Rapporter och webbsidor

Broar i Dalsland, en kulturhistorisk inventering 1977-78, Vänersborg: Älvsborgs läns museiförening 1978

Färgelanda kommun, Vänersborg: Älvsborgs Läns Museiförening 1976 (Kulturhistorisk utredning 11)

Program för kulturminnesvård, Färgelanda kommun, Färgelanda kommun, Vänersborg:
Länsstyrelsen Älvsborgs län 1986

Värdefulla odlingslandskap i Älvsborgs län [text och form Jonas Stenström], Vänersborg:
Länsstyrelsen i Älvsborgs län 1994 (Rapport/Miljö- och planheten, Länsstyrelsen i
Älvsborgs län 1994;5)

<https://www.raa.se/samhallsutveckling/riksintresse-for-kulturmiljovarden/riksintressebeskrivningar/>

Kulturhistorisk byggnadsinventering

Bilaga till
Kulturmiljöprogram Färgelanda kommun 2019

Färgelanda
kommun

Tio råd för god byggnadsvård

formulerade av byggnadsantikvarie Anders Franzén
genom Svenska Byggnadsvårdsföreningen

- Låt inte huset förfalla
- Använd traditionella material och metoder
- Låt huset vara med och bestämma
- Tänk efter, ta dig tid
- Fråga om råd – på flera ställen
- Planera
- Bevara, återanvänd, spara
- Kräv inte nyskick
- Undersök hur huset såg ut från början
- Dokumentera vad du gör

Kulturhistorisk byggnadsinventering

Del av
Kulturmiljöprogram Färgelanda kommun 2019

Anette Larsson

Författare Anette Larsson, Färgelanda kommun

Grafisk form, layout och teknisk redigering Gabriella Kalmar, Västarvet

Omslagsbild Foton tagna av Anette Larsson. Fotona visar xxxxxx

Färgelanda kommun

Allhemsvägen 5

458 80 Färgelanda

0528-56 70 00

kommun@fargelanda.se

Innehåll

Inledning	4
Bakgrund och metod.....	4
Kulturmiljövårdens lagstiftning.....	6
Plan- och bygglagen (PBL).....	6
Kulturmiljölagen (KML).....	7
Miljöbalken (MB).....	7
Miljökonsekvensbeskrivning (MKB).....	8
Socknarna	9
Färgelanda socken.....	11
Högsätters socken.....	69
Järbo socken.....	104
Lerdals socken	125
Råggärds socken.....	139
Rännelanda socken	157
Torps socken.....	169
Ödeborgs socken	189

Inledning

Plan- och bygghuset har av kommunfullmäktige fått i uppdrag att revidera kommunens kulturmiljöprogram från 2006. Den nu genomförda revideringen har bl a resulterat i föreliggande byggnadsinventering.

Bakgrund och metod

I rapporten Älvsborgs läns museiförening, Kulturhistorisk utredning 11, Färgelanda kommun, 1975, dokumenterades så gott som samtliga fastigheter i kommunen. Arbetet resulterade i att omkring 2 300 fastigheter dokumenterades och att 111 av dessa fastigheter utvärderades som kulturhistoriskt värdefulla. En översyn genomfördes av kommunens kulturhistoriskt värdefulla byggnader i samband med att kommunens kulturmiljöprogram reviderades 2006. Denna översyn resulterade i att omkring 400 fastigheter bedömdes som särskilt kulturhistoriskt värdefulla.

Föreliggande byggnadsinventering har genomförts under 2017–2019 och är en selektiv inventering av kommunens byggnadsbestånd. Detta innebär att kommunens kulturhistoriskt värdefulla byggandekategorier och byggnadsgrupper representeras genom ett urval av byggnader. Arbetet har utgått från de fastigheter som bedömdes som särskilt kulturhistoriskt värdefulla i kommunens kulturmiljöprogram 2006. Ett flertal av dessa fastigheter är inte med i föreliggande byggnadsinventering. Detta beror i de flesta fall på att det kulturhistoriska värdet har förändrats då byggnaderna till exempel har rivits eller genomgått stora förändringar. Det har dessutom tillkommit ett antal kulturhistoriskt värdefulla fastigheter i byggnadsinventeringen som inte har varit med tidigare.

I kommunen finns ett flertal fastigheter som har ett kulturhistoriskt värde men som inte är utpekade i kulturmiljöprogrammet. Förvanskningförbudet och kravet på varsamhet och underhåll enligt Plan- och bygglagens gäller oavsett om en fastighet är utpekad i kommunens kulturmiljöprogram eller ej. För ytterligare information om Plan- och bygglagens bestämmelser, se avsnittet »Kulturmiljöns lagstiftning«.

Genom fältstudier har de utvalda fastigheterna dokumenterats och utvärderats. Fältarbetet har kompletterats med arkivstudier samt diskussioner med bl a fastighetsägare, brukare och intresserade och/eller berörda organisationer.

I samband med nu genomförd revidering har delar av informationen avseende fastigheterna hämtats från

Älvsborgs läns museiförening, Kulturhistorisk utredning 11, Färgelanda kommun, 1975. Exempel på sådan information är byggnadernas byggår och byggnadstyper. Viss information avseende historik och värdering för kommunens byggnadsminnen och kyrkor, är hämtad från Riksantikvarieämbetets Bebyggelseregister. De fastigheter som finns med i byggnadsinventeringen ska läggas in i Riksantikvarieämbetets bebyggelseregister.

Inom ramen för inventeringsarbetet har endast ett begränsat urval av kommunens moderna byggnader bedömts. Detta innebär att kulturmiljöprogrammet med byggnadsinventeringen behöver kompletteras med en översyn av det moderna byggnadsbeståndet med byggnader från tiden 1960 och framåt.

Kulturhistorisk värdering av bebyggelsen

I Riksantikvarieämbetets rapport »Plattform Kulturhistorisk värdering och urval« beskrivs en metod och ett förhållningssätt för hur värderings- och urvalsfrågor avseende vårt gemensamma kulturarv kan hantearas. Förenklat går metoden ut på att undersöka om till exempel en byggnad besitter kulturhistoriska, estetiska, ekonomiska, ekologiska eller sociala värden.

I rapporten framgår också att plattformen kan ses som ett komplement till de vedertagna metoder som används idag, till exempel Axel Unnerbäckes »Kulturhistorisk värdering av bebyggelse« i vilken dokumentations- och upplevelsevärden definieras.

Dokumentationsvärden är de värden som gör att bebyggelsen, odlingslandskapet och fornlämningarna berättar något om historien och om sin tid. De kan t ex berätta om naturförutsättningar, samhällsförhållanden, näringsliv, sociala villkor, arbetsförhållanden, byggnads- eller bostadsskick, religionsutövning, estetiska ideal mm. Genom att bevara och vårda kulturmiljöerna ges en möjlighet att förstå vår historia.

Upplevelsevärden är de värden som skapar upplevelser hos betraktaren eller brukaren. Det kan t ex vara byggnaders arkitektoniska eller konstnärliga värden liksom en tilltalande landskapsbild. Till upplevelsevärdena hör också identitets- och symbolvärden.

Värden som förstärker kunskaps- och upplevelsevärden är autenticiteten (ursprungligheten) och det pedagogiska värdet. Dessutom är sällsynthet och representativitet såväl nationellt, regionalt som lokalt av stor betydelse. Kulturhistoriskt värde kan tillmätas såväl enstaka objekt som sammanhängande miljöer. En väl-

bevarad helhetsmiljö har i allmänhet större kulturhistoriskt värde än till exempel en enskild byggnad som förlorat sitt ursprungliga sammanhang.

Byggnader med särskilt kulturhistoriskt värde

Med utgångspunkt i ovan nämnda förhållningssätt och metod har den sammanvägda bedömningen i värderingsprocessen avseende föreliggande byggnadsinven-

tering resulterat i att utvalda fastigheter som besitter ett särskilt kulturhistoriskt värde är beskrivna i byggnadsinventeringen. En del av de beskrivna fastigheterna kan också besitta ett mycket högt kulturhistoriskt värde. Därutöver finns fastigheter som har ett kulturhistoriskt värde men som inte är utpekade i byggnadsinventeringen. Vidare är en byggnadsinventering inte ett statiskt dokument vilket innebär att en byggnads värde alltid måste beaktas vid förändringar och i samband med vård- och underhållsåtgärder.

Kulturmiljövårdens lagstiftning

Nedan följer en kortare genomgång av delar av den lagstiftning som styr hanteringen av vårt kulturarv.

Begreppet »κ-märkt« används allmänt för bebyggelse och miljöer med ett utpekad kulturhistoriskt värde, begreppet äger dock ingen juridisk innebörd. κ-märkt är alltså ett allmänt använt samlingsbegrepp för många olika typer av utpekanden eller lagskydd avsedda att bevara bebyggelse och miljöer av kulturhistoriskt intresse.

Plan- och bygglagen (PBL)

Plan- och bygglagen (PBL), har ett framtidsinriktat perspektiv. Den syftar till att främja goda sociala levnadsförhållanden och en god långsiktig hållbar livsmiljö för såväl människorna i dagens samhälle som för kommande generationer. Att värna kulturvärdena är ett sätt att säkerställa en långsiktig hållbar livsmiljö.

Kulturmiljö avser den av människan påverkade fysiska miljön. Det kan gälla allt ifrån enskilda objekt till stora landskapsavsnitt. Den breda helhetssynen på kulturmiljön och kulturvärdena präglar i hög grad plan- och bygglagen. På ett flertal ställen i förarbetena betonas vikten av att slå vakt om även mera »alldagliga« miljöer och att värna kvaliteterna i vardagslandskapet och det lokala perspektivet.

I plan- och bygglagens andra kapitel preciseras ett antal allmänna intressen. Där anges bland annat att man ska ta hänsyn till stads- och landskapsbilden och platsens natur- och kulturvärden. Befintliga karaktärsdrag ska respekteras och tas tillvara. Ytterligare krav på byggnader, tomter och allmänna platser finns i plan- och bygglagens åttonde kapitel. Där finns bland annat ett förbud mot att förvanska särskilt värdefulla byggnader och att ändringar av alla byggnader ska göras varsamt. Kommunen har ansvar för all myndighetsutövning enligt PBL.

8 kap 13 § Förvanskning

Enligt plan- och bygglagen har byggnader, bebyggelseområden och allmänna platser som anses vara särskilt värda att bevara ett förstärkt skydd. Dessa får inte förvanskas. För att en byggnad ska betraktas som särskilt värdefull krävs det att byggnadens värde är så stort att dess bevarande kan sägas utgöra ett verkligt allmänt intresse. Detta gäller inte bara enskilda byggnader av monumental karaktär eller stort historiskt värde, utan också byggnader och bebyggelsemiljöer som represen-

terar olika tidsepoker eller något karaktäristiskt från skilda sociala miljöer. Bestämmelsen gäller också enskilda byggnader som i sig kanske inte är så värdefulla men som blir det genom samhörigheten i en grupp, ett kvarter eller liknande. En byggnad kan också vara särskilt värdefull om den i sig utgör en källa till kunskap om äldre material och teknik. De byggnader och miljöer som beskrivs i detta kulturmiljöprogram kan sägas omfattas av förvanskningförbudet, då de bedöms ha ett särskilt kulturhistoriskt värde.

8 kap 14 § och 17 §

Underhåll och varsamhet

Enligt plan- och bygglagen ska alla ändringar av en byggnad utföras varsamt så att man tillvaratar byggnadens värden och kvaliteter. Hänsyn ska tas till byggnadens karaktärsdrag. Vidare ska dess tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden tas till vara. Det kan avse sådant som byggnadsmaterial, takutformning, färgsättning, form och byggnadens samspel med omgivningen. Det handlar inte bara om trohet till originalets utseende, utan även mot den teknik och material med vilket det har åstadkommit. Kravet gäller alla byggnader och vid alla ändringar, såväl vid tillbyggnad som vid ombyggnad samt övriga ändringar. Det gäller såväl invändigt som utvändigt och oberoende av om en åtgärd är bygglovs- eller anmälningspliktig eller inte. Varsamhetskravet gäller också vid flyttning av byggnad.

2 kap 6 § Att tillföra ny bebyggelse i värdefulla miljöer

Alla nya byggnader ska utformas och placeras på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till stads- och landskapsbilden samt natur- och kulturvärdena på platsen. Nya byggnader ska också bidra till en god helhetsverkan.

Kravet gäller vid såväl nybyggnad som ändring. Bedömningen av anpassningskravet i det enskilda fallet måste alltid grundas på en tolkning av platsens värden och kvaliteter samt hur dessa påverkas av den aktuella åtgärden. I vissa situationer kan en ny byggnad behöva underordna sig den befintliga bebyggelsen. I andra fall kan anpassningen ligga i placeringen, volym och fasadmaterial medan den nya byggnadens formspråk mycket väl kan vara modernt.

Detaljplan och områdesbestämmelser

Byggnader, områden eller miljöer som är särskilt värdefulla ur historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt och som därför inte får förvanskas kan skyddas av kommunerna genom detaljplaner eller områdesbestämmelser. Detaljplaner och områdesbestämmelser gäller för ett avgränsat område och används som ett verktyg avseende bebyggelsens utformning och användning. De bestämmelser som läggs in i detaljplan eller områdesbestämmelse är juridiskt bindande och innefattar både rättigheter och begränsningar för förändringar i området.

Skydd av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse/miljöer markeras ofta med bokstäverna q, k, r och/eller n. q-bestämmelser innebär att byggnaden har ett särskilt kulturhistoriskt värde och att den därmed inte får förvanskas. Vad som inte får förvanskas preciseras i planbeskrivningen genom skyddsbestämmelser. Här kan till exempel bestämmelser för hur den befintliga utformningen ska bevaras anges. Även ej bygglovspliktiga åtgärder kan regleras med q som till exempel ändring av interiör. k-bestämmelser innebär att vid ändring måste byggnadens karaktär och dess kulturhistoriska värden tillvaratas. I planbeskrivningen preciseras varsamhetsbestämmelserna, som exempelvis kan vara bestämmelser för vilken kulör som ska användas vid ommålning av en fasad eller hur fönster och balkonger ska vara utformade. r-bestämmelser förekommer ibland separat eller parallellt med andra beteckningar och anger att det föreligger ett rivningsförbud på fastigheten. Rivningsförbud kan ibland omfattas av q och det brukar specificeras i planbeskrivningen. n-bestämmelser förekommer också ibland när det handlar om vegetation av kulturhistoriskt intresse. Det kan röra sig om att skydda enstaka träd, alléer eller liknande. Dessa bestämmelser bör kombineras med bestämmelser om marklovsplikt.

Kulturmiljölagen (KML)

KML innehåller bland annat bestämmelser om hantering av fornminnen, byggnadsminnen och kyrkliga kulturminnen.

Enligt 1 kap 1 § KML delas ansvaret för kulturmiljön av alla. »Såväl enskilda som myndigheter ska visa hänsyn och aktsamhet mot kulturmiljön. Den som planerar eller utför ett arbete ska se till att skador på kulturmiljön undviks eller begränsas«.

Alla fornlämningar skyddas enligt KML. Skyddet innebär att det är förbjudet att skada eller ändra en fornlämning genom att till exempel täcka över den eller ta bort

den utan tillstånd från Länsstyrelsen. Länsstyrelsen har tillsyn och Riksantikvarieämbetet har överinseende över kulturmiljöarbetet i länet respektive landet.

Information om kända fornlämningar kan hämtas i Kulturmiljöregistret via Riksantikvarieämbetet. I systemet finns bland annat information om lokalisering och lämningstyp. Det går också bra att vända sig till plan- och byggkontoret vid Färgelanda kommun för att få närmare information om en aktuell fornlämning i kommunen.

En byggnad som har ett synnerligen högt kulturhistoriskt värde eller som ingår i ett bebyggelseområde med ett synnerligen högt kulturhistoriskt värde får förklaras för byggnadsminne av Länsstyrelsen. Det är också Länsstyrelsen som ger tillstånd till ändringar avseende ett byggnadsminne.

I Färgelanda kommun återfinns följande två byggnadsminnen:

- Ödeborgs fornsal (Brattefors 1:10 i Ödeborgs socken)
- Vinnsäter hembygdsgård (Vinnsäter 1:33 i Järbo socken)

Som framgår ovan är våra kyrkliga kulturminnen skyddade enligt KML. Skyddet avser de kyrkobyggnader, kyrkotomter och begravningsplatser som är tillkomna före 1940.

Miljöbalken (MB)

MB har som syfte att stödja en hållbar utveckling så att nuvarande och kommande generationer ges möjlighet att leva i en god och hälsosam miljö.

Riksintresse för kulturmiljövården

Enligt MB:s första kapitel ska värdefulla natur- och kulturmiljöer skyddas och vårdas. Detta kan till exempel ske genom att en miljö utpekas som Riksintresse för kulturmiljövården. De utpekade miljöerna kan variera i både storlek och kulturhistoriskt innehåll. Miljöerna kan omfatta allt från små bebyggelsemiljöer som speglar en speciell historisk epok till vidsträckta landskapsavsnitt som präglats av en lång tids utveckling. Riksintresseområden ska spegla landets historia och kan till exempel utgöras av jordbruksbyar, stadskärnor, arbetarbostäder och förhistoriska gravfält. Riksantikvarieämbetet är den myndighet som har till uppgift att peka ut riksintresseområden för kulturmiljövården.

Utpekandet av de aktuella miljöerna sker i dialog med länsstyrelse och kommun samt i samråd med Boverket.

I Färgelanda kommun återfinns följande två utpekade riksintresseområden:

Råggärd [P 12] (Råggärds socken)

Motivering: Sockencentrum och fornlämningsmiljö som påvisar områdets centrala betydelse sedan förhistorisk tid.

Uttryck för riksintresset: Tre höggravfält samt spridda högar från järnåldern längs med gammal landsväg, träkyrka från 1700-talet, Sörsäters komministerboställe bestående av en för prästgårdar typisk så kallad salsbyggnad från 1800-talet, skolhus från 1880-talet.

Valbodalen [P 13] (Färgelanda, Högsäters, Järbo, Torps och Ödeborgs socknar)

Motivering: Dalgångsbygd längs med Valboån som har utnyttjats kontinuerligt sedan stenåldern och som kännetecknas av ensamgårdar och småbyar i krönlägen med anslutande fornlämningsmiljöer och bebyggelse med regional byggnadstradition samt administrativa centra. (Bymiljö, Kyrkomiljö).

Uttryck för riksintresset: Stenåldersboplatser vid Torp, hällristningar vid Ödeborg, gravfält, fossil åkermark, äldre vägsträckningar med stenvalvsbroar, kyrkor, tingsplatser vid Rösäter och Tångeland, gårdsbebyggelse från 1800-talet, ängs- och hagmarker, Ödeborgs bruksmiljö.

Miljökonsekvensbeskrivning (MKB)

I enlighet med MB finns det bestämmelser om när en MKB ska upprättas. Exempel på när det kan finnas anledning att upprätta en MKB kan vara upprättande av planer och program och vid prövning av åtgärder eller tillstånd till verksamheter. I en miljökonsekvensbeskrivning ska bland annat de direkta och indirekta effekterna på kulturmiljö och landskap beskrivas.

Kulturresevat

Enligt 7 kap. MB är det möjligt att skydda utvalda områden. Detta kan till exempel ske genom att utpeka värdefulla kulturpräglade mark- eller vattenområden som kulturresevat. Avsikten med kulturresevat är att erbjuda en möjlighet att skydda och vårda värdefulla kulturpräglade landskap. Inom ett kulturresevat kan

hela områdets materiella och immateriella natur- och kulturvärden skyddas. Kulturresevatet kan därmed omfatta allt från byggnader, anläggningar och lämningar till den aktuella platsens verksamheter och traditioner.

Färgelanda kommun har för närvarande inget utpekade kulturresevat.

Biotopskyddsområde

Skydd av områden kan också rikta sig mot ett område med speciella livsmiljöer för växter och djur, ett så kallat biotopområde. Enligt MB är följande biotoper skyddade i hela landet:

- Allé
- Källa med omgivande våtmark i jordbruksmark
- Odlingsröse i jordbruksmark
- Pilevall
- Småvatten våtmark och i jordbruksmark
- Stenmur i jordbruksmark
- Åkerholme

Inom ett biotopskyddsområde får det inte utföras verksamhet eller åtgärd som kan medföra skada på biotopens naturmiljö. Den som planerar att utföra verksamhet eller åtgärd i ett biotopskyddsområde måste därför utreda om verksamheten eller åtgärden kan komma att skada den aktuella naturmiljön i biotopen. Om en utredning visar att naturmiljön kan skadas av en aktuell verksamhet eller åtgärd, kan dispens från biotopskyddsbestämmelserna sökas hos Länsstyrelsen som kan ge dispens i ärendet om det finns särskilda skäl till detta.

(Information om kulturmiljövårdens lagstiftning är hämtad från Boverkets hemsida)

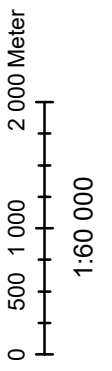
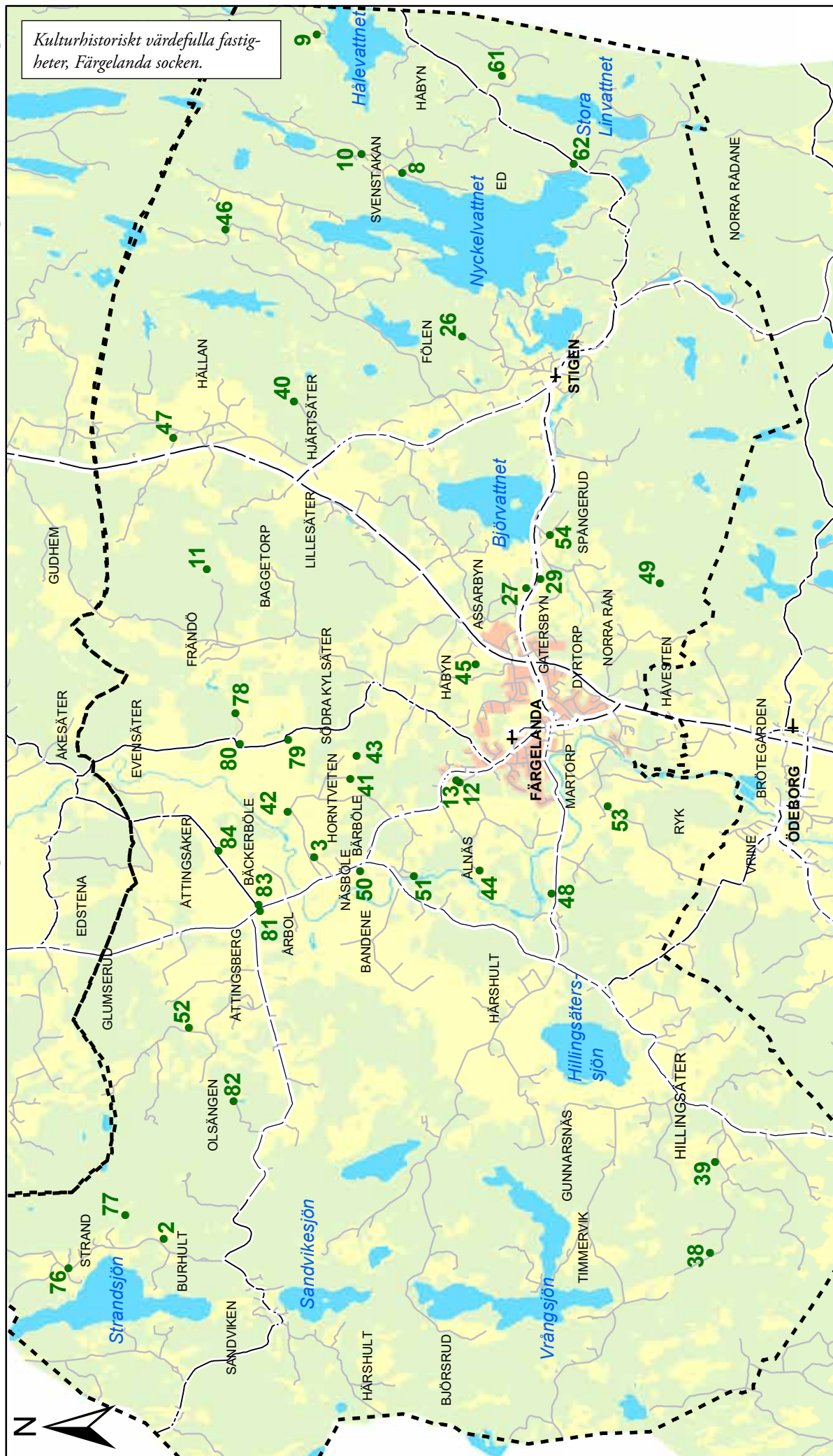
Socknarna

Färgelanda socken

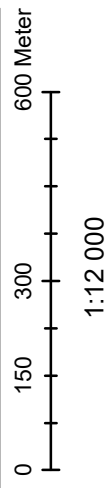

- Kulturnhistoriskt värdefulla fastigheter
- Sockengräns

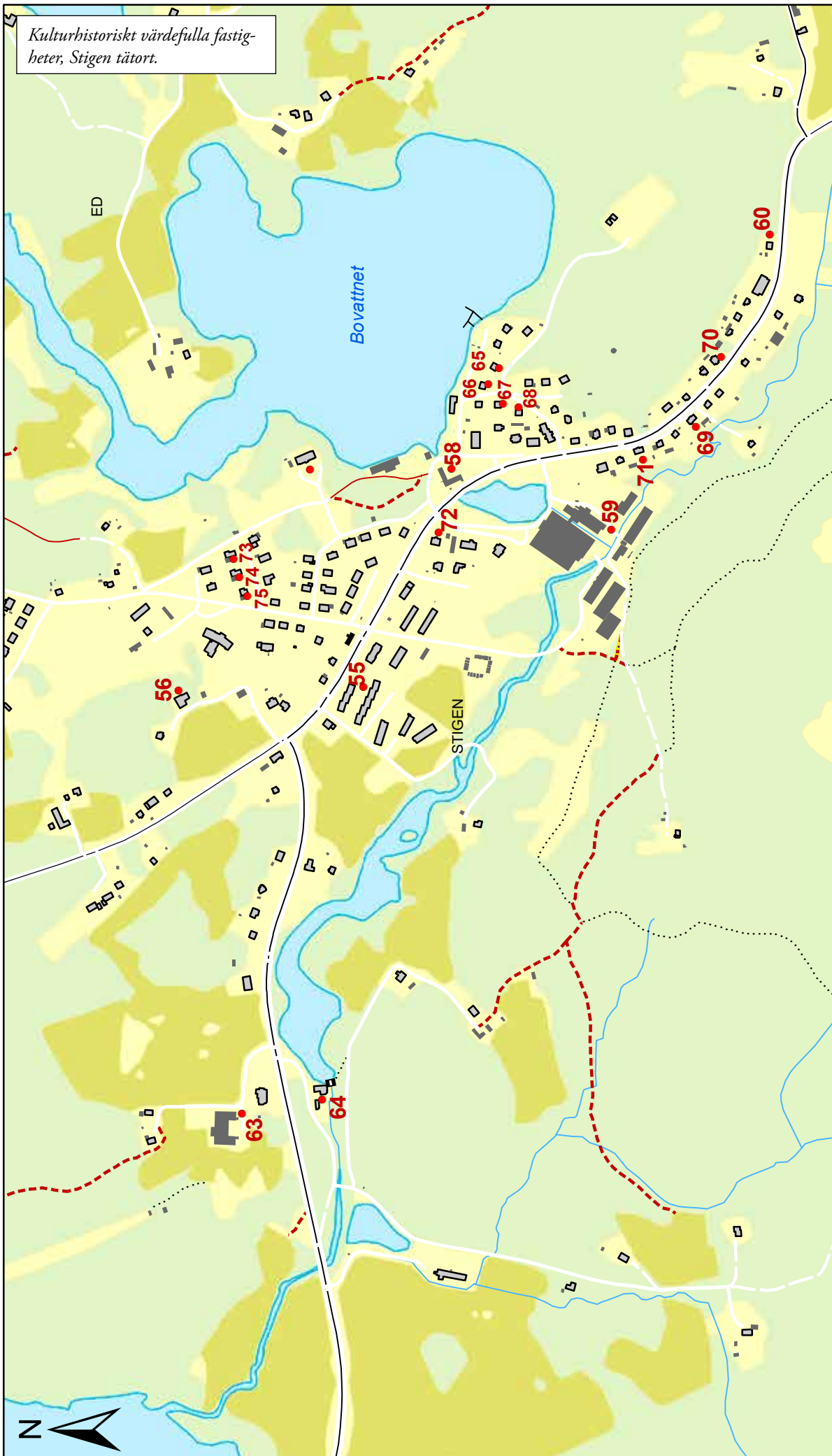

Kulturbistoriskt värdefulla fastigheter, Färgelanda tätort.

- Kulturbistoriskt värdefulla fastigheter
- Sockengräns

Kulturbistoriskt värdefulla fastigheter, Stigen tätort.

● Kulturbistoriskt värdefulla fastigheter

0 100 200 400 Meter
1:8 000

1. Färgelanda Prästgård 1:2, *Färgelanda kyrka*
2. Burhult 1:5, *Burhult*
3. Bärböle 1:1, *Bärböle*
4. Dyrtorp 1:36
5. Dyrtorp 1:44
6. Dyrtorp 1:57
7. Dyrtorp 1:58
8. Ed 1:35, *Pipen*
9. Frändö 1:2, *Balketorp*
10. Frändö 1:16, *före detta Pipens småskola*
11. Frändö 1:18, *Mossekas*
12. Färgelanda-Tveten 1:13
13. Färgelanda-Tveten 1:14
14. Färgelanda Prästgård 1:1, *Färgelanda församlingshem*
15. Färgelanda Prästgård 1:2, *Gamla kyrkskolan*
16. Färgelanda Prästgård 1:12
17. Färgelanda Prästgård 1:16
18. Färgelanda Prästgård 1:18
19. Färgelanda Prästgård 1:43
20. Färgelanda Prästgård 1:64
85. Färgelanda prästgård 1:65
21. Färgelanda Prästgård d 1:134
22. Färgelanda Prästgård 1:146
23. Färgelanda Prästgård 1:157
24. Färgelanda Prästgård 1:311, *före detta lärarbostäder*
25. Färgelanda Prästgård 1:445
26. Fölen 1:7, *Skrocka*
27. Gatersbyn 1:7, *Blanketorpet*
28. Gatersbyn 1:13
29. Gatersbyn 1:42, *före detta Hjobergs krukmakeri, Värnås*
30. Gatersbyn 1:82
31. Gatersbyn 1:83
32. Gatersbyn 1:84
33. Gatersbyn 1:88
34. Gatersbyn 1:89
35. Gatersbyn 1:90
36. Gatersbyn 1:100
37. Gatersbyn 1:114
38. Hillingsäter 1:32, *Kamperud*
39. Hillingsäter 1:36
40. Hjärtsäter 1:16, *Rovekas*
41. Horntveten 1:14
42. Horntveten 1:14, *Dammen*
43. Horntveten 1:14, *Näset*
44. Horntveten 1:16, 1:14
45. Häbyn 1:61
46. Hällan 2:20, *Bråsäter*
47. Hällan 3:1, *Ängarna*

48. Hällevad 1:4	66. Stigen 7:10
78. Norra Kylsäter 1:2, Kroken	67. Stigen 7:11
49. Norra Rån 2:13	68. Stigen 7:12
50. Näsbole 1:1, <i>Näsbole</i>	69. Stigen 7:28
51. Näsbole 1:2, <i>Näsbole kraftstation</i>	70. Stigen 7:30
52. Olsängen 1:5, <i>Löten</i>	71. Stigen 7:33
53. Ryk 1:8, <i>Lugnet</i>	72. Stigen 7:35
54. Spångerud 2:2, <i>Norra Spångerud</i>	73. Stigen 11:8
55. Stigen 1:62	74. Stigen 11:9
56. Stigen 1:63, <i>Skolbacken</i>	75. Stigen 11:10
57. Stigen 1:69, <i>Stigens herrgård</i>	76. Strand 1:15, 1:4
58. Stigen 1:72, <i>Kraftverket 'Stigen övre'</i>	77. Strand 2:3
59. Stigen 6:7, <i>Stigens fabriker</i>	79. Södra Kylsäter 2:5, <i>Södra Kylsäter</i>
60. Stigen 2:60	80. Södra Kylsäter 2:8
61. Stigen 2:99, <i>Stora Linnvattnet</i>	81. Åttingsberg 1:13
62. Stigen 2:108, <i>Skvalebäck</i>	82. Åttingsberg 1:11, <i>Högås</i>
63. Stigen 4:1, <i>Västra Stigen</i>	83. Åttingsberg 1:16, <i>Åttingsberg</i>
64. Stigen 6:3	84. Åttingsåker 1:2, <i>Åttingsåker</i>
65. Stigen 7:9	

Färgelanda Prästgård 1:2, *Färgelanda kyrka* *Beskrivning/historik*

Kyrkobyggnaden är väl synlig i Färgelanda genom dess framträdande placering på en höjd. I anslutning till kyrkobyggnaden finns bland annat gravkor, bårhus och garage.

Kyrkan som är en av de större i Dalsland, består av ett rektangulärt långhus med rakslutet korparti och utbyggd sakristia i öster samt torn med vapenhus i väster. Ingångar finns från vapenhuset, på södra långsidan samt till sakristian från öster. På norra långsidan finns en från insidan igensatt port. Kyrkan är en typisk representant för 1800-talets stora nyklassicistiska stenkyrkor med i stort bevarad exteriör samt interiör sedan uppförandet 1870. Kyrkans planform är helt den ursprungliga.

Kyrkans murar täcks av vit spritputs. Takgesimserna och omfattningen kring västportalen är slätputsade. Syd- och nordportalen har utskjutande omfattningar med infasade kors i putsen. Även de olika byggnadskropparnas hörn markeras med utskjutande omfattningar. Dessa och portalerna samt långhustakets gavelspets mot öster kröns av plåtklädda takryttare. Fasaddekor finns också i form av två järnkors på tornets västsidan och långhusets östgavel. Ovan västportalen finns en svart stentavla med förgylld text, »Till Guds ära byggd år 1870 under kon. Carl xv:s regering«. Långhusets och sakristians sadeltak är skifferklädda.

Tornet kröns av en huv med lanternin och spira, samtliga med skivtäckning av kopparplåt. I lanternin finns smårutsindelade rundbågiga fönster åt de fyra väderstrecken. Spiran kröns av ett kors på en glob. Kyrkans portar, fönster och tornluckorna är blåmålade. Långsidor genombryts av stora rundbågiga fönster, indelade i smårutor. Även mot öster finns ett stort rundbågigt fönster. Ovan portalerna finns rundbågiga mindre fönster och mot väster, i långhuset och tornet, runda fönster. Portarna mot söder, väster och norr är klädda med fasspontpanel och har svarta smidesbeslag. (Riksantikvarieämbetets bebyggelseregister)

Särskilda värden att bevara

Se Riksantikvarieämbetets Bebyggelseregister.

Kulturhistorisk motivering

Se Riksantikvarieämbetets Bebyggelseregister.

Kyrkoanläggningen ingår i kulturmiljön »Kring Färgelanda kyrka«.

Kyrkoanläggningen ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«.

Särskilt lagskydd

Kyrkoanläggningen är ett kyrkligt kulturminne och skyddas därmed enligt 4 kap Kulturmiljölagen.

Burhult 1:5, Burhult

Beskrivning/historik

Gård med en omgivning som består av både skogsmark och odlingslandskap. Gårdsmiljön karaktäriseras av bostadshuset i form av en tvåvånings parstuga, en ladugård och ett före detta höns hus. Parstugan är enligt uppgift troligen från 1830-talet. Fasaden är klädd med rödslammad stående locklistpanel. Byggnaden har två- och treluftsfönster med och utan spröjs. På taket ligger tvåkupigt lertegel. Det finns en balkong över entrén. Ladugården är troligen från 1800-talets senare del. Byggnadens fasad är klädd med rödslammad stående locklistpanel. Det finns gavelsidofönster samt ett lunnformat nockfönster på byggnadens norra gavel. På taket ligger korrugerad plåt. Det före detta höns huset är troligen uppfört på 1900-talets första del. Fasaden är putsad och på taket ligger äldre betongpannor.

Särskilda värden att bevara

Gårdsmiljön. Byggnadernas karaktär och utformning. Byggnadernas fasadmaterial. Parstugans takmaterial.

Kulturhistorisk motivering

Gårdsmiljön och byggnaderna har sin karaktär och utformning bevarad och är därmed ett tydligt och värdefullt inslag i kulturlandskapet. Detta tillsammans med den karaktärsskapande parstugans höga ålder motiverar ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

Bärböle 1:1, Bärböle

Beskrivning/historik

Gården är omgivet av öppet odlingslandskap och har ett framträdande läge i landskapet genom dess placering på en höjd. Bostadshuset och lillstugan är placerade på höjden och övriga byggnader är belägna på dess sluttning. Bostadshuset är enligt uppgift från 1874 och uppfört på naturstensgrund. Fasaden är klädd med stående pärlspont och stående slät panel. Byggnaden har en- och tvåluftsfönster utan spröjs, korspostfönster med spröjs i de nedre lufterna, gavelsidofönster samt mezzaninfönster. Det finns en öppen farstuvist i anslutning till entrén. På byggnadens nordöstra gavel finns

en så kallade snedtäcka med entré. På taket ligger betongpannor. Lillstuga är troligen från 1870-talet. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Byggnaden har tvåluftsfönster med spröjs och på taket ligger äldre betongpannor. Det finns en så kallade snedtäcka i anslutning till entrén. Ladugården är enligt uppgift från 1929. Fasaden är klädd med stående slät panel. En del av byggnadens nedre fasad är klädd med rött tegel. På taket ligger äldre betongpannor. Brygghuset är troligen från 1900-talets början. Magasinet är enligt uppgift från 1875. Fasaden är klädd med stående slät panel och på taket ligger korrugerad plåt. Smedjan är troligen från 1870-talet. Fasaden är klädd med rödfärgad lockpanel och på taket ligger korrugerad plåt.

Särskilda värden att bevara

Gårdsmiljön. Byggnadernas äldre/ursprungliga karaktär och form samt fasadmaterial. De äldre fönstrens utformning, material och placering.

Kulturhistorisk motivering

Gårdsmiljön och byggnaderna har sin karaktär och utformning bevarad och är därmed ett tydligt och värdefullt inslag i kulturlandskapet. Detta motiverar ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

Gården ingår i kulturmiljön »Del av Valbodalen«.
Gården ingår i område för riksintresse av kulturmiljövärden »Valbodalen (P13)«.

Dyrtorp 1:36

Beskrivning/historik

Bostadshus med trädgårdstomt beläget i villaområde i Färgelanda tätort. Bostadshuset är från tiden omkring 1950-talet och har putsad grund med källare. Fasaden är klädd med gult tegel. Bygganden har sidohängda en- och tvåluftsfönster utan spröjs och pivothängda enluftsfönster. På taket ligger brunt lertegel. En del av takfallet är förlängt och sträcker sig över entrén. På fastigheten finns också ett äldre bostadshus samt lillstuga/förråd, troligen från 1920-talet. Fasaderna är klädda med stående locklistpanel. Fönstren är spröjsade och på det brutna taken ligger äldre betongpannor.

Särskilda värden att bevara

Byggnadens karaktär och utformning. Byggnadens fasad- och takmaterial. Fönstrens utformning, material och placering.

Kulturhistorisk motivering

Huset är en välbevarad och tydlig representant för 1950-talets villaarkitektur vilket motiverar ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«.

Dyrtorp 1:44

Beskrivning/historik

Bostadsfastighet med trädgårdstomt belägen i villaområde i Färgelanda tätort. Bostadshuset är enligt uppgift från 1920-talet. Fasaden är klädd med gul liggande panel. Byggnadens gavelrösten är klädda med plåt som efterliknar trä. Byggnaden har sexluftsfönster med spröjs i de övre lufterna, liggande spröjsade fönster ochnockfönster. På taket ligger tvåkupigt lertegel. Det leder en dubbelsidig trappa upp till entrén och i anslutning till entrén finns en öppen veranda. Över entrén finns en balkong och en så kallade frontespis. På byggnadens västra takfall och till vänster om frontespisen finns en takkupa. På byggnadens norra gavel finns ett burspråk och en senare uppförd altan. På fastigheten finns också ett garage, troligen från 1920-talet. Fasaden är klädd med gul liggande panel och på taket ligger takpanneplåt.

Särskilda värden att bevara

Byggnadens volym och arkitektoniska karaktär. Byggnadernas äldre/ursprungliga fasadmaterial. Bostadshusets takmaterial samt fönstrens utformning, material och placering.

Kulturhistorisk motivering

Bostadshuset är ett gott exempel på ett av 1920-talets villaideal och kan genom sin bevarade karaktär tillmätas ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«.

Dyrtorp 1:57

Beskrivning/historik

Bostadsfastighet med trädgårdstomt belägen i villaområdet i Färgelanda tätort. Bostadshuset är enligt uppgift från 1960. Fasaden är klädd med olika kontrasterande material i form av vitfärgat tegel och gavelrösten klädda med mörklaserad slät träpanel. På taket ligger glaserat lertegel.

Särskilda värden att bevara

Byggnadens karaktär och utformning. Byggnadens fasad- och takmaterial. Fönstrens utformning och placering.

Kulturhistorisk motivering

Huset är en välbevarad representant för 1960-talets villaarkitektur vilket motiverar ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövärden »Valbodalen (P13)«.

Dyrtorp 1:58,

före detta läkar- och tandläkarhus

Beskrivning/historik

Före detta läkar- och tandläkarhus samt före detta polishus beläget i Färgelanda tätort. Byggnaden med två våningar, källare och garage utgör idag flerbostadshus och är enligt uppgift från 1950. Fasaden är klädd med rött tegel vilket genom murtekniken skapar omfattning runt byggnadens fönster. Byggnaden har en- och tvåluftsfönster utan spröjs och på taket ligger betongpannor. På fastigheten finns också ett fristående garage.

Särskilda värden att bevara

Byggnadens karaktär och utformning. Byggnadens fasadmaterial samt fönstrens utformning och material.

Kulturhistorisk motivering

Byggnaden har sin äldre/ursprungliga utformning och karaktär bevarad och skapar ett karaktäristiskt uttryck i »statsbilden«. Sammantaget besitter byggnaden ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Ed 1:35, Pipen

Beskrivning/historik

Bostadsfastighet med bostadshus och ved- och snickarbod belägen nära Nyckelvattnet och med en omgivning som huvudsakligen består av skogsmark. Bostadshuset är enligt uppgift från 1855. Fasaden är klädd med rödslammad stående locklistpanel. Byggnaden har två- och treluftsfönster med spröjs och på taket ligger takpanneplåt. Byggnaden har ett framskjutet mittparti med småspröjsade fönster i anslutning till entrén. Ved- och snickarboden är enligt uppgift från 1860. Fasaden är klädd med rödslammad stående slät panel. På byggnadens västra takfall ligger korrugerad plåt och på östra takfallet ligger enkupigt lertegel.

Särskilda värden att bevara

Byggnadernas karaktär och utformning. Byggnadernas fasadmateriäl. Fönstrens utformning, material och placering.

Kulturhistorisk motivering

Byggnaderna har sin karaktär och utformning bevarad och besitter därmed ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Fastigheten ingår i kulturmiljön »Sommarstugor och gårdsbebyggelse vid Pipen, Nyckelvattnet«.

Bostadshus.

Ved- och snickarbod.

Frändö 1:2, Balketorp

Beskrivning/historik

Gård med bostadshus, ladugård och källare omgiven av skogsmark. Bostadshuset är troligen från 1910-talet. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Byggnaden har fyr- och sexluftsfönster med spröjs i de nedre lufterna, mezzaninfönster och gavelsidofönster. På taket ligger takpanneplåt. Det finns en öppen farstukvist i anslutning till entrén och en mindre tillbyggnad på husets södra gavel. Ladugården är troligen från 1800-talets början och har delvis putsad grund. Fasaden är klädd med rödslammad stående slät panel och locklistpanel. Ladugården har liggande småspröjsade fönster och på taket ligger korrugerad plåt. Det finns en så kallade snedtäcka på ladugårdens västra gavel. Källaren är troligen från 1920-talet. Byggnaden har spröjsade fönster och fasaden är klädd med rödslammad stående locklistpanel.

Bostadshus.

Ladugård.

Särskilda värden att bevara

Gårdsmiljöns och byggnadernas karaktär och utformning. Byggnadernas fasadmaterial och fönstrens utformning, placering.

Kulturhistorisk motivering

Gårdsmiljön och byggnaderna har till stor del sin karaktär och utformning bevarad och är därmed ett värdefullt inslag i kulturlandskapet. Detta motiverar ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Frändö 1:16, Pipens före detta småskola *Beskrivning/historik*

Den före detta småskolan har en omgivning som huvudsakligen består av skogsmark. Huset är enligt uppgift från 1896 och uppfört på naturstensgrund. Fasaden är klädd med rödslammad stående locklistpanel. Byggnaden har en- till treluftsfönster med spröjs. På taket ligger betongpannor. I anslutning till entrén finns en glasveranda med sadeltak. På byggnaden nordöstra sida finns en entré med pulpettak vilket vilar på två konsoler. Garaget/pannrummet är troligen från 1970-talet och har rödslammad stående lockpanel. På taket ligger korrugerad plåt. Bakom garaget/pannrummet finns en jordkällaren som troligen är från 1890-talet delvis bevarad.

Särskilda värden att bevara

Byggnadens karaktär och utformning. Byggnadens fasadmaterial samt fönstrens utformning, material och placering.

Kulturhistorisk motivering

Byggnaden har ett särskilt samhällshistoriskt och kulturhistoriskt värde vilket motiveras av dess bevarade utformning och karaktär samt ursprungliga funktion som skola.

Frändö 1:18, Mossekas *Beskrivning/historik*

Bostadsfastighet omgiven av skogsmark. Bostadshuset är troligen från 1890-talet. Huset är tillbyggt i vinkel. Fasaden är klädd med rödslammad stående locklistpanel. Byggnaden har tvåluftsfönster, mezzaninfönster och ett nockfönster på den västra gaveln. På taket ligger korrugerad plåt. Det finns en småspröjsad glasveranda i den L-formade vinkeln.

Särskilda värden att bevara

Byggnadens karaktär och utformning. Byggnadens fasadmateriäl. Fönstrens utformning, materiäl och placering. Glasverandans utformning.

Kulturhistorisk motivering

Byggnaden har sin karaktär och utformning bevarad och besitter därmed ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«.

Färgelanda Prästgård 1:1, Färgelanda församlingshem *Beskrivning/historik*

Prästgården är enligt uppgift från 1838 och är uppförd på naturstensgrund. Huset är både tillbyggt och ombyggt vid ett antal tillfällen. Under 2018 byggdes bostadsdelen om till församlingshem. Byggnaden har två-till fyralufts-fönster och fasaden är klädd med ljus stående profilerad locklistpanel. På taket ligger tvåkupigt lertegel. Det finns en nyligen tillbyggd ramp i anslutning till den öppna farstuvisten/huvudentrén. På taket vid byggnadens östra gavel finns en vällingklocka.

Färgelanda prästgård (numera församlingshem), foto Lars Bergström, Västarvet

Särskilda värden att bevara

Byggnadens karaktär och utformning. Byggnadens fasadmateriäl och fönstrens utformning, materiäl och placering.

Kulturhistorisk motivering

Byggnaden har sin karaktär och utformning bevarad. Färgelanda prästgård är dessutom en av numera få prästgårdar bevarade i kyrklig ägo och utgör en betydelsefull del i den utpekade kulturmiljön kring Färgelanda kyrka. Den är också en god representant för större herrgårdsliknande prästgårdar. Detta sammantaget med byggnaden

Prästgården/församlingshemmet ingår i kulturmiljön »Kring Färgelanda kyrka«.
Prästgården/församlingshemmet ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«.

dens höga ålder ger prästgården ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

Färgelanda Prästgård 1:2, *Gamla kyrkskolan* *Beskrivning/historik*

Före detta kyrkskola och församlingshem, belägen i närheten av Färgelanda kyrka och de före detta lärarbostäderna. Byggnaden är troligen från 1910-talet och uppförd på naturstensgrund. Fasaden är klädd med stående profilerad locklistpanel. Byggnaden har korspostfönster med spröjs i de nedre lufterna och tvåluftsfönster utan spröjs. På taket ligger eternitplattor. På byggnadens östra takfall finns en större takkupa och på det västra takellet återfinns en mindre takkupa. I anslutning till entrén finns en öppen veranda. Husets ursprungliga byggnadskropp är tillbyggd i vinkel på den östra långsidan.

Särskilda värden att bevara

Byggnadens karaktär och utformning. Byggnadens fasadmateriäl samt fönstrens utformning och material.

Kulturhistorisk motivering

Husets särskilda kulturhistoriska värde motiveras av dess välbevarade karaktär samt att huset utgör en viktig del av den sammanhållna kulturmiljön som finns i anslutning till Färgelanda kyrka.

Det före detta församlingshemmet/gamla kyrkskolan ingår i kulturmiljön »Kring Färgelanda kyrka«. Det före detta församlingshemmet/gamla kyrkskolan ingår i område för riksintresse av kulturmiljövärden »Valbodalen (P13)«.

Färgelanda Prästgård 1:12

Beskrivning/historik

Bostadshus med trädgårdstomt i villaområde i centrala Färgelanda. Huset är enligt uppgift från 1918 och uppförd på kvaderhuggen naturstensgrund med källare. Fasaden är klädd med gul stående profilerad locklistpanel. Byggnaden har en- till treluftsfönster, gavelsidofönster samt nockfönster. På det kinesiserande taket ligger betongpannor. Det finns ett större taklyft på det västra takfallet och en mindre takkupa på byggnadens östra takfall. Det finns en tillbyggd entré med balkong på

byggnadens norra gavel och en frontespis på byggnadens västra långsida. På fastigheten finns också ett garage.

Särskilda värden att bevara

Byggnadens karaktär och utformning. Byggnadens fasadmaterial. Fönstrens utformning och material.

Kulturhistorisk motivering

Byggnaden har sin karaktär och utformning bevarad och besitter därmed ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«.

Färgelanda Prästgård 1:16

Beskrivning/historik

Bostadshus/före detta affärsbyggnad och garage med trädgårdstomt i centrala Färgelanda. Byggnaden är enligt uppgift från 1912. Fasaden är klädd med ljus stående profilerad locklistpanel. Byggnaden har trelufts-fönster, korspostfönster och gavelsidofönster. På taket ligger takpanneplåt. Det finns en senare tillkommen öppen farstukvist i anslutning till entrén. Över entrén finns en frontespis. Den L-formade tillbyggnaden inrymde tidigare en affär. Garaget är troligen från 1910-talet. Fasaden är klädd med rödslammad stående slät panel. Byggnaden har spröjsade fönster och på taket ligger eternitplattor.

Särskilda värden att bevara

Byggnadernas karaktär och utformning. Garagets fasadmaterial, dörrar/portar och fönster.

Kulturhistorisk motivering

Bostadsfastigheten besitter ett högt samhällshistoriskt värde då det tidigare bedrevs affärsrörelse på platsen. Byggnaderna har dessutom sin karaktär och utformning bevarad vilket sammantaget ger fastigheten ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«.

Färgelanda Prästgård 1:18

Beskrivning/historik

Bostadshus med trädgårdstomt i villaområde i Färgelanda tätort. Huset är troligen från 1920-talet och byggt i vinkel på kvaderhuggen naturstensgrund. Byggnaden har tvärpostfönster med spröjs i de övre lufterna. Fasaden är klädd med eternitplattor och på taket ligger tvåkupigt lertegel. Enligt äldre foton framgår att fasaden tidigare var klädd med liggande panel. Det finns en småspröjsad glasveranda i vinkeln. På fastigheten finns också en vedbod/magasin med rödslammad stående slät panel och pulpettak.

Särskilda värden att bevara

Byggnadens karaktär och utformning. Byggnadens takmaterial. Verandans utformning. Fönstrens utformning, material och placering.

Kulturhistorisk motivering

Byggnaden har stora delar av sin äldre/ursprungliga karaktär och utformning bevarad. Byggnaden är dessutom ett gott exempel på den period då eternitplattor monterades på befintlig fasad. Sammantaget besitter byggnaden ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«.

Gråbo.

Färgelanda Prästgård 1:43

Beskrivning/historik

Dalslands folkhögskola startade 1905 i centrala Färgelanda och är belägen i ett parkområde intill Lillån. Det finns ett flertal byggnader på folkhögskoleområdet idag varav Gråbo och Storebo är två av de äldre byggnaderna. Gråbo är enligt uppgift från 1924. Byggnaden har pivothängda fönster med lösa spröjs och profilerade fönsteromfattningar. Fasaden är klädd med gulmålad stående locklistpanel. På taket ligger tvåkupigt lertegel. Det finns en öppen veranda i anslutning till entrén och ett mindre burspråk på byggnadens sydöstra långsida. På respektive takfall finns en lunettformad takkupa. Storebo, den före detta rektorsbyggnaden, är enligt uppgift från 1923 och uppförd på naturstensgrund. Fasaden är klädd med gulmålad stående locklistpanel. Byggnaden har tvåluftsfönster med spröjs och profilerade fönsteromfattningar. På taket ligger tvåkupigt lertegel. Det finns tre takkupor på byggnadens nordvästra takfall och

Storebo.

fyra takkupor på det sydöstra takfallet. I anslutning till entrén finns en öppen veranda.

Särskilda värden att bevara

Byggnadernas och områdets karaktär och utformning. Byggnadernas fasadmateriell och dess takkupor. Fönsteromfattningarna och de bevarade fönstren. Verandornas utformning.

Kulturhistorisk motivering

Dalslands folkhögskola är, och har varit en betydelsefull institution för Färgelanda genom dess närvaro under stora delar av samhällets framväxt. Folkhögskolan besitter därmed höga lokalhistoriska värden. Folkhögskolan är dessutom betydelsefull ur ett socialhistoriskt perspektiv då folkhögskolorna har varit viktiga bildningsinstitutioner i Sverige sedan 1800-talets slut. Sammanslaget besitter därmed byggnaderna ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«.

Färgelanda Prästgård 1:64

Beskrivning/historik

Bostads- och affärsbyggnad i centrala Färgelanda. Byggnaden är enligt uppgift från 1947. Byggnaden har putsad grund med källare och putsad fasad. Byggnaden har en- och tvåluftsfönster utan spröjs samt skyltfönster på den nordöstra gavelns bottenplan.

Särskilda värden att bevara

Byggnadens karaktär och utformning. Byggnadens fasadmateriell samt fönstrens materiell och utformning.

Kulturhistorisk motivering

Byggnaden har sin karaktär och utformning som bostads- och affärsbyggnad bevarad och besitter därmed ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«.

Färgelanda Prästgård 1:65

Beskrivning/historik

Bostads- och affärsbyggnad i centrala Färgelanda. Det så kallade »bankhuset« uppfördes av »Valbo härads folkbank« omkring 1902 (Gamla Färgelanda en bilderbok, s 55) och är en av få kvarvarade byggnader från Färgelandas äldre stationssamhälle. 1905 startade Dalslands folkhögskola sin verksamhet i byggnaden. Efter att folkhögskolan flyttade sin verksamhet har huset använts som bostads- och affärsbyggnad. Byggnadens fasad är klädd med stående profilerad locklist. Byggnaden har en- och tvåluftsfönster utan spröjs. På taket ligger betongpannor och på vardera takfall finns två takkupor. I anslutning till entrén finns en sluten veranda och ovan den finns en så kallade frontespis.

Särskilda värden att bevara

Byggnadens karaktär och utformning. Byggnadens äldre bevarade snickeridetaljer.

Kulturhistorisk motivering

Byggnaden har delar av sin utformning och karaktär bevarad. Byggnaden har också ett samhällshistoriskt värde vilket motiveras av dess historia som skolbyggnad vid Dalslands folkhögskola. Detta sammantaget motiverar ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«.

Färgelanda Prästgård 1:134

Beskrivning/historik

Bostadshus med trädgårdstomt i villaområde i centrala Färgelanda. Huset är enligt uppgift från 1870-talet. Fasaderna är klädda med stående locklistpanel. Byggnaden har två- och treluftsfönster med och utan spröjs. På taket ligger tvåkupigt lertegel. Det finns en större tillbyggnad på byggnadens nordöstra sida, vilken tidigare användes som affärslokal. Tillbyggnadens fasad är klädd med stående locklistpanel. Tillbyggnaden har tvåluftsfönster med spröjs och på taket ligger korrugerad plåt. Tillbyggnaden har detaljrika vattkupor samt stuprör med skarpa vinklar. På fastigheten finns också del av en vedbod/magasin som troligen är från 1930-talet. Fasaderna är klädda med rödslammad stående locklistpanel och byggnaden har spröjsade fönster.

Särskilda värden att bevara

Byggnadens karaktär och de bevarade fönstrens material och utformning.

Kulturhistorisk motivering

Byggnaden har sin karaktär och utformning bevarad. En del av byggnaden användes tidigare som affärslokal vilket bland annat ger fastigheten ett samhällshistoriskt värde. Husets välbevarade karaktär utgör dessutom en viktig del av den sammanhållna kulturmiljön som finns i området. Sammantaget besitter därmed byggnaden ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«.

Färgelanda Prästgård 1:146

Beskrivning/historik

Verkstadsbyggnad belägen i Färgelanda tätort. Verkstaden är uppförd på 1930-talet och har en putsad fasad. På byggnadens entrésida finns tre garageportar i trä och på taket ligger korrugerad plåt. Verkstadsbyggnaden är idag sammanbyggd med ett bostadshus. På fastigheten finns även ett kvadratformat förråd med så kallat tälttak.

Särskilda värden att bevara

Verkstadens ursprungliga utformning och karaktär. Garageportarna. Byggnadens fasadmaterial.

Kulturhistorisk motivering

Verkstadsbyggnadens kulturhistoriska värde motiveras av dess ursprungliga bevarade karaktär och utformning. Byggnaden besitter dessutom ett samhällshistoriskt värde genom dess kontinuerliga funktion. Detta sammantaget motiverar ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«.

Färgelanda Prästgård 1:157

Beskrivning/historik

Bostadshus med trädgårdstomt i villaområde i centrala Färgelanda. Huset är enligt uppgift från 1905 och har en putsad grund och fasad. Byggnaden har två- och treluftsfönster med spröjs och mezzaninfönster. Fönst-

ren har synliga omfattningar i putsstrukturen. På taket ligger betongpannor. Det finns en småspröjsad glasvarande med sadeltak i anslutning till entrén. På verandans tak ligger skivplåt. Över entrén finns en så kallade frontespis. På byggnadens sydvästra gavel finns en entré med ett tornliknande trapphus klätt med liggande panel. Trapphuset avslutas med en plåtklädd huv.

Särskilda värden att bevara

Byggnadens karaktär, utformning och exteriör. Byggnadens fasadmateriäl och verandans och trapphusets utformning och takmateriäl. Fönstrens utformning, materiäl och placering. De putsade fönsteromfattningarna.

Kulturhistorisk motivering

Byggnaden har sin unika karaktär och utformning bevarad. Husets välbevarade karaktär utgör dessutom en viktig del av den sammanhållna kulturmiljön som finns i området. Byggnaden besitter därmed ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

Särskilt lagskydd

Fastigheten har särskilda skyddsbestämmelser i en kommunal detaljplan enligt Plan- och bygglagen.

Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövärden »Valbodalen (P13)«.

Färgelanda Prästgård 1:311, före detta lärarbostäder

Beskrivning/historik

Före detta lärarbostäder, idag bostadshus med källare, belägen i närheten av Färgelanda kyrka och den gamla kyrkskolan. Byggnaden är troligen från 1930-talet. Fasaderna är klädda med ljus stående locklistpanel. Byggnaden har sidohängda tvåluftsfönster och ett mindre sidohängt enluftsfönster utan spröjs. På taket ligger betongpannor. Det finns en öppen veranda i anslutning till entrén på byggnadens norra långsida. Över entrén finns en balkong med smidesräcke. På de norra och södra takfallen finns två lunettformade takkupor. Det finns ytterligare två entréer på byggnadens gavelsidor.

Särskilda värden att bevara

Byggnadens karaktär och utformning. Byggnadens fasadmateriäl. Verandans och balkongens utformning. Fönstrens utformning, material och placering.

Kulturhistorisk motivering

Husets mycket höga kulturhistoriska värde motiveras av dess välbevarade karaktär samt att huset utgör en viktig del av den sammanhållna kulturmiljön som finns i anslutning till Färgelanda kyrka.

Fastigheten ingår i kulturmiljön »Kring Färgelanda kyrka«.
Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«.

Färgelanda Prästgård 1:445

Beskrivning/historik

Bostadshus beläget i centrala Färgelanda. Huset är troligen från 1910-talet och är ett tvåvåningshus med suterrängvåning. Huset upplevs som en byggnad sammansatt av olika huskroppar och fasaden är klädd med stående profilerad locklistpanel. Suterrängvåningen är putsad. Byggnaden har en- och tvåluftsfönster med spröjs och mezzaninfönster. På taket ligger rödmålad bandplåt. I anslutning till entrén på byggnadens sydvästra långsida finns en glasveranda och över glasverandan finns en så kallad frontespis. Det finns en entrédörr på den putsade suterrängvåningens sydöstra gavel.

Särskilda värden att bevara

Byggnadens karaktär, utformning och exteriör. Byggnadens fasad- och takmaterial. Fönstrens utformning, placering och material. Verandans utformning.

Kulturhistorisk motivering

Byggnaden har sin unika karaktär och utformning bevarad och besitter därmed ett särskilt kulturhistoriskt värde

Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«.

Särskilt lagskydd

Fastigheten har särskilda skyddsbestämmelser i en kommunal detaljplan enligt Plan- och bygglagen.

Färgelanda-Tveten 1:13

Beskrivning/historik

Bostadshus med trädgårdstomt belägen i anslutning till öppet odlingslandskap. Huset är enligt uppgift från 1940-talet och har en putsad grund med källare. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Byggnaden har sidohängda två- och trelufts-fönster utan spröjs, nockfönster och gavelsidofönster. På taket ligger tvåkupigt lertegel. På byggnadens sydvästra takfall finns ett mindre taklyft. Det finns en öppen farstukvist med sadeltak i anslutning till entrén.

Särskilda värden att bevara

Byggnadens utformning och karaktär. Byggnadens fasad- och takmaterial. Fönstrens utformning, placering och material.

Kulturhistorisk motivering

Byggnaden har sin karaktär och utformning bevarad och besitter därmed ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«.

Färgelanda-Tveten 1:14

Beskrivning/historik

Bostadshus med trädgårdstomt i anslutning till öppet odlingslandskap. Huset är enligt uppgift från 1962. Huset har putsad grund med källare. Fasaden är klädd med gult tegel och murstocken är placerad utanför fasadlivet. Byggnaden har sidohängda en- och tvålufts-fönster utan spröjs och på taket ligger betongpannor. Det finns en altan i anslutning till byggnadens södra gavel.

Särskilda värden att bevara

Byggnadens utformning och karaktär. Byggnadens fasadmaterial. Fönstrens utformning, placering och material.

Kulturhistorisk motivering

Byggnadens särskilda kulturhistoriska värde motiveras av dess bevarade karaktär och utformning.

Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«.

Fölen 1:7, Skrocka

Beskrivning/historik

Bostadsfastighet med bostadshus, ved- och redskapsbod samt avträde omgiven av skogsmark. Bostadshuset är troligen från 1870-talet. Fasaderna är klädda med rödslammad stående vankantad lockpanel. Byggnaden har tvåluftsfönster ochnockfönster med spröjs. På taket ligger tvåkupigt lertegel. I anslutning till entrén finns en sluten farstuvist. Vedboden och redskapsboden är troligen från 1900-talets början. Fasaderna är klädda med vankantad lockpanel och på vedbodens tak ligger enkupigt lertegel. På redskapsbodens tak ligger tvåkupigt lertegel.

Särskilda värden att bevara

Byggnadernas karaktär och utformning. Byggnadens fasadmaterial och fönstrens utformning och placering.

Kulturhistorisk motivering

Byggnaderna har sin karaktär och utformning bevarad och besitter därmed ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Gatersbyn 1:7, Blanketorpet

Beskrivning/historik

Gården är väl synligt placerad på en höjd och ägs, samt används som hembygdsgård, av Södra Valbo Hembygdsförening. På gården finns en Dalslandsstuga, en ladugård, ett magasin/vedbod, avträde, en smedja och karaktärsskapande stenmurar. Dalslandsstugan är från 1824. Fasaderna är klädda med stående locklistpanel. Byggnaden har tvåluftsfönster med spröjs och ett mindre enluftsfönster. På taket ligger betongpannor. Det finns en glasveranda i anslutning till entrén. Ladugårdens äldre delar är enligt uppgift från 1824. Ladugården tillbyggdes 1905. Fasaderna är klädda med stående slät rödslammad panel. En del av fasadmaterialet på byggnadens nedre fasadparti är putsad. På taket ligger korrugerad plåt. Magasinet/vedboden är enligt uppgift från 1824. Fasaderna är klädda med rödslammad stående locklistpanel. Byggnaden har spröjsade fönster och på taket ligger

korrugerad plåt. Avträdet är uppfört senare. Byggnaden har stående locklistpanel och på taket ligger tvåkupigt lertegel. Byggnaden har stående locklistpanel och på taket ligger tvåkupigt lertegel. Smedjan är enligt uppgift från 1905. Fasaden är klädd med stående vankantad panel och på taket ligger enkupigt lertegel.

Särskilda värden att bevara

Gårdsmiljön och byggnadernas karaktär och utformning. Fönstrens utformning och placering.

Kulturhistorisk motivering

Gårdsmiljön och byggnaderna har sin karaktär och utformning bevarad och är därmed ett tydligt och värdefullt inslag i kulturlandskapet. Detta motiverar ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

Gatersbyn 1:13

Beskrivning/historik

Bostadsfastighet med bostadshus, lillstuga och garage belägen intill länsväg 173. Längs med gångvägen upp till bostadshuset finns en ensidig allé. Bostadshuset är uppfört på kvaderhuggen naturstensgrund. Enligt uppgift genomgick huset en större renovering 1929. Det ursprungliga huset är dock enligt uppgift från 1860-talet. Fasaden är klädd med ljus stående profilerad locklistpanel. Byggnaden har fönster med och utan spröjs i olika storlekar. På taket ligger betongpannor och på det brutna takfallet finns två takkupor. På husets norra långsida finns ett burspråk. Över burspråket finns en så kallad frontespis med balkong. I anslutning till entrén på byggnadens västra gavel finns en öppen farstukvist och på den södra långsidan finns en sluten farstukvist. Lillstugan är enligt uppgift samtida med bostadshuset. Fasaden är klädd med rödslammad stående locklistpanel. Byggnaden har två-lufts-fönster med spröjs och på taket ligger takpanneplåt. Garagets fasad är klädd med stående rödslammad vankantad panel och på taket ligger korrugerad plåt.

Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«.

Särskilda värden att bevara

Byggnadernas och trädgårdens karaktär och utformning. Bostadshusets fasadmaterial. Fönstrens utformning, placering och material.

Kulturhistorisk motivering

Gårdsmiljön och byggnaderna har sin karaktär och utformning bevarad och är därmed ett tydligt och värdefullt inslag i omgivningen. Detta motiverar ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Keramikverkstad.

Bostadshusföre detta keramikverkstad.

Gatersbyn 1:42, före detta Hjobergs krukmakeri, Värnås

Beskrivning/historik

Bostadsfastighet belägen intill länsväg 173. Under perioden 1929–2011 bedrevs Hjobergs krukmakeri i varierande skala på fastigheten. Lars Hjoberg, född 1760, var den första kända krukmakaren av släkten Hjoberg. Under perioden 1778–1782 gick Lars i lära hos krukmakarmästaren Johannes Kihlberg i Vänersborg. Lars Hjobergs barnbarn, Martin August Hjoberg startade Hjobergs krukmakeri i Frändefors i mitten av 1800-talet och dennes barnbarn, Albin Hjoberg flyttade verksamheten till Färgelanda 1929. Den bevarade verkstaden i Frändefors utgör en mycket välbevarad hantverksmiljö och förklarades som byggnadsminne 2008.

Den ljus avfärgade putsade keramikverkstaden i Färgelanda är från 1950-talet. Byggnaden har korspostfönster med spröjs i de nedre lufterna samt tvåluftsfönster utan spröjs. På taket ligger korrugerad plåt. Det finns ett taklyft på vardera takfall. På fastigheten finns också ett bostadshus med verkstad från 1940-talet. Fasaden är putsad och byggnaden har en- och tvåluftsfönster utan spröjs samt gavelsidofönster. På byggnadens södra gavel finns en större tillbyggnad vilken tidigare användes som keramikverkstad. I anslutning till entrén finns en sluten farstukvist. På fastigheten finns också en vedbod från 1940-talet. Vedbodens fasad och tak är klädda med korrugerad plåt.

Särskilda värden att bevara

Verkstadens karaktär och utformning. Byggnadens fasadmateriell och de bevarade fönstrens utformning, placering och material.

Kulturhistorisk motivering

Verkstadens bevarade karaktär och utformning motiverar ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Gatersbyn 1:82, 1:83 och 1:84

Beskrivning/historik

Tre hus med garage och trädgårdstomt uppförda omkring 1960. Husen är belägna i nära anslutning till länsväg 172 och är placerade med entrésidan vända mot kvartersgatan. Fasaderna är klädda med rött tegel och byggnaderna har fönster utan spröjs. På taken ligger betongpannor.

Särskilda värden att bevara

Husens enhetliga karaktär, volym och form samt deras fasad- och takmaterial.

Kulturhistorisk motivering

Husen kan betraktas som en väl sammanhållen kulturhistoriskt värdefull byggnadsgrupp och är goda exempel på sin tids villabebyggelse. Sammantaget besitter därmed husen ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«.

Gatersbyn 1:88, 1:89 och 1:90

Beskrivning/historik

Tre hus med trädgårdstomt uppförda omkring 1960. Husen är belägna i nära anslutning till länsväg 172 och är placerade med gavlarna vända mot kvartersgatan. Källarvåningen inrymmer även garage på två av husen. Fasaderna är klädda med rött tegel och byggnaderna har fönster utan spröjs. På taken ligger betongpannor.

Särskilda värden att bevara

Husens enhetliga karaktär, volym och form samt deras fasad- och takmaterial.

Kulturhistorisk motivering

Husen kan betraktas som en väl sammanhållen kulturhistoriskt värdefull byggnadsgrupp och är goda exempel på sin tids villabebyggelse. Sammantaget besitter därmed husen ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«.

Gatersbyn 1:100

Beskrivning/historik

Flerfamiljshus beläget i Färgelanda tätort, enligt uppgift från 1960-talet. Huset ligger i nära anslutning till länsväg 172. Byggnaden utgörs av fem sammanhängande något förskjutna huskroppar. Fasaden är klädd med liggande panel och rött tegel. Gavelrösterna är klädda med stående panel. Byggnaden har fönster utan spröjs. På taket ligger betongpannor. På fastigheten finns ytterligare ett flerfamiljshus.

Särskilda värden att bevara

Byggnadens form, karaktär och volym.

Kulturhistorisk motivering

Byggnaden tillskrivs ett särskilt kulturhistoriskt värde då byggnadens äldre/ursprungliga form och karaktär är bevarad. Byggnaden är dessutom goda exempel på miljonprogrammets radhusbebyggelse. Sammantaget besitter därmed byggnaden ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«.

Gatersbyn 1:114

Beskrivning/historik

Bostadshus med trädgårdstomt beläget i villaområde i Färgelanda samhälle. Bostadshuset är från 1967 och har putsad grund med källare. Fasaden är klädd med rött tegel. Byggnaden har sidohängda en- till treluftsfönster utan spröjs. På taket ligger betongpannor. Fasaden vid den sidoställda entrén är framskjuten med ett förlängt takfall.

Särskilda värden att bevara

Byggnadens karaktär och utformning. Byggnadens fasadmaterial. Fönstrens utformning, material och placering.

Kulturhistorisk motivering

Huset är en välbevarad och tydlig representant för 1960-talets villaarkitektur vilket motiverar ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«.

Hillingsäter 1:32, Kamperud

Beskrivning/historik

Gård med omgivning som huvudsakligen utgörs av skogsmark. På gården finns en Dalslandsstuga ett magasin och en tvättstuga. Dalslandsstugan är enligt uppgift från 1879 och uppförd på naturstensgrund. Fasaden är klädd med rödslammad stående locklistpanel. Byggnaden har en, två- och treluftsfönster med spröjs. På taket ligger tvåkupigt lertegel. Det finns en öppen farstuvist i anslutning till entrén. På byggnadens västra långsida finns en mindre tillbyggnad. Magasinet är troligen från 1800-talets senare del. Fasaden är klädd med rödslammad stående locklistpanel. Byggnaden har spröjsade fönster och på taket ligger takpanneplåt. Tvättstugan flyttades till sin nuvarande plats 1931–32 och var tidigare backstuga på Slättfjället. Fasaden är klädd med rödslammad stående locklistpanel. Byggnaden har tvåluftsfönster och på taket ligger takpanneplåt. Det finns ett skärmtak i anslutning till entrén. På fastigheten finns dessutom två mindre förrådsbyggnader.

Särskilda värden att bevara

Byggnadernas karaktär och utformning. Fönstrens utformning. Byggnadernas fasadmaterial.

Kulturhistorisk motivering

Byggnaderna har sin karaktär och utformning bevarad och besitter därmed ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Hillingsäter 1:36, Bäckén

Beskrivning/historik

Bostadsfastighet med bostadshus och lillstuga omgiven av skogsmark. Bostadshuset är enligt uppgift från 1928–29. Fasaden är klädd med rödslammad stående locklistpanel. Byggnaden har tvåluftsfönster med spröjs, trekantiga gavelsidofönster samt ett mindre enluftsfönster. Det finns en öppen farstuvist i anslutning till entrén. På taket ligger rött betongpannor. Magasinet uppfördes 1967–68. Fasaden är klädd med rödslammad stående locklistpanel. På taket ligger eternitplattor. Byggnaden har tvåluftsfönster med spröjs och nockfönster och det finns ett skärmtak över entrén.

Särskilda värden att bevara

Byggnadernas karaktär och utformning. Byggnadernas fasadmaterial samt fönstrens utformning, placering och material. Lillstugans takmaterial.

Kulturhistorisk motivering

Gården har sin karaktär och utformning bevarad och besitter därmed ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Hjärtsäter 1:16, Rovekas

Beskrivning/historik

Före detta soldattorp omgivet av skogsmark. Huset är troligen från 1870-talet och uppfört på naturstensgrund. Fasaden är klädd med rödslammad stående locklistpanel och lockpanel. Det finns en sluten farstukvist i anslutning till entrén och en så kallad snedtäcka på byggnadens norra gavel. Huset har tvåluftsfönster med och utan spröjs samtnockfönster. På taket ligger betongpannor. På fastigheten finns också ett avträde troligen från 1950-talet samt ett garage och brygghus/bastu troligen från 1970-talet.

Särskilda värden att bevara

Byggnadens karaktär och utformning. Byggnadens fasadmateriale och fönsterutformning.

Kulturhistorisk motivering

Byggnaden har sin karaktär och utformning bevarad och besitter därmed ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Översikt över gårdens byggnader.

Bostadshus och lillstuga.

Horntveten 1:14

Beskrivning/historik

Större gårdsanläggning, med flera generationers byggnader, belägen i öppet odlingslandskap. Bostadshuset i form av ett så kallat fyrfrontshus är enligt uppgift från 1902 och uppfört på naturstensgrund. Byggnaden har korspostfönster, gavelsidfönster och nockfönster. Fasaden är klädd med stående profilerad locklistpanel. Det finns en öppen farstukvist i anslutning till entrén på byggnadens nordöstra gavel, en tillbyggd entré/glasveranda på byggnadens sydöstra gavel och en större tillbyggnad på byggnadens nordvästra gavel. Över glasverandan finns en balkong. På taket ligger betongpannor. Lillstugan är troligen från 1870-talet. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Byggnaden har två- och treluftsfönster och på taket ligger tvåkupigt lertegel. Det finns en senare tillbyggnad på byggnadens nordöstra gavel. Ladugården är enligt uppgift från 1914. Fasaden är klädd med stående slät panel och korrugerad plåt. På taket ligger tvåkupigt lertegel och korrugerad plåt. Jordkällaren är troligen från 1890-talet. Det finns dess-

utom senare tillkomna byggnader på fastigheten, bland annat det karaktärsskapande djurstallet och silon.

Särskilda värden att bevara

Gårdsmiljön och dess tydliga funktionsdifferentierade byggelse med olika årsringar. Byggnadernas utformning och karaktär.

Kulturhistorisk motivering

Gårdsmiljön och byggnaderna har sin karaktär och utformning bevarad och är därmed ett tydligt och värdefullt inslag i kulturlandskapet. Detta motiverar ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Gården ingår i kulturmiljön »Del av Valbodalen«. Gården ingår i område för riksintresse av kulturmiljövärden »Valbodalen (P13)«.

Horntveten 1:14

Beskrivning/historik

Gård med bostadshus, ladugård och vedbod belägen i öppet odlingslandskap. Bostadshuset är troligen från 1910-talet och har en putsad grund. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Byggnaden har en- och tvåluftsfönster med spröjs. På taket ligger tvåkupigt lertegel. Det finns en öppen farstukvist i anslutning till entrén. Ladugården är troligen samtida med bostadshuset. Ladugårdens fasad är klädd med rödslammad stående vankantad lockpanel. På taket ligger korrugerad plåt. På gården finns också en samtida vedbod med stående rödslammad lockpanel.

Särskilda värden att bevara

Byggnadernas karaktär och utformning. Byggnadernas fasad- och takmaterial. Fönstrens utformning och placering.

Kulturhistorisk motivering

Byggnaderna har sin karaktär och utformning bevarad och besitter därmed ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Fastigheten ingår i kulturmiljön »Del av Valbodalen«. Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövärden »Valbodalen (P13)«.

Horntveten 1:14

Beskrivning/historik

Bostadshus och vagnbod/magasin belägna på en höjd i öppet odlingslandskap. Bostadshuset är troligen från 1860-talet. Fasaden är klädd med rödslammad stående locklistpanel. Byggnaden har tvåluftsfönster ochnockfönster med spröjs. På taket ligger enkupigt lertegel. Det finns ett skärmtak med eternitplattor i anslutning till entrén. Vagnboden/magasinet är troligen från 1910-talet. Fasaden är klädd med rödslammad stående vankantad lockpanel och på taket ligger äldre betongpannor.

Bostadshus.

Särskilda värden att bevara

Byggnadernas karaktär och utformning. Byggnadernas fasad- och takmaterial. Fönstrens placering och utformning.

Kulturhistorisk motivering

Byggnaderna har sin karaktär och utformning bevarad och besitter därmed ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Fastigheten ingår i kulturmiljön »Del av Valbodalen«.

Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«.

Horntveten 1:16, 1:14

Beskrivning/historik

Gård belägen på en höjd i öppet odlingslandskap. Bostadshuset är ett parhus med två våningar. Husets bottenvåning är enligt uppgift från 1770-talet. Övervåningen är påbyggd på 1890-talet. Fasaden är klädd med ljus stående profilerad locklistpanel. Byggnaden har tvåluftsfönster med spröjs. På taket ligger tvåkupigt lertegel. År 1912 uppfördes en glasveranda i två våningar i anslutning till entrén. Lillstugan är enligt uppgift från 1950-talet och har putsad grund. Fasaden är klädd med rödslammad stående locklistpanel. Byggnaden har en- och tvåluftsfönster med spröjs. På taket ligger tvåkupigt lertegel. Ladugården är belägen nedanför höjden och är uppförd 1941. Fasaden är klädd med rödslammad stående slät panel. En del av fasadmaterialet på byggnadens nedre fasad är klädd med rött tegel. På taket ligger eternitplattor.

Särskilda värden att bevara

Byggnadernas utformning och karaktär. Bostadshusens fasad- och takmaterial. Bostadshus 1:s fönsterplacering, material och utformning. Glasverandans utformning och material.

Kulturhistorisk motivering

Gårdsmiljön med den karaktärsskapande parstugan har sin utformning bevarad och är därmed ett tydligt och värdefullt inslag i kulturlandskapet. Detta motiverar ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

Fastigheten ingår i kulturmiljön »Del av Valbodalen«.

Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«.

Håbyn 1:61

Beskrivning/historik

Bostadsfastighet med bostadshus och verkstad/vedbod belägen i relativt öppet odlingslandskap och i närheten av länsväg 172. Bostadshuset är enligt uppgift från 1895. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Byggnaden har tvåluftsfönster med spröjs,nock- och gavelsidofönster samt mezzaninfönster. På taket ligger betongpannor. Det finns en glasveranda i anslutning till entrén. Verkstaden/vedboden är enligt uppgift samtida med bostadshuset. Fasaden är klädd med rödslammad stående locklistpanel. Byggnaden har tvåluftsfönster med spröjs och på taket ligger betongpannor. På fastigheten finns också ett avträde enligt uppgift från 1910-talet. Fasaden är klädd med rödslammad stående locklistpanel.

Särskilda värden att bevara

Byggnadernas form, karaktär och fasadmaterial. Fönstrens placering, material och utformning. Verandans utformning.

Kulturhistorisk motivering

Byggnaderna har sin karaktär och utformning bevarad och besitter därmed ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«.

Hällan 2:20, Bråsäter

Beskrivning/historik

Gård omgiven av skogsmark. Bostadshuset är enligt uppgift från 1895 och uppfört på naturstensgrund med källare. Fasaden är klädd med ljus stående locklistpanel. Byggnaden har två- och treluftsfönster med spröjs och gavelsidofönster. Fönstrens överstycken bärs upp av enkla konsoler. I anslutning till entrén finns en småspröjsad glasveranda. På taket ligger äldre betongpannor. Ladugården är enligt uppgift från 1935. Fasaden är klädd med rödslammad stående slät panel. En del av fasadmaterialet på byggnadens nedre fasadparti är putsad. På taket ligger äldre betongpannor. Magasinet är enligt uppgift från 1930-talet. Fasaden är klädd med rödslammad stående locklistpanel. Byggnaden har tvåluftsfönster med spröjs. På taket ligger tvåkupigt lertegel. Det finns en så kallade snedtäcka på byggnadens östra gavel och över entrén finns ett pulpettak med äldre betongpannor.

Särskilda värden att bevara

Gårdsmiljön och byggnadernas karaktär och utformning. Byggnadernas fasadmateriäl. Bostadshusets fönsterutformning, material och placering. Verandans utformning.

Kulturhistorisk motivering

Gårdsmiljön och byggnaderna har sin utformning och karaktär bevarad. Fastigheten är därmed en god representant för den västsvenska gårdsstrukturen där bostadshus och ladugård ofta är belägna på var sin sida vägen. Sammantaget besitter därmed fastigheten ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

Hällan 3:1, Ängarna

Beskrivning/historik

Gård med bostadshus, ladugård, magasin och redskapsbod belägen i relativt öppet odlingslandskap och i närheten av länsväg 172. Bostadshuset är enligt uppgift från 1870. Fasaden är klädd med stående locklistpanel och stående slät panel. Byggnaden har två- och treluftsfönster med spröjs och gavelsidofönster. På taket ligger betongpannor. Ladugården är enligt uppgift från 1918. Fasaden är klädd med stående slät panel. Magasinet/vedboden är enligt uppgift från 1950-talet. Fasaden är klädd med stående slät panel. Byggnaden har spröjsade fönster. Redskapsboden är enligt uppgift från 1960-ta-

let. Fasaden är klädd med tegel och byggnaden har fönster utan spröjs.

Särskilda värden att bevara

Gårdsmiljöns karaktär. Byggnadernas karaktär och utformning. Byggnadernas fasadmateriäl.

Kulturhistorisk motivering

Byggnadernas bevarade karaktär motiverar ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövärden »Valbodalen (P13)«.

Hällevad 1:4

Beskrivning/historik

Bostadshus med trädgårdstomt beläget intill mindre landsväg. Bostadshuset är troligen från 1940-talet och har en putsad grund med källare. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Byggnaden har sidohängda en- och tvåluftsfönster utan spröjs. På byggnadens norra takfall ligger betongpannor och på det södra takfallet ligger lertegel. På byggnadens södra takfall och över entréns skärmtak finns ett taklyft. På fastigheten finns också en mindre förrådsbyggnad med stående locklistpanel.

Särskilda värden att bevara

Byggnadens karaktär och utformning. Byggnadens fasad- och takmaterial. Fönstrens utformning och material.

Kulturhistorisk motivering

Byggnaden har sin karaktär och utformning bevarad och besitter därmed ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövärden »Valbodalen (P13)«.

Norra Kylsäter 1:2, Kroken

Beskrivning/historik

Före detta torp under Norra Kylsäter beläget intill skogs-kanten och i nära anslutning till öppet odlingslandskap. Enkelstugan är uppförd på naturstensgrund och är troligen från 1880-talet. Fasaden är klädd med stående

locklistpanel. Stugan har tvåluftsfönster med spröjs och nockfönster. På taket ligger tvåkupigt lertegel.

Särskilda värden att bevara

Byggnadens karaktär och utformning. Byggnadens fasad- och takmaterial. Fönstrens utformning, placering och de bevarade fönstrens material.

Kulturhistorisk motivering

Byggnaden har sin karaktär och utformning bevarad och besitter därmed ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Fastigheten ingår i kulturmiljön »Del av Valbodalen«.

Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«.

Foto Kurt Aronsson, Södra Valbo hembygdsförening, 2000.

Norra Rån 2:13, Kvarnbacken

Beskrivning/historik

Huset är en så kallade ryggåsstuga och är omgivet av skogsmark. Ryggåsstugan förvaltas av Södra Valbo hembygdsförening och är troligen uppförd någon gång under 1700-talet. Fasaden är klädd med lockpanel. Stugan har tvåluftsfönster utan spröjs och på taket ligger enkupigt lertegel.

Särskilda värden att bevara

Stugans karaktär och utformning. Byggnadens exteriör som helhet.

Kulturhistorisk motivering

Stugan tillskrivs ett särskilt kulturhistoriskt värde vilket motiveras av dess höga ålder och välbevarade karaktär.

Allén som leder upp till bostadshuset

Bostadshus.

Näsböle 1:1, Näsböle
Beskrivning/historik

Gård belägen på en markant höjd i nära anslutning till öppet odlingslandskap. Gården karaktäriseras av allén som leder upp till bostadshuset. Bostadshuset i form av en så kallade salsbyggnad är enligt uppgift från 1860-talet. Huset har putsad grund med källare. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Byggnaden har tvåluftsfönster med spröjs. Över respektive tvåluftsfönster och över entrén på byggnadens östra långsida finns lunettfönster. På byggnaden västra långsida

Lillstuga.

finns ett centrerat lunettfönster. Byggnaden har också runda gavelsidofönster och lunettformade nockfönster. På taket ligger betongpannor. Det finns en tillbyggd entré på byggnadens södra gavel. Lillstugan är enligt uppgift från tiden runt sekelskiftet 1900, uppförd på naturstensgrund och placerad som en flygelbyggnad. Fasaden är klädd med rödslammad stående locklistpanel. Byggnaden har spröjsade fönster och på taket ligger korrugerad plåt. Det finns en öppen farstukvist i anslutning till entrén. En del av huset används idag som garage. Något söder om bostadshuset finns en

vedbod troligen från 1800-talets slut. Fasaden är klädd med rödslammad stående locklistpanel. Magasinet som är placerat något öster om lillstugan är enligt uppgift från 1800-talets slut. Byggnaden har stående slät panel och på taket ligger äldre betongpannor. På fastigheten finns också en ladugård och två magasin. Byggnadernas fasader och tak är klädda med korrugerad plåt.

Särskilda värden att bevara

Gårdsmiljön och allén. Byggnadernas karaktär. Salsbyggnadens karaktär och utformning. Fönstrens utformning, material och placering.

Kulturhistorisk motivering

Gårdsmiljön och byggnaderna har sin karaktär och utformning bevarad och är därmed ett tydligt och värdefullt inslag i kulturlandskapet. Detta tillsammans med bostadshusets höga ålder motiverar ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Gården ingår i kulturmiljön »Del av Valbodalen»
Gården ingår i område för riksintresse av kulturmiljövärdet »Valbodalen (P13)»

Bild från Riksantikvarieämbetets bebyggelseregister BeBR, 2015. <http://www.bebyggelseregistret.raa.se/bbr2/anlaggning/visaSelectedAnlaggningFoto.raa?anlaggningId=21000001029540&fotoId=21500001461758>

Näsböle 1:2, Näsböle kraftstation

Beskrivning/historik

Näsböle kvarn och kraftverk är uppfört vid Valboån cirka två kilometer nordväst om Färgelanda samhälle. Byggnaden uppfördes 1918 och är en av Dalslands få vattenkvarnar byggda i tegel. (Riksantikvarieämbetets bebyggelseregister)

Särskilda värden att bevara

Byggnadens och omgivnings karaktär och utformning. Byggnadens fasadmaterial och fönstrens utformning.

Kulturhistorisk motivering

Näsböle kraftverk och kvarn har ett högt kulturhistoriskt värde. Byggnaden, dammen och vattenvägarna är välbevarade och tydligt avläsbara vilket skapar en god förståelse för anläggningens och kulturmiljöns sammanhang. Vattnets kraft har utnyttjats på platsen sedan 1600-talet och det befintliga kraftverket ger en kontinuitet och utgör en fortsättning på tidigare verksamhetens nyttjande av vattnet. Att byggnaden dessutom är

uppförd i ett för området inte så vanligt material, tegel, förstärker det ålderdomliga intrycket. (Riksantikvarieämbetets bebyggelseregister)

Fastigheten ingår i kulturmiljön »Del av Valbodalen«.

Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«.

Bostadshus.

Magasin.

Olsängen 1:5, Löten

Beskrivning/historik

Bostadsfastighet med bostadshus och magasinsbyggnad omgiven av odlings- och skogslandskap. Bostadshuset är troligen från 1900-talets början och är uppfört på naturstensgrund. Fasaden är klädd med ljus stående profilerad locklistpanel. Byggnaden har tvåluftsfönster med spröjs, mezzanin- och gavelsidofönster. På taket ligger betongpannor. I anslutning till entrén finns en glasveranda. Magasinet är troligen samtida med bostadshuset. Byggnadens fasad är klädd med rödslammad stående locklistpanel. På taket ligger korrugerad plåt.

Särskilda värden att bevara

Byggnadernas karaktär och utformning. Byggnadernas fasadmateriäl. Fönstrens utformning, materiäl och placering. Verandans utformning och materiäl.

Kulturhistorisk motivering

Byggnaderna har sin karaktär och utformning bevarad och besitter därmed ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Ryk 1:8, Lugnet

Beskrivning/historik

Bostadsfastighet med bostadshus, ladugård och garage omgiven av öppet odlingslandskap. Bostadshuset är troligen från 1920-talet. Fasaden är klädd med ljus stående locklistpanel. Byggnaden har korspostfönster med och utan spröjs, nockfönster samt parställda fönster på byggnadens södra långsida. Det finns en småspröjsad glasveranda i anslutning till entrén på byggnadens norra långsida. Över glasverandan finns en så kallad frontespis och på var sida om den finns två taklyft. På byggnadens västra gavel finns en tillbyggnad, delvis i två våningar. På taket ligger äldre betongpannor. På fastigheten finns också en ladugård troligen från 1920-talet. Fasaden är klädd med stående slät panel och på taket

ligger korrugerad plåt. På fastigheten finns också ett senare uppfört garage.

Särskilda värden att bevara

Byggnadens karaktär och utformning. Byggnadens fasad- och takmaterial. Fönstrens utformning och material.

Kulturhistorisk motivering

Byggnadens särskilda kulturhistoriska värde motiveras av dess bevarade karaktär och utformning.

Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«.

Spångerud 2:2, Norra Spångerud

Beskrivning/historik

Gård med ett flertal olika byggnader placerade på båda sidor om en mindre väg som korsar fastigheten. Bostadshus I är enligt uppgift från 1890-talet. Fasaden är klädd med stående rödslammad locklistpanel. Byggnaden har tvåluftsfönster med spröjs och gavelsidofönster. På taket ligger betongpannor. Det finns ett framskjutet mittparti i anslutning till entrén. Bostadshus II är enligt uppgift från 1890-talet. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Byggnaden har tvåluftsfönster med spröjs och på taket ligger äldre betongpannor. Det finns en så kallad snedtäcka på byggnadens norra gavel. Ladugården är enligt uppgift samtida med bostadshuset. Fasaden är klädd med rödslammad stående lockpanel. Byggnaden har spröjsade fönster. Magasinet är enligt uppgift från 1918. Fasaden är klädd med rödslammad stående locklistpanel. Byggnaden har spröjsade fönster. Höns huset är enligt uppgift från 1923. Fasaden är klädd med rödslammad stående locklistpanel och på taket ligger äldre betongpannor. Jordkällaren är enligt uppgift från 1907. Fasaden är delvis klädd med röda tegelstenar. Vedboden är enligt uppgift från 1950-talet. Fasaden är klädd med rödslammad stående locklistpanel och på taket ligger eternitplattor.

Särskilda värden att bevara

Gårdsmiljön och dess tydliga funktionsdifferentierade byggelse. Byggnadernas utformning och karaktär. Byggnadernas äldre fasadmaterial, fönster och takmaterial.

Kulturhistorisk motivering

Fastigheten har en mycket välbevarad och tydlig gårdsmiljö. Fastigheten är också en god representant för den västsvenska gårdsstrukturen där bostadshus och ladugård ofta är belägna på var sin sida vägen. Sammantaget besitter därmed fastigheten ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Stigen 1:62

Beskrivning/historik

Flerbostadshus från 1960-talet belägna i Stigens samhälle och i nära anslutning till Vänersborgsvägen. På fastigheten finns två lägenhetsbyggnader med fem respektive tre sammanhängande förskjutna huskroppar. Fasaderna är klädda med rött tegel och stående lockpanel. Byggnaderna har enluftsfnster utan spröjs. På taket ligger betongpannor. Murstocken är placerad utanför fasadlivet

Särskilda värden att bevara

Byggnadernas form, karaktär och fasadmaterial.

Kulturhistorik motivering

Flerbostadshuset skapar ett karaktäristiskt uttryck i »statsbilden« och är goda exempel på miljonprogrammets radhusbebyggelse. Trots att delar av fönster, entréer och taktegel har bytts tillskrivs byggnaderna sammantaget ett särskilt kulturhistoriskt värde då mycket av byggnadens äldre/ursprungliga form och karaktär är urskiljbar.

Stigen 1:63

Beskrivning/historik

Bostadshuset byggt i vinkel belägen i Stigens samhälle. Bostadshuset är enligt uppgift från 1966 och har putsad grund. Fasaden är klädd med kontrasterande färger i form av rött tegel som delvis är vitfärgat. Huset har sidohängda en- och tvåluftsfnster utan spröjs. På taket ligger betongpannor. Murstocken är tidstypiskt placerad utanför fasadlivet. På byggnadens nordvästra sida och i nära anslutning till huset finns en carport.

Särskilda värden att bevara

Byggnadens karaktär och utformning. Byggnadens fasad- och takmaterial. Fönstrens utformning, placering och material.

Kulturhistorisk motivering

Huset är en välbevarad representant för 1960-talets mer påkostade villaarkitektur vilket motiverar ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Stigen 1:69, Stigens Herrgård

Beskrivning/historik

Herrgårdsbyggnaden, Stigens herrgård, är belägen på en höjd vid Bovattnet i Stigens samhälle. Magnus och Maria Andersson, vilka grundade och utvecklade Stigens Yllefabrik, bodde på herrgården under 1800-talets senare del.

Byggnaden är enligt uppgift från 1820-talet. Fasaden är klädd med stående panel. Byggnaden har korspostfönster med spröjs i de nedre lufterna samt mezzanin- ochnockfönster. Det finns en tillbyggnad på byggnadens norra gavel och en glasveranda på byggnadens södra gavel. I anslutning till entrén finns en öppen veranda rikligt dekorerad med så kallade snickarglädje. Över verandan finns en så kallade frontespis. På taket ligger enkupigt lertegel. Strax norr om herrgårdens finns ett annex.

Särskilda värden att bevara

Byggnadens och omgivningens utformning och karaktär. De äldre fönstrens utformning, placering och material.

Kulturhistorisk motivering

Herrgården har sin karaktär bevarad och är ett värdefullt inslag på orten. Detta sammantaget med byggnadens höga ålder och kopplingen till Magnus och Maria Andersson motiverar ett mycket högt person- och kulturhistoriskt värde.

Herrgården ingår i kulturmiljön »Stigens textilindustrisamhälle«.

Stigen 1:72, Kraftverket Stigen »övre«

Beskrivning/historik

Kraftverket Stigen »övre« uppfördes 1915. Kraftverken Stigen »övre«, Stigen »mellan« (Stigen 6:7) och Stigen »nedre« (Stigen 6:3) är belägna längs med Lillån, och utgör tillsammans de kraftverk som försåg Stigens textilindustri och samhälle med el (Riksantikvarieämbetets bebyggelseregister).

Särskilda värden att bevara

Byggnadens karaktär och utformning. Byggnadens fasadmateriell. Fönstrens utformning och material.

Kulturhistorisk motivering

Kraftverket Stigen »övre« har ett högt kulturhistoriskt värde som en välbevarad industrimiljö. Kraftverket utgör en viktig del av bruksorten Stigens historia. Kraftverkets och industribyggnadens centrala placering i blickfånget från Vänersborgsvägen, mitt inne i Stigens samhälle, är också en förstärkande faktor. (Riksantikvarieämbetets bebyggelseregister) Sammantaget tillskrivs därmed fastigheten ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

Särskilt lagskydd

Fastigheten har särskilda skyddsbestämmelser i en kommunal detaljplan enligt Plan- och bygglagen.

Fastigheten ingår i kulturmiljön »Stigens textilindustrisamhälle«.

Stigen 2:60

Beskrivning/historik

Bostadsfastighet i Stigens tätort belägen intill länsväg 173. Bostadshuset är enligt uppgift från 1949 och har putsad grund med källare. Fasaden är putsad. Huset har sidohängda en- och tvåluftsfönster utan spröjs. På taket ligger betongpannor. Det finns ett skärmtak över entrén. På fastigheten finns också två förråd.

Särskilda värden att bevara

Byggnadens karaktär och utformning. Byggnadens fasadmateriell. Fönstrens utformning, material och placering.

Kulturhistorisk motivering

Byggnaden har sin karaktär och utformning bevarad och besitter därmed ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Fastigheten ingår i kulturmiljön »Stigens textilindustrisamhälle«.

Stigen 2:99, Stora Linvattnet

Beskrivning/historik

Bostadsfastighet med tillhörande uthus belägen på en höjd i landskapet. Bostadshuset är troligen från 1850-talet och uppfört på naturstensgrund. Fasaden är klädd med rödslammad stående locklistpanel. Byggnaden har tvåluftsfönster med spröjs och mezzaninfönster. Det finns en öppen förstukvist i anslutning till entrén. På taket ligger korrugerad plåt. På fastigheten finns också ett mindre uthus med rödslammad stående slät panel och takpanneplåt på taket.

Särskilda värden att bevara

Byggnadens karaktär och utformning. Byggnadens fasadmateriäl. Fönstrens utformning och placering.

Kulturhistorisk motivering

Byggnadens särskilda kulturhistoriska värde motiveras av dess bevarade karaktär och utformning.

Stigen 2:108, Skvalebäck

Beskrivning/historik

Före detta torp beläget intill en mindre landsväg. Det före detta torpet är troligen från 1890-talet och uppfört på naturstensgrund. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Byggnaden har tvåluftsfönster med spröjs. På taket ligger takpanneplåt. Det finns en öppen farstukvist i anslutning till entrén. På fastigheten finns också ett senare uppfört bostadshus och garage.

Särskilda värden att bevara

Husets karaktär och utformning. Byggnadens fasadmateriäl. Fönstrens utformning och placering.

Kulturhistorisk motivering

Byggnaden har sin karaktär och utformning bevarad och besitter därmed ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Vattentorn.

Bostadshus.

Ladugård.

Stigen 4:1, Västra Stigen

Beskrivning/historik

Större gårdsanläggning belägen intill länsväg 173 och strax söder om Stigens samhälle. Gården karaktäriseras av det tornprydda bostadshuset, den u-formade ladugården och det medeltidsinspirerade vattentornet. Bostadshuset är enligt uppgift ursprungligen från 1800. Därefter har huset genomgått ett antal tillbyggnader. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Byggnaden har fönster i olika modeller, med och utan spröjs. Fönstrens överstycken bärs ofta upp av konsoler. På taket ligger tvåkupigt lertegel. På husets sydvästra hörn finns ett torn med koppartak i form av en huv med spira. På byggnadens västra takfall finns ett taklyft och på byggnadens norra takfall finns två takkupor. Det finns en

glasveranda på byggnadens norra sida. Ladugården är troligen från 1900-talets början. Byggnadens nedre fasad är klädd med rött tegel och den övre delen är klädd med rödslammad stående slät panel. Byggnadens panelklädda del har spröjsade fönster med framträdande vitmålade fönsteromfattningar. Den tegelklädda delen av byggnaden har spröjsade enluftsfönster. På taket ligger korrugerad plåt. Vattentornet är troligen från 1900-talets början och uppfört i rött tegel med karakteristisk så kallade krenelering som avslut.

Särskilda värden att bevara

Gårdsmiljön samt byggnadernas karaktär och utformning. Byggnadernas fasadmaterial. Fönstrens utformning, placering och material. Bostadshusets takmaterial. Vattentornet som helhet.

Kulturhistorisk motivering

Gårdsmiljön och byggnaderna har sin karaktär och utformning bevarad och är därmed ett tydligt och värdefullt inslag i kulturlandskapet. Detta motiverar ett särskilt kulturhistoriskt värde.

<http://www.bebyggelseregistret.raa.se/bbr2/anlaggning/visaSelectedAnlaggningFoto.raa?anlaggningId=21320000039566&fotoId=21500001462755>

Stigen 6:3

Beskrivning/historik

Kraftstation Stigen »nedre« uppfördes 1913. Kraftverksdelen ligger i souterräng och är sammanbyggd med bostadshusets källarvåning, (Riksantikvarieämbetets bebyggelseregister). Bostadshusets fasad är klädd med stående locklistpanel. Byggnaden har tvåluftsfönster med spröjs och på taket ligger korrugerad plåt.

Kraftverken Stigen »övre«, (Stigen 1:72), Stigen »mellan« (Stigen 6:7) och Stigen »nedre« är belägna längs med Lillån, och utgör tillsammans de kraftverk som försåg Stigens textilindustri och samhälle med el (Riksantikvarieämbetets bebyggelseregister).

Särskilda värden att bevara

Kraftstationens och bostadshusets karaktär och utformning. Kraftstationens tegelfasad. Fönstrens utformning och material.

Kulturhistorisk motivering

Vattenkraften har utnyttjats på platsen ända sedan 1600-talet vilket skapar en lång kulturhistorisk kontinuitet. Anläggningen i sin helhet förmedlar en tydlig och bred förståelse för det kulturhistoriska sammanhanget i vilket kraftverket utgör en viktig del i bruksorten Stigens historia. Trots vissa förändringar har kraftverksbyggnaden kvar huvuddelen av den ursprungliga karaktären. (Riksantikvarieämbetets bebyggelseregister) Detta sammantaget motiverar ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

Stigen 6:7, *Stigens fabriker*

Beskrivning/historik

Stigens industriområde är centralt beläget i Stigens tätort och utgörs av industri- och magasinsbyggnader framför allt från tiden kring sekelskiftet 1900 och 1940-talet. Byggnaderna har ofta spröjsade fönster och röda tegelfasader, vilka till stora delar idag är plåtklädda. På området finns även kraftverket Stigen »mellan«. Anläggningen är inrymd i en lokal inne i Stigens textilindustribyggnader. Kraftverken Stigen »övre«, (Stigen 1:72), Stigen »mellan« och Stigen »nedre« (Stigen 6:3) är belägna längs med Lillån, och utgör tillsammans de kraftverk som försåg Stigens textilindustri och samhälle med el. (Riksantikvarieämbetets bebyggelseregister)

Särskilda värden att bevara

Byggnadernas karaktär och utformning. Byggnadernas tegelfasader och de bevarade fönstrens utformning, material och placering.

Kulturhistorisk motivering

Som en del i en kontinuerlig industrimiljö med byggnader i varierande ålder besitter området ett mycket högt industrihistoriskt- och samhällshistoriskt värde. Industriområdets värde förstärks också av att det fortfarande bedrivs näringsverksamhet på platsen. Sammantaget besitter därmed byggnaderna ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

Fastigheten ingår i kulturmiljön »Stigens textilindustriområde«.

Stigen 7:9 och 7:10.

Stigen 7:9, 7:10, 7:11 och 7:12

Beskrivning/historik

Bostadshus centralt belägna i Stigens tätort. Husen är troligen från 1940-talet och har putsad grund med källare. Fasaderna är klädda med stående locklistpanel. Byggnaderna har sidohängda en- till treluftsfönster utan spröjs. På taken ligger tvåkupigt lertegel.

Särskilda värden att bevara

Byggnadernas utformning och karaktär. Byggnadernas fasad- och takmaterial. Fönstrens utformning, material och placering.

Kulturhistorisk motivering

Husen kan betraktas som en väl sammanhållen kulturhistoriskt värdefull byggnadsgrupp och har sin karaktär och utformning bevarad. Byggnaderna besitter därmed ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Fastigheterna ingår i kulturmiljön »Stigens textilindustrisamhälle«.

Stigen 7:11 och 7:12.

Stigen 7:28

Beskrivning/historik

Bostadsfastighet med bostadshus och magasin belägen intill Vänersborgsvägen i Stigens tätort. Bostadshuset utgör en av fem före detta arbetarbostäder uppförda av »Stigens Yllefabrik«. På fastigheten finns bostadshus och magasin/vedbod. Bostadshuset är enligt uppgift från 1923 och har putsad grund med källare. Fasaden är klädd med gul stående lockpanel. Byggnaden har tvåluftsfönster med småspröjs och mindre liggande fönster med småspröjs samt mezzaninfönster. På taket ligger takpanneplåt. Det finns en sluten farstukvist i anslutning till entrén och en frontespis på byggnadens sydvästra långsida. Magasinet/vedboden är troligen från 1920-talet. Fasaden är klädd med stående lockpanel. Byggnaden har spröjsade fönster och på taket ligger äldre betongpannor.

Särskilda värden att bevara

Byggnadernas utformning och karaktär. Byggnadernas fasadmateriäl och fönstrens utformning, materiäl och placering.

Kulturhistorisk motivering

Bostadsfastigheten är en viktig del i den sammanhängande kulturmiljö som bostadshusen längs vägen skapar. Byggnaderna har sin karaktär och utformning bevarad och har därmed ett högt miljöskapande värde i sin omgivning. Detta sammantaget motiverar ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

Fastigheten ingår i kulturmiljön »Stigens textilindustrisamhälle«.

Bostadshus.

Magasin/vedbod.

Stigen 7:30

Beskrivning/historik

Bostadfastighet i Stigens tätort belägen intill länsväg 173. Huset är troligen från 1910-talet. Fasaden är klädd med stående profilerad locklistpanel. Byggnaden har två, tre- och sexlufts-fönster med och utan spröjs, gavel-sidfönster och mezzaninfönster samt ett senare insatt mindre enlufts-fönster. På taket ligger tvåkupigt lertegel. Byggnaden har ett framskjutet mittparti i anslutning till entrén och en tillbyggd så kallad snedtäcka på byggnadens nordöstra långsida.

Särskilda värden att bevara

Byggnadens karaktär och utformning. Byggnadens fasad- och takmaterial. De bevarade fönstrens material och utformning.

Kulturhistorisk motivering

Byggnaden har sin karaktär och utformning bevarad och besitter därmed ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Fastigheten ingår i kulturmiljön »Stigens textilindustri-samhälle«.

Bostadshus.

Magasin/vedbod,

Stigen 7:33

Beskrivning/historik

Bostadfastighet med bostadshus och magasin belägen intill Vänersborgsvägen i Stigens tätort. Bostadshuset utgör en av fem före detta arbetarbostäder uppförda av »Stigens Yllefabrik«. På fastigheten finns ett bostadshus och ett magasin/vedbod. Bostadshuset är enligt uppgift från 1920-talet och har putsad grund med källare. Fasaden är klädd med stående lockpanel. Byggnaden har småspröjsade tvålufts-fönster. På taket ligger tvåkupigt lertegel. Det finns en öppen farstuvist i anslutning till entrén. Magasinet/vedboden är troligen från 1920-talet. Fasaden är klädd med stående locklistpanel och på taket ligger tvåkupigt lertegel.

Särskilda värden att bevara

Byggnadernas utformning och karaktär. Byggnadernas fasad- och takmaterial samt fönstrens utformning, material och placering.

Kulturhistorisk motivering

Bostadsfastigheten är en viktig del i den sammanhängande kulturmiljö som bostadshusen längs vägen skapar. Byggnaderna har sin karaktär och utformning bevarad och har därmed ett högt miljöskapande värde i sin omgivning. Detta sammantaget motiverar ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

Fastigheten ingår i kulturmiljön »Stigens textilindustriamhälle«.

Stigen 7:35

Beskrivning/historik

Bostadsfastighet med trädgårdstomt i Stigens tätort belägen intill länsväg 173, Vänersborgsvägen. Bostadshuset är enligt uppgift från 1910-talet och är uppförd på kvaderhuggen naturstensgrund. Fasaden är klädd med liggande panel. Byggnaden har två-, fyra- och sexlufts-fönster, gavelsidofönster och nockfönster. Fönstrens överstycken bärs upp av konsoler. På det brutna taket ligger tvåkupigt lertegel. Det finns ett burspråk på byggnadens östra långsida och över burspråket finns en balkong. Till höger om burspråket finns en entré. På byggnadens båda långsidor finns så kallade frontespiser. På fastigheten finns också ett dubbelgarage, troligen från 1950-talet. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. De två portarna är klädda med liggande panel och på taket ligger eternitplattor.

Särskilda värden att bevara

Byggnadens karaktär och utformning samt den liggande fasadpanelen. Fönstrens utformning och placering. Byggnadens takmaterial.

Kulturhistorisk motivering

Bostadshuset är ett gott exempel på ett av tidens vil-laideal och kan genom sin bevarade karaktär tillmätas ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

Fastigheten ingår i kulturmiljön »Stigens textilindustriamhälle«.

Stigen 11:8, 11:9 och 11:10

Beskrivning/historik

Tre bostadsfastigheter, före detta lärarbostäder vilka tidigare hörde till Stigens skola, numera Stigens friskola. Bostadshusen är enligt uppgift från 1950-talet och belägna i nära anslutning till Stigens friskola. Bostadshusen har putsad grund och fasaderna är klädda med rött tegel i skiftande nyanser. Byggnaderna har fönster utan spröjs. På taken ligger betongpannor och genom en förlängning av taken knyts garagen ihop med den övriga huskroppen.

Särskilda värden att bevara

Husens karaktär och utformning. Byggnadernas fasadmaterial. Fönstrens utformning och placering. Takens utformning.

Kulturhistorisk motivering

Trots vissa förändringar har husen mycket av sin ursprungliga karaktär och utformning bevarad. Husen utgör därför en viktig del av den sammanhållna miljö som skolbyggnaden och de före detta lärarbostäderna skapar tillsammans. Detta motiverar ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Strand 1:15, 1:4

Beskrivning/historik

Bostadsfastighet med parstuga belägen på en höjd i öppet odlingslandskap. Parstugan med två våningar är troligen från 1800-talets början. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Byggnaden har tvåluftsfönster med spröjs. På taket ligger tvåkupigt lertegel. Det finns en glasveranda i anslutning till entrén och en mindre tillbyggnad på byggnadens nordöstra långsida. Till fastigheten hörde tidigare en ladugård och ett magasin. Ladugården är troligen från 1920-talet och ligger på andra sidan vägen. Ladugårdens fasad är klädd med rödslammad stående slät panel. På taket ligger eternitplattor och korrugerad plåt. Magasinet är troligen från 1940-talet och dess fasad är klädd med rödslammad stående locklistpanel. På taket ligger eternitplattor.

Särskilda värden att bevara

Parstugans utformning och karaktär. Fönstrens utformning och placering. Verandans utformning. Parstugans takmaterial.

Samlad bebyggelsemiljö som utgörs av tre före detta lärarbostäder vid Stigens friskola.

Kulturhistorisk motivering

Den välbevarade karaktärsskapande parstugan med sin höga ålder motiverar ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

Strand 2:3

Beskrivning/historik

Bostadsfastigheten har ett högt läge och är till stora delar omgiven av skogsmark. Bostadshuset är troligen från 1900-talets början och uppfört på naturstensgrund. Fasaden är klädd med ljusfärgad profilerad locklistpanel. Byggnaden har tvåluftsfönster med spröjs och gavelsidofönster. På taket ligger enkupigt lertegel. I anslutning till entrén finns en uppförd glasveranda dekorerad med figursågade detaljer.

Särskilda värden att bevara

Byggnadens fasad- och takmaterial. Fönstrens utformning, material och placering.

Kulturhistorisk motivering

Byggnadens särskilda kulturhistoriska värde motiveras av dess bevarade karaktär och utformning.

Bostadshus.

Lillstuga.

Södra Kylsäter 2:5, Södra Kylsäter

Beskrivning/historik

Gård med bostadshus, lillstuga, magasins- och ladugårdslänga och stall/tork. Bostadshuset är en mycket välbevarad salsbyggnad från 1912. Fasaden är klädd med ljus färgad stående profilerad locklistpanel. Byggnaden har grönmålade korspostfönster utan spröjs samt mezzanin-, gavelsido- ochnockfönster. Fönstrens över- och understyck bärs upp av konsoler. På taket ligger betongpannor. Det finns en småspröjsad glasveranda i anslutning till entrén. Över glasverandan finns en öppen veranda rikligt dekorerad med så kallad snickarglädje. På byggnadens norra gavel finns en tillbyggd entré. Lillstugan är troligen från 1800-talets andra hälft. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Byggnaden har tvåluftsfönster utan spröjs, gavelsidofönster samt ett nockfönster på byggnadens västra gavel och ett lunettfönster på byggnadens norra långsida. På taket ligger betongpannor. I anslutning till entrén finns en öppen veranda. Det finns en mindre tillbyggd entré på byggnadens västra gavel. Magasin- och ladugårdslängan är enligt uppgift byggd och tillbyggd vid olika

Magasinslänga.

tillfällen under 1800- och 1900-talet. Fasaden är klädd med rödslammad stående panel och plåt. På taket ligger korrugerad plåt. Stallet/torken uppfördes 1914. Fasaden är klädd med rödslammad stående lockpanel. På taket ligger korrugerad plåt och solceller. På gården finns också brygghus/vagnbod och jordkällare. Gården finns också beskriven i »Gårdar i Dalsland – en bebyggelsehistorisk översikt«, 2008, s 171-176.

Särskilda värden att bevara

Gårdens och byggnadernas karaktär och utformning. Bostadshusets och lillstugans fasadmateriäl. Bostadshusets fönsterutformning samt fönstrens materiäl och placering. Verandornas utformning.

Kulturhistorisk motivering

Gårdsmiljön och byggnaderna har sin karaktär och utformning bevarad och är därmed ett tydligt och värdefullt inslag i kulturlandskapet. Detta motiverar ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

Fastigheten ingår i kulturmiljön »Del av Valbodalen«.

Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«.

Bostadshus/parstuga.

Södra Kylsäter 2:8, Norra Kylsäter

Beskrivning/historik

Gård med bostadshus, lillstuga, ladugård vedbod och magasin belägen i öppet odlingslandskap. Bostadshuset är en parstuga med två våningar och är enligt uppgift från 1800-talets början. Fasaden är klädd med ljus färgad stående profilerad locklistpanel. Byggnaden har grönmålade tvåluftsfönster med spröjs. Fönstrens överstycken bärs upp av konsoler. På taket ligger betongpannor. I anslutning till entrén finns en småspröjsad glasveranda. Det finns en så kallad snedtäcka med entré på byggnadens norra gavel och över entrén finns ett överljusfönster. Enligt uppgift är lillstugan från 1880-talet. Fasaden är klädd med stående locklistpanel och på taket ligger korrugerad plåt. Enligt uppgift är ladugården från 1870-talet. Fasaden är klädd med stående panel och på taket ligger korrugerad plåt. I anslutning till ladugården finns ett senare uppfört garage. Vedboden/före detta hönshuset är troligen från 1910-talet. Fasaden är klädd med stående lockpanel. Byggnaden har småspröjsade fönster och på taket ligger tvåkupigt ler-

tegel. Magasinet är enligt uppgift från 1890-talet. Fasaderna är klädda med stående locklistpanel. Byggnaden har spröjsade fönster och tvåluftsfönster utan spröjs. På taket ligger korrugerad plåt. Det finns en så kallad snedtäcka på byggnadens västra gavel. Gården finns också beskriven i »Gårdar i Dalsland – en bebyggelsehistorisk översikt», 2008, s 171-176.

Särskilda värden att bevara

Gårdsmiljön. Byggnadernas karaktär och utformning. Byggnadernas fasadmaterial. Parstugans fönsterutformning samt fönstrens material och placering och snedtäckans överljusfönster. Vedbodens/före detta hönshusets takmaterial.

Kulturhistorisk motivering

Gårdsmiljön och byggnaderna har sin karaktär och utformning bevarad och är därmed ett tydligt och värdefullt inslag i kulturlandskapet. Detta sammantaget med den karaktärsskapande parstugan motiverar ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

Fastigheten ingår i kulturmiljön »Del av Valbodalen«.
Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«.

Åttingsberg 1:11, Högås

Beskrivning/historik

Bostadhus omgivet av skogsmark. Huset är troligen från 1940-talet och har putsad grund med källare. Fasaderna är klädda med rödslammad stående locklistpanel. Byggnaden har tvåluftsfönster med spröjs och gavel-sidofönster på byggnadens sydvästra gavel. Det finns en tillbyggd glasveranda i anslutning till entrén och en mindre tillbyggnad på byggnadens sydvästra gavel. På taket ligger tvåkupigt lertegel. På fastigheten finns också en förrådsbyggnad.

Särskilda värden att bevara

Byggnadens karaktär och utformning. Byggnadens fasad- och takmaterial. Fönstrens utformning, material och placering.

Överljusfönster på bostadshusets snedtäcka.

Kulturhistorisk motivering

Byggnaden har stora delar av sin karaktär och utformning bevarad och besitter därmed ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Åttingsberg 1:13

Beskrivning/historik

Gård belägen intill landsvägen och omgiven av öppet odlingslandskap. På gården finns bostadshus, ladugård och en lillstuga/före detta bostadshus. Bostadshuset är troligen från 1920-talet och uppfört på kvaderhuggen granitgrund och delvis på putsad grund med källare. Fasaden är klädd med ljus stående locklistpanel. Byggnaden har tvåluftsfönster med spröjs, gavel Sido-,nock- och mezzaninfönster. På taket ligger betongpannor. Det finns en småspröjsad glasveranda i anslutning till entrén på byggnadens östra långsida. Över glasverandan finns en så kallad frontespis. På byggnadens södra gavel finns en tillbyggnad, delvis i två våningar, och på byggnadens västra långsida finns ett taklyft.

Ladugården är troligen från 1920-talet. Fasaden är klädd med stående slät panel och lockpanel. En del av fasadmaterialet på byggnadens nedre fasadparti är putsad. På taket ligger korrugerad plåt. Lillstugan är troligen från 1920-talet. Fasaden är klädd med stående locklistpanel och på taket ligger korrugerad plåt.

Bostadshus.

Ladugårdslänga.

Särskilda värden att bevara

Gårdsmiljön. Bostadshusets karaktär och utformning. Byggnadens fasadmateriäl. Fönstrens utformning och material.

Kulturhistorisk motivering

Byggnaden har sin karaktär och utformning bevarad och besitter därmed ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Gården ingår i kulturmiljön »Del av Valbodalen«. Gården ingår i område för riksintresse av kulturmiljövärden »Valbodalen (P13)«.

Åttingsberg 1:16, Åttingsberg

Beskrivning/historik

Bostadsfastighet med bostadshus och lillstuga belägen intill landsvägen och omgiven av öppet odlingslandskap. Bostadshuset är enligt uppgift ursprungligen från 1895. Fasaden är klädd med stående profilerad locklistpanel. På

byggnadens norra gavel finns en tillbyggd entré. Byggnaden har tvåluftsfönster med spröjs, mezzanin-,nock- och gavelsidofönster. På taket ligger tvåkupigt lertegel. I anslutning till entrén finns en öppen veranda rikligt dekorerad med så kallad snickarglädje. Lillstugan är enligt uppgift från 1944 och uppförd på putsad grund med källare. Fasaden är klädd med rödslammad stående locklistpanel. Byggnaden har tvåluftsfönster med spröjs och på taket ligger tvåkupigt lertegel.

Särskilda värden att bevara

Husens karaktär. Verandans utformning.

Kulturhistorisk motivering

Byggnaderna har sin karaktär bevarad. Fastighetens framträdande läge i det öppna landskapet samt närheten till den kulturhistoriskt värdefulla gårdsfastigheten på andra sidan landsvägen förstärker fastighetens miljöskapande värde. Sammantaget besitter fastigheten ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Fastigheten ingår i kulturmiljön »Del av Valbodalen«.
Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«.

Åttingsåker 1:2, Åttingsåker

Beskrivning/historik

Gård belägen i en skogsdunge och omgiven av öppet odlingslandskap. På gården bedrivs strutsuppfödning. Gårdens byggnader utgörs av bostadshus, lillstuga, ladugård och magasin. Bostadshuset är en parstuga med två våningar. Parstugan är troligen från 1700-talets slut. Fasaden är klädd med stående profilerad locklistpanel. Parstugan har tvåluftsfönster med spröjs och nockfönster. På taket ligger tvåkupigt lertegel. Det finns en öppen farstu/veranda i anslutning till entrén och en tillbyggd så kallad snedtäcka med entré på byggnadens nordöstra långsida. Lillstuga/magasinet är enligt uppgift från 1926. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Byggnaden har spröjsade tvåluftsfönster samt mindre enluftsfönster med och utan spröjs. På taket ligger korrugerad plåt. Det finns en sluten farstukvist i anslutning till entrén. Ladugården är enligt uppgift från 1868. Fasaden är klädd med stående röd lockpanel. På taket ligger korrugerad plåt. Magasinet är enligt uppgift från

Översikt över gården.

Parstugan.

1910-talet och har röd stående slätpanel. På taket ligger korrugerad plåt.

Särskilda värden att bevara

Gårdens bevarade karaktär och utformning. Parstugans fasad- och takmaterial samt fönstrens utformning, material och placering. Verandans utformning,

Kulturhistorisk motivering

Gården har sin karaktär och utformning bevarad och är genom den karaktärsskapande parstugan, med dess höga ålder och välbevarade skick, ett mycket värdefullt inslag i kulturlandskapet. Sammantaget medför detta att gården besitter ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

Fastigheten ingår i kulturmiljön »Del av Valbodalen«.

Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«.

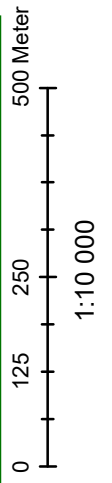
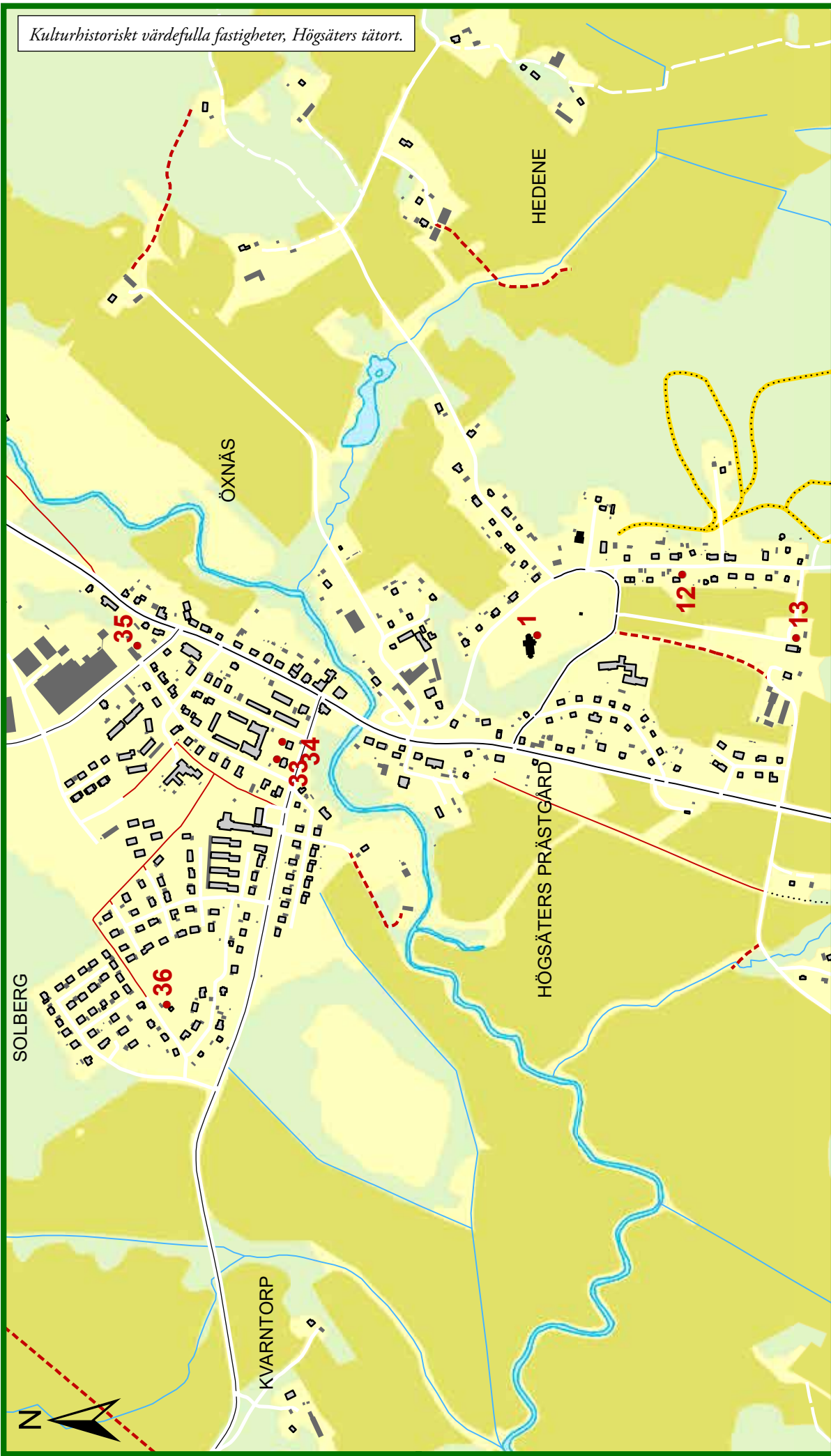

Högsäters socken

Kulturbistoriskt värdefulla fastigheter, Högsåters tätort.

● Kulturbistoriskt värdefulla fastigheter

1. Högsäters Prästgård 1:2, 2:1, *Högsäters kyrka*
2. Brasäter 1:23
3. Brasäter 2:6, *Jythus*
4. Bråsäter 1:1, *Bråsäter*
5. Edstena 1:15, 1:22, *Stommen*
6. Edstena 1:4
7. Edstena 4:38
8. Grönlanda 1:26
9. Gudhem 2:25, *Övre Gudhem*
10. Hedene 1:32, *Hedenekullen*
11. Härsången 1:11, *Naverud*
12. Högsäters Prästgård 1:48
13. Högsäters Prästgård 1:132, *före detta Högsäters prästgård*
14. Högsäters Prästgård 1:36
15. Högsäters-Önne 1:17, *Hagen*
16. Illesäter 1:54
17. Illesäte 1:67
18. Jolsäter 1:28, Öxnäs 1:7
19. Jolsäter 1:37, *Ögården*
20. Kvarntorp 1:43
21. Landa 1:15, *Landa stom*
22. Milleryr 1:26
23. Rösäter 1:12, *Värekullen*
24. Rösäter 1:28, *Rösäters hembygdsgård*
25. Rösäter 1:29
26. Rösäter 1:30
27. Skallsjö 1:18
28. Skallsjö 1:30
29. Skallsjö 3:38, *Bråtekas*
30. Skallsjö 3:39
31. Skallsjö 3:40
32. Solberg 1:200, *Skansen*
33. Solberg 1:26
34. Solberg 1:27
35. Solberg 1:44, *Högsäters valskvarn*
36. Solberg 1:86
37. Tosterud 1:10
38. Tosterud 1:6
39. Tun 2:1
40. Tängelanda 1:17, *Tängelanda före detta Tingshus*
41. Tängelanda 4:1
42. Åkesäter 1:14, *Edstenafors kvarn och kraftstation*
43. Åkesäter 1:17, *Åkesäter*

Högsäters Prästgård 1:2, Högsäters kyrka
Beskrivning/historik

Högsäters kyrka är väl synlig i landskapet genom dess placering på en höjd. Den nuvarande, murade kyrkan uppfördes år 1900–1902 efter ritningar av arkitekten Adrian Crispin Peterson. Den har latinsk korsplan med ett smalare, tresidigt avslutat kor i öster med sakristia i norr, vapenhus framför korsarmsgavlarna samt torn i väster. Den monumentala exteriören har blottade tegelmurar med bågfrisornering längs takfot och gavelrösten, strävbågar och spetsbågiga muröppningar. De branta yttertaken har mönsterlagd skiffertäckning. Det resliga västtornet kröns av en hög spira, med täckning av kopparplåt. Ingångar i väster via tornets bottenvåning och i södra och norra korsarmsgavlarna, via utbyggda vapenhus. (Riksantikvarieämbetets bebyggelseregister)

Särskilda värden att bevara

Se Riksantikvarieämbetets Bebyggelseregister.

Kulturhistorisk motivering

Se Riksantikvarieämbetets Bebyggelseregister.

Särskilt lagskydd

Kyrkoanläggningen är ett kyrkligt kulturminne och skyddas därmed enligt 4 kap Kulturmiljölagen.

Kyrkoanläggningen ingår i kulturmiljön »Rösäter, Högsäters kyrka och prästgård«.
Kyrkoanläggningen ingår i område för riksintresse av kulturmiljövärden »Valbodalen (P13)«.

Brasäter 1:23

Beskrivning/historik

Gården har ett framträdande läge i landskapet genom dess placering på ett krön. Gårdsbebyggelsen utgörs av ett bostadshus, en ladugård och ett magasin. Bostadshuset är enligt uppgift från 1952 och har en putsad grund med källare. Huset har sidohängda fönster utan spröjs och gavelsidofönster. Fasaden är putsad och ljus avfärgad. På taken ligger tvåkupigt betongpannor. I anslutning till entrén finns en farstu/glasveranda med trefallstak. På takfallet över entrén/farstun finns ett taklyft. På västra gaveln finns en tillbyggd entré. Ladugården är troligen från omkring 1900. Fasaden är klädd med stående lockpanel och stående locklistpanel. På taket ligger tvåkupigt lertegel. På norra långsidan finns en så kallad snedtäcka. Magasinet är troligen från 1940-talet. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. På taket ligger tvåkupigt lertegel.

Särskilda värden att bevara

Den befintliga gårdsmiljön som helhet samt byggnadernas form och karaktär. Bostadshusets fasadmaterial samt de bevarade fönstren. Ekonomibygnadernas tak- och fasadmaterial.

Kulturhistorisk motivering

Gårdsmiljön och byggnaderna har sin äldre/ursprungliga karaktär och utformning bevarad och är därmed ett tydligt och värdefullt inslag i kulturlandskapet. Detta motiverar ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«

Brasäter 2:6, Jythus

Beskrivning/historik

Gård med bostadshus, lillstuga, ladugård, källare och garage belägen intill landsvägen och i anslutning till öppet odlingslandskap. Bostadshuset är enligt uppgift från 1952 och har putsad grund med källare. Huset har sidohängda fönster utan spröjs. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. På taket ligger tvåkupigt lertegel. I anslutning till entrén finns en veranda/farstu. På dess tak finns en balkong med smidesräcke. På takfallet över verandan/farstun finns ett taklyft. På västra gaveln finns en tillbyggd entré och på den södra långsidan finns en altan. Lillstugan är enligt uppgift från 1950-talet.

Bostadshus.

Ladugården och magasinet.

Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Huset har tvåluftsfönster med spröjs. På byggnadens södra gavel finns en nocklucka och på taket ligger tvåkupigt lertegel. Ladugården är enligt uppgift från 1928 och 1974. Fasaden är klädd med stående slät panel. En del av fasaden är putsad. På taket ligger korrugerad plåt. Källaren är putsad och troligen från 1920-talet. På taket ligger tvåkupigt lertegel. Garaget är troligen från 1950-talet. Fasaden är klädd med stående slät panel och korrugerad plåt. På taket ligger korrugerad plåt.

Särskilda värden att bevara

Den befintliga gårdsmiljön som helhet samt byggnadernas form och karaktär. Bostadshusets och lillstugans fasad- och takmaterial. Fönstrens placering och utformning.

Kulturhistorisk motivering

Gården har sin karaktär och utformning bevarad och besitter därmed ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Gården ingår i område för riksintresse av kulturmiljövärden »Valbodalen (P13)«.

Översikt över gården.

Bostadshus.

Bråsäter 1:1

Beskrivning/historik

Gården med bostadshus, ladugård och stall/garage har ett framträdande läge i landskapet genom dess placering på ett krön. Bostadshuset är enligt uppgift från 1940 och har en putsad grund med källare. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Huset har sidohängda tvåluftsfönster utan spröjs och mezzaninfönster ovanför den öppna farstukvisten. På taket ligger tvåkupigt lertegel. Det finns en tillbyggd entré på husets nordvästra gavel. Ladugården är enligt uppgift från 1928. Fasaden är klädd med rödslammad stående locklistpanel och slätpanel. Den södra gaveln och en del av den östra långsidan är klädda med plåt. Byggnadens fönster är spröjsade i olika modeller. På taket ligger tvåkupigt lertegel. Stallet/garaget är enligt uppgift från 1944. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Byggnadens fönster är spröjsade i olika modeller. Ett fönster på byggnadens östra långsida är ett så kallat blindfönster. På taket ligger tvåkupigt lertegel.

Särskilda värden att bevara

Den befintliga gårdsmiljön som helhet samt byggnadernas karaktär och utformning. Bostadshusets fasad- och takmaterial. Fönstrens placering och utformning.

Kulturhistorisk motivering

Gårdsmiljön och byggnaderna har sin karaktär och utformning bevarad och är därmed ett tydligt och värdefullt inslag i kulturlandskapet. Detta motiverar ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Gården ingår i område för riksintresse av kulturmiljövärden »Valbodalen (P13)«.

Edstena 1:4

Beskrivning/historik

Gård med ett bostadshus, ett affärs- och bostadshus, en ladugård och en maskinhall belägen på en höjd i öppet odlingslandskap. Bostadshuset är enligt uppgift från 1947 och har putsad grund med källare. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Huset har sidohängda en- och tvåluftsfönster utan spröjs och mezzaninfönster. På taket ligger tvåkupigt lertegel. I anslutning till entrén finns en sluten farstukvist. Det finns en tillbyggd entré på husets östra gavel och en balkong med smidesräcke på den västra gaveln. Affärs- och bostadshuset användes enligt uppgift ursprungligen som affärslokal. Huset förlängdes senare med en bostadsdel på den södra gaveln. Huset är troligen från tidigt 1900-tal och uppfört på naturstensgrund. Den tillbyggda delen har en putsad grund. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Byggnaden har en- och tvåluftsfönster med spröjs. På taket ligger tvåkupigt lertegel. Över de två entréerna sitter skärmtak. Ladugården är troligen från 1950-talet. Fasaden är klädd med stående slät panel. En del av fasadmaterialet på byggnadens nedre fasad är klädd med rött tegel. På taket ligger eternitplattor. Maskinhallen är troligen från 1950-talet. Fasaden är klädd med stående slät panel. Byggnadens fönster är tvåluftsfönster med spröjs. På taket ligger tvåkupigt lertegel. På fastigheten finns också en jordkällare troligen uppförd på 1940-talet.

Särskilda värden att bevara

Den befintliga gårdsmiljön samt byggnadernas karaktär och utformning. Byggnadernas fasad- och takmaterial. Bostadshusets och affärs- och bostadshusets fönsterplacering och utformning.

Bostadshus.

Affärs- och bostadshuset.

Kulturhistorisk motivering

Gården har sin karaktär och utformning bevarad och har genom den tidigare affärsverksamheten på platsen ett högt samhällshistoriskt värde. Sammantaget besitter gården ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Gården ingår i kulturmiljön »Del av Valbodalen«
Gården ingår i område för riksintresse av kulturmiljövärden »Valbodalen (P13)«

Edstena 1:15, 1:22, Stommen

Beskrivning/historik

Före detta gård med bostadshus, ladugård, verkstad och vagnbod belägen intill skogskanten och i anslutning till öppet odlingslandskap. Bostadshuset är troligen från 1800-talets andra hälft och uppfört på naturstensgrund. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Huset har tvåluftsfönster med spröjs och figursågade över- och understycken. På taket ligger betongpannor. I anslutning till entrén finns en glasveranda. Ladugården är troligen samtida med bostadshuset. Fasaden är klädd med stående vankantad panel och stående lockpanel. På taket ligger äldre betongpannor. Byggnaden har tillbyggnader i anslutning till gavlarna. Verkstaden är troligen samtida med bostadshuset och ladugården. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Byggnaden har mezzaninfönster och spröjsade fönster i olika modeller. På taket ligger äldre betongpannor. Vagnboden är enligt uppgift från 1920-talet. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. På taket ligger eternitplattor. I närheten av bostadshuset finns också ett uthus med pulpettak och tre dörrar med överslutfönster.

Särskilda värden att bevara

Gårdsmiljön samt byggnadernas karaktär och utformning. Bostadshusets och verkstadens fönsterutformning och fasadmaterial.

Kulturhistorisk motivering

Gården har sin karaktär och utformning bevarad och besitter därmed ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Fastigheterna ingår i kulturmiljön »Del av Valbodalen«.
Fastigheterna ingår i område för riksintresse av kulturmiljövärden »Valbodalen (P13)«.

Bostadshus.

Verkstaden/hönshuset.

Ladugården.

Före detta skolbyggnad, nu bostadshus.

Uthus.

Edstena 4:38

Beskrivning/historik

Före detta skolbyggnad och uthus beläget i relativt öppet odlingslandskap. Den före detta Skolbyggnaden används idag som bostadshus och är troligen från 1900-talets början. Byggnaden är uppförd på naturstensgrund och fasaden är klädd med stående locklistpanel. Byggnaden har två- till sexluftsfönster med och utan spröjs samt gavelsidofönster. På taket ligger betongpannor. Det finns en mindre takkupa på byggnadens norra takfall. I anslutning till entrén på norra långsidan finns en tillbyggnad. Det finns en tillbyggd sluten farstu på byggnadens södra långsida. Uthuset är troligen från 1920-talet. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Byggnaden har tvåluftsfönster och överljusfönster över två dörrar. På taket ligger korrugerad plåt.

Särskilda värden att bevara

Byggnadernas karaktär och utformning. Äldre fönster på skolhuset/bostadshus. Byggnadernas fasadmaterial.

Kulturhistorisk motivering

Byggnaden har i egenskap av före detta skola ett miljö- och samhällshistoriskt värde. Byggnaden besitter därmed ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Fastigheten ingår i kulturmiljön »Del av Valbodalen«.
Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«.

Grönlanda 1:26

Beskrivning/historik

Bostadsfastighet med bostadshus och magasin beläget i skogsdunge och i anslutning till öppet odlingslandskap. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Bostadshuset är enligt uppgift från 1879 och uppförd på naturstensgrund. Byggnaden har korspostfönster med spröjs i de nedre lufterna samt mezzaninfönster, runda gavelsidofönster och lunettformadenockfönster. På taket ligger plåt. I anslutning till entrén finns en glasveranda. Det finns en tillbyggnad på byggnadens östra gavel och en tillbyggd glasveranda på byggnadens västra gavel. Magasinet är troligen samtida med bostadshuset. Fasaden är klädd med stående locklistpanel och på taket ligger korrugerad plåt.

Särskilda värden att bevara

Bostadshusets karaktär och utformning. Byggnadens fasadmaterial samt fönstrens utformning och placering. De äldre fönstrens material.

Kulturhistorisk motivering

Bostadshuset har sin karaktär och utformning bevarad och är därmed ett värdefullt inslag i kulturlandskapet. Detta motiverar ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Gudhem 2:25, övre Gudhem

Beskrivning/historik

Gård med två bostadshus, ladugård, garage, källarvind och uthus belägen intill skogskanten och i anslutning till öppet odlingslandskap. Bostadshus 1 är enligt uppgift från 1907/1930. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Huset har två- och treluftsfönster med och utan spröjs, gavelssidofönster,nockfönster och mezzaninfönster. På taket ligger tvåkupigt lertegel. I anslutning till entrén finns en glasveranda. På glasverandans tak finns en balkong med genombrutet träräcke och i anslutning till balkongen finns ett taklyft. Bostadshus 11 är enligt uppgift från 1860 och uppfört på naturstensgrund. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Byggnaden har tvåluftsfönster med spröjs. På taket ligger tvåkupigt lertegel. I anslutning till entrén finns en sluten farstukvist. Det finns ytterligare en entré öster om farstukvisten. Ladugården är enligt uppgift från 1860. Fasaden är klädd med stående slät panel. På taket ligger tvåkupigt lertegel. Garaget är enligt uppgift från 1861 och uppfört på naturstensgrund. Fasaden är klädd med stående lockpanel. På taket ligger korrugerad plåt. Källarvinden är enligt uppgift från 1860 och uppförd på naturstensgrund. Fasaden är klädd med stående lockpanel. Byggnaden har tvåluftsfönster med och utan spröjs. På taket ligger korrugerad plåt. Uthusets/avträdets fasad är klädd med stående lockpanel. Det finns ett överljusfönster över en av dörrarna. På taket ligger korrugerad plåt.

Särskilda värden att bevara

Den befintliga gårdsmiljö som helhet samt byggnadernas äldre/ursprungliga form och karaktär. Byggnadernas fasadmaterial och fönsterutformning. Byggnadernas bevarade lertegel.

Översikt över gården.

Bostadshus I.

Kulturhistorisk motivering

Gården har sin karaktär och utformning bevarad och besitter därmed ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«.

Hedene 1:32, Hedenekullen

Beskrivning/historik

Gård med Dalslandsstuga, lillstuga, ladugård och magasin/hönshus. Gården har ett framträdande läge i landskapet genom dess placering på en höjd och i nära anslutning till öppet odlingslandskap. Dalslandsstugan är enligt uppgift från 1860-talet. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Huset har tvåluftsfönster med spröjs och på taket ligger betongpannor. I anslutning till entrén finns en sluten farstukvist. Lillstugan är enligt uppgift från 1910-talet och är uppförd på naturstensgrund. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. På taket ligger tvåkupigt lertegel. Lillstugan har en- och tvåluftsfönster med och utan spröjs. Ladugården är enligt uppgift från 1937. Fasaden är klädd med stående slät panel. En del av fasadens nedre del är putsad. På taket ligger tvåkupigt lertegel. Det finns en mindre så kallad snedtäcka på byggnadens norra långsida. Magasinet/hönshuset är troligen från 1930-talet. Fasaden är klädd med stående slät panel. Huset har tvåluftsfönster med spröjs. På taket ligger korrugerad plåt.

Översikt över gården.

Dalslandsstugan.

Särskilda värden att bevara

Gårdsmiljön som helhet. Byggnadernas äldre/ursprungliga karaktär och utformning. Byggnadernas fasadmaterial. Bostadshusets fönsterplacering och utformning. Lillstugans och ladugårdens takmaterial.

Kulturhistorisk motivering

Gårdsmiljön och byggnaderna har sin karaktär och utformning bevarad och är därmed ett tydligt och värdefullt inslag i kulturlandskapet. Dalslandsstugan är dessutom en karaktärsbyggnad för landskapet. Detta sammantaget motiverar ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

Härsängen 1:11, Naverud

Beskrivning/historik

Gård med bostadshus, lillstuga, ladugård, magasin och före detta svinhus beläget intill länsväg 172. Bostadshuset är enligt uppgift från 1957 och har en putsad grund med källare. Fasaden är klädd med eternitplattor. Byggnaden har en- och tvåluftsfönster utan spröjs. Över entrén finns ett skrämtak. Ovanför entrétaket finns ett taklyft. På taket ligger tvåkupigt lertegel. Lillstugan är enligt uppgift från 1900-talets början. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Huset har tvåluftsfönster med spröjs. Fönstrens över- och understyckena bärs upp av figursågade konsoler. På taket ligger tvåkupigt lertegel. I anslutning till entrén finns en glasveranda. Ladugården är enligt uppgift från 1893. Fasaden är klädd med stående panel och korrugerad plåt. På taket ligger korrugerad plåt. Magasinet är enligt uppgift från 1900-talets början. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Byggnaden har tvåluftsfönster med spröjs. På taket ligger tvåkupigt lertegel. Det före detta svinhuset är enligt uppgift från på 1920-talet. Fasaden är klädd med stående slät panel. På taket ligger tvåkupigt lertegel.

Bostadshus.

Lillstugan.

Särskilda värden att bevara

Gårdsmiljön. Byggnadernas utformning och karaktär. Byggnadernas fasadmateriäl. Fönstrens placering och utformning.

Kulturhistorisk motivering

Gårdsmiljön och byggnaderna har sin utformning och karaktär bevarad och är därmed ett värdefullt inslag i kulturlandskapet. Detta motiverar ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Högsätters Prästgård 1:36

Beskrivning/historik

Bostadshus med trädgårdstomt beläget intill länsväg 172. Huset är troligen från 1940-talet och har en putsad grund med källare. Fasaden är putsad och husets fönster är sidohängda en- till treluftsfönster samtnockfönster utan spröjs. På taket ligger tvåkupigt lertegel. Över entrén på husets norra gavel finns ett skrämtak och på den västra långsidan finns en balkong. På den södra gaveln finns en tillbyggd uteplats.

Särskilda värden att bevara

Husets karaktär och utformning. Byggnadens fasad- och takmaterial samt fönstrens utformning och material. Balkongens utformning.

Kulturhistorisk motivering

Huset besitter ett särskilt kulturhistoriskt värde vilket motiveras av dess välbevarade 1940-talskaraktär.

Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«.

Högsäters Prästgård 1:48

Beskrivning/historik

Bostadshus med trädgårdstomt i villakvarter i Högsäters tätort. På fastigheten finns ett bostadshus och en vedbod/garage. Bostadshuset är enligt uppgift från 1910. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Huset har tvåluftsfönster med spröjs, korspostfönster utan spröjs och mezzaninfönster. Understyckena och de genombrutna mönstrade överstyckena bärs upp av konsoler. På taket ligger tvåkupigt lertegel. I den L-formade vinkeln finns en glasveranda. Vedboden/garaget är enligt uppgift från 1910-talet. Fasaden är klädd med stående slät panel och på taket ligger korrugerad plåt.

Särskilda värden att bevara

Byggnadernas och trädgårdens välbevarade äldre karaktär och utformning. De bevarade fönstrens material, placering och utformning. Byggnadens fasad- och takmaterial.

Kulturhistorisk motivering

Fastighetens särskilda kulturhistoriska värde motiveras av byggnadernas bevarade karaktär och utformning.

Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«.

Källa: DigitaltMuseum, Västarvet, Västra Götalandsregionen, Utan årtal.

Högsäters Prästgård 1:132, Högsäters före detta prästgård Beskrivning/historik

Gården utgjordes tidigare av en huvudbyggnad i form av kyrkoherdebostället med tillhörande jordbruksdel. Huvudbyggnaden inrymde tidigare både bostadsdel och pastorsexpedition. 1996 avskiljdes huvudbyggnaden samt en flygelbyggnad från jordbruksdelen. På fastigheten finns därmed huvudbyggnaden i form av en tvåvånings herrgårdsliknande salsbyggnad vilken utgör bostad idag samt flygelbyggnaden vilket är den före detta tvättstugan/vedboden.

Huvudbyggnaden är enligt uppgift från 1830-talet och uppförd på naturstensgrund. Byggnaden har källare med garage. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Byggnaden har korspostfönster med spröjs samt figursågade omfattningar och överstycken, lunnformade nockfönster samt runda gavelnsidofönster på byggnadens norra gavel. Över huvudentrén finns en balkong vilken bärs upp av parställda kolonner. På taket ligger betongpannor. Det finns en tillbyggnad med entré på byggnadens södra gavel. På byggnadens norra gavel finns en entré med en så kallade tympanon vilken bärs upp av kolonner. Tvättstugan/vedboden är enligt uppgift från 1800-talets senare del och är uppförd på naturstensgrund. Byggnaden har en- och tvåluftsfönster med spröjs. På taket ligger korrugerad plåt.

Särskilda värden att bevara

Huvudbyggnadens volym och arkitektoniska karaktär. Fönstrens placering och utformning samt dess figursågade omfattningar. Byggnadens fasadmateriäl. Uthusets karaktär och utformning. Fönstrens utformning och placering. Byggnadens fasadmateriäl.

Kulturhistorisk motivering

Den före detta prästgårdens gårdsmiljö har delar av sin äldre/ursprungliga karaktär och utformning bevarad och är en viktig del i kulturmiljön i området kring Högsäters kyrka. Prästgården är dessutom värdefull i egenskap av sin tidigare funktion som prästbostad där också den tidigare tillhörande jordbruksdelen är tydligt avläsbar.

Den före detta prästgården ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«. Den före detta prästgården ingår i kulturmiljön »Rösäter, Högsäters kyrka och prästgård«.

Bostadsfastigheten med den före detta prästbostaden besitter därmed ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

Högsätters-Önne 1:17, Hagen

Beskrivning/historik

Gård med Dalslandsstuga, ladugård, magasin och uthus belägen intill skogskanten och i anslutning till relativt öppet odlingslandskap. Dalslandsstugan är troligen från 1860-talet och är uppförd på naturstensgrund. Fasaden är klädd med rödslammad stående locklistpanel. Dalslandsstugan har tvåluftsfönster med spröjs och så kallade mezzaninfönster. På taket ligger korrugerad plåt. I anslutning till entrén finns en glasveranda. Ladugården är troligen från 1880-talet och är uppförd på naturstensgrund. Fasaden är klädd med stående rödslammad lockpanel och slät panel. Byggnaden har enluftsfönster. På taket ligger takpanneplåt. Det finns en så kallade snedtäcka på byggnadens östra långsida och två mindre snedtäckor på den västra långsidan. Magasinet är troligen från 1880-talet. Fasaden är klädd med stående slät panel. Byggnaden har tvåluftsfönster med spröjs. På taket ligger betongpannor Uthuset är troligen från 1920-talet. Fasaden är klädd med stående slät panel. På taket ligger betongpannor.

Särskilda värden att bevara

Gårdsmiljön. Byggnadernas utformning och karaktär. Byggnadernas fasadmateriäl. Fönstrens utformning, placering och materiäl.

Kulturhistorisk motivering

Gårdsmiljön och byggnaderna har sin äldre/ursprungliga karaktär och utformning bevarad och är därmed ett värdefullt inslag i kulturlandskapet. Dalslandsstugan är dessutom en karaktärsbyggnad för landskapet. Detta motiverar ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

Illesäter 1:54

Beskrivning/historik

Bostadsfastighet belägen intill skogskanten och nära öppet odlingslandskap. Bostadshuset i form av en parstuga i två plan är enligt uppgift ursprungligen från 1780 och uppförd på naturstensgrund. Byggnaden har tvåluftsfönster med spröjs, ett tvåluftsfönster utan spröjs,nockfönster och tre mindre kvadratiska fönster i entréplanet nordvästra hörn. Liknande fönster kan ses på

huvudbyggnaden på Högsätters hembygdsgård, Rösäter 1:28, och visar att den delen av byggnaden har utgjort förrådsdel. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. På taket ligger tvåkupigt lertegel. I anslutning till entrén finns ett så kallat skärmtak.

Särskilda värden att bevara

Byggnadernas äldre/ursprungliga utformning och karaktär. Byggnadernas fasad- och takmaterial. Fönstrens placering och utformning.

Kulturhistorisk motivering

Parstugan har sin karaktär och utformning bevarad och är därmed ett tydligt och värdefullt inslag i kulturlandskapet. Detta motiverar ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«

Illesäter 1:67

Beskrivning/historik

Kvarn omgiven dels av skogsmark och dels av öppet odlingslandskap. Kvarnen är troligen från 1870-talet. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Huset har tvåluftsfönster med spröjs. På taket ligger korrugerad plåt. Garaget är troligen från 1940-talet. Fasaden är klädd med stående lockpanel. Byggnaden har tvåluftsfönster med spröjs. På taket ligger korrugerad plåt. På fastigheten finns också ett uthus vilket troligen är samtida med garaget.

Särskilda värden att bevara

Kvarnens bevarade karaktär och utformning. Fasadmaterialet. De spröjsade fönstren.

Kulturhistorisk motivering

Kvarnen besitter bland annat ett samhällshistoriskt- och industrihistoriskt värde vilket sammantaget ger fastigheten ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«

Jolsäter 1:28, Öxnäs 1:7

Beskrivning/historik

Bostadshus omgivet av skogsmark och nära relativt öppet odlingslandskap. Bostadshuset i form av en så kallad salsbyggnad utgjorde manbyggnaden vid Öxnäs järnbruk och är den enda bevarade byggnaden från järnbrukets verksamhet. Byggnaden är enligt uppgift från 1785. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Byggnaden har korspostfönster med spröjs i de nedre lufterna, småspröjsade treluftsfönster och enluftsfönster utan spröjs. På taket ligger skiffer. I anslutning till entrén finns en öppen veranda. Det finns en tillbyggd entré på byggnadens nordöstra gavel. På fastigheten finns också ett garage samt ett förråd/garage.

Särskilda värden att bevara

Bostadshusets karaktär och utformning. Byggnadens äldre fasadmateriäl. De äldre fönstrens utformning, placering och materiäl. Den öppna verandan.

Kulturhistorisk motivering

Med anledning av byggnadens historia som manbyggnad vid Öxnäs järnbruk besitter fastigheten ett samhällshistoriskt värde. Detta sammantaget med byggnadens höga ålder samt byggnadens välbevarade karaktär motiverar ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«

Bostadshus.

Jolsäter 1:37, Ögården

Beskrivning/historik

Gård med bostadshus, lillstuga och ladugård belägen på en höjd i anslutning till öppet odlingslandskap. Bostadshuset är troligen från 1870-talet och uppfört på naturstensgrund. Huset var tidigare en enkelstuga men har genom en väl anpassad tillbyggnad vid den norra gaveln nu fått en parstugas form. Under tillbyggnaden finns ett suterrängplan. Fasaden är klädd med rödslammad stående locklistpanel. Huset har tvåluftsfönster med småspröjs. På taket ligger tvåkupigt lertegel. I anslutning till entrén finns en öppen farstu. På byggnadens östra långsida finns en uteplats och balkong. Ladugården är troligen från 1870-talet. Fasaden är klädd med rödslammad stående slät panel. På taket ligger korrugerad plåt. Lillstugan är troligen från 1970-talet. Fasaden

är klädd med stående locklistpanel. På taket ligger betongpannor. I anslutning till entrén finns ett skärmtak.

Särskilda värden att bevara

Gårdsmiljön som helhet. Byggnadernas utformning och karaktär. Bostadshusets takmaterial. Fönstrens placering.

Kulturhistorisk motivering

Gårdsmiljön och byggnaderna har ett bevarat äldre uttryck och är genom dess placering på en höjd ett tydligt och värdefullt inslag i kulturlandskapet. Detta motive- rar ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Kvarntorp 1:43

Beskrivning/historik

Gård belägen i anslutning till öppet odlingslandskap. Gårdsanläggningen utgörs av en äldre Dalslandsstuga, ett senare uppfört bostadshus, en snickarbod/garage och en ladugård, grupperade i en öppen fyrkant. Dalslandsstugan är enligt uppgift från 1848. Fasaden är klädd med ljus färgad stående locklistpanel. Huset har tvåluftsfönster med spröjs. På taket ligger tvåkupigt lertegel. I anslutning till entrén finns en öppen farstuvist. Ladugården är enligt uppgift från 1877. Fasaden är klädd med puts och stående slätpanel. På taket ligger korrugerad plåt. Snickarboden/garaget är enligt uppgift från på 1880-talet. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Byggnaden har enluftsfönster med spröjs. På taket ligger tvåkupigt lertegel. Till fastigheten hör också en maskinhall och jordkällare. Maskinhallen är troligen från 1970-talet. Jordkällare är troligen uppförd under 1900-talets första hälft. Fasaden är klädd med natursten och stående slätpanel.

Särskilda värden att bevara

Gårdsmiljön och dess karaktär. Dalslandsstugans karaktär och utformning. Byggnadens fasadmaterial samt fönstrens placering och utformning. Den öppna farstuvisten.

Kulturhistorisk motivering

Gårdsmiljön har sin struktur bevarad och den äldre Dalslandsstugan har sin karaktär och utformning bevarad. Dalslandsstugan är en karaktärsbyggnad för land-

Ladugård.

skapet och sammantaget besitter Dalslandsstugan ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«

Landa 1:15, Landa stom

Beskrivning/historik

Före detta soldattorp belägen intill skogskanten och i anslutning till öppet odlingslandskap. Huset är troligen från 1800-talets senare del. Fasaden är klädd med rödslammad stående locklistpanel. Huset har tvåluftsfönster med spröjs ochnockfönster. På taket ligger äldre betongpannor. I anslutning till entrén finns en sluten farstukvist.

Särskilda värden att bevara

Byggnadens utformning och karaktär. Byggnadens fasadmateriäl. Fönstrens utformning och placering.

Kulturhistorisk motivering

Byggnadens historia som före detta soldattorp och dess bevarade karaktär och utformning motiverar ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«

Milleryr 1:26

Beskrivning/historik

Före detta jordbruksfastighet med Dalslandsstuga belägen på en höjd och i nära anslutning till öppet odlingslandskap. Dalslandstugan är enligt uppgift från 1860. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Huset har tvåluftsfönster med spröjs och småspröjs samt lunettformade nockfönster. På taket ligger tvåkupigt lertegel. Det finns en glasveranda i anslutning till entrén.

Särskilda värden att bevara

Byggnadens karaktär och utformning. Byggnadens fasad- och takmateriäl. Fönstrens placering och utformning.

Kulturhistorisk motivering

Dalslandsstugan är genom dess placering på en höjd väl synlig i landskapet. Dalslandsstugan har sin karaktär och utformning bevarad och är en karaktärsbyggnad för landskapet. Sammantaget besitter byggnaden ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Rösäter 1:12, Väre kullen

Beskrivning/historik

Före detta soldattorpställe med bostadshus och lillstuga beläget vid Gålsjöns västra strandkant. Bostadshuset är troligen från tiden kring sekelskiftet 1900. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Byggnaden har korspostfönster och på taket ligger takpanneplåt. Det finns en glasveranda i anslutning till entrén. Lillstugan är troligen från 1930-talet. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Byggnaden har två- och treluftsfönster med och utan spröjs och på taket ligger korrugerad plåt. Det finns en veranda på byggnadens västra långsida. På fastigheten finns också ett avträde och en vedbod.

Särskilda värden att bevara

Gårdsmiljön och bostadshusens karaktär och utformning. Byggnadernas fasadmaterial.

Kulturhistorisk motivering

Det före detta soldattorpställets särskilda kulturhistoriska värde motiveras av byggnadernas bevarade karaktär och utformning.

Parstugan/mangårdsbyggnaden vid Högsäters hembygdsgård.

Rösäter 1:28, Högsäters Hembygdsgård

Beskrivning/historik

Högsäters hembygdsgård är belägen någon kilometer söder om Högsäter samhälle och har ett framträdande läge i landskapet genom dess placering på en höjd. Högsäters hembygdsgård består av fem ditflyttade byggnader samt en klockstapel. Parstugan/mangårdsbyggnaden är enligt uppgift från 1787 och invigdes på sin nuvarande plats 1960. Parstugan var tidigare belägen på den närliggande gården Småhagarna. Huset är uppfört på naturstensgrund och fasaden är klädd med rödslammad stående locklistpanel. Huset har korspostfönster med spröjs i de nedre lufterna. Det finns två mindre kvadratiske fönster i husets nordvästra bottenplan. Liknande fönster kan ses på parstugan på fastigheten Illesäter 1:54. De mindre fönster visar att den delen av byggnaden har

utgjort förrådsdel. Över entrén finns ett överljusfönster och på taket ligger tvåkupigt lertegel. Svalgångsboden är enligt uppgift från 1692 och flyttades till sin nuvarande plats på 1990-talet. Boden är timrad och har en utkragad övervåning. På taket ligger tvåkupigt lertegel. Parlogen är från mitten av 1800-talet och var tidigare belägen på gården Nordåsen i Lerdals socken. Fasaden är klädd med stående lockpanel och på taket ligger enkupigt lertegel. Torpstugan är troligen från 1800-talets början. Fasaden är klädd med stående lockpanel. Stugan har tvåluftsfönster med spröjs och på taket ligger enkupigt lertegel. Smedjan är från 1920-talet. Fasaden är klädd med vankantad lockpanel och på taket ligger enkupigt lertegel. På fastigheten finns också en klockstapel.

Svalgångsboden vid Högsäters hembygdsgrd.

Särskilda värden att bevara

Byggnadernas karaktär och utformning som helhet.

Kulturhistorisk motivering

Byggnaderna har sin äldre/ursprungliga karaktär och utformning bevarad och är därmed ett tydligt och värdefullt inslag i kulturlandskapet. Detta motiverar ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

Fastigheten ingår i kulturmiljön »Rösäter, Högsäters kyrka och prästgård«
Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«

Rösäter 1:29

Beskrivning/historik

Bostadshus med trädgårdstomt beläget intill en mindre landsväg. I trädgården finns ett bostadshus, en vedbod samt ett mindre förråd. Huset är enligt uppgift från 1870. Fasaden är klädd med stående lockpanel. Huset har tvåluftsfönster med spröjs samtnockfönster på husets nordvästra gavel och gavelsidofönster på husets sydöstra gavel. På taket ligger tvåkupigt lertegel. I anslutning till entrén finns en sluten farstukvist. Vedboden är troligen från 1910-talet. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. På taket ligger tvåkupigt lertegel.

Särskilda värden att bevara

Byggnadernas utformning och karaktär samt dess fasad- och takmaterial. Fönstrens placering och utformning.

Kulturhistorisk motivering

Huset har en välbevarad karaktär samt liknande volym och uttryck som grannhuset på fastigheten Rösäter 1:30 och är därmed en viktig del i den sammanhållna byggnadsmiljö de två husen skapar. Huset besitter därmed ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«.

Rösäter 1:30

Beskrivning/historik

Bostadshus med trädgårdstomt belägen intill en mindre landsväg. I trädgården finns ett bostadshus, en vedbod samt en källare. Bostadshuset är enligt uppgift från 1935 och har en putsad grund. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Huset har två- och treluftsfönster med spröjs. På taket ligger tvåkupigt lertegel. I anslutning till entrén finns en glasveranda med spröjsade fönster. På taket ligger papp. Vedboden är enligt uppgift från 1935. Fasaden är klädd med stående slät panel. Byggnaden har en- och tvåluftsfönster med spröjs. På taket ligger korrugerad plåt. Jordkällaren är enligt uppgift från 1935.

Särskilda värden att bevara

Byggnadens utformning och karaktär samt dess fasad- och takmaterial. Fönstrens placering, urformning och material, Verandans karaktär och formspråk.

Kulturhistorisk motivering

Huset har en välbevarad karaktär samt liknande volym och uttryck som grannhuset på fastigheten Rösäter 1:29 och är därmed en viktig del i den sammanhållna byggnadsmiljö de två husen skapar. Huset besitter därmed ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«.

Skallsjö 1:18

Beskrivning/historik

Gård med bostadshus och ladugård omgiven av skogsmark. Bostadshuset är troligen från på 1910-talet och uppfört på naturstensgrund. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Byggnaden har en- och tvåluftsfönster med spröjs och mezzaninfönster. På taket lig-

ger tvåkupigt lertegel. Det finns en tillbyggd sluten farstukvist i anslutning till entrén. Ladugården är troligen från på 1910-talet. Fasaden är klädd med stående lockpanel. På taket ligger tvåkupigt lertegel.

Särskilda värden att bevara

Den välbevarade gårdsmiljön. Byggnadernas utformning och karaktär. Byggnadernas fasad- och takmaterial.

Kulturhistorisk motivering

Gårdens särskilda kulturhistoriska värde motiveras av dess välbevarade karaktär.

Gården ingår i område för riksintresse av kulturmiljövärdet »Valbodalen (P13)«.

Skallsjö 1:30

Beskrivning/historik

Gård med bostadshus, lillstuga och ekonomibyggnader belägen intill mindre landsväg. Bostadshuset är enligt uppgift från 1900–1904 och är uppfört på naturstensgrund. Fasaden är klädd med stående profilerad locklistpanel. Byggnaden har två- och treluftsfönster med spröjs, gavelsidofönster,nockfönster och mezzaninfönster med rikt utskurna överstycken. Fönstrens över- och understyckena bärs upp av konsoler. På taket ligger lertegel. På sydöstra takfallet finns en så kallad frontespis. Det finns en tillbyggd sluten farstukvist på byggnadens sydvästra gavel. I anslutning till entrén finns en glasveranda rikligt dekorerad med så kallad snickarglädje. Lillstugan/magasinet är enligt uppgift från 1904 och är uppfört på naturstensgrund. Fasaden är klädd med rödslammad stående lockpanel. Byggnaden har tvåluftsfönster och överljusfönster över en av dörrarna. På taket ligger tvåkupigt lertegel. Enligt uppgift fick ladugården sitt nuvarande utseende under en omfattande ombyggnad på 1940-talet. Fasaden är klädd med rödslammad stående slät panel och på taket ligger takpanneplåt. Vedbod/svinhus/avträdets fasad är klädd med rödslammad stående lockpanel och på taket ligger tvåkupigt lertegel. Vagnslidret är enligt uppgift från på 1940-talet. Fasaden är klädd med rödslammad slät panel och på taket ligger takpanneplåt. Gården finns också beskriven i »Gårdar i Dalsland – en bebyggelsehistorisk översikt«, 2008, s. 177–178.

Särskilda värden att bevara

Gårdsmiljön samt byggnadernas utformning och karaktär. Byggnadernas fasadmaterial och fönsterutformning. Glasverandans utformning.

Kulturhistorisk motivering

Gården har sin karaktär och utformning bevarad och besitter därmed ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

Gården ingår i område för riksintresse av kulturmiljövärden »Valbodalen (P13)«.

Skallsjö 3:38, Bråtekas

Beskrivning/historik

Gård med bostadshus, ladugård och uthus belägen i öppet odlingslandskap. Bostadshuset är enligt uppgift från 1916. Fasaden är klädd med stående profilerad locklistpanel. Byggnaden har tvåluftsfönster, gavelsidofönster ochnockfönster med och utan spröjs samt mezzaninfönster. I anslutning till fönstren finns senare tillkomna understycken och rikt utskurna överstycken. Under- och överstyckena bärs upp av konsoler. Vindskivorna avslutas med en figursågad list. På taket ligger tvåkupigt lertegel. Det finns en glasveranda i anslutning till entrén. Huset är förlängt vid den nordvästra gaveln. Ladugården är troligen från 1910-talet. Fasaden är klädd med stående lockpanel. På taket ligger tvåkupigt lertegel. Uthuset är troligen från 1910-talet. Fasaden är klädd med stående vankantad lockpanel. På taket ligger tvåkupigt lertegel. Huset är förlängt vid den sydöstra gaveln.

Särskilda värden att bevara

Gårdsmiljön och byggnadernas karaktär och utformning. Den kilsågade locklistpanelen på bostadshusets ursprungliga del. Verandans formspråk.

Kulturhistorisk motivering

Gårdens särskilda kulturhistoriska värde motiveras av gårdens välbevarade karaktär och tillbyggnadernas anpassning till den ursprungliga byggnadens karaktär.

Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövärden »Valbodalen (P13)«.

Bostadshus.

Ladugård och uthus.

Dalslandsstuga.

Bostadshus.

Skallsjö 3:39

Beskrivning/historik

Gård med bostadshus, äldre Dalslandsstuga, ladugård, magasin, garage och källare belägen i öppet odlingslandskap. Dalslandsstugan är enligt uppgift från 1862 och uppförd på naturstensgrund. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Huset har tvåluftsfönster med och utan spröjs samt lunettformade nockfönster. På taket ligger tvåkupigt lertegel. Det finns en glasveranda i anslutning till entrén. Bostadshuset är enligt uppgift från 1965 och har putsad grund med källare och garage. Fasaden är klädd med rött tegel. Sydöstra långsidan är till hälften klädd med vitt tegel. Fönstren är en- och tvåluftsfönster och på taket ligger betongpannor. Ladugården är enligt uppgift från 1936. Fasaden är klädd med stående locklistpanel och stående slät panel. På taket ligger korrugerad plåt. Byggnaden har spröjsade fönster. Magasinet är enligt uppgift från på 1940-talet. Fasaden är klädd med stående locklistpanel och fönstren är spröjsade. Garaget är enligt uppgift från 1890-talet. Fasaden är klädd med stående locklistpanel och på taket ligger korrugerad plåt. Jordkällaren från 1950-talet har pulpettak och putsad fasad. På fastigheten finns ytterligare ett garage. Fasaden är klädd med stående locklistpanel och på taket ligger korrugerad plåt.

Särskilda värden att bevara

Gårdens bevarade karaktär och utformning. Husens fasadmateriäl. Bostadshusets och Dalslandsstugans takmateriäl, fönstrens utformning, materiäl och placering. Verandans utformning.

Kulturhistorisk motivering

Gården med bostadshuset från olika tider, har både karaktär och utformning bevarad. Vidare är Dalslandsstugan en karaktärsbyggnad för landskapet. Sammantaget besitter därmed gården ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

Gården ingår i område för riksintresse av kulturmiljövärdet »Valbodalen (P13)«.

Skallsjö 3:40

Beskrivning/historik

Gård med bostadshus, ladugård, uthus och garage belägen i öppet odlingslandskap. Bostadshuset är enligt uppgift från 1883 och uppfört på naturstensgrund. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Huset har tvåluftsfönster med spröjs och mezzanin-, gavelsido- ochnockfönster. På taket ligger betongpannor. Det finns en öppen farstukvist rikligt dekorerad med figursågade detaljer. På taket ligger betongpannor. På byggnadens nordöstra gavel finns en tillbyggd entré. Ladugården är enligt uppgift från 1890-talet. Fasaden är klädd med stående lockpanel och på taket ligger korrugerad plåt. Uthuset är troligen från 1940-talet och har putsad grund. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Byggnaden har enluftsfönster med spröjs och på taket ligger tvåkupigt lertegel. Det senare tillkomna garagets fasad är klädd med stående locklistpanel och på taket ligger korrugerad plåt.

Särskilda värden att bevara

Gårdens bevarade karaktär och utformning. Husets fasadmaterial. Fönstrens placering och utformning. Verandans formspråk.

Kulturhistorisk motivering

Gården har sin karaktär och utformning bevarad och besitter därmed ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Gården ingår i område för riksintresse av kulturmiljövärden »Valbodalen (P13)«.

Solberg 1:26

Beskrivning/historik

Bostadshus med trädgårdstomt belägen i Högsäters tätort och intill landsvägen mot Rännelanda. Huset är enligt uppgift från 1919 och uppfört på naturstensgrund med källare. Huset har tvåluftsfönster med spröjs. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. På det valmade mansardtaket ligger betongpannor. På byggnadens långsidor finns två så kallade frontespiser. Nedanför frontespisen finns ett burspråk. På byggnadens östra gavel finns en tillbyggd entré. Garaget/uthuset är troligen från 1940-talet.

Särskilda värden att bevara

Byggnadens volym och arkitektoniska karaktär. Byggnadens fasadmaterial. Fönstrens utformning och placering.

Kulturhistorisk motivering

Bostadshuset med dess tillhörande trädgård, är ett mycket gott exempel på 1910-1920-talets villaideal och kan genom sin bevarade karaktär tillskrivas ett mycket högt kulturhistoriskt värde. Huset har ett liknande formspråk som grannhuset på fastigheten Solberg 1:27 och är därmed en viktig del i den sammanhållna byggnadsmiljö de två byggnaderna skapar.

Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«.

Solberg 1:27

Beskrivning/historik

Bostadshus, affärslokal och lillstuga med trädgårdstomt belägen i Högsätters tätort och intill landsvägen mot Rännelanda. Huset är enligt uppgift från 1921. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Husets hörnstolpar avslutas med kapitäl. Huset har en- till femlufts-fönster med spröjs i de övre fönsterlufterna. På det valmade mansardtaket ligger tvåkupigt lertegel. På byggnadens norra långsida finns ett taklyft och på den södra långsida finns en så kallade frontespis. Nedanför frontespisen finns ett mindre burspråk. Över entrén på byggnadens västra gavel finns en balkong. Affärslokalen är troligen från 1940-talet. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Huset har enlufts-fönster och på taket ligger takpanneplåt. Lillstugan är troligen från 1920-talet. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. På taket ligger tvåkupigt lertegel.

Särskilda värden att bevara

Byggnadens volym och arkitektoniska karaktär. Byggnadens fasad- och takmaterial. Fönstrens utformning placering och material.

Kulturhistorisk motivering

Bostadshuset med tillhörande trädgård, är ett mycket gott exempel på 1910-1920-talets villaideal och kan genom sin bevarade karaktär tillskrivas ett mycket högt kulturhistoriskt värde. Bostadshuset har ett liknande formspråk som grannhuset på fastigheten Solberg 1:26,

och är därmed en viktig del i den sammanhållna byggnadsmiljö de två byggnaderna skapar.

Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«.

Solberg 1:44, Högsätters valskvarn

Beskrivning/historik

Elddriven kvarn i Högsätters tätort belägen intill landsvägen och med en omgivning som består av både bostads- och verksamhetsbyggnader.

Kvarnen är från 1943 och uppförd av Aron Petterson och Tage Jansson. Kvarnen är en av Dalslands fyra bevarade ej vattendrivna kvarnar. Kvarnen är idag nedlagd men det bedrevs kvarnverksamhet i byggnaden in på 1990-talet, (Riksantikvarieämbetets bebyggelseregister). Kvarnen har en putsad grund med källare. Fasaden är putsad och gult avfärgad. Byggnaden har två- och treluftsfönster med och utan spröjs. På taket ligger tvåkupigt lertegel och korrugerad plåt. På byggnadens sydöstra långsida finns tre stora portar. En dubbelsidig trappa leder upp till entrén på byggnadens sydvästra gavel. Det finns ett senare tillkommet skärmtak över entrén.

Särskilda värden att bevara

Kvarnens bevarade karaktär och utformning som helhet. Byggnadens fasad- och fönstermaterial samt fönsterutformning. Trappans och trappräckets form.

Kulturhistorisk motivering

Kvarnen besitter ett samhälls- och industrihistoriskt värde vilket sammantaget ger fastigheten ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«.

Solberg 1:86

Beskrivning/historik

Bostadshus med trädgårdstomt i villaområde i Högsätters tätort. Enligt uppgift har huset tidigare använts som skola. Huset är troligen från 1890-talet och är uppfört på naturstensgrund. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Huset har tvåluftsfönster med spröjs och nockfönster. På taket ligger tvåkupigt lertegel. I anslutning till entrén finns en sluten farstu. På fastigheten finns

Före detta skollhus/Bostadshus.

också en gäststuga, troligen från 1910-talet. Fasaden är klädd med stående lockpanel. Huset har enluftsfönster utan spröjs och på taket ligger tvåkupigt lertegel.

Särskilda värden att bevara

Det före detta skolhusets/bostadshusets karaktär och utformning samt fasad- och takmaterial. Fönsterplacering och utformning.

Kulturhistorisk motivering

Byggnaden har en välbevarad karaktär och utformning och har i egenskap av före detta skolhus ett miljö- och samhällshistoriskt värde. Byggnaden besitter därmed sammantaget ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«.

Solberg 1:200, Skansen

Beskrivning/historik

Bostadsfastighet, med bostadshus och avträde omgiven av skogsmark och nära öppet odlingslandskap. Bostadshuset är troligen från 1800-talets senare del. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Huset har tvåluftsfönster med spröjs. På taket ligger tvåkupigt lertegel. I anslutning till entrén finns en sluten farstukvist med överljusfönster. Det finns en så kallad snedtäcka på byggnadens nordvästra gavel. Avträdet är troligen från 1920-talet. Fasaden är klädd med stående locklistpanel.

Särskilda värden att bevara

Husets karaktär och utformning. Byggnadens fasad- och takmaterial samt fönstrens utformning. Verandans urformning.

Kulturhistorisk motivering

Byggnadens särskilda kulturhistoriskt värde motiveras av dess välbevarade karaktär.

Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«.

Bostadshus.

Hönshuset/vedboden.

Bostadshus I.

Bostadshus II.

Tosterud 1:6

Beskrivning/historik

Bostadsfastighet med bostadshus och hönshus/vedbod. Bostadshuset är troligen från 1910-talet. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Huset har mindre enlufts-fönster, korspostfönster med spröjs i de nedre lufterna samt gavelsidofönster. I anslutning till entrén finns en farstu/glasveranda. På taket ligger lertegel. Hönshuset/vedboden är troligen samtida med bostadshuset. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Byggnaden har en- och tvålufts-fönster med och utan spröjs. På taket ligger korrugerad plåt.

Särskilda värden att bevara

Bostadshusets karaktär och utformning. Bostadshusets fasadmaterial.

Kultuhistorisk motivering

Bostadsfastighetens särskilda värde motiveras av byggnadernas bevarade karaktär och utformning.

Tosterud 1:10

Beskrivning/historik

Gård med två bostadshus och en ladugård belägen i nära anslutning till öppet odlingslandskap. Bostadshus I är troligen från 1910-talet och är uppfört på naturstensgrund. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Byggnaden har korspostfönster och mezzaninfönster. På taket ligger tvåkupigt lertegel. I anslutning till entrén finns en glasveranda med småspröjsade fönster och stående slätpanel. Det finns en tillbyggd entré på husets västra gavel. Bostadshus II är troligen samtida med det andra bostadshuset och uppfört på naturstensgrund. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Huset har tvålufts-fönster. På taket ligger takpanneplåt. Ladugården är troligen samtida med bostadshuset. Fasaden är till viss del klädd med stående slätpanel och lockpanel. På taket ligger korrugerad plåt.

Särskilda värden att bevara

Gårdsmiljön och dess karaktär. Bostadshus I:s utformning och karaktär samt byggnadens fasad- och takmaterial. Fönstrens utformning och placering. Verandans utformning. Ladugårdens fasadmaterial.

Kulturhistorisk motivering

Bostadshus 1 och ladugården har sin äldre/ursprungliga karaktär och utformning bevarad och utgör ett värdefullt inslag i det omgivande kulturlandskapet. Byggnaderna besitter därmed ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Tun 2:1

Beskrivning/historik

Gård högt belägen vid en skogsduge och i anslutning till öppet odlingslandskap. Gårdsbebyggelsen utgörs av ett bostadshus, en ladugård och ett magasin. Bostadshuset är troligen från 1890-talet och uppfört på kvaderhuggen naturstensgrund. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Huset har tvåluftsfönster, gavelsido-nock- och mezzaninfönster. Fönstrens över- och understycken bärs upp av konsoler. I anslutning till entrén finns en glasveranda med småspröjsade fönster och stående slätpanel. På taket ligger betongpannor. Magasinet är troligen från 1870-talet. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. På taket ligger korrugerad plåt. Ladugården är enligt uppgift samtida med magasinet. På taket ligger korrugerad plåt.

Särskilda värden att bevara

Gårdsmiljön. Bostadshusets och magasinets äldre/ursprungliga karaktär och utformning. Byggnadernas fasadmateriell. Bostadshusets fönsterutformning, placering och material. Verandans utformning.

Kulturhistorisk motivering

Gårdsmiljön, bostadshuset och magasinet har sin äldre/ursprungliga karaktär och utformning bevarad och är därmed ett värdefullt inslag i kulturlandskapet. Detta motiverar ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

Tångelanda 1:17, Tångelanda före detta tingshus

Beskrivning/historik

Bostadsfastighet i Tångelanda med före detta tingshus, vilket nu används som bostad, före detta arkivbyggnad, före detta häradshäkte och ett senare tillkommet garage/magasin.

Tångelanda utgjorde tingsplats för Valbo härad under perioden 1765–1977. Ursprungligen hade huset en typisk salsplan med förstuga, centralt placerad tingsall och fyra kammare, två på var sida om salen. Under de

sista åren på 1800-talet utvidgades västra sidan av tingshuset med en halvcirkelformig tillbyggnad av tingsalen. 1896 byggdes huset till med veranda och trapphus på entrésidan (Riksantikvarieämbetets bebyggelseregister).

Bostadshuset/före detta tingshuset är enligt uppgift från 1765. Fasaden är klädd med stående locklistpanel och liggande slätpanel. Huset har två- till sexluftsfönster med spröjs och ett mezzaninfönster på västra långsidan. På taket ligger betongpannor. Det finns en öppen farstuvist i anslutning till entrén. Arkivet är enligt uppgift från 1896 och är uppfört på naturstensgrund. Fasaden är klädd med rött tegel. På taket ligger rödfärgad skivplåt. På byggnadens östra sida finns en entré/farstu med liggande slät panel. Häradshäktet fasad är klädd med stående locklistpanel. Huset har tvålufts-fönster med spröjs. På taket ligger enkupigt lertegel. Garagets/magasinet. Fasad är klädd med stående panel. På taket ligger betongpannor.

Särskilda värden att bevara

Byggnadernas karaktär och utformning. Arkivets fasad- och takmaterial samt takets utformning.

Kulturhistorisk motivering

Som framgår ovan utgjorde Tängelanda tingsplats för Valbo härad vilket bland annat motiverar ett mycket högt samhällshistoriskt värde. Byggnadernas karaktär och utformning är också ett värdefullt inslag i miljön. Sammantaget motiverar detta ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«.

Tängelanda 4:1

Beskrivning/historik

Bostadshus beläget i anslutning till öppet odlingslandskap och i närheten av länsväg 172. Bostadshuset är enligt uppgift från 1850 och tillbyggt cirka 1900. Huset har två- till åttalufts-fönster med och utan spröjs samt gavelsido- ochnockfönster. Fönstrens överstycken bärs upp av konsoler. I anslutning till entrén finns en glasveranda, rikligt dekorerad med figursågade detaljer. På byggnadens östra långsida finns en tillbyggnad i vinkel samt en tillbyggt glasveranda. På taket ligger kor-rugerad plåt

Före detta tingshus i Tängelanda.

Före detta arkivbyggnad och häradshäkte i Tängelanda.

Särskilda värden att bevara

Byggnadens befintliga form och karaktär. Byggnadens fönsterutformning. Verandornas karaktär.

Kulturhistorisk motivering

Husets välbevarade äldre karaktär motiverar ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«.

Åkesäter 1:14, Edstenafors kvarn och kraftstation *Beskrivning/historik*

Vattendriven kvarn uppförd vid Valboån år 1914. Kvarnverksamheten lades ned på 1970-talet. Den funktionalistiska byggnaden fungerar idag som kraftstation. Byggnad i vinkel uppförd av tegel på betonggrund. Fasaden är pustad och avfärgade i vitt. Undantaget är fasaden mot söder som är täckt med plåt. Sadeltaken är belagda med sinuskorrugerad plåt. Mot norr och öster är takfallen valmade. Fönsterlufterna har småspröjsande gjutjärnsbågar innefattande i stickbågeformiga fönsteromfattningar. Vissa fönster är rektangulära. Dörr och port är täckta med aluminiumdurkplåt. (Riksantikvarieämbetets bebyggelseregister)

Särskilda värden att bevara

Kvarnens karaktär och utformning som helhet.

Kulturhistorisk motivering

Kvarnen besitter ett samhällshistoriskt- och industrihistoriskt värde vilket sammantaget ger fastigheten ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

Fastigheten ingår i kulturmiljön »Del av Valbodalen«.
Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«.

Dalslandsstuga.

Lillstuga.

Åkesäter 1:17, Åkesäter

Beskrivning/historik

Bostadsfastighet med Dalslandsstuga, lillstuga och källare, omgiven av öppet odlingslandskap. Dalslandsstugans äldre delar är enligt uppgift från 1802. Dalslandsstugan är uppförd på naturstensgrund och fasaden är klädd med stående locklistpanel. Huset har tvåluftsfönster med spröjs ochnockfönster. På taket ligger tvåkupigt lertegel. Det finns en glasveranda i anslutning till entrén. Lillstugan är troligen från 1800-talets andra hälft och uppförd i sluttning på delvis hög naturstensgrund. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Huset har

tvåluftsfönster och ett enluftsfönster med småspröjs. Det finns ett överljusfönster över entrén. På taket ligger tvåkupigt lertegel. Källaren kan vara från 1920-talet och är uppförd av natursten och gjutet material. På fastigheten finns också en senare tillkommen redskapsbod.

Särskilda värden att bevara

Gårdens karaktär och utformning. Byggnadens fasad- och takmaterial. Fönstrens placering, utformning och material.

Kulturhistorisk motivering

Gårdsmiljön och byggnaderna har sin äldre/ursprungliga karaktär och utformning bevarad och är därmed ett tydligt och värdefullt inslag i kulturlandskapet. Detta tillsammans med Dalslandsstugans höga ålder motiverar ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

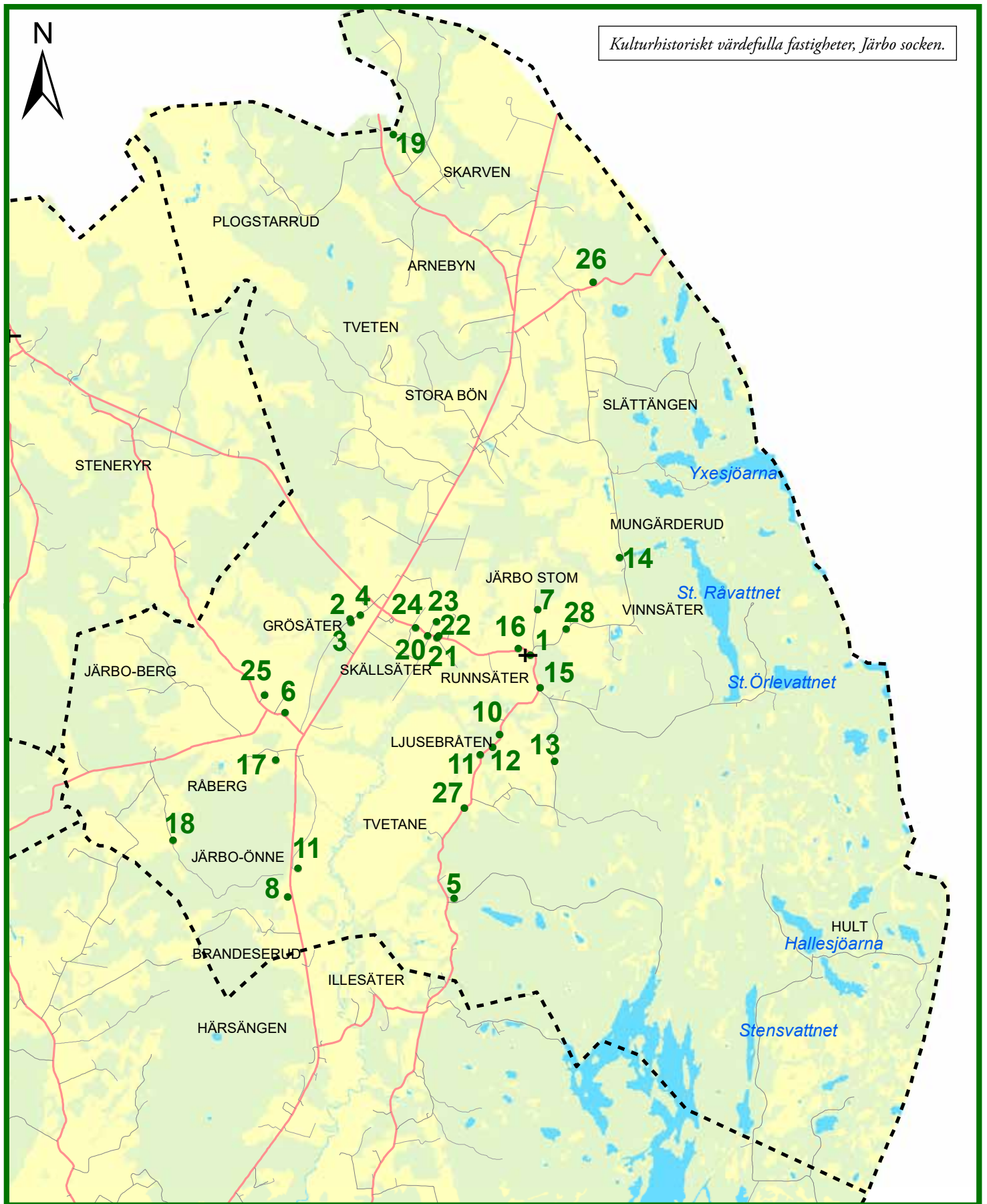
Fastigheten ingår i kulturmiljön »Del av Valbodalen«.

Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«.

Järbo socken

● Kulturnhistoriskt värdefulla fastigheter

----- Sockengräns

1. Järbo kyrka 1:1, <i>Järbo kyrka</i>	15. Runnsäter 1:34
2. Grösäter 1:30	16. Runnsäter 1:35
3. Grösäter 1:32	17. Råberg 1:3, <i>Haget</i>
4. Grösäter 1:38	18. Råberg 1:6 , <i>Tomtekullen</i>
5. Hult 1:22, <i>Bäcken</i>	19. Skarven 1:17, <i>Djupevad</i>
6. Järbo-Berg 1:23, <i>Nordgården</i>	20. Skällsäter 1:18, 1:76
7. Järbo Stom 1:20, 1:21, <i>Stommen</i>	21. Skällsäter 1:64
8. Järbo-Önne 1:15, <i>Nyåker</i>	22. Skällsäter 1:66
9. Järbo-Önne 1:18, <i>Önne</i>	23. Skällsäter 1:67
10. Ljusebråten 1:22	24. Skällsäter 1:72
11. Ljusebråten 1:32	25. Skällsäter 4:36, järbo-Berg 1:26
12. Ljusebråten 1:34, <i>Ljusebråtens före detta skola</i>	26. Slättängen 2:1, <i>Ängen</i>
13. Ljusebråten 1:40, <i>Ängen</i>	27. Tvetane 1:29
14. Mungärderud 2:5, 2:6, <i>Krafstation</i>	28. Vinnsäter 1:33, <i>Vinnsäter</i>

Järbo kyrka 1:1, Järbo kyrka

Beskrivning/historik

Till kyrkoanläggningen hör kyrkan med omgivande kyrkogård, ett bårhus (1955), en förrådsbyggnad (tidigare vapenhus, 1800-tal), före detta kyrkstallar (nu förråd, 1900-tal) samt en personal- och ekonomibygnad (1994). Bårhuset och det tidigare vapenhuset är belägna på kyrkogården medan de två sistnämnda byggnaderna finns öster om kyrkogårdsmuren i anslutning till en grusad plan vid landsvägen som leder förbi kyrkan på dess norra och östra sida. Den murade kyrkan består av ett rektangulärt långhus med ett tresidigt korparti i öster, sakristia i norr samt torn i väster. I det befintliga långhusets murar återstår sannolikt partier av en medeltida gråstenskyrka, vars ursprungliga planform är okänd. Efter en ombyggnad 1731 tillkom det befintliga korpartiet. Långhuset förefaller därefter ha utökats även i väster. Såväl västtornet som sakristian uppfördes 1924, efter ritningar av arkitekt Sten Branzell. (Riksantikvarieämbetets Bebyggelseregister).

Särskilda värden att bevara

Se Riksantikvarieämbetets Bebyggelseregister.

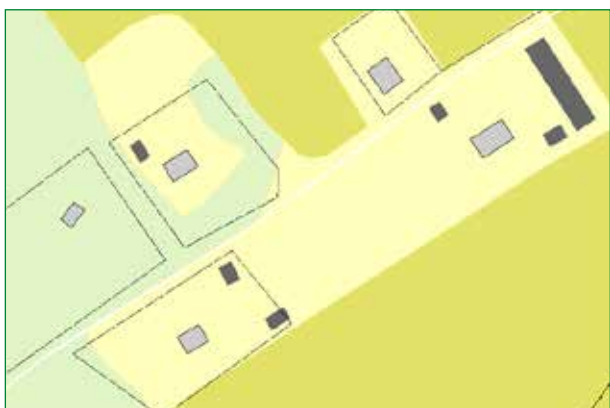
Kulturhistorisk motivering

Se Riksantikvarieämbetets Bebyggelseregister.

Särskilt lagskydd

Kyrkoanläggningen är ett kyrkligt kulturminne och skyddas därmed enligt 4 kap Kulturmiljölagen.

Fastigheten ingår i kulturmiljön »Järbo kyrka, Runnsäter och Vinnsäter«
Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«

Bostadshusens placering intill den gamla landsvägen.

Grösäter 1:30

Grösäter 1:32

Grösäter 1:38

Grösäter 1:30, 1:32, 1:38

Beskrivning/historik

De tre bostadshusen vid Grösäter ligger väl samlade på båda sidor om den gamla landsvägen. Bostadshuset på Grösäter 1:30 är enligt uppgift från 1870-talet och uppfört på naturstensgrund. Fasaden är klädd med stående profilerad locklistpanel. Huset har tvåluftsfönster med spröjs och ett överljusfönster över entrédörren. På taket ligger betongpannor. Det finns en öppen veranda i anslutning till entrén. Bostadshuset på Grösäter 1:32 är enligt uppgift från 1850-talet. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Huset har tvåluftsfönster med spröjs och ett överljusfönster över entrédörren. På taket ligger tvåkupigt lertegel. Det finns en öppen veranda i anslutning till entrén och en större tillbyggnad på husets norra gavel. På fastigheten finns också en ladugård, ett magasin och en »lillstuga«. Ladugårdens fasad är klädd med stående slät panel och på taket ligger korrugerad plåt. Bostadshuset på Grösäter 1:38 är enligt uppgift från 1870-talet. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Huset har tvåluftsfönster med spröjs och gavel-sidofönster. På taket ligger tvåkupigt lertegel.

Särskilda värden att bevara

Den äldre miljön på platsen samt bostadshusens karaktär och utformning.

Kulturhistorisk motivering

Byggnaderna har sin karaktär bevarad och är en viktig del i den sammanhängande miljö som byggnaderna skapar på platsen. Byggnaderna besitter därmed ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«

Hult 1:22, Bäcken

Beskrivning/historik

Bostadsfastighet med bostadshus och vedbod/avträde omgiven av skogsmark. Bostadshuset är troligen från 1900-talets början. Fasaden är klädd med rödslammad stående locklistpanel. Byggnaden har tvåluftsfönster med spröjs och på taket ligger takpanneplåt. I anslutning till entrén finns ett framskjutet mittparti med glasveranda. Vedboden/avträdet är troligen samtida med bostadshuset. Fasaden är klädd med stående locklistpanel och slätpanel. Byggnaden har spröjsade fönster och på taket ligger korrugerad plåt.

Särskilda värden att bevara

Byggnadernas äldre/ursprungliga karaktär och utformning. Byggnadernas fasadmateriäl. Fönstrens placering, utformning och materiäl.

Kulturhistorisk motivering

Byggnaderna har sin karaktär och utformning bevarad och besitter därmed ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Järbo-Berg 1:23, Nordgården

Beskrivning/historik

Gård med Dalslandsstuga, ladugård och magasin/vedbod belägen intill mindre landsväg och i öppet odlingslandskap. Dalslandsstugan är enligt uppgift från tiden efter 1850-talet och uppförd på naturstensgrund. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Huset har spröjsade tvåluftsfönster. Fönsteromfattningarnas över- och understycken bärs upp av figursågade konsoler. Byggnaden har en veranda i anslutning till entrén och en mindre så kallad snedtäcka på den sydöstra gaveln. På taket ligger betongpannor. Ladugården är troligen från 1955. Fasaden är klädd med stående slät panel och delvis puts. På taket ligger eternitplattor. Magasinet/vedboden är troligen från 1860-talet. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. På taket ligger tvåkupigt lertegel.

Särskilda värden att bevara

Byggnadernas bevarade form och karaktär. Byggnadernas fasadmateriäl. Fönstrens placering och utformning.

Kulturhistorisk motivering

Dalslandsstugan är en karaktärsbyggnad för landskapet och ingår här i en väl synlig gårdsbild i landskapet. Gården besitter därmed ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«

Järbo Stom 1:20, *Stommen*

Beskrivning/historik

Bostadshus i så kallad funktionalistisk stil beläget i öppet odlingslandskap. Bostadshuset är enligt uppgift från 1950 och har putsad fasad. Huset har tvåluftsfönster utan spröjs. Över ytterdörren finns en balkong med smidesräcke. Balkongen vilar på två rundade pelare. Det valmade taket är klätt med skiffer.

Särskilda värden att bevara

Husets ursprungliga volym och arkitektoniska karaktär. Den putsade fasaden. Balkongens utformning och skiffertaket.

Kulturhistorisk motivering

Byggnaden har sin karaktär och utformning bevarad och besitter därmed ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Fastigheten ingår i kulturmiljön »Järbo kyrka, Runnsäter och Vinnsäter«
Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«

Järbo-Önne 1:15, *Nyåker*

Beskrivning/historik

Gård med bostadshus, ladugård och magasin belägen intill länsväg 172. Bostadshuset är troligen från 1920-talet och har en putsad grund. Fasaden är klädd med stående profilerad locklistpanel. Byggnaden har korspostfönster utan spröjs, mezzaninfönster samt trekantiganock- och gavelsidofönster. På taket ligger tvåkupigt lertegel. I anslutning till entrén finns en öppen farstukvist och ovanför den en så kallad frontespis. Det finns en tillbyggd entré på husets norra gavel. Ladugården är troligen från 1930-talet. Fasaden är klädd med stående slät panel och rött tegel. På taket ligger korrugerad plåt. Det finns en mindre tillbyggnad i tegel på byggnadens norra långsida. Magasinet/garaget är troligen från 1930-talet.

Bostadshus.

Fasaden är klädd med stående locklistpanel. På taket ligger tvåkupigt lertegel.

Särskilda värden att bevara

Gårdsmiljön och byggnadernas karaktär och utformning. Bostadshusets fönsterplacering, material och utformning, fasad- och takmaterial.

Kulturhistorisk motivering

Bostadshuset är ett mycket gott exempel på 1920-talets villaarkitektur. Gården besitter därmed ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Ladugård och magasin.

Järbo-Önne 1:18, Önne

Beskrivning/historik

Före detta kaptensboställe beläget intill länsväg 172. Gården är känd för att under perioden 1793–1806 ha utgjort general Georg Carl von Döbelns bostad. Det nuvarande Bostadshuset är enligt uppgift från 1838 och uppfört på naturstensgrund. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Huset har korspostfönster. I anslutning till entrén finns ett skärmtak vilket vilar på två runda pelare. Över skärmtaket finns ett lunettfönster vilket även återfinns på byggnadens norra långsida. På taket ligger betongpannor. Magasinet/visthusboden är enligt uppgift från 1825. Fasaden är klädd med stående lockpanel och på taket, med det tvåkupiga lerteglet finns en så kallad vällingklocka. På gården finns också en före detta lillstuga enligt uppgift ursprungligen från 1870-talet, ett par senare tillkomna ekonomibyggnader samt en minnessten rest efter G. C. von Döbeln.

Särskilda värden att bevara

Bostadshusets välbevarade form och karaktär. Fönstrens placering och utformning. Byggnadens äldre locklistpanel. Magasinet/visthusbodens form och karaktär.

Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«

Kulturhistorisk motivering

Med anledning av gårdens koppling till Georg Carl von Döbeln samt gårdens höga ålder besitter gården ett

Foto, DigitaltMuseum, Västarvet, uppgift om årtal saknas.

Bostadshus.

Minnessten rest efter G. C. von Döbeln.

samhällshistoriskt värde. Sammantaget besitter gården ett särskilt person- och kulturhistoriskt värde.

Ljusebråten 1:22

Beskrivning/historik

Bostadsfastighet belägen intill mindre landsväg. Bostadshuset är enligt uppgift från 1928 och uppfört på naturstensgrund. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Huset har spröjsade två- och treluftsfönster och rikt utskurna fönsteromfattningar. Verandan är dekorerad med figursågade detaljer. Fönstren på verandan är småspröjsade och på taket ligger betongpannor. På husets södra gavel finns en tillbyggd entré/farstu med pulpettak

Särskilda värden att bevara

Byggnadens form och arkitektoniska karaktär. Byggnadens fasadmaterial. De bevarade fönstrens placering, material och utformning. Verandans bevarade småspröjsade fönster och figursågade snickerier. Trappans form.

Kulturhistorisk motivering

Bostadshuset har sin karaktär och utformning bevarad och utgör ett gott exempel på stilidealen från det tidiga 1900-talet. Byggnaden ingår dessutom i en sammanhängande värdefull miljö då fastigheten utgör en av ett antal kulturhistoriskt värdefulla fastigheter längs den slingrande landsvägen söder om Järbo kyrka. Byggnaden besitter därmed sammantaget ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«

Ljusebråten 1:32

Beskrivning/historik

Gård med bostadshus, ladugård, tvättstuga, vedbod, jordkällare, avträde och garage belägen intill mindre landsväg. Bostadshuset är enligt uppgift från 1906 och uppfört på naturstensgrund. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Huset har tvåluftsfönster med och utan spröjs, rektangulära gavelsidofönster med spröjs och mezzaninfönster. Över- och understyckena är figursågade. På taket ligger takpanneplåt. I anslutning till entrén finns en glasveranda med småspröjsade fönster. Ladugården är troligen från 1940-talet. Fasaden är

Bostadshus.

Ladugårdslänga.

klädd med stående locklistpanel samt slätpanel. En del av byggnadens nedre fasad är klädd med rött tegel. På taket ligger tvåkupigt lertegel. Tvättstugan är troligen från 1930-talet. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Byggnaden har en- och tvålufts-fönster med spröjs. På taket ligger tvåkupigt lertegel. Vedboden är troligen från 1930-talet. Fasaden är klädd med stående slätpanel och på taket ligger äldre betongpannor. Avträdet är troligen från 1930-talet. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Garaget är troligen från 1960-talet.

Särskilda värden att bevara

Den befintliga gårdsmiljön och dess struktur. Bostadshusets karaktär och utformning samt de bevarade spröjsade fönster. Glasverandans småspröjsade fönster. Ekonomibyggnadens trä- och tegelfasad samt takmaterial.

Kulturhistorisk motivering

Gården har sin ursprungliga karaktär och utformning bevarad och ingår i en sammanhängande värdefull miljö då fastigheten utgör en av ett antal kulturhistoriskt värdefulla fastigheter längs den slingrande landsvägen söder om Järbo kyrka. Detta sammantaget motiverar ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«

Ljusebråten 1:34, Ljusebråtens före detta skola Beskrivning/historik

Före detta småskola med trädgårdstomt belägen intill en mindre landsväg. Den före detta småskolan är troligen från 1910 och uppförd på kvaderhuggen naturstensgrund. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Byggnaden har två- och trelufts-fönster med spröjs samt korspostfönster med spröjs i de nedre lufterna. Det finns en glasveranda i anslutning till entrén. På taket ligger takpanneplåt. På byggnadens södra gavel och östra långsida finns två mindre tillbyggnader.

Särskilda värden att bevara

Byggnadens äldre/ursprungliga karaktär och utformning. Byggnadens fasadmaterial. Fönstrens utformning och material. Verandans utformning.

Kulturhistorisk motivering

Byggnaden har ett högt samhällshistoriskt och kulturhistoriskt värde vilket motiveras av dess välbevarade karaktär som före detta skola. Byggnaden ingår dessutom i en sammanhängande värdefull miljö då fastigheten utgör en av ett antal kulturhistoriskt värdefulla fastigheter längs den slingrande landsvägen söder om Järbo kyrka. Sammantaget besitter fastigheten ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«

Översikt över byggnaderna.

Bostadshuset.

Ljusebråten 1:40, Ängen

Beskrivning/historik

Gård med bostadshus, ladugård och magasin och med en omgivning som huvudsakligen består av skogsmark. Bostadshuset är enligt uppgift från tiden runt 1900-talets början. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Byggnaden har tvåluftsfönster med spröjs och på taket ligger tvåkupigt lertegel. Det finns en öppen veranda i anslutning till entrén. Ladugården är enligt uppgift samtida med bostadshuset. Fasaden är klädd med stående slät panel och på taket ligger plåt. Magasinet är troligen från 1920-talet. Fasaden är klädd med stående slät panel och på taket ligger tvåkupigt lertegel. På fastigheten finns också en smedja som enligt uppgift troligen är samtida med bostadshuset.

Särskilda värden att bevara

Gårdsmiljön. Byggnadernas karaktär och utformning. Bostadshusets fasad- och takmaterial. Fönstrens utformning och placering.

Kulturhistorisk motivering

Gårdsmiljön och byggnaderna har sin karaktär och utformning bevarad och är därmed ett värdefullt inslag i kulturlandskapet. Detta motiverar ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Mungärderud 2:5 och 2:6, Ormesäters ström 1:1, Kraftstation

Beskrivning/historik

Anläggningen är belägen på och nedanför Kroppefjälls branta västsida och består av en övre- och en nedre kraftstation samt dammanläggningar och tuber för vatten-

förning. Den nedre kraftstationen är enligt uppgift från 1926 och är uppförd med betongväggar. Byggnaden har spröjsade fönster och på taket ligger skiffer. Den övre kraftstationen är en träbyggnad med skiffertak.

Särskilda värden att bevara
Anläggningen som helhet.

Kulturhistorisk motivering

Anläggningen har bland annat ett industrihistoriskt värde som representant för de många mindre kraftanläggningar som bidrog till elektrifieringen av landsbygden under 1920- och 1930-talen. Anläggningen besitter därmed ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

Den nedre kraftstationen.

Runnsäter 1:34

Beskrivning/historik

Bostadsfastighet med Dalslandsstuga belägen intill skogskanten och i anslutning till öppet odlingslandskap. Dalslandsstugan är troligen från 1880-talet. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Huset har två-lufts-fönster med spröjs och lunettformade nockfönster. På taket ligger betongpannor.

Särskilda värden att bevara

Byggnadens ursprungliga form och karaktär. Fönstrens placering och utformning.

Kulturhistorisk motivering

Dalslandsstugan är en karaktärsbyggnad för landskapet och besitter därmed ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Fastigheten ingår i kulturmiljön »Järbo kyrka, Runnsäter och Vinnsäter«
Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«

Runnsäter 1:35

Beskrivning/historik

Gård med bostadshus, ladugård/stall och magasin belägen intill landsvägen i en samlad bymiljö omgiven av öppet odlingslandskap. Bostadshuset är troligen från 1880-talet och uppfört på naturstensgrund. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Byggnaden har två- och trelufts-

Bostadshus.

Ladugårdstall och magasin.

fönster med spröjs, tvåluftsfönster med en större och en mindre glasning, gavelsidofönster och mezzaninfönster. På taket ligger skiffer. I anslutning till entrén finns en småspröjsad glasveranda och över den en så kallad frontspis. Ladugården/stallet är enligt uppgift från 1920-talet. Fasadmaterialet är stående slätpanel. En del av fasadmaterialet på byggnadens nedre fasadparti är rött tegel. På taket ligger tvåkupigt lertegel. Magasinet är enligt uppgift från 1937. Fasadmaterialet är stående locklistpanel och på taket ligger tvåkupigt lertegel

Särskilda värden att bevara

Den välbevarade gårdsmiljön. Byggnadernas karaktär och utformning. Bostadshusets fasadmaterial, fönstrens utformning, skiffertaket samt verandans utformning.

Kulturhistorisk motivering

Gården har ett mycket högt kulturhistoriskt värde vilket motiveras av byggnadernas välbevarade äldre/ursprungliga form och karaktär. Gården är också ett gott exempel för den typiska västsvenska gårdsstrukturen, där landsvägen ofta delar upp bostadshus och ladugård på var sin sida vägen.

Fastigheten ingår i kulturmiljön »Järbo kyrka, Runnsäter och Vinnsäter«
Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«

Bostadshus och lillstuga.

Råberg 1:3, Haget

Beskrivning

Gård med bostadshus och lillstuga belägen i öppet odlingslandskap. Bostadshuset är enligt uppgift från 1914 och uppfört på naturstensgrund. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Huset har två- och treluftsfönster med spröjs, mezzanin- och gavelsidofönster. Det finns en småspröjsad glasveranda i anslutning till entrén. På taket ligger betongpannor. Lillstugan är enligt uppgift från 1936 och har en putsad grund. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Huset har tvåluftsfönster med spröjs. På taket ligger tvåkupigt lertegel. I gårdsmiljön ingår även ett kylrum som enligt uppgift är från 1974.

Särskilda värden att bevara

Byggnadernas ursprungliga karaktär och utformning. Byggnadernas fönsterplacering, material och utformning.

Kulturhistorisk motivering

Byggnaderna har sin karaktär och utformning bevarad och besitter därmed ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«

Översikt över gården.

Dalslandsstugan.

Råberg 1:6, Tomtekullen

Beskrivning/historik

Bostadsfastighet med Dalslandsstuga, ladugård och magasin belägen i öppet odlingslandskap. Dalslandsstugan är enligt uppgift från 1852. Fasaden är klädd med stående locklistpanel och på taket ligger tvåkupigt lertegel. Dalslandsstugan har tvåluftsfönster med spröjs. Det finns en glasveranda i anslutning till entrén. Ladugården är enligt uppgift från 1956. Fasaden är klädd med stående slät panel. En del av fasadmaterialet på byggnadens nedre fasad är putsad. På taket ligger korrugerad plåt. Magasinet är enligt uppgift från 1937. Fasaden är klädd med stående slät panel och på taket ligger korrugerad plåt.

Särskilda värden att bevara

Dalslandsstugans karaktär och utformning. Fasad- och takmaterial. Fönstrens placering, utformning och material.

Kulturhistorisk motivering

Dalslandsstugan som är en karaktärsbyggnad för landskapet har sin karaktär och utformning bevarad vilket motiverar ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Kvarnmiljö.

Skarven 1:17, Djupevad

Beskrivning/historik

Kvarnmiljö med bevarade byggnader för olika funktioner. Bostadshuset är enligt uppgift från 1897 och uppfört på naturstensgrund. Fasaden är klädd med stående slät panel. Byggnaden har två- och treluftsfönster med och utan spröjs. Över- och understyckena är dekorerade och vilar på figursågade konsoler. På taket ligger betongpannor. Det finns en glasveranda i anslutning till entrén på byggnadens långsida. På byggnadens södra gavel finns en tillbyggd farstu med entré. Lillstugan är enligt uppgift från 1870-talet. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Byggnaden har tvåluftsfönster med spröjs. På taket ligger tvåkupigt lertegel. Det finns en

så kallad snedtäcka på husets västra långsida. Kvarnen är enligt uppgift från 1800-talets senare del. Fasaden är klädd med stående locklistpanel, stående lockpanel och stående slät panel. På taket ligger plåt och tvåkugigt lertegel. På fastigheten finns också ett garage från tidigt 1900-tal samt en senare uppförd verkstad/garage. Dessutom finns en smedja enligt uppgift från 1890-talet och en jordkällare enligt uppgift från 1870-talet.

Särskilda värden att bevara

Den bevarade kvarn- och gårdsmiljön. Byggnadernas karaktär och utformning. Verandans form och fönstrens utformning. Lillstugans fasadmaterial och fönstrens utformning.

Kulturhistorisk motivering

De olika byggnaderna utgör tillsammans ett exempel på byggnadsstrukturen vid en kvarn på landsbygden under 1800-talets slut och 1900-talets början. Lillstugans karaktär och utformning är välbevarad. Fastigheten besitter därmed ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

Skällsäter 1:18 och 1:76

Beskrivning/historik

Affärs- och bostadsfastighet med bostadshus, lagerbyggnad och magasin intill landsvägen genom Skällsäter. Bostadshuset är enligt uppgift från 1890-talet. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Byggnaden har fönster i olika storlekar och modeller. På taket ligger korrugerad plåt. På byggnadens gatufasad sitter två röda godisautomater, de så kallade godisautomaterna i Järbo. Lagerbyggnaden är troligen från 1900-talets början. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Fönstren är spröjsade i olika storlekar. På taket ligger korrugerad plåt. Magasinet är troligen från 1920-talet. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Fönstren är spröjsade i olika storlekar. Magasinets dubbeldörr är placerad på byggnadens västra gavel. På taket ligger korrugerad plåt

Särskilda värden att bevara

Byggnadernas välbevarade utformning och karaktär.

Kulturhistorisk motivering

Byggnaderna har ett högt samhällshistoriskt värde bland annat med anledning av att bostadshuset tidigare an-

Kvarnbyggnad. Bild från skriften "Hembygden 1974".

Kvarnbyggnad

Lagerbyggnad och bostadshus.

Magasin.

vändes som affärslokal. Byggnaderna utgör en viktig del av den sammanhållna miljö som växte fram i Skällsäter i samband med Lelångensbanans tillkomst. Detta sammantaget ger fastigheten ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«

Skällsäter 1:64

Beskrivning/historik

Bostadsfastighet med bostadshus och uthus belägen intill landsvägen genom Skällsäter. Bostadshuset är troligen från 1920-talet och uppfört på naturstensgrund. Fasaden är klädd med liggande och stående fasspantpanel. Fönstren är spröjsade i olika storlekar. På taket ligger äldre betongpannor. Uthusets är troligen från 1920-talet. Fasaden är klädd med stående slätpanel. På taket ligger korrugerad plåt.

Särskilda värden att bevara

Byggnadernas äldre/ursprungliga form och karaktär. Bostadshusets takmaterial. Verandans utformning och fönster.

Kulturhistorisk motivering

Byggnaderna är ett mycket gott exempel på 1920-talets villaideal. Gården besitter därmed ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Skällsäter 1:66

Beskrivning/historik

Kvarnbyggnad belägen intill landsvägen genom Skällsäter. Kvarnen är enligt uppgift från 1939, och tillbyggd 1975. Byggnaden har en putsad grund med källare. Fasaden är putsad. Huset har tvåluftsfönster med småspröjs. På taket ligger tvåkupigt lertegel. Kvarnen har en tillbyggnad på baksidan och ett senare tillkommet skärmtak på framsidan. Uthuset är enligt uppgift uppfört 1939 och fasaden är klädd med stående lockslitpanel. Fönstren är spröjsade i olika storlekar. På taket ligger tvåkupigt lertegel. Sågen är enligt uppgift från 1969.

Skällsäter kvarn, med såg, tillhörande bostadshus och uthus, är en av Dalslands fyra bevarade ej vattendrivna kvarnar. Den visar genom sitt läge att den tillkommit i en tid då järnvägen var ett betydande transportmedel.

(Lelångenbanan mellan Bengtsfors och Uddevalla anlades 1895 och lades ned under 1960-talet). Välbevarad exteriör med putsad fasad i kvardröjande 1920-talsstil (Riksantikvarieämbetets Bebyggelseregister).

Särskilda värden att bevara

Byggnadernas bevarade karaktär och utformning. De småspröjsade fönstren. Den bevarade kvarn- och såganläggningen.

Kulturhistorisk motivering

Kvarnbyggnaden besitter ett samhälls- och industrihistoriskt värde och utgör en viktig del av den sammanhållna miljö som växte fram i Skällsäter i samband med Lelångensbanans tillkomst. Detta sammantaget ger fastigheten ett mycket högt kulturhistorisk värde.

Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«

Det före detta stationshuset i Skällsäter.

Skällsäter 1:67

Beskrivning/historik

Under 1800-talets senare del och tiden kring sekelskiftet 1900 anlades ett flertal järnvägar runt om i landet. Lelångensbanan mellan Uddevalla och Bengtsfors invigdes 1895 och trafikerades fram till 1964. I anslutning till järnvägarna uppfördes typritade stationshus vilka var karaktäristiskt utformade för respektive bana. Lelångensbanans stationshus ritades av arkitekt Eugen Thorburn, Göteborg och kännetecknas framför allt av de kraftiga takutsprången.

Det före detta stationshuset i Skällsäter är enligt uppgift från tiden kring sekelskiftet 1900. Fasaden är klädd med stående lockpanel. Byggnaden har en- och tvåluftsfönster utan spröjs. På taket ligger korrugerad plåt. På det sydöstra takfallet återfinns en takkupa och på det nordvästra takfallet finns ett taklyft. Byggnadens takutsprång bärs upp av konsoler.

Särskilda värden att bevara

Byggnadens bevarade äldre/ursprungliga form och karaktär. De kraftiga takutsprången.

Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«

Kulturhistorisk motivering

Byggnaden besitter ett samhälls- och kulturhistoriskt värde som exempel på stationshus/byggnader knutna till Lelängensbanan. Byggnaden besitter därmed sammantaget ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Skällsäter 1:72

Beskrivning/historik

Bostadsfastighet med bostadshus och magasin belägen intill landsvägen genom Skällsäter. Bostadshuset är enligt uppgift från 1860-talet och uppfört på naturstensgrund. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Byggnaden har korspostfönster med spröjs i de nedre lufterna och gavelsidfönster. På taket ligger korsugerad plåt. I anslutning till entrén finns en öppen veranda rikligt dekorerad med figursågade detaljer. På byggnadens västra gavel finns en mindre tillbyggnad. Det timrade magasinet är troligen från 1890-talet. På taket ligger skiffer.

Särskilda värden att bevara

Bostadshusets karaktär och utformning. Fönstrens utformning, material och placering samt byggnadens fasadmateriäl. Verandans utformning.

Kulturhistorisk motivering

Byggnaden har sin karaktär och utformning bevarad och besitter därmed ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Skällsäter 4:36 och Järbo-Berg 1:26

Beskrivning/historik

Gård med bostadshus och magasin belägen intill en mindre landsväg. En allé leder fram till bostadshuset som är en så kallad salsbyggnad och enligt uppgift är från 1870-talet. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Byggnaden har korspostfönster utan spröjs. På taket ligger betongpannor. Magasinet är placerat som en flygelbyggnad och är enligt uppgift från 1870-talet. Fasaden är klädd med stående slät panel.

Särskilda värden att bevara

Byggnadens karaktär och utformning. Fönstrens utformning och placering.

Kulturhistorisk motivering

Byggnaden har sin karaktär och utformning bevarad och besitter därmed ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«

Slättängen 2:1, Ängen

Beskrivning/historik

Bostadsfastighet med bostadshus och uthus beläget intill skogskanten och i anslutning till öppet odlingslandskap. Bostadshuset är enligt uppgift från 1890-talet. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Huset har tvåluftsfönster med spröjs. På taket ligger enkupigt lertegel. På husets sydvästra långsida är en del av takfallet förlängt och sträcker sig över entrén. På fastigheten finns också en gård med bostadshus från 1948, ladugård från 1958, magasin från 1939, garage från 1974 samt en så kallad valvslagen jordkällare från 1910-talet.

Särskilda värden att bevara

Byggnadens karaktär och utformning. Byggnadens fasad- och takmaterial samt fönstermaterial- och utformning.

Kulturhistorisk motivering

Byggnadens särskilda kulturhistoriskt värde motiveras av dess välbevarade äldre/ursprungliga karaktär och utformning.

Tvetane 1:29

Beskrivning/historik

Gård med två bostadshus, ladugård och magasin belägen i öppet odlingslandskap. Det äldre bostadshuset är enligt uppgift från 1908. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Byggnaden har tvåluftsfönster med spröjs och på taket ligger betongpannor. I anslutning till entrén finns ett framskjutet mittparti med glasveranda. Det senare bostadshuset är enligt uppgift från 1953. Ladugården är enligt uppgift från 1947. Byggnadens tak och fasad är klädda med korrugerad plåt. En del av ladugårdens nedre fasad är putsad. Magasinet är enligt uppgift från 1940-talet. Fasaden är klädd med stående locklistpanel och slät panel. På taket ligger tvåkupigt lertegel och korrugerad plåt.

Översikt över gården.

Särskilda värden att bevara

Gårdsmiljön. Byggnadernas karaktär och utformning. Det äldre bostadshusets fönsterutformning och fasadmaterial.

Kulturhistorisk motivering

Gården är ett gott exempel på en gård med två bostadshus från olika tider och för den typiska västsvenska gårdsstrukturen, där landsvägen ofta delar upp bostadshus och ladugård på var sin sida vägen. Gården besitter därmed ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«

Det äldre bostadshuset.

Vinnsäter 1:33

Beskrivning/historik

Gård med Dalslandsstuga, ladugård, magasin, redskapsbod, smedja och källare belägen i öppet och högt läge. Dalslandsstugan är från 1851. Fasaden är klädd med rödslammad stående locklistpanel. På taket ligger enkupigt lertegel. Huset har spröjsade tvåluftsfönster. I anslutning till entrén finns en glasveranda. Ladugården är från 1800-talets andra hälft. Fasaden är klädd med stående lockpanel och på taket ligger vass. Magasinet är från 1850-talet och uppfört i två våningar. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Magasinets dörr är placerad på ena gaveln. Redskapsboden är från 1800-talets andra hälft. Fasaden är klädd med stående lockpanel och på taket ligger vass. Smedjan är från 1908. Fasad är klädd med omålad vankantad lockpanel. På taket ligger enkupigt lertegel. Jordkällaren är från 1922. Gården har ett speciellt kulturhistoriskt värde och är därmed skyddat som byggnadsminne enligt kulturmiljölagen.

Foto Marie Odenbring-Widmark, Västärvet.

Fastigheten ingår i kulturmiljön »Järbo kyrka, Runnsäter och Vinnsäter«
Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«

Särskilda värden att bevara

Se Riksantikvarieämbetets Bebyggelseregister

Kulturhistorisk motivering

Se Riksantikvarieämbetets Bebyggelseregister

Särskilt lagskydd

Fastigheten är ett byggnadsminne och skyddas därmed enligt 3 kap. Kulturmiljölagen.

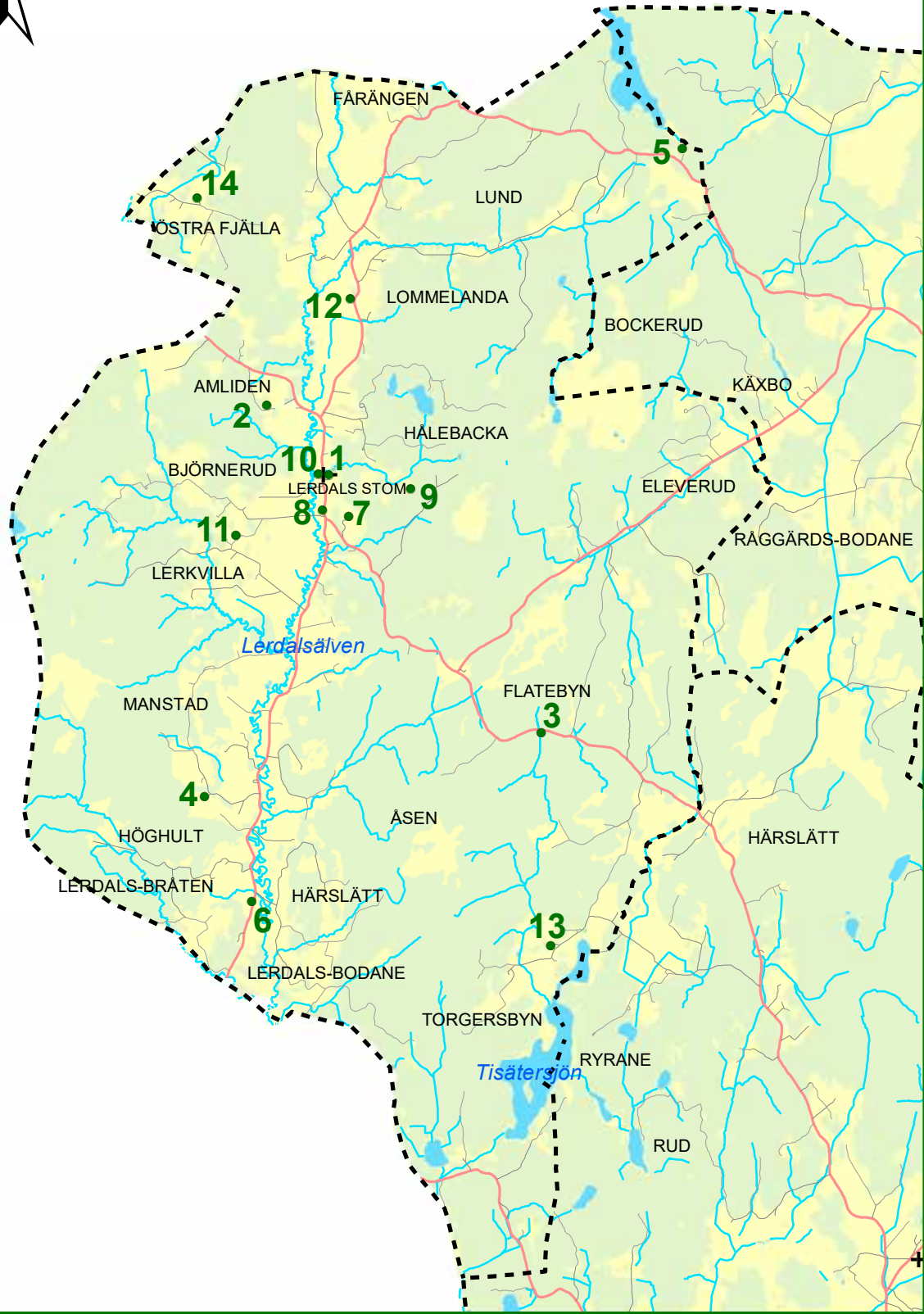
Foto Ola Eriksson, Västarvet.

Lerdals socken

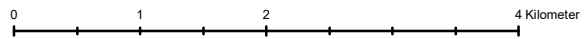

Kulturbistoriskt värdefulla fastigheter, Lerdals socken.

● Kulturbistoriskt värdefulla fastigheter

--- Sockengräns

1:60 000

1. Lerdals Stom 1:2, *Lerdals kyrka*
2. Amliden 1:14
3. Härslätt 1:3
4. Höghult 1:35, 1:43, *Hålet*
5. Kåxbo 1:2, 'Mor Lenas stuga', *Kvarnemon*
6. Lerdals-Bråten 1:14
7. Lerdals Stom 1:4, *Lerdals Stom*
8. Lerdals Stom 1:10
9. Lerdals Stom 1:12, *Nytorp*
10. Lerdals Stom 1:14, *Lerdals före detta kyrkskola*
11. Lerkvillan 1:18
12. Lommelanda 1:12
13. Torgersbyn 1:6
14. Östra Fjälla 1:25, *Lindhög*

Lerdals stom 1:2, Lerdals kyrka *Beskrivning/historik*

Kyrkan är centralt belägen i Lerdalsälvens dalgång, i ett karakteristiskt öppet odlingslandskap med gårdar i krönlägen längs sluttningarna. Kyrkplatsen är troligen medeltida och belägen nere i dalen, intill den landsväg som leder parallellt med den lilla älven. Vid kyrkan finns ett mindre sockencentrum med en före detta skolbyggnad med lärarbostäder. Något sydost om kyrkan finns gården Lerdals stom, ursprungligen kyrkojord och prästboställe. På den muromgärdade kyrkogården finns ett vitputsat bårhus och en enkel förrådsbyggnad.

Kyrkans vitputsade långhus och kor är uppfört av sten 1771–72 och det timrade och panelade västtornet 1775. Kyrkans yttre har genomgått få förändringar sedan uppförandet och har karakteristiska drag för sin tid i form av det breda långhuset med tresidigt avslutat kor och ett högt brant sadeltak (Riksantikvarieämbetets bebyggelseregister).

Fastigheten ingår i kulturmiljön »Lerdalsälvens dalgång«.

Till kyrkoanläggningen hör kyrkan med omgivande kyrkogård samt ett bårhus och en redskapsbod. Bårhuset på kyrkogårdens sydöstra del, är uppfört 1953 med fasader av vit spritputs efter ritningar av arkitekt Axel Forssén, Göteborg. Redskapsboden, troligen uppförd i mitten av 1900-talet, är belägen något nordost om kyrkans kor och är klädd med vit locklistpanel. Båda byggnaderna har sadeltak täckta av enkupigt lertegel. (Riksantikvarieämbetets bebyggelseregister).

Särskilda värden att bevara

Se Riksantikvarieämbetets Bebyggelseregister.

Kulturhistorisk motivering

Se Riksantikvarieämbetets Bebyggelseregister.

Särskilt lagskydd

Kyrkoanläggningen är ett kyrkligt kulturminne och skyddas därmed enligt 4 kap. Kulturmiljölagen.

Amliden 1:14

Beskrivning/historik

Bostadsfastighet omgiven av skogsmark. Bostadshuset är enligt uppgift från 1927 och uppfört på naturstensgrund. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Huset har korspost-, gavelsido- och mezzaninfönster. Det finns en frontespis på det södra takfallet och i anslutning till entrén finns en glasveranda med småspröjsade fönster. På den östra kortsidan finns en så kallad snedtäcka med entré. På taket ligger tvåkupigt lertegel.

Särskilda värden att bevara

Husets bevarade ursprungliga karaktär och utformning. Byggnadens fasad- och takmaterial. Fönstrens material, placering och utformning. Verandans formspråk.

Kulturhistorisk motivering

Byggnaden har sin karaktär och utformning bevarad och besitter därmed ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Fastigheten ingår i kulturmiljön »Lerdalsälvens dalgång«.

Härslätt 1:3

Beskrivning/historik

Den före detta skolbyggnaden är belägen intill landsvägen och omgiven av skogsmark. Huset är troligen från 1910 men flyttades enligt uppgift till platsen 1930 och användes då som skola. Huset är uppfört på naturstensgrund. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Byggnaden har korspostfönster med spröjs i de nedre lufterna. På taket ligger korrugerad plåt. I anslutning till entrén finns en mindre farstu med plåtklätt tak. Tidigare ingick även ett uthus troligen från 1920 i miljön.

Särskilda värden att bevara

Byggnadens bevarade utformning och karaktär. Fönstrens utformning och material. Byggnadens fasadmaterial.

Kulturhistorisk motivering

Byggnaden har ett samhällshistoriskt värde genom dess tidigare användning som skola och besitter därmed ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Höghult 1:35, 1:43, Hålet

Beskrivning/historik

Gård med bostadshus, ladugård och magasin omgiven av skogs- och odlingsmark. Bostadshuset är troligen från 1910-talet. Fasaden är klädd med locklistpanel. Byggnaden har tvåluftsfönster med spröjs och mezzaninfönster samt gavelsidofönster med figursågade omfattningar. Verandan har figursågade detaljer och fönster med krysspröjs. På taket ligger tvåkupigt lertegel. Skorstenen är putsad. På fastigheten finns också en ladugård och ett magasin troligen från 1920-talet. Ladugården har stående slätpanel och på taket ligger betongpannor. Magasinet har stående slät panel och på taket ligger eternitplattor.

Bostadshus.

Särskilda värden att bevara

Gårdens bevarade karaktär. Bostadshusets fasadmateriäl samt fönstrens placering, material och utformning. Byggnadens takmaterial. Verandans utformning.

Kulturhistorisk motivering

Gården har mycket av sin äldre karaktär och utformning bevarad och besitter därmed ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Fastigheten ingår i kulturmiljön »Lerdalsälvens dalgång«.

Käxbo 1:2, Mor Lenas stuga

Beskrivning/historik

Huset är en timrad så kallad ryggåsstuga och enligt uppgift från 1800-talets första hälft. Huset var också troligen en så kallad backstuga vilket bland annat karaktäriseras av att stugorna beboddes av de som inte ägde någon egen mark och stugornas placering på gårdarnas utmarker, där marken var sämre lämpad för odling. Huset har sitt namn efter »Mor Lena«, Helena Tomasdotter (f. 1850 d. 1945). Mor Lena försörjde sig som hushållerska samt genom brödbakning och bärplockning. Huset flyttades till den nuvarande platsen cirka 1902 och är uppfört på låg naturstensgrund. Fasaden är klädd med omålade stående så kallade vankantade paneler, en del av den östra långsidan saknar panel. På taket ligger korrugerad plåt.

Foto Lars Bergström, Västarvet.

Särskilda värden att bevara

Byggnadens karaktär och utformning. Byggnadens byggnadsdetaljer och dess exteriör och interiör som helhet.

Kulturhistorisk motivering

Byggnaden är ett tydligt och välbevarat exempel på de levnadsförhållandena som rådde för delar av den obebyggda landsbygdens befolkning under 1800-talet och det tidiga 1900-talet. Byggnaden besitter därmed ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

Lerdals-Bråten 1:14

Beskrivning/historik

Gård med bostadshus, vagnbod och ladugård belägen intill landsvägen och i öppet odlingslandskap. Bostadshuset är enligt uppgift uppfört på 1930-talet på putsad grund. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Byggnaden har två- och treluftsfönster med spröjs, mezzanin- och gavelsidofönster. På taket ligger tvåkupigt lertegel. I anslutning till entrén finns en glasveranda. Över glasverandan finns en så kallad frontespis. Vagnboden är enligt uppgift uppförd på 1930-talet och har stående locklistpanel. På taket ligger betongpannor. På fastigheten finns också en ladugård med plåtklädd fasad och plåttak.

Bostadshus..

Särskilda värden att bevara

Gårdsstrukturen. Bostadshusets ursprungliga form och karaktär. Fönstrens placering, material och utformning. Verandans utformning. Vagnbodens ursprungliga form och karaktär.

Kulturhistorisk motivering

Fastigheten har en välbevarad gårdsstruktur. Bostadshuset och vagnboden har sin karaktär och utformning bevarad. Gården besitter därmed ett särskilt kulturhistoriskt värde.

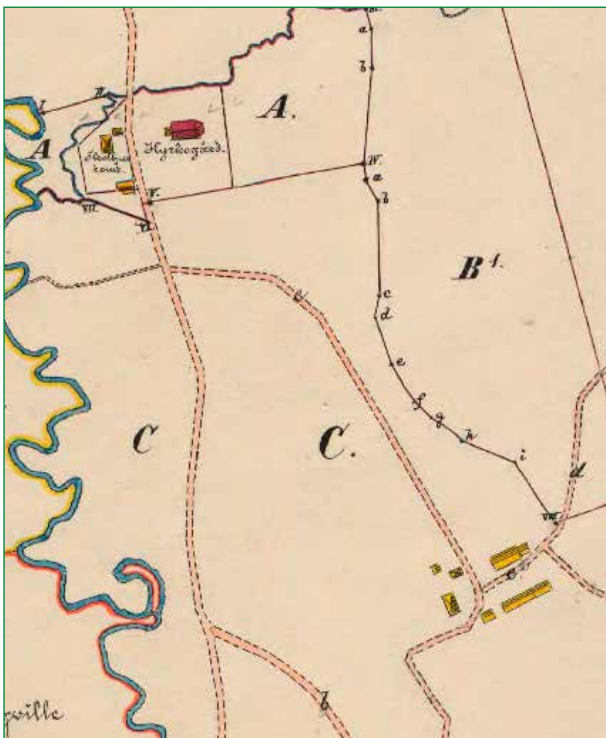
Fastigheten ingår i kulturmiljön »Lerdalsälvens dalgång«.

Översikt över gården.

Bostadshus I och II.

Lerdals kyrka uppe till vänster och gården (Lerdals Stom 1:4) nere till höger på kartbilden. Bild från Lantmäteriet, Historiska kartor, 1912.

Lerdals Stom 1:4, Lerdals Stom

Beskrivning/historik

Gård och före detta prästboställe beläget i öppet odlingslandskap och cirka 450 meter från Lerdals kyrka. Gårdsmiljön karaktäriseras av bostadshuset med de flankerande flygelbyggnaderna i form av ett mindre bostadshus och ett magasin samt de följande ekonomibyggnaderna. Bostadshus I är enligt uppgift från 1920-talet. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Huset har tvålufts-, trelufts- och mezzaninfönster. På taket ligger korrugerad plåt. I anslutning till entrén finns en sluten farstu/glasveranda. På husets södra gavel finns en tillbyggd entré. Bostadshus II är enligt uppgift från 1770-talet. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Byggnaden har tvålufts-fönster med spröjs. På taket ligger tvåkupigt lertegel. Magasinet är enligt uppgift från 1770-talet. Fasaden är klädd med stående locklistpanel och korrugerad plåt. Det finns översljustfönster över byggnadens två entréer och tvålufts-fönster med spröjs. På taket ligger tvåkupigt lertegel. Den timrade källaren med vällingklocka är enligt uppgift från 1770. På taket ligger korrugerad plåt. På fastigheten finns också två ekonomibyggnader i form av en ladugård och ett vagnslider enligt uppgift från 1920-talet, med till största delen plåtklädda fasader. Omkring 500 meter nordost om gården finns ett före detta torp.

Särskilda värden att bevara

Den välbevarade gårdsmiljön och dess struktur. Byggnadernas karaktär och utformning. Byggnadernas bevarade fasadmateriell, fönsterplacering och utformning samt bevarade takmaterial,

Kulturhistorisk motivering

Den välbevarade gården/gårdsmiljön har ett samhällshistoriskt värde genom dess tidigare användning som prästboställe. Bostadshus II:s, magasinets och källarens höga ålder. Byggnadernas karaktär, utformning och struktur är välbevarad. Sammantaget besitter gården därmed ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Fastigheten ingår i kulturmiljön »Lerdalsälvens dalgång«.

Lerdals Stom 1:10

Beskrivning/historik

Kvarn belägen i Lerdalsälvens dalgång. Kvarnen, vilket enligt uppgift troligen är en el-kvarn, ligger i en vägkorsning omkring 100 meter från älven. Kvarnen är en två våningar hög byggnad på en låg grund vars fasader är beklädda med locklistpanel. Sadeltaket är belagt med tvåkupigt lertegel. En tillbyggnad med pulpettak belagt med bitar av plåt återfinns på den norra gaveln. Tillbyggnaden är en våning hög försett med en port och fönster. Fönstren är av olika typer. Bland annat tvålufts med en ruta i var båge, tvålufts med tre rutor i var båge och fönster med spröjs i lodrät riktning. Dörren är placerad under ett skärmtak belagt med enkupigt lertegel. I hembygdsboken »Lerdal vår hembygd« står det att läsa under rubriken Lerdals Stom 1:10: »Stommen 1:10 avstyckades från 1:9 och där uppfördes kvarn och såg av Gunnar Trogen, Hedekas. Byggnaderna blev färdiga våren 1944.« (Riksantikvarieämbetets bebyggelseregister)

Särskilda värden att bevara

Byggnadens karaktär och utformning. Byggnadens fasad- och takmaterial.

Kulturhistorisk motivering

Byggnadens ursprungliga utformning och karaktär är välbevarad. Kvarnen är enligt uppgift en av Dalslands fyra bevarade ej vattendrivna kvarnar. Den har därmed ett högt teknikhistoriskt- och samhällshistoriskt värde. Sammantaget besitter kvarnen ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

Fastigheten ingår i kulturmiljön »Lerdalsälvens dalgång«.

Bostadshus.

Lerdals Stom 1:12, Nytorp

Beskrivning/historik

Före detta torp med bostadshus och ladugård troligen från 1870-talet. Torpet är beläget intill skogskanten och i anslutning till odlingsmark. Bostadshusets fasad är klädd med stående locklistpanel. Huset har tvålufts-fönster med spröjs och liggande nockfönster. På taket ligger betongpannor. Ladugården är troligen samtida med bostadshuset. Fasaden är klädd med omålad stående slätpanel. På taket ligger betongpannor. På gården finns också en jordkällare med härbre.

Särskilda värden att bevara

Gårdsmiljön och byggnadernas form och karaktär. Byggnadens fasadmaterial och fönsterutformning samt bostadshusets och ladugårdens takmaterial.

Kulturhistorisk motivering

Gården är välbevarad och är ett gott exempel på ett dagsverkstorp vid 1800-talets slut. Gården besitter därmed ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Ladugård och jordkällare med härbre.

Lerdals Stom 1:14,

Lerdals före detta kyrkskola

Beskrivning/historik

Före detta kyrkskola belägen i nära anslutning till Lerdals kyrka. Byggnaden ägs och förvaltas av Lerdals Byalag. Byggnaden är troligen från 1910-talet. Fasaden är klädd med stående profilerad locklistpanel. Huset har spröjsade fönster i olika modeller samt runda gavelsidofönster. På taket ligger betongpannor. I anslutning till entrén finns en öppen farstukvist med ramp. Ut-huset är troligen från 1920-talet. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. På taket ligger korrugerad plåt. På byggnadens södra gavel finns en så kallad snedtäcka.

Lerdals före detta kyrkskola.

Särskilda värden att bevara

Miljön och byggnadernas karaktär och utformning. Fönstrens placering och utformning samt samt den före detta kyrkskolans fasadmaterial.

Kulturhistorisk motivering

Miljön och byggnaderna är välbevarade och som före detta skola i ett sockencentrum har byggnaderna ett samhällshistoriskt värde. Byggnadens värde förstärks också av att den fortfarande används som offentlig byggnad. Sammantaget besitter därmed byggnaden ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

Skollhusets tomt och Lerdals kyrka, Lantmäteriet, Historiska kartor.

Fastigheten ingår i kulturmiljön »Lerdalsälvens dalgång«.

Skollhus till vänster i bild. DigitaltMuseum, Västarvets bildarkiv.

Lerkvilla 1:18

Beskrivning/historik

Gård med bostadshus, ladugård och jordkällare belägen på en höjd i relativt öppet odlingslandskap. Bostadshuset är enligt uppgift från 1900-talets början. Huset har tvåluftsfönster med spröjs och profilerade överstycken samt mezzanin- och gavelsidofönster. På taket ligger rött betongpannor. I anslutning till entrén finns en glasveranda. På gården finns också en ladugård enligt uppgift från 1916 samt en jordkällare.

Särskilda värden att bevara

Bostadshusets karaktär och utformning. Fönstrens placering, material och utformning.

Kulturhistorisk motivering

Gårdsmiljön och byggnaderna har sin karaktär och utformning bevarad och är därmed ett värdefullt inslag i kulturlandskapet. Detta motiverar ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Fastigheten ingår i kulturmiljön »Lerdalsälvens dalgång«.

Lommelanda 1:12

Beskrivning/historik

Gård med två bostadshus och ekonomibyggnader belägen i öppet odlingslandskap. Bostadshus I är enligt uppgift från 1951 och har en putsad grund. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Byggnaden har två- och treluftsfönster utan spröjs. På taket ligger tvåkupigt lertegel. I anslutning till entrén finns en glasveranda. Över glasverandan finns en balkong och taklyft. I anslutning till entrén på husets norra gavel finns en sluten farstuvist med sadeltak. Bostadshus II är enligt uppgift från 1934. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Byggnaden har tvåluftsfönster med spröjs och ett senare tillkommet mindre fönster till höger om entrén. På taket ligger betongpannor. I anslutning till entrén finns en sluten farstuvist. Ladugården är enligt uppgift från 1943. Fasaden är klädd med stående slät panel och på taket ligger tvåkupigt lertegel. Det före detta svinhuset är troligen från 1900-talets början. Fasaden är klädd med stående slätpanel och på taket ligger tvåkupigt lertegel. Ladan är troligen från 1900-talets början. Fasaden är klädd med stående lockpanel och på taket ligger tvåkupigt lertegel. Vedboden/magasinet är troligen

Bostadshus I och II.

Lada längst bort i bild.

gen från 1900-talets början. Fasaden är klädd med stående slät panel och på taket ligger tvåkupigt lertegel. På fastigheten finns två jordkällare troligen från 1900-talets början samt ett garage troligen från 1930-talet.

Särskilda värden att bevara

Gårdsmiljön och byggnadernas karaktär och utformning. Bostadshusens fasad- och takmaterial samt de äldre fönstrens utformning, material och placering. Byggnadernas äldre takmaterial.

Kulturhistorisk motivering

Gårdsmiljön och byggnaderna har sin karaktär och utformning bevarad och är därmed ett tydligt och värdefullt inslag i kulturlandskapet. Detta motiverar ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Fastigheten ingår i kulturmiljön »Lerdalsälvens dalgång«.

Torgersbyn 1:6

Beskrivning/historik

Gård med bostadshus, lillstuga, ladugård och förråd omgiven av skogs- och odlingsmark. En äldre vägsträckning korsar fastigheten. Bostadshuset är enligt uppgift från 1930-talet. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Byggnaden har korspost-, mezzanin- och gavelsidofönster med figursågade omfattningar. I anslutning till entrén finns en veranda med figursågade detaljer och fönster med spröjs. På byggnadens sydöstra gavel finns en tillbyggnad. På taket ligger tvåkupigt lertegel. Lillstugan är enligt uppgift från 1950-talet. Fasaden är klädd med stående vankantad lockpanel. Byggnaden har tvåluftsfönster med spröjs. På taket ligger glaserat

lertegel. I anslutning till entrén finns en öppen farstukvist. Ladugården är enligt uppgift från 1930-talet. Fasaden är klädd med stående slät panel. Fönstren är spröjsade och på taket ligger tvåkupigt lertegel. På gården finns också en mindre förrådsbyggnad troligen uppförd på 1930-talet.

Särskilda värden att bevara

Den befintliga gårdsmiljön och den äldre vägsträckningen som korsar fastigheten. Byggnadernas karaktärer. De bevarade fönstren- och fönsteromfattningarnas utformning. Ladugårdens fasad- och takmaterial.

Kulturhistorisk motivering

Gården har ett särskilt kulturhistoriskt värde vilket motiveras av den äldre vägsträckningen, bostadshusets och lillstugans bevarade karaktär och den mycket välbevarade ladugården.

Östra Fjälla 1:25, Lindhög

Beskrivning/historik

Gården är till största delen omgiven av öppet odlingslandskap. Bostadshuset är enligt uppgift från 1910 och uppfört på naturstensgrund. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Byggnaden har två- och treluftsfönster med spröjs, mezzanin- och gavelsidofönster och trekantiganockfönster. På taket ligger tvåkupigt lertegel. I anslutning till entrén finns en glasveranda. På fastigheten finns också en senare tillkommen lillstuga och jordkällare.

Särskilda värden att bevara

Byggnadens bevarade karaktär och utformning. Glasverandans utformning. Fönstrens utformning och placering. Byggnadens takmaterial.

Kulturhistorisk motivering

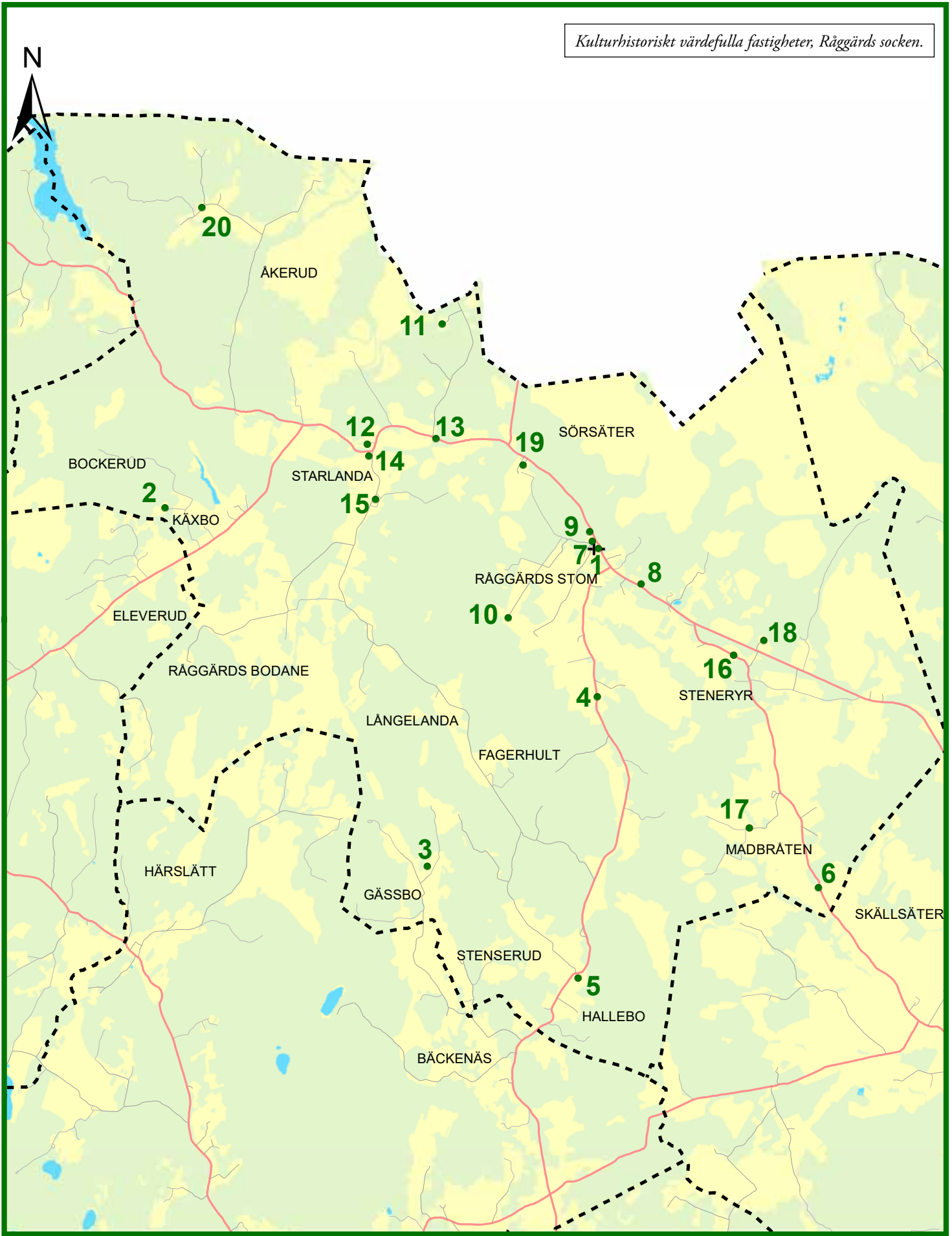
Bostadshuset har ett särskilt kulturhistoriskt värde vilket motiveras av att byggnadens ursprungliga form och karaktär är bevarad.

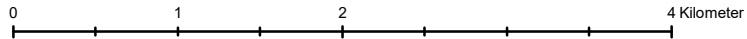
Råggärds socken

Äldre väg på moränås i Råggärd socken.

- Kultuhistoriskt värdefulla fastigheter
- Sockengräns

1:46 000

1. Råggärds Stom 4:1, *Råggärds kyrka*
2. Bockerud 1:12
3. Bäckens 3:28
4. Fagerhult 1:25, *Sörgården*
5. Hallebo 1:9
6. Madbråten 1:16, Rönningen
7. Råggärds Stom 1:13, *före detta Råggärds skola*
8. Råggärds Stom 1:31
9. Råggärds Stom 1:34
10. Råggärds Stom 2:1
11. Starlanda 1:12
12. Starlanda 1:13
13. Starlanda 1:13
14. Starlanda 1:17
15. Starlanda 1:7
16. Steneryr 1:18, *Stommen*
17. Steneryr 1:22
18. Steneryr 2:7, *Stelebacke*
19. Sörsäter 1:3
20. Åkerud 1:24, *Kullen*

Råggärds Stom 4:1, Råggärds kyrka

Beskrivning/historik

Till kyrkoanläggningen hör kyrkan med omgivande kyrkogård samt ett bårhus från 1968.

Kyrkan av trä består av ett långhus med tresidigt avslutat kor i sydost samt torn med vapenhus i nordväst. På korets norra sida finns en utbyggd sakristia och på dess södra sida ett mindre vindfång. Förutom det senare är kyrkan i sin helhet, enligt uppgift, uppförd 1734–1736. Vapenhuset i söder kan eventuellt vara från 1800-talets senare del.

Kyrkans exteriör karaktäriseras av den i förhållande till tornet kraftiga långhuskroppen med dess höga branta tak. Den timrade stommen är klädd med vit locklistpanel och försedd med knutlådor. Kyrkans sadeltak, förutom tornets spåntäckta huv, är täckta av enkupigt lertegel. Över koret är taket valmat. Tornhuvens kröns av en liten kopparklädd spira och en vindflöjel med initialerna I H S (Jesu monogram) och året 1688.

På långsidorna och till koret finns stora segmentbågeformade och smårutsindelade fönster. Det finns också små segmentbågeformade fönster i långhusets västra del, samt kvadratiska fönster i tornet och sakristian. Kyrkporten till vapenhuset liksom dörrarna till sakristian och lilla vapenhuset i söder är klädda med liggande fasspontpanel. Innanför pardörren, med överljusfönster, till vapenhuset finns en äldre kyrkport, troligen ursprunglig från kyrkans tillkomst. Porten är klädd med snedställd profilerad panel och har ett äldre lås samt en järnring på utsidan. (Riksantikvarieämbetets Bebyggelseregister)

Särskilda värden att bevara

Se Riksantikvarieämbetets Bebyggelseregister.

Kulturhistorisk motivering

Se Riksantikvarieämbetets Bebyggelseregister.

Särskilt lagskydd

Kyrkoanläggningen är ett kyrkligt kulturminne och skyddas därmed enligt 4 kap. Kulturmiljölagen.

Fastigheten ingår i kulturmiljön »Råggärds sockencentrum«.

Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Råggärd (P12)«.

Bockerud 1:12

Beskrivning/historik

Gård med bostadshus, lillstuga, magasin och jordkällare omgiven av skogsmark och i nära anslutning till relativt öppet odlingslandskap. Bostadshuset är ett så kallat västsvenskt dubbelhus, troligen från 1880-talet. Byggnaden är uppförd på naturstensgrund, huset är knuttimrat och fasaden är klädd med stående locklistpanel. Byggnaden har tvåluftsfönster med spröjs samt lunettformade mezzanin- och gavelsidofönster. På taket ligger tvåkupigt lertegel. Det finns en glasveranda i anslutning till entrén och en snedtäcka på husets östra gavel. Lillstugan är enligt uppgift från 1920-talets början. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Byggnaden har korspostfönster utan spröjs och på taket ligger tvåkupigt lertegel. Det finns ett framskjutet mittparti med glasveranda i anslutning till entrén. Magasinet är troligen från 1880-talet. Fasaden är klädd med rödslammad stående locklistpanel och på taket ligger tvåkupigt lertegel.

Särskilda värden att bevar

Gårdsmiljön. Byggnadernas äldre/ursprungliga karaktär och utformning. Byggnadens fasadmaterial och fönstrens utformning, material och placering.

Kulturhistorisk motivering

Gårdsmiljön och byggnaderna har sin karaktär och utformning bevarad och är därmed ett tydligt och värdefullt inslag i kulturlandskapet. Detta motiverar ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

Bäckenäs 3:28

Beskrivning/historik

Gård med Dalslandsstuga, lillstuga, ladugård, magasin, vedbod, garage och svinhus belägen i öppet odlingslandskap. Dalslandsstugan är troligen från 1860-talet och uppförd på naturstensgrund. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Huset har tvåluftsfönster med spröjs och kvadratiska nockfönster. På taket ligger tvåkupigt lertegel. I anslutning till entrén finns en sluten farstuvist. Lillstugan är enligt uppgift från 1920-talet och uppförd på naturstensgrund. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Huset har tvåluftsfönster med spröjs. På gaveln finns gavelsidofönster. På taket ligger takpanneplåt. I anslutning till entrén finns en sluten farstuvist. Ladugården är enligt uppgift från 1930-talet. Fasaden är klädd med stående slät panel. Byggnaden

Lillstuga. Foto Ann Borgström.

Bostadshus. Foto Ann Borgström.

Översikt över gården

Dalslandsstugan

har fönster i olika storlekar med spröjs. På taket ligger tvåkupigt lertegel. Magasinet är enligt uppgift från 1875 och uppfört på höga stenar. Fasaden är klädd med stående locklistpanel och slät panel. Byggnaden har tvåluftsfönster med spröjs. Byggnaden har en dörr på den västra gaveln och en dörr med överljusfönster på den norra långsidan. På taket ligger enkupigt lertegel. På byggnadens östra gavel finns en tillbyggd så kallad snedtäcka.

Vedboden är enligt uppgift från 1960-talet. Fasaden är klädd med stående slätpanel. Byggnaden harnockfönster i form av tvåluftsfönster med spröjs. På taket ligger korrugerad plåt. Garaget är enligt uppgift från 1950-talet. Fasaden är klädd med stående slätpanel. På taket ligger tvåkupigt lertegel. Svinhuset är enligt uppgift från 1950-talet. Fasaden är klädd med stående slätpanel. På taket ligger tvåkupigt lertegel. På fastigheten finns också ett uthus troligen från 1900-talets början samt en jordkällare troligen från 1940-talet.

Särskilda värden att bevara

Gårdsmiljön och dess tydliga funktionsdifferentierade byggelse. Byggnadernas utformning och karaktär. Byggnadernas fasadbeklädnad. Bostadshusets och lillstugans fönsterutformning. Byggnadernas äldre/ursprungliga takmaterial.

Kulturhistorisk motivering

Fastigheten har en mycket välbevarad och tydlig gårdsmiljö och besitter därmed ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

Fastigheten ingår i kulturmiljön »Dalgången vid Gässbo«.

Fagerhult 1:25, Sörgården

Beskrivning/historik

Bostadsfastighet med bostadshus och magasin belägen i öppet odlingslandskap intill landsvägen. Bostadshuset är en tvåvånings parstuga och är enligt uppgift från 1797. Huset har en putsad grund och fasaden är klädd med locklistpanel. Huset har spröjsade tvåluftsfönster. På taket ligger betongpannor. Magasinet är troligen från 1830-talet. Fasaden är klädd med stående slät panel. Det finns en trälucka vid gavelnocken. På byggnadens östra långsida finns två dörrar klädda med liggande panel och med överljusfönster. Dörrarnas dekorerade överstycken

bärs upp av figursågade konsoler. På fastigheten finns också en senare tillkommen ekonomibygnad.

Särskilda värden att bevara

Bostadshusets form, karaktär och fönsterutformning. Magasinets ursprungliga form och karaktär. Magasinets fasadmaterial samt dörr- och dörrromfattningarnas utformning. Överljusfönstren och byggnadens takmaterial.

Kulturhistorisk motivering

Fastigheten är en god representant för en gård med bostadshus i form av en parstuga i två våningar. Gården besitter ett särskilt kulturhistoriskt värde. Detta sammantaget med parstugans höga ålder och magasinets dekorativa snickeridetaljer motiverar gårdens särskilda kulturhistoriska värde.

Hallebo 1:9

Beskrivning/historik

Gård med Dalslandsstuga, ladugård, magasin och garage belägen högt och med fritt läge. Dalslandsstugan är enligt uppgift från 1830-talet och uppförd på naturstensgrund. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Huset har tvåluftsfönster med och utan spröjs och kvadratiske nockfönster. På taket ligger betongpannor. Ladugården är enligt uppgift från 1955. Fasaden är klädd med slät panel. En del av byggnadens nedre fasad är putsad. Byggnaden har treluftsfönster utan spröjs och på taket ligger eternitskivor. På fastigheten finns också ett magasin troligen från 1900-talets början samt ett garage som enligt uppgift är från 1940-talet.

Särskild värden att bevara

Gårdsmiljön. Bostadshusets volym, karaktär och utformning. Fasadmaterial. Ladugårdens karaktär och utformning.

Kulturhistorisk motivering

Gårdsmiljön är välbevarad. På gården återfinns en av kommunens äldre Dalslandsstugor som är byggnadshistoriskt intressant då den representerar en ovanligt bred typ av Dalslandsstugan. Sammantaget besitter byggnaden ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Madbråten 1:16

Beskrivning/historik

Gård med Dalslandsstuga, ladugård och vedbod belägen intill skogskanten och i anslutning till öppet odlingslandskap. Dalslandsstugan är troligen från 1830-talet och uppförd på naturstensgrund. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Huset har tvåluftsfönster med och utan spröjs. I anslutning till entrén finns en sluten farstuvist. På taket ligger korrugerad plåt. Ladugården är enligt uppgift från 1938. Fasaden är klädd med stående locklistpanel och slätpanel. En del av byggnadens nedre fasad är klädd med rött tegel. På taket ligger tvåkupigt lertegel. Vedboden är enligt uppgift från 1938. Fasaden är klädd med locklistpanel. Byggnaden har tvåluftsfönster med spröjs. På taket ligger korrugerad plåt.

Särskilda värden att bevara

Gårdsmiljön. Byggnadernas karaktär och utformning. Byggnadernas fasadmaterial. Ladugårdens takmaterial.

Kulturhistorisk motivering

Gården har ett mycket framträdande läge i landskapet. Bostadshuset är en Dalslandsstuga med hög ålder. Gården och byggnaderna har sin karaktär och utformning bevarad. Gården är också en god representant för den västsvenska gårdsstrukturen där bostadshus och ladugård ofta är belägna på var sin sida vägen. Sammantaget besitter därmed fastigheten ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

Råggärds Stom 1:13, före detta Råggärds skola

Beskrivning/historik

Före detta folkskola, numera hembygdsgård belägen intill Råggärds kyrka. Byggnaden är enligt uppgift från 1877 och uppförd på naturstensgrund. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Huset har en-, två- och trelufts-fönster, med och utan spröjs. På byggnadens baksida bildar fyra tättsittande tvålufts-fönster ett större fönsterparti. På taket ligger betongpannor och tvåkupigt lertegel. Byggnadens södra gavelfasad är tilläggsisolerad. På fastigheten finns också en vedbod/avtråde troligen från 1900-talets början. Byggnaden används idag som förråd.

Före detta folkskolan i Råggärd och de före detta lärarbostäderna till höger i bild.

Särskilda värden att bevara

Byggnadens karaktär och utformning. Byggnadens fasadmaterial. De äldre fönstrens utformning, placering och material. De två befintliga entréernas utformning.

Kulturhistorisk motivering

Byggnaden har en mycket välbevarade karaktär och har i egenskap av före detta skolbyggnad ett stort miljö- och samhällshistoriskt värde. Byggnaden är dessutom belägen nära de före detta lärarbostäderna på fastigheten Råggärds stom 1:34. Sammantaget besitter byggnaden ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

Fastigheten ingår i kulturmiljön »Råggärds sockencentrum«.

Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Råggärd (P12)«.

Råggärds Stom 1:31

Beskrivning/historik

Bostadshus med trädgårdstomt belägen intill landsvägen som passerar Råggärds kyrka. Bostadshuset är enligt uppgift från 1947 och har en putsad grund med källare. Byggnadens fasad är klädd med stående locklistpanel. Huset har två- och trelufts-fönster utan spröjs. På taket ligger betongpannor. Det finns en tillbyggd veranda på byggnadens östra sida. På fastigheten finns också en vedbod enligt uppgift samtida med bostadshuset.

Särskilda värden att bevara

Byggnadens tidstypiska 1940-talskaraktär och utformning. Byggnadens fasadmaterial samt fönstrens utformning och material.

Kulturhistorisk motivering

Huset har sin ursprungliga form och karaktär bevarad och är därmed en god representant för 1940-talets arkitektur. Huset besitter därmed ett särskilt kulturhistoriskt värde

Råggärds Stom 1:34,

före detta lärarbostäder

Beskrivning/historik

Före detta lärarbostäder, nu bostadshus belägen intill före detta Råggärds folkskola och nära Råggärds kyrka. Huset är troligen från 1950-talet och har putsad grund

Före detta lärarbostad.

med källare. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Byggnaden har en- till treluftsfönster utan spröjs och på taket ligger betongpannor. Det finns taklyft på byggnadens båda takfall och balkonger på byggnadens gavlar. I anslutning till entrén finns en öppen veranda.

Särskilda värden att bevara

Byggnadens äldre/ursprungliga karaktär och utformning. Fönstrens utformning.

Kulturhistorisk motivering

Byggnaden är belägen nära den före detta folkskolan på fastigheten Råggärds stom 1:13 och innehar ett särskilt kulturhistoriskt värde som exempel på de lärarbostäder som byggdes i nära anslutning till skolorna på landsbygden.

Fastigheten ingår i kulturmiljön »Råggärds sockencentrum«.

Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Råggärd (P12)«.

Råggärds Stom 2:1

Beskrivning/historik

Gård med bostadshus, ladugård, snickarbod och magasin belägen i öppet odlingslandskap. Bostadshuset är enligt uppgift från 1925 och uppfört på naturstensgrund. Fasaden är idag klädd med eternit. Huset har korspostfönster med spröjs i de nedre lufterna samt mezzaninfönster och gavelsidofönster med spröjs. På taket ligger tvåkupigt lertegel. Det finns en småspröjsad glasveranda i anslutning till entrén. På byggnadens södra gavel finns en tillbyggd entré. Snickarboden är enligt uppgift från 1923. Fasaden är klädd med stående locklistpanel och på taket ligger korrugerad plåt. Ladugården och magasinet är troligen från 1940- talet. Byggnadernas fasader är klädda med stående locklistpanel och slätpanel. På taken ligger korrugerad plåt.

Särskilda värden att bevara

Gårdsmiljön samt bostadshusets karaktär och utformning. Byggnadens takmaterial. Fönstrens material, utformning och placering.

Ekonomibyggnader på fastigheten.

Kulturhistorisk motivering

Gårdsmiljön och byggnaderna har sin karaktär och utformning bevarad och är därmed ett värdefullt inslag i landskapet. Bostadshuset är ett så kallat västsvenskt dubbelhus och är ett tydligt exempel på den period då eternitplattor monterades på befintlig fasad. Gården besitter därmed ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Starlanda 1:7, Kråkhult

Beskrivning/historik

Gård med bostadshus, bryggshus, ladugård och vedbod belägen drygt en kilometer från Starlanda by och huvudsakligen omgiven av skogsmark. Bostadshuset är troligen från 1900-talets början. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Huset har tvåluftsfönster med spröjs. På taket ligger tvåkupigt lertegel. I anslutning till entrén finns en glasveranda med småspröjsade fönster. Bryggshuset är troligen från 1900-talets början och fasaden är klädd med träpanel. På taket ligger korrugerad plåt. Ladugården är troligen från 1900-talets början och fasaden är klädd med stående slät panel. På taket ligger korrugerad plåt. Vedboden är troligen från 1900-talets början. Fasad är klädd med stående slät panel. Under vedbodens tvåkupiga lertegel ligger delar av ett halmtak.

Särskilda värden att bevara

Gårdsmiljön samt bostadshusets karaktär och utformning. Byggnadens fasadmaterialet. Fönstrens placering och utformning. Takmaterialet och verandans karaktär.

Kulturhistorisk motivering

Gårdsmiljön och byggnaderna har sin karaktär och utformning bevarad och är därmed ett värdefullt inslag i kulturlandskapet vilket motiverar ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Starlanda 1:12

Beskrivning/historik

Gård med bostadshus, bryggshus och ladugård belägen i öppet odlingslandskap. Bostadshuset är troligen från 1880-talet och uppfört på naturstensgrund. Fasaden är klädd med stående locklistpanel och på taket ligger skiffer. Huset har korspostfönster med spröjs i de nedre lufterna samt gavelsidofönster och mezzaninfönster. Fönsteromfattningarna samt över- och understyckena är profilerade. I anslutning till entrén finns en glasveranda.

Det finns en tillbyggnad med entré på byggnadens södra gavel. Brygghuset är troligen samtida med bostadshuset. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Huset har spröjsade tvåluftsfönster samt ett överljusfönster över en av byggnadens dörrar. På taket ligger tvåkupigt lertegel. På byggnadens norra långsida finns en entré/farstu och över den finns en så kallad vällingklocka. Ladugården är troligen från 1950-talet. Byggnadens fasad är klädd med stående slätpanel och tegel. På taket ligger korrugerad plåt. På fastigheten finns också ett garage från samma tid.

Särskilda värden att bevara

Gårdsmiljön och byggnadernas karaktär och utformning. Byggnadernas fasadmaterial. Verandans utformning. Bostadshusets och brygghusets fönsterutformning och takmaterial.

Kulturhistorisk motivering

Gården har sin karaktär och utformning bevarad och besitter därmed ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

Starlanda 1:13

Beskrivning/historik

Gård med bostadshus, brygghus, lillstuga och ekonomibyggnader belägen i Starlanda. Bostadshuset är enligt uppgift från 1905 och uppfört på naturstensgrund. Fasaden är klädd med stående profilerad locklist. Huset har korspostfönster utan spröjs och mezzaninfönster. På taket ligger enkupigt lertegel. I anslutning till entrén finns en glasveranda med småspröjsade fönster. Det finns en rundel framför bostadshuset och en tillbyggnad med entré på husets östra gavel. Brygghuset är enligt uppgift från 1938 och har en putsad grund. Fasaden är klädd med rött tegel. Det finns ett torn på byggnadens norra gavel. Gavelröstena är klädda med slät träpanel. Byggnaden har spröjsade en- och tvåluftsfönster. På taket ligger korrugerad plåt. På fastigheten finns också en lillstuga med vällingklocka, ladugård, jordkällare och garage.

Bostadshus, ladugård och lillstuga.

Brygghus

Särskilda värden att bevara

Gårdsmiljön. Bostadshusets och brygghusets äldre karaktär och utformning. Byggnadernas fasadmateriäl. Fönstrens materiäl, utformning och placering.

Kulturhistorisk motivering

Gården är en viktig del i den sammanhängande miljö som byggnaderna i Starlanda skapar. Gårdens brygghus hade enligt uppgift tidigare stor betydelse som »bygemensam tvättstuga.» Gården besitter därmed ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Starlanda 1:13, före detta bygdegård

Beskrivning/historik

Drygt en halv kilometer öster om Starlanda finns en före detta bygdegård. Byggnaden är belägen intill landsvägen i öppet odlingslandskap. Bygdegården är enligt uppgift från 1935. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. På taket ligger tvåkupigt lertegel. Över entrén finns ett entrétak med korrugerad plåt. Entrétaket vilar på trästolpar. Vedbod/avträdet är enligt uppgift samtida med bygdegården. Fasaden är klädd med stående slät panel. På taket ligger tvåkupigt lertegel.

Särskilda värden att bevara

Bygdegårdens karaktär och utformning.

Kulturhistorisk motivering

Den före detta bygdegården har ett samhällshistoriskt värde bland annat med anledning av att byggnaden har utgjort en samlingspunkt i trakten. Byggnaden har därmed ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Starlanda 1:17

Beskrivning/historik

Bostadsfastighet med bostadshus och magasin belägen intill landsvägen i Starlanda. Bostadshuset är enligt uppgift från 1895. Fasaden är klädd med stående profilerad locklistpanel. Byggnaden har korspostfönster med spröjs i de nedre lufterna samt gavelsido- och mezzaninfönster. På taket ligger betongpannor. I anslutning till entrén finns ett framskjutet mittparti med glasveranda. På entrétaket ligger takpapp. Magasinet är enligt uppgift samtida med bostadshuset. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Magasinet dubbdörr är

placerad på byggnadens norra gavel. Över dubbeldörren finns ett tvåluftsfönster med spröjs. På taket ligger korrugerad plåt. Gårdens tidigare ekonomibyggnader är nu belägna på en annan fastighet men ligger i nära anslutning till bostadsfastigheten.

Särskilda värden att bevara

Byggnadernas äldre/ursprungliga karaktär och utformning. Byggnadens fasadmateriell och fönstrens placering och utformning.

Kulturhistorisk motivering

Husen har sina karaktärer och utformningar bevarade och är en viktig del i den sammanhängande kulturmiljö som byggnaderna i Starlanda skapar. Fastigheten besitter därmed ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

Steneryr 1:18, Stommen

Beskrivning/historik:

Före detta soldattorp med ladugård och jordkällare beläget intill en mindre grusväg och i anslutning till relativt öppet odlingslandskap. Det före detta soldattorpet är enligt uppgift från 1800-talets början. Fasaden är klädd med stående locklistpanel och masonit. Byggnaden har tvåluftsfönster med spröjs. På taket ligger tvåkupigt lertegel. I anslutning till entrén finns en tillbyggd sluten farstu. Ladugården är enligt uppgift från 1920-talet. Byggnaden har fönster utan spröjs och fasaden är klädd med rödslammad stående slät panel och locklistpanel. Byggnadens östra sida är klädd med korrugerad plåt och på taket ligger eternitplattor. På fastigheten finns dessutom två senare uppförda ekonomibyggnader

Särskilda värden att bevara

Det före detta soldattorpets karaktär. Byggnadernas äldre fasad- och takmaterial. De äldre fönstrens material och utformning.

Kulturhistorisk motivering

Det före detta soldattorpets särskilt kulturhistoriska värde motiveras av byggnadernas bevarade karaktär och utformning samt byggnadens höga ålder.

Vägen upp till gården.

Steneryr 1:22

Beskrivning/historik

Gård med bostadshus, ladugård, lada och vagnbod omgiven av öppet odlingslandskap. Bostadshuset är troligen från 1880-talet. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Byggnaden har tvåluftsfönster med spröjs och på taket ligger tvåkupigt lertegel. Det finns en glasveranda i anslutning till entrén. Ladugården är troligen från 1800-talets första hälft. Fasaden är klädd med stående slät panel och locklistpanel och på taket ligger korrugerad plåt. Ladan är troligen från 1930-talet. Fasaden är klädd med stående slät panel och på taket ligger eternitplattor. Vagnboden är troligen samtida med ladan. Fasaden är klädd med stående locklistpanel och på taket ligger tvåkupigt lertegel.

Särskilda värden att bevara

Gårdsmiljön och bostadshusets karaktär och utformning. Fönstrens utformning, placering och material. Verandans utformning.

Bostadshuset.

Kulturhistorisk motivering

Gården har sin karaktär och utformning bevarad och besitter därmed ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Steneryr 2:7, Stelebacke

Beskrivning/historik

Gård med bostadshus, lillstuga, snickarbod och smedja belägen intill landsvägen. Bostadshuset är troligen från 1880-talet. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Lillstugan är troligen från 1880-talet. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Snickarboden är troligen från tidigt 1900-tal. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Byggnaden har tvålufts- och gavelsidofönster med spröjs. På taket ligger enkupigt lertegel. Det finns en källaringång på byggnadens södra gavel. Smedjan är troligen från 1870-talet. Fasaden är klädd med stående vankantad lockpanel. Fönstren är spröjsade i olika storlekar. På taket ligger enkupigt lertegel

Särskilda värden att bevara

Smedjan och den kvarvarande gårdsstrukturen.

Kulturhistorisk motivering'

Smedjan utgör en del av den äldre gårdsstrukturen. Smedjan utgör dessutom enligt uppgift en av kommunens få mera välbevarade smedjor och besitter därmed ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

Fastigheten ingår i kulturmiljön »Råggärds sockencentrum«.

Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Råggärd (P12)«.

Sörsäter 1:3

Beskrivning

Före detta prästgård (komministerboställe) med bostadshus och uthus belägen intill landsvägen och i närheten av Råggärds kyrka och Råggärds sockencentrum. Bostadshuset i form av en så kallad salsbyggnad, är troligen från 1880-talet. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Byggnaden har två- och treluftsfönster med spröjs, mezzanin- och gavelsidofönster. På taket ligger takpanneplåt. I anslutning till entrén finns en glasveranda med spröjsade fönster. På byggnadens sydvästra långsida finns ett taklyft. Det finns en tillbyggd så kallad snedtäcka med entré på byggnadens nordvästra gavel. Uthuset/avträdet är troligen från 1900-talets början. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Byggnadens fönster är spröjsade och på byggnadens tak ligger korrugerad plåt.

Särskilda värden att bevara

Bostadshusets karaktär och utformning. Fönstrens placering, utformning och material. Uthusets karaktär och utformning.

Kulturhistorisk motivering

Byggnadernas karaktär och utformning är välbevarad. Bostadshuset har ett samhällshistoriskt värde då fastigheten har en historia som före detta prästgård. Sammantaget besitter gården därmed ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Åkerud 1:24

Beskrivning

Gård med bostadshus och ladugård belägen intill skogskanten och i anslutning till öppet odlingslandskap. Bostadshuset är enligt uppgift från 1936 och har en putsad grund med källare. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Huset har två- och treluftsfönster med spröjs och rektangulära gavelsidofönster. På taket ligger tvåkupigt lertegel. I anslutning till entré finns en glasveranda med spröjsade fönster. Ladugården är enligt uppgift från 1930-talet. Fasaden är klädd med slät panel. Byggnaden har en- och tvåluftsfönster med spröjs och på taket ligger korrugerad plåt.

Särskilda värden att bevara

Gårdsmiljön och byggnadernas karaktär och utformning. Bostadshusets takmaterial och verandans karaktär samt fönstrens placering och utformning.

Kulturhistorisk motivering

Gården har en välbevarad gårdsstruktur och är en god representant för den västsvenska gårdsstrukturen där bostadshus och ladugård ofta är belägna på var sin sida vägen. Sammantaget besitter gården ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Brygghus i Starlanda.

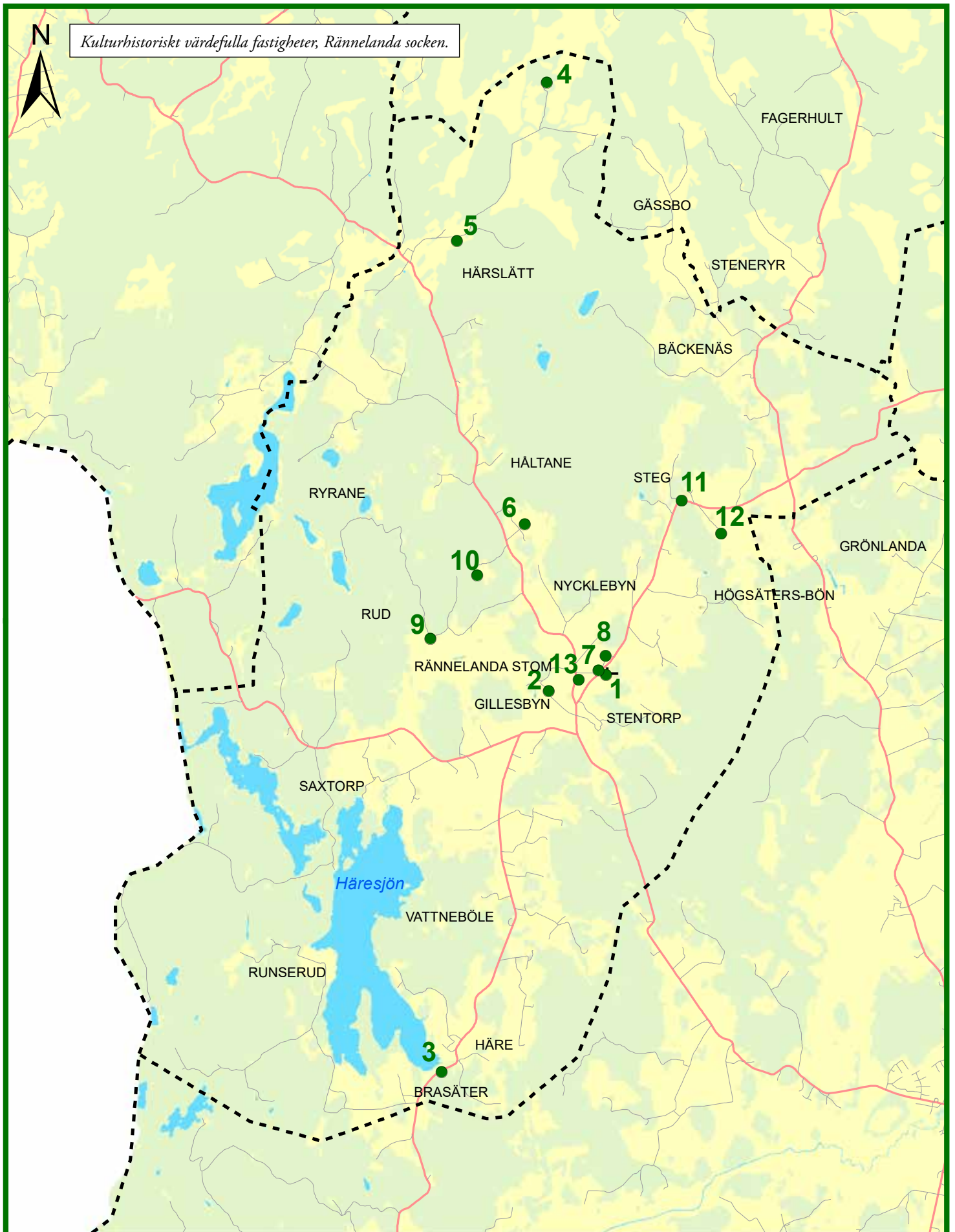
Gravfält i Råggårds socken.

Rännelanda socken

Kulturhistoriskt värdefulla fastigheter, Rännelanda socken.

● Kulturhistoriskt värdefulla fastigheter

- - - Sockengräns

0 1 2 4 Kilometer

1:50 000

1. Rännelanda kyrka 1:1, *Rännelanda kyrka*
2. Gillesbyn 1:7, *Gillesbyn*
3. Häre 1:5, *Alsbo*
4. Härslätt 1:6, *Ön*
5. Härslätt 1:16
6. Håltane 1:14
7. Nycklebyn 1:13, *före detta Rännelanda skola*
8. Nycklebyn 1:18
9. Rud 1:7
10. Rud 1:16, 1:18, *Sandbacken*
11. Steg 1:11, *före detta Stegs skola*
12. Steg 1:13
13. Stentorp 1:26

Rännelanda kyrka 1:1, *Rännelanda kyrka* *Beskrivning/historik*

Kyrkobyggnaden är väl synlig genom dess framträdande placering i landskapet. I anslutning till kyrkobyggnaden finns en klockstapel från 1794, ett bårhus från 1947 samt ett förråd.

Kyrkan är av sten med ett tresidigt avslutat kor i öster och torn i väster. På korets södra sida finns en utbyggd sakristia. Långhuset och koret uppfördes 1773 men kyrkan kom inte att fullföljas efter de ursprungliga ritningarna, bland annat uppfördes inget torn. Tornet och sakristia tillkom i samband med en större renovering 1943–44. Karakteristisk för exteriören är långhusets bredd och tornets bastanta uttryck. Kyrkans fasad täcks av vit spritputs och taken av småskiffer. Långhuset täcks av ett sadeltak, valmat över koret. Även sakristian har ett sadeltak och tornet en huv med spira, krönt av ett kors med glober av kopparplåt. Huvudentrén är mot väster, till vapenhuset i tornets nedervåning. Ingångar finns också genom en port mitt på södra långsidan och genom en dörr på sakristians västra sida. Båda portarna (1944) är utformade som pardörrar med snedställ profilerad brun panel. Dörren till sakristian, i oljad ek, är av senare datum. Porten mot väster är segmentbågeformad och den mot söder har ett halvmåneformat överljus. På

kyrkans långsidor finns stora rundbågiga fönster, smårutsindelade och blåmålade. Tornets bastanta intryck förstärks av att det har tre ljudluckor, brunmålade med jalusiliknande galler på utsidorna, mot väster och mot öster. Mot söder och norr finns enkla ljudöppningar med enbart jalusiliknade galler (Riksantikvarieämbetets Bebyggelseregister).

Särskilda värden att bevara

Se Riksantikvarieämbetets Bebyggelseregister.

Kulturhistorisk motivering

Se Riksantikvarieämbetets Bebyggelseregister.

Särskilt lagskydd

Kyrkoanläggningen är ett kyrkligt kulturminne och skyddas därmed enligt 4 kap. Kulturmiljölagen.

Gillesbyn 1:7, Gillesbyn

Beskrivning/historik

Gården har ett framträdande läge i det öppna böljande landskapet genom dess placering på en höjd. Gårdsmiljön karaktäriseras av bostadshuset i form av en tvåvånings parstuga och de två flankerande flygelbyggnaderna i form av en lillstuga och en bod. På gården finns också en senare uppförd ladugård. Bostadshuset är enligt uppgift från 1773. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Byggnaden har två- och treluftsfönster med spröjs och mezzaninfönster. I anslutning till entrén finns en glasveranda. Lillstugan är enligt uppgift ursprungligen från 1904/1905 och var tidigare placerad på torpet Intagan. Lillstugan flyttades till sin nuvarande plats 1918. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Byggnaden har tvåluftsfönster med spröjs och på taket ligger tvåkupigt lertegel. I anslutning till entrén finns en sluten farstukvist. Boden är enligt uppgift från 1928. Fasaden är klädd med locklistpanel och korrugerad plåt. På taket ligger tvåkupigt lertegel. På fastigheten finns också en senare uppförd ladugård.

Särskilda värden att bevara

Gårdsmiljöns struktur och karaktär samt bostadshusets, lillstugans och bodens karaktär och utformning.

Kulturhistorisk motivering

Gårdsmiljön och byggnaderna har sin karaktär bevarad och är därmed ett värdefullt inslag i kulturlandskapet. Detta sammantaget med bostadshusets höga ålder motiverar ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Håltane 1:14

Beskrivning/historik

Enkelstuga omgiven av öppet odlingslandskap. Enkelstugan är enligt uppgift från 1890-talet och uppfört på naturstensgrund. Huset har två- och treluftsfönster, gavelsido- samt mezzaninfönster. Fasaden är klädd med stående locklistpanel och på taket ligger tvåkupigt lertegel. I anslutning till entrén finns en öppen farstukvist. På fastigheten finns ytterligare ett bostadshus med tillhörande ekonomibyggnader.

Särskilda värden att bevara

Husets bevarade ursprungliga form och karaktär. Byggnadens fasad- och takmaterial. Fönstrens material, placering och utformning.

Kulturhistorisk motivering

Huset har sin ursprungliga karaktär och utformning bevarad och besitter därmed ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

Bostadshus.

Häre 1:5, Alsbo

Beskrivning/historik

Bostadsfastighet med bostadshus och lillstuga belägen vid skogskanten och intill landsvägen. Lillstugan användes som affärslokal 1932–1953 och som cykelverkstad under perioden 1953–1961. Bostadshuset är från 1931. Fasaden är klädd med liggande panel. Byggnaden har två- och tre-lufts-fönster med spröjs och på taket ligger tvåkupigt lertegel. Det finns ett framskjutet mittparti i anslutning till entrén. Lillstugan är samtida med bostadshuset. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Byggnaden har två-lufts-fönster med spröjs och på taket ligger tvåkupigt lertegel. På fastigheten finns också en mindre förrådsbyggnad.

Särskilda värden att bevara

Byggnadernas karaktär och utformning. Bostadshusets fönsterutformning, placering och material. Byggnadernas fasad- och takmaterial.

Kulturhistorisk motivering

Byggnaderna har sin karaktär och utformning bevarad. Lillstugan användes tidigare som affärslokal vilket bland annat ger fastigheten ett samhällshistoriskt värde. Sammantaget besitter byggnaderna ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Härslätt 1:6, Ön

Beskrivning/historik

Välbevarad gård med Dalslandsstuga, ladugård och bod omgiven av skogsmark. Dalslandsstugan är enligt uppgift från 1850-talet och uppförd på naturstensgrund. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Byggnaden har tvålufts-fönster med spröjs ochnockfönster. På taket ligger tvåkupigt lertegel. Det finns en glasveranda i anslutning till entrén. Ladugården är enligt uppgift från 1927. Fasaden är klädd med stående locklistpanel och på taket ligger tvåkupigt lertegel. Boden är troligen från 1800-talets andra hälft. Fasaden är klädd med stående locklistpanel och på taket ligger tvåkupigt lertegel.

Särskilda värden att bevara

Gårdsmiljön. Byggnadernas ursprungliga karaktär, form och material. Fönstrens utformning, material och placering. Verandans utformning.

Kulturhistorisk motivering

Gården har i ovanligt hög grad sin ursprungliga karaktär och utformning bevarad och besitter därmed ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Härslätt 1:16, Mon

Beskrivning/historik

Gården är belägen intill skogskanten och i anslutning till öppet odlingslandskap. På gården finns två bostadshus varav det ena är en så kallad parstuga med två våningar, en ladugård och en bod. Parstugan är enligt uppgift från 1794 och uppförd på naturstensgrund. Fasaden är klädd med stående locklistpanel och huset har två-lufts-fönster med spröjs. På taket ligger takpanneplåt. I anslutning till entrén finns en glasveranda med småspröjsade fönster och figursågade detaljer. Bostadshus II är från 1910 och har en putsad grund. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Byggnaden har två-lufts-fönster med spröjs. På taket ligger betongpannor. I anslutning till entrén finns en öppen farstukvist. På gården finns dessutom en ladugård enligt uppgift från 1910-talet och ett senare uppfört garage.

Tvåvånings parstuga.

Särskilda värden att bevara

Gårdens bevarade form och karaktär. Parstugans fasadmaterial samt fönstrens material, utformning och placering. Verandans utformning,

Kulturhistorisk motivering

Parstugan har sin karaktär och utformning bevarad och är genom sin höga ålder ett mycket värdefullt inslag i kulturlandskapet. Sammantaget medför detta att parstugan besitter ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

Nycklebyn 1:13, före detta Rännelanda skola

Beskrivning/historik

Före detta skolbyggnad, nu bygdegård, belägen intill Rännelanda kyrka. Byggnaden är troligen från mitten av 1870-talet och uppförd på naturstensgrund. Fasaden

är klädd med stående locklistpanel. Byggnaden har två- och treluftsfönster med och utan spröjs. Taklyftet på byggnadens södra takfall tillkom på 1950-talet.

Särskilda värden att bevara

Byggnadens karaktär och fasadmateriäl.

Kulturhistorisk motivering

Byggnaden har ett högt samhällshistoriskt och kulturhistoriskt värde vilket motiveras av dess välbevarade karaktär som före detta skola och att byggnaden fortfarande används som offentlig byggnad. Sammantaget besitter därmed byggnaden ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Nycklebyn 1:18

Beskrivning/historik

Gård med Dalslandsstuga belägen i närheten av Rännelanda kyrka och i anslutning till öppet odlingslandskap. Dalslandsstugan är enligt uppgift från 1800-talets början. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Huset har tvåluftsfönster med spröjs. På taket ligger korrugerad plåt. I anslutning till entrén finns delar av en glasveranda. På fastigheten finns också ett garage.

Särskilda värden att bevara

Dalslandsstugans karaktär och utformning. Fasadmateriäl samt fönstrens placering, materiäl och utformning.

Kulturhistorisk motivering

Välbevarad Dalslandsstuga av hög ålder vilket motiverar fastighetens särskilda kulturhistoriska värde.

Rud 1:7, Västeräng

Beskrivning/historik

Gård med bostadshus, ladugård och uthus belägen i öppet odlingslandskap och något avskilt från den samlade bebyggelsen i Rud. Bostadshuset är enligt uppgift från 1890-talet. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Byggnaden har tvåluftsfönster med spröjs och gavelsidfönster. På taket ligger takpanneplåt. Ladugården är från 1937. Fasaden är klädd med rödslammad stående slät panel. Byggnaden har en- och tvåluftsfönster med spröjs. På taket ligger tvåkupigt lertegel. Uthuset är enligt uppgift från 1800-talets senare del. Fasaden

Översikt över gården.

är klädd med stående locklistpanel och på taket ligger takpanneplåt.

Särskilda värden att bevara

Byggnadernas bevarade ursprungliga karaktär och utformning. Den välbevarade gårdsmiljön. Bostadshusets fasadmateriäl, de äldre fönstrens placering, materiäl och utformning. Verandans utformning. Ladugårdens fasad- och takmateriäl. Uthusets fasadmateriäl.

Kulturhistorisk motivering

Gården och byggnaderna har sin ursprungliga karaktär och utformning bevarad och besitter därmed ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Översikt över gården.

Före detta soldattorp.

Rud 1:16, 1:18, Sandbacken

Beskrivning/historik

Före detta soldattorp med ladugård beläget vid skogskanten och i anslutning till öppet odlingslandskap. Det före detta soldattorpet är troligen från 1800-talets senare del. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Byggnaden har tvåluftsfönster med spröjs och på taket ligger tvåkupigt lertegel. I anslutning till entrén finns en sluten farstukvist och på byggnadens nordvästra gavel leder en trappa upp till entrén på vindsvåningen. Ladugården är troligen samtida med det före detta soldattorpet. Fasaden är klädd med stående slät panel och på taket ligger tvåkupigt lertegel. På fastigheterna finns också ett avträde och tre mindre träbyggnader.

Särskilda värden att bevara

Gårdsmiljön, det före detta soldattorpets och ladugårdens form och karaktär. Byggnadernas tak- och fasadmateriäl.

Kulturhistorisk motivering

Gården har sin karaktär och utformning bevarad och besitter därmed ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Steg 1:11, före detta Stegs skola

Beskrivning/historik

Före detta småskola, numera bostadshus belägen in- till landsvägen och i ett relativt öppet odlingslandskap. Bostadshuset är enligt uppgift från 1913 och uppfört

på naturstensgrund. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Huset har tvåluftsfönster med spröjs och korspostfönster med spröjs i de nedre lufterna. På taket ligger betongpannor. I anslutning till entrén finns en öppen farstukvist.

Särskilda värden att bevara

Byggnadens ursprungliga form och karaktär. Fönstrens utformning och byggnadens fasadmaterial.

Kulturhistorisk motivering

Byggnaden har ett högt samhälls- och kulturhistoriskt värde vilket motiveras av dess bevarade utformning och karaktär samt ursprungliga funktion som skola. Detta sammantaget motiverar ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Bostadshus.

Lillstuga.

Steg 1:13

Beskrivning/historik

Gård med bostadshus, lillstuga, ladugård, uthus, jordkällare och garage belägen i anslutning till öppet odlingslandskap. Bostadshuset är från 1872 och uppfört på naturstensgrund. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Byggnaden har två- och treluftsfönster med spröjs, mezzanin- och gavelsidofönster samt runda nockfönster, samtliga med figursågade fönsteromfattningar. På taket ligger enkupigt lertegel. I anslutning till entrén finns en veranda rikligt dekorerad med figursågade detaljer och på byggnadens norra gavel finns en tillbyggd entré. Lillstugan är enligt uppgift från 1870. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Byggnaden har lunettformade mezzaninfönster samt tvåluftsfönster med spröjs och överstycken som bärs upp av konsoler. På taket ligger enkupigt lertegel. I anslutning till entrén finns en veranda rikligt dekorerad med figursågade detaljer. Ladugården är enligt uppgift från 1924. Fasaden är klädd med rödslammad stående locklistpanel och slät panel. Byggnaden har spröjsade fönster. På taket ligger tvåkupigt lertegel. Uthuset är enligt uppgift från 1954. Fasaden är klädd med rödslammad stående slät panel. Byggnaden har spröjsade fönster och på taket ligger enkupigt lertegel. Jordkällaren är troligen från 1870-talet och uppbyggd av sten.

Särskilda värden att bevara

Gårdsmiljön. Byggnadernas karaktär och utformning. Byggnadernas fasad- och takmaterial. Bostadshusets och lillstugans fönsterutformning och placering. De äldre fönstrens material. Bostadshusets veranda.

Kulturhistorisk motivering

Gårdsmiljön och byggnaderna har sin karaktär och utformning bevarad och är därmed ett tydligt och värdefullt inslag i kulturlandskapet. Detta motiverar ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

Ladugård.

Stentorp 1:26

Beskrivning/historik

Före detta lärarbostäder, nu bostadshus beläget i nära anslutning till den samtida före detta Rännelanda skola. Byggnaden är enligt uppgift från 1954 och uppförd på putsad grund. Fasaden är klädd med stående lockpanel. Byggnaden har enluftsfönster och på taket ligger enkupigt lertegel. På det nordvästra takfallet finns tre takkupor. Över entréerna finns tidstypiska pulpettak.

Särskilda värden att bevara

Byggnadens bevarade ursprungliga form och karaktär. Fönsterutformning och takmaterial.

Kulturhistorisk motivering

Byggnaden innehar ett samhällshistoriskt värde som representant för de lärarbostäder som byggdes i nära anslutning till skolorna på landsbygden. Detta sammantaget med byggnadens välbevarade karaktär motiverar ett särskilt kulturhistoriskt värde.

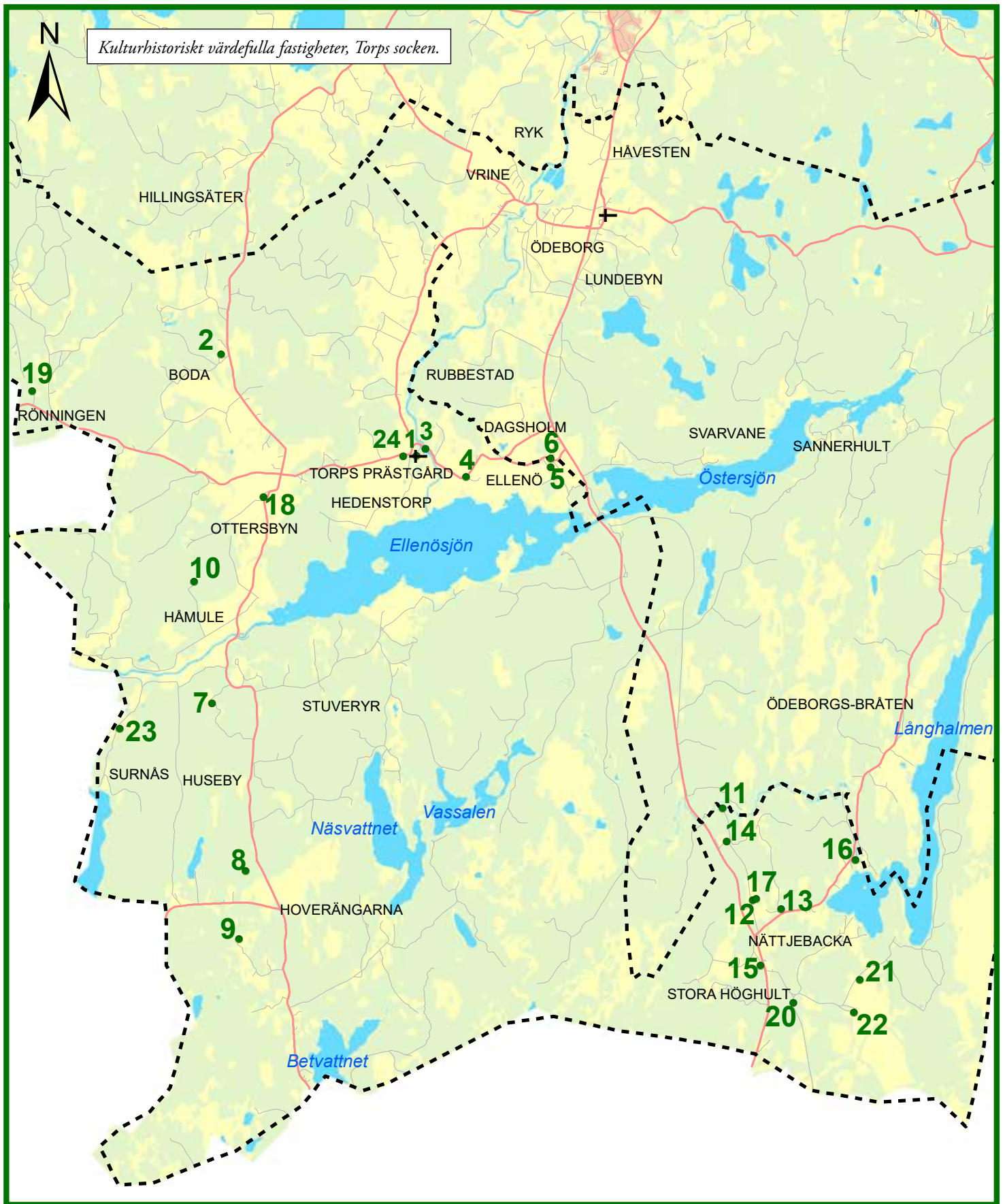

Torps socken

Vy över Ellenösjön.

Kulturbistoriskt värdefulla fastigheter, Torps socken.

● Kulturbistoriskt värdefulla fastigheter

--- Sockengräns

0 1 000 2 000 4 000 Meter
1:66 000

1. Torps Prästgård 1:17, 2:1, *Torps kyrka*
2. Boda 1:32, *Tegen*
3. Ellenö 1:1, *Ellenö kvarn*
4. Ellenö 1:1, *Ellenö gård*
5. Ellenö 4:6, *Ellenö före detta stationshus*
6. Ellenö 5:1, *Edebo*
7. Huseby 1:19, 1:3
8. Huseby 1:3, *Parken, »Teklas stuga«*
9. Huseby 1:5, *Hasslekas*
10. Håmule 3:3, *Hultet*
11. Nättjebacka 1:32
12. Nättjebacka 1:33
13. Nättjebacka 1:34
14. Nättjebacka 1:36
15. Nättjebacka 1:38, *Nättjebacka såg*
16. Nättjebacka 1:40, *Nättjebacka kvarn*
17. Nättjebacka 1:8, *Myrarna*
18. Ottersbyn 1:2, *Ottersbyn*
19. Rönningen 1:1, *Rönningen*
20. Stora Höghult 1:35, *Hasselbacken*
21. Stora Höghult 1:43, *Kulten*
22. Stora Höghult 1:9, *Stora Höghult*
23. Surnås 1:1, *Slackås*
24. Torps Prästgård 1:7, *Torps prästgård*

Torps kyrka

Torps Prästgård 1:17, 2:1, *Torps kyrka*

Beskrivning/historik

Kyrkan har ett karakteristiskt höjdläge i det böljande odlingslandskapet invid Valboån, i närheten av dess utflöde i Ellenösjön.

Kyrkan nyuppfördes 1750–55. Kyrkplatsen är troligen medeltida. Kyrkan har genomgått flera förändringar, men i väsentliga delar bevarat sin ursprungliga exteriöra utformning som en liten enkel stenkyrka. Kyrkorummet präglas av olika tidsskikt där altaruppsats och predikstol från 1700-talet, bänkinredningen från 1916 samt det målade korfönstret och trärelieferna på predikstolen och läktarbröstningen från 1950-talet utgör karakteristiska inslag. Från en renovering 1935 härrör bland annat vapenhuset och södra långsidans ekport med beslag av konstsmide (Riksantikvarieämbetets Bebyggelseregister). År 1998 ersattes sakristian med en ny på samma plats.

Kyrkogården består av två olika delar, båda med relativt små ytor. Den äldsta delen har en nästan kvadratisk form som omgärdar kyrkan, huvudsakligen på dess södra sida. Cirka 50 meter norrut, i slutningen nedanför kyrkan, finns en avgränsad, också närmast kvadratisk, kyrkogårdsdel som tillkom på 1920-talet. Mellan kyrkogårdsdelarna finns en grusad parkerings-

plats och grusade mindre tillfartsvägar. Mellan de båda kyrkogårdsdelarna finns också det vitputsade bårhuset med skiffertak (arkitekt Axel Forssén, Göteborg) och intill »Norra kyrkogården« den faluröda ekonomibyggnaden med tegeltak (Riksantikvarieämbetets Bebyggelseregister).

Klockstapeln är placerad strax utanför »Gamla kyrkogårdens« norra mur. Den är uppförd av kraftiga ekstockar, klädd med faluröd lockpanel och har en plåtklädd huv, krönt av en liten spira med plåtvimpel. Klockstapelns ålder är okänd men den kan eventuellt vara samtida med kyrkan. (Riksantikvarieämbetets Bebyggelseregister)

Särskilda värden att bevara

Se Riksantikvarieämbetets Bebyggelseregister.

Kulturhistorisk motivering

Se Riksantikvarieämbetets Bebyggelseregister.

Särskilt lagskydd

Kyrkoanläggningen är ett kyrkligt kulturminne och skyddas därmed enligt 4 kap. Kulturmiljölagen.

Kyrkoanläggningen ingår i kulturmiljön »Kring Torp och Ellenösjön«.

Kyrkoanläggningen ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«.

Boda 1:32, Tegen

Beskrivning/historik

Det före detta torpet är enligt uppgift från 1860-talet och beläget intill skogskanten i anslutning till öppet odlingslandskap. Fasaden är klädd med stående rödfärgad locklistpanel. Byggnaden har tvåluftsfönster med spröjs och nockfönster. På taket ligger tvåkupigt lertegel. Byggnaden är tillbyggd i vinkel. På fastigheten finns också ett senare uppfört bostadshus och verkstad.

Särskilda värden att bevara

Byggnadens karaktär och utformning. Byggnadens fasad- och takmaterial samt fönstrens utformning.

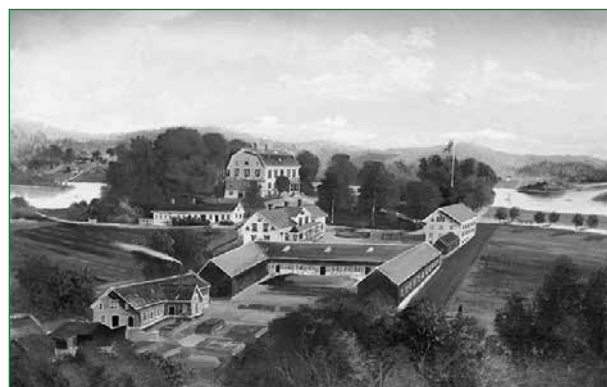
Kulturhistorisk motivering

Byggnadens särskilda kulturhistoriska värde motiveras av dess välbevarade karaktär.

Ellenö 1:1, Ellenö gård

Beskrivning/historik

Ellenö gård är den största herrgårdsanläggningen i Färjelanda kommun. Gårdens huvudbyggnad är belägen på en höjd med ekonomibygnaderna samlade i en sluttning norr om denna. Omgivningarna karaktäriseras av det öppna odlingslandskapet och Ellenösjön strax söder om gården. Huvudbyggnaden i form av en salsbyggnad är enligt uppgift från 1806. Fasaden är klädd med stående lockpanel och slätpanel. Byggnaden har korspostfönster med spröjs i de nedre lufterna, tvåluftsfönster med spröjs och gavelnsidofönster. På det brutna taket ligger betongpannor. I anslutning till entrén finns en öppen veranda med balkong ovan. Förrådet är enligt uppgift från 1900-talets början. Fasaden är klädd med rödslammad stående slät panel och rött tegel. På taket ligger eternitplattor. Ladugården är troligen samtida med förrådet. Fasaden är klädd med rödslammad stående slät panel och rött tegel. På taket

Ellenö gård. Källa Riksantikvarieämbetet.

Huvudbyggnad

Förråd.

Kontorsbyggnad.

Kraftstation och kvarn på Ellenö 1:1.

ligger korrugerad plåt. Det före detta magasinet är enligt uppgift från 1874 och uppfört på en relativt hög naturstensgrund. Fasaden är klädd med rödslammad stående locklistpanel. Byggnaden har en- till treluftsfönster utan spröjs. På byggnadens norra gavel finns en tillbyggnad med plåtfasad. Garagebyggnaden med vällingklocka är enligt uppgift ursprungligen från 1874. Fasaden är delvis putsad och delvis klädd med stående locklistpanel. På taket ligger takpanneplåt. På fastigheten finns ytterligare bostadshus enligt uppgift från 1930-talet samt 1950-talet.

Särskilda värden att bevara

Gårdsmiljön som helhet. Huvudbyggnadens volym och arkitektoniska karaktär. Den äldre bebyggelsens karaktär och utformning.

Kulturhistorisk motivering

Gården har stora delar av sin karaktär bevarad och är därmed ett värdefullt inslag i miljön. Detta sammantaget med bostadshusets höga ålder motiverar ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

Gården ingår i kulturmiljön »Kring Torp och Ellenösjön«
Gården ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«.

Ellenö 1:1, Ellenö Kvarn

Beskrivning/historik

Kraftstation och kvarn belägna vid Valboån. Kvarnen är enligt uppgift från 1890-talet och är uppförd på hög naturstensgrund. Ellenö kvarn är enligt uppgift en av få kvarvarande kvarnar i Dalsland byggd i tegel (Riksantikvarieämbetets Bebyggelseregister). Byggnaden har fönster i olika storlekar, med och utan spröjs. En del av fönstren är igensatta med trä/plast. Kraftstationen är uppförd på hög gjuten grund. Fasaden och taket är klätt med korrugerad plåt. Det finns ett tvåluftsfönster på byggnadens sydöstra gavel.

Särskilda värden att bevara

Kvarnens karaktär och utformning. Byggnadens naturstensgrund och tegelfasad. Den bevarade kvarnen som helhet.

Kulturhistorisk motivering

Kvarnen besitter ett samhälls- och industrihistoriskt värde vilket sammantaget ger fastigheten ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

Fastigheten ingår i kulturmiljön »Kring Torp och Ellenösjön«.

Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«.

Ellenö 4:6, Ellenö före detta stationshus *Beskrivning/historik*

Under 1800-talets senare del och tiden kring sekelskiftet 1900 anlades ett flertal järnvägar runt om i landet. Lelångenbanan mellan Uddevalla och Bengtsfors invigdes 1895 och trafikerades fram till 1964. I anslutning till järnvägarna uppfördes typritade stationshus vilka var karaktäristiskt utformade för respektive bana. Lelångenbanans stationshus ritades av arkitekt Eugen Thorburn, Göteborg och kännetecknas framför allt av de kraftiga takutsprången.

Det före detta stationshuset är beläget i Ellenö samhälle och är enligt uppgift från 1895. Fasaden är klädd med stående profilerad locklistpanel. Byggnaden har en- och treluftsfönster utan spröjs. På taket ligger tvåkupigt lertegel. På byggnadens takfall återfinns takkupor. Byggnadens takutsprång bärs upp av konsoler.

Särskilda värden att bevara

Byggnadens bevarade äldre/ursprungliga form och karaktär. De kraftiga takutsprången.

Kulturhistorisk motivering

Byggnaden besitter ett samhälls- och kulturhistoriskt värde som ett välbevarat exempel på stationshus/byggnader knutna till Lelångenbanan. Byggnaden besitter därmed sammantaget ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Fastigheten ingår i kulturmiljön »Kring Torp och Ellenösjön«.

Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«.

Ellenö 5:1, Edebo

Beskrivning/historik

Före detta affärs- och hyreshus i Ellenö samhälle beläget i nära anslutning till Ellenö före detta stationshus. Affärs- och bostadshuset är enligt uppgift från 1896 och uppfört i samband med att järnvägen kom till byn, (»Torp En socken på Dal« s. 579). Huset inrymde lägenheter på övervåningen samt affär och bostad för föreståndaren på bottenvåningen. Fasaden är klädd med gulmålat tegel vilket är indelat i fält genom olika murtekniker. Byggnaden har en- och tvåluftsfönster samt tvärpostfönster, de flesta fönstren är igensatta med träskivor. På taket ligger korrugerad plåt. På fastigheten finns också en verkstad med fasad och tak till stora delar täckta av korrugerad plåt.

Särskilda värden att bevara

Byggnadens äldre/ursprungliga form och karaktär. Byggnadens fasadmaterial.

Kulturhistorisk motivering

Byggnaden har sin karaktär bevarad och utgör ett exempel på den sammanhållna bebyggelsemiljö som växte fram i Ellenö samhälle i samband med järnvägens tillkomst. Detta motiverar ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«.

Huseby 1:3, Parken, Teklas stuga

Beskrivning/historik

»Teklas stuga« även kallad »Parken« är omgiven av skogsmark och är enligt uppgift den enda bevarade så kallade ryggåsstugan i Torps socken, (»Torp En socken på Dal« s. 155). Stugan förvaltas av Södra Valbo hembygdsförening.

Enligt uppgift bodde Tekla största delen av sitt liv i stugan tillsammans med sin mor. Stugan är enligt uppgift från 1875. Fasaden är klädd med stående vankantad lockpanel. Taket har varit klätt med både stickspån och vass. Idag är taket klätt med papp.

Särskilda värden att bevara

Byggnadens karaktär och utformning. Byggnadens byggnadsdetaljer och dess exteriör och interiör som helhet.

Affärs- och bostadshuset Ellenö 5:1.

Affärs- och bostadshuset Ellenö 5:1, Källa: DigitaltMuseum, Västarvet, år 1953.

»Teklas stuga« även kallad »Parken«. Foto: Sveriges Hembygdsförbund, Södra Valbo Hembygdsförening.

Kulturhistorisk motivering

Byggnaden är ett tydligt och välbevarat exempel på de levnadsförhållandena som rådde för delar av landsbygdens befolkning under 1800-talet och det tidiga 1900-talet. Byggnaden besitter därmed ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

Huseby 1:5, Hasslekas

Beskrivning/historik

Gård med bostadshus, ladugård, magasin och garage belägen intill skogskanten och i anslutning till öppet odlingslandskap. Bostadshuset är enligt uppgift från 1911 och uppfört på naturstensgrund. Fasaden är ljus avfärgad och klädd med profilerad locklistpanel. Byggnaden har tvåluftsfönster med spröjs och gavelsidofönster. På taket ligger tvåkupigt lertegel. I anslutning till entrén finns en öppen farstukvist/glasveranda. Ladugården är enligt uppgift från 1920-talet. Fasaden är klädd med stående slät panel och på taket ligger tvåkupigt lertegel. Magasinet/vedboden är enligt uppgift från tidigt 1900-tal. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Byggnaden har tvåluftsfönster med spröjs och på taket ligger tvåkupigt lertegel. På byggnadens sydvästra gavel finns en så kallad snedtäcka. Garaget är enligt uppgift från 1950-talet. Fasaden är klädd med stående locklistpanel och på taket ligger tvåkupigt lertegel. På fastigheten finns även en mindre byggnad med rödfärgad panel och pulpettak.

Särskilda värden att bevara

Gårdsmiljön. Byggnadernas karaktär och utformning. Bostadshusets fasad- och takmaterial. Fönstrens placering, utformning och material. Glasverandan. De övriga byggnadernas tak- och fasadmaterial.

Kulturhistorisk motivering

Gårdsmiljön och byggnaderna har sin karaktär och utformning bevarad och är därmed ett tydligt och värdefullt inslag i kulturlandskapet. Detta motiverar ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

Huseby 1:19

Beskrivning/historik

Bostadshus med en större trädgårdstomt och omgivningar som huvudsakligen består av skogsmark. Huset är enligt uppgift från 1918 och uppfört på kvaderhuggen granitgrund med källare. Fasaden är klädd med stående profilerad locklistpanel. Byggnaden har tvåluftsfönster med spröjs, mezzanin-, och gavelsidofönster samt triangelformadenockfönster. I anslutning till entrén finns en glasveranda. Det finns en sluten farstukvist i anslutning till entrén på husets nordöstra gavel. På taket ligger tvåkupigt lertegel. På fastigheten finns också ett senare uppfört garage.

Särskilda värden att bevara

Byggnadens karaktär och utformning. Fönstrens placering och utformning. Byggnadens tak- och fasadmaterial samt verandans utformning.

Kulturhistorisk motivering

Huset har sin karaktär och utformning bevarad och besitter därmed ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Håmule 3:3, Hultet

Beskrivning/historik

Det före detta torpet är omgivet av skogsmark och troligen uppfört på 1890-talet. Huset är uppfört på naturstensgrund och fasaden är klädd med stående locklistpanel. Huset har tvåluftsfönster med spröjs och på taket ligger enkupigt lertegel. Det finns en sluten farstukvist i anslutning till entrén. På fastigheten finns också en senare uppförd vedbod med plåtklätt pulpettak och slät stående panel.

Särskilda värden att bevara

Byggnadens karaktär och utformning. Fönstrens placering och utformning. Byggnadens fasadmaterial.

Kulturhistorisk motivering

Husets särskilda kulturhistoriska värde motiveras av dess bevarade karaktär och utformning.

Nättjebacka 1:8, Myrarna

Beskrivning/historik

Gård med bostadshus, ladugård, garage och magasin belägen i en skogsdunge och i anslutning till öppet odlingslandskap. Bostadshuset är enligt uppgift från 1921 och uppfört på hög kvaderhuggen granitgrund med källare. Fasaden är täckt av ljus stående locklistpanel. Byggnaden har en- och trelufsfönster samt korspostfönster, gavelsidofönster och trekantiganockfönster. På taket ligger betongpannor. Till glasverandan/entrén leder en hög dubbelsidig trappa. Över glasverandan/entrén finns en balkong. I anslutning till entrén på byggnadens östra långsida finns en sluten farstukvist med spröjsade enlufsfönster och överljusfönster. Ladugården är enligt uppgift från 1919. Fasaden är klädd med stående slät panel. En del av fasaden är putsad/murad. Byggnaden har tvålufsfönster. På taket ligger korrugerad plåt. Garaget och magasinet är enligt uppgift från 1919. Byggnadernas fasader är klädda med stående slät panel och på taken ligger korrugerad plåt.

Särskilda värden att bevara

Bostadshusets ursprungliga form och karaktär. Byggnadens fasadmaterial. Fönstrens utformning, placering och material. Trappans form.

Kulturhistorisk motivering

Byggnaderna har sin karaktär och utformning bevarad och är ett mycket gott exempel på 1920-talets villaarkitektur. Detta motiverar ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

Nättjebacka 1:32

Beskrivning/historik

Bostadshus, kraftstation, uthus och lada omgiven av skogsmark och belägen vid sidan av Flagerån. Bostadshuset är troligen från 1920-talet och uppfört på naturstensgrund. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Byggnaden har tvålufsfönster med spröjs, gavelsidofönster och trekantiganockfönster. Enligt uppgift lät fastighetsägaren bygga ett turbindrivet vattenelverk på gården 1943, (»Torp En socken på Dal, s. 252«). Kraftstationen är uppförd på gjuten grund och fasaden är klädd med stående locklistpanel. Byggnaden har en- och tvålufsfönster med spröjs och på taket ligger tvåkupigt lertegel. På fastigheten finns dessutom ett uthus och en lada. Uthuset är troligen samtida med kraftstationen.

Bostadshus

Uthuset har stående locklistpanel och på taket ligger tvåkupigt lertegel. Ladan är troligen också samtida med kraftstationen. Ladan har stående slätpanel och på taket ligger korrugerad plåt.

Särskilda värden att bevara

Byggnadernas karaktär och utformning. Bostadshusets fasad- och takmaterial. Fönstrens placering, utformning och material.

Kulturhistorisk motivering

Byggnaderna har sin karaktär och utformning bevarad och är ett mycket gott exempel på 1920-talets villaarkitektur. Kraftstationen besitter dessutom ett samhällshistoriskt- och industrihistoriskt värde. Detta sammantaget motiverar ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

Nättjebacka 1:33

Beskrivning/historik

Bostadshus och uthus med trädgårdstomt belägen i en skogsdunge och i anslutning till öppet odlingslandskap. Husets första kända ägare, Johannes Christiansson drev under en tid smidesrörelse på fastigheten. Måkan Fredrika även kallad »Rika i Myrane« drev lanthandel i huset fram till 1948, (»Torp En socken på Dal« s. 253). Bostadshuset är enligt uppgift från 1871 och uppfört på naturstensgrund med källare. Fasaden är klädd med stående profilerad locklistpanel och till viss del dekorerad med figursågade detaljer. Byggnaden har tvåluftsfönster med spröjs och gavelidofönster. På taket ligger betongpannor. I anslutning till entrén finns en öppen farstuvist rikligt dekorerad med figursågade detaljer. Över dörren finns ett överljusfönster. På byggnadens norra fasad finns en utbyggnad i form av en så kallade snedtäcka vilken troligen inrymde affärslokal. Uthuset är möjligen samtida med bostadshuset. Fasaden är klädd med stående slät panel och locklistpanel. Byggnaden har tvåluftsfönster med spröjs. På taket ligger korrugerad plåt.

Särskilda värden att bevara

Byggnadernas form, karaktär och fasadmaterial. Bostadshuset fönsterplacering och utformning. Verandans utformning.

Kraftstationen.

Bostadshus.

Kulturhistorisk motivering

Fastigheten besitter ett samhällshistoriskt värde då det tidigare bedrevs smides- och affärsrörelse på platsen. Byggnaderna har dessutom sin karaktär och utformning bevarad vilket sammantaget ger fastigheten ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

Nättjebacka 1:34

Beskrivning/historik

Bostadshus med trädgårdstomt beläget intill landsvägen. Huset har en putsad grund med källare och garage. Huset är enligt uppgift från 1963. Fasaden är klädd med gult tegel. Byggnaden har en- och treluftsfönster utan spröjs. På taket ligger betongpannor. En del av det södra takfallet är förlängt och sträcker sig över verandan/entrén.

Särskilda värden att bevara

Byggnadens karaktär och utformning. Byggnadens fasadmateriell samt fönstrens placering, utformning och material.

Kulturhistorisk motivering

Huset är en välbevarad och tydlig representant för tidens villaarkitektur vilket motiverar ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Nättjebacka 1:36

Beskrivning/historik

Under 1800-talets senare del och tiden kring sekelskiftet 1900 anlades ett flertal järnvägar runt om i landet. Lelångenbanan mellan Uddevalla och Bengtsfors invigdes 1895 och trafikerades fram till 1964. I anslutning till järnvägarna uppfördes typitade stationshus vilka var karaktäristiskt utformade för respektive bana. Lelångenbanans stationshus ritades av arkitekt Eugen Thorburn, Göteborg och kännetecknas framför allt av de kraftiga takutsprången.

Det före detta Stationshuset i Nättjebacka är enligt uppgift från 1890-talet. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Byggnaden har en- och tvåluftsfönster utan spröjs och på taket ligger takpanneplåt. I anslutning till entrén finns en öppen veranda. Avträdet är enligt uppgift samtida med stationshuset. Fasaden är klädd med stående locklistpanel och på taket ligger korrugerad plåt. Det kvadratiske magasinet är även

Det före detta stationshuset.

Avträde och magasin.

det enligt uppgift samtida med stationshuset. Fasaden är klädd med stående locklistpanel och på taket ligger korrugerad plåt. På fastigheten finns också två senare tillkomna byggnader.

Särskilda värden att bevara

Byggnadernas bevarade äldre/ursprungliga form och karaktär. Stationshusets kraftiga takutsprång.

Kulturhistorisk motivering

Byggnaderna besitter ett samhälls- och kulturhistoriskt värde som exempel på stationshus/byggnader knutna till Lelångenbanan. Sammantaget besitter byggnaden därmed ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Nättjebacka 1:38, Nättjebacka såg

Beskrivning/historik

Den långa träbyggnaden är belägen vid sidan av länsväg 172 och uppfördes av Hans Hansson 1937. En ramsåg användes för sågning av virket under de första årtiondena, men denna har under senare år ersatts av en bandsåg, (»Torp En socken på Dal« s. 566). Byggnadens fasad är klädd med stående rödslammad slät panel. Byggnaden har fönster i olika storlekar med och utan spröjs och på taket ligger korrugerad plåt.

Särskilda värden att bevara

Byggnadens karaktär och utformning. Byggnadens fasadmaterialet.

Kulturhistorisk motivering

Kvarnens karaktär och utformning är välbevarad. Vidare besitter fastigheten ett samhällshistoriskt- och industrihistoriskt värde. Detta sammantaget ger fastigheten ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Nättjebacka 1:40, Nättjebacka kvarn

Beskrivning/historik

Kvarnbyggnad i två våningar, troligen från omkring 1860-talet. Fasaden är klädd med omålad stående locklistpanel och vankantad panel. Byggnaden har fönster/öppningar i olika storlekar samt överljusfönster över byggnadens entré. På taket ligger takpanneplåt. Bostadshus 1 är troligen från omkring 1860-talet. Fasaden

är klädd med rödmålade stående locklistpanel. Byggnaden har tvåluftsfönster ochnockfönster med spröjs. På taket ligger betongpannor. I anslutning till entrén finns en öppen farstukvis. Bostadshus II är troligen uppfört på 1950-talet. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Byggnaden har tvåluftsfönster utan spröjs och på taket ligger betongpannor. På fastigheten finns också ett uthus från 1920-talet med stående locklistpanel. På taket ligger enkupigt lertegel.

Kvarnbyggnad.

Särskilda värden att bevara

Kvarnens karaktär och utformning. Kvarnens fasadmaterial.

Kulturhistorisk motivering

Kvarnens karaktär och utformning är välbevarad. Vidare besitter fastigheten ett samhällshistoriskt- och industrihistoriskt värde. Detta sammantaget ger fastigheten ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

Ottersbyn 1:2, Ottersbyn

Beskrivning/historik

Gården har ett framträdande läge i landskapet genom dess placering på en höjd. Gårdsbebyggelsen utgörs av bostadshus, ladugård och före detta hönsbhus. Bostadshus I är enligt uppgift från 1820-talet. Fasaden är klädd med stående profilerad locklistpanel. Byggnaden har tvåluftsfönster med spröjs samt rundade nock- och gavelnsidofönster. På taket ligger tvåkupigt lertegel. Det finns en öppen veranda i anslutning till entrén. Ovanför verandan finns en takkupa och på byggnadens södra gavel finns en tillbyggt entré. Bostadshus II är enligt uppgift uppfört någon gång under 1700-talet. Fasaden är klädd med stående lockpanel. Byggnaden har tvåluftsfönster med spröjs samt nock- och gavelnsidofönster. Över entrén finns ett överljusfönster. På taket ligger äldre betongpannor. Ovanför entrén finns ett taklyft. Magasinet är enligt uppgift från 1820-talet och är delvis uppfört på en hög naturstensgrund med källare. Fasaden är klädd med stående slät panel och på taket ligger korrugerad plåt. Ladugård är enligt uppgift från 1950-talet. Fasaden är klädd med stående slät panel. En del av byggnadens nedre fasad är putsad. På taket ligger eternitplattor. Det före detta hönsbhuset är enligt uppgift från 1940-talet. Fasaden är klädd med stående slät panel och på taket ligger eternitplattor. På fastigheten finns också en vagnbod troligen samtida med ladugården.

Bostadshus I.

Bostadshus II.

Särskilda värden att bevara

Gårdsmiljön. Byggnadernas karaktär och utformning. Bostadshus II och magasinets fasadmateriäl. Fönstrens utformning och placering.

Kulturhistorisk motivering

Gårdsmiljön och byggnaderna har sin karaktär och utformning bevarad och är därmed ett tydligt och värdefullt inslag i kulturlandskapet. Detta tillsammans med bostadshusens och magasinets höga ålder motiverar ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Bostadshus.

Rönningen 1:1, Rönningen

Beskrivning/historik

Gård med bostadshus och ladugård omgiven av skogsmark. Bostadshuset är troligen från 1930-talet. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Huset har två- och treluftsfönster med spröjs och gavelsidofönster. På taket ligger tvåkupigt lertegel. I anslutning till entrén finns en öppen farstuvist. På byggnadens västra gavel finns en entré med pulpettak. Ladugården är troligen samtida med bostadshuset. Fasaden är klädd med stående panel. Byggnaden har spröjsade fönster i olika modeller. På taket ligger tvåkupigt lertegel.

Ladugård.

Särskilda värden att bevara

Byggnadernas ursprungliga form och karaktär. Byggnadernas tak- och fasadmateriäl. Bostadshusets fönsterutformning, placering och materiäl.

Kulturhistorisk motivering

Gårdsmiljön och byggnaderna har sin karaktär och utformning bevarad och är därmed ett tydligt och värdefullt inslag i kulturlandskapet. Detta motiverar ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

Bostadshus.

Stora Höghult 1:9

Beskrivning/historik

Gård med bostadshus, lillstuga och ladugård belägen i anslutning till öppet odlingslandskap. Bostadshuset är enligt uppgift från 1840-talet och uppfört på kvaderhuggen naturstensgrund. Fasaden är klädd med stående profilerad locklistpanel som avslutas med en dropplist. Byggnaden har tvåluftsfönster med spröjs och på taket ligger enkupigt lertegel. Det finns en småspröjsad

Ladugård.

glasveranda i anslutning till entrén och ett trapphus på byggnadens norra gavel. Lillstugan är enligt uppgift samtida med bostadshuset och uppförd på delvis hög naturstensgrund med källare. Byggnaden har spröjsade fönster och fasaden är klädd med stående locklistpanel. På taket ligger korrugerad plåt. Ladugården är enligt uppgift från 1923. Fasaden är klädd med rödslammad stående slät panel. Byggnaden har spröjsade fönster och på taket ligger korrugerad plåt samt tvåkupigt lertegel.

Särskilda värden att bevara

Gårdsmiljön samt byggnadernas äldre/ursprungliga karaktär och utformning. Byggnadernas fasad- och äldre takmaterial. Fönstrens placering, utformning och material. Glasverandan.

Kulturhistorisk motivering

Gårdsmiljön och byggnaderna har sin äldre karaktär och utformning bevarad och är därmed ett värdefullt inslag i kulturlandskapet. Detta motiverar ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

Foto Julia Skälegård.

Stora Höghult 1:35, Hasselbacken

Beskrivning/historik

Det före detta torpet är omgivet av skogsmark och uppfört på naturstensgrund. Byggnaden är enligt uppgift från 1850-talet. Fasaden är klädd med stående kilsågad locklistpanel, locklistpanel och vankantad panel. Byggnaden har tvåluftsfönster med spröjs ochnockfönster. På taket ligger enkupigt lertegel. På byggnadens nordöstra gavel finns en så kallad snedtäcka. På fastigheten finns också en gäststuga enligt uppgift från 1944.

Särskilda värden att bevara

Det före detta torpets karaktär och utformning samt fasad- och takmaterial. Fönstrens placering, utformning och material.

Kulturhistorisk motivering

Byggnadens höga ålder samt dess bevarade äldre/ursprungliga karaktär och utformning motiverar ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

Stora Höghult 1:43, Kulten

Beskrivning/historik

Gård belägen i öppet och högt läge med två bostadshus, ett magasin och en mindre del av gårdens raserade ladugård. Bostadshus I är enligt uppgift från 1924 och uppfört på kvaderhuggen granitgrund. Fasaden är klädd med stående profilerad locklistpanel. Byggnaden har tvåluftsfönster med spröjs,nock- och gavelsidofönster samt mezzaninfönster. På taket ligger äldre betongpannor. Det finns en glasveranda i anslutning till entrén och på byggnadens södra kortsida finns en sluten veranda/entré. På taket ligger tvåkupigt lertegel. Bostadshus II är enligt uppgift från 1880 och uppfört på delvis putsad naturstensgrund med källare. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Panelen avslutas med en figursågad list mot takfoten. I anslutning till vindskivor och takfot finns en figursågad list. Byggnaden har tvåluftsfönster med spröjs och på taket ligger tvåkupigt lertegel. Det finns en öppen farstukvist i anslutning till entrén. Magasinet är enligt uppgift från 1920-talet. Fasaden är klädd med stående slät panel och på taket ligger äldre betongpannor.

Bostadshus II närmast i bild.

Särskilda värden att bevara

Gårdsmiljön. Byggnadernas karaktär och utformning. Bostadshusens fasadmaterial samt fönstrens placering, utformning och material. Byggnadens takmaterial samt farstukvistens och verandornas utformning.

Kulturhistorisk motivering

Gårdsmiljön och byggnaderna har sin karaktär och utformning bevarad och är därmed ett tydligt och värdefullt inslag i kulturlandskapet. Detta motiverar ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Surnås 1:1, Slackås

Beskrivning/historik

Gård med bostadshus, vedbod och hönshus/källare omgiven av skogsmark. En allé leder fram till bostadshuset vilket är uppfört på naturstensgrund och enligt uppgift är från 1920-talet. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Byggnaden har tvåluftsfönster med spröjs och mezzaninfönster. På taket ligger tvåkupigt lertegel. I anslutning till entrén finns en sluten farstukvist med sadeltak beklätt med korrugerad plåt. Vedboden är enligt uppgift från 1920-talet. Fasaden är klädd med stående slät panel och på taket ligger takpanne-

Allé från landsvägen fram till bostadshuset.

plåt. På fastigheten finns också ett hönshus/källare enligt uppgift från 1920-talet. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Byggnaden har tvåluftsfönster med spröjs. På taket ligger tvåkupigt lertegel.

Särskilda värden att bevara

Gårdsmiljön. Byggnadernas ursprungliga karaktär och utformning. Bostadshusets tak- och fasadmateriel. Fönstrens placering, utformning och material. Farstuvkivsten. Vedbodens och hönshusets/källarens fasadmateriel. Hönshusets/källarens takmateriel. Allén.

Kulturhistorisk motivering

Gårdsmiljön och byggnaderna har sin karaktär och utformning bevarad och är därmed ett värdefullt inslag i kulturlandskapet. Detta motiverar ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Den så kallade tiondeboden på före detta Torps prästgård.

Torps Prästgård 1:7

Beskrivning/historik

Den så kallade Tiondeboden har en lång historia i Sverige. Redan på 1200-talet var det varje sockens skyldighet att uppföra en tiondebod. Boden användes till att förvara en del av prästens naturallön, tiondet, det vill säga en tiondel av sockenböndernas årliga produktion på sin gård. Tiondeboden på Torps före detta prästgård är belägen i närheten av Torps kyrka och omgiven av ett öppet odlingslandskap. Boden är enligt uppgift uppförd någon gång under 1700-talet. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Byggnaden har tvåluftsfönster med spröjs och på taket ligger enkupigt lertegel. På fastigheten finns även den före detta prästbostaden från 1960-talet vilken ersatte en äldre prästbostad på platsen.

Särskilda värden att bevara

Byggnadens utformning och karaktär. Byggnadens fasad- och takmateriel. Fönstrens utformning, placering och material.

Kulturhistorisk motivering

Byggnadens välbevarade karaktär utgör en viktig del av den kulturmiljö som finns i anslutning till Tops kyrka. Byggnaden har också ett samhällshistoriskt värde genom dess historiska betydelse för kyrkan och tiondebodens

roll i samhället. Sammantaget besitter därmed byggnaden ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Fastigheten ingår i kulturmiljön »Kring Torp och Ellenösjön«.

Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«.

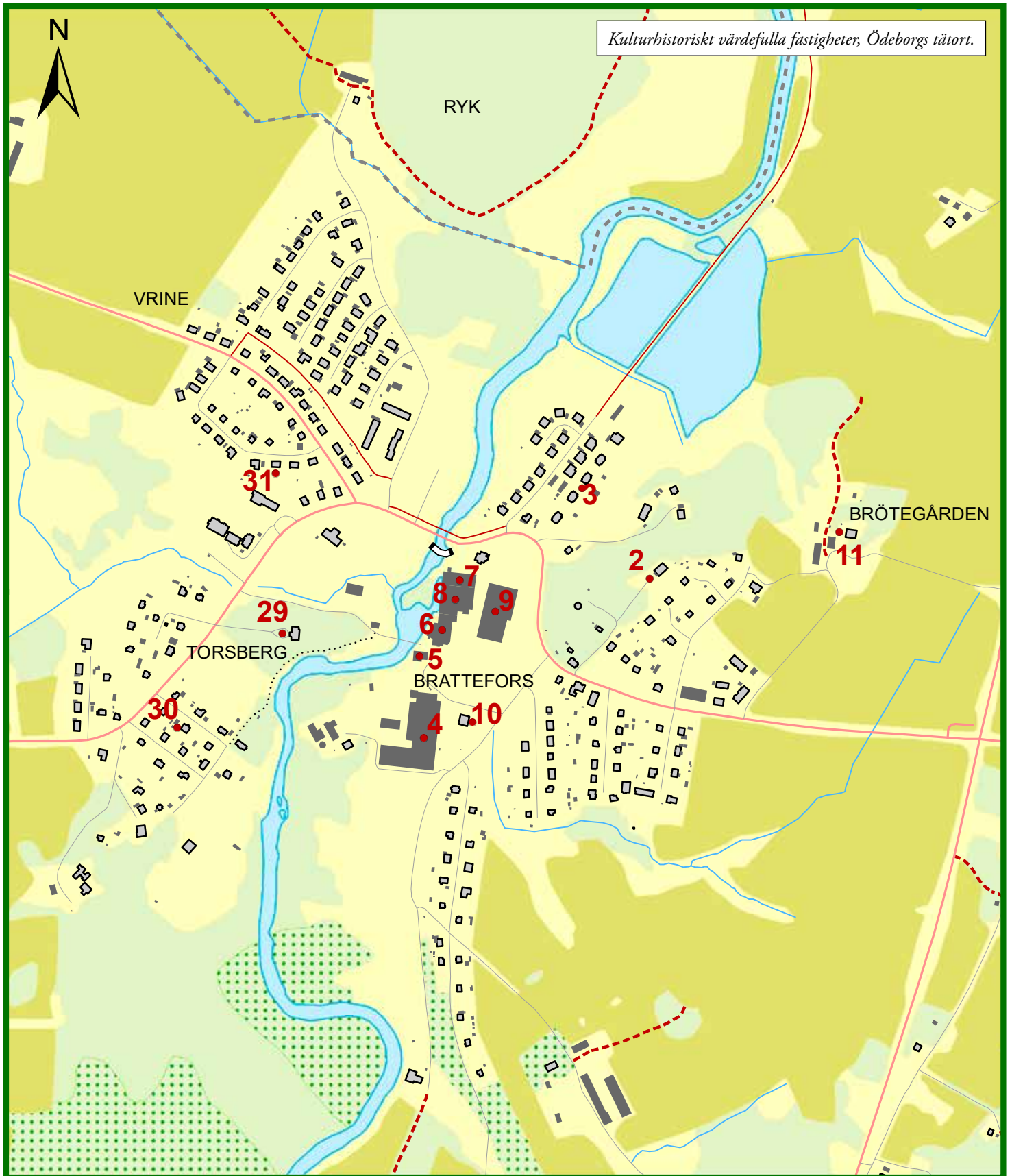

Ättehögs kullen, ovan. Utsiktstornet i Ödeborg, nedan.

Ödeborgs socken

● Kulturhistoriskt värdefulla fastigheter

0 100 200 400 Meter

1:8 000

1. Ödeborgs Stom 2:1, 1:3 *Ödeborgs kyrka*
2. Brattefors 1:10, *Ödeborgs försal*
3. Brattefors 1:31
4. Brattefors 1:7
5. Brattefors 1:20
6. Brattefors 1:33
7. Brattefors 1:34
8. Brattefors 1:35
9. Brattefors 1:36
10. Brattefors 1:38, *Ödeborgs före detta stationshus*
11. Bröttegården 1:4, *Bröttegården*
12. Bröttegården 1:5, *Kroken*
13. Bröttegården 1:85
14. Dagsholm 1:9
15. Håvesten 2:5, *Ängarne*
16. Kasen 1:1, *Aspelund*
17. Kasslerådane 1:22
18. Kasslerådane 1:25
19. Kasslerådane 1:34, *Skomakarehagen*
20. Lundebyn 1:5
21. Lundebyn 1:6
22. Mellområdane 1:29
23. Mellområdane 1:37
24. Mellområdane 1:40, *Rådanefors herrgård*
25. Rubbestad 1:6, *Rubbestad*
26. Rubbestad 1:2, 1:7, *Rubbestad*
27. Sannerhult 1:29, *Kalvängen*
28. Sannerhult 1:39, *Sannerhult*
29. Torsberg 1:38, *Disponentvillan Ödeborgs bruk*
30. Torsberg 1:11
31. Vrine 3:19
32. Ödeborg 1:30, *Stora Ödeborg*
33. Ödeborg 1:30, *Ringstad*
34. Ödeborg 1:30, *Udden*
35. Ödeborg 1:32
36. Ödeborg 1:32
37. Ödeborgs-Bråten 1:22, *Kulten*
38. Ödeborgs-Bråten 1:36

Ödeborgs kyrka.

Ödeborgs Stom 2:1, 1:3, Ödeborgs kyrka Beskrivning/historik

Kyrkplatsen är belägen på en moränås längs kanten av öppna odlingslandskapet i Valboåns dalgång. Till kyrkoanläggningen hör kyrkan med omgivande kyrkogård, ett bårhus (1926) samt en faluröd ekonomibyggnad.

Kyrkan, av sten, är orienterad i öst- västlig riktning med tresidigt avslutat kor i öster och torn i väster. Kyrkans medeltida murar förlängdes åt öster, troligen 1699, (enligt andra uppgifter 1753). Tornet som uppfördes 1769 ger ett ålderdomligt intryck genom sin bastanta form och i förhållande till långhuset relativt låga höjd. Sakristian på korets södra sida tillbyggdes i samband med en renovering 1926. (Riksantikvarieämbetets bebyggelseregister) 2008 ersattes sakristian från 1926 av en ny på samma plats.

Kyrkans fasad täcks av vit spritputs som följer murarnas oregelbundna och delvis buktande form. Snickerierna är brunmålade och samtliga tak är skiffertäckta. Både långhuset och sakristian har valmade sadeltak. Tornet täcks av en flack kornischformad huv krönt av en förgylld glob (1926) och ett kors, tidigare uppsatt 1869 och gjutet på Rådanefors järnbruk. På norra fasadens östra sida finns årtal 1699 i svartmålat järn. (Riksantikvarieämbetets bebyggelseregister)

År 1698.

Kyrkoanläggningen ingår i kulturmiljön »Kring Ödeborgs kyrka och Håvesten, Ödeborgs socken«. Kyrkoanläggningen ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«.

Särskilda värden att bevara

Se Riksantikvarieämbetets Bebyggelseregister.

Kulturhistorisk motivering

Se Riksantikvarieämbetets Bebyggelseregister.

Särskilt lagskydd

Kyrkoanläggningen är ett kyrkligt kulturminne och skyddas därmed enligt 4 kap. Kulturmiljölagen.

Brattefors 1:34 m.fl.

Brattefors 1:7, 1:20, 1:33, 1:34, 1:35 och 1:36 Ödeborgs bruks industriområde

Beskrivning/historik

Ödeborgs bruks industriområde grundades 1898 och har ett framträdande läge på orten. År 1911 samlades de två verksamma industrierna, spik- och tegelbrukerna och antog spikbrukets namn, Ödeborgs Bruks AB. 1965 lades tegelverket ner och 1968 övertogs bruket av spiktillverkaren Gunnebo. Gunnebo lade senare ner spiktillverkningen och bedrev stängseltillverkning på platsen fram till 2005.

De äldsta industribyggnaderna, från 1800- talets slut, finns på områdets nordvästra del. På områdets nordöstra del återfinns en tegelbyggnad från 1940-talet. De senare tillkomna byggnaderna återfinns på områdets södra del. Tegelbyggnaderna har ofta sektionsindelade röda tegelfasader samt spröjsade fönster. På taket ligger papp, plåt och/eller eternitplattor. De senare uppförda industribyggnaderna har ofta plåtklädda fasader.

Särskilda värden att bevara

Områdets karaktär. Byggnadernas karaktär och utformning. Byggnadernas tegelfasader och de bevarade fönstrens utformning, material och placering.

Brattefors 1:33 och 1:35.

Brattefors 1:7.

Kulturhistorisk motivering

Som en del i en kontinuerlig industrimiljö med byggnader i varierande ålder besitter byggnaderna ett mycket högt industrihistoriskt och samhällshistoriskt värde. Industriområdets värde förstärks också av att det fortfarande bedrivs näringsverksamhet på platsen. Sammantaget besitter därmed byggnaderna ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

Särskilt lagskydd

Fastigheten Brattefors 1:36 har särskilda skyddsbestämmelser i en kommunal detaljplan enligt Plan- och bygglagen.

Bruksmiljön ingår i kulturmiljön »Ödeborgs bruksamhälle och museikullen med fornsalen«.
Bruksmiljön ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«.

Brattefors 1:10, Hembygdsmuseum Beskrivning/historik

Fornsalen är placerad nordost om Ödeborgs bruksområde och är genom dess placering på en höjd väl synlig i området. Under andra halvan av 1800-talet skapades en rad regionala fornminnes- och museiföreningar i den nationella anda som rådde. Dals fornminnesförening bildades 1874 och man samlade in en mängd föremål, något museum kom dock aldrig till stånd och tyvärr förstördes nästan hela föremålssamlingen vid stadsbranden i Åmål 1901. I olika konstellationer fortsatte dock arbetet med att skapa ett Dalslands museum under början av 1900-talet. Detta resulterade så småningom i att Dalslands fornsal, senare Ödeborgs fornsal, stod klar 1913.

Fornsalen uppfördes i ett större gravfält från yngre järnåldern i ett markant höjdläge. Den har drag av fornordisk vikingahall såsom den uppfattades på 1910-talet. Fasaderna är timrade av rundtimmer med utskjutande knutar. I takfallet, som täcks av betongpannor, finns låga takkupor. Fasaderna är tjärade, men visar även spår av Falu rödfärg. Intill byggnaden, söder om och sydväst om denna, står fyra gamla skeppskanoner uppställda. (Riksantikvarieämbetets bebyggelseregister) Fornsalen har ett speciellt kulturhistoriskt värde och är därmed skyddat som byggnadsminne enligt kulturmiljölagen.

Brattefors 1:36.

Brattefors 1:20.

Särskilda värden att bevara

Byggnadens karaktär och utformning. Byggnadens byggnadsdetaljer och dess exteriör och interiör som helhet.

Kulturhistorisk motivering

Museibyggnaden med sin omgivning, är ett tydligt exempel på de regionala musei- och fornminnesföreningar som bildades under 1800-talets andra hälft.

Särskilt lagskydd

Fastigheten är ett byggnadsminne och skyddas därmed enligt 3 kap. Kulturmiljölagen.

Fornsalen ingår i kulturmiljön »Ödeborgs bruks-samhälle och museikullen med fornsalen«.
Fornsalen ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«.

De fyra före detta arbetarbostäderna.

Värmecentralen till höger i bild.

Brattefors 1:31

Beskrivning/historik

De fyra före detta arbetarbostäder, de så kallade »stenbarackerna« norr om Ödeborgs bruksområde är enligt uppgift från 1899 och hade ursprungligen fyra lägenheter med ett rum och kök vardera. Byggnaderna har putsad grund med källare och putsad fasad. Byggnaden har en- och tvåluftsfönster samt korspostfönster utan spröjs. På taken ligger takpanneplåt och betongpannor. På fastigheten finns också en före detta värmecentral enligt uppgift från 1940-talet. Byggnaden har putsad grund och gavelrösten klädda med stående locklistpanel. På det stora taket ligger takpanneplåt. Byggnaderna används fortfarande som bostäder och ägs av Valbohem AB.

Särskilda värden att bevara

Byggnadernas karaktär och utformning. Byggnadernas fasadmateriäl. Fönstrens utformning och placering.

Byggnaderna ingår i kulturmiljön »Ödeborgs bruks-samhälle och museikullen med fornsalen«.
Byggnaderna ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«

Kulturhistorisk motivering

Byggnaderna är ett gott exempel på bostäder i ett tidigare utpräglat brukssamhälle. Byggnadernas relativt

välbevarade karaktär utgör också en viktig del i den miljö som finns kring Ödeborgs bruk. Byggnaderna besitter sammantaget ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Brattefors 1:38,
Ödeborgs före detta stationshus
Beskrivning/historik

Under 1800-talets senare del och tiden kring sekelskiftet 1900 anlades ett flertal järnvägar runt om i landet, bland annat Lelångenbanan mellan Uddevalla och Bengtsfors. Lelångenbanan invigdes 1895 och trafikerades fram till 1964. I anslutning till järnvägarna uppfördes typritade stationshus vilka var karaktäristiskt utformade för respektive bana. Lelångenbanans stationshus ritades av arkitekt Eugen Thorburn, Göteborg och kännetecknas framför allt av de kraftiga takutsprången.

Det före detta stationshuset i Ödeborg är placerat i nära anslutning till Ödeborgs bruks industriområde. Stationshuset är enligt uppgift från 1898. Fasaden är klädd med stående locklistpanel och liggande slät panel. Byggnaden har en- till treluftsfönster med spröjs. På taket ligger enkupigt lertegel. På byggnadens takfall återfinns takkupor. Byggnadens kraftiga takutsprång bärs upp av konsoler.

Särskilda värden att bevara

Byggnadens äldre/ursprungliga karaktär och utformning. Byggnadens byggnadsdetaljer och dess exteriör som helhet.

Kulturhistorisk motivering

Byggnaden besitter bland annat ett samhälls- och kulturhistoriskt värde och är ett exempel på stationshus/byggnader knutna till Lelångenbanan. Sammantaget besitter därmed byggnaden ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

Särskilt lagskydd

Fastigheten har särskilda skyddsbestämmelser i en kommunal detaljplan enligt Plan- och bygglagen.

Byggnaden ingår i kulturmiljön »Ödeborgs bruks-samhälle och museikullen med fornsalen«. Byggnaden ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«.

Brötegården 1:4, Brötegården

Beskrivning/historik

Gården har ett mycket framträdande läge i landskapet genom dess placering på ett krön. Gårdsbebyggelsen utgörs av ett bostadshus, ladugård och magasin. Bostadshuset är enligt uppgift från 1908 och uppfört på naturstensgrund. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Byggnaden har korspost-, mezzanin- och gavelsidofönster. På taket ligger tvåkupigt lertegel. I anslutning till entrén finns en öppen veranda, rikligt dekorerad med snickarglädje. Det finns också en tillbyggd entré på husets västra kortsida. Ladugården är från 1952. Fasaden är klädd med rödslammad slät panel. En del av byggnadens nedre fasad är putsad. På taket ligger eternitplattor. Garaget/magasinet är från 1908. Fasaden är klädd med stående locklistpanel och korrugerad plåt. Byggnaden har enluftsfönster med spröjs. På taket ligger tvåkupigt lertegel. På gården finns också ett senare uppfört garage, som är flyttat till sin nuvarande plats 1992, och är ursprungligen från 1948. På garagetaket ligger tvåkupigt lertegel. På gården finns också ett antal väl synliga hällristningar. För ytterligare information om hällristningarna se »Fornsök« på Riksantikvarieämbetets hemsida.

Särskilda värden att bevara

Gårdsmiljön och byggnadernas karaktär, utformning och takmaterial. Magasinets fönsterutformning och fönsteromfattningar samt magasinets och ladugårdens bevarade karaktär samt dess fasad- och takmaterial.

Kulturhistorisk motivering

Gårdsmiljön och byggnaderna har sin karaktär och utformning bevarad och är därmed ett väl synligt och värdefullt inslag i kulturlandskapet. Detta motiverar ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

Gården ingår i kulturmiljön »Kring Ödeborgs kyrka och Håvesten, Ödeborgs socken«.
Gården ingår i område för riksintresse av kulturmiljövärdet »Valbodalen (P13)«.

Vy över Brötegården. Foto Håkan Larsson.

Bostadshus.

Magasin.

Ladugård.

Brötegården 1:5, *Kroken*

Beskrivning/historik

Enkelstuga omgiven av skogsmark. Enkelstugan är enligt uppgift uppförd på 1820-talet. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Byggnaden har tvåluftsfönster med spröjs och på taket ligger korrugerad plåt.

Särskilda värden att bevara

Stugans karaktär, utformning och fasadmaterial.

Kulturhistorisk motivering

Stugan tillskrivs ett särskilt kulturhistoriskt värde vilket motiveras av dess höga ålder och relativt välbevarade karaktär.

Brötegården 1:85,

före detta Kyrkskolan i Ödeborg

Beskrivning/historik

Före detta kyrkskola belägen intill den äldre landsvägen och nära Ödeborgs kyrka. Huset är troligen från 1880-talet. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Byggnaden har tvåluftsfönster utan spröjs, tvärpostfönster med och utan spröjs och gavelsidofönster. På taket ligger betongpannor. Det finns en tillbyggd entré med plåttak på husets västra långsida och ytterligare en entré på den norra kortsidan. I anslutning till de parställda dubbeldörrarna på entréfasaden finns en glasveranda.

Särskilda värden att bevara

Byggnadens form och karaktär. Fönstrens utformning och placering och de äldre fönstrens material. Glasverandans utformning.

Kulturhistorisk motivering

Som före detta skola i kulturmiljön vid Ödeborgs kyrka har byggnaden ett samhällshistoriskt värde. Byggnaden har stora delar av sin karaktär och utformning bevarad.

Den före detta kyrkskolan ingår i kulturmiljön »Kring Ödeborgs kyrka och Håvesten, Ödeborgs socken«.

Den före detta kyrkskolan ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«.

Sammantaget besitter därmed fastigheten ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

Dagsholm 1:9

Beskrivning/historik

Bostadshus och garage/vedbod med trädgårdstomt beläget i villaområde intill länsväg 172. Bostadshuset är enligt uppgift från 1926 och uppfört på naturstensgrund. Fasaden är klädd med stående profilerad locklistpanel. Byggnaden har två- fyra- och sexluftsönster med spröjs i de övre lufterna och liggande fönster med spröjs. På taket ligger takpanneplåt. Garaget/vedboden är enligt uppgift från 1930-talet. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Byggnaden har spröjsade liggande fönster och på taket ligger korrugerad plåt.

Särskilda värden att bevara

Byggnadernas utformning och karaktär. Fönstrens utformning.

Kulturhistorisk motivering

Byggnadernas välbevarade karaktär och utformning motiverar ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«.

Håvesten 2:5, Ängarne

Beskrivning/historik

Gård belägen intill länsväg 172. Gården har ett framträdande läge i landskapet. Gårdsmiljön karaktäriseras av bostadshuset och de två flankerande byggnaderna i form av en ladugård och ett magasin. Bostadshuset är enligt uppgift från 1925. Fasaden är klädd med stående profilerad locklistpanel. Byggnaden har korspostfönster utan spröjs ochnockfönster. På taket ligger betongpannor. Det finns en tillbyggnad på byggnadens norra långsida och en öppen veranda/farstukvist i anslutning till entrén. På byggnadens södra takfall finns tre takkupor. Ladugården är enligt uppgift från 1931. Fasaden är klädd med rödslammad stående lockpanel. En del av byggnadens nedre fasad är putsad och den västra fasaden är klädd med rödslammad stående lockpanel. Den södra, östra och norra fasaden är klädd med plåt. På taket ligger äldre betongpannor. Garaget/magasinet är enligt uppgift från 1915. Byggnadens östra fasad är klädd med

rödslammad stående locklistpanel. Byggnadens södra, västra och norra sidor är klädda med plåt. Byggnaden har spröjsade fönster och på taket ligger takpanneplåt. På gården finns också ett höns hus. Fasaden är klädd med stående slät panel och på taket ligger äldre betongpannor. Gården finns också beskriven i »Gårdar i Dalsland – en bebyggelsehistorisk översikt«, 2008, s. 168–170.

Särskilda värden att bevara

Den välbevarade gårdsmiljön. Byggnadernas karaktär och utformning. Byggnadens fasadmaterial. Fönstrens utformning och placering.

Kulturhistorisk motivering

Gårdsmiljön och byggnaderna har sin karaktär och utformning bevarad och är därmed ett tydligt och värdefullt inslag i kulturlandskapet. Detta motiverar ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

Gården ingår i kulturmiljön »Kring Ödeborgs kyrka och Håvesten, Ödeborgs socken«.
Gården ingår i område för riksintresse av kulturmiljövärdet »Valbodalen (P13)«.

Kasen 1:1, Aspelund

Beskrivning/historik

Enkelstuga belägen i Rådadefors och huvudsakligen omgiven av skogsmark. Stugan är enligt uppgift från 1875 och uppfört på naturstensgrund. Fasaden är klädd med rödslammad stående locklistpanel. Huset har tvåluftsfönster med spröjs. På taket ligger korrugerad plåt. Det finns en sluten farstu/glasveranda i anslutning till entrén. På husets norra gavel finns en trappa upp till vinden.

Särskilda värden att bevara

Byggnadens karaktär och utformning. Byggnadens fasadmaterial. Fönstrens utformning, placering och material.

Kulturhistorisk motivering

Byggnaden har till stora delar sin karaktär och utformning bevarad och besitter därmed ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Kasslerådane 1:22

Beskrivning/historik

Bostadshus och magasin beläget vid landsvägen genom Rådanefors. Bostadshusets bottenvåning har tidigare inrymt en affärslokal. Bostadshuset är enligt uppgift från 1929 och är uppfört på kvaderhuggen granitgrund, delvis med källare. Fasaden är klädd med ljust färgad stående profilerad locklistpanel. Byggnaden har korsfönster ochnockfönster. På taket ligger tvåkupigt lertegel. Det finns två takkupor på vardera takfallet och i anslutning till entrén på husets norra långsida finns en öppen veranda. Ovanför verandan finns en balkong. Magasinet är samtida med bostadshuset. Fasaden är klädd med stående locklistpanel och på taket ligger tvåkupigt lertegel.

Särskilda värden att bevara

Byggnadernas utformning och karaktär. Byggnadens äldre fasad- och takmaterial

Kulturhistorisk motivering

Byggnaderna har sin karaktär och utformning bevarad. Bostadshusets bottenvåning har tidigare inrymt en affärslokal vilket bland annat ger byggnaden ett samhällshistoriskt värde. Sammantaget besitter byggnaderna ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Kasslerådane 1:25

Beskrivning/historik

Bostadsfastighet belägen intill landsvägen genom Rådanefors. Huset är enligt uppgift från 1932 och är ett tidstypiskt så kallat funkishus. Huset har två våningsplan med källare. Fasaden är putsad och ljust avfärgad med mörkare sockel. Byggnaden har sidohängda två- och treluftsfönster utan spröjs. Taket är välvt. Det finns en glasveranda på byggnadens nordöstra gavel. På byggnadens nordvästra långsidan finns ett halvmåneformat burspråk. Det samtida garaget har putsad fasad och spröjsade fönster.

Särskilda värden att bevara

Byggnadernas volym och arkitektoniska karaktär. Byggnadens fasadmateriel. Fönstrens utformning, material och placering.

Bostadshus.

Magasin.

Kulturhistorisk motivering

Byggnaden är en mycket god representant för 1930-talets funkisarkitektur och har sin karaktär och utformning bevarad. Byggnaden besitter därmed ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

Kasslerådane 1:34, Skomakarehagen

Beskrivning/historik

Före detta torp med tillhörande magasin beläget i Rådanefors och med en omgivning som huvudsakligen utgörs av skogsmark. Det före detta torpet är troligen från 1880-talet. Fasaden är klädd med rödslammad stående locklistpanel. Byggnaden har tvåluftsfönster med spröjs och på taket ligger betongpannor. I anslutning till entrén finns en sluten farstukvist. Magasinet är troligen samtida med det före detta torpet. Fasaden är klädd med rödslammad stående vankantad panel och på taket ligger tvåkupigt lertegel.

Torpstuga.

Särskilda värden att bevara

Byggnadernas form och karaktär. Fönstrens utformning och placering. Byggnadernas fasadmaterial.

Kulturhistorisk motivering

Byggnadernas särskilda kulturhistoriska värde motiveras av byggnadernas bevarade karaktär och utformning.

Magasin.

Kasslerådane 1:39, Hyttan

Beskrivning/historik

Bostadsfastighet med bostadshus, vedbod och avträdd omgiven av skogsmark. Bostadshuset är troligen från 1910-talet. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Byggnaden har tvåluftsfönster med spröjs och gavelsidofönster. På taket ligger tvåkupigt lertegel. Det finns en glasveranda i anslutning till entrén. På fastigheten finns också en vedbod och avträde.

Särskilda värden att bevara

Byggnadens utformning och karaktär. Byggnadens fasad- och takmaterial. Fönstrens utformning, placering och material.

Kulturhistorisk motivering

Byggnadens särskilda kulturhistoriska värde motiveras av dess välbevarade karaktär och utformning.

Lundebyn 1:5

Beskrivning/historik

Gård belägen mellan länsväg 172 och den äldre landsvägen. Gårdens byggnader utgörs av ett bostadshus och en vedbod samt ett senare uppfört förråd. Bostadshuset är troligen från 1910-talet och uppfört på naturstensgrund. Fasaden är klädd med stående profilerad locklistpanel. Byggnaden har två- och trelufts-fönster med spröjs och gavelnsidofönster. Ett av entréplanet tvålufts-fönster är utbytt till ett enlufts-fönster. På det östra takfallet ligger tvåkupigt lertegel och på det västra takfallet ligger eternitplattor. I anslutning till entrén finns ett framskjutet mittparti. Vedboden är troligen samtida med bostadshuset. Fasaden är klädd med rödslammad stående slät panel och på taket ligger äldre betongpannor.

Bostadshus.

Särskilda värden att bevara

Byggnadernas ursprungliga karaktär, form och fasadmaterial. Fönstrens utformning, material och placering.

Kulturhistorisk motivering

Byggnaderna har sin ursprungliga karaktär och utformning bevarad och besitter därmed särskilt kulturhistoriskt värde.

Fastigheten ingår i kulturmiljön »Kring Ödeborgs kyrka och Håvesten, Ödeborgs socken«. Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«.

Lundebyn 1:6

Beskrivning/historik

Det före detta torpet är omgivet av skogsmark och troligen från 1890-talet. Fasaden är klädd med rödslammad stående locklistpanel. Byggnaden har en- och tvålufts-fönster med spröjs. På taket ligger tvåkupigt lertegel. Det finns en sluten farstukvist i anslutning till entrén. På fastigheten finns också en samtida vedbod med rödslammad stående slät fasad.

Särskilda värden att bevara

Byggnadernas karaktär och utformning. Byggnadernas fasad- och takmaterial. Fönstrens utformning, material och placering.

Kulturhistorisk motivering

Byggnaden har sin karaktär och utformning bevarad och besitter därmed ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Det före detta torpet ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«.

Mellområdene 1:29

Beskrivning/historik

Fritidshus beläget vid Långhalmens norra strandkant. Fritidshuset är troligen från 1940-talet och har putsad grund. Fasaden är klädd med mörkt färgad stockpanel och stående vankantad slät panel. På taket ligger betongpannor. Byggnaden har sidohängda en- till tre-lufts-fönster utan spröjs. På fastigheten finns också en samtida vedbod med stående slät panel. På taket ligger korrugerad plåt.

Särskilda värden att bevara

Fritidshusets form och karaktär. Byggnadens fasadmaterial och fönstrens material och utformning.

Kulturhistorisk motivering

Fritidshuset är ett mycket gott exempel på den tidstypiska sportstugans ideal där till exempel stockpanel var vanligt. Huset besitter därmed ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Mellområdene 1:37

Beskrivning/historik

Bostadshus med trädgårdstomt intill landsvägen genom Rådanefors. Bostadshuset är troligen från 1940-talet och har putsad grund med källare. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Huset har sidohängda en- och tvålufts-fönster utan spröjs. På taket ligger tvåkupigt lertegel. Det finns ett taklyft på vardera takfall och en balkong på husets nordöstra gavel. Över respektive entré på byggnadens sydöstra och sydvästra sidor finns skärmtak. På fastigheten finns också ett senare uppfört

garage. Fasaden är klädd med stående lockpanel och på taket ligger takpanneplåt.

Särskilda värden att bevara

Bostadshusets karaktär och utformning. Byggnadens fasad- och takmaterial. Fönstrens utformning, material och placering.

Kulturhistorisk motivering

Bostadshuset med trädgården har en bevarad äldre/ursprunglig karaktär och utformning. Huset är därmed ett mycket gott exempel på 1940-talets egnahemsbebyggelse och besitter därmed ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Mellområdene 1:40, Rådanevors herrgård

Beskrivning/historik

Omkring 1730 startade Jöns Kock Rådanevors bruk vid ett vattenfall mellan sjöarna Långhalmen och Rådanevsjön. Järnbruket lades ned 1895 men verksamheten gav upphov till en mindre samhällsbildning på platsen. Spår och ruiner av den tidigare verksamheten kan hittas vid strömfåran mellan de båda sjöarna men av de byggnader som var knutna till järnbruket finns idag endast Rådanevors före detta bruksherrgård kvar.

Rådanevors herrgård är centralt beläget i Rådanevors samhälle och är enligt uppgift från omkring 1800. Fasaden är klädd med stående profilerad locklistpanel. Byggnaden har korspostfönster med spröjs i de nedre lufterna och tvåluftsfönster utan spröjs. På taket ligger enkupigt lertegel. Enligt uppgift tillbyggdes ett burspråk på byggnadens sydöstra långsida 1872. På byggnadens nordöstra gavel finns en tillbyggnad.

Särskilda värden att bevara

Byggnadens arkitektoniska karaktär. Byggnadens fasadmaterial och fönstrens utformning och placering.

Kulturhistorisk motivering

Byggnaden har sin karaktär bevarad och är därmed ett värdefullt inslag i den före detta bruksmiljön. Detta sammantaget med bostadshusets höga ålder motiverar ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

Källa: DigitaltMuseum, Vänersborgs museum, Västarvet, år okänt

Bostadshus.

Ladugårdslänga.

Stall/vagnbod.

Magasin.

Rubbestad 1:2

Beskrivning/historik

Gård med bostadshus, ladugård, stall och magasin som genom dess placering på en höjd har ett framträdande läge i landskapet. Gården utgjorde tidigare en helhet tillsammans med huvudbyggnaden på fastigheten Rubbestad 1:6. Bostadshuset är enligt uppgift från 1928 och har putsad grund. Fasaden är klädd med stående rödslammad locklistpanel. Byggnaden har två- och tre-lufts-fönster med spröjs och ettnockfönster på byggnadens södra gavel. På taket ligger enkupigt lertegel. I anslutning till entrén finns en senare tillkommen öppen farstuvist och på husets västra långsida finns en tillbyggd altan. Ladugården är en långstäckad byggnad, delvis med källare, enligt uppgift uppförd omkring 1870–1900. Fasaden är klädd med rödslammad stående lockpanel. Byggnaden har spröjsade fönster och på taket ligger korrugerad plåt. Stallet/vagnboden är enligt uppgift från 1890-talet. Fasaden är klädd med rödslammad stående locklistpanel. Byggnaden har lig-gande småspröjsade fönster. På taket ligger korrugerad plåt. Magasinet är enligt uppgift från 1867. Fasaden är klädd med lockpanel och på taket ligger korrugerad plåt.

Särskilda värden att bevara

Byggnadernas bevarade ursprungliga karaktär och utformning. Byggnadernas fasadmaterial. Fönsterutformning och material framför allt på ladugård och stall/vagnbod.

Kulturhistorisk motivering

Gården och byggnaderna har till stora delar sin äldre/ursprungliga karaktär och utformning bevarad och är därmed ett tydligt och värdefullt inslag i kulturlandskapet. Detta sammantaget med gårdens historia motiverar ett mycket högt kulturhistoriskt och samhällshistoriskt värde.

Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«.

Källa: DigitaltMuseum, Västarvet, år 1938.

Rubbestad 1:6, *Rubbestad*

Beskrivning/historik

Bostadsfastighet med bostadshus och garage/före detta häkte som genom dess placering på en höjd har ett framträdande läge i landskapet. Bostadsfastigheten utgjorde tidigare en jordbruksfastighet tillsammans med byggnaderna på Rubbestad 1:2. Gården är ett före detta länsmansboställe och komministergård samt födelsegård för Kirunagrundaren Hjalmar Lundbohm (f. 1855 d. 1926). Under en period arrenderades gården också av politikern Axel Rubbestad (f. 1888 d. 1961).

Bostadshuset är enligt uppgift från 1850-talet och är uppfört på delvis hög naturstensgrund. Fasaden är klädd med ljus färgad stående profilerad locklistpanel. Byggnaden har korspostfönster och mezzaninfönster samt runda gavelsidofönster och lunettformat nockfönster på byggnadens nordöstra gavel. I anslutning till entrén på byggnadens sydöstra långsida finns en öppen veranda. På samma långsida finns en tandad takfris. På byggnadens nordöstra långsida finns en balkong. Huset är tillbyggt med en lägre del vilken förbinder huset med garaget/före detta häktet. Garaget/före detta häktet är enligt uppgift från 1850-talet. Byggnaden har rödslammad stående locklistpanel och liggande tvålufts-fönster med spröjs samt lunettformade gavelsidofönster. På taket ligger tvåkupigt lertegel.

Särskilda värden att bevara

Byggnadernas karaktär, utformning och fasadmaterial. Fönstrens utformning, material och placering.

Kulturhistorisk motivering

Byggnaderna har till stora delar sin äldre/ursprungliga karaktär och utformning bevarad och är därmed ett tydligt och värdefullt inslag i kulturlandskapet. Detta sammantaget med gårdens historia motiverar ett mycket högt kulturhistoriskt och samhällshistoriskt värde.

Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«.

Sannerhult 1:29, Kalvängen

Beskrivning/historik

Bostadsfastighet belägen intill en mindre landsväg och till stora delar omgiven av skogsmark. På fastigheten finns ett bostadshus och en senare tillkommen gäststuga samt ett mindre förråd. Bostadshuset är troligen från 1920-talet och uppfört på kvaderhuggen naturstensgrund. Fasaden är klädd med rödslammad stående locklistpanel. På taket ligger betongpannor. På fastigheten finns också ett senare uppfört bostadshus och källare.

Särskilda värden att bevara

Bostadshusets form och karaktär. Bostadshusets fasadmaterial samt fönsterutformning och placering.

Kulturhistorisk motivering

Byggnadens särskilda kulturhistoriska värde motiveras av dess bevarad karaktär och utformning.

Sannerhult 1:39, Sannerhult

Beskrivning/historik

Gård med ett flertal byggnader belägen i nära anslutning till Östersjöns norra strandslutning och omgiven av öppet odlingslandskap. Gården är idag en enhet men bestod tidigare av två separata gårdar.

Bostadshus I är placerat längst norrut på fastigheten och är ett så kallat västsvenskt dubbelhus. Huset är uppfört på hög naturstensgrund med källare och är enligt uppgift från 1880-talet. Fasaden är klädd med stående profilerad locklistpanel. Byggnaden har korspostfönster med spröjs i de nedre lufterna, mezzaninfönster, gavelnsidofönster och lunettformade nockfönster. På taket ligger tvåkupigt lertegel. Det finns en öppen farstu/veranda rikligt dekorerad med så kallad snickarglädje i anslutning till entrén på byggnadens västra långsida. I anslutning till entrén på husets östra långsida finns en så kallad snedtäcka. Bostadshuset II är troligen från 1880-talet. Fasaden är klädd med rödslammad stående locklistpanel. Byggnaden har spröjsade tvåluftsfönster och på taket ligger tvåkupigt lertegel. Den före detta ladugården är troligen samtida med övrig bebyggelse. Fasadens stockar är delvis klädda med rödslammad stående vankantad lockpanel och på taket ligger tvåkupigt lertegel. Magasinet är placerat längst norrut på fastigheten och är enligt uppgift från 1880-talet. Fasaden är klädd med stående vankantad lockpanel. Magasinet har spröjsade fönster och på taket ligger tvåkupigt lertegel.

Bostadshus I.

Bostadshus II.

Ladugård intill bostadshus III.

Bostadshus III.

Garaget är troligen samtida med övrig bebyggelse. Fasaderna är klädda med rödslammad stående vankantad panel och på taket ligger tvåkupigt lertegel.

Bostadshus III är placerat längst söder ut på fastigheten och är troligen från 1880-talet. Fasaderna är klädda med stående profilerad locklistpanel. Huset har korspostfönster med spröjs i de nedre lufterna. På taket ligger tvåkupigt lertegel. I anslutning till entrén finns en öppen farstu/veranda. Det finns ett burspråk på byggnadens södra långsida med en så kallad frontespis ovan. På byggnadens östra gavel finns en entré/farstu med balkong ovan. Ladugården strax öster om bostadshus III är troligen från 1880-talet. Fasaderna är klädda med rödslammad stående locklistpanel och lockpanel. Byggnaden har fönster med spröjs. På taket ligger tvåkupigt lertegel. Magasinet strax nordöst om bostadshus III är enligt uppgift samtida med bostadshus III. Fasaderna är klädda med rödslammad stående locklistpanel. Byggnaden har småspröjsade tvåluftsfönster och på taket ligger tvåkupigt lertegel. På fastigheten finns också ett senare uppfört garage.

Särskilda värden att bevara

Gårdsmiljön och byggnadernas karaktär och utformning. Byggnadernas äldre tak- och fasadmateriäl. De äldre fönstrens utformning, materiäl och placering.

Kulturhistorisk motivering

Gården och byggnaderna har till stora delar sin äldre/ursprungliga karaktär och utformning bevarad och är därmed ett tydligt och värdefullt inslag i kulturlandskapet. Detta motiverar ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

Torsberg 1:11

Beskrivning/historik

Bostadshuset i villakvarter med trädgård i Ödeborgs tätort. Bostadshuset är troligen från 1900-talets början. Fasaderna är klädda med stående rödfärgad profilerad locklistpanel. Byggnaden har tvåluftsfönster med spröjs, mezzanin- och gavelsidofönster. På taket ligger rött betongpannor. I anslutning till entrén finns en öppen veranda rikligt dekorerad med så kallad snickarglädje. På byggnadens nordvästra långsida finns en senare tillbyggd veranda.

Särskilda värden att bevara

Byggnadens karaktär och utformning. Fönstrens placering och utformning. Verandans utformning och material.

Kulturhistorisk motivering

Byggnaden har sin karaktär och utformning bevarad och besitter därmed ett särskilt kulturhistoriskt värde

Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«.

Torsberg 1:38, *Disponentvillan Ödeborgs bruk* *Beskrivning/historik*

Disponentvillan vid Ödeborgs bruk är enligt uppgift från 1901. Byggnaden är belägen strax väster om bruksområdet och Valboån. Fasaden är klädd med rött tegel som genom olika murtekniker är indelat i fält. Byggnaden har en- och tvåluftsfönster utan spröjs samt tvåluftsfönster och korspostfönster med spröjs i de övre lufterna. På taket ligger skiffer. Byggnaden är oregelbunden i sin form och har både utstickande verandor och burspråk.

Särskilda värden att bevara

Parkmiljön. Byggnadens bevarade karaktär och arkitektoniska utformning. Byggnadens tak- och fasadmateri- al. Fönstrens utformning, material och placering.

Kulturhistorisk motivering

Disponentvillans välbevarade äldre/ursprungliga karaktär och utformning utgör en del av bruksmiljön i Ödeborg. Disponentvillan med tillhörande trädgård tillskrivs därmed ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

Fastigheten ingår i kulturmiljön »Ödeborgs bruks- samhälle och museikullen med fornsalen«.
Fastigheten ingår i område för riksintresse av kul- turmiljövården »Valbodalen (P13)«.

Vrine 3:19

Beskrivning/historik

Bostadshus med trädgårdstomt i villaområde i Ödeborgs tätort. Huset är enligt uppgift från 1965 och har putsad grund med källare. Fasaden är klädd med stående lockpanel. Byggnaden har en- och tvåluftsfnster utan spröjs. På taket ligger betongpannor. Det finns en karaktäristisk öppen farstukvist med diagonala sidostycken i anslutning till entrén.

Särskilda värden att bevara

Byggnadens ursprungliga form och karaktär. Fönsterutformning, material och placering. Entrépartiet med den öppna farstukvisten.

Kulturhistorisk motivering

Bostadshuset är ett mycket gott exempel på en småskalig villabebyggelse från 1960-talet. Byggnaden tillskrivs därmed ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«.

Ödeborg 1:30, Stora Ödeborg

Beskrivning/historik

Gård med högt och fritt läge belägen i öppet odlingslandskap. Gården karaktäriseras av den väl synliga salsbyggnaden vilken flankeras av en magasinsbyggnad. Något söder om magasinsbyggnaden finns det före detta hönshus. Öster om bostadshuset är en maskinhall placerad. De större ekonomibygnaderna är placerade söder om maskinhallen. Bostadshuset är en så kallad salsbyggnad med två våningar. Huset är enligt uppgift från 1820-talet. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Byggnaden har tvåluftsfnster med spröjs. På taket ligger enkupigt lertegel. På byggnadens östra gavel finns en balkong och i anslutning till entrén finns en senare tillbyggd glasad veranda. Magasinet är enligt uppgift samtida med bostadshuset. Fasaden är klädd med rödslammad stående locklistpanel. Byggnaden har en- och tvåluftsfnster och nockfnster med spröjs. På taket ligger äldre betongpannor. På taket finns också en vällingklocka. Det före detta hönshusets fasad och tak är klädda med korrugerad plåt. Maskinhallen är från 1970-talet. Fasaden är klädd med rödslammad stående slät panel och på taket ligger korrugerad plåt. De större

Bostadshus.

ekonomibyggnadernas fasader är klädda med rödslammad stående slät panel och korrugerad plåt.

Särskilda värden att bevara

Gårdsmiljön. Bostadshusets och magasinets tak- och fasadmateriäl. Fönstrens utformning, materiäl och placering.

Kulturhistorisk motivering

Gårdsmiljön och byggnaderna har sin karaktär och utformning bevarad och är därmed ett tydligt och värdefullt inslag i kulturlandskapet. Detta tillsammans med bostadshusets höga ålder motiverar ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

Gården ingår i kulturmiljön »Kring Ödeborgs kyrka och Håvesten, Ödeborgs socken«.
Gården ingår i område för riksintresse av kulturmiljövärdet »Valbodalen (P13)«.

Magasin.

Ödeborg 1:30, Ringstad

Beskrivning/historik

Före detta torp under Ödeborg 1:30, Stora Ödeborg. Det före detta torpet ligger i närheten av länsväg 172 och är huvudsakligen omgiven av skogsmark. Huset är troligen från 1880-talet och uppfört på naturstensgrund. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Byggnaden har tvåluftsfönster ochnockfönster med spröjs. På taket ligger tvåkupigt lertegel. Det finns en öppen farstuvist i anslutning till entrén.

Särskilda värden att bevara

Byggnadens karaktär och utformning. Byggnadens fasadmateriäl. Fönstrens utformning, materiäl och placering.

Kulturhistorisk motivering

Det före detta torpet har sin karaktär och utformning bevarad och besitter därmed ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Det före detta torpet ingår i område för riksintresse av kulturmiljövärdet »Valbodalen (P13)«.

Ödeborg 1:30, Udden

Beskrivning/historik

Före detta torp under Ödeborg 1:30, Stora Ödeborg. Det före detta torpet är huvudsakligen omgiven av skogsmark. Huset är troligen från 1890-talet och är uppförd på naturstensgrund. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Byggnaden har tvåluftsfönster ochnockfönster med spröjs. På taket ligger tvåkupigt lertegel. Det finns en öppen farstukvist i anslutning till entrén.

Särskilda värden att bevara

Byggnadens karaktär och utformning. Byggnadens fasadmaterial samt fönstrens utformning, material och placering.

Kulturhistorisk motivering

Det före detta torpet har sin karaktär och utformning bevarad och besitter därmed ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Det före detta torpet ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«.

Ödeborg 1:32

Beskrivning/historik

Före detta skolbyggnad, nu bostadshus, med tillhörande vedbod/garage och trädgård belägen vid ländsväg 172. På grusplanen framför huset finns en gräsbeväxt rundel. Bostadshuset är enligt uppgift från 1900-talets början. Fasaden är klädd med rödfärgad stående locklistpanel. Byggnaden har spröjsade pivotohängda fönster. På taket ligger tvåkupigt lertegel. Byggnaden är förlängd vid den östra gaveln. I anslutning till entrén finns en öppen farstukvist. Det finns ett taklyft på byggnadens norra takfall. Vedboden/garaget är troligen från 1920-talet och har en senare tillbyggnad i vinkel. Fasaden är klädd med rödfärgad stående locklistpanel. Byggnaden har spröjsade fönster. På taket ligger tvåkupigt lertegel.

Särskilda värden att bevara

Byggnadernas karaktär och utformning. Byggnadens fasad- och takmaterial

Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövården »Valbodalen (P13)«

Kulturhistorisk motivering

Byggnaden har en bevarad karaktär och har i egenskap av före detta skolbyggnad ett stort miljö- och samhällshistoriskt värde. Byggnaden besitter därmed ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Ödeborg 1:32

Beskrivning/historik

Bostadshus beläget vid länsvägen 172. Huset är enligt uppgift från 1910-talet. Fasaden är klädd med stående rödfärgad locklistpanel. Byggnaden har tvåluftsfönster med spröjs. På taket ligger tvåkupigt lertegel. I anslutning till entrén finns ett framskjutet mittparti med småspröjsade fönster. Vedboden är troligen från 1920-talet. Fasaden är klädd med stående rödfärgad locklistpanel. Byggnaden har spröjsade fönster och på taket ligger tvåkupigt lertegel.

Särskilda värden att bevara

Byggnadernas utformning och karaktär, samt deras fasad- och takmaterial. Fönstrens utformning, material och placering.

Kulturhistorisk motivering

Byggnadernas särskilda kulturhistoriska värde motiveras av dess bevarade karaktär och utformning.

Fastigheten ingår i område för riksintresse av kulturmiljövärden »Valbodalen (P13)«

Ödeborgs-Bråten 1:22, *Kulten*

Beskrivning/historik

Före detta torp med tillhörande vedbod/förråd omgivet av skogsmark och nära en mindre landsväg. Det före detta torpets fasad är klädd med rödslammad vankantad stående lockpanel. Huset har tvåluftsfönster med spröjs och nockfönster. På taket ligger betongpannor. Den äldre masonitklädda vedboden är enligt uppgift från 1940-talet och är tillbyggd i vinkel. Tillbyggnadens fasad är klädd med stående locklistpanel.

Särskilda värden att bevara

Byggnadernas karaktär och utformning. Byggnadernas fasadmaterialet.

Kulturhistorisk motivering

Det före detta torpets särskilda kulturhistoriska värde motiveras av dess bevarade karaktär och utformning.

Ödeborgs-Bråten 1:36

Beskrivning/historik

Före detta torp som ingår i en samlad grupp bostadsfastigheter belägna vid en mindre landsväg. På fastigheten finns ett före detta torp och garage. Det före detta torpet som delvis har källare är enligt uppgift från 1913. Fasaden är klädd med stående locklistpanel. Huset har tvåluftsfönster med spröjs ochnockfönster. Över entrén på husets gavel finns ett överljusfönster. På taket ligger betongpannor. I anslutning till entrén finns en småspröjsad glasveranda. På fastigheten finns också ett samtida garage. Fasaden är klädd med stående slät panel.

Särskilda värden att bevara

Byggnadernas karaktär och utformning. Byggnadernas fasadmaterial. Det före detta torpets fönsterutformning och material. Glasverandans utformning.

Kulturhistorisk motivering

Byggnaderna har sin karaktär och utformning bevarad och besitter därmed ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Vedbodförråd.

Lästips för dig som vill veta mer!

Byggnadsvård:

Så renoveras torp och gårdar. Hidemark, O. m.fl. 2011.

Stora boken om byggnadsvård. Gudmundsson, G. 2010.

Varsamt och sparsamt. Blomberg, I. 2003.

www.slojdochbyggnadsvard.se

www.byggnadsvard.se

Stil- och bebyggelsehistoria:

Fritidshuset – kulturarv & välfärdssymbol. Carlsson, C. 2011.

Gårdar i Dalmland – en bebyggelsehistorisk översikt. Odenbring Widmark, M. 2008.

Kataloghuset, det egna hemmet i byggsats. Edlund, R. m.fl. 2004.

Så byggdes villan 1890–2010, Björk, C. m.fl. 2009.

Tidstypiskt: arkitekturdetaljer i flerbostadshus 1880–1980. Björk, C. m.fl. 2016.

Kommunstyrelsen

KS § 210 Dnr KS 2019/72
Framtidens förskole- och skollokaler inklusive omkringliggande byggnader och ytor, slutrapport med uppdrag till utbildningsnämnden

Kommunstyrelsens förslag

Kommunfullmäktige beslutar att uppdra till utbildningsnämnden att utifrån utredningens förslag nedan, uttalade viljeinriktningar och riktlinjer avseende tillgänglighetsanpassningar, modern pedagogik, miljötänk och säkerhetsperspektiv fortsätta arbetet att utveckla förskole- och skolverksamheten i Färgelanda kommun.

Arbetsgruppens förslag, i prioriterad ordning enligt nedan	
1. Höjdenskolans & Höjdens Förskola	Utbildningsnämnden får i uppdrag att: a) Planera för nybyggnation av förskola i anslutning till Höjden-området. Alternativa placeringar skall utredas där grönytorna är en möjlighet. Samordning med skolan ska beaktas. b) Uppfräschning av skolans tredje flygel (ej renoverad i nuläget).
2.a Ödeborgs skola och förskola (Hänger ihop med 2b)	Utbildningsnämnden får i uppdrag att: a) Utredda behov av till-/ombyggnation av skolan, inklusive nybyggnation av yta för fysisk aktivitet. Utredningen behöver beakta möjlig samlokalisering av skola och förskola, förändrad stadiindelning samt andra lösningar för att förstärka verksamhetens pedagogiska kvalitet. En tänkbar flytt av klasserna 4-6 från Ödeborg till Valboskolan behöver utredas vidare, vilket även skulle kunna bereda plats för förskolans verksamhet inom skolans område. b) Prioritera upprustning av skolans utemiljö.
2.b Valboskolan (Hänger ihop med 2a)	Utbildningsnämnden får i uppdrag att: a) Tillsätta en "Valboutredning" för att i ett samlat grepp utreda framtida investeringar för Valboskolans byggnader. Ombyggnation bör ställas i relation till en nybyggnation av hela alternativt delar av skolans byggnader. Livslängd, tekniska och pedagogiska hinder/möjligheter mm behöver utredas vidare. Tills vidare bör de viktigaste underhållsåtgärderna prioriteras. b) Säkerställa trafiksituationen vid Valboskolan.

Justering

Utdragsbestyrkande

3. Högsätters skola & Månvägens förskola	Viljeinriktning för Utbildningsnämnden: a) Upprustning av skolans utemiljö skall prioriteras. c) Uppfräschning äldre delen av förskolan, enligt plan.
4. Håvestens och Stigens förskolor	Viljeinriktning för Utbildningsnämnden: a) Underhåll av fastigheterna enligt plan, samt se över vad som ska ske i samband med att moduler avyttras.

Arbetsgruppen föreslår även:

- Tillgänglighetsanpassning av skol- och förskolelokaler bör prioriteras.
- Ny- och ombyggnationer bör ta hänsyn till individens behov och modern pedagogik.
- Miljötänk bör prioriteras vid varje ny- och ombyggnation, exempelvis avseende energiförsörjning och vid val av byggmaterial.
- Även krismedvetenhet och säkerhetsperspektiv bör beaktas vid skolbyggnationer.

Kommunstyrelsens beslut

Kommunstyrelsen beslutar att för egen del att godkänna skollokalutredningens slutrapport och förklara uppdraget avslutat.

Ärendebeskrivning

Kommunstyrelsen beslutar 27 februari 2019 (§ 30) att tillsätta en parlamentarisk grupp med uppgift att arbeta fram förslag på en långsiktig, finansierad plan för investeringar i Färgelanda kommun avseende förskole- och skollokaler, inklusive omkringliggande byggnader och ytor, fram till år 2025.

Förslaget ska presentera:

- för- och nackdelar med föreslagna lokaler,
  - investeringsbehovet som uppstår, samt
  - prioriteringsordning av om-/till-/nybyggnation av förskole-/skollokaler.
- I förslaget ska hänsyn ha tagits till miljö, arbetsmiljö, teknisk utrustning, pedagogiska aspekter, nyttjande av lokaler till olika ändamål, samlokalisering till/samverkan med andra verksamheter.

Under arbetets gång har utredningen bland annat tagit del av förvaltningens underhållsplan för förskole- och skollokalerna (de presenterade kostnadsberäkningarna är schablonberäkningar utifrån underhållsplanen för att *bibehålla* nuvarande byggnader. Inga standardhöjningar eller

Kommunstyrelsen

---

anpassningar till förändrade synsätt på det pedagogiska området ingår i beräkningen.)

Utredningen har valt att fokusera på uppdraget att ta fram en prioriteringsordning för om/till/nybyggnation av lokaler. Övriga delar av kommunstyrelsens uppdrag har också varit föremål för överväganden. Flertalet av dessa uppdrag är av den karaktären att de inte kan redovisas utan den detaljplanering som utbildningsnämnden nu har att ta sig an.

Kommunstyrelsens arbetsutskott beslutar 17 september 2019 (§ 195) att ge Tobias Bernhardsson (C) och Urban Henriksson (S) i uppdrag att informerar utbildningsnämnden om utredningen vid deras sammanträde i oktober, om nämnden så önskar. Ärendet återkommer till arbetsutskottet för ställningstagande i oktober 2019. Informationen gavs vid utbildningsnämndens sammanträde den 7 oktober 2019.

Beslutsunderlag

Arbetsutskottets beslut 16 oktober 2019 § 203.
Arbetsutskottets beslut 17 september 2019 § 195.
Skollokalutredningens protokoll 16 september 2019.
Skollokalutredningen 2019 - Nulägesanalys av underhållsbehovet inom skollokalerna i Färgelanda kommun, med inriktning och prioriterade följduppdrag till utbildningsnämnden, för åren 2020-2025.

Ordföranden, tillika ordföranden i utredningen, informerar.

Beslutet skickas till
Kommunfullmäktige
Diariet

Skollokaltredningen

Tid: Måndag 16 september 2019, kl 08.00 -11.45

Plats: Kommunkontoret

Närvarande: Tobias Bernhardsson (C) , ordf
Linda Jansson (M)
Urban Henriksson (S)
Birger Byström (L)
Ywonne Jansson (V)
Pontus Westerman Hansson (SD)

Övriga Anna Gunnervik, skolchef
Marianne Martinsson, sekreterare

Skollokaltredningens slutrapport med prioriteringar och förslag till uppdrag till utbildningsnämnden

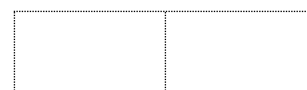
Beslutsförslag

Kommunstyrelsen beslutar att godkänna skollokaltredningens slutrapport och förklara uppdraget avslutat.

Kommunfullmäktige beslutar att uppdra till utbildningsnämnden att utifrån utredningens förslag, uttalade viljeinriktningar och riktlinjer avseende tillgänglighetsanpassningar, modern pedagogik, miljötank och säkerhetsperspektiv fortsätta arbetet att utveckla förskole- och skolverksamheten i Färgelanda kommun.

Arbetsgruppens förslag:

Arbetsgruppens förslag, i prioriterad ordning enligt nedan.	
1. Höjdenskolans & Höjdens Förskola	Utbildningsnämnden får i uppdrag att: a) Planera för nybyggnation av förskola i anslutning till Höjdenområdet. Alternativa placeringar skall utredas där grönytorna är en möjlighet. Samordning med skolan ska beaktas. b) Uppfräschning av skolans 3:e flygel (ej renoverad i nuläget).
2.a Ödeborgs skola och förskola (Hänger ihop med 2b)	Utbildningsnämnden får i uppdrag att: a) Utreda behov av till-/ombyggnation av skolan, inkl. nybyggnation av yta för fysisk aktivitet. Utredningen behöver beakta möjlig samlokalisering av skola och förskola, förändrad stadiindelning samt andra lösningar för att förstärka verksamhetens pedagogiska kvalitet. En tänkbar flytt av klasserna 4-6 från Ödeborg till Valboskolan behöver utredas vidare, vilket även skulle kunna bereda plats för förskolans verksamhet inom skolans område. b) Prioritera upprustning av skolans utemiljö.
2.b Valboskolan (Hänger ihop med 2a)	Utbildningsnämnden får i uppdrag att: a) Tillsätta en ”Valboutredning” för att i ett samlat grepp utreda framtida investeringar för Valboskolans byggnader. Ombyggnation bör ställas i relation till en nybyggnation av hela alternativt delar av skolans byggnader. Livslängd, tekniska och pedagogiska hinder/möjligheter mm behöver utredas vidare. Tills vidare bör de

Skollokaltredningen

	viktigaste underhållsåtgärderna prioriteras. b) Säkerställa trafiksituationen vid Valboskolan.
3. Högsätters skola & Månvägens förskola	Viljeinriktning för Utbildningsnämnden: a) Upprustning av skolans utemiljö skall prioriteras. c) Uppfräschning äldre delen av förskolan, enligt plan.
4. Håvestens och Stigens förskolor	Viljeinriktning för Utbildningsnämnden: a) Underhåll av fastigheterna enligt plan, samt se över vad som ska ske i samband med att moduler avyttras.

Arbetsgruppen föreslår även:

- Tillgänglighetsanpassning av skol- och förskolelokaler bör prioriteras
- Ny- och ombyggnationer bör ta hänsyn till individens behov och modern pedagogik.
- Miljötänk bör prioriteras vid varje ny- och ombyggnation, exempelvis avseende energiförsörjning och vid val av byggmaterial.
- Även krismedvetenhet och säkerhetsperspektiv bör beaktas vid skolbyggnationer.

Ärendebeskrivning

Kommunstyrelsen har 2019-02-27 beslutat tillsätta en parlamentarisk grupp med uppgift att arbeta fram förslag på en långsiktig, finansierad plan för investeringar i Färgelanda kommun avseende förskole- och skollokaler, inklusive omkringliggande byggnader och ytor, fram till år 2025.

Förslaget ska presentera:

- för- och nackdelar med föreslagna lokaler,
- investeringsbehovet som uppstår, samt
- prioriteringsordning av om-/till-/nybyggnation av förskole-/skollokaler.

I förslaget ska hänsyn ha tagits till miljö, arbetsmiljö, teknisk utrustning, pedagogiska aspekter, nyttjande av lokaler till olika ändamål, samlokalisering till/samverkan med andra verksamheter.

Under arbetets gång har utredningen bland annat tagit del av förvaltningens underhållsplan för förskole- och skollokalerna (de presenterade kostnadsberäkningarna är schablonberäkningar utifrån underhållsplanen för att *bibehålla* nuvarande byggnader. Inga standardhöjningar eller anpassningar till förändrade synsätt på det pedagogiska området ingår i beräkningen.)

Utredningen har valt att fokusera på uppdraget att ta fram en prioriteringsordning för om-/till-/nybyggnation av lokaler. Övriga delar av kommunstyrelsens uppdrag har också varit föremål för överväganden. Flertalet av dessa uppdrag är av den karaktären att de inte kan redovisas utan den detaljplanering som utbildningsnämnden nu har att ta sig an.

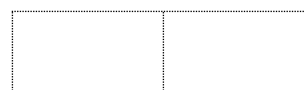
Ordförande

Justeras

_____
Tobias Bernhardsson

_____
Urban Henriksson

_____
Marianne Martinsson

SKOLLOKALSUTREDNINGEN

2019

Nulägesanalys av underhållsbehovet inom skollokaler i Färgelanda kommun, med inriktning och prioriterade följduppdrag till utbildningsnämnden, för åren 2020-2025

Uppdrag:

Kommunstyrelsens beslut, 2019-02-27:

Arbetsgruppens uppdrag innebär att arbeta fram förslag på en långsiktig, finansierad plan för investeringar i Färgelanda kommun avseende förskole- och skollokaler, inklusive omkringliggande byggnader och ytor, fram till år 2025.

Förslaget ska presentera:

- för- och nackdelar med föreslagna lokaler,
- investeringsbehovet som uppstår, samt
- prioriteringsordning av om-/till-/nybyggnation av förskole-/skollokaler.

I förslaget ska hänsyn ha tagits till miljö, arbetsmiljö, teknisk utrustning, pedagogiska aspekter, nyttjande av lokaler till olika ändamål, samlokalisering till/samverkan med andra verksamheter.

Kostnader för utredningsuppdraget finansieras inom befintlig ram och belastar Kommunstyrelsens ansvar avseende förtroendevaldas deltagande och respektive sektor/enhet när det gäller tjänstemannadeltagande.

Bakgrund:

Färgelanda kommun har liksom många andra kommuner i landet ett stort behov av att underhålla sitt fastighetsbestånd. Som ett led i att intensifiera detta arbete har en utredning gjorts av kommunens fastighetsavdelning som arbetat fram digitala underhållsplaner samt har genomfört en nulägesanalys för respektive fastighet inom kommunens Barn- och utbildningsverksamhet. Kommunstyrelsen har i samband med att detta presenterats tillsatt en parlamentarisk arbetsgrupp som har fått i uppdrag att sammanställa ett förslag som sammanför förvaltningens utredningsunderlag med en politisk viljeinriktning i bred samsyn.

Parlamentarisk arbetsgrupp:

Kommunstyrelsen har tillsatt en arbetsgrupp med en representant för varje parti som ingår i kommunfullmäktige. Arbetsgruppen har utgjorts av Tobias Bernhardsson (C), ordförande, Linda Jansson (M), Birger Byström (L), Urban Henriksson (S), Pontus Westerman Hansson (SD) och Ywonne Jansson (V)

Förvaltningsstöd

Arbetsgruppen har haft stöd av, Anna Gunnervik, Sektorchef Barn- & Utbildning, Susanne Korduner, Kommunchef, Johan Karlsson och Victor Gustafsson, Fastighetsavdelningen, m.fl.

Metod:

Under processen har arbetsgruppen använt oss av följande delar för fullfölja uppdraget, inhämta erforderlig kunskap och information samt för att kunna ta ställning till Färgelanda kommuns behov av skol- och förskolelokaler under den närmaste 10-årsperioden.

- Förvaltningens nulägesanalys för skol- och förskolelokaler
- Kompletterande frågeställningar, Johan & Victor redovisar
- Pedagogiskt perspektiv, Anna G redovisar.
- Studiebesök i kommunens skol- och förskolelokaler
- Studiebesök i Bengtsfors & Dals Ed

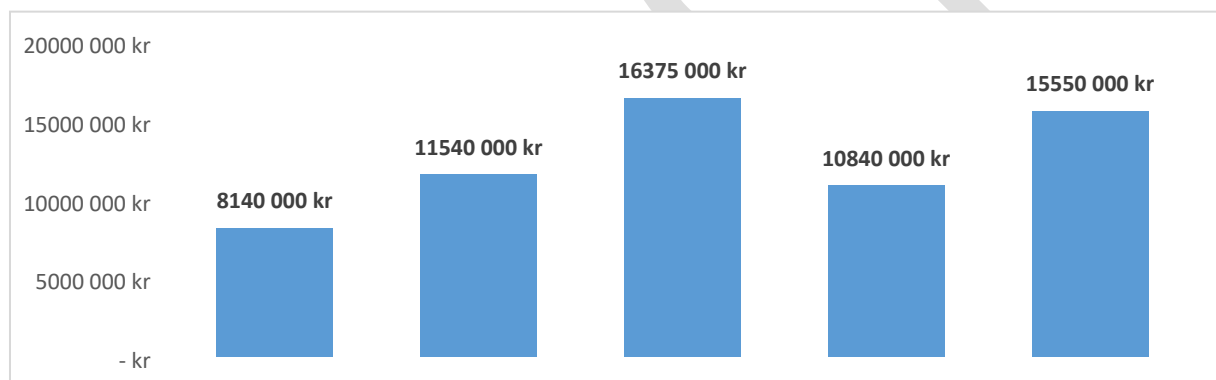
Sammanfattning:

Färgelanda kommun står inför stora investeringsbehov när det gäller skol- och förskolelokaler. Nu finns underhållsplaner framarbetade för respektive enhet som tydligt presenterar behov och status för kommunens byggnader. Underhållsplanerna tar hänsyn till nulägesbeskrivningar och behov för att hålla befintlig status i byggnaderna, hänsyn tas däremot inte till verksamheternas framtida behov av upprustning eller modernisering.

Alla siffror i dokumentet nedan är uppskattningar, noggrannare beräkningar krävs vidare i varje enskild investering/renovering.

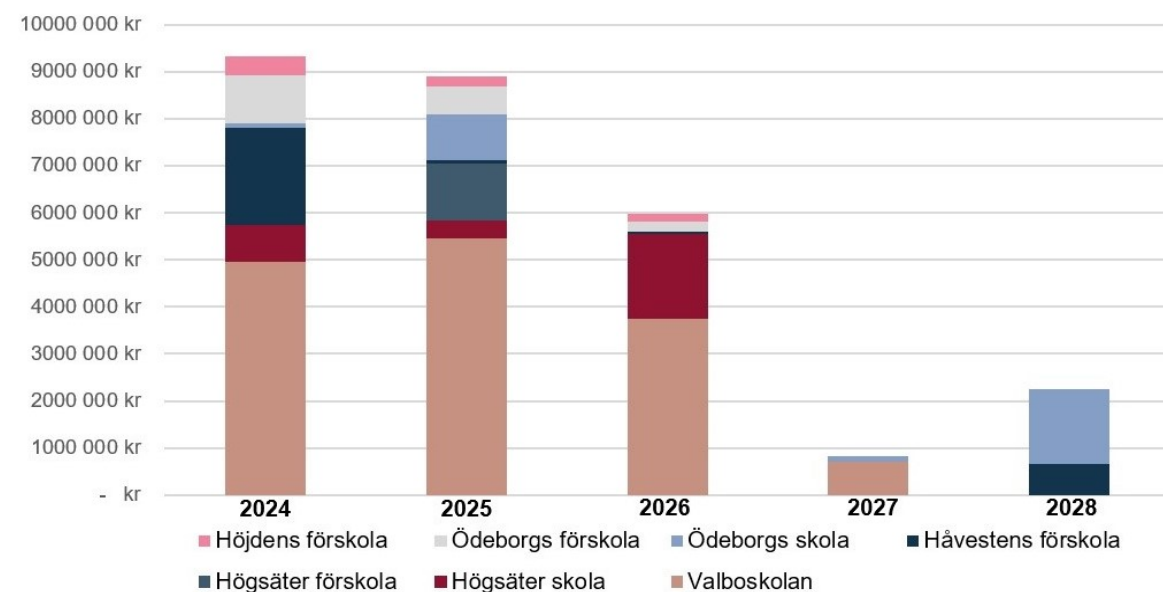
Sammantaget underhållsbehov inom skol- och förskolelokaler för kommande 10-årsperiod i Färgelanda kommun uppgår till 89,8 miljoner kronor, vilket motsvarar ca. 9 miljoner kronor per år. Den största andelen av dessa behov beräknas finnas de närmaste fem åren.

2019-2023

Totalt: 62 445 000kr

2024-2028

Totalt: 27 400 000kr

SAMMANSTÄLLNING:

Arbetsgruppens förslag:

Arbetsgruppens förslag, i prioriterad ordning enligt nedan.	
1. Höjdensskolan & Höjdens Förskola	Utbildningsnämnden får i uppdrag att: a) Planera för nybyggnation av förskola i anslutning till Höjdenområdet. Alternativa placeringar skall utredas där grönytorna är en möjlighet. Samordning med skolan ska beaktas. b) Uppfräschning av skolans 3:e flygel (ej renoverad i nuläget).
2.a Ödeborgs skola och förskola (Hänger ihop med 2b)	Utbildningsnämnden får i uppdrag att: a) Utredda behov av till-/ombyggnation av skolan, inkl. nybyggnation av yta för fysisk aktivitet. Utredningen behöver beakta möjlig samlokalisering av skola och förskola, förändrad stadiindelning samt andra lösningar för att förstärka verksamhetens pedagogiska kvalitet. En tänkbar flytt av klasserna 4-6 från Ödeborg till Valboskolan behöver utredas vidare, vilket även skulle kunna bereda plats för förskolans verksamhet inom skolans område. b) Prioritera upprustning av skolans utemiljö.
2.b Valboskolan (Hänger ihop med 2a)	Utbildningsnämnden får i uppdrag att: a) Tillsätta en "Valboutredning" för att i ett samlat grepp utreda framtida investeringar för Valboskolans byggnader. Ombyggnation bör ställas i relation till en nybyggnation av hela alternativt delar av skolans byggnader. Livslängd, tekniska och pedagogiska hinder/möjligheter mm behöver utredas vidare. Tills vidare bör de viktigaste underhållsåtgärderna prioriteras. b) Säkerställa trafiksituationen vid Valboskolan.
3. Högsäters skola & Månvägens förskola	Viljeinriktning för Utbildningsnämnden: a) Upprustning av skolans utemiljö skall prioriteras. c) Uppfräschning äldre delen av förskolan, enligt plan.
4. Håvestens och Stigens förskolor	Viljeinriktning för Utbildningsnämnden: a) Underhåll av fastigheterna enligt plan, samt se över vad som ska ske i samband med att moduler avyttras.

Arbetsgruppen föreslår även:

- Tillgänglighetsanpassning av skol- och förskolelokaler bör prioriteras
- Ny- och ombyggnationer bör ta hänsyn till individens behov och modern pedagogik.
- Miljötänk bör prioriteras vid varje ny- och ombyggnation, exempelvis avseende energiförsörjning och vid val av byggmaterial.
- Även krismedvetenhet och säkerhetsperspektiv bör beaktas vid skolbyggnationer.

Elevunderlag 19-04-24

	Bruksskolan	Högsätters skola	Höjdenskolan	Valboskolan
förskoleklass	17	15	31	
År 1	13	12		26
År 2	10	15		30
År 3	10	15		36
År 4	16	15		26
År 5	16	17		26
År 6	16	13		32
summa	98	102	31	176

Pedagogiska perspektiv

När det gäller pedagogiska perspektiv på skollokaler är det viktigt att framhålla att ändamålsenliga och tilltalade lokaler är av stor betydelse för utbildningens kvalitet och resultat. Den pedagogiska miljön och de möjligheter den skapar har stor betydelse för vilket verksamhet som kan bedrivas. En tilltalande miljö har också stort symbolvärde och signalerar att förskola, skola och utbildning är viktiga och prioriterade. Den pedagogiska miljön ska vara utmanade och erbjuda möjlighet till utbildningens alla delar, ytor för exempelvis genomgångar, samarbete och skapande arbete såväl som lugna miljöer för enskilt arbete.

Skollagen föreskriver följande om skollokaler:

- För utbildningen ska de lokaler och den utrustning finnas som behövs för att syftet med utbildningen ska kunna uppfyllas. 2 kap 35§ Skollagen
- Eleverna i grundskolan, grundsärskolan, specialskolan, sameskolan, gymnasieskolan och gymnasiesärskolan ska ha tillgång till skolbibliotek. 2 kap 36§ Skollagen
- Alla barn ska ges den ledning och stimulans som de behöver i sitt lärande och i sin personliga utveckling för att de utifrån sina egna förutsättningar ska kunna utvecklas så långt som möjligt enligt utbildningens mål. 3 kap 3§ Skollagen

Skolinspektionen förtydligar att

- Skollagen inte säger stort mer än att skolans lokaler ska vara ändamålsenliga. Huvudmännen har en frihet att utforma förskolans och skolans lokaler på olika sätt så länge de uppnår målen.
- Det kan tyckas anmärkningsvärt att när det gäller djurhållning finns en stark reglering. Höns till exempel ska ha sex kvadratdecimeter golvyta, fem decimeter i takhöjd och en sittpinne.
- Det beror på att Djurskydd är regelstyrt och skolan är målstyrd.

Skolans uppdrag som vi ska se till att lokalerna är ändamålsenliga för kan sammanfattas

- Skolan ska främja lärande där individen stimuleras att inhämta och utveckla kunskaper och värden
- Skolan ska förmedla den beständiga kunskap som utgör gemensam referensram alla i samhället behöver

- Eleverna ska kunna orientera sig i en komplex verklighet med stort informationsflöde, ökad digitalisering och snabb förändringstakt
- Skolan ska förmedla grundläggande värden – demokratiska värderingar
- Skolan ska också erbjuda skapande och undersökande arbete och lek är viktiga delar. Skolan ska stimulera kreativitet, nyfikenhet och självförtroende samt vilja att pröva idéer i handling och lösa problem.

Flexibla arbetsätt och arbetsmiljöer

Skola för framtidens samhällsmedborgare kräver flexibla lärmiljöer. Det kan se lite annorlunda ut mot traditionella.

Det finns också exempel på mer progressiva skolor som exempelvis Fredriksbjerg i Danmark. Den uppmuntrar till rörelse och kreativitet. Här ser man klätterväggen som är vägen in i skolan. Det finns också lianer mm att använda för att förflytta sig.

Den typiska skolbyggnaden motarbetar skolans målsättningar enl Anna Törnquist, arkitekt som jobbat med lärmiljöer sedan 70-talet. Hon menar att när man planerar och bygger skolmiljöer är det viktigaste:

- Bygg för team
- Bygg en trygg miljö
- Bygg för stimulans – häftiga kreativa miljöer
- Bygg för arbetsro

Det har under en period byggts mycket spännande aktivitetsbaserade skolor, precis som aktivitetsbaserade kontor. Det är positivt på många

sätt men vi behöver komma ihåg att många barn och elever behöver lugna platser för att få arbetsro och koncentration. Flera skolpsykologer har senaste året signalerat att nya miljöer, öppna kreativa ytor, eget ansvar och samverkan i stora grupper kan försvåra inläringen och att vi behöver minimera distraktioner för att skapa arbetsro och öka koncentration.

För att få trygghet och studiero i skolorna har Skolverket gått ut med en rekommendation att;

- Organisera undervisningen och den fysiska lärmiljön för bättre studiero
- Möblering, att eleverna sitter så de ser varandra då de ska samspela
- Alla kan se läraren
- Elevers individuella behov av placering etc
- Passager och material behöver tänkas igenom för att erbjuda en lugn och trygg miljö.

Det är också viktigt att det finns goda

utrymmen för pedagoger att samarbeta i skolans lokaler. Lärare arbetar i kollegialt lärande tillsammans för att möjliggöra att elever når kunskapskraven.

Arbetsmiljölagen gäller också i skolan och det är vår skyldighet att se till att skolan har en god arbetsmiljö. Arbetsmiljöverket har ett ut en skrift till elevskyddsombud och där ges exempel på frågor att bevaka som

- Känns luften bra i ditt klassrum? Skolan ska kontrollera och underhålla ventilationssystemen. Klassrummen är anpassade för ett visst antal elever.
- Temperaturen i klassrummet ska vara behagligt och det ska finnas möjlighet att dra för mot solljus.
- Buller i skolan kan bero på er elever själva men också på att det är för stora klasser, skrapljud från stolar och ventilationsbuller.
- Smutsiga toaletter är inte roligt för någon. De kan också innebära risk för smitta. Skolan har ansvar för bra städning.
- I idrottssalen är det meningen att du ska röra på dig och prova olika idrotter. Men det kan finnas utrustning som kan vara farlig om den används på fel sätt.
- I matsalen finns risk för buller. Ni är många elever som samlas på samma ställe i en större lokal och det kan bli slammer från tallrikar, bestick och stolar. Att få en lugn matstund är viktigt.
- På skolgården ska du inte kunna skada dig på något som är trasigt. Gungor och annan utrustning ska vara hela, staket och fönster måste lagas om de är trasiga.

Att tänka på och ta ställning till då vi planerar framtidens förskolor och skolor:

- Hur möter vi i Färgelanda nutidens och framtidens elevers behov av kreativa lärmiljöer för att utveckla grundläggande kunskaper men också innovationskraft och problemlösning i en komplex framtid?
- Hur möter vi behov av lugn, koncentration och arbetsro för att maximera lärande?
- Utemiljön och möjlighet till fysisk aktivitet?

En ändamålsenlig och tilltalande skolmiljö som både utmanar eleverna och uppmuntrar till kreativitet samtidigt som den erbjuder lugna och trygga platser behövs för att eleverna ska utvecklas optimalt och nå goda skolresultat.

EXTERNA STUDIEBESÖK:

Arbetsgruppen genomförde totalt tre externa studiebesök den 18 juni 2019. Syftet med besöken var att ta del av två olika exempel på moderna nybyggda förskolor samt ett exempel på ombyggd grundskola där man valt att behålla stommen och renovera samt bygga om på insidan av skolbyggnaden. Nedan redovisas gruppens reflektioner vid besöket.

Bengtsfors, Långevi Förskola

Modern pedagogik, i traditionell struktur. Trygghet har varit ledordet genom hela processen. Långevi Förskola är 1460 kvm och byggd i massivträ. Byggnaden innehåller 6 st förskoleavdelningar i två plan, samt storkök och administrationslokaler. Byggnaden innehåller en del korridorsyta för att personal och barn ska kunna undvika att gå igenom varandras undervisningsmiljöer. Korridorerna har utformats för att kunna användas i undervisningen. Total kostnad: ca 35 mkr (varav ätor 500 tkr).

Dals Ed, Fågelvägens förskola

Fågelvägens förskola är byggd med modern pedagogik som ledstjärna. Kil-modellen har legat till grund för byggnationen, där man fått projekteringsunderlag att vidareutveckla. Ledorden under hela processen har varit flexibilitet, attraktivitet och hållbarhet. Mindre än 6 kvm per barn. Byggt för motsvarande 6 st avdelningar (två plan), i träkonstruktion (ej massivträ). Kostnad: 35 mkr.

Dals Ed, Hagaskolan

Hagaskolan är en renoverad högstadieskola i två plan. Här valde man att blåsa ur mycket av innehållet i syfte att göra lokalerna ljusare, fräschare, mer öppna samt för att lyfta in modern pedagogik. Idag går 160 elever på skolan.

Processen från idé och uppdrag om utredning till genomförd helrenovering har varit ett antal år. Under resan har även kalkylen för projektet vuxit, så som det ofta blir i samband med renoveringar. Kostnad för hela projektet landade på 60 miljoner kronor.

Högsätters skola + Månvägens förskola

Grundskolan: Info om fastigheten:

Byggår: 1969, tillbyggd 1978 och 1995
Storlek: 1766 kvm

Större renoveringar:

- Tak på äldsta delen byttes 2013.
- Idrottshallen renoverades invändigt 2017
- Ny ventilation idrottshallen 2017

Okulär bedömning:

Gymnastik: 7, Gamla delen: 6, Nya delen: 8

Månvägens förskola: Info om fastigheten:

Byggår 1981 (äldre delen), tillbyggnad 2019.
Storlek: Totalt 1149 kvm (475 kvm + nybyggnad 674kvm, varav 152 kvm tillagningskök)

Större renoveringar:

- Målning fasader(äldre delen) 2015
- Målning/byte ytskikt entréer & kapprum (äldre delen) i samband med tillbyggnaden 2019

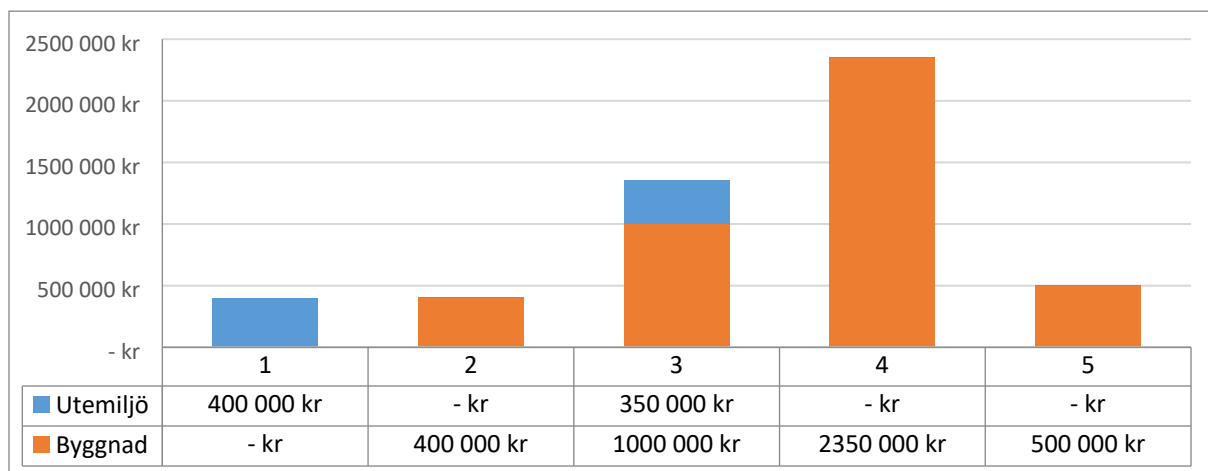
Okulär bedömning: 7/10 (10/10 tillbyggnad)

Högsätters skola

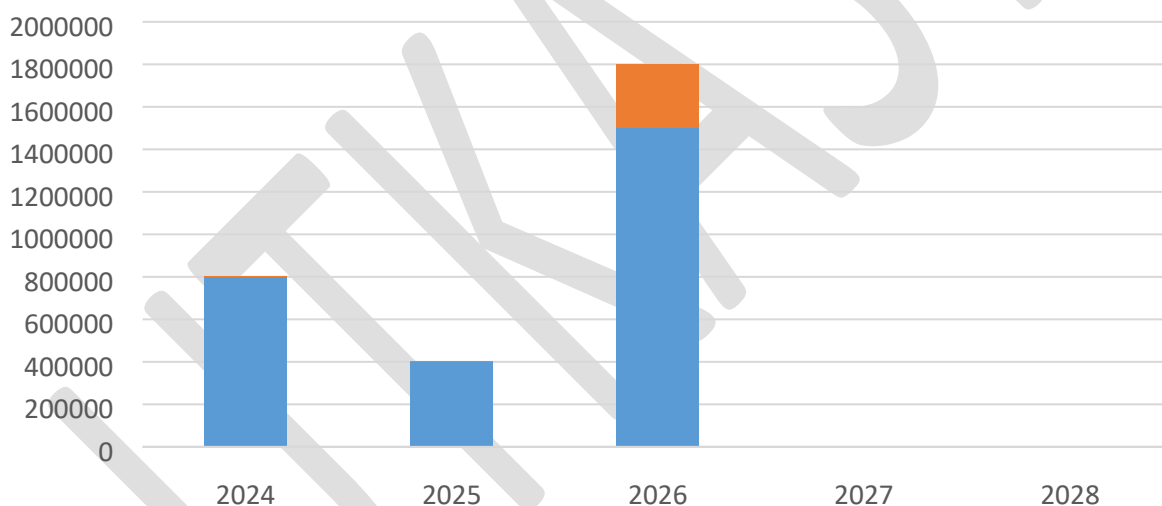
SAMMANFATTNING:

- Tillbyggd i omgångar vilket innebär att byggnaderna har olika standard.
- Äldsta byggnaden har slitna invändiga ytskikt.
- Värmesystem i skolbyggnad börjar blir ålderstiget och bör ses över 2022.
- Utemiljön ses över och underhålls efter genomförd besiktning.

Uppskattat underhållsbehov 2019-2023

Uppskattat underhållsbehov 2024-2028

Totalt uppskattat underhållsbehov, Högsäters skola.

Investeringsbehov 2019-2023: ca 5 000 000 kr

Investeringsbehov 2024-2028: ca 3 000 000 kr

Totalt investeringsbehov 2019-2028: ca 8 000 000 kr

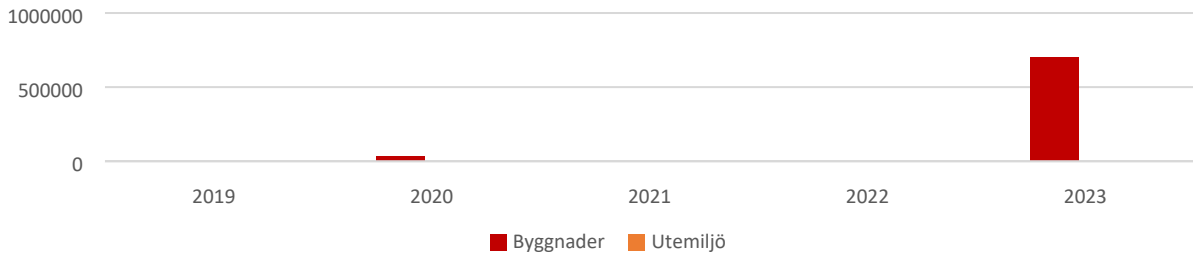
Månvägens förskola:

SAMMANFATTNING:

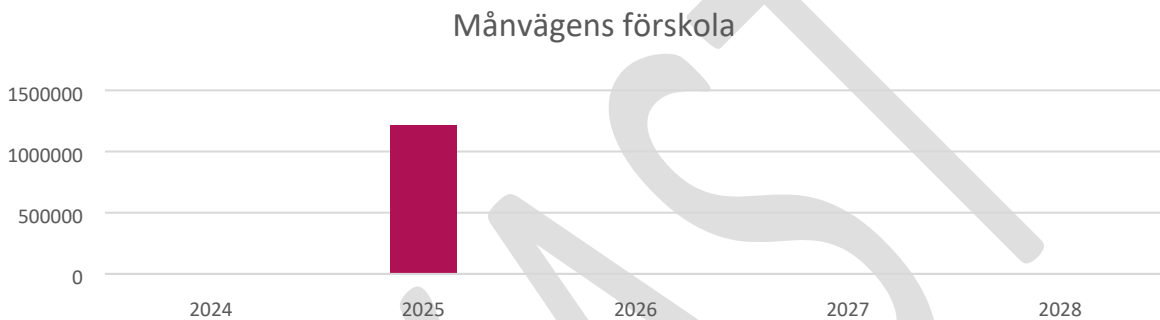
- Största utgifter kommande 10åren: Takomläggning, ytskikt & belysning (gamla delen).

Uppskattat underhållsbehov 2019-2023

Månvägens förskola

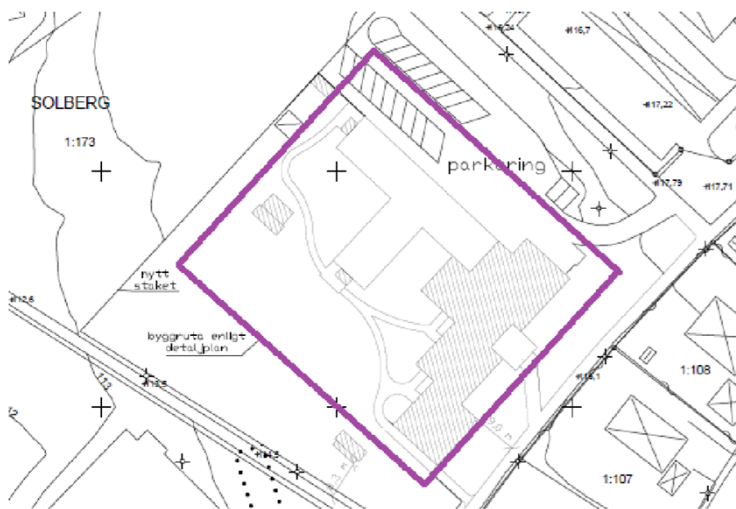

Uppskattat underhållsbehov 2024-2028

2019-2023: 730 000 kr. 2024-2028: 1 210 000 kr.

Totalt uppskattat underhållsbehov kommande 10-årsperiod: 1 940 000kr

Byggbar yta enligt gällande detaljplan för förskolan i Högsäter, Månvägens förskola.

GRUPPENS SLUTSATSER OCH FÖRSLAG:

Arbetsgruppen konstaterar att Högsäters skola och förskola, samt tillhörande gymnastiksal är i relativt gott skick. Upprustning behöver ske i linje med redovisad underhållsplan.

Arbetsgruppen konstaterar att det finns ett särskilt behov att genomföra renovering av den äldre delen av Månvägens förskola, inte minst byte av fönster, renovering av ytskikt och takomläggning.

Vidare vad gäller Högsätters skola konstaterar arbetsgruppen att vissa specifika behov av underhåll föreligger vilka gruppen ser skulle behöva prioriteras inom ramen för ordinarie underhållsarbete, under de närmaste åren. Dessa är:

- Mörka korridorer i grundskolans äldre del
- Skolans ventilation
- Skolans utemiljö
- Skolans fd matsal som ej längre används för ändamålet.

Arbetsgruppens förslag:

Viljeinriktning för Utbildningsnämnden:

- a) Upprustning av skolans utemiljö skall prioriteras.
- c) Uppfräschning äldre delen av förskolan, enligt plan.

Ödeborgs skola + Förskola

Ödeborgs skola, info om fastigheten:

Byggår 1930 samt tillbyggnad 1989 och 1997.
Gymnastik/slöjdbyggnad 1956.
Storlek: 2121kvm

Större renoveringar

- Värmesystem 2008-2011 (Markvärmepumpar, Oljepanna, Ackumulatortank, Varmvattenberedare)
- Brandlarmscentral & inbrottslarm 2017.
- Renovering (plan 2) 2002, byggnad från 1930.

Okulär bedömning:

Gymnastik/slöjdbyggnad 3
Skolbyggnad (gamla delen) 5
Skolbyggnad (nya delen, tillbyggnader) 7.

Ödeborgs förskola, info om fastigheten:

Byggår 1981
Storlek 200kvm

Större renoveringar

- Renoverat köket och bytt storköksutrustning 2016

Okulär bedömning 7/10.

Till fastigheten hör idag en avdelning inkvarterad i moduler. Avtalet för dessa moduler sträcker sig fram till 20xx-xx-xx.

Ödeborgs skola:

SAMMANFATTNING:

- Största kostnader Ödeborgs skolbyggnad kommande 10 åren: Ventilation, takomläggningar, ytskikt, belysning, storkök.
- Totalrenovering av Ödeborgs gymnastik/slöjdbyggnad skulle kosta ca 8 miljoner inkl. tillgänglighetsanpassningar. Kostnad riva och bygga nytt, ca 700*25k, ca 18 000 000kr?

Gymnastik/slöjdbyggnad

- Ombyggnad ventilation samt ytskikt omklädningsrum 2019
- Fasadrenovering (foga om, byta fönster & plåtdetaljer) samt byte av yttertak 2019
- Ventilation slöjdbyggnad 2019
- Byte radiatorer, värmeledningssystem, Ytskikt duschrum, lärarrum 2023

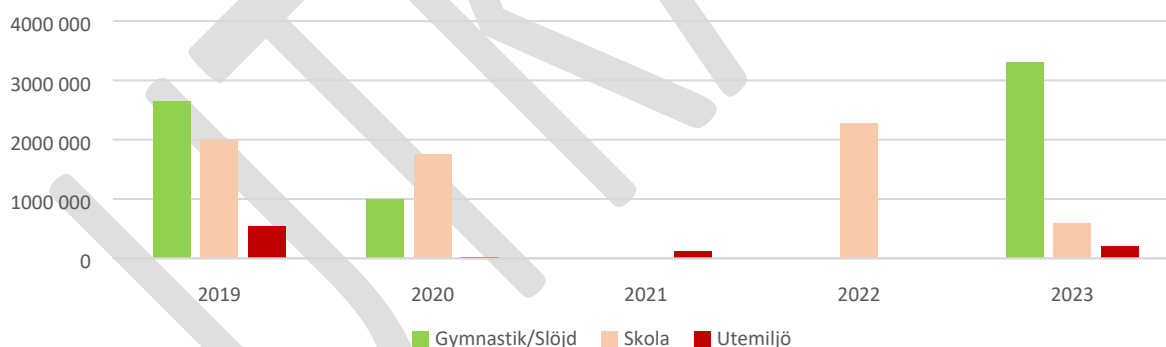
Ödeborgs skola

- Omläggning yttertak samt byte ventilationsaggregat
- Ytskikt & belysning 2020, 2022 & 2023
- Renovering storkök & utbyte av storköksutrustning 2022

Ödeborgs skola Utemiljö

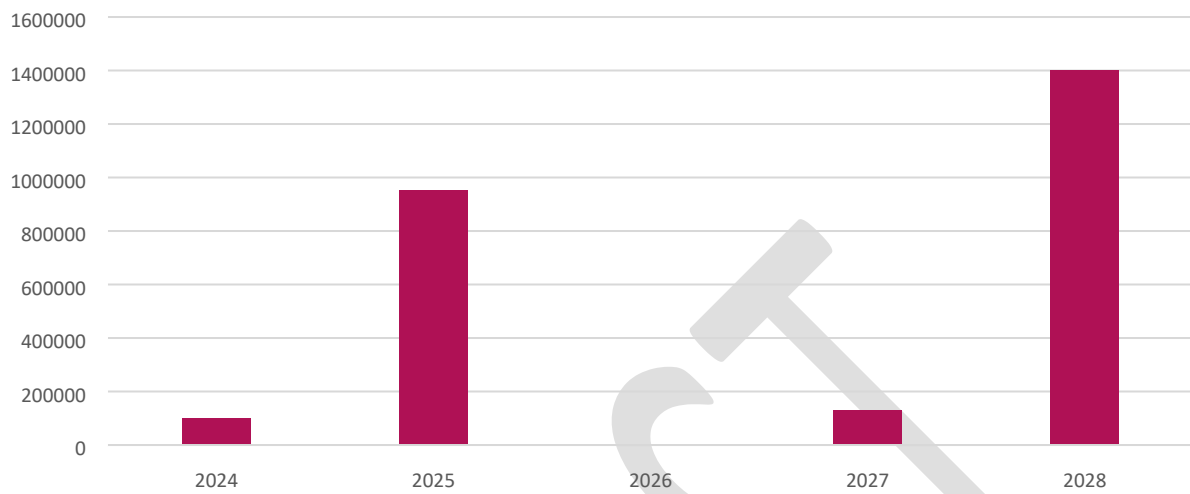
- Utemiljön ses över och underhålls under 2019, efter genomförd besiktning.

Uppskattat underhåll 2019-2023

Uppskattat underhåll 2024-2028

Ödeborgs Skola, Byggnader&utemiljö

Ödeborgs Gymnastik, Byggnader&utemiljö

Totalt uppskattat underhåll

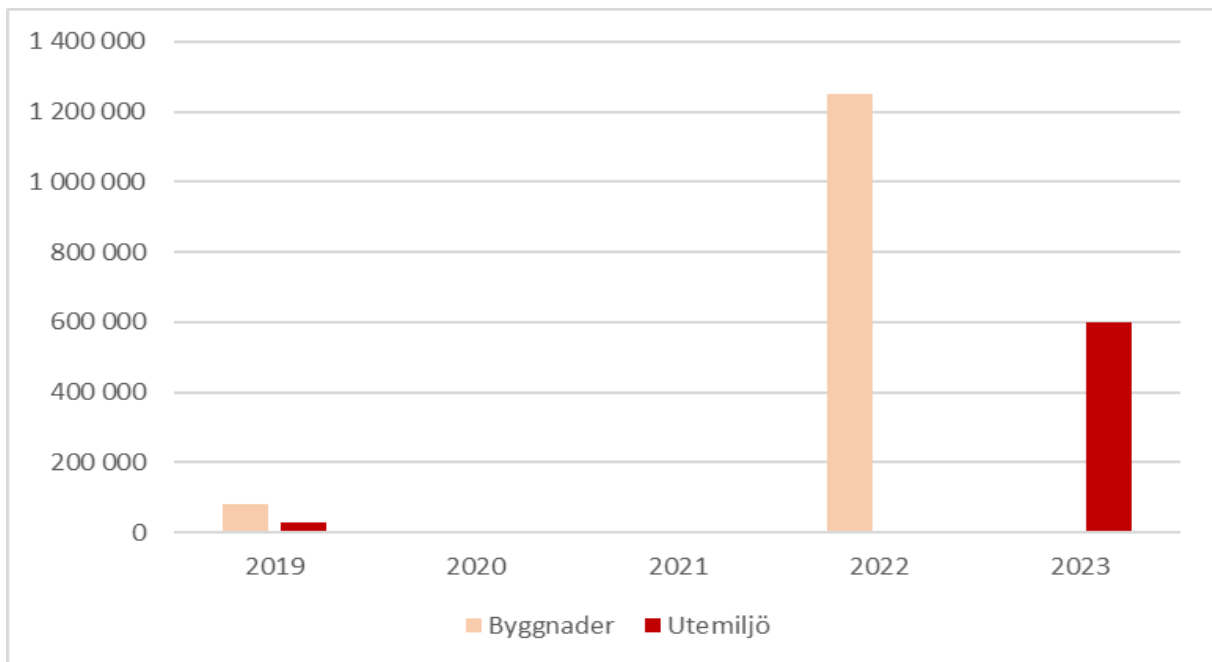
Summa totalt uppskattat underhåll, kommande 10-årsperiod: 17 250 000 kr

Ödeborgs förskola:

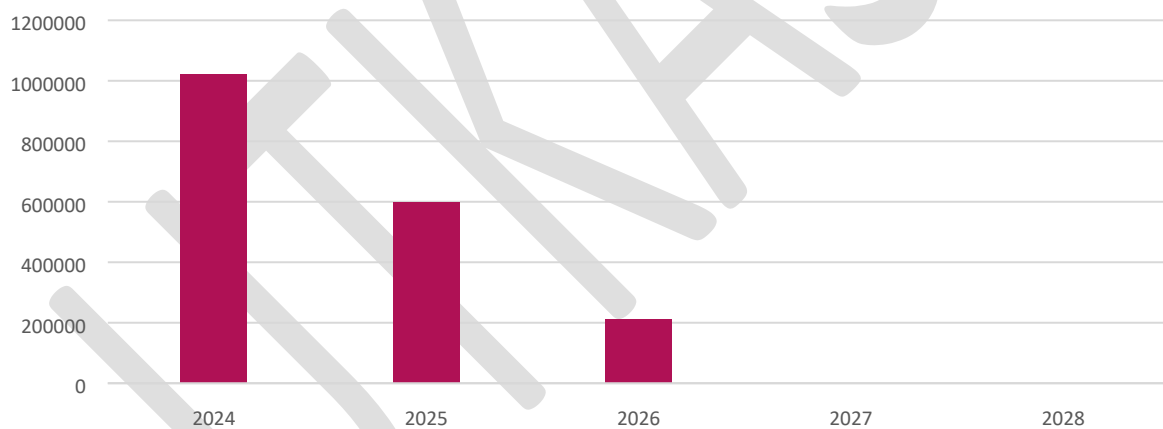
SAMMANFATTNING:

- Renovering av storkök och byte av storköksutrustning 2022.
- Utemiljön ses över och underhålls under 2019, efter genomförd besiktning. Större ingrepp 2023.

Uppskattat underhåll 2019-2023

Uppskattat underhåll 2024-2028

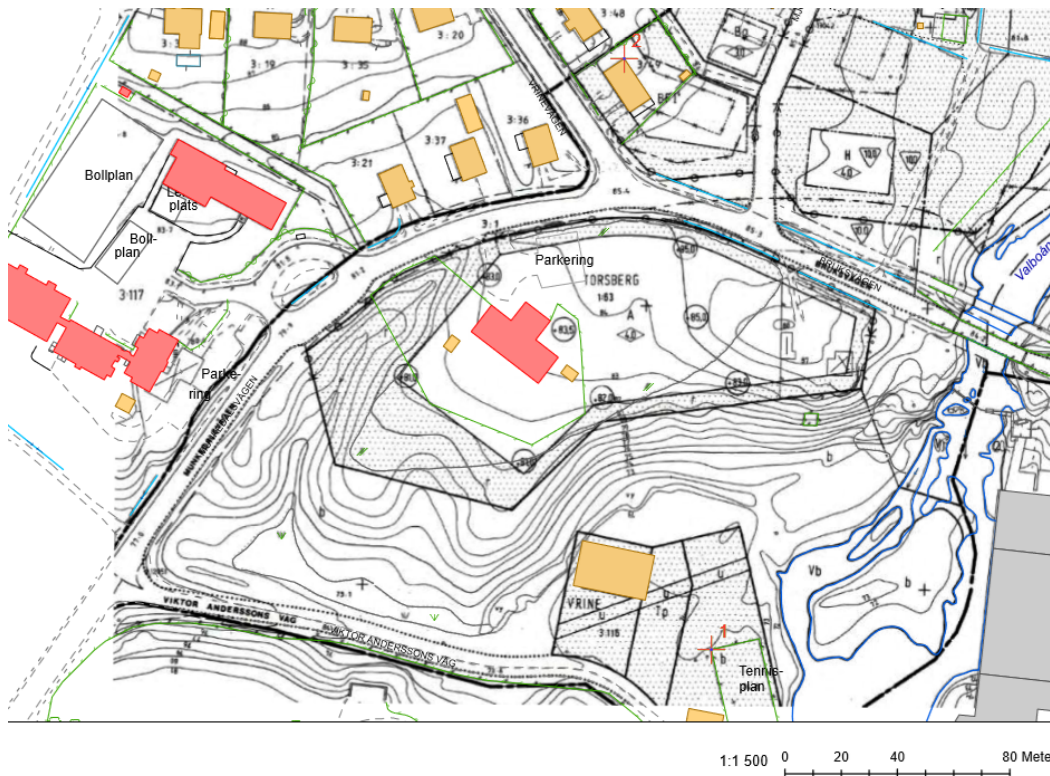

Totalt uppskattat underhållsbehov, Ödeborgs förskola.

Investeringsbehov 2019-2023: ca 1 960 000 kr

Investeringsbehov 2024-2028: ca 1 830 000 kr

Totalt investeringsbehov 2019-2028: ca 3 790 000kr

GRUPPENS SLUTSATSER OCH FÖRSLAG:

Arbetsgruppen konstaterar att Ödeborgs skola och förskola är i relativt gott skick men att det finns ett flertal områden som kräver fortsatt utredning för att skolan säkra skolan för framtiden.

Arbetsgruppen konstaterar att det finns potential till större samordning mellan förskola och skola genom att förskolan samlokaliseras till skolans område/byggnader. En sådan samordning skulle kunna skapa både ekonomiska liksom verksamhetsmässiga vinster och bidra till bättre kvalitet. Ett utredningsuppdrag behöver belysa för- och nackdelar med att bevara nuvarande struktur för skolan, jämfört med att förändra stadiindelningen inom skolan. Gruppen konstaterar att en eventuell flytt av årskurs 4-6 från Ödeborg till Valboskolan skulle skapa möjligheter för förskolans verksamhet att flytta in på skolans område. En sådan lösning behöver planeras till dess att nuvarande lösning med moduler vid Ödeborgs förskola ska avyttras. Idag går 99 elever i Bruksskolan och därtill finns tre förskoleavdelningar.

Vidare bedöms renoveringsbehovet vid gymnastiksalen vara så stort att en ny byggnad istället bör uppföras i anslutning till skolan. Detta bör med fördel samordnas med eventuella om-/tillbyggnationer vid skolan för att främja största möjliga samordningsvinster. Energiförsörjning för skolan bör vägas in i denna planering då skolan idag försörjs av en anläggning belägen under byggnaden med gymnastiksal och slöjdsalar.

Arbetsgruppens förslag:

Utbildningsnämnden får i uppdrag att:

- a) Utredda behov av till-/ombyggnation av skolan, inkl. nybyggnation av yta för fysisk aktivitet. Utredningen behöver beakta möjlig samlokalisering av skola och förskola, förändrad stadiindelning samt andra lösningar för att förstärka verksamhetens pedagogiska kvalitet. En tänkbar flytt av klasserna 4-6 från Ödeborg till Valboskolan behöver utredas vidare, vilket även skulle kunna bereda plats för förskolans verksamhet inom skolans område.
- b) Prioritera upprustning av skolans utemiljö.

Valboskolan

Info om fastigheten:

Byggår: 1969, tillbyggd 1982, 1987 och 1995

Storlek: Ca 8200 kvm

Större renoveringar:

- Takomläggningar i etapper; 87, 89, 94, 95 och 97
- Ventilationsaggregaten byttes 1993-2013
- Undercentral Byggnad B byttes 1997

Okulär bedömning: 6 / 10

SAMMANFATTNING:

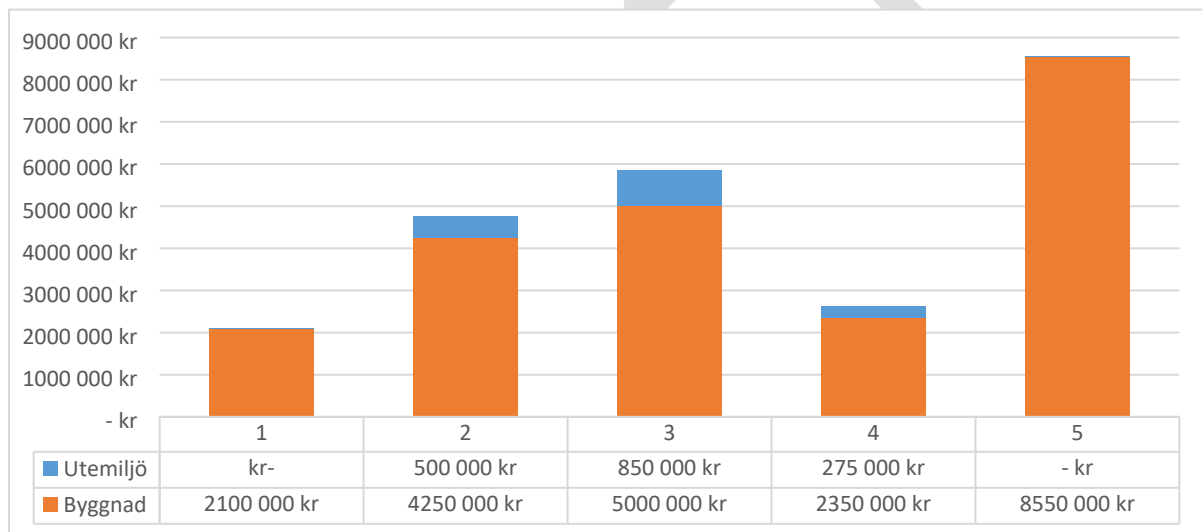
- **Invändigt underhållsbehov av ytskikt. Framförallt byggnad B och E.**
- **Behov av takomläggningar på samtliga byggnader de kommande 10 åren.**
- **Några ventilationsaggregat och delar av värmesystem har levt ut sin livslängd inom 10 år.**
- **Storköket bör ses över 2023 och 2025. Uppdelat i etapper inkl. utrustning och ytskikt.**
- **Inga ytterligare åtgärder på utemiljön efter 2023.**

UNDERHÅLLSBEHOV VALBOSKOLAN

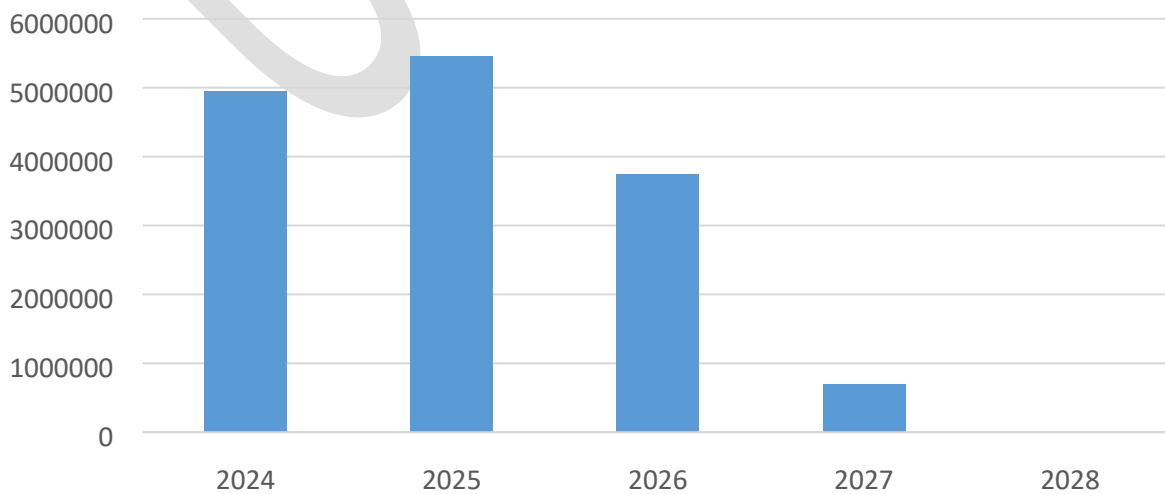

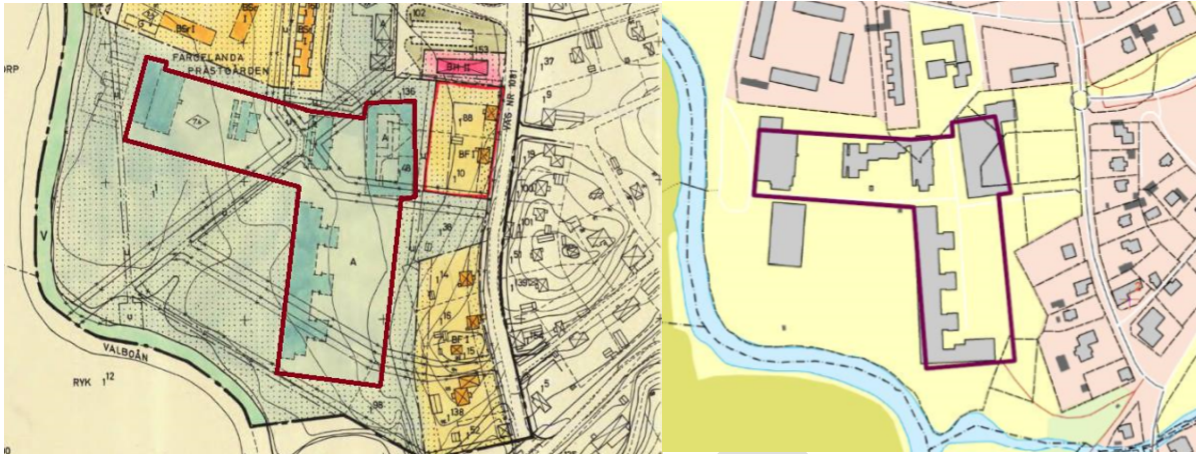
Totalt uppskattat underhållsbehov Valboskolan:
 Investeringsbehov 2019-2023:
 ca 23 875 000 kr
 Investeringsbehov 2024-2028:
 ca 14 850 000 kr
 Totalt investeringsbehov 2019-2028:
 ca 38 725 000 kr

Uppskattat underhållsbehov 2019-2023:

Uppskattat underhållsbehov 2024-2028:

GRUPPENS SLUTSATSER OCH FÖRSLAG:

Arbetsgruppen konstaterar att flera av Valboskolans byggnader har ett större renoveringsbehov. Underhållsplanen visar att behovet kommande 10-årsperiod omfattar cirka 40 miljoner kronor, varav ca 24 miljoner kronor av dessa väntas behövas under första halvan av samma period. I nuläget finns ett visst överskott av skollokaler sedan Höjdenskolan har öppnats.

Gruppen har diskuterat ett flertal olika behov och lösningar för skolans framtid. En utredning behöver tillsättas snarast möjligt som kan belysa olika möjligheter och hinder, med ekonomiska liksom pedagogiska konsekvenser, inför beslut om skolbyggnadernas framtid. Ombyggnation bör ställas i relation till en nybyggnation av hela alternativt delar av skolans byggnader.

Några förslag/funderingar som har diskuterats i arbetsgruppen:

- Fördelar respektive nackdelar med nybyggnation av skola för mellanstadium alt. högstadium? (Inklusive alt. exklusive kök och matsal)
- Är ombyggnation alternativt påbyggnation (+1 våning) möjlig inom någon del av Valboskolans byggnader?
- Kan man blåsa ut delar av högstadiets innehåll i syfte att skapa fler öppna och ljusare ytor? (Liknande lösningen i Dals Eds skola, se Hagaskolan sid. 8)
- Kan man flytta entrén för Valboskolan i syfte att skapa en gemensam och mer välkomnande entré, istället för nuvarande situation med flertalet in- och utgångar?
- Kan man lösa en mer säker trafiksituation vid Valboskolan, istället för den nuvarande?

ARBETSGRUPPENS FÖRSLAG:

Utbildningsnämnden får i uppdrag att:

- a) Tillsätta en "Valboutredning" för att i ett samlat grepp utreda framtida investeringar för Valboskolans byggnader. Ombyggnation bör ställas i relation till en nybyggnation av hela alternativt delar av skolans byggnader. Livslängd, tekniska och pedagogiska hinder/möjligheter mm behöver utredas vidare. Tills vidare bör de viktigaste underhållsåtgärderna prioriteras.
- b) Säkerställa trafiksituationen vid Valboskolan.

Höjdenskolan + Höjdens förskola

Byggår: 1980

Storlek: ca 1800 kvm

Tidigare renoveringar:

- 2/3 invändigt renoverad 2018
- Utvändigt renoverad 2018
- Utemiljö ombyggd 2018

Okulär bedömning

Byggår 1977

Storlek 981kvm

Större renoveringar:

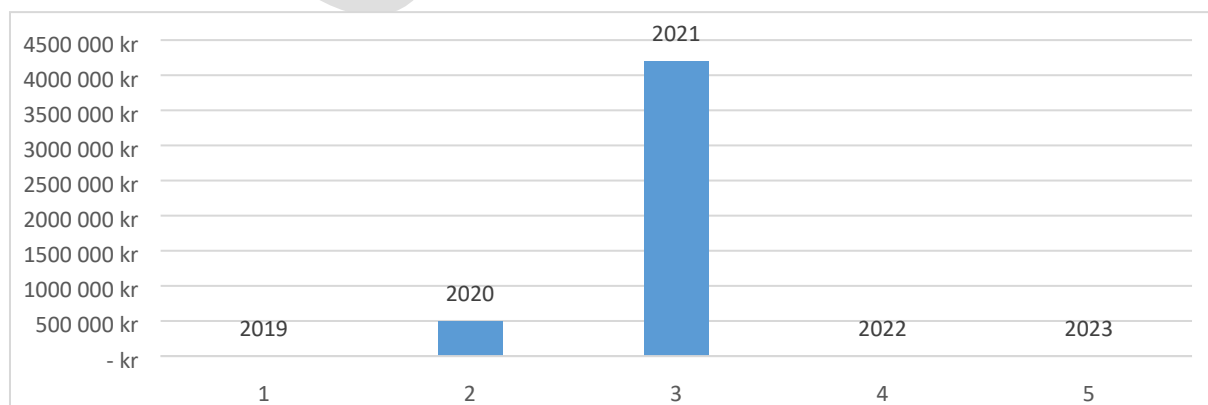
- Målning fasader 2014
- Renovering och 2st pentry på avdelningarna 2016.
- Nytt klinkergolv, målat väggar 2016 i mottagningskök.

Okulär bedömning 4/10.

Höjdenskolan

SAMMANFATTNING:

- Stora delar är totalrenoverade 2018.
- A-flygeln invändigt återstår.
- Fönsterbyten A-flygeln återstår.
- Brandlarm installerat i hela byggnaden.
- Ventilationsaggregat A-flygeln är snart i behov av byte. Det kräver ombyggnation av fläktrum.
- Inga ytterligare investeringsbehov 2024-2028.

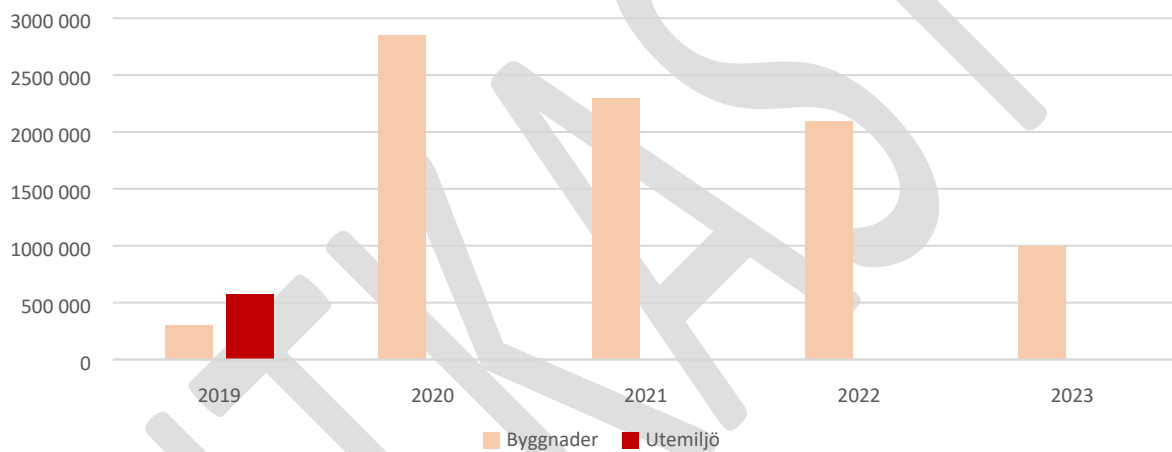
Totalt investeringsbehov, kommande 10-årsperiod: ca 4 700 000 kr

Höjdens förskola:

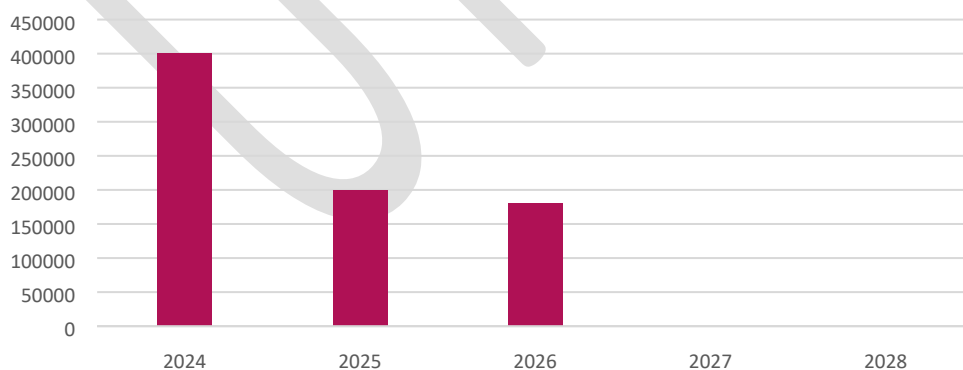
SAMMANFATTNING:

- Byte av ventilationsaggregat (aldrig bytt) 2019
- Utemiljön ses över och underhålls under 2019, efter genomförd besiktning.
- Byte ytskikt i 3st etapper eller en större renovering tillsammans med ventilationskanaler?
- Takomläggning 2020
- Fönsterbyte och värmesystem 2021, 2022 & 2023 (3st etapper för olika delar av byggnaden)
- Åtgärder för ca 10 000 000kr kommande 10åren. 9miljoner kommande 5åren.
- Exkl. tillgänglighetsanpassningar
- Kostnad nybyggnad, 981kvm*25K, ca 25milj

Underhållsbehov 2019-2023

Underhållsbehov 2024-2028:

Totalt uppskattat underhållsbehov, Höjdens förskola.

Investeringsbehov 2019-2023: ca 9 130 000 kr

Investeringsbehov 2024-2028: ca 780 000 kr

Totalt investeringsbehov 2019-2028: ca 9 910 000 kr

GRUPPENS SLUTSATSER OCH FÖRSLAG:

Arbetsgruppen konstaterar att Höjdens förskola är i stort behov av en upprustning alternativt en nybyggnation. Med tanke på nulägesanalysen för byggnaden samt kommande upprustningsbehov föreslås en nybyggnation istället för upprustning/renovering. Alternativa platser för en nybyggd förskola bör övervägas. Arbetsgruppen lyfter Höjdens grönområde som ett möjligt alternativ, i kombination med planering av nya bostäder längs Timmervägen. Här finns även ytor för framtida expansion av skol- och förskolelokaler. Samordningsvinster mellan förskola och skola bör beaktas under utredningsarbetet.

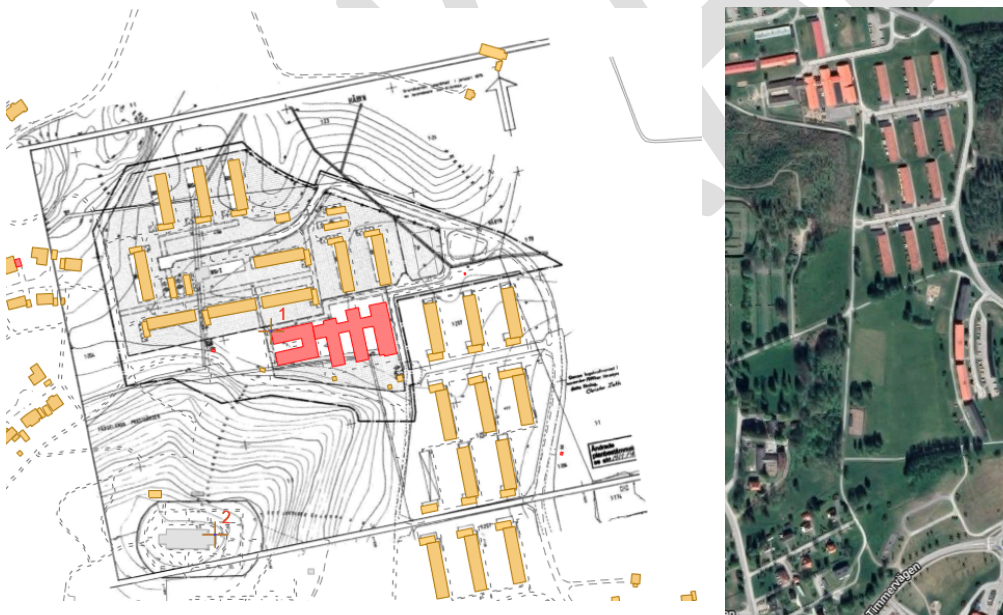
Arbetsgruppen konstaterar vidare att Höjdenskolans tredje flygel (ej renoverad i nuläget) kräver viss upprustning. Detta kan med fördel samordnas med en nybyggnation av en förskola.

ARBETSGRUPPENS FÖRSLAG:

Utbildningsnämnden får i uppdrag att:

- a) Planera för nybyggnation av förskola i anslutning till Höjden-området. Alternativa placeringar skall utredas där grönytorna är en möjlighet. Samordning med skolan ska beaktas.
- b) Uppfräschning av skolans 3:e flygel (ej renoverad i nuläget).

Höjdenskolan:

Alternativ placering för framtida skol- och förskola samt för bostäder:

Håvestens förskola

Info om byggnaden:

Byggår 1989

Storlek 781kvm

Större renoveringar

- Byte storköksutrustning 2013 (diskmaskin etc.)
- Värmesystem (Värmepump 2012, beredare, ackumulator)
- Lekutrustning 2016, (klätterställning, gungdjur)

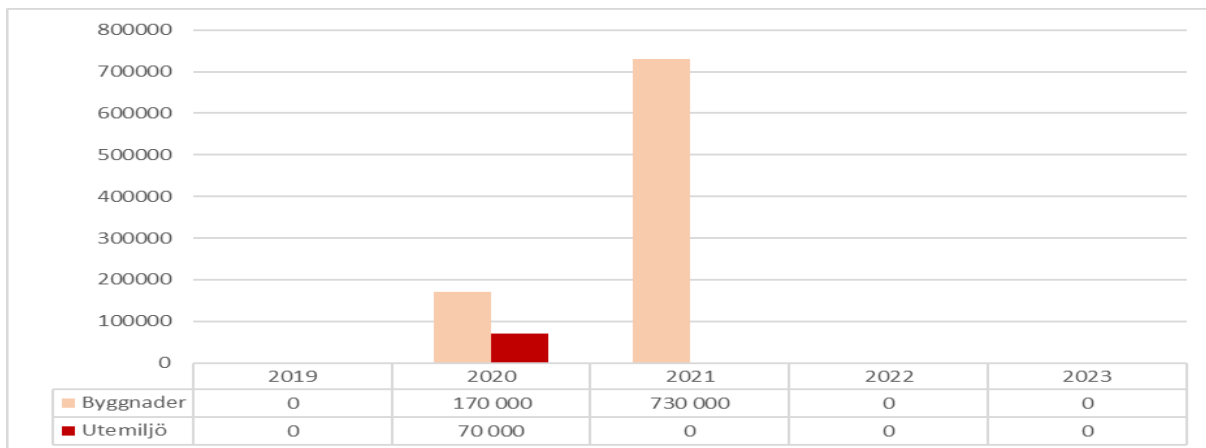
Okulär bedömning 7/10.

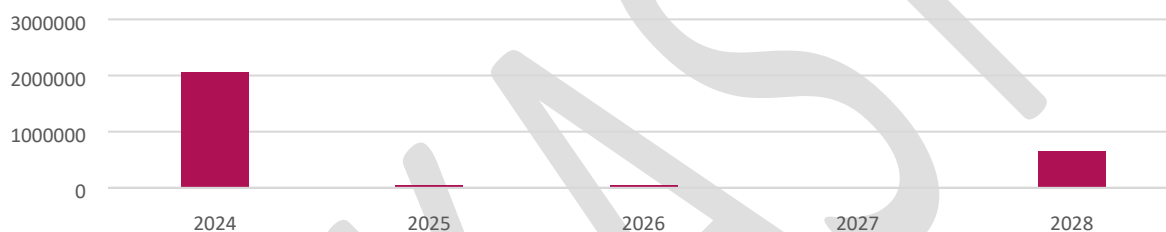
SAMMANFATTNING:

- Målning fasader (tidigare målade byggdelar) & utebelysning 2020
- Ombyggnad ventilation & värmesystem 2021

Underhållsbehov 2019-2023

Underhållsbehov 2024-2028

Totalt uppskattat underhållsbehov, Håvestens förskola.

Investeringsbehov 2019-2023: ca 970 000kr

Investeringsbehov 2024-2028: ca 2 810 000 kr

Totalt investeringsbehov 2019-2028: ca 3 780 000 kr

(SE GEMENSAMMA SLUTSATSER FRÅN ARBETSGRUPPEN FÖR HÅVESTEN & STIGENS FÖRSKOLOR.)

Stigens förskola

Info om fastigheten:

Byggår 1981

Storlek 200kvm

Större renoveringar

- Renoverat köket och bytt storköksutrustning 2016

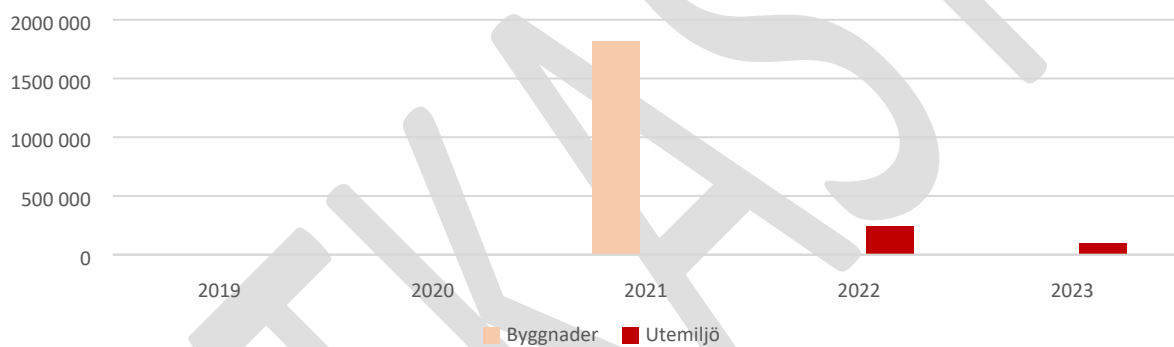
Okulär bedömning 7/10.

SAMMANFATTNING:

- Totalrenovering 2021 (Takomläggning samt takavvattning/detaljer, Målning fasad, Byte fönster och fönsterdörrar, Ytskikt, Elinstallationer & larm, Värmesystem & Ventilationsaggregat) 1.820.000kr.

- Till fastigheten hör idag en avdelning inkvarterad i moduler. Avtalet för dessa moduler sträcker sig fram till 20xx-xx-xx.

Underhållsbehov 2019-2023

Totalt uppskattat underhållsbehov kommande 10-årsperiod: 2 160 000 kr

HÅVESTENS FÖRSKOLA & STIGENS FÖRSKOLA

GRUPPENS SLUTSATSER OCH FÖSLAG:

Arbetsgruppen konstaterar att Håvestens förskola och Stigens förskola är i relativt gott skick samt att underhåll och viss upprustning behöver ske, i linje med redovisad underhållsplan.

Vad gäller avdelningen som idag är placerad i moduler vid Stigens Förskola behöver Utbildningsnämnden ta ställning till framtida organisering av verksamheten. Någon tillbyggnation av Stigens förskola föreslås i nuläget inte.

ARBETSGRUPPENS FÖRSLAG

Viljeinriktning för Utbildningsnämnden:

a) Underhåll av fastigheterna enligt plan, samt se över vad som ska ske i samband med att moduler avyttras.

Driftskostnader skolbyggnader

I drift och underhåll ingår: Material, bygg, vvs, el, målning, mindre drift och underhåll, larm och ev. oljespets

Högsätters skola (2018)					Snitt 2007
Storlek	1766	kvm			
Värme:	0	kWh	0	kWh / kvm	108,1 kWh
EL (inkl värme):	174 172	kWh	99	kWh / kvm	130,8 kWh
VA:	652	kubik	0,37	kubik/kvm	
Drift och underhåll	389 000	Kr	220	Kr/kvm	

Högsätters förskola, gamla delen (2017)					Snitt 2007
Storlek	476	kvm			
Värme:		kWh		kWh / kvm	108,1 kWh
EL (inkl värme):	91 088	kWh	191	kWh / kvm	130,8 kWh
VA:	259	kubik	0,54	kubik/kvm	
Drift och	120 000	Kr	252	Kr/kvm	

underhåll					
-----------	--	--	--	--	--

Ödeborgs skola (2018)					Snitt
Storlek	Ca 2121	kvm			
Värme:	0	kWh	0	kWh / kvm	108,1 kWh
EL:	252 700	kWh	119	kWh / kvm	130,8 kWh
VA:	484	kubik	0,23	kubik/kvm	
Drift och underhåll	493 000	Kr	232	Kr/kvm	

Ödeborgs förskola (2018)					Snitt
Storlek	Ca 410	kvm			
Värme:		kWh		kWh / kvm	108,1 kWh
EL (inkl värme):	85 700	kWh	209	kWh / kvm	130,8 kWh
VA:	227	kubik	0,55	kubik/kvm	
Drift och underhåll	119 000	Kr	290	Kr/kvm	

Valboskolan (2018)					Snitt 2007
Storlek	8 166	kvm			
Värme:	1 003 000	kWh	123	kWh / kvm	108,1 kWh
EL:	616 315	kWh	75	kWh / kvm	72,1 kWh
VA:	4 027	kubik	0,49	kubik/kvm	
Drift och underhåll	938 000	Kr	115	Kr/kvm	

HÖJDENSKOLAN

Driftskostnad för höjdens skola enligt schablon eftersom ingen verklig kostnad finns ännu: 400 kr/kvm och år. Då ingår allt från drift och underhåll till medieförsörjning, såsom värme och el etc.

HÖJDENS FÖRSKOLA

Driftskostnad för höjdens skola enligt schablon eftersom ingen verklig kostnad finns ännu: 400 kr/kvm och år. Då ingår allt från drift och underhåll till medieförsörjning, såsom värme och el etc.

Håvestens förskola (2018)					Snitt 2007
Storlek	781	kvm			
Värme:		kWh		kWh / kvm	108,1 kWh
EL (inkl värme):	72 800	kWh	93	kWh / kvm	130,8 kWh
VA:	399	kubik	0,51	kubik/kvm	
Drift och underhåll	50 000	Kr	64	Kr/kvm	

Stigens förskola (2018)					Snitt
Storlek	Ca 200	kvm			
Värme:	0	kWh	0	kWh / kvm	108,1 kWh
EL (inkl värme):	63 857	kWh	319	kWh / kvm	130,8 kWh
VA:	191	kubik	0,96	kubik/kvm	
Drift och underhåll	82 000	Kr	410	Kr/kvm	

Driftkostnader Höjdens förskola	
Fjärrvärme	187 kWh/kvm
Elförbrukning	158 kWh/kvm
Vattenförbrukning	0.73 kubik/kvm
Drift-/UH-kostnader	320 kr/kvm

UTKAST

KS § 213 Dnr KS 2019/285
Delårsrapport januari-augusti 2019 och revisionsrapport avseende
Norra Älvsborgs Räddningstjänstförbund (NÄRF)

Kommunstyrelsen förslag

Kommunfullmäktige beslutar att godkänna delårsrapporten och lägga den till handlingarna.

Ärendebeskrivning

NÄRF har inkommit med delårsrapport per 31 augusti 2019. Periodens resultat uppgår till 1 681 000 kr inklusive sotning och 1 308 000 kr exklusive sotning. Sotningsenheten redovisar således ett resultat på 373 000 kr.

I resultatet ingår ersättning från Räddningstjänstförbundet Mitt Bohuslän (RMB) för projekt Gemensam operativ systemledning (GOSL) med 890 000 kr samt kostnad för personal från RMB med cirka 80 000 kr. Effekten på resultatet blir ett tillskott med 810 000 kr.

Resultatet enbart för räddningstjänst, exklusive sotningsenheten (373 000 kr) och GOSL (810 000 kr) blir då 498 000 kr. Soliditeten uppgår till 26,52 %, att jämföras med föregående år då soliditeten uppgick till 24,00 % vid samma period.

Prognosen avseende räddningstjänst för tertial 1 visade på ett positivt resultat på cirka 500 000 kr. Prognosen för helår visar nu ett resultat på 2 207 000 kr. Prognostiserat resultat, utan hänsyn till GOSL, är cirka -100 000 kr. Investeringarna är i det stora hela i fas och förväntas avslutas inom året.

Sotningsenhetens resultat för perioden på 373 000 kr kan jämföras med föregående års resultat vid samma period, - 257 000 kr. Resultatet kan bland annat förklaras av att lokalhyran har sänkts med 50 % jämfört med föregående år. Periodens resultat fördelas med 298 000 kr för Trollhättans distrikt och 75 000 kr för Färgelandas distrikt. Prognosen för helåret för sotningsenheten visar ett positivt resultat på cirka 500 000 kr. Effektivare arbetssätt där bland annat områdesplanering har förbättrats medverkar till effektivare nyttjande av arbetstiden vilket genererar mer intäkter.

Revisorerna har uppdraget att bedöma om resultatet i delårsrapporten är förenligt med de mål direktionen beslutat. Bedömningen avser mål och

Kommunstyrelsen

---

riktlinjer som är av betydelse för god ekonomisk hushållning, såväl finansiella som för verksamheten. Revisorernas bedömning är baserad på en översiktlig granskning av delårsrapporten, inriktad på övergripande analys och inte på detaljer i redovisningen. Granskningen har utförts enligt god revisionsred i kommunal verksamhet. Granskningsresultatet framgår av bifogad granskningsrapport som utarbetats av PricewaterhouseCoopers (PwC).

Revisorerna bedömer:

- att delårsrapporten i allt väsentligt är upprättad i enlighet med lagens krav och god redovisningssed i övrigt. Med utgångspunkt från uppgifterna i delårsrapporten är bedömningen att balanskravet kommer att uppfyllas för år 2019,
- att det prognostiserade resultatet delvis är förenligt med de finansiella mål som direktionen fastställt i budget 2019,
- utifrån delårsrapportens återrapportering, att verksamhetens prognostiserade utfall delvis är förenligt med de av direktionen fastställda verksamhetsmålen i handlingsprogram 2016-2018 med förlängning 2019. Kopplingen från olika aktiviteter till respektive verksamhetsmål bör förtydligas.

Beslutsunderlag

Arbetsutskottets beslut 16 oktober 2019 § 207.
Ekonomienhetens tjänsteskrivelse daterad 18 september 2019.
NÄRF:s delårsrapport januari-augusti 2019.
Granskning av delårsrapport 2019 NÄRF.
Revisorernas bedömning av delårsrapport 2019.

Ekonomichefen informerar.

Beslutet skickas till
Kommunfullmäktige
Diariet

Ekonomienheten
Ekonomichef
Kristina Olsson
0528-567 107
Mobilnummer
kristina.olsson@fargelanda.se

Kommunstyrelsen

Delårsrapport per 2019-08-31 för Norra Älvsborgs Räddningstjänstförbund (NÄRF)

Beslutsförslag

Kommunfullmäktige beslutar att godkänna delårsrapporten och lägga den till handlingarna.

Ärendebeskrivning

NÄRF har inkommit med delårsrapport per 31 augusti 2019. Periodens resultat uppgår till 1 681 tkr inklusive sotning och 1 308 tkr exklusive sotning. Sotningsenheten redovisar således ett resultat på 373 tkr.

I resultatet ingår ersättning från Räddningstjänstförbundet Mitt Bohuslän (RMB) för projekt Gemensam operativ systemledning (GOSL) med 890 tkr samt kostnad för personal från RMB med ca 80 tkr. Effekten på resultatet blir ett tillskott med 810 tkr.

Resultatet enbart för räddningstjänst, exklusive sotningsenheten (373 tkr) och GOSL (810 tkr) blir då 498 tkr. Soliditeten uppgår till 26,52 %, att jämföras med föregående år då soliditeten uppgick till 24,00 % vid samma period.

Prognosen avseende räddningstjänst för tertial 1 visade på ett positivt resultat på ca 500 tkr. Prognosen för helår visar nu ett resultat på 2 207 tkr. Prognostiserat resultat, utan hänsyn till GOSL, är ca – 100 tkr. Investeringarna är i det stora hela i fas och förväntas avslutas inom året.

Sotningsenhetens resultat för perioden på 373 tkr kan jämföras med föregående års resultat vid samma period, - 257 tkr. Resultatet kan bland annat förklaras av att lokalhyran har sänkts med 50 % jämfört med föregående år. Periodens resultat fördelas med 298 tkr för Trollhättans distrikt och 75 tkr för Färgelandas distrikt. Prognosen för helåret för sotningsenheten visar ett positivt resultat på ca 500 tkr. Effektivare

arbetssätt där bland annat områdesplanering har förbättrats medverkar till effektivare nyttjande av arbetstiden vilket genererar mer intäkter.

Revisorerna har uppdraget att bedöma om resultatet i delårsrapporten är förenligt med de mål direktionen beslutat. Bedömningen avser mål och riktlinjer som är av betydelse för god ekonomisk hushållning, såväl finansiella som för verksamheten. Revisorernas bedömning är baserad på en översiktlig granskning av delårsrapporten, inriktad på övergripande analys och inte på detaljer i redovisningen. Granskningen har utförts enligt god revisionsred i kommunal verksamhet. Granskningsresultatet framgår av bifogad granskningsrapport som utarbetats av PwC.

Revisorerna bedömer:

- att delårsrapporten i allt väsentligt är upprättad i enlighet med lagens krav och god redovisningssed i övrigt. Med utgångspunkt från uppgifterna i delårsrapporten är bedömningen att balanskravet kommer att uppfyllas för år 2019.
- att det prognostiserade resultatet delvis är förenligt med de finansiella mål som direktionen fastställt i budget 2019.
- utifrån delårsrapportens återrapportering, att verksamhetens prognostiserade utfall delvis är förenligt med de av direktionen fastställda verksamhetsmålen i handlingsprogram 2016-2018 med förlängning 2019. Kopplingen från olika aktiviteter till respektive verksamhetsmål bör förtydligas.

Susanne Korduner
Kommunchef

Kristina Olsson
Ekonomichef

Beslutet skickas till:
Kommunchef
Ekonomichef
NÄRF

Granskning av delårsrapport 2019

Norra Älvsborgs Räddningstjänstförbund

Projektledare

Inger Andersson

Projektmedarbetare

Lovisa Wiklund

Innehållsförteckning

1.	Inledning	3
1.1.	Bakgrund	3
1.2.	Syfte och Revisionsfrågor	3
1.3.	Revisionskriterier	3
1.4.	Avgränsning och metod	3
2.	lakttagelser och bedömningar	5
2.1.	Lagens krav och god redovisningssed	5
2.1.1.	lakttagelser	5
2.1.2.	Bedömning	6
2.2.	God ekonomisk hushållning	6
2.2.1.	lakttagelser	6
2.2.2.	Bedömning	6
3.	Bedömningar utifrån revisionsfrågor	8

Sammanfattning

PwC har på uppdrag av kommunalförbundets förtroendevalda revisorer översiktligt granskat kommunalförbundets delårsrapport för perioden 2019-01-01 – 2019-08-31. Uppdraget ingår som en obligatorisk del av revisionsplanen för år 2019.

Syftet med den översiktliga granskningen är att ge kommunalförbundets revisorer ett underlag för sin bedömning av om delårsrapporten är upprättad i enlighet med lagens krav och god redovisningssed samt om det prognostiserade resultatet är förenligt med de mål som direktionen fastställt.

Med utgångspunkt från ställda revisionsfrågor lämnas följande sammanfattande revisionella bedömning:

Har delårsrapporten upprättats enligt lagens krav och god redovisningssed?

Vi bedömer att delårsrapporten i allt väsentligt är upprättad i enlighet med lagens krav och god redovisningssed i övrigt. Med utgångspunkt från uppgifterna i delårsrapporten är bedömningen att balanskravet kommer att uppfyllas för år 2019.

Är resultaten i delårsrapporten förenliga med de av direktionen fastställda målen för god ekonomisk hushållning, det vill säga finns förutsättningar att målen kommer att uppnås?

Vi bedömer att det prognostiserade resultatet delvis är förenligt med de finansiella mål som fullmäktige fastställt i budget 2019.

Vi bedömer, utifrån delårsrapportens återrapportering, att verksamhetens prognostiserade utfall delvis är förenligt med de av direktionen fastställda verksamhetsmålen i handlingsprogram 2016-2018 med förlängning 2019. Kopplingen från olika aktiviteter till respektive verksamhetsmål bör förtydligas.

1. Inledning

1.1. Bakgrund

Fullmäktige ska behandla minst en delårsrapport per år. I samband med fullmäktiges behandling av delårsrapporten ska även revisorerna bedöma resultatet i delårsrapporten.

Delårsrapporten ska omfatta en period av minst hälften och högst två tredjedelar av räkenskapsåret och den ska innehålla en översiktlig redogörelse för utvecklingen av kommunalförbundets verksamhet och resultat sedan föregående räkenskapsårs utgång.

Direktionen skall formulera verksamhetsmässiga och finansiella mål för god ekonomisk hushållning i budgeten. Dessa mål ska sedan följas upp i delårsrapport och årsredovisning.

Revisionsobjekt är direktionen som är ansvarig för delårsrapportens upprättande.

1.2. Syfte och revisionsfrågor

Granskningen syftar till att ge revisorerna underlag för sin skriftliga bedömning, vilken skall biläggas delårsrapporten i samband med fullmäktiges behandling av densamma.

Granskningen ska besvara följande revisionsfrågor:

- Har delårsrapporten upprättats enligt lagens krav och god redovisningssed?
- Är resultaten i delårsrapporten förenliga med de av direktionen fastställda målen för god ekonomisk hushållning, det vill säga finns förutsättningar att målen kommer att uppnås?

1.3. Revisionskriterier

Följande kriterier används i granskningen:

- Kommunallag (KL)
- Lag om kommunal bokföring och redovisning (LKBR)
- Rådet för kommunal redovisnings rekommendation (RKR) R17, Delårsrapport
- Direktionens beslut avseende god ekonomisk hushållning

1.4. Avgränsning och metod

Granskningen av delårsrapporten omfattar:

- översiktlig granskning av den finansiella delen av delårsrapporten per 2019-08-31,
- förvaltningsberättelsens innehåll,
- hur kommunalförbundet redovisar hur väl det prognostiserade resultatet är förenligt med målen för god ekonomisk hushållning (finansiella och verksamhetsmässiga mål).

Granskningen utgår från Vägledning 4, Granskning av delårsrapport, utgiven av Sveriges kommunala yrkesrevisorer (SKYREV). Granskningen sker genom analytisk granskning och intervjuer med nyckelpersoner som är ansvariga för delårsrapportens upprättande.

Granskningen har planerats och genomförts ur ett väsentlighets- och riskperspektiv för att i rimlig grad kunna bedöma om delårsrapporten ger en rättvisande bild. Granskningen är översiktlig och omfattar därför att bedöma ett urval av underlagen till den information som ingår i delårsrapporten. Detta utesluter inte att andra än här framförda brister kan förekomma.

En översiktlig granskning har en annan inriktning och en betydligt mindre omfattning jämfört med den inriktning och omfattning som en revision enligt ISA och god revisionssed i övrigt har.

Den granskade delårsrapporten fastställs av direktionen 2019-09-12 och medlemskommunernas fullmäktige behandlar delårsrapporten senast under september/oktober månad.

Rapportens innehåll har sakgranskats av ekonomichef och förbundschef.

2. Iakttagelser och bedömningar

2.1. Lagens krav och god redovisningssed

2.1.1. Iakttagelser

Den upprättade delårsrapporten omfattar perioden januari – augusti. Resultatet för perioden uppgår till 1,3 mnkr. Direktionen överlämnar rapporten inom lagstadgad tid till fullmäktige.

Förvaltningsberättelse

Förvaltningsberättelsen innehåller uppgift om händelser av väsentlig betydelse som inträffat under eller efter delårsperiodens slut, men innan delårsrapporten upprättats.

Upplysningar om kommunalförbundets förväntade utveckling avseende ekonomi och verksamhet utifrån god ekonomisk hushållning beskrivs.

En redovisning av hur helårsprognosen förhåller sig till den budget som fastställts för den löpande verksamheten görs. Det prognostiserade resultatet uppgår till 2,2 mnkr, vilket är 2,2 mnkr bättre än budgeterat. Resultatförbättring kan i princip i sin helhet förklaras av ej budgeterad ersättning för Gemensam Operativ Systemledning (GOSL).

Någon formell bedömning av balanskravsresultatet utifrån helårsprognosen lämnas inte. I och med årets prognostiserade resultat förväntas kommunalförbundet redovisa en ekonomi i balans för år 2019. Kommunalförbundet har inte något underskott från tidigare år att täcka.

Finansiella rapporter

Delårsrapporten innehåller resultat- och balansräkning samt de noter som krävs enligt RKR:s rekommendation R17. Räkenskaperna omfattar periodens utfall samt jämförelsetal i enlighet med rekommendationen. Kommunalförbundet upprättar ej sammanställd redovisning, vilket inte heller är aktuellt.

En samlad, översiktlig beskrivning av kommunalförbundets investeringsverksamhet finns i delårsrapporten. Delårsrapporten innehåller en verksamhetsredovisning som visar på ekonomiskt utfall för respektive ansvarsområde. En samlad driftredovisning för kommunalförbundet saknas.

Justeringar av ingående balanser till följd av övergången till Lag om kommunal bokföring och redovisning (LKBR) har inte varit aktuella.

Vid granskningen av periodens resultat- och balansräkning har noterats att anpassning till LKBR inte gjorts, men kommer att göras i årsredovisning 2019.

Noter

Redovisningsprinciper för delårsrapporten anges knapphändigt och hänvisning sker till Kommunal redovisningslag (KRL). Från och med 2019 har KRL ersatts med LKBR. Förklaring till säsongvariationer beskrivs ej särskilt.

2.1.2. Bedömning

Vi bedömer att delårsrapporten i allt väsentligt är upprättad i enlighet med lagens krav och god redovisningssed i övrigt. Med utgångspunkt från uppgifterna i delårsrapporten är bedömningen att balanskravet kommer att uppfyllas för år 2019.

Avvikelse mot lag och god sed sker avseende att kommunalförbundet inte anpassat sin redovisning till LKBR. Förändringar gentemot KRL torde dock vara av mindre betydelse och en genomgång kommer att ske inför årsredovisning 2019.

2.2. God ekonomisk hushållning

Direktionen har i Handlingsprogram 2016-2018 med prolongering för 2019 beslutat om fyra övergripande verksamhetsmål:

- Den enskildes kunskaper om olyckor ska öka
- Den enskildes förmåga att agera vid olycka ska öka
- Den enskildes väntetid vid olycka ska minska
- Den enskildes omfattning av skada ska minska

Direktionen har i sin finanspolicy beslutat om följande mål gällande god ekonomisk hushållning för finansiell verksamhet. Förbundet ska:

- Förvalta likvida medel så att bästa möjliga avkastning kan uppnås inom beslutade regler och strategier.
- Förvalta kreditportföljen inom tillåtna mandat till lägsta möjliga upplåningskostnad.
- Administrera betalningsflöden så effektivt som möjligt, till så låg kostnad som möjligt.
- Säkerställa god kontroll och uppföljning över de finansiella riskerna.

2.2.1. Iakttagelser

Finansiella mål

I delårsrapporten görs en avstämning avseende kommunalförbundets finansiella mål som fastställts i budget 2019.

Av redovisningen framgår att ett av målen (låneskuld) prognostiseras att uppfyllas. Beträffande de två övriga målen är prognosen mer oklar. Någon avstämning gentemot finanspolicyn görs inte.

Mål för verksamheten

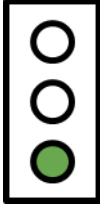
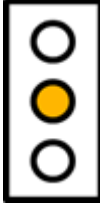
I delårsrapporten görs en uppföljning av kommunalförbundets mål och verksamhetsuppdrag. Redovisning av status för olika aktiviteter sker per ansvarsområde. Koppling till direktionens övergripande mål är oklar. Av redovisningen framgår dock status som främst "Följer plan", "Följer delvis plan", "Följer ej plan". Det rör sig om närmare 130 olika aktiviteter och någon sammanfattande kommentar görs inte. Majoriteten anger "följer" alternativt "delvis följer" plan. Kopplingen till respektive verksamhetsmål bör förtydligas.

2.2.2. Bedömning

Vi bedömer att det prognostiserade resultatet delvis är förenligt med de finansiella mål som fullmäktige fastställt i budget 2019.

Vi bedömer utifrån delårsrapportens återrapportering, att verksamhetens prognostiserade utfall delvis är förenligt med de av direktionen fastställda verksamhetsmålen i handlingsprogrammet.

3. Bedömningar utifrån revisionsfrågor

Revisionsfråga	Kommentar	
Har delårsrapporten upprättats enligt lagens krav och god redovisningssed?	Uppfyllt Ej tillämpat LKBR, men torde inte ha någon avgörande betydelse.	
Är resultaten i delårsrapporten förenliga med de av fullmäktige fastställda målen för god ekonomisk hushållning, det vill säga finns förutsättningar att målen kommer att uppnås?	Delvis uppfyllt Ett av de finansiella målen är uppfyllda. För övriga två är uppfyllelsegraden oklar. Beträffande verksamhetsmålen redovisas dessa endast i form av aktiviteter. Det rör sig om närmare 130 olika aktiviteter och någon sammanfattande kommentar görs inte. Majoriteten anger följer alternativt delvis följer plan. Kopplingen till respektive verksamhetsmål bör förtydligas.	

2019-09-11

Uppdragsledare Johan Osbeck

Projektledare Inger Andersson

Denna rapport har upprättats av Öhrlings PricewaterhouseCoopers AB (org nr 556029-6740) (PwC) på uppdrag av Norra Älvsborgs Räddningstjänstförbund. PwC ansvarar inte utan särskilt åtagande, gentemot annan som tar del av och förlitar sig på hela eller delar av denna rapport.

Norra Älvsborgs Räddningstjänstförbund
Revisorerna

DATUM
2019-09-12

2019-09-12
NARF DNR
5010-2019-21-18

Till fullmäktige i
Färgelanda kommun
Melleruds kommun
Trollhättans kommun
Vänersborgs kommun

Revisorernas bedömning av delårsrapport

Vi, av fullmäktige utsedda revisorer, har uppdraget att bedöma om resultatet i delårsrapport per 2019-08-31 är förenligt med de mål direktionen beslutat.

Bedömningen avser mål och riktlinjer som är av betydelse för god ekonomisk hushållning, såväl finansiella som för verksamheten.

Granskningen har utförts av sakkunniga som biträder revisorerna.

Vår bedömning är baserad på en översiktlig granskning av delårsrapporten, inriktad på övergripande analys och inte på detaljer i redovisningen. Granskningen har utförts enligt god revisions sed i kommunal verksamhet. Granskningsresultatet framgår av bifogad granskningsrapport som utarbetats av PwC.

Vi bedömer:

- att delårsrapporten i allt väsentligt är upprättad i enlighet med lagens krav och god redovisningssed i övrigt. Med utgångspunkt från uppgifterna i delårsrapporten är bedömningen att balanskravet kommer att uppfyllas för år 2019.
- att det prognostiserade resultatet delvis är förenligt med de finansiella mål som direktionen fastställt i budget 2019.
- utifrån delårsrapportens återrapportering, att verksamhetens prognostiserade utfall delvis är förenligt med de av direktionen fastställda verksamhetsmålen i handlingsprogram 2016-2018 med förlängning 2019. Kopplingen från olika aktiviteter till respektive verksamhetsmål bör förtydligas.

Mellerud 12 september 2019

Torsten Gunnarsson

Per-Olof Blixt

Joacim Magnusson

Roger Martinsson

KS § 215 Dnr KS 2019/312
Taxor och avgifter 2020 enligt alkohollagen (2010:1622), tobakslagen och liknande produkter (LTP 2018:2088) samt lag om receptfria läkemedel (2009:730)

Kommunstyrelsens förslag

Kommunfullmäktige beslutar att anta taxor 2020 enligt alkohollagen (2010:1622) samt tobakslagen och liknande produkter (LTPT 2018:2088) samt lag om receptfria läkemedel (209:730) enligt förslag daterat 28 augusti 2019.

Ärendebeskrivning

Dalslandskommunerna och Säffle kommun har gemensam handläggning avseende ovanstående lagar. Utfallet hittills av de taxor som beslutats 2019 har visat att dessa täcker handläggningen med cirka 86 % för Färgelanda kommun inklusive tillsyn för rökfria skolgårdar.

De taxor och avgifter som tas ut när det gäller myndighetsutövning får enligt kommunallagen (2017:725) tas ut som avgift för de tjänster som kommunen erbjuder. Som tidigare informerats om när det gäller tillsynsavgifter, är det ett sätt att upprätthålla konkurrensneutralitet i kommunerna. Görs ingen tillsyn finns risk för oegentligheter och det kan bli en snedvriden konkurrens mellan företagen, som till exempel dumpar priser och betalar ut svarta löner.

Förslaget till taxor 2020 utifrån alkohollagen har förändrats när det gäller tillfälliga tillstånd samt påminnelseavgift för restaurangrapport. Från 2020 föreslås förändringar när det gäller avgift för tillfälligt tillstånd för två gånger och samma lokal där sökanden har alternativt inte har stadigvarande tillstånd i Dalslandskommunerna samt en kostnad per dag vid extra dagar, söks vid samma tillfälle, max sex gånger per år. Tidigare fast årlig avgift för stadigvarande serveringstillstånd föreslås också förändras där den fasta avgiften för serveringstillstånd sänks medan fast avgift för pausservering, provsmakning och catering höjs. Den rörliga avgiften ändras från en procentsats till en kostnad som ökar utifrån varje ytterligare 50 000 kr i försäljning.

Påminnelseavgift för restaurangrapport (ska vara insänd före 31 mars) föreslås ändras till 500 kr för första påminnelsen och 1 000 kr för andra påminnelsen.

Under 2019 har förändringar skett i tobakslagen och liknande produkter

Kommunstyrelsen

---

som medför tillstånd för tobaksförsäljning istället för anmälan. Säljer man bara e-cigarett så gäller fortfarande bara anmälan, trots att dessa ingår i tobakslagen och som avser ”liknande produkter” tillsammans med vattenpipor och snus m m. Den nya tobakslagen medför en mer omfattande administration, där vandelsprövning och ekonomisk prövning likvärdig ansökan om serveringstillstånd är nödvändig. Kommunfullmäktige beslutar om förändrad taxa 2019 utifrån lagändringen i oktober 2019. För 2020 föreslås dessa taxor oförändrade utifrån kommande beslut om taxor 2019.

Socialnämnden beslutar 2 oktober 2019 § 67 att anta taxeförändringen för 2020 enligt alkohollagen (2010:1622) samt tobakslagen och liknande produkter (LTLP 2018:2088). Taxorna gäller också lag om receptfria läkemedel (2009:730).

Beslutsunderlag

Arbetsutskottets beslut 16 oktober 2019 § 209.

Tjänsteskrivelse daterad 8 oktober 2019 inklusive taxeförslag 2020 och taxan 2019.

Socialnämndens beslut 2 oktober 2019 § 67.

Dalsland och Säfteles Alkohol- och tobaksenhets tjänsteskrivelse daterad 26 augusti 2019.

Ekonomichefen informerar.

Beslutet skickas till
Kommunfullmäktige
Diariet

Ekonomienheten
Ekonomichef
Kristina Olsson
0528-56 7000 vx
kristina.olsson@fargelanda.se

Kommunstyrelsen

Taxor 2020 enligt alkohollagen (2010:1622) samt tobakslagen och liknande produkter (LTPT 2018:2088) samt lag om receptfria läkemedel (209:730)

Beslutsförslag

Kommunfullmäktige beslutar att anta taxor 2020 enligt alkohollagen (2010:1622) samt tobakslagen och liknande produkter (LTPT 2018:2088) samt lag om receptfria läkemedel (209:730) enligt förslag daterat 28 augusti 2019.

Ärendebeskrivning

Dalslandskommunerna och Säffle kommun har gemensam handläggning avseende ovanstående lagar. Utfallet hittills av de taxor som beslutats 2019 har visat att dessa täcker handläggningen med cirka 86 % för Färgelanda kommun inklusive tillsyn för rökfria skolgårdar.

De taxor och avgifter som tas ut när det gäller myndighetsutövning får enligt kommunallagen (2017:725) tas ut som avgift för de tjänster som kommunen erbjuder. Som tidigare informerats om när det gäller tillsynsavgifter, är det ett sätt att upprätthålla konkurrensneutralitet i kommunerna. Görs ingen tillsyn finns risk för oegentligheter och det kan bli en snedvriden konkurrens mellan företagen, som t ex dumpar priser och betalar ut svarta löner.

Förslaget till taxor 2020 utifrån alkohollagen har förändrats när det gäller tillfälliga tillstånd samt påminnelseavgift för restaurangrapport. Från 2020 föreslås förändringar när det gäller avgift för tillfälligt tillstånd för två gånger och samma lokal där sökanden har alternativt inte har stadigvarande tillstånd i Dalslandskommunerna samt en kostnad per dag vid extra dagar, söks vid samma tillfälle, max sex gånger per år. Tidigare fast årlig avgift för stadigvarande serveringstillstånd föreslås också förändras där den fasta avgiften för serveringstillstånd sänks medan fast avgift för pausservering, provsmakning och catering höjs. Den rörliga avgiften ändras från en

procentsats till en kostnad som ökar utifrån varje ytterligare 50 000 kr i försäljning.

Påminnelseavgift för restaurangrapport (ska vara insänd före 31 mars) föreslås ändras till 500 kr för första påminnelsen och 1 000 kr för andra påminnelsen.

Under 2019 har förändringar skett i tobakslagen och liknande produkter som medför tillstånd för tobaksförsäljning istället för anmälan. Säljer man bara e-cigarett så gäller fortfarande bara anmälan, trots att dessa ingår i tobakslagen och som avser ”liknande produkter” tillsammans med vattenpipor och snus m m. Den nya tobakslagen medför en mer omfattande administration, där vandelsprövning och ekonomisk prövning likvärdig ansökan om serveringstillstånd är nödvändig. Kommunfullmäktige beslutar om förändrad taxa 2019 utifrån lagändringen i oktober 2019. För 2020 föreslås dessa taxor oförändrade utifrån kommande beslut om taxor 2019.

Socialnämnden beslutar 2 oktober 2019 § 67 att anta taxeförändringen för 2020 enligt alkohollagen (2010:1622) samt tobakslagen och liknande produkter (LTLP 2018:2088). Taxorna gäller också lag om receptfria läkemedel (2009:730).

Beslutsunderlag:

Tjänsteskrivelse daterad 8 oktober 2019 inklusive taxeförslag 2020 och taxan 2019.

Socialnämndens beslut 2 oktober 2019 § 67.

Dalsland och Säffles Alkohol- och tobaksenhets tjänsteskrivelse daterad 26 augusti 2019.

Susanne Korduner
Kommunchef

Kristina Olsson
Ekonomichef

Förslag TAXOR 2020

Läsanvisning: Gulmarkerad text/summer föreligger för förändring i taxeförslag 2020

Taxor enligt alkohollagen

Stadigvarande tillstånd	Avgift kr	Kommentar
-Nyansökningar stadigvarande serveringstillstånd, Ägarskiften, servering på tåg och båt	9000: -	Inkl 1 kunskapsprov
-Utvidgade tillstånd gemensam serveringsyta samt utökad serveringstid, ändrad serveringsyta eller ändrat alkoholutbud	4000: -	Sökande har tillstånd i Dalsland
-Ändring ändring/ny ledamot i bolaget, omregistrering till AB/HB/EF, eller övrig omregistrering i företag	500: -	Ingen återbetalning
-Nyansökan cateringtillstånd, provsmakning och pausservering	5000: -	Inkl 1 kunskapsprov
-Anmälan om catering, provsmakning, rumsservering, servering eller kryddning av snaps	Ingen avgift	Sökande har tillstånd i Dalsland
Tillfälligt utökad serveringstid och serveringsyta i Tillståndshavarens nuvarande lokaler	2500: -	Sökande har tillstånd i Dalsland
Tillfälliga tillstånd		
-Tillfälligt tillstånd för 2 ggr och samma lokal Sökanden har stadigvarande tillstånd i Dalslandskommunerna - extra dagar, söks vid samma tillfälle, max 6 ggr/år	3000: - 500: -/dag	Ingen återbetalning
- Tillfälligt tillstånd för 2 ggr och samma lokal Sökanden har inte stadigvarande tillstånd i Dalslandskommunerna - extra dagar, söks vid samma tillfälle, max 6 ggr/år	5000: - 500: -/dag	Ingen återbetalning
- Tillfälligt tillstånd För slutna sällskap max 6 tillstånd per halvår och avser samma lokal	2000: -	Ingen återbetalning
-Kunskapsprov med möjlighet till två omprov (Gäller både stadigvarande eller tillfälligt tillstånd)	1000: - /prov	Per provtillfälle förutom nyansökans första prov
Årlig avgift		
för stadigvarande serveringstillstånd		
Fast avgift serveringstillstånd	4000: -	
Fast avgift tillstånd för pausservering, provsmakning och catering	2000: -	Halv fast avgift
Rörlig avgift kronor		
0-25 000	0: -	
25 001-50 000	1000: -	
50 001-100 000	2000: -	
100 001-150 000	3000: -	
150 001-200 000	4000: -	Beror på föregående års försäljning enligt restaurangrapport
200 001-300 000	5000: -	
300 001-600 000	6000: -	
600 001-900 000	7000: -	
900 001-1 200 000	8000: -	
1 200 001-1 500 000	9000: -	
1-500 001-2 500 000	10000: -	
2 500 001-3 000 000	11000: -	
3 000 001 -	12000: -	
Påminnelseavgift		
Restaurangrapport ska vara registrerat före den 31mars!		
500: - första påminnelsen!		
1000: - andra påminnelsen, utredning startas.		

TAXOR 2020

Taxor enligt tobakslagen och liknande produkter (2018:2088), lagen om receptfria läkemedel (2009:730) samt alkohollagen (2010:1622).

Ansökan avgift enligt tobakslagen

Stadigvarande tobakstillstånd (ägarbyte/ övertagande av rörelse)	7000 kr
Tillfälligt tobakstillstånd (har stadigvarande tobakstillstånd)	2000 kr
Tillfälligt tobakstillstånd (har inget tobakstillstånd)	4000 kr
Övriga ändringar, t.ex. omregistrering, ny ledamot i styrelse etc.	500 kr
Årsavgift inkl. övriga produkter	
Årsavgift för tillsyn och administration	5000 kr
Årsavgift för produkter utöver tobakstillstånd	
Avgift per tillkommande produkt	500 kr

Årliga avgifter (för de som EJ har tobakstillstånd)	Avgift kr	kommentar
En produkt	2000:-	Vid försäljning av t ex folköl och receptfria läkemedel blir det två produkter och totalt 3500: -
Två produkter	3500:-	
Tre produkter	4500:-	Vid försäljning av t ex folköl, receptfria läkemedel och e-cigaretter blir det tre produkter och totalt 4500: -

Kommunernas arbete enligt alkohollagen har ett direkt lagstöd för avgiftsuttag, enligt 8 kap 10 § alkohollagen (2010:1622) och 2 kap 5 och 6 § i kommunallagen (2017:725). Begränsning finns dock att kommunerna inte får ta ut en högre avgift än vad som motsvarar de kostnader som kommunerna har för de tjänster de tillhandahåller (självkostnadsprincipen).

TAXOR 2019

Läsanvisning: Gulmarkerad text/summor föreligger för förändring i taxeförslag 2020

Taxor enligt alkohollagen

Stadigvarande tillstånd	Avgift kr	Kommentar
Nyansökningar stadigvarande serveringstillstånd, Ägarskiften, servering på tåg och båt	9000	Inkl 1 kunskapsprov
Utvidgade tillstånd: gemensam serveringsyta samt utökad serveringstid, serveringsyta eller ändrat alkoholutbud, ändring/ny ledamot i bolaget, omregistrering till AB/HB/EF	4000	Sökande har tillstånd i Dalsland
Nyansökan: cateringtillstånd, provsmakning och pausservering	5000	Inkl 1 kunskapsprov
Anmälan om catering, provsmakning eller kryddning av snaps	Ingen avgift	Sökande har tillstånd i Dalsland
Tillfälliga tillstånd		
Tillfälligt utökad serveringstid och serveringsyta	2500	Sökande har tillstånd i Dalsland
Sökanden har stadigvarande tillstånd i Dalslandskommunerna -högst 6 dagar och avser samma lokal	4000	Ingen återbetalning
- över 6 dagar	500/dag	Ingen återbetalning
Sökanden har inte stadigvarande tillstånd i Dalslandskommunerna -högst 6 dagar och avser samma lokal	6000	Ingen återbetalning
- över 6 dagar	1000/dag	Ingen återbetalning
För slutna sällskap max 6 tillstånd per halvår och avser samma lokal	2000	Ingen återbetalning
Kunskapsprov med möjlighet till två omprov (Gäller både stadigvarande eller tillfälligt tillstånd)	1000/prov	<i>Per provtillfälle förutom nyansökans första prov</i>
Tillståndsavgift		
Fast avgift serveringstillstånd	6000	
Fast avgift tillstånd för pausservering eller provsmakningstillstånd	1500	
Procent av totala alkoholförsäljningen enligt restaurangrapport	1%	beroende på årsomsättning försäljning av alkoholdrycker
Påminnelseavgift restaurangrapport Ska insändas före den 31mars	500 per vecka	Fr o m 1 maj påbörjas utredning om ev åtgärd enligt alkohollagen; erinran, varning eller återkallelse restaurang

Socialnämnden

---

67 §

Dnr SN 2019/90

**Taxor och avgifter 2020 enligt tobakslagen och liknande produkter
(LTP 2018:2088)**

Socialnämndens beslutsförslag

Kommunfullmäktige beslutar att anta taxeförändringen för 2020 enligt alkohollagen (2010:1622) samt tobakslagen och liknande produkter (LTLTP 2018:2088). Taxorna gäller också lag om receptfria läkemedel (2009:730).

Ärendebeskrivning

Dalslandskommunerna och Säffle kommun har gemensam handläggning avseende ovanstående lagar. Under 2019 har förändringar skett i tobakslagen och liknande produkter som medför tillstånd för tobaksförsäljning istället för anmälan. Säljer man bara e-cigarett så gäller fortfarande bara anmälan, trots att dessa ingår i tobakslagen och som avser "liknande produkter" tillsammans med vattenpipor och snus mm. Den nya tobakslagen medför en mer omfattande administration, där vandelsprövning och ekonomisk prövning likvärdig ansökan om serveringstillstånd är nödvändig.

Utfallet hittills av de taxor som beslutats 2019 har visat att dessa täcker handläggningen med cirka 86 % för Färgelanda kommun inklusive tillsyn för rökfria skolgårdar.

De taxor och avgifter som tas ut när det gäller myndighetsutövning får enligt kommunallagen (2017:725) tas ut som avgift för de tjänster som kommunen erbjuder. Som tidigare informerats om när det gäller tillsynsavgifter, är det ett sätt att upprätthålla konkurrensneutralitet i kommunerna. Görs ingen tillsyn finns risk för oegentligheter och det kan bli en snedvriden konkurrens mellan företagen, som t.ex. dumpar priser och betalar ut svarta löner.

Beslutsunderlag

Skrivelse ifrån Dalsland & Säffles Alkohol- och tobaksenhet daterad 2019-08-26

Beslutet skickas till

Dalsland och Säffles Alkohol- och tobaksenheten
Socialchef
KSAU
Diariet

Förslag om oförändrad taxa 2020 enligt alkohollagen (2010:1622) samt tobakslagen och liknande produkter (LTLP 2018:2088). Taxorna gäller också lag om receptfria läkemedel (2009:730)

Förslag till beslut

Socialnämnden i Färgelanda kommun beslutar följande:

- Kommunstyrelsen föreslår kommunfullmäktige att anta taxeförändringen för 2020.

Sammanfattning av ärendet

Dalslandskommunerna och Sjöfjärde kommun har gemensam handläggning avseende ovanstående lagar. Under 2019 har förändringar skett i tobakslagen och liknande produkter som medför tillstånd för tobaksförsäljning istället för anmälan. Säljer man bara e-cigarett så gäller fortfarande bara anmälan, trots att dessa ingår i tobakslagen och som avser "liknande produkter" tillsammans med vattenpipor och snus m m. Den nya tobakslagen medför en mer omfattande administration, där vandelsprövning och ekonomisk prövning likvärdig ansökan om serveringstillstånd är nödvändig.

Underlag till tjänsteskrivelsen

Taxeförändringar som gjordes 2019 avseende ansökan enligt tobakslagen och liknande produkter, påverkar även tillsynsavgift för e-cigarett med påfyllnadsbehållare, folköl samt receptfria läkemedel. Övriga taxor som kommunerna beslutade under 2019 föreslås vara oförändrade under 2020.

Beskrivning av ärendet

Utfallet hittills av de taxor som beslutats 2019 har visat att dessa täcker handläggningen med cirka 86 % för Färgelanda kommun inklusive tillsyn för rökfria skolgårdar.

De taxor och avgifter som tas ut när det gäller myndighetsutövning får enligt kommunallagen (2017:725) tas ut som avgift för de tjänster som kommunen erbjuder. Som tidigare informerats om när det gäller tillsynsavgifter, är det ett sätt att upprätthålla konkurrensneutralitet i kommunerna. Görs ingen tillsyn finns risk för oegentligheter och det kan bli en snedvriden konkurrens mellan företagen, som t ex dumpar priser och betalar ut svarta löner.

Dalsland 2019-08-26

Jeanette Krafft
alkohol/ tobakshandläggare

Daniel Berglöv
alkohol/ tobakshandläggare

Yvonne Pettersson
alkohol/ tobakshandläggare

Förslag TAXOR 2020

Taxor enligt alkohollagen

Stadigvarande tillstånd	Avgift kr	Kommentar
-Nyansökningar stadigvarande serveringstillstånd, Ägarskiften, servering på tåg och båt	9000: -	Inkl 1 kunskapsprov
-Utvidgade tillstånd gemensam serveringsyta samt utökad serveringstid, ändrad serveringsyta eller ändrat alkoholutbud	4000: -	Sökande har tillstånd i Dalsland
-Ändring ändring/ny ledamot i bolaget, omregistrering till AB/HB/EF, eller övrig omregistrering i företag	500: -	Ingen återbetalning
-Nyansökan cateringtillstånd, provsmakning och pausservering	5000: -	Inkl 1 kunskapsprov
-Anmälan om catering, provsmakning, rumsservering, servering eller kryddning av snaps	Ingen avgift	Sökande har tillstånd i Dalsland
Tillfälligt utökad serveringstid och serveringsyta i Tillståndshavarens nuvarande lokaler	2500: -	Sökande har tillstånd i Dalsland
Tillfälliga tillstånd		
-Tillfälligt tillstånd för 2 ggr och samma lokal Sökanden har stadigvarande tillstånd i Dalslandskommunerna - extra dagar, söks vid samma tillfälle, max 6 ggr/år	3000: - 500: -/dag	Ingen återbetalning
- Tillfälligt tillstånd för 2 ggr och samma lokal Sökanden har inte stadigvarande tillstånd i Dalslandskommunerna - extra dagar, söks vid samma tillfälle, max 6 ggr/år	5000: - 500: -/dag	Ingen återbetalning
- Tillfälligt tillstånd För slutna sällskap max 6 tillstånd per halvår och avser samma lokal	2000: -	Ingen återbetalning
-Kunskapsprov med möjlighet till två omprov (Gäller både stadigvarande eller tillfälligt tillstånd)	1000: - /prov	<i>Per provtillfälle förutom nyansökans första prov</i>
Årlig avgift för stadigvarande serveringstillstånd		
Fast avgift serveringstillstånd	4000: -	
Fast avgift tillstånd för pausservering, provsmakning och catering	2000: -	Halv fast avgift
Rörlig avgift kronor		
0-25 000	0: -	
25 001-50 000	1000: -	
50 001-100 000	2000: -	
100 001-150 000	3000: -	
150 001-200 000	4000: -	
200 001-300 000	5000: -	
300 001-600 000	6000: -	
600 001-900 000	7000: -	
900 001-1 200 000	8000: -	
1 200 001-1 500 000	9000: -	
1-500 001-2 500 000	10000: -	
2 500 001-3 000 000	11000: -	
3 000 001 -	12000: -	
Påminnelseavgift Restaurangrapport ska vara registrerat före den 31mars! 500: - första påminnelsen! 1000: - andra påminnelsen, utredning startas.		Beror på föregående års försäljning enligt restaurangrapport

TAXOR 2020

Taxor enligt tobakslagen och liknande produkter (2018:2088), lagen om receptfria läkemedel (2009:730) samt alkohollagen (2010:1622).

Ansökan avgift enligt tobakslagen

Stadigvarande tobakstillstånd (ägarbyte/ övertagande av rörelse)	7000 kr
Tillfälligt tobakstillstånd (har stadigvarande tobakstillstånd)	2000 kr
Tillfälligt tobakstillstånd (har inget tobakstillstånd)	4000 kr
Övriga ändringar, t.ex. omregistrering, ny ledamot i styrelse etc.	500 kr
Årsavgift inkl. övriga produkter	
Årsavgift för tillsyn och administration	5000 kr
Årsavgift för produkter utöver tobakstillstånd	
Avgift per tillkommande produkt	500 kr

Årlig avgifter (för de som EJ har tobakstillstånd)	Avgift kr	kommentar
En produkt	2000:-	Vid försäljning av t ex folköl och receptfria läkemedel blir det två produkter och totalt 3500: -
Två produkter	3500:-	
Tre produkter	4500:-	Vid försäljning av t ex folköl, receptfria läkemedel och e-cigarett blir det tre produkter och totalt 4500: -

Kommunernas arbete enligt alkohollagen har ett direkt lagstöd för avgiftsuttag, enligt 8 kap 10 § alkohollagen (2010:1622) och 2 kap 5 och 6 § i kommunallagen (2017:725). Begränsning finns dock att kommunerna inte får ta ut en högre avgift än vad som motsvarar de kostnader som kommunerna har för de tjänster de tillhandahåller (självkostnadsprincipen).

**KS § 216 Dnr KS 2019/233
Taxor 2020 för myndighetsutövning Norra Älvsborgs
Räddningstjänstförbund (NÄRF)**

Kommunstyrelsens förslag

Kommunfullmäktige beslutar att godkänna förslaget till taxor för 2020 för NÄRF avseende myndighetsutövning.

Ärendebeskrivning

Direktionen i NÄRF har vid sammanträde 2019-06-27 § 20 beslutat att fastställa taxor 2020. Taxan föreslås gälla från och med 2020-01-01.

Taxorna räknas upp enligt kostnadsprisindex (KPI) för material och enligt lönerrevision för personalkostnader. Avtalsbundna intäkter räknas upp enligt avtalets bestämmelser. År 2020 är medlemsbidraget uppräknat med 2,25 %, KPI är 1,95 % (medel KPI 2018) och uppräknad lönerrevision 2,17 %.

Beslutsunderlag

Arbetsutskottets beslut 16 oktober 2019 § 210.
Ekonomienhetens tjänsteskrivelse daterad 6 augusti 2019.
Begäran om antagande av taxor 2020 NÄRF daterad 2 juli 2019.
Taxor avseende myndighetsutövning 2020 NÄRF inklusive bilaga.
Direktionens NÄRF beslut 27 juni 2019 § 20.

Ekonomichefen informerar.

Beslutet skickas till
Kommunfullmäktige
Diariet

Ekonomienheten
Ekonomichef
Kristina Olsson
0528-56 7107
kristina.olsson@fargelanda.se

Kommunstyrelsen

Taxor 2020 för myndighetsutövning Norra Älvsborgs Räddningstjänstförbund (NÄRF)

Beslutsförslag

Kommunfullmäktige beslutar att godkänna förslaget till taxor för 2020 för NÄRF avseende myndighetsutövning.

Ärendebeskrivning:

Direktionen i NÄRF har vid sammanträde 2019-06-27 § 20 beslutat att fastställa taxor 2020. Taxan föreslås gälla fr.o.m. 2020-01-01.

Taxorna räknas upp enligt kostnadsprisindex (KPI) för material och enligt lönerrevision för personalkostnader. Avtalsbundna intäkter räknas upp enligt avtalets bestämmelser. År 2020 är medlemsbidraget uppräknat med 2,25 %, KPI är 1,95 % (medel KPI 2018) och uppräknad lönerrevision 2,17 %.

Susanne Korduner
Kommunchef

Kristina Olsson
Ekonomichef

Beslutet skickas till:
Kommunchef
Ekonomichef
Norra Älvsborgs Räddningstjänstförbund

*Kommunfullmäktige
NÄRF:s medlemskommuner*

Begäran om antagande av taxor 2020 för Norra Älvsborgs Räddningstjänstförbund

Direktionen beslutade vid sammanträde 2019-06-27, § 20 att fastställa taxor 2020 för Norra Älvsborgs Räddningstjänstförbund. Taxan föreslås gälla fr.o.m. 2020-01-01. Direktionen beslutade vidare att tillsända taxor 2020 avseende myndighetsutövning till kommunfullmäktige i respektive medlemskommun för antagande.

Förbundet översänder härmed förslag till taxor avseende myndighetsutövning för år 2020 för antagande av kommunfullmäktige inom respektive medlemskommun.

Trollhättan 2019-07-02

Hans Därnemyr
Förbundschef/Räddningschef

Bilagor:

Taxor 2020, Myndighetsutövning, för Norra Älvsborgs Räddningstjänstförbund
Sammanträdesprotokoll Direktionen NÄRF 2019-06-27

Sändlista:

Färgelanda kommun
Alhemsvägen 5
458 80 Färgelanda

Melleruds kommun
464 80 Mellerud

Trollhättans Stad
461 83 Trollhättan

Vänersborgs kommun
462 85 Vänersborg

Innehåll

ALLMÄN INFORMATION	2
<i>Uppräkning</i>	2
4. REGELBUNDEN TILLSYN, ANSÖKAN ETC.	3
INLEDANDE BESTÄMMELSER	3
BERÄKNING AV AVGIFT	3
<i>Taxa myndighetsutövning</i>	3
4.1 OBJEKTSFAKTORER FÖR OLIKA BYGGNADER OCH ANLÄGGNINGAR	4
4.2 TILLSTÅND BRANDFARLIGA OCH EXPLOSIVA VAROR	5

FÖRSLAG

Allmän information

Taxor och avgifter beträffande myndighetsutövning fastställs av medlemskommunernas kommunfullmäktige.

Föreslagen taxa fastställd av respektive ägarkommuns kommunfullmäktige

Färgelanda 2019-XX-XX

Mellerud 2019-XX-XX

Trollhättan 2019-XX-XX

Vänersborg 2019-XX-XX

§ xx, dnr 5010–2019-xx-xx

Uppräkning

Förslaget grundar sig på budgeterad lönerrevision 2020 (2,17 %).

FÖRSLAG

4. Regelbunden tillsyn, ansökan etc.

Inledande bestämmelser

Kommunalförbundet får enligt 5 kap. 4 § i Lagen om skydd mot olyckor (SFS 2003:778) ta ut avgift vid tillsyn av en byggnad eller anläggning som omfattas av bestämmelserna i 2 kap. 2 § i LSO. Taxan reglerar även avgift för regelbunden tillsyn enligt Lagen om brandfarliga och explosiva varor (SFS 2010:1011).

Objektsfaktorerna är baserade på förslag till taxor för tillsyn enligt Sveriges kommuner och landsting (SKL). Taxor och avgifter beträffande myndighetsutövning är fastställda av medlemskommunernas kommunfullmäktige.

Beräkning av avgift

En gång om året i samband med att ny taxa fastställs justeras grundbeloppet. Grundbeloppet multipliceras med, för byggnaden eller anläggningen, lämplig objektsfaktor enligt tabell i avsnitt 4.1 och 4.2.

Om tillsyn enligt Lagen om brandfarliga och explosiva varor genomförs samtidigt adderas objektsfaktorn med ett för enkel hantering och två för omfattande hantering av brandfarliga varor, samt två för hantering av explosiva varor.

Vid händelsestyrd tillsyn och tematillsyn bestäms avgiften genom timdebitering enligt gällande taxa.

Avgiften innefattar ersättning för genomgång av nödvändiga handlingar, tillsyn, resor och dokumentation.

Om tillsyn för en byggnad eller anläggning tar mer än en arbetsdag i anspråk debiteras timersättning motsvarande grundbeloppet.

Taxa myndighetsutövning

Tillsyn (AKI)	Enhet	Summa
Grundbelopp	faktor	1 067
Uppföljning av tillsyn	tim	1 067

Avgift för tillsyn debiteras ägare eller nyttjanderättshavare efter tillsynsbesök.

Uppföljning av föreläggande vid tillsyn debiteras ägare eller nyttjanderättsinnehavare för handläggning (timdebitering).

Avgift för tillståndshantering debiteras sökanden efter beslut i tillståndsärende.

I handläggning ingår ett avsyningsbesök samt anmälan och godkännande av föreståndare.

I de fall fler än en avsyning fordras, debiteras sökanden för handläggning enligt gällande taxa (timdebitering).

4.1 Objektsfaktorer för olika byggnader och anläggningar

Typ av Objekt	Objektsfaktor
Vård, omsorg och kriminalvård etc.	
Byggnad med 1-10 vårdtagare.	4
Byggnad med 10-50 vårdtagare.	5
Byggnad med fler än 50 vårdtagare.	6
Förskoleverksamhet, skolverksamhet eller skolbarnomsorg	
Byggnad i fler än ett plan med 15-50 barn	4
Byggnad i fler än ett plan med fler än 50 barn.	5
Byggnad i ett plan med fler än 90 barn	5
Byggnad där fler än 5 funktionshindrade barn eller ungdomar behöver hjälp vid utrymning.	4
Övrig förskoleverksamhet, skolverksamhet eller skolbarnomsorg	4
Hotell och andra tillfälliga boenden	
Byggnad för hotell, pensionat eller vandrarhem om byggnaden har platser för 9-50 gäster eller har 5-25 gästrum.	4
Byggnad för hotell, pensionat, vandrarhem, elevhem eller förläggning om byggnaden har platser för 50-100 gäster eller har 25-50 gästrum.	5
Byggnad för hotell, pensionat, vandrarhem, elevhem eller förläggning om byggnaden har platser för fler än 100 gäster eller har fler än 50 gästrum.	6
Övriga hotell och andra tillfälliga boenden	4
Samlingslokaler m.m.	
Byggnad för detaljhandel, restaurang, teater, biograf och andra samlingslokaler i ett plan som används av 151-300 personer.	4
Byggnad för detaljhandel, restaurang, teater, biograf och andra samlingslokaler i ett plan som används av fler än 300 personer.	5
Byggnad för detaljhandel, restaurang, teater, biograf och andra samlingslokaler i fler än ett plan som används av 151-300 personer.	5
Byggnad för detaljhandel, restaurang, teater, biograf och andra samlingslokaler i fler än ett plan som används av fler än 300 personer.	6
Restauranger och andra liknande verksamheter vilka har tillstånd att servera alkohol och där det finns platser för 50-150 personer i samma lokal.	4
Fritidsanläggningar där det finns platser för fler än 1 000 personer, helt eller delvis under tak.	4
Övriga samlingslokaler som används av fler än 50 personer.	4
Industrier	
Byggnader där 20-100 personer är sysselsatta samtidigt i industriverksamheten.	4
Byggnader där fler än 100 personer är sysselsatta samtidigt i industriverksamheten.	5
Byggnader med en sammanlagd yta större än 2 500 m ² (oavsett antal personer)	4
Byggnader för vilka krävs tillstånd enligt lagen (2010:1011) om brandfarliga och explosiva varor (oavsett antal personer) eller yta	4
Övriga industrier.	4
Byggnader/ anläggningar med stora kulturhistoriska värden	
Kyrkor som är kyrkliga kulturminnen enligt lagen (1988:950) om kulturminnen m.m.	4
Byggnader som är byggnadsminnen enligt lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. eller förordningen (1988:1229) om statliga byggnadsminnen m.m. med undantag för de byggnader som uteslutande används som bostad.	4
Statliga museer och andra museer som är berättigade till bidrag enligt förordningen (1996:1598) om statsbidrag till regional kulturverksamhet.	4

Typ av Objekt	Objektsfaktor
Byggnad/ anläggning vars utformning innebär stor risk för allvarliga skador vid brand	
Byggnader med fler än 16 våningar ovan mark.	4
Garage som har minst två plan under mark och en sammanhängande yta som är större än 2 000 m ² .	4
Tunnlar som är längre än 500 meter och avsedda för allmän väg eller allmänna kommunikationsmedel.	6
Övriga byggnader och anläggningar	
Bensinstationer som ej faller under industri.	4
Kraft- värmeverk, telestationer samt andra drifanläggningar	5
Övriga byggnader och anläggningar.	4
Badplatser, hamnar, kajer mm.	Timdebitering

4.2 Tillstånd brandfarliga och explosiva varor

Brandfarliga varor	Faktor
Avslag på ansökan <i>Då ansökan avslås debiteras den sökande för nedlagd arbetsinsats och dokumentation.</i>	1,5
Anmälan av ny föreståndare <i>Anmälan av ny föreståndare för hantering (ej i samband med tillståndsansökan)</i>	1
Ändring av gällande tillstånd <i>Ändringar i form av komplettering, förändring, förläggning, ägarbyte etc. Gäller under tillståndets giltighetstid.</i>	3
Tillstånd för mindre omfattande hantering <i>För mindre verksamheter, exempelvis hantering av gasol på restaurang eller brandfarliga varor i försäljningslokal. Hantering av mindre behållare eller endast en cistern.</i>	6
Tillstånd för hantering <i>För medelstora verksamheter, exempelvis bensinstationer, transportdepåer, mindre industrier eller endast en cistern.</i>	13
Tillstånd för omfattande hantering <i>För stora verksamheter, exempelvis industrier och dylikt, flera cisterner eller stora hanterade mängder.</i>	20
Speciella fall <i>Vid ansökan som innebär utsträckt handläggningsid, exempelvis på grund ej kompletta ansökningshandlingar eller ärenden som på annat sätt kräver stor arbetsinsats, timdebiteras ärendet löpande.</i>	Timdebitering

Explosiva varor	Faktor
Avslag på ansökan <i>Då ansökan avslås debiteras den sökande för nedlagd arbetsinsats och dokumentering.</i>	1,5
Ändring av gällande tillstånd <i>Ändringar i form av komplettering, förändring, ägarbyte etc. Gäller under tillståndets giltighetstid.</i>	3
Godkännande av ny föreståndare <i>Godkännande av ny föreståndare till hanteringen (ej i samband med tillståndsansökan)</i>	3
Tillstånd för hantering utan förvaring <i>Ingen förvaring av explosiva varor, enbart överföring, användning och annan hantering.</i>	3
Tillstånd för småskalig hantering <i>Exempelvis hobbyverksamhet upp till 3 kg eller pyroteknik och stensspräckningspatroner.</i>	3
Tillstånd för mindre omfattande hantering <i>För mindre verksamheter med hantering av mindre än 100 kg explosiva varor.</i>	6
Tillstånd för hantering <i>För medelstora verksamheter med hantering av 100-1000 kg explosiva varor.</i>	13
Tillstånd för omfattande hantering <i>För stora verksamheter med hantering av mer än 1000 kg explosiva varor.</i>	20
Speciella fall <i>Vid ansökan som innebär avsevärt handläggningstid, exempelvis på grund av ej kompletta ansökningshandlingar eller ärenden som på annat sätt kräver stor arbetsinsats, timdebiteras ärendet löpande.</i> <i>Även viss tidsbegränsad hantering timdebiteras.</i>	Timdebitering

FÖRSLAG

Taxor 2020, Myndighetsutövning

Bilaga 1

Norra Älvsborgs
Räddningstjänstförbund

Uppräkning enligt *AKI 2020
AKI 2,17%

Tillsynsfaktor (AKI)		2019	2020
	Enhet	Summa kr	Summa kr
Grundbelopp	faktor	1 044	1 067
Uppföljning av tillsyn	tim	1 044	1 067

*AKI = Arbetskostnadsindex

Norra Älvsborgs
Räddningstjänstförbund
Direktionen

Medlemsbidraget, som är förbundets huvudsakliga intäkt, ökar med 1 888 tkr jämfört med år 2019, summan är exklusive pensionsutbetalningar.

Direktionen föreslås besluta i enlighet med förslaget.

Direktionens beslut

Direktionen beslutade att fastställa budget 2020 inkl. ekonomisk plan för år 2021-2022.

§ 20 Beslut om taxor 2020 för Norra Älvsborgs Räddningstjänstförbund

Förbundet har tagit fram ett förslag till taxor 2020 för Norra Älvsborgs Räddningstjänstförbund. Taxorna räknas upp enligt kostnadsprisindex (KPI) för material och enligt lönerevision för personalkostnader. Avtalsbundna intäkter räknas upp enligt avtalets bestämmelser. År 2020 är medlemsbidraget uppräknat med 2,25 %, KPI är 1,95 % (medel KPI 2018) och uppräknad lönerevision 2,17 %.

Direktionen föreslås besluta att fastställa den nya taxan för år 2020. Taxan föreslås gälla fr.o.m. 2020-01-01. Taxor avseende myndighetsutövning år 2020 för Norra Älvsborgs Räddningstjänstförbund ska därefter översändas till kommunfullmäktige i respektive medlemskommun för fastställelse.

Direktionens beslut

Direktionen beslutade att fastställa taxor 2020 för Norra Älvsborgs Räddningstjänstförbund. Taxan föreslås gälla fr.o.m. 2020-01-01. Direktionen beslutade vidare att tillsända taxor 2020 avseende myndighetsutövning till kommunfullmäktige i respektive medlemskommun för fastställelse.

§ 21 Beslut om taxor 2020 för sotning och brandskyddskontroll i Färgelanda kommun

2020 års taxa för sotning och brandskyddskontroll inom Färgelanda kommun är beräknad med en genomsnittlig höjning på 2,2 %. Taxehöjningen grundar sig på sotningsindexet. Taxehöjningen föreslås gälla fr.o.m. den 1 januari 2020.

Direktionen föreslås besluta att fastställa 2020 års taxa för sotningsverksamheten inom Färgelanda kommun enligt förslaget. Taxor avseende sotning och brandskyddskontroll år 2020 inom Färgelanda kommun ska därefter översändas till kommunfullmäktige i Färgelanda för fastställelse.

Direktionens beslut

Direktionen beslutade att fastställa den nya taxan för år 2020 avseende sotning och brandskyddskontroll i Färgelanda kommun. Taxan föreslås gälla fr.o.m. 2020-01-01. Direktionen beslutade vidare att tillsända den nya taxan för år 2020 till kommunfullmäktige i Färgelanda kommun för fastställelse.

§ 22 Beslut om taxor 2020 för sotning och brandskyddskontroll i Trollhättans Stad

2020 års taxa för sotning och brandskyddskontroll inom Trollhättans Stad är beräknad med en genomsnittlig höjning på 2,2 %. Taxehöjningen grundar sig på sotningsindexet. Taxehöjningen föreslås gälla fr.o.m. den 1 januari 2020.

Norra Älvsborgs
Räddningstjänstförbund
Direktionen

Plats och tid	Norra Älvsborgs Räddningstjänst, Färgelanda kl.09:00-11:15
Beslutande	Monica Hanson (S), Trollhättan Ordförande Kenneth Borgmalm (S), Vänersborg Pia Fogelberg (M), Trollhättan Henrik Harlitz (M), Vänersborg Magnus Bandgren (C), Färgelanda Roland Björndahl (M), Mellerud
Övriga deltagande	Malin Johansson (S) Trollhättan, ej tjänstgörande ersättare Kent Almkvist (C) Trollhättan, ej tjänstgörande ersättare Lena Eckerbom Wendel (M) Vänersborg, ej tjänstgörande ersättare John-Olov Frid (S) Mellerud, ej tjänstgörande ersättare Hans Därmemyr, förbundschef Anders Gillek, stf. räddningschef Bodil Bramfors, ekonomichef Pär-Henrik Karlsson, BRF
Utses att justera	Roland Björndahl
Justeringens plats och tid	Brandstationen, Trollhättan
Underskrifter	Sekreterare Paragraf § 17-26 Ann Gustavsson Ordförande Monica Hanson Justerande Roland Björndahl

Ekonomienheten
Ekonomichef
Kristina Olsson
0528-567 107
Mobilnummer
kristina.olsson@fargelanda.se

Kommunstyrelsen

Taxor 2020 för sotning och brandskyddskontroll i Färgelanda Kommun

Beslutsförslag

Kommunfullmäktige beslutar att anta förslaget till taxor 2020 för Norra Älvsborgs Räddningstjänstförbunds (NÄRF) sotning och brandskyddskontroll.

Ärendebeskrivning:

Norra Älvsborgs Räddningstjänstförbund (NÄRF) har inkommit med förslag till taxor för 2020 avseende sotning och brandskyddskontroll i Färgelanda kommun. Sotningen har två huvuduppdrag, dels att utföra lagstadgade brandskyddskontroller och dels att utföra rengöring i form av sotning gentemot hushåll i Färgelanda kommun.

Direktionen i NÄRF har vid sammanträde den 2019-06-27 § 21 beslutat att fastställa taxan för 2020 avseende sotning och brandskyddskontroll i Färgelanda Kommun. Den nya taxan är beräknad med en genomsnittlig höjning på 2,2 %. Taxehöjningen grundar sig på sotningsindexet. Taxan föreslås gälla från och med 2020-01-01.

Susanne Korduner
Kommunchef

Kristina Olsson
Ekonomichef

Beslutet skickas till:
Kommunchef
Ekonomichef
Norra Älvsborgs Räddningstjänstförbund

Norra Älvsborgs
Räddningstjänstförbund
Direktionen

Datum
2019-07-02

Diarienummer
5010-2019-21-14

Färgelanda kommun
Kommunfullmäktige
Allhemsvägen 5
458 80 Färgelanda

Begäran om antagande av taxor 2020 för sotning och brandskyddskontroll i Färgelanda kommun

Direktionen har vid sammanträde 2019-06-27 § 21 tagit beslut om taxor 2020 för sotning och brandskyddskontroll i Färgelanda kommun. Taxan föreslås gälla fr.o.m. 2020-01-01. Direktionen beslutade vidare att tillsända den nya taxan för år 2020 till kommunfullmäktige i Färgelanda kommun för fastställelse.

Förbundet översänder härmed taxor 2020 för sotning och brandskyddskontroll för antagande av kommunfullmäktige inom Färgelanda kommun.

Trollhättan 2019-07-02

[Redacted signature area]

Hans Därnemyr
Förbundschef/Räddningschef

Bilagor:

Taxor 2020 för sotning och brandskyddskontroll i Färgelanda kommun
Sammanträdesprotokoll, Direktionen NÄRF 2019-06-27

Taxor för sotning och brandskyddskontroll, Färgelanda kommun 2020**Taxa, sotning och eldstadsrengöring**

Sotning/ rengöring	Enhet	Helårsbostad	Fritidsbostad
Grundavgift	Tillfälle	161	215
Sotning av värmepanna	st	271	271
Sotning av lokaleldstad	st	161	161
Tillkommande objekt	St	161	161
Sotsugningsavgift	Tillfälle	51	51
Förgävesbesök	Tillfälle	323	429

Taxa, brandskyddskontroll

Brandskyddskontroll	Enhet	Helårsbostad	Fritidsbostad
Grundavgift	Tillfälle	233	278
Kontroll av första objekt	st	527	527
Tillkommande objekt	st	229	229
Förgävesbesök	Tillfälle	467	559

Taxa, övriga sotnings- och rengöringsarbeten

Brandskyddskontroll	Enhet	Helårsbostad	Fritidsbostad
Administrativ kostnad	Tillfälle	161	161
Brandskyddskontroll	Tim	607	607
Sotning/ rengöring	Tim	461	461
Bilkostnad	Km	4,00	4,00

Allmänt

Taxorna för sotning och brandskyddskontroll har antagits av kommunfullmäktige i Färgelanda kommun 201x-xx-xx, KF § xx, dnr xxx att gälla fr.o.m. 2020-01-01.

Taxan justeras årligen enligt index fastställt av Sveriges Kommuner och landsting (SKL).

Grundavgift tillkommer på samtliga fastigheter. I avgiften ingår kostnad för administration, resa, fordon och duschtid. Om fastigheten trots avisering ej är tillgänglig debiteras dubbel grundavgift för väntetid och administrativ kostnad, s.k. **förgävesbesök**.

Om ändrad eldning meddelas efter att avisering utgått, debiteras en grundavgift.

Övriga sotnings- och rengöringsarbeten

Bilkostnad, resekostnad, administrativa avgifter, förbrukningsmaterial samt kostnader för teknisk utrustning tillkommer för samtliga arbeten. För imkanaler i restauranger och storkök debiteras en ersättning per man och timme. I de fall en extrabeställning av sotning eller brandskyddskontroll sker eller att denna tjänst tas utanför ordinarie inplanerad tur debiteras ersättning per man och timme.

Norra Älvsborgs
Räddningstjänstförbund
Direktionen

Medlemsbidraget, som är förbundets huvudsakliga intäkt, ökar med 1 888 tkr jämfört med år 2019, summan är exklusive pensionsutbetalningar.

Direktionen föreslås besluta i enlighet med förslaget.

Direktionens beslut

Direktionen beslutade att fastställa budget 2020 inkl. ekonomisk plan för år 2021-2022.

§ 20 Beslut om taxor 2020 för Norra Älvsborgs Räddningstjänstförbund

Förbundet har tagit fram ett förslag till taxor 2020 för Norra Älvsborgs Räddningstjänstförbund. Taxorna räknas upp enligt kostnadsprisindex (KPI) för material och enligt lönerevision för personalkostnader. Avtalsbundna intäkter räknas upp enligt avtalets bestämmelser. År 2020 är medlemsbidraget uppräknat med 2,25 %, KPI är 1,95 % (medel KPI 2018) och uppräknad lönerevision 2,17 %.

Direktionen föreslås besluta att fastställa den nya taxan för år 2020. Taxan föreslås gälla fr.o.m. 2020-01-01. Taxor avseende myndighetsutövning år 2020 för Norra Älvsborgs Räddningstjänstförbund ska därefter översändas till kommunfullmäktige i respektive medlemskommun för fastställelse.

Direktionens beslut

Direktionen beslutade att fastställa taxor 2020 för Norra Älvsborgs Räddningstjänstförbund. Taxan föreslås gälla fr.o.m. 2020-01-01. Direktionen beslutade vidare att tillsända taxor 2020 avseende myndighetsutövning till kommunfullmäktige i respektive medlemskommun för fastställelse.

§ 21 Beslut om taxor 2020 för sotning och brandskyddskontroll i Färgelanda kommun

2020 års taxa för sotning och brandskyddskontroll inom Färgelanda kommun är beräknad med en genomsnittlig höjning på 2,2 %. Taxehöjningen grundar sig på sotningsindexet. Taxehöjningen föreslås gälla fr.o.m. den 1 januari 2020.

Direktionen föreslås besluta att fastställa 2020 års taxa för sotningsverksamheten inom Färgelanda kommun enligt förslaget. Taxor avseende sotning och brandskyddskontroll år 2020 inom Färgelanda kommun ska därefter översändas till kommunfullmäktige i Färgelanda för fastställelse.

Direktionens beslut

Direktionen beslutade att fastställa den nya taxan för år 2020 avseende sotning och brandskyddskontroll i Färgelanda kommun. Taxan föreslås gälla fr.o.m. 2020-01-01. Direktionen beslutade vidare att tillsända den nya taxan för år 2020 till kommunfullmäktige i Färgelanda kommun för fastställelse.

§ 22 Beslut om taxor 2020 för sotning och brandskyddskontroll i Trollhättans Stad

2020 års taxa för sotning och brandskyddskontroll inom Trollhättans Stad är beräknad med en genomsnittlig höjning på 2,2 %. Taxehöjningen grundar sig på sotningsindexet. Taxehöjningen föreslås gälla fr.o.m. den 1 januari 2020.

Norra Älvsborgs
Räddningstjänstförbund
Direktionen

Plats och tid Norra Älvsborgs Räddningstjänst, Färgelanda kl.09:00-11:15

Beslutande Monica Hanson (S), Trollhättan Ordförande
Kenneth Borgmalm (S), Vänersborg
Pia Fogelberg (M), Trollhättan
Henrik Harlitz (M), Vänersborg
Magnus Bandgren (C), Färgelanda
Roland Björndahl (M), Mellerud

Övriga deltagande Malin Johansson (S) Trollhättan, ej tjänstgörande ersättare
Kent Almkvist (C) Trollhättan, ej tjänstgörande ersättare
Lena Eckerbom Wendel (M) Vänersborg, ej tjänstgörande ersättare
John-Olov Frid (S) Mellerud, ej tjänstgörande ersättare

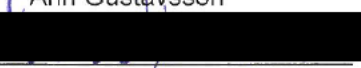
Hans Därmemyr, förbundschef
Anders Gillek, stf. räddningschef
Bodil Bramfors, ekonomichef

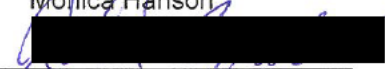
Pär-Henrik Karlsson, BRF

Utses att justera Roland Björndahl

Justeringens plats och tid Brandstationen, Trollhättan

Underskrifter Sekreterare Paragraf § 17-26
Ann Gustavsson

Ordförande
Monica Hanson

Justerande
Roland Björndahl

KS § 219 **Dnr KS 2019/276**
Överenskommelse om samverkan för utveckling av Dalslands kanal

Kommunstyrelsens förslag

Kommunfullmäktige beslutar att för sin del godkänna ”Överenskommelse om samverkan för utveckling av Dalslands kanal”.

Yrkande

Tobias Bernhardsson (C) yrkar att kommunstyrelsen beslutar föreslå kommunfullmäktige besluta att för sin del godkänna ”Överenskommelse om samverkan för utveckling av Dalslands kanal”.

Propositionsordning

Kommunstyrelsen godkänner att proposition ställs på Tobias Bernhardssons (C) yrkande. Efter ställd proposition finner ordföranden att kommunstyrelsen beslutar enligt yrkandet.

Ärendebeskrivning

Under 2018 genomförde konsultbolaget Ekan Management AB på beställning av Västra Götalandsregionen och Region Värmland en analys av Dalslands kanal. Syftet med analysen var att ta fram ett allsidigt underlag samt konkreta handlingsalternativ som kan ligga till grund för ställningstagande om kanalens framtida drift och verksamhet.

Analysens slutsatser och rekommendationer har diskuterats bland stiftarna under våren 2019 och föreslår ett antal åtgärder på kort- och lång sikt, bland annat att:

- Rekrytera en gemensam VD för Dalslands Kanal AB och Dalslands Turism AB (anställd och tillträder oktober 2019)
- Föreslå nödvändiga ändringar av stiftelsens stadgar (KF 11 september 2019 § 96)
- Träffa en gemensam överenskommelse kring fortsatt utveckling.

Genom överenskommelsen vill parterna uttrycka sin gemensamma ambition att säkra Dalslands kanals framtid genom satsningar på kanalens infrastruktur, utveckling av verksamheten och på besöksnäringen.

Västra Götalandsregionen och Region Värmland har för sin respektive del beslutat att godkänna överenskommelsen.

Kommunstyrelsen

Beslutsunderlag

Arbetsutskottets beslut 16 oktober 2019 § 214.
Kommunledningskontorets tjänsteskrivelse daterad 7 oktober 2019.
Förslag ”Överenskommelse om samverkan för utveckling av Dalslands
kanal”.

Beslutet skickas till
Kommunfullmäktige
Diariet

Kommunledningskontoret
Kommunchef
Susanne Korduner
0528-56 7120
susanne.korduner@fargelanda.se

Kommunstyrelsen

Överenskommelse om samverkan för utveckling av Dalslands kanal

Beslutsförslag

Kommunstyrelsen beslutar att för sin del godkänna ”Överenskommelse om samverkan för utveckling av Dalslands kanal”.

Ärendebeskrivning

Under 2018 genomförde konsultbolaget Ekan Management AB på beställning av Västra Götalandsregionen och Region Värmland en analys av Dalslands kanal. Syftet med analysen var att ta fram ett allsidigt underlag samt konkreta handlingsalternativ som kan ligga till grund för ställningstagande om kanalens framtida drift och verksamhet.

Analysens slutsatser och rekommendationer har diskuterats bland stiftarna under våren 2019 och föreslår ett antal åtgärder på kort- och lång sikt, bland annat att:

- Rekrytera en gemensam VD för Dalslands Kanal AB och Dalslands Turism AB (anställd och tillträder oktober 2019)
- Föreslå nödvändiga ändringar av stiftelsens stadgar (KF 11 september 2019 § 96)
- Träffa en gemensam överenskommelse kring fortsatt utveckling.

Genom överenskommelsen vill parterna uttrycka sin gemensamma ambition att säkra Dalslands kanals framtid genom satsningar på kanalens infrastruktur, utveckling av verksamheten och på besöksnäringen.

Västra Götalandsregionen och Region Värmland har för sin respektive del beslutat att godkänna överenskommelsen.

Beslutsunderlag:

Tjänsteutlåtande daterad 7 oktober 2019.
Förslag ”Överenskommelse om samverkan för utveckling av Dalslands kanal”.

Susanne Korduner
Kommunchef

Överenskommelse om samverkan för utveckling av Dalslands kanal

Överenskommelse om samverkan för förvaltning och utveckling av Dalslands kanal mellan stiftarna till Dalslands kanals framtida bestånd, kommunerna Bengtsfors, Dals Ed, Färgelanda, Mellerud, Vänersborg, Åmål, Årjäng samt Region Värmland och Västra Götalandsregionen.

Genom denna överenskommelse vill parterna uttrycka sin gemensamma ambition att tillsammans fortsatt bidra till att säkra Dalslands kanals framtid och besöksnäringen i och kring kanalen.

Dalslands kanal är en av världens vackraste vattenvägar och är av strategisk betydelse för besöksnäringen i Dalsland och västra Värmland. Den är även ett attraktivt besöksmål för utländska turister. Sjösystemet med Dalslands kanal är 250 km långt, har 31 slussar och 17 gästhamnar.

Dalslands kanal AB ägs till 85,7 % av Stiftelsen Dalslands kanals framtida bestånd. Stiftelsens ändamål är att genom årliga bidrag medverka till täckande av kanaltrafikens driftunderskott och att bevara kanalen för framtiden.

Bolaget sköter drift, underhåll och förvaltning av sina slussar, fastigheter, markområden, serviceanläggningar, broar/bryggor samt ansvarar för farledsmarkeringar och fyrar. Bolaget har också statliga åtaganden dels som byggnadsminne då delar av kanalen är av riksintresse för kulturmiljövården och dels för underhållsskyldighet av säkerhetsklassificerade dammar.

Kanalbolaget står idag inför stora utmaningar. Det är en liten och sårbar organisation och underhållsbehoven är stora. Det finns stora möjligheter i en växande besöksnäring som behöver tas tillvara i kanalområdet.

En övergripande analys av verksamheten i Dalslands kanal har tagits fram. Den pekar bl.a. på behovet att stärka den organisatoriska strukturen och ett eventuellt samgående med Dalslands Turism AB. Behovet av att affärsutveckla och digitalisera kärnverksamheten, förstärka marknadsföringen av kanalen såväl som att säkra den långsiktiga kulturmiljön och kanalens infrastruktur lyfts också fram.

Ägarna har påbörjat arbetet med att formulera en gemensam målbild om vad de vill med verksamheten. Målbilden ska ligga till grund för mål och uppdrag i ägardirektiv till bolaget.

Västra Götalandsregionens och Region Värmlands ambition är att ta ett gemensamt och långsiktigt regionalt ansvar utifrån en beslutad investeringsplan för investeringar kopplade till kanalen som infrastruktur. Process och uppföljning av investeringsplaneringen hanteras i särskild ordning. Kommunernas ambition är att ta huvudansvaret för att stärka och utveckla besöksnäringen och besöksmålet Dalslands kanal. Investeringsplan biläggs överenskommelsen.

Parterna har för avsikt att fortsatt gemensamt bidra till kanalbolagets verksamhet genom driftfinansiering enligt tidigare beslutad finansieringsmodell. Finansieringsmodellen består av tre delar den ursprungliga fördelningsnyckeln som utgår från en procentuell fördelning mellan stiftarna. Därutöver tillkommer finansieringen av Snäcke kanal som inte finansieras av Region Värmland, Årjäng och Färgelanda samt ett administrationsanslag från Västra Götalandsregionen som tillkom i samband med regionbildningen och den förändrade

organiseringen inom besöksnäringen. Det årliga anslaget räknas upp enligt SKL:s prisindex för kommunal verksamhet, PKV. Fördelningsnyckel biläggs överenskommelsen.

Parterna är också överens om att göra styrningen av bolaget tydligare genom att under kommande år klargöra och eventuellt föreslå förändringar i rollerna mellan ägarna/stiftarna, stiftelsen och bolaget.

Överenskommelsen gäller tillsvidare och följs upp en gång per år på de årligt återkommande ägarsamråden.

Bengtfors, den

Dals Ed, den

Färgelanda, den

Stig Bertilsson

Martin Carling

Tobias Bernhardsson

Karlstad, den

Mellerud, den

Vänersborg, den

Elisabeth Kihlström

Morgan E Andersson

Benny Augustsson

Vänersborg, den

Åmål, den

Årjäng, den

Kristina Jonäng

Michael Karlsson

Daniel Schutzer

Bilaga 1

Fördelningsnyckel och anslag per bidragsgivare år 2019

Anslagsgivare	Dalslands kanal exkl Snäcke kanal. % fördelning	Snäcke kanal % fördelning	Administration år 2019, tkr	Totalt år 2019, tkr
Västra Götalandsregionen	37	49	1 322 155	4 121 395
Region Värmland	13			935 409
Bengtstors	13	14		966 858
Dals Ed	6	6		446 155
Färgelanda	1			72 233
Mellerud	13	14		968 027
Vänersborg	3	3		224 824
Åmål	7	14		539 359
Årjäng	7			503 235
Summa %	100	100		
Summa totalt anslag år 2019, tkr	7 204 867	250 463	1 322 155	8 777 485

Bilaga 2**Översiktlig sammanställning av underhålls- och investeringsbehov kommande 15-årsperiod (2019-2033)¹**

Köpmannehamn	Renovering fasad + tak	1 650 000
	Farledsarbeten	800 000
	Demontering av kran	50 000
	Ombyggnad av fyrstation	50 000
Köpmannebro	Renovering garage + servicebyggnad	485 000
	Reparation av dubbla port-par (4 portar)	1 100 000
	Ny port- och luckstyrning	500 000
	Uppdatering sjömack	400 000
Buterud	Anslutning avlopp	400 000
	Farledsarbeten	350 000
	Jordkällare	150 000
	Personalutrymme/slusskur	300 000
	Byte avvisare	200 000
	Ny port- och luckstyrning	50 000
Håverud	Besiktningar av bryggor, kajer, slänter	600 000
	Renovering av sätt samt takskydd	200 000
	Stenarbeten ”Skamvrån”	1 500 000
	Farled s 7:an (tätningar)	750 000
	Portar 4:an, 5-6:an, 7:an)	1 750 000
	Park- och landskapsvård	350 000
	Ny brostyrning	250 000
	Översyn/reparation av övre väntbryggor + stenkar	150 000
	Byte avvisare fyra bassänger + stensättningar	1 000 000
Buterud	Renovering av förrådsbyggnad/garage	300 000
	Slusskur /personalutrymme	200 000
	Renovering av bostad	700 000
	Ny VA-anläggning	300 000
	Ny portstyrning	150 000
	Byte avvisare	300 000

¹ Listan är preliminär. Uppdatering och fördjupning av de i tid mest prioriterade objekten görs årligen. Kontinuerliga avstämningar och årliga uppföljningar görs med finansiärerna. I sammanställningen ingår åtgärder som är utöver det löpande underhållsarbetet som pågår.

Mustadfors	Park- och landskapsvård		500 000
	Ny port- och luckstyrning		100 000
	Byte avvisare		300 000
Långed	Farledsarbeten, slänter och markarbeten		500 000
	Park- och landskapsvård		200 000
	Reparation fast väntbrygga		250 000
	Byte avvisare 4 bassänger		1 200 000
	Markarbeten		150 000
Långbron	Takskydd över sättar och virke		300 000
	Personalutrymme/slusskur		550 000
	Utbyggnad virkesförråd		800 000
Billingsfors	Om- eller nybyggnation av slusskur + personaltoalett		750 000
	Park- och landskapsvård		300 000
	Ombyggnation fast väntbrygga		175 000
	Ny portstyrning		175 000
	Byte avvisare		600 000
18:e	Farledsarbeten		600 000
	Säkring av markområde (injektering)	2	2 300 000
	300 000		
	Renovering av kallmur		550 000
	Läckage i stensättning		150 000
	Ombyggnation/asbestsanering tak magasin		200 000
	Byte väntbrygga		250 000
	Ombyggnation VA		300 000
	Byte avvisare		300 000
Automatstyrning dammluckor		1 200 000	
19:e	Farledsarbeten		750 000
	Ny väntbrygga		250 000
	Ny luck- och portstyrning		100 000
	Byte avvisare		300 000
20:e	Farledsarbeten		650 000
	Personalutrymme/slusskur, WC, vatten		550 000
	Ombyggnation VA-anläggning		250 000
	Reparation av väntbrygga		200 000
	Ny port- och luckstyrning		100 000
	Byte avvisare		300 000
Automatstyrning dammluckor		1 200 000	

Bengtsfors	Farledsarbeten	600 000
	Slusskur	250 000
	Ombyggnation av väntbryggor	300 000
	Byte avvisare	600 000
Gustavsfors	Slänter	200 000
	Jordkällare	200 000
	Ny port- och luckstyrning	100 000
	Byte avvisare	300 000
Krokfors	Ombyggnation av ”båtskjulet”	800 000
	Ny port- och luckstyrning	100 000
	Byte avvisare	300 000
Lennartsfors	Påbyggnation av dammkrön	150 000
	Säkring av slänt	350 000
	Renovering av mur	300 000
	Portmur	250 000
	Vandring utmed farled	300 000
	Reparation av stensättningar	1 550 000
	Byte avvisare	900 000
Töcksfors	Renovering av gång/cykelbro (Töcksfors)	2 140 000
	Renovering av vägbro (Strömmer)	1 800 000
	Renovering av vägbro (Näset)	2 100 000
	Tätning läckage	300 000
	Anslutning VA vid nedre slussen	600 000
	Ny port- och luckstyrning	250 000
	Byte avvisare	600 000
	Uppdatering sjömack	300 000
Snäcke	Farledsarbeten	350 000
	Ny port- och luckstyrning	250 000
	Byte avvisare	200 000
	Renovering magasin	350 000
Strömmen	Vatten + ny trekammarbrunn	200 000
	Renovering bostad + uthus	500 000
	Slusskur/personalutrymme	400 000
	Byte avvisare	200 000
	Automatstyrning dammluckor	1 000 000
	Renoverig bostad	300 000

Generella insatser	El-sanering	130 000
Besiktningar	Vattenregleringsdammar	175 000
	Besiktningar broar	650 000
	Ny sjömätning till nytt sjökort	1 200 000
	Utredningar + dokumentation	800 000
Fordon och maskiner	Översyn/revision arbetsbåt "Necken"	750 000
	Byte utombordsmotor "Blixten"	250 000
	Ny lastbil	400 000
	Byggställningar (HAKI)	500 000
	Komplettering maskiner	400 000
Övrigt	Säkerhetsutrustning	100 000
	Utbildning arbetsmiljö	75 000
	Omfattande målningsarbeten fastigheter + bostäder	
		57 155 000